

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας-
Μεταπτυχιακή Κατεύθυνση: Νεότερη και Σύγχρονη
Ιστορία

«ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΠΕΡΙΟΔΟ 1967-1974: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ
ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ»

Διπλωματική εργασία

Τριαντάφυλλος Β. Δούκας
Μεταπτυχιακός φοιτητής
(Α.Μ: 1113Μ041)

Επιβλέπων Καθηγητής: Προκόπης Παπαστράτης
Μέλη τριμελούς επιτροπής: Δέσποινα Παπαδημητρίου
Μαρία Σπηλιωτοπούλου

Αθήνα, 2016

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ- ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ	4
Α΄ ΜΕΡΟΣ.....	6
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ- ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	6
2. Ο ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ ΣΤΗ ΔΥΣΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	9
α. Το δυτικό πανεπιστήμιο.....	9
β. Το ελληνικό πανεπιστήμιο.....	17
3. ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΟ	21
4. ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ	27
5. ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	32
6. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ- ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ-ΠΗΓΕΣ.....	37
7. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ- ΘΕΩΡΙΑ	42
8. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ: ΑΛΛΑΓΕΣ ΜΕΧΡΙ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ ΄60.....	53
α. Η Επιτροπή Παιδείας του 1957-58, οι αλλαγές του 1959 και η δημιουργία νέων ερευνητικών φορέων.....	54
β. Η μεταρρύθμιση της Ένωσης Κέντρου (1964-65)	58
γ. Το πανεπιστημιακό νομοσχέδιο των Κ. Μητσοτάκη- Στ. Αλλαμανή (1966)..	60
Β΄ ΜΕΡΟΣ.....	64
1. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ, ΝΕΟΛΑΙΑ, ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ- Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ.....	64
α. Η υπόθεση Σάκη Καραγιωργα.....	69
β. Το Ε.Κ.Π.Α απέναντι σε διώξεις φοιτητών	71
γ. Η Σύγκλητος και η κατάληψη της Νομικής.....	72
δ. Μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου	78
2. ΑΠΟΛΥΣΕΙΣ.....	79
α. Η στάση του υπουργού	80
β. Η στάση της Συγκλήτου	82
3. ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ	88
α. Η αρχική αντίδραση στη συνταγματική πρόβλεψη	89
β. Η αντίδραση μετά την τοποθέτηση επιτρόπου	94
γ. Η κατάργηση του θεσμού	100
4. ΒΟΗΘΗΤΙΚΟ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ.....	102
α. Οι προβλέψεις του Α.Ν. 553/68	102
β. Η στάση της συγκλήτου του Ε.Κ.Π.Α και των επιμέρους σχολών	103
γ. Οι τροποποιήσεις του νόμου- ο σχετικός διάλογος	107
δ. Συνέπειες.....	112
5. ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ.....	116
α. Η αρχική πρόβλεψη- αντίδραση	116
β. Η δεύτερη φάση του ζητήματος- Οι διαδοχικές διενέξεις με το υπουργείο- Η παραίτηση του Καίσαρα Αλεξόπουλου	127
γ. Η τελική έκβαση	139
δ. Συμπεράσματα	151
6. ΤΟ ΟΡΙΟ ΗΛΙΚΙΑΣ ΑΠΟΧΩΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ.....	157
7. ΤΑ ΔΩΡΕΑΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ- ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΓΚΛΗΤΙΚΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ	162

8. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ ΤΩΝ Α.Ε.Ι	169
α. Το Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας.....	170
β. Νέος τρόπος εκλογής των πρυτανικών αρχών.....	172
γ. Η πρόταση της Συγκλήτου του Α.Π.Θ.....	174
δ. Η πρόταση του Π. Χρήστου προς την Επιτροπή Παιδείας.....	177
ε. Η πρόταση της «Ειδικής Επιτροπής Ανωτάτης Εκπαίδευσεως»	181
στ. Η πρόταση της επιτροπής Παιδείας το 1973.....	184
ζ. Η πρόταση της επιτροπής Ι. Ξανθάκη.....	187
η. Προτάσεις για δημιουργία νέων πανεπιστημίων	189
9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ.....	193
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ- ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	201
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ:.....	218
ΔΙΑΤΕΛΕΣΑΝΤΕΣ ΥΠΟΥΡΓΟΙ ΚΑΙ ΥΦΥΠΟΥΡΓΟΙ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ (Απρίλιος 1967- Ιούλιος 1974).....	218
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΠΡΥΤΑΝΕΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΣΗΜΑΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1967-74	219
ΥΠΟΥΡΓΟΙ ΚΑΙ ΥΦΥΠΟΥΡΓΟΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ- ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	219
'	223
ΠΡΥΤΑΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ- ΑΛΛΟΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ.....	223

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ- ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ

εδ.	εδάφιο
αριθμ.	αριθμός
αρ. φ.	αριθμός φύλλου
παρ.	παράγραφος
πρβλ.	παράβαλε
βλ.	βλέπε
επιμ.	επιμέλεια
εφημ.	εφημερίδα
περ.	περιοδικό
κ.ά	και άλλα, και άλλες
κ.λ.π.	και τα λοιπά
μτφρ.	μετάφραση
όπ. π	όπως παραπάνω
σ.	σελίδα, σελίδες
τχ.	τεύχος
Τομ., τομ.	τόμος, τόμοι
τ.ί.	του ίδιου, της ίδιας
υπ. αριθμ.	υπό αριθμόν
Χ-Χ	χωρίς χρονολογία
Α.Ε.Ι	Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα
Α.Ε.Σ	Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο
Α.Ν.	Αναγκαστικός Νόμος
Α.Π.Θ	Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Α.Σ.Ο.Ε.Ε	Ανώτατη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών
Α.Τ.Ε	Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος
Α.Τ.Ι	Αθηναϊκό Τεχνολογικό Ινστιτούτο
Β.Δ.	Βασιλικό Διάταγμα
Γ.Γ.Ν.Γ	Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς
Δ.Ε.Π	Διδακτικό Ερευνητικό Προσωπικό
Δ.Ε.Σ.Π.Α	Διοικούσα Επιτροπή Σχολών Πανεπιστημίου Αθηνών
Δ.Ο.Ε	Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος
Δ.Σ	Διοικητικό Συμβούλιο
Ε.Δ.Α	Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά
Ε.Ι.Ε	Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
Ε.Ε.Φ.Σ	Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής
Ε.Κ.Ι.Ν	Ελληνοευρωπαϊκή Κίνηση Νέων
Ε.Κ.Κ.Ε	Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Ε.Κ.Π.Α	Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Ε.Μ.Ε.Π	Εταιρεία Μελέτης Ελληνικών Προβλημάτων
Ε.Μ.Ν.Ε	Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού
Ε.Μ.Π	Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο
Ε.Ο.Κ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
Ε.Πο.Κ	Εθνικό Πολιτιστικό Κίνημα
Ε.Ρ.Ε	Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση
Ε.Σ.Ν.Π.Γ.Π	Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας
Ε.Σ.Υ.Ε	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος
Ε.Τ.Β.Α	Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως
Η.Π.Α	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α	Ιστορικό Αρχείο Εθνικού & Καποδιστριακού Παν/μίου Αθηνών
Ι.Α.Ε.Ν	Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας

Ι.Κ.Υ	Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών
Ι.Ν.Ε.Ε.Ι.Ε	Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών
Κ.Α.Τ.Ε	Κέντρα Ανωτέρας Τεχνικής Εκπαιδεύσεως
ΚΕ.Π.Ε	Κέντρον Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
Μ.Ι.Ε.Τ	Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
Ν.Δ.	Νομοθετικό Διάταγμα
Ο.Ε.Δ.Β	Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων
Ο.Η.Ε	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
Ο.Λ.Μ.Ε	Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης
Ο.Ο.Σ.Α	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
Π.Δ	Προεδρικό Διάταγμα
Π.Ε.Ε.Α	Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης
Π.Ε.Π	Πρακτικά της Επιτροπής Παιδείας
Π.Ε.Κ	Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
Π.Τ.Δ.Ε	Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Σ.Ε.Β	Σύνδεσμος Ελλήνων Βιομηχάνων
Τ.Ε.Ε	Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος
Υπ.Ε.Π.Θ	Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων

Α΄ ΜΕΡΟΣ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ- ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτελεί ο πανεπιστημιακός θεσμός στη χώρα μας κατά τη διάρκεια της δικτατορικής περιόδου (1967-1974). Η στάση των φορέων διοίκησης του πανεπιστημίου απέναντι στις αλλαγές που αφορούν τον ίδιο τον πανεπιστημιακό θεσμό εστιάζοντας στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, το πρώτο και αρχαιότερο Πανεπιστήμιο της χώρας καθώς και η στάση της πολιτείας, διά των φορέων του απέναντι στο πανεπιστήμιο. Πρόκειται για πανεπιστήμιο το οποίο έχει συγκροτημένο ιστορικό αρχείο και επιτρέπει την ιστορική έρευνα μέσα από διάφορες πηγές, ώστε να μπορεί να αναδειχθεί ο ρόλος και η στάση των επιμέρους φορέων του την παραπάνω περίοδο. Το γεγονός αυτό οδήγησε αρχικά το γράφοντα να επιλέξει και να προτείνει ως θέμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας τη στάση του Ε.Κ.Π.Α κατά την περίοδο της επτάχρονης δικτατορίας. Στην προσπάθειά μου βρήκα αμέριστη συμπαράσταση από τη διοίκηση και το προσωπικό του αρχείου.

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος της Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου, του οποίου οι φορείς διοίκησης επιμένουν σε χαλεπούς καιρούς και με κόντρα τον καιρό να αντιστέκονται και να προσφέρουν δωρεάν και υψηλής ποιότητας μεταπτυχιακές σπουδές σε φοιτητές. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στον ομότιμο καθηγητή κ. Προκόπη Παπαστράτη, ο οποίος αρχικά με παρώθησε, κατόπιν με ενέπνευσε και με καθοδήγησε ερευνητικά. Όλο αυτό το διάστημα με ανέχθηκε, εξαντλώντας τα χρονικά όρια εκπόνησης της εργασίας αυτής. Ευχαριστίες οφείλω και στα άλλα δύο μέλη της τριμελούς εισηγητικής επιτροπής. Στη Δέσποινα Παπαδημητρίου αναπληρώτρια καθηγήτρια στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και στην Μαρία Σπηλιωτοπούλου διευθύντρια ερευνών στο Κέντρο Ερεύνης της Ιστορίας του Νεωτέρου Ελληνισμού (Κ.Ε.Ι.Ν.Ε) της Ακαδημίας Αθηνών.

Η εργασία δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί, αν δεν υπήρχε διαθέσιμο ιστορικό υλικό στο Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών (Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α). Χώρος όπου φυλάσσεται και αξιοποιείται με φροντίδα η ιστορία του παλαιότερου πανεπιστημίου της χώρας, σε ολοκληρωμένο, ταξινομημένο και συγκροτημένο αρχείο. Ευχαριστίες

ιδιαίτερες στους προέδρους του, το διάστημα που δούλεψα ερευνητικά, καθηγητές Κώστα Γαβρόγλου και Γεράσιμο Κουζέλη. Αμέριστη ήταν η συμπαράσταση όλο αυτό το διάστημα και από τα μέλη του προσωπικού του. Το ευχαριστώ θα ήταν λίγο για τις Χάιδω Μπάρκουλα, Χριστίνα Μπάκουλα, Μίνα Τσιωτάκη, και Ασημίνα Λιάζου. Last but not the least, ευχαριστώ τη σύζυγό μου Περσεφόνη Σιμενή με την οποία συμβιώνουμε οικογενειακά και παράλληλα συνοδοιπορούμε επιστημονικά. Απέναντι στα παιδιά μου, Ελένη και Νάσια χρωστάω ένα μεγάλο συγνώμη για το χρόνο και την παρέα την οποία τους στέρησα και τους στερώ.

Η μελέτη αρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο αναπτύσσεται από τον γράφοντα ο προβληματισμός σχετικά με το υπό διαπραγμάτευση θέμα. Στο δεύτερο παρατίθενται τα πραγματολογικά δεδομένα της ιστορικής έρευνας, παρουσιάζονται κριτικά και ερμηνεύεται η στάση των φορέων του πανεπιστημίου αλλά και της πολιτείας απέναντι σε αυτά¹. Πιο συγκεκριμένα: Στο πρώτο μέρος και αφού γίνει αμέσως παρακάτω μια σύντομη ιστορική αναδρομή της πορείας του δυτικού αλλά και του ελληνικού πανεπιστημίου, παρουσιάζεται το ιστορικό και κοινωνικό συγκείμενο της περιόδου την οποία πραγματευόμαστε. Ακολουθεί στο κεφάλαιο 4 η ανασκόπηση της βιβλιογραφία προκειμένου να φανεί και η πρωτοτυπία της παρούσας έρευνας. Στο κεφάλαιο 5 παρουσιάζονται με τη μορφή ερωτημάτων οι βασικές θεματικές τις οποίες θα διαπραγματευτούμε στο Β' μέρος καθώς και η επιμέρους προβληματική για καθεμία από αυτές. Στο κεφάλαιο 6 γίνεται η οριοθέτηση της έρευνας και παρουσιάζονται οι περιορισμοί που αναπόφευκτα προέκυψαν, ενώ στο κεφάλαιο 7 παρατίθενται μεθοδολογικά ζητήματα καθώς και η θεωρία η σχετική με τη θεματική της μελέτης. Στο τελευταίο κεφάλαιο του πρώτου μέρους, το κεφάλαιο 8 παρουσιάζονται οι αλλαγές στο ελληνικό πανεπιστήμιο από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια μέχρι την περίοδο πριν την επιβολή της δικτατορίας. Το Β' μέρος ξεκινάει στο 1^ο κεφάλαιο με τη στάση του πανεπιστημίου απέναντι στη νεολαία, στην αντίσταση των φοιτητών, στο φοιτητικό κίνημα. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται και ερμηνεύεται η στάση του Ε.Κ.Π.Α αλλά και του υπουργού απέναντι στις απολύσεις των πανεπιστημιακών καθηγητών οι οποίες συμβαίνουν στις αρχές του 1968. Στο κεφάλαιο 3 παρατίθεται η στάση του πανεπιστημίου απέναντι στη συνταγματική πρόβλεψη για εισαγωγή κυβερνητικού επιτρόπου στα πανεπιστήμια της χώρας, τόσο κατά τη θέσπιση, όσο και μετά την υλοποίηση της θεσμικής πρόβλεψης. Στο κεφάλαιο 4 αναπτύσσεται ο προβληματισμός γύρω από το βοηθητικό διδακτικό προσωπικό και τις σχετικές νομοθετικές αλλαγές. Στο εκτενές κεφάλαιο 5 αναπτύσσεται ο προβληματισμός γύρω από το θεσμό των

¹ Η σύνδεση των δύο αυτών μερών, της θεωρίας και της προβληματικής με το εμπειρικό υλικό και την ερμηνεία του αποτελεί και ένα στοίχημα για τον γράφοντα.

επικουρικών καθηγητών. Παρουσιάζεται η αντίδραση του Ε.Κ.Π.Α απέναντι στην αρχική πρόβλεψη της σχετικής συντακτικής πράξης. Κυρίως όμως παρουσιάζεται η στάση των φορέων διοίκησης του ιδρύματος απέναντι στην υλοποίηση- ενεργοποίηση των προβλέψεων της συντακτικής πράξης από τον υπουργό Γεράσιμο Φραγκάτο το 1971. Στο 6^ο κεφάλαιο του δευτέρου μέρους παρατίθεται η αντίδραση των καθηγητών απέναντι στη μείωση του ορίου ηλικίας αποχώρησης στα 65 έτη. Στο επόμενο κεφάλαιο αναπτύσσεται η αντίδραση των διοικούντων πανεπιστημιακών απέναντι στο θεσμό της υποχρεωτικής συγγραφής και δωρεάν διάθεσης προς τους φοιτητές πανεπιστημιακών συγγραμμάτων. Στο τελευταίο -το 8^ο- κεφάλαιο παρουσιάζονται οι διαδοχικές προτάσεις κατά τη δικτατορική επταετία σχετικά με την αλλαγή της θεσμικής δομής των πανεπιστημίων (πρόταση των μελών της Συγκλήτου του Α.Π.Θ, προτάσεις της υποεπιτροπής και της Επιτροπής Παιδείας της περιόδου 1971-73, πρόταση της επιτροπής υπό τον Ιωάννη Ξανθάκη). Ακολουθούν τα τελικά συμπεράσματα. Τέλος παρατίθενται σε μορφή παραρτήματος σύντομα βιογραφικά σημειώματα των υπουργών Παιδείας της δικτατορικής περιόδου, των πρυτανικών αρχών καθώς και άλλων σημαντικών προσώπων οι οποίοι επηρέασαν την πορεία του Πανεπιστημίου Αθηνών, κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

2. Ο ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ ΣΤΗ ΔΥΣΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

α. Το δυτικό πανεπιστήμιο

Το πανεπιστήμιο, ως διακριτός κοινωνικός θεσμός, είναι δημιούργημα του ύστερου μεσαίωνα. Καλύτερα, αποτελεί κληροδότημα του ύστερου Μεσαίωνα στον νεότερο κόσμο. Η χρονολογία έναρξής του δεν μπορεί να προσδιοριστεί με βεβαιότητα, αν και σύμφωνα με τον Alain Renaut εναρκτήριο έτος πρέπει να θεωρείται το 1190 όταν διδάσκοντες και διδασκόμενοι στην Μπολόνια σύστησαν σωματείο το οποίο αναγνωρίστηκε τελικά το 1215². Πρόκειται για έναν θεσμό ο οποίος δημιουργήθηκε από την αμοιβαία βούληση και σύμβαση δύο μερών. Από την αμοιβαία ανάγκη συσσωμάτωσης δύο ενηλίκων μερών: των καθηγητών και των φοιτητών. Πιο συγκεκριμένα: στον ύστερο μεσαίωνα υπήρξε έντονη η τάση των κατοίκων των πόλεων για συντεχνιακή οργάνωση με βάση τα επαγγέλματα τα οποία ασκούσαν. Η οργάνωση αυτή θεωρήθηκε αναγκαία για τους ίδιους απέναντι στις αυθαιρεσίες της καθολικής εκκλησιαστικής ηγεσίας³ και των τοπικών ηγεμόνων. Δημιουργείται μια νέα εξουσία, αυτή της κοινότητας των αιτημάτων -του δήμου των συντεχνιών- απέναντι στις κλειστές μεσαιωνικές δομές. Και εμφανίστηκε η ζήτηση νέας μορφής γνώσης -πρακτική και θεωρητική- απέναντι σε ό,τι δεν μπορεί ή δε θέλει να μεταδώσει το δίκτυο της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης⁴. Άρα, το πανεπιστήμιο δημιουργήθηκε από τις διευρυμένες απαιτήσεις των μελών των νέων αναδυόμενων στρωμάτων για -πρακτική και θεωρητική μόρφωση. Ως αντίρροπη τάση στις κλειστές συσσωματώσεις του Μεσαίωνα. Τα διμερή ιδιωτικά συμβόλαια μεταξύ δασκάλων και φοιτητών ονομάζονται *universitates* και αφορούν ενώσεις κατά επιμέρους αντικείμενα σπουδών, μέσα όμως από ένα πρίσμα καθολικότητας της γνώσης. Η γλώσσα επικοινωνίας των

² Renaut, Al. (2002). *Οι επαναστάσεις του πανεπιστημίου. Δοκίμιο για τη νεωτερικότητα της παιδείας* (μτφρ-εισαγωγή. Γ. Σταμέλος- Κ. Καρανάτσης). Αθήνα: Gutenberg, σ. 82. Ως αφετηριακό σημείο, σύμφωνα με τον Άλκη Ρήγο, θεωρείται η πράξη της εκτελεστικής εξουσίας η οποία αναγνώριζε το νέο -τότε- θεσμό και τα ιδιαίτερα προνόμια των καθηγητών και των φοιτητών εντός του. Για τα κρατίδια της Ιταλίας και το πανεπιστήμιο της Bologna «το περίφημο *Authentica Habita*, του αυτοκράτορα Φρειδερίκου Μπαρμπαρόσσα το 1158». Ρήγος, Αλ. (2000). *Πανεπιστήμιο. Ιδεολογικός ρόλος και λόγος. Από τον Μεσαίωνα στη Νεωτερικότητα*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 15.

³ Στην ίδια συγκυρία, στην Οξφόρδη «ομάδα διδασκόντων, που πρωτοεμφανίστηκε γύρω στο 1200, κατορθώνει να διασφαλίσει το 1214 τα προνόμια του Πάπα, τα οποία λίγο αργότερα επικυρώνει και ο βασιλιάς, προστατεύοντας έτσι αυτό που εκδηλωνόταν τότε ως αυτονομία του Πανεπιστημίου. Βλ. Renaut, A. (2002), *όπ.π.*, σ. 82.

⁴ Ρήγος, Αλ. (2000), *όπ.π.*, σ. 30-31.

μορφωμένων μελών των πρώτων πανεπιστημίων ήταν κοινή, τα λατινικά, γεγονός το οποίο έδινε οικουμενικό χαρακτήρα στο πανεπιστήμιο, ευκαιρίες γεωγραφικής κινητικότητας για τα μέλη του και αυτονομία ως χώρο απέναντι στα εθνικά κρατίδια⁵. Παρόλα αυτά οι ιδιαίτερες ιστορικές εξελίξεις κάθε χώρας επέδρασαν στον εθνικό χαρακτήρα του κάθε εκπαιδευτικού συστήματος και επηρέασαν το πρότυπο για την οργάνωση των πανεπιστημίων στην πορεία του χρόνου. Μάλλον αποτέλεσε μια ακόμη ιδιαιτερότητα, στην πορεία του χρόνου. Αναφέρουμε εδώ αδρομερώς:

α) Το γαλλικό πανεπιστήμιο -σκοπίμως η αναφορά εδώ γίνεται στον ενικό μιας και αφορά τη Σορβόνη- αποτελεί ακόμη και σήμερα, τον διοικητικό και παιδαγωγικό καθοδηγητή ολόκληρου του εκπαιδευτικού συστήματος. Το πανεπιστήμιο είναι υπό τον ασφυκτικό εναγκαλισμό του κράτους. Επίσης, μια ιδιαιτερότητα της γαλλικής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτέλεσε και αποτελεί, από την εποχή της επανάστασης-παλινόρθωσης και έπειτα, το παράλληλο δίκτυο των Grandes Écoles, με κατακερματισμένη διοίκηση, το οποίο αναπτύχθηκε ως αντίρροπη δύναμη στα πανεπιστήμια και προκειμένου να ικανοποιήσει κρατικές ανάγκες σε επιμέρους γνωστικές περιοχές σε μια χώρα όπου το πανεπιστήμιο αντιστέκονταν συχνά στην πνευματική καινοτομία. Το πανεπιστήμιο θεωρήθηκε κομμάτι του ancien régime και μετά το Ναπολέοντα απέκτησε ενιαία συγκεντρωτική οργάνωση. Στην τωρινή συγκυρία, οι Grandes Écoles, λόγω και του ελιτίστικου χαρακτήρα που απέκτησαν στην πορεία του χρόνου, απορροφούν το 30% του πανεπιστημιακού προϋπολογισμού για την παιδεία παρότι σε αυτές φοιτά μόλις το 4% του γαλλικού φοιτητικού πληθυσμού⁶.

β) Στην Αγγλία προκρίθηκε αρχικά το αριστοκρατικό σχήμα του Oxbridge. Η κολεγιακή οργάνωση των πανεπιστημίων, με πιο γνωστά αυτά της Οξφόρδης και του Κέιμπριτζ τα οποία ισχυροποιήθηκαν με βάση χορηγίες βασιλέων και μαικηνών του πνεύματος καθώς και τη συντηρητική επιρροή της αγγλικανικής εκκλησίας σε αντίδραση στο πνεύμα της προτεσταντικής μεταρρύθμισης, δέσποσε από το 13^ο έως το 19^ο αιώνα. Τα κτιριακά συγκροτήματα των πανεπιστημίων αποτελούσαν διακριτό και παράλληλα το μεγαλύτερο κομμάτι των πόλεων αυτών. Τα κολέγια είχαν δική τους ανεξάρτητη διοίκηση, περιουσία και καθηγητές. Η οικονομική ανεξαρτησία των κολεγίων από το κράτος τα καθιστούσε πιο αυτόνομα και αυτοτελή σε σχέση με τα αντίστοιχα της κεντρικής Ευρώπης που στηρίζονταν περισσότερο στον κρατικό προϋπολογισμό. Οι φοιτητές, εσώκλειστοι, ήταν σε άμεση επαφή και επικοινωνία με τους δασκάλους τους και βρίσκονται υπό αυστηρή παρακολούθηση και

⁵ Εξ ου και η ονομασία Quartier Latin -λόγω της γλώσσας που μιλούσαν οι φοιτητές- για τη συνοικία του Παρισιού όπου έδρευε το πανεπιστήμιο της Σορβόνης.

⁶ Renault, A. (2002), όπ.π., σ. 60-66.

πειθαρχία⁷. Προτάχθηκε μια αριστοκρατικού τύπου παιδεία, προκειμένου στο πλαίσιο του αγγλικανικού δόγματος να διαμορφωθεί ο «λόγιος gentleman»⁸.

γ) Στη Γερμανία των ανεξάρτητων κρατιδίων, από το 18^ο αιώνα επικράτησαν οι ανθρωπιστικές σπουδές και το κλασικό πνεύμα. Με αυτόν τον τρόπο εγκαινιάστηκε το όραμα και η ιδέα του πανεπιστημίου στη νεότεριότητα -το όραμα του Humboldt. Αυτό είχε να κάνει με έναν αυτόνομο -εν πολλοίς- θεσμό, ο οποίος ήταν εφοδιασμένος να παρέχει στους φοιτητές, πέρα από επαγγελματικές γνώσεις και δεξιότητες, μια ενιαία γενική πνευματική καλλιέργεια και κουλτούρα (bildung)⁹. Πιο συγκεκριμένα, στο πανεπιστήμιο του Βερολίνου ο πρώτος πρόταγής του Wilhelm von Humboldt υπερασπίστηκε «την ανεξαρτησία του θεσμού από τις κρατικές παρεμβάσεις, την προτεραιότητα της έρευνας απέναντι στη διδασκαλία, και την κοινότητα διδασκάλων και φοιτητών, που οι σχέσεις τους έδιναν έμφαση στην ελευθερία... και την παραγωγική μοναξιά»¹⁰. Επίσης, κατά τον ίδιο, το πανεπιστήμιο έπρεπε να παρέχει γνώση φιλοσοφική, μαθηματική, αλλά και φιλολογική μέσα σε ένα συγκροτημένο corpus, τόσο για τη γενικότερη πνευματική καλλιέργεια, όσο και για την προαγωγή της γνώσης μέσα από την προαγωγή της έρευνας¹¹. Επιπλέον, οι αντιπαραθέσεις γύρω από το ζήτημα της θρησκευτικής μεταρρύθμισης και της τελικής επικράτησης του προτεσταντικού δόγματος στην κεντρική Ευρώπη οδήγησαν το γερμανικό πανεπιστήμιο σε μια τάση ανεξιθρησκίας και ανοχής της διαφοράς στα θρησκευτικά πιστεύω, συνέπεια και του διαφωτισμού.

Το ότι αναπτύχθηκαν στην πορεία του χρόνου τα παραπάνω πρότυπα δε σημαίνει ότι το πανεπιστήμιο αναπτύχθηκε τελείως ανεξάρτητα και αυτόνομα από την ευρύτερη κοινωνία. Ούτε όμως και τα εθνικά πρότυπά τους ήταν ανεξάρτητα το ένα από το άλλο. Αντίθετα, η πορεία του συνυφάνθηκε με τις μεγάλες προκλήσεις -οικονομικές,

⁷ Καραγάτσης, Μ. (2002). *Περιπλάνηση στον κόσμο. Ταξιδιωτικές εντυπώσεις*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας, σ. 75-86.

⁸ Ράσης, Σπ. (2004). *Τα Πανεπιστήμια χθες και σήμερα. Συμβολή στην Ιστορία της Εκπαίδευσης: η αγγλοσαξονική εμπειρία*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 91, 100, 107. Η αριστοκρατική παράδοση δεν απέτρεψε, όπως θα παρουσιαστεί και παρακάτω, τη δημιουργία αργότερα πανεπιστημίων προσανατολισμένα προς την παραγωγή και τα επαγγέλματα στην Αγγλία, με σκοπό την ωφελμιστική χαρακτήρα γνώση. Τα λεγόμενα Red Brick Universities, τα Πανεπιστήμια των Πόλεων. Στο ίδιο, σ. 253.

⁹ Η bildung σε ατομικό επίπεδο ορίζεται περισσότερο ως η ενεργητική εσωτερική διαδικασία διαμόρφωσης των επιμέρους. Σε συλλογικό επίπεδο έχει να κάνει με το συλλογικό αποτέλεσμα της διαδικασίας αυτής, με την κουλτούρα, την παιδεία, τον πολιτισμό. Σχετικά βλ. Κουμπουρή, Γ. (2012). *Οι ιστοριογραφικές οφειλές των Σπ. Ζαμπέλιου και Κ. Παπαρηγόπουλου. Η συμβολή Ελλήνων και ξένων λογίων στη διαμόρφωση του τρίσημου σχήματος του ελληνικού ιστορισμού (1782-1846)*. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, σ. 90-91. Με αυτή τη δεύτερη έννοια χρησιμοποιείται ο όρος εδώ.

¹⁰ Ρήγος, Α., (2000), όπ.π., σ. 116.

¹¹ Ράσης, Σπ. (2004), όπ.π., σ. 197.

πολιτικές, πολιτικές, ιδεολογικές- στη μακρά πορεία της νεοτερικότητας. Επιπλέον, οι επιμέρους διαφοροποιήσεις στην εσωτερική εξέλιξή του είχαν να κάνουν και με επιστημονικές εξελίξεις- επιστημολογικές διαφοροποιήσεις στην πορεία του χρόνου καθώς και με ευρύτερα πνευματικά. Πιο συγκεκριμένα:

α) Επιστημονικές- επιστημολογικές εξελίξεις. Ενώ κατά τον 16^ο αιώνα, ακόμη κυριαρχούσαν η φιλολογική και η ιστορική επιστήμη, κατά τις αρχές του επόμενου η αδυναμία επιβίωσης των παραπάνω καθιστούσε απαραίτητη την ανάπτυξη των μαθηματικών. Ανάπτυξη η οποία οδήγησε σε απειλή του παραδοσιακού χαρακτήρα του πανεπιστημίου, μιας και τα όρια ανάμεσα στα επιμέρους γνωστικά αντικείμενα κατέστησαν ασαφή. Στη συνέχεια, ως απόρροια και της νευτώνειας επανάστασης, ο 18^{ος} αιώνας είναι ο αιώνας της κυριαρχίας των πειραματικών μεθόδων στην επιστήμη και οδήγησε στη δημιουργία εξειδικευμένων σχολών¹². Επίσης, ως συνέχεια της βιομηχανικής επανάστασης, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έγινε πειστική η ανάγκη για μηχανικούς, χημικούς και γεωπόνους, τους οποίους χρειαζόταν η αναπτυσσόμενη οικονομία. Εντός αυτών των εφαρμοσμένων ερευνητικών χώρων πρωταγωνιστικό ρόλο απέκτησε μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα η Γερμανία, όπου ίδρυσε πανεπιστήμια τεχνολογικής κατεύθυνσης, είτε ως Τεχνολογικές σχολές (Πολυτεχνεία) είτε ως ερευνητικά Ινστιτούτα και Ακαδημίες¹³ στις οποίες φοιτούσαν προκειμένου να αποκτήσουν τεχνογνωσία και φοιτητές από άλλες χώρες του δυτικού κόσμου¹⁴.

β) Εθνικισμός- εθνικοί ανταγωνισμοί. Το πανεπιστήμιο στην πορεία του χρόνου αντιπροσώπευε κάτι από το πνεύμα του έθνους. Κατά το 19^ο αιώνα, εποχή ανάδυσης νέων εθνικών κρατών, εξελικτισμού και θετικισμού στα πανεπιστήμια της κεντρικής Ευρώπης δόθηκε προτεραιότητα: στην εθνογλωσσική ομογενοποίηση των αναδυόμενων εθνών- κρατών και στην επαγγελματική εκπαίδευση και έρευνα η οποία καθιστούσε βιώσιμο ένα έθνος στο βιομηχανικό ανταγωνισμό¹⁵. Έτσι, η

¹² Γκότσης, Γ., Το αίτημα της αυτονομίας στο νεότερο ευρωπαϊκό πανεπιστήμιο: ιστορικές και πολιτικές διαστάσεις, περ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής επιστήμης*, τχ. 15, 2000, σ. 101-102.

¹³ Ράσης, Σπ. (2004), όπ.π., σ. 202.

¹⁴ Κυπριανός Π. (2016). *Η μαγεία του πτυχίου. Πανεπιστήμια, απόφοιτοι, κοινωνικές τροχιές (1837-2015)*. Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 34. Σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, η αίγλη των γερμανικών πανεπιστημίων άρχισε να φθίνει από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα Έκτοτε, και σε όλη τη μεσοπολεμική περίοδο τα γαλλικά πανεπιστήμια γίνονται πιο ανταγωνιστικά, παράλληλα με την ανάπτυξη των αμερικανικών, τα οποία εκτοξεύονται μεταπολεμικά. Στο ίδιο, σ. 34, 122-123.

¹⁵ Κιμουρτζής, Π. (2004). Ortega, Ισπανία, Πανεπιστήμιο (εισαγωγή της ελληνικής έκδοσης), στο: Ortega J.- Y Gasset. *Η αποστολή του πανεπιστημίου* (μτφρ. Γλ. Μανιώτη-επιμ./εισαγωγή. Π. Κιμουρτζής). Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. xviii-xxxi. Στην δημόσια αντίθεσή του με αυτή την τάση, ο Jose Ortega Y Gasset σε διάλεξη που έδωσε το 1930, θέλησε να τονίσει τι πρέπει να αποτελεί το όραμα του πανεπιστημίου. Ανάφερε ότι το πανεπιστήμιο

ήττα των Γάλλων στον γαλλογερμανικό πόλεμο αποτέλεσε και ήττα των εκπαιδευτικών θεσμών τους, με αποτέλεσμα η γερμανική νίκη να ερμηνευθεί και ως υπεροχή της εκπαίδευσης εντός των πανεπιστημίων, τα οποία έδιναν στο στρατό, στην οικονομία και στη βιομηχανία τις απαραίτητες επικαιροποιημένες επιστημονικές γνώσεις. Επίσης, η υστέρηση των Βρετανών, έναντι των Γερμανών στη βιομηχανική έκθεση του 1867 στο Παρίσι ανάγκασε τους πρώτους να επανακαθορίσουν το ρόλο των πανεπιστημίων τους σχετικά με τον τρόπο παραγωγής και διάχυσης της νέας γνώσης. Στην Αγγλία, η τριτοβάθμια εκπαίδευση οργανώθηκε αρχικά στα κολέγια των πόλεων¹⁶ -δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα- και κατόπιν στα πανεπιστήμια των πόλεων, σε μια προσπάθεια να ξεφύγει το πνεύμα της εκπαίδευσης αυτής τόσο από το αριστοκρατικό σχήμα του Oxbridge, όσο και από το κλασικό των πανεπιστημίων. Αυτό έγινε προκειμένου να βελτιωθεί η βιομηχανική παραγωγή, μέσα από τη στελέχωσή της με εξειδικευμένο προσωπικό εφαρμοσμένης γνώσης και πανεπιστημιακής μόρφωσης. Επιπλέον, η ίδια τάση οδήγησε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, μετά τη διοικητική ενοποίηση μικρότερων τεχνολογικών ιδρυμάτων στη δημιουργία του Imperial College of Science «τεχνολογικό-επιστημονικό Πανεπιστήμιο υψηλών προδιαγραφών τόσο ως προς τη διδασκαλία όσο και ως προς την έρευνα», με σκοπό «να προαγάγει τα συμφέροντα του επιχειρηματικού κόσμου της Αγγλίας και να διατηρήσει την ηγεμονική θέση της αυτοκρατορίας στο διεθνές καπιταλιστικό κέντρο»¹⁷.

γ) Θρησκευτικές ανακατατάξεις. Οι αγώνες για τη θρησκευτική μεταρρύθμιση επηρέασε και τον πανεπιστημιακό θεσμό. Τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας αρχικά έδειχναν τάσεις ανεξιθρησκίας και φιλελεύθερο πνεύμα- ανεκτικότητα στην αντιμετώπιση των θρησκευτικών πιστεύω. Όμως, η επικράτηση του απολυταρχικού κράτους μετά το 16^ο αιώνα επηρέασε σαφώς και τη θέση και το ρόλο της

πρέπει να έχει τριπλή αποστολή. Να παρέχει ταυτοχρόνως: α) επαγγελματική διδασκαλία, β) επιστημονική έρευνα και γ) μετάδοση της κουλτούρας. Κατά τον ίδιο, το πανεπιστήμιο από το 19^ο αιώνα και έπειτα είχε δώσει υπερβολική έμφαση στην ανάπτυξη της επαγγελματικής διδασκαλίας και της έρευνας σε βάρος της κουλτούρας την οποία όριζε ως «το σύστημα των ζωτικών ιδεών που κατέχει η κάθε εποχή», «το σύστημα των ιδεών βάσει των οποίων ζει η κάθε εποχή», την ενασχόληση με το κυρίαρχο διακύβευμα της κάθε εποχής. Σχετικά βλ. Ortega J.- Y Gasset. (2004). *Η αποστολή του πανεπιστημίου* (μτφρ. Γλ. Μανιώτη-επιμ./εισαγωγή. Π. Κιμουρτζής). Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 53,83,88 αντίστοιχα. Αντιτέθηκε τόσο στην υπερβολική έμφαση την οποία έδιναν τα γερμανικά πανεπιστήμια το 19^ο αιώνα στην έρευνα, όσο και στο μη επαγγελματικό χαρακτήρα της αγγλικής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αναζητώντας ένα διαφορετικό πρότυπο για το πανεπιστήμιο της χώρας του, της Ισπανίας.

¹⁶ Τα κολέγια αυτά δημιουργήθηκαν από πλούσιους ιδιώτες ως εκφράσεις φιλανθρωπισμού, καθώς επίσης και μέσα από ενέργειες της τοπικής αυτοδιοίκησης, πέρα από κάθε κρατική ανάμειξη.

¹⁷ Ράσης, Σπ. (2004), όπ.π., σ. 242, 244 αντίστοιχα.

θρησκείας εντός του πανεπιστημίου. Η θρησκεία έγινε εθνική, Έτσι, στη Γαλλία, το πανεπιστήμιο αναπτύχθηκε «σε πνευματικό κέντρο του “γαλλικανισμού” -ενός συστήματος γαλλικών, εκκλησιαστικών και πολιτικών, δογμάτων και πρακτικών που αποσκοπούσε στη μείωση της παπικής ισχύος στη γαλλική επικράτεια»¹⁸. Στην Αγγλία, με νομοθετική ρύθμιση το 1662 απαγορεύτηκε η είσοδος σε μη αγγλικανούς στα πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας. Άρα περιορίστηκε και η φοιτητική κινητικότητα εντός της. Γενικότερα, μπορεί να πει κανείς ότι ως τάση οι διαδοχικές επαναστάσεις προκάλεσαν κοινωνική εκκοσμίκευση, μείωση του ρόλου της θρησκείας και της θεολογικής ερμηνείας του κόσμου καθώς και αμφισβήτηση του ρόλου της εκκλησίας στην εν γένει οργάνωση του πανεπιστημιακού θεσμού.

δ) Πολιτικοί- ιδεολογικοί ανταγωνισμοί. Όπως συνάγεται και από τα παραπάνω, το πανεπιστήμιο δεν μπορεί να δράσει σε πολιτικό και ιδεολογικό κενό. Επηρεάζεται αναπόφευκτα και από τα κυρίαρχα ρεύματα, τις κυρίαρχες τάσεις κάθε εποχής. Π.χ μετά τη Γαλλική επανάσταση και τους Ναπολεόντειους πολέμους η αντίδραση στο γαλλικό πρότυπο προκάλεσε στα Γερμανικά πανεπιστήμια τρεις νέες θεωρητικές σχολές: την εθνικιστική, τη συντηρητική και τη νεοανθρωπιστική¹⁹.

Πάντως, από όλα τα παραπάνω συνάγεται ότι ο πανεπιστημιακός θεσμός από την εποχή του ύστερου μεσαίωνα έως τη σημερινή εποχή παρουσιάζει διαχρονική βιωσιμότητα. Είναι στοιχείο μακράς διάρκειας κατά τη νεότεριότητα, θα μπορούσε κανείς να πει. Κυρίως όμως, παρουσιάζει σχετική σταθερότητα, συνέχεια και σχετική αυτονομία, ως προς την πολιτική και οικονομική εξουσία, στην πορεία του χρόνου²⁰. Είναι σχετικά αυτόνομο πέρα από επιμέρους χωροχρονικές διεργασίες και διαφοροποιήσεις. Η αυτονομία του πανεπιστημιακού θεσμού έχει καταρχάς να κάνει με τον τρόπο αναπαραγωγής του καθηγητικού σώματος από το ίδιο. Οι καθηγητές ελέγχουν οι ίδιοι το σώμα των ομοτέχνων τους. Επίσης, το πανεπιστήμιο χαρακτηρίζεται από τον τρόπο

¹⁸ Ρήγος, Αλ. (2000), ό.π., σ. 63. Στη γαλλική περίπτωση ενεργό ρόλο στη χάραξη πολιτικής είχαν και τα τάγματα των Ιησουϊτών μοναχών, τα οποία αν και δεν ίδρυσαν δικά τους ιδρύματα, περιόρισαν την αυτονομία του πανεπιστημίου, έχοντας ισχυρό ρόλο εντός του.

¹⁹ Ράσης, Σπ. (2004), ό.π., σ. 133.

²⁰ Σύμφωνα με τον Γιώργο Γκότση στο πανεπιστήμιο, «παρά τις γενικότερες εκκοσμικευτικές διεργασίες της εποχής (βιομηχανοποίηση, γραφειοκρατική διοίκηση διαφοροποίηση της κοινωνικής δομής), σημειώθηκε μια έντονη απόκλιση μεταξύ εναλλακτικών μορφών πανεπιστημιακής λειτουργίας στη βάση διακριτών μεταρρυθμιστικών και οργανωτικών προτύπων». Γκότσης, Γ., Το αίτημα της αυτονομίας στο νεότερο ευρωπαϊκό πανεπιστήμιο: ιστορικές και πολιτικές διαστάσεις, περ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής επιστήμης*, τχ. 15, 2000, σ. 131. Η διαφοροποίηση των προτύπων του αποτελεί δείγμα της αυτονομίας του. Ο πανεπιστημιακός θεσμός ανανεώνεται συνέχεια και από εσωτερικές εξελίξεις, πέρα και πάνω από εξωγενείς καταναγκασμούς, οι οποίοι τον επηρεάζουν μεν, αλλά δεν αλλοιώνουν ολοκληρωτικά τη φυσιογνωμία και την ιδιαιτερότητά του.

(αυτο) διοίκησής του καθώς και από την έννοια της ακαδημαϊκής ελευθερίας των μελών του. Η τελευταία έννοια της αυτονομίας, απέκτησε στην πορεία του χρόνου και νομική- συχνά δε συνταγματική ρήτρα. Κατά τον Pierre Bourdieu, το ακαδημαϊκό πεδίο χαρακτηρίζει αυτονομία²¹ σε σχέση με άλλα κοινωνικά πεδία. Καλύτερα διατυπωμένο και με βάση όλα τα παραπάνω θα μπορούσε κανείς να πει ότι το πανεπιστήμιο στο χρόνο διατηρεί τα βασικά χαρακτηριστικά του προσαρμοζόμενο ταυτόχρονα στις κοινωνικές εξελίξεις και τις διευρυνόμενες ανάγκες.

Παρά τις επιμέρους χωρικές-εθνικές διαφορές ή τις διαφοροποιήσεις του πανεπιστημιακού θεσμού στην πορεία του χρόνου, μία ακόμη σταθερά η οποία το χαρακτήρισε, τόσο στο δυτικοευρωπαϊκό όσο και στο Ελληνικό παράδειγμα -στο οποίο θα γίνει αναφορά αμέσως παρακάτω- είναι ο θεσμός της έδρας. Την εξουσία έδωσε στο διδάσκοντα- κάτοχο της πανεπιστημιακής έδρας αρχικά η εκκλησία και κατόπιν το κράτος. Ο τελευταίος ως φορέας της ήταν η «αυθεντία της επιστημονικής γνώσης, μιας αλήθειας εγκόσμιας»²². Η έδρα προσέδιδε στον καθηγητή κάτοχό της εφ' όρου ζωής: α) διοικητική εξουσία, τόσο εντός του πανεπιστημιακού πεδίου όσο και εκτός, στην κοινωνία αλλά και εντός του πεδίου της ανώτατης δημοσιοϋπαλληλίας, β) διδακτική αυτονομία κατά τη διδασκαλία του γνωστικού αντικείμενου αυτής. Η πίστη στη δύναμη και την αξία της επιστήμης κατά τη νεοτερικότητα, προσέδωσε στον καθηγητή τόσο επιστημονικό, όσο και επαγγελματικό κύρος και νομιμότητα. Η έδρα χαρακτηρίστηκε όμως αναπόφευκτα και από τον προσωποπαγή της χαρακτήρα. Κάλυπτε ένα γνωστικό αντικείμενο, το οποίο θεράπευε ο καθηγητής-κάτοχός της. Οι καθηγητές των εδρών προΐσταντο του συνόλου των διδασκόντων και κάλυπταν σχεδόν μονοπωλιακά και τη διοίκηση του πανεπιστημίου. Ήταν επικεφαλής της ακαδημαϊκής ιεραρχίας και επιπλέον είχαν, στο πλαίσιο της πανεπιστημιακής αυτονομίας, μεγάλη εξουσία και ως προς τον τρόπο αναπαραγωγής του καθηγητικού σώματος. Έτσι, η όποια εναλλαγή του αριθμού και του περιεχομένου των εδρών, άλλαζε αναπόφευκτα και τους συσχετισμούς εντός της πανεπιστημιακής ιεραρχίας.

²¹ Ο P. Bourdieu προσδιόρισε την αυτονομία του ακαδημαϊκού πεδίου με τα παρακάτω λόγια: «δεν είναι, όπως συνήθως πιστεύεται, οι πολιτικές στάσεις οι οποίες καθορίζουν τις στάσεις των ατόμων στα ακαδημαϊκά πράγματα, αλλά οι θέσεις τους στο ακαδημαϊκό πεδίο που προσδιορίζουν τις στάσεις τις οποίες υιοθετούν σε πολιτικά ζητήματα γενικά, όπως και σε ακαδημαϊκά προβλήματα. Το περιθώριο της αυτονομίας το οποίο σε τελική ανάλυση περιέρχεται σε ειδικά πολιτικές πηγές παραγωγής γνώμων τότε ποικίλλει σύμφωνα με το βαθμό στον οποίο τα συμφέροντά τους που σχετίζονται άμεσα με τις θέσεις τους στο ακαδημαϊκό πεδίο, εμπλέκονται άμεσα ή, στην περίπτωση των κυρίαρχων φορέων δράσης, απειλούνται». Bourdieu, P. (1996). *Homo Academicus* (μτφρ. στα Αγγλικά P. Collier). Κέιμπριτζ: Polity Press, σ. xvii-xviii.

²² Δερτιλής, Γ.Β., Πανεπιστήμια και κοινωνική ιεραρχία, *Το Βήμα- Γνώμες*, 11 Οκτωβρίου 1998.

Όσο προχωράει ο πανεπιστημιακός θεσμός προς τη σύγχρονη εποχή, οι αμοιβαίες επιρροές καθίστανται όλο και πιο ορατές, λόγω και της έξαρσης της επικοινωνίας. Μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο το πανεπιστήμιο καθορίστηκε και ως φορέας σταθεροποίησης του κοινωνικού συστήματος στο δυτικό κόσμο. Έτσι, στην Αγγλία θεσμοθετείται, από την κυβέρνηση των Εργατικών και στη λογική εκδημοκρατισμού της κοινωνίας την οποία είχε ήδη εισάγει η ευρύτερη θεσμοθέτηση του κράτους πρόνοιας (welfare state) η δωρεάν παιδεία στα πανεπιστήμια. Στη δεδομένη συγκυρία το πανεπιστήμιο δεν έπρεπε να συμβάλει μόνο στην παραγωγή, αλλά και στην κοινωνική ειρήνη. Στην πορεία εξέλιξης του μεταπολεμικού κόσμου και μετά το Sputnik shock η εκπαίδευση αντιμετωπίστηκε ως επενδυτική και όχι ως καταναλωτική δαπάνη. Έτσι, δόθηκε έμφαση στην επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο (human capital)²³. Συνδυασμός των δύο παραπάνω τάσεων, θα μπορούσε κανείς να πει, ήταν και η θεσμοθέτηση του ανοιχτού πανεπιστημίου (open university). Επρόκειτο κατ' ουσία για τριτοβάθμια ιδρύματα σπουδών δεύτερης ευκαιρίας για ενήλικους πολίτες οι οποίοι στερήθηκαν τις σπουδές παλαιότερα για κοινωνικούς και ιστορικούς λόγους. Επίσης, στην Αγγλία στα μέσα της δεκαετίας του '60 ιδρύθηκαν τα Polytechnics με στόχο την ενίσχυση του τεχνολογικού τομέα της χώρας, τη βελτίωση, κοινωνική καταξίωση και συμμετοχή της εργατικής τάξης στην τρίτη βαθμίδα, παράλληλα με την κοινωνική σταθερότητα και ειρήνευση. Έτσι, το δυτικό πανεπιστήμιο μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και κυρίως μετά τη δεκαετία του '60 έγινε προσβάσιμο για όλο και περισσότερες κοινωνικές κατηγορίες. Κυρίως όμως έγινε μαζικό εξαιτίας της επέκτασης των παροχών του κοινωνικού κράτους, της έξαρσης των γεννήσεων, των τεχνολογικών επιτευγμάτων, της έξαρσης του τομέα των υπηρεσιών, της αστικοποίησης, παρόλο που κατακρίθηκε ότι ακόμη παρέμενε ταξικό-αναπαραγωγικό. Διευρύνθηκε κοινωνικά και έχασε ρν πολλούς τον αρχικό αριστοκρατικό του χαρακτήρα. Το τελευταίο προσιδιάζει περισσότερο στην πραγματικότητα των αμερικανικών πανεπιστημίων, τα οποία επιπλέον, από τη δεκαετία του '60 και έπειτα χαρακτηρίστηκαν και από διευρυμένα όρια αυτονομίας απέναντι στην κεντρική κυβέρνηση, συλλογικό τρόπο διοίκησης, μεγάλη ανάπτυξη μεταπτυχιακών σπουδών και της έρευνας, συνύπαρξη θετικών και θεωρητικών επιστημών και συμμετοχή της επιστημονικής κοινότητας στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Πρόκειται όμως για ένα θεσμό, το πανεπιστήμιο, το οποίο κόστιζε όλο και περισσότερο, σε ένα κράτος το οποίο αντιμετώπιζε από τη δεκαετία του '70 και μετά δημοσιονομική κρίση. Παράλληλα, αναπτύχθηκαν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ανά

²³ Schultz, Th. (1972). *Η οικονομική αξία της εκπαίδευσης* (μτφρ. Γ. Κουτσουμάρης). Αθήνα: Παπαζήσης.

την υφήλιο, νεολαιίστικα κινήματα αμφισβήτησης της καθεστηκυίας τάξης, των δυτικών αξιών, της κατανάλωσης και γενικότερα του δυτικού τρόπου ζωής.

β. Το ελληνικό πανεπιστήμιο

Και τώρα στα καθ' ημάς. Στην Ελλάδα, το πρότυπο το οποίο επηρέασε κυρίως το πρώτο ελληνικό πανεπιστήμιο -πνευματικό κέντρο ολόκληρου του ελληνισμού και το πρώτο της βαλκανικής χερσονήσου στα 1837- ήταν αυτό της Γερμανίας. Όχι τόσο λόγω της εισόδου των Βαυαρών στο ελληνικό κράτος εκείνη σε τη συγκυρία, όσο κυρίως λόγω των οργανωτικών προτύπων του, του εθνικού του προορισμού και των αναγκών του νεοσύστατου τότε κράτους²⁴. Μέσα από την ίδρυση του Αθήνησι εκφράστηκαν δύο αντίρροπες εν πολλοίς ιδεολογικές τάσεις: α) η πίστη στην ανάγκη εκσυγχρονισμού-εξευρωπαϊσμού της χώρας, η κοραϊκή μετακαίνωση των ιδεών από τη Δύση προς την Ανατολή²⁵, β) η πίστη στην ιδιοσυστασία και αυτάρκεια του ελληνικού πολιτισμού. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών είχε, ως το μεσοπόλεμο, το μονοπώλιο σχεδόν της παρέμβασης στην πνευματική και πολιτική ζωή της χώρας. Ήταν η ραχοκοκαλιά της πνευματικής ζωής και είχε ισχυρό λόγο παρέμβασης στο δημόσιο βίο της χώρας. Ήταν πνευματικό ίδρυμα και ταυτόχρονα συγκροτημένη επιστημονική κοινότητα. Επίσης, είχε και ενισχυμένο κοινωνικό ρόλο και με τα παραρτήματα και τα προσαρτήματά του²⁶. Ήταν ο φορέας ο οποίος διαμόρφωσε επιστημονικά τόσο το δημόσιο, όσο και τον ιδιωτικό τομέα της ελληνικής κοινωνίας. Ο ρόλος των φοιτητών του στην πορεία του χρόνου γίνονταν -συνεπεία και της μαζικοποίησής τους- όλο και πιο σημαντικός ως προς τις εθνικές, πολιτικές και κοινωνικές διεκδικήσεις. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών, ως «Εθνικό Πανεπιστήμιο» ήταν όμως, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, φορέας και εκφραστής της κυρίαρχης εθνικής ιδεολογίας και είχε ισχυρή παρουσία στο δημόσιο βίο. Πρόκειται για βασικό θεσμό-σύμβολο της

²⁴ Τα άλλα δύο, κυρίαρχα τότε πρότυπα -αυτά της Αγγλίας και της Γαλλίας- μπορεί να αποκλειστούν σήμερα ερευνητικά δια της μεθόδου της απόπου απαγωγής. Το αγγλικό πρότυπο με βάση τα κύριά του χαρακτηριστικά ήταν αρκετά αριστοκρατικό για τα δεδομένα της αρτισύστατης, πενόμενης και λιλιπούτειας Ελλάδας. Το Γαλλικό, διάσπαρτο, με πολλές επαγγελματικές σχολές -κάτω από τον έλεγχο του συγκεντρωτικού κράτους, προϋπέθετε ένα σώμα μορφωμένων -ανδρών- το οποίο δεν υπήρχε στην προεπαναστατική Ελλάδα. Σχετικά βλ. Κιμουρτζής, Π., Τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια ως πρότυπα: η ελληνική περίπτωση (1837), περ. *Νεύσις*, τχ. 12, 2003, σ. 129-149.

²⁵ Σχετικά βλ. την επαναδιατύπωση της ιδεολογίας από τον πρώτο πρύτανη του ιδρύματος Κ. Δ Σχινά, το Μάιο του 1837, στο: Δημαράς, Κ.Θ. (1987, επιμ.). *Εν Αθήναις τη 3 Μαΐου 1837*. Αθήνα: Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, σ. 3-4.

²⁶ Γαβρόγλου, Κ., Καραμανωλάκης, Β., Μπάρκουλα, Χ. (2014). *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1937) και η ιστορία του*. Ηράκλειο: Π.Ε.Κ, σ. 265-337

εθνικής συνοχής και συνέχειας του έθνους-κράτους. Αφομοίωσε εντός του στοιχεία της κυρίαρχης -σε κάθε συγκυρία- ιδεολογίας: τον κοινό πόθο, τον αλυτρωτισμό, την ιδεολογία της Μεγάλης Ιδέας, από την ίδρυσή του και εντεύθεν. Την συγκροτημένη επιστημονική αντίδρασή του κατά την εμφάνιση των αντίπαλων βαλκανικών εθνικισμών. Τον κλασικιστικό προσανατολισμό και την επιλογή της καθαρεύουσας ως κυρίαρχου γλωσσικού οργάνου από τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του Βενιζέλου και μετέπειτα²⁷. Τον αντικομμουνισμό από το μεσοπόλεμο ως τη μεταπολίτευση²⁸.

Παράλληλα από το 1911 και με τον νέο -τότε- Οργανισμό του το Πανεπιστήμιο απόκτησε μεγαλύτερη αυτονομία μέσα από τη δυνατότητα απευθείας εκλογής των καθηγητών του από τη σχολή και γενικότερα από τον τρόπο αναπαραγωγής του καθηγητικού σώματος²⁹. Αυτονομία η οποία θα μπορούσαμε να πούμε ότι αρχικά εισχώρησε αβασάνιστα μέσα από τα αντίστοιχα παραδείγματα στη δύση και όχι ως ενδογενές αίτημα. Επίσης, το κράτος δεν είχε τη σχεδόν αποκλειστική ευθύνη και αρμοδιότητα χρηματοδότησής του- γεγονός το οποίο de facto επηρέαζε τα όρια της αυτονομίας του. Μετά την ίδρυσή του και για μακρό διάστημα η ευεργεσία -συνεπεία του εθνικισμού και του φιλελληνισμού- αποτέλεσε τη βασική πηγή πόρων για τη χρηματοδότησή του.

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών ως εκφραστής της εθνικής ιδεολογίας, από το μεσοπόλεμο, αλλά κυρίως στα μεταπολεμικά συμφραζόμενα αναπόφευκτα ερωτοτροπούσε με τον ελληνοχριστιανικό πολιτισμό, ο οποίος εξελίχθηκε σε εθνικοφροσύνη. Έτσι, τους φορείς του απασχολεί πάντα το πως θα εγκολπώσουν, εκφράσουν, αναπλαισιώσουν και διαχύσουν την κυρίαρχη ιδεολογία. Η προτεραιότητα της εθνικής ακτινοβολίας του πανεπιστημίου, αυτή τη φορά στις νέες χώρες, όπως και αυτή της οικονομικής τους ανάπτυξης τέθηκαν και για το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το οποίο ιδρύθηκε το 1925, όπως είχε γίνει και με την αποτυχημένη απόπειρα ίδρυσης του Ιονικού Πανεπιστημίου στη Σμύρνη μια πενταετία πριν³⁰. Σχετιζόμενη με την αναπτυξιακή

²⁷ Στο ίδιο, σ. 8-22.

²⁸ Στο ίδιο, σ. 249-252.

²⁹ Η εκλογή των καθηγητών απευθείας από το ίδιο το Πανεπιστήμιο είχε θεσμοθετηθεί για πρώτη φορά το 1882. Το 1911 όμως περνά στον κανονισμό- νόμο (Οργανισμό) που διέπει τον πανεπιστημιακό θεσμό. Οργανισμός ο οποίος αντικατέστησε τον «προσωρινό» του 1837. Και ο οποίος οδήγησε ως συνέπεια των παραπάνω ρυθμίσεων- σε αύξηση και των τάσεων οικογενειοκρατίας εντός του.

³⁰ Σιμενή, Π., Μπουζάκης, Σ., Δούκας, Τρ. (2011). Μεταρρυθμίσεις στην Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα 1911-1982. Στο: Μπουζάκης, Σ. (επιμ.). *Πανόραμα ιστορίας της εκπαίδευσης: όψεις και απόψεις, τόμος Β'.* Αθήνα: Gutenberg, σ. 517-522. Το πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, αν και ιδρύθηκε -έπειτα από πρόταση του Αλέξανδρου Παπαναστασίου- δεν μπορεί να χαρακτηριστεί συλλήβδιν ως προοδευτικό, σε αντίθεση με το συντηρητικό Εθνικό και Καποδιστριακό- άποψη κρατούσα στη σχετική βιβλιογραφία. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να αποδειχθεί μόνο εν μέρει μέσα από τη σύγκριση των δύο Φιλοσοφικών σχολών και μόνο

προοπτική της οικονομίας ήταν, πέρα από το επιτυχές εγχείρημα του Εθνικού Μετσόβειου Πολυτεχνείου το οποίο ξεκίνησε ως σχολή την περίοδο εκκίνησης του Αθήνησι και πήρε την τελική ονομασία του το 1914, η ίδρυση και των άλλων αυτόνομων σχολών κατά το μεσοπόλεμο. Σχολών οι οποίες είχαν ισότιμο κύρος με τα Πανεπιστήμια: της Ανωτάτης Γεωπονικής Σχολής Αθηνών το 1920, της Ανωτάτης Σχολής Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών το ίδιο έτος, της Παντείου Ανωτάτης Σχολής Πολιτικών Επιστημών το διάστημα 1927-1930 και της Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής Πειραιώς το 1938³¹.

Το Αθήνησι, ως το πρώτο και μοναδικό πανεπιστημιακό ίδρυμα από την ίδρυσή του και σχεδόν για έναν αιώνα, αναπόφευκτα μετέφερε εντός του την παράδοση του θεσμού της καθηγητικής έδρας. Κατά τον 19^ο αιώνα, το περιεχόμενο της έδρας ήταν σχεδόν ταυτόσημο με το πρόσωπο του διδάσκοντα. Έτσι, αναπόφευκτα η όποια αλλαγή του καθηγητή της έδρας, σηματοδοτούσε και αλλαγή στο περιεχόμενο αυτής³². Στην πορεία, οι κάτοχοι των εδρών απέκτησαν μάλιστα και μεγαλύτερη αυτονομία, καθότι με βάση τους δύο πανεπιστημιακούς νόμους ΓΩΚΓ' (3823) «Περί Εθνικού Πανεπιστημίου» και ΓΩΚΕ' (3825) «Περί Καποδιστριακού Πανεπιστημίου» του 1911, οι οποίοι στην ουσία συνιστούσαν τον Οργανισμό- καταστατικό χάρτη διοίκησης του ιδρύματος, μπορούσαν -διαμέσου των αποφάσεων των καθηγητών των επιμέρους σχολών- να επιλέξουν το διδακτικό προσωπικό του ιδρύματος, αυτόνομα από παρεμβάσεις της πολιτείας. Σε μεγαλύτερη αυτονόμηση του σώματος των καθηγητών. Το γεγονός αυτό οδήγησε σε μεγαλύτερη αυτονομία τα ιδρύματα καθώς και στην περαιτέρω μονοπώληση από το σώμα των καθηγητών- φορέων της κάθε σχολής τόσο της διοίκησής τους, όσο και του τρόπου αναπαραγωγής του προσωπικού του ιδρύματος³³. Έτσι, η όποια προσπάθεια κατάργησης του προσωποπαγούς χαρακτήρα του θεσμού της έδρας, πέρα από τον περιορισμό της εξουσίας του κατόχου της, θα ερχόταν σε αντίθεση και με αυτή καθεαυτή την ιστορική παράδοση του πρώτου πανεπιστημιακού ιδρύματος της χώρας.

κατά την εκκίνηση του δευτέρου πανεπιστημίου. Μια σύγκριση των άλλων κοινών σχολών των δύο πανεπιστημίων στην πορεία του χρόνου ή και ειδικότερα κατά την εξεταζόμενη εδώ δικτατορική περίοδο, μάλλον θα κατέληγε σε διαφορετικά συμπεράσματα.

³¹ Πυργιωτάκης, Γιαν., Παπαδάκης, Ν., Πανεπιστημιακή εκπαίδευση και πολιτική για την ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα: ιστορική εξέλιξη και σημειώσεις για τη σύγχρονη κατάσταση των πραγμάτων, περ. *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, τχ. 13-14, 2015-2016, σ. 39-40.

³² Γαβρόγλου, Κ., Καραμανωλάκης, Β., Μπάρκουλα, Χ. (2014), ό.π., σ. 77-78.

³³ Βλ. Σιμενή, Α. (2014), Ακαδημαϊκή γνώση και ιεραρχίες: το ζήτημα των Εκτάκτων Πανεπιστημιακών εδρών, Στα: *Πρακτικά 7^{ου} επιστημονικού συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης*, Εργαστήριο Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης-Π.Τ.Δ.Ε, Πάτρα, http://eriane-elemedu.e-millescreations.com/art/uploads/programmata_spydon_aei.pdf, σ. 25 (εύρεση Φεβρουάριος 2016).

Το Πανεπιστήμιο κατά την περίοδο της επτάχρονης δικτατορικής επιβολής στηριζόταν νομοθετικά στον Οργανισμό του 1932 (νόμος 5343/32), στη «μεταρρύθμιση που έγινε» σύμφωνα με τον Νίκο Παπαδάκη³⁴. Με αυτό το νομοθέτημα παρέμεινε και η ονομασία του: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, η οποία εισήχθη για πρώτη φορά με τον Οργανισμό του 1922³⁵. Μια ρύθμιση όμως, η οποία μπορεί μεν να αποτελούσε, σύμφωνα και με τον παραπάνω μελετητή, «άγρυπνο φύλακα» του μεταπολεμικού πανεπιστημίου, καθώς επανήλθε σχεδόν αυτούσιος με τον κατοχικό Ν. 917/42³⁶, είχε όμως ξεπεραστεί από τη δυναμική και τις απαιτήσεις της κοινωνίας και της χρονικής συγκυρίας. Επιπλέον, οι τακτικοί καθηγητές του, κάτοχοι της έδρας και κατά συνέπεια οι φορείς διοίκησής του Αθήνησι, κατά την πρώτη τουλάχιστον φάση της εξεταζόμενης εδώ περιόδου είχαν κατά κανόνα κάνει σπουδές πριν τη δεκαετία του '40, βρίσκονταν προς το τέλος της καθηγητικής τους καριέρας και μακριά από τα αιτήματα της δεκαετίας του '60³⁷.

³⁴ Παπαδάκης, Ν. (2004). *Η παλίμψηστη εξουσία. Κράτος, Πανεπιστήμιο και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα: από το Ν. 5343/32 στο Ν. 1268/82*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 146 κ.ε.

³⁵ Πρόκειται για τον Ν. 2905/1922, ο οποίος θέσπισε τη διοικητική ένωση των δύο πανεπιστημίων, του Εθνικού Πανεπιστημίου και του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου. Βλ. Σιμενή, Π. (2008). *Μεταρρύθμιση και αντίδραση. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών απέναντι στις εκπαιδευτικές αλλαγές 1899-1926*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 255.

³⁶ Στο ίδιο, σ. 295-300.

³⁷ Μάλιστα θεωρούσαν δύσκολη την επάξια αντικατάστασή τους από νεότερους συναδέλφους τους εξαιτίας των δύσκολων συνθηκών της δεκαετίας του '40.

3. ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΟ

Η ιστορία, παρά το οντολογικό συνεχές της, περικλείει εγγενώς και την τομή, τη μεταβολή. Μεταβολή η οποία είναι σαφής στα όρια αυτής της μελέτης. Βέβαια, τα χρονικά όρια της μελέτης αυτής προσδιορίζονται περισσότερο από τη γενικότερη πολιτειακή και πολιτική μεταβολή και δεν αφορούν σε ειδικότερες ή γενικότερες αλλαγές- τομές - μεταρρυθμίσεις στον πανεπιστημιακό θεσμό, οι οποίες αποτελούν το θέμα της μελέτης. Το πανεπιστήμιο, θα εξεταστεί σε μια περίοδο όπου το κράτος τελούσε υπό στρατιωτική κατάληψη- δικτατορία, υπό μια μορφή κράτους έκτακτης ανάγκης³⁸. Σε μια χρονική περίοδο η οποία μπορεί να εκληφθεί περισσότερο ως τομή, παρά ως συνέχεια στην πορεία του χρόνου. Έτσι, η χρονική συγκυρία εκλαμβάνεται περισσότερο ως μια ιστορική ιδιαιτερότητα. Χαρακτηριστικά, ο Willy Brant, έλεγε ότι στο ευρωπαϊκό σημείο του πλανήτη οι δικτατορίες δε χωρούσαν πλέον³⁹. Παρόλα αυτά οι συνέχειες με το μετεμφυλιακό κράτος της εθνοκροσύνης, του αντικομμουνισμού και της «καχεκτικής δημοκρατίας»⁴⁰, της ριζοσπαστικοποίησης της δεξιάς προδικτατορικά⁴¹ ήταν κάτι παραπάνω από εμφανείς. Για το λόγο αυτό -και όχι μόνο- το τέλος της δικτατορικής επιβολής δεν ονομάστηκε μετάβαση -όπως στην περίπτωση των αυταρχικών καθεστώτων της Ιβηρικής χερσονήσου ή της Λατινικής Αμερικής⁴² -αλλά αποκατάσταση της δημοκρατίας⁴³.

³⁸ Για τη δικτατορία ως μια μορφή κράτους έκτακτης ανάγκης βλ. Πουланτζάς, Ν. (1975). *Η κρίση των δικτατοριών (Πορτογαλία- Ελλάδα- Ισπανία)* (μτφρ. Χρ. Αγριαντώνη). Αθήνα: Παπαζήσης. Στις θέσεις του Ν. Πουλαντζά θα γίνει αναφορά και πιο κάτω.

³⁹ Meynaud, J. (2002). *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα. Τομ. Β': Βασιλική εκτροπή και στρατιωτική δικτατορία*. Αθήνα: Σαββάλας, σ. 500.

⁴⁰ Όρο τον οποίο χρησιμοποίησε ο Ηλίας Νικολακόπουλος, στο: τ.ί., (2000). *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές 1946-1967*. Αθήνα: Πατάκης.

⁴¹ Τις δύο τελευταίες διαστάσεις βλ. στο: Παπαδημητρίου, Δεσπ. (2016). Η δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου και η ιδεολογική προετοιμασία για την αποδοχή της, στο: *Η δικτατορία των συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της δημοκρατίας (πρακτικά συνεδρίου)*. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, σ. 36-40

⁴² Χαρακτηριστικός είναι ο τίτλος της σειράς βιβλίων με τίτλο: *Transitions from the authoritarian rule*, όπου γίνεται αναφορά στη μετάβαση προς αβέβαιης έκβασης δημοκρατίες. Ο' Donnell, G., Schmitter, Ph. (1986). *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative conclusions about Uncertain Democracies*. Βαλτιμόρη- Λονδίνο: The Johns Hopkins University Press.

⁴³ Στην ελληνική έννομη τάξη της πρώτης μεταπολιτευτικής περιόδου η κατάλυση του πολιτεύματος την 21^η Απριλίου 1967 θεωρήθηκε στιγμιαία διαδικασία και όχι διαρκής. Έτσι δεν είχε ισχύ η έννομη τάξη της επταετίας, το «επανάσταση επικρατούσα δημιουργεί δικαίον». Η πρώτη μεταπολιτευτική Βουλή χαρακτηρίστηκε αναθεωρητική και όχι συντακτική. Άλλωστε, από τα μέλη των διαδοχικών διδακτορικών παραπέμφθηκαν μόνο τα μέλη της αρχικής επιβολής (δίκες πρωταιτίων) και όχι όλο το πολιτικό προσωπικό αυτών. Άρα ούτε και το κρατικό προσωπικό- εκτός του πανεπιστημίου, όπως θα αναφερθεί προς το τέλος αυτής της μελέτης.

Πιο συγκεκριμένα: α) δεν υπάρχει συνέχεια, αλλά τομή ως προς το πολιτικό προσωπικό που στελέχωσε τις διαδοχικές κυβερνήσεις των δικτατόρων⁴⁴- η επτάχρονη δικτατορική επιβολή δεν στηρίχτηκε στη μεταπολεμική πολιτική elite, β) η ίδια η δικτατορική εκτροπή είχε πρωταίτιους -και κατοπινούς ηγέτες της- στρατιωτικούς οι οποίοι δεν αποτελούσαν μέρος της προδικτατορικής ηγεσίας του στρατεύματος (μικρή χούντα).

Τομή αποτελεί η δικτατορική περίοδος και ως προς το ότι το ευρωπαϊκό και παγκόσμιο παράλληλο κινούνταν σε διαφορετική κατεύθυνση: κινήματα νεολαιίστικης αμφισβήτησης, ραγδαία ανάδυση του πολιτικού υποκειμένου της νεολαίας, κινητοποιήσεις ενάντια στον πόλεμο του Βιετνάμ, Μάης του 1968, κοινωνικές κατακτήσεις διαμέσου και του συνεχώς διευρυνόμενου κράτους πρόνοιας, οικονομική ανάπτυξη, αστικοποίηση, μεγαλύτερη ζήτηση για τριτοβάθμια εκπαίδευση, χάσμα γενεών λόγω και της μεταπολεμικής αύξησης του ρυθμού γεννήσεων κτλ⁴⁵. Ο Μάης του 1968 στη Γαλλία και τα νεολαιίστικα κινήματα αμφισβήτησης στο δυτικό κόσμο, φαίνεται να εκφράζονται στη χώρα μας λίγο ετεροχρονισμένα με τη γενιά και τα γεγονότα του Πολυτεχνείου, το 1973. Εντάσσονται στην ευρύτερη διεθνή κινητοποίηση της «μακράς δεκαετίας του '60»⁴⁶, αποτέλεσαν κομμάτι αυτής της γενεαλογίας. Γεγονότα τα οποία πρέπει να εκληφθούν όχι σαν στιγμή, αλλά σαν μια διαδικασία στην οποία συμπυκνώνονται αιτήματα και διεκδικήσεις διαφορετικών, αλλά και διαδοχικών ιστορικών στιγμών και γενεών: από τη γενιά του Κυπριακού αγώνα, του 1-1-4 και τη Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη και την Ε.ΔΗ.Ν, τη γενιά του «Ζ» σύμφωνα με τον Κωστή Κορνέτη, μέχρι και τη γενιά του Πολυτεχνείου, η οποία διαμορφώθηκε κατά τη διάρκεια των γεγονότων του Πολυτεχνείου, αλλά έδρασε πολιτικά μεταπολιτευτικά⁴⁷. Έτσι, παρόλη τη δικτατορική επιβολή, τα νεολαιίστικα και φοιτητικά αιτήματα και κινήματα φαίνεται να επικοινωνούν με τη διεθνή σκηνή και η χώρα να βγαίνει με ιδιαίτερο τρόπο από την απομόνωση.

Παρόλα αυτά, και όπως ειπώθηκε και παραπάνω, η δικτατορία αποτελεί συνέχεια ως προς την κυρίαρχη ιδεολογία, αυτήν του

⁴⁴ Για τη στελέχωση των διαδοχικών κυβερνήσεων της επταετίας βλ. Koutsoukis, Kl. (1973). *Cabinet elite recruitment during the military regime in Greece (1967-1973)*. Νέα Υόρκη: State University of New York.

⁴⁵ Κατσάπης, Κ. (2013). *Το «πρόβλημα νεολαία»: μοντέρνοι νέοι, παράδοση και αμφισβήτηση στη μεταπολεμική Ελλάδα (1964-1974)*. Αθήνα: Απρόβλεπτες εκδόσεις.

⁴⁶ Κορνέτης, Κ. (2015). *Τα παιδιά της δικτατορίας. Φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πρακτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα*. Αθήνα: Πόλις, σ. 32.

⁴⁷ Σχετικά βλ. και τη θέση του Βαγγέλη Καραμανωλάκη στο αφιέρωμα: Πολυτεχνείο: Το σύμβολο, η σημασία και οι διαδρομές του- Συζητώντας για τον Νοέμβρη του 1973, *Η Αυγή*, 17 Νοεμβρίου 2015.

ελληνοχριστιανικού πολιτισμού και της εθνοφροσύνης⁴⁸. Επίσης, ο στρατός είναι ο κυρίαρχος σε σχέση με τους άλλους φορείς του μεταπολεμικού πλέγματος εξουσίας (παλάτι, εκκλησιαστικές συσσωματώσεις, δεξιά πολιτική παράταξη)⁴⁹. Συνέχεια αποτελεί και ως προς τη μορφή της οικονομίας, του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης, του σχετικά περιορισμένου ρόλου του κράτους στην οικονομία, των κινήτρων για επενδύσεις στη χώρα ξένων και εγχώριων κεφαλαίων⁵⁰. Κατά συνέπεια, η δικτατορική επταετία ήταν, σύμφωνα και με την εύστοχη παρατήρηση του Γιάννη Βούλγαρη, «επίλογος και παρένθεση ταυτόχρονα»⁵¹. Υπήρξε επίλογος του μεταπολεμικού τρόπου πολιτικής κυριαρχίας της δεξιάς και παρένθεση, σε μια περίοδο οικονομικής ανάπτυξης, μεγέθυνσης και κοινωνικού εκσυγχρονισμού. Αποτέλεσε δε, σύμφωνα με τη διατύπωση του Κωνσταντίνου Τσουκαλά, την τελευταία και πιο ιλαροτραγική φάση της ιδεολογίας της εθνοφροσύνης⁵².

Στο πανεπιστημιακό χώρο, η κατάσταση ήταν περισσότερο ισορροπημένη και έρεπε προς τη συνέχεια. Άλλωστε, μπορεί να ειπωθεί ότι το ίδιο το πανεπιστήμιο αποτελεί το ίδιο ένα καθεστώς το οποίο υπερβαίνει την όποια πολιτική συγκυρία, το επιμέρους χρονικά παρένθετο πολιτικό καθεστώς. Παρατηρήθηκαν κάποιες μεταβολές λίγο πριν την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος, με εκσυγχρονιστικό πρόσημο -ίσως και τάση προς τη μαζικοποίησή του και εκδημοκρατισμό, όπως θα φανεί αναλυτικότερα παρακάτω στα Πανεπιστημιακά προλεγόμενα (ίδρυση ερευνητικών φορέων όπως το Κέντρο Κοινωνικών

⁴⁸ Η εθνοφροσύνη στηρίχθηκε στο τρισυπόστατο σχήμα: πατρίδα, θρησκεία, οικογένεια και ορίστηκε σε αντιδιαστολή προς την κομμουνιστική ιδεολογία, η οποία διακήρυττε την εξάλειψη των τριών αυτών θεσμών. Η «εθνοφροσύνη» δεν είχε να παρουσιάσει ένα θετικό πρόταγμα και όραμα, όπως η Μεγάλη Ιδέα- που έπαψε να ισχύει μετά το 1922. Ως ιδεολογία σφραγίστηκε από αντιδραστικά και αμυντικά χαρακτηριστικά. Κυρίαρχο ενοποιητικό -και ταυτόχρονα διαφοροποιητικό- χαρακτηριστικό της ήταν το φρόνημα: έτσι οι έλληνες χωρίστηκαν σε εθνικόφρονες και μη. Δοξιάδης, Κ. (1993). Η ιδεολογία στη μεταπολεμική Ελλάδα, περ. *Λεβιάθαν*, τχ. 13, σ. 123-148. Μέσα από την εθνοφροσύνη και τη διάκριση των φίλων της από τους εχθρούς της, έγινε η ανασυγκρότηση του μεταπολεμικού πλέγματος εξουσίας. Τσουκαλάς, Κ. (1986). *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*. Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 21. Επίσης, κατά τον Άγγελο Ελεφάντη, μέσα από την επιλεκτική παροχή προνομίων «φτιάχτηκαν δεσμοί οργανικής αλληλεγγύης που στηρίζονταν στο χρήμα και το αίμα». Ελεφάντης, Α. (1994). Εθνοφροσύνη: η ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης, στο: *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, σ. 650.

⁴⁹ Παρότι σύμφωνα με τον Δημήτρη Χαραλάμπη, «το κράτος των εθνοφρόνων, είναι το κράτος της υπεροχής των στρατιωτικών μηχανισμών», αυτή η υπεροχή την δικτατορική περίοδο, όταν ο στρατός καταλαμβάνει και την εκτελεστική εξουσία καθίσταται απόλυτα κυρίαρχη. Βλ. Χαραλάμπης, Δ. (1985). *Στρατός και πολιτική εξουσία*. Αθήνα: Εξάντας, σ. 32.

⁵⁰ Καζάκος, Π. (2001). *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά. Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 173, 278.

⁵¹ Βούλγαρης, Γ. (2005). *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης (1974-1990). Σταθερή δημοκρατία σημαδεμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*. Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 26.

⁵² Τσουκαλάς, Κ. (1986), όπ.π.

Ερευνών Αθηνών, το Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών, το Εθνικό Κέντρο Έρευνας Φυσικών Επιστημών «Δημόκριτος», δύο νέα πανεπιστήμια με τη μεταρρύθμιση Γ. Παπανδρέου το 1965, στα Ιωάννινα και στην Πάτρα -το δεύτερο με προσανατολισμό προς τις θετικές επιστήμες- προσπάθειες αντικατάστασης του θεσμού της έδρας από αυτόν του τμήματος στο σχέδιο νομοθετικού διατάγματος του υπουργού Συντονισμού Κωνσταντίνου Μητσοτάκη και του υπουργού Παιδείας Στέλιου Αλλαμανή, το οποίο το 1966 προκάλεσε την ομόθυμη αντίδραση των διοικήσεων και των τριών τότε Α.Ε.Ι της χώρας)⁵³. Με αυτές τις εξελίξεις, μπορούμε να πούμε ότι το Ε.Κ.Π.Α βρέθηκε σε περαιτέρω άμυνα σε σχέση με τη μεσοπολεμική περίοδο, όπου έχασε τη μοναδικότητά του ως ίδρυμα πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Στη δεδομένη συγκυρία μάλιστα, το έχανε πολλαπλώς και εντός της πρωτεύουσας.

Σε συνέχεια με τα παραπάνω, άλλο ένα χαρακτηριστικό το οποίο έταμε την πορεία των περισσότερων πανεπιστημίων της χώρας εκείνης της περιόδου ήταν η εισροή -ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '60- όλο και περισσότερων πανεπιστημιακών και ερευνητών από τον αγγλοσαξονικό -σε σύγκριση με τον κεντροευρωπαϊκό- χώρο, γεγονός το οποίο συνέβαλε στην άρθρωση, ενδυνάμωση και διεκδίκηση αιτημάτων για κατάργηση του μονοπρόσωπου, συντηρητικού και κεντροευρωπαϊκής προέλευσης θεσμού της έδρας από αυτόν του πολυπρόσωπου και αγγλοσαξονικής προέλευσης θεσμό του τμήματος και του τομέα εντός του τελευταίου⁵⁴. Έτσι, και οι καθηγητές κινδύνευαν και αυτοί να χάσουν μέρος της εξουσίας τους, η οποία απέρρεε από την κατοχή της καθηγητικής έδρας. Η αύξηση του κύρους των πανεπιστημίων του αγγλοσαξονικού χώρου αυξήθηκε κατά την πορεία του 20^{ου} αιώνα λόγω και του τρόπου οργάνωσής τους. Επίσης, τα πανεπιστήμια των Η.Π.Α και της Αγγλίας απέκτησαν αίγλη την ίδια περίοδο -και χρησιμοποιήθηκαν ως πρότυπα- λόγω και της αρμονικής σύνδεσής τους με την παραγωγή καθώς και την πολιτική σταθεροποίηση των κοινωνιών τους⁵⁵.

⁵³ Για όλα τα παραπάνω, βλ. συνοπτικά το: Κριμπάς, Κ. (2003). Ανώτατη παιδεία και έρευνα 1949-1974. Στην *Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000*, τ. 9: Νικητές και ηττημένοι 1949-1974, Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη. Αθήνα: «Τα Νέα»-Ελληνικά Γράμματα, σ. 154-161.

⁵⁴ Σχετικά βλ. Κριμπάς, Κ., Η ανώτατη παιδεία τον καιρό της χούντας, περ. *Αντί*, τχ. 651, 653, 654, 1988, σ. 26-31, 48-53 και 39-44 αντίστοιχα, καθώς και τ.ί. (1993). *Θραύσματα κατόπτρου*. Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 169-183.

⁵⁵ Ράσης, Σπ. (2004). *Τα Πανεπιστήμια χθες και σήμερα. Συμβολή στην Ιστορία της Εκπαίδευσης: η αγγλοσαξονική εμπειρία*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 13. Αν αρχίζουν να επικρατούν οι αγγλοσάξονες, σε σχέση με επιστήμονες κεντροευρωπαϊκών πανεπιστημίων μένει να ερευνηθεί από ποιες περιοχές του αγγλοσαξονικού, καλύτερα του αγγλοαμερικανικού, χώρου προήλθαν και από ποιες σχολές σκέψης/ παραδόσεις στις επιμέρους επιστημονικές πειθαρχίες. Εικάζεται ότι προήλθαν κυρίως από πανεπιστήμια των Η.Π.Α, όπως ισχύει για την περίπτωση των οικονομολόγων, οι οποίοι άλλαξαν και το

Το ελληνικό πανεπιστήμιο κατά τη χρονική συγκυρία πριν και κατά τη διάρκεια της επτάχρονης δικτατορικής επιβολής είχε να αντιμετωπίσει κάποια ειδικότερα ζητήματα τα οποία αφορούσαν τόσο στη δομή και λειτουργία του, όσο και στην αντιμετώπιση από το ίδιο γενικότερων ζητημάτων αλλαγής της κοινωνίας.

Ως προς τη δομή και λειτουργία του: α) το θέμα του της ίδρυσης, των νέων πανεπιστημίων τα οποία προβλέφθηκαν νομοθετικά κατά το διάλειμμα της Ένωσης Κέντρου (Πατρών, Ιωαννίνων, Αττικό) και συνέχισαν και κατά την περίοδο των κυβερνήσεων των αποστατών, β) τον τρόπο εισαγωγής στα πανεπιστήμια μετά την καθιέρωση του «Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου» της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης 1964-65 καθώς και τα κοινωνικά αιτήματα και ανάγκες για αύξηση του αριθμού των εισερχομένων φοιτητών σε αυτά, γ) η ανάγκη δημιουργία νέων τμημάτων εντός των πανεπιστημιακών σχολών, ένεκα της ανάγκης προσαρμογής στις επιστημονικές και κοινωνικές εξελίξεις της εποχής και δ) η ανάγκη -συνέπεια των παραπάνω- για πλήρωση θέσεων πανεπιστημιακής διδασκαλίας, σε μια περίοδο όπου το Πανεπιστήμιο αποσιλώνεται από καθηγητές -κατόχους έδρας- αλλά και βοηθητικό προσωπικό, έπειτα και από τις νομοθετικές ρυθμίσεις των πρώτων δικτατορικών κυβερνήσεων, όπως θα φανεί και παρακάτω (απολύσεις καθηγητών, μείωση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης στα 65 έτη, κατάργηση κάποιων ειδικοτήτων βοηθητικού προσωπικού). Οι παραπάνω ανάγκες θα έχει ως αναπόφευκτη συνέπεια και την ανάγκη επιλογής προσωπικού με συνοπτικότερες διαδικασίες. Κάτι το οποίο ευνοούσε και υιοθετήθηκε από τις επιλογές της πολιτικής εξουσίας.

Από την άλλη πλευρά και σε σχέση με τις απαιτήσεις της κοινωνίας: α) το ζήτημα της συμπεριφοράς της νεολαίας, της υιοθέτησης από τους νέους δυτικών προτύπων αμφισβήτησης της δυτικής μεταπολεμικής καταναλωτικής κοινωνίας, της παρεκτροπής της σύμφωνα με πολλούς φορείς της ακαδημαϊκής κοινότητας καθώς και μελών της δικτατορικής επιβολής, β) το φλέγον κοινωνικό αίτημα για αύξηση του αριθμού των εισακτέων στα πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας το οποίο ήρθε να αντιμετωπίσει, εν μέρει η ίδρυση νέων τμημάτων στα

κυρίαρχο επιστημονικό υπόδειγμα (paradigm) στη χώρα. Σχετικά βλ. Psalidopoulos, M. (1999). Institutional constraints and the internationalization of economics: the case of Greece, στο: Coats, B. (επιμ.). *The development of post-1945 economics in Europe*. Λονδίνο- Νέα Υόρκη: Routledge and Keagan Paul, σ. 227-245. Ζήτημα αποτελεί το εάν ισχύει το ίδιο και για άλλες επιστημονικές πειθαρχίες, ή αν προήλθαν από πανεπιστήμια άλλων χωρών του αγγλοσαξονικού κόσμου. Βέβαια, η «αλλαγή φρουράς», σύμφωνα και με το χαρακτηρισμό του Κ. Κριμπά, είχε να κάνει όχι τόσο με τον τόπο πραγματοποίησης μεταπτυχιακών σπουδών της κάθε γενιάς καθηγητών, από όπου αναπόφευκτα αντλούσαν πρότυπα για την ίδρυση, οργάνωση και διοίκηση του πανεπιστημίου, όσο με τη θεσμική συγκρότηση, έκφραση και πίεση επιμέρους αιτημάτων του φορέα διδασκαλίας και έρευνας στο πανεπιστήμιο, εντός του οποίου αντιπαρατίθεντο διαφορετικές γενιές, με διαφορετικά αιτήματα και αντίρροπα συμφέροντα.

υπάρχοντα πανεπιστήμια καθώς και η ίδρυση νέων πανεπιστημίων. Επίσης, αυτό το αίτημα ήρθε να επικουρήσει -ιδίως για τα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα- η νομοθετική διάταξη της παραπάνω εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης για δωρεάν παιδεία, διάταξη την οποία, εξαιτίας και των οικονομικών επιτευγμάτων της χώρας, δεν κατάργησαν ούτε οι κυβερνήσεις της δικτατορίας⁵⁶, αλλά την επέκτειναν αρχικά με τις ρυθμίσεις για τα δωρεάν συγγράμματα.

Ειδικότερα το Πανεπιστήμιο Αθηνών απασχολούσαν, πέρα από τα παραπάνω και ειδικότερα -εσωτερικά- ζητήματα. Κυριότερο, η σχετιζόμενη και με τα παραπάνω κτιριολογική επέκτασή του- δημιουργία Πανεπιστημιούπολης στη θέση «Κουπόνια» του Ζωγράφου (μελέτες-συμβάσεις- πορεία υλοποίησης των έργων). Το ζήτημα αυτό απασχόλησε τους φορείς του Πανεπιστημίου από τις αρχές της δεκαετίας του '60, καθώς πέρα από όλα τα παραπάνω το ίδρυμα δεν μπορούσε να προχωρήσει το μεγάλο αυτό εγχείρημα με τη διάθεση των ίδιων πόρων και τη χρήση των κληροδοτημάτων του.

Δευτερευόντως θα εξεταστούν η στάση των φορέων του θεσμού: α) απέναντι στις πολιτειακές αλλαγές β) σε σχέση με τις γενικότερες αλλαγές που προωθήθηκαν στην εκπαίδευση, και στις άλλες δύο βαθμίδες της -στη γενικότερη εκπαιδευτική πολιτική δηλαδή.

⁵⁶ Δούκας, Τρ. (2008). *Η πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια -γενική και επαγγελματική- εκπαίδευση την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974): τεκταινόμενα, πολιτικές και φορείς δράσης*. Ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή. Πάτρα, σ. 150.

4. ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ξεκινώντας από μια μεθοδολογική διαπίστωση θα λέγαμε ότι οι συγχρονικές αναλύσεις για το πανεπιστήμιο και τους νέους τη δεκαετία του '70 χαρακτηρίζονταν από στατικά- δομικά σχήματα ερμηνευτικής ανάλυσης, όπου δεσπόζουν ο καπιταλισμός στην ιμπεριαλιστική και μονοπωλιακή φάση του. Σχεδόν όλες οι μεταβολές εντάσσονταν στη δομική αιτιότητά του. Σαν ο κόσμος να άλλαζε σε όλα τα επιμέρους περιοχές του και σε όλα τα προβλήματα που προέκυπταν, απαντώντας συνολικά στην παραπάνω δομική κατάσταση. Σαν η ελληνική νεολαία να αποτελούσε υποσύστημα, επιμέρους κομμάτι του διεθνούς κινήματος αμφισβήτησης, το οποίο εντάθηκε μετά το Μάη του 1968 ενάντια στην επικράτηση του ιμπεριαλισμού και του μονοπωλιακού καπιταλισμού και το οποίο εντασσόταν παθητικά στην παγκόσμια εξελικτική αιτιότητα.

Άλλωστε, ευρύτερα οι αναλύσεις των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα μετά την -ομολογουμένως ανανεωτική- συγκυρία των μέσων της δεκαετίας του '70 χαρακτηρίστηκαν από στατικότητα και δομικό χαρακτήρα, από την «αντιεξελικτική λογική που δέσποζε άλλωστε διεθνώς στη δεκαετία του '70»⁵⁷. Η αντιεξελικτική αυτή λογική ήρθε ως συνέπεια, πέρα από την επικέντρωση στις αρνητικές «διαφορές και ιδιαιτερότητες της Ελλάδας σε σχέση με τη Δύση»⁵⁸ και ως αντίδραση στην εξελικτικής απόχρωσης σχολή της πολιτικής ανάπτυξης (political development) η οποία δεσπόζοντας μεταπολεμικά στο δυτικό κόσμο έφτασε να θεωρεί -μέσα από δομικό πρίσμα και αυτή- το ρόλο των φορέων του στρατού στις αναπτυσσόμενες χώρες, άρα και στη δικτατορική Ελλάδα, εν γένει εκσυγχρονιστικό και προοδευτικό.

Από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας προκύπτει ότι η έρευνα για τη συγκεκριμένη περίοδο έχει εστιαστεί κυρίως στο αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα και ειδικότερα στις πανεπιστημιακές σχολές του αθηναϊκού κέντρου⁵⁹, στην αυτονομία του και στις συνέπειες που αυτό είχε προς την κατεύθυνση της ριζοσπαστικοποίησης της νεολαίας καθώς και στις καταλυτικές συνέπειες που είχε στην εκδίωξη της χούντας των συνταγματαρχών και στην επαναφορά της χώρας στη δημοκρατική

⁵⁷ Βούλγαρης, Γιαν. (2011). *Η μοιραία πενταετία. Η πολιτική της αδράνειας 2004-2009*. Αθήνα: Πόλις. Η μεταβολή είχε να κάνει περισσότερο με την τομή της δεκαετίας του '70 και όχι με το πνεύμα της «αλλαγής» του 1981, όπως υποστηρίζει ο Νίκος Αλιβιζάτος σε πρόσφατη μελέτη του. Βλ Αλιβιζάτος, Ν. (2015). *Πραγματιστές, δημαγωγοί και ονειροπόλοι. Πολιτικοί, διανοούμενοι και η πρόκληση της εξουσίας*. Αθήνα: Πόλις, σ. 19.

⁵⁸ Βούλγαρης, Γιαν. (2011), όπ.π.

⁵⁹ Σχετικά πρόσφατη εκτενής έρευνα κάνει αναφορά στην ανώτατη εκπαίδευση στη Θεσσαλονίκη με εξ αντανάκλασεως αναφορά στο «Πολυτεχνείο της». Σχετικά βλ. Ζαφείρης, Χ. (2011). *Αντεθνικώς δρώντες... 1967-1974. Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια της Χούντας και η εξέγερση του Πολυτεχνείου της*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

ομαλότητα⁶⁰. Τα γεγονότα του Πολυτεχνείου επέδρασαν ως καταλύτης εξελίξεων και για την ευρύτερη πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Ως συνέπεια και αντανάκλαση των παραπάνω, έμφαση δόθηκε ακόμη στις διαδικασίες εκκαθάρισης του πανεπιστημίου από αντιφρονούντες στο δικτατορικό καθεστώς καθηγητές τα δύο πρώτα χρόνια της επιβολής⁶¹, στις νομικές και ειδικότερα στις συνταγματικές προβλέψεις για τα πανεπιστήμια με βάση το κείμενο του 1968⁶², στις διαδικασίες «αποχουντοποίησης» του πανεπιστημίου⁶³, στις ατελέσφορες προσπάθειες για την κατάργηση του θεσμού της πανεπιστημιακής έδρας και στην αντικατάσταση με αυτόν του -αγγλοσαξονικής προέλευσης- τμήματος⁶⁴, στην εξουσία και τον έλεγχο στην πανεπιστημιακή πολιτική⁶⁵.

Ειδική έρευνα στα πεπραγμένα της συγκλήτου του Ε.Κ.Π.Α προκειμένου να ερμηνεύσουν τεκμηριωμένα τη στάση της διοίκησης του ιδρύματος κατά την πορεία της κατάληψης της Νομικής (Μέγαρο Θεωρητικών Επιστημών) το διάστημα Φεβρουαρίου- Μαρτίου 1973 έχουν κάνει οι Εμμανουήλ Φυριππής και Χάρης Μπαμπούνης⁶⁶. Κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η Σύγκλητος του ιδρύματος απέφυγε να πάρει θέση σχετικά με τα αιτήματα των φοιτητών, για το λόγο αυτό και

⁶⁰ Επιταχυντικά ως προς την ιστορική εξέταση αυτής της θεματικής περιοχής επέδρασαν τα γεγονότα της Νομικής σχολής το Φεβρουάριο του 1973 και κυρίως, εκείνα του Πολυτεχνείου, το Νοέμβριο του ίδιου έτους. Αυτά είχαν καταλυτική επίδραση στην πορεία ενασχόλησης και καταγραφής της ιστορίας του ελληνικού φοιτητικού κινήματος, έτσι ώστε με βάση την εμπειρία του 1973, ολόκληρο, στην πορεία του χρόνου, να χαρακτηριστεί - αναδρομικά- προοδευτικό και αντιστασιακό από εργασίες που γράφτηκαν αμέσως μετά τη μεταπολίτευση.

⁶¹ Κριμπάς, Κ., Η ανώτατη παιδεία τον καιρό της χούντας, περ. *Αντί*, τχ. 651, 653, 654, 1998, σ. 26-31, 48-53 και 39-44 αντίστοιχα, τ.ί. (1993). *Θραύσματα κατόπτρου*. Αθήνα: Θεμέλιο.

⁶² Παπαδημητρίου, Γ., Η νομοθεσία της δικτατορίας για τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, περ. *Ο Πολίτης*, τχ. 2, Ιούνιος 1976, σ. 19-23, Δούκας, Τρ. (2004). Τα συνταγματικά κείμενα της επταετίας 1967- 1974 και η εκπαίδευση, στο: Μπουζάκης, Σ. (επιμ.). *Ιστορικές προσεγγίσεις της Εκπαίδευσης. Πρακτικά 2^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 111-122.

⁶³ Νταβέας, Δ., Τα στοιχεία για τη συνεργασία καθηγητών των ΑΕΙ με τη δικτατορία, περ. *Ο Πολίτης*, τχ. 2, Ιούνιος 1976, σ. 23-28, Karamanolakis, V., From the fall of the “junda” to “Change”: the “timid” transition of higher education in Greece (1974-1982), περ. *Espacio, Tiempo y Educación*, τχ. 2 (2), 2015, σ. 34-38, καθώς και τ.ί., (2016). Ανώτατη εκπαίδευση: η επόμενη μέρα, στο: Καραμανωλάκης, Β., Νικολακόπουλος, Ηλ., Σακελλαρόπουλος, Τ. (επιμ.). *Η μεταπολίτευση '74-'75: στιγμές μιας μετάβασης*. Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 153-170.

⁶⁴ Κριμπάς, Κ. (1998), ό.π.

⁶⁵ Παπαδάκης, Ν., Σπαθαράκη, Α. (2004). *Ο κανόνας της απόλυτης βεβαιότητας των αποτελεσμάτων: εξουσία και έλεγχος στην εκπαιδευτική και πανεπιστημιακή πολιτική της απριλιανής δικτατορίας*, στο: Πρακτικά 3^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης, Πάτρα (διαθέσιμα σε CD-rom).

⁶⁶ Φυριππής, Ε., Μπαμπούνης, Χ. (2006). Μέρες του 1973 [20 Φεβρουαρίου-20 Μαρτίου] στη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών: *Αναγνώριση. Τιμητικό αφιέρωμα στον καθηγητή Θεόδωρο Γ. Εξαρχάκο*. Αθήνα, σ. 713-741.

δεν συζητήθηκαν αυτά από τα μέλη του οργάνου και επιπλέον ότι τα μέλη της δεν είχαν ακριβή πληροφόρηση για την πραγματική κατάσταση καθώς και τις προθέσεις των φοιτητών στο Μέγαρο Θεωρητικών Επιστημών⁶⁷.

Για την ίδια χρονική περίοδο, αυτή της δικτατορικής επταετίας, χρήσιμα στοιχεία για σύγκριση των δεδομένων της με την παρούσα μελέτη δίνει ο Δημήτρης Παναγιωτόπουλος σε άρθρο του για την Ανώτατη Γεωπονική Σχολή Αθηνών⁶⁸.

Στα μέσα της εξεταζόμενης εδώ περιόδου, ο Κώστας Παπαπάνος, προϊστάμενος της Διεύθυνσης Ανώτατης Εκπαίδευσης στο υπουργείο Παιδείας κάνει μια πρώτη συνολική αποτίμηση της θεσμικής πορείας εξέλιξης των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων της χώρας⁶⁹. Στη μελέτη του παραθέτει και τις θεσμικές αλλαγές από την επιβολή της δικτατορίας μέχρι τη συγγραφή του βιβλίου, σε μια ενότητα όπου παρατίθενται οι εξελίξεις της ευρύτερης περιόδου μετά το 1964. Έτσι, αναπόφευκτα και παρά τον αποσπασματικό και γεγονотоγραφικό χαρακτήρα της αφήγησης, το εν λόγω χρονικό αποτελεί την πρώτη απόπειρα παρουσίασης στοιχείων για τα πρώτα χρόνια της επταετίας. Αποσπασματικά, ως αυτοτελές κομμάτι, ως τομή κυρίως έχει μελετηθεί η περίοδος από άλλους μελετητές οι οποίοι την εντάσσουν ως κεφάλαιο σε προβληματική ευρύτερης χρονικά περιόδου⁷⁰.

Παρόλα αυτά -και μολονότι έχουν ερευνηθεί τα εκπαιδευτικά των δύο πρώτων βαθμίδων⁷¹- λείπει μια συνθετική αντιμετώπιση του θέματος του πανεπιστημίου συγκριτικά και με ό,τι συνέβαινε διεθνώς καθώς και με ό,τι προηγήθηκε και ακολούθησε χρονικά στα πανεπιστήμια της χώρας. Οι φορείς της διοίκησης του πανεπιστημίου δεν έγραψαν την

⁶⁷ Αναφορά στα γεγονότα κατά τη συγκυρία της «κατάληψης της Νομικής» έχει γίνει και στην ευθύνοπη επετειακή έκδοση: Ε.Κ.Π.Α- Κοσμητεία Σχολής Ν.Ο.Π.Ε. (1995). *Η κατάληψη της Νομικής σχολής- είκοσι δύο χρόνια μετά*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

⁶⁸ Παναγιωτόπουλος, Δ., Πανεπιστήμιο και δικτατορία στην Ελλάδα. Οι επιπτώσεις της δικτατορίας στη δομή και λειτουργία της Ανώτατης Γεωπονικής Σχολής Αθηνών, περ. *Αναδρομές*, τχ. 1, 2010, σ. 177-187.

⁶⁹ Παπαπάνος, Κ. (1970). *Χρονικό- Ιστορία της Ανωτάτης μας εκπαιδεύσεως*. Αθήνα: Αμερικανικό Κολλέγιο Θηλέων Pierce College, σ. 377-383.

⁷⁰ Παπαδάκης, Ν. (2004). *Η παλίμψηστη εξουσία. Κράτος, Πανεπιστήμιο και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα. Από το Ν. 5343/32 στο Ν. 1268/82*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 346-368, Βρυχέα, Α. & Γαβρόγλου, Κ. (1982). *Απόπειρες μεταρρύθμισης της ανώτατης Εκπαίδευσης (1911-1981)*. Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα, σ. 68-71, Σιμενή, Π., Μπουζάκης, Σ., Δούκας, Τρ. (2011). *Μεταρρυθμίσεις στην Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα 1911-1982*. Στο: Μπουζάκης, Σ. (επιμ.). *Πανόραμα ιστορίας της εκπαίδευσης: όψεις και απόψεις, τόμος Β΄*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 542-544, Μπουζάκης, Σ. (2006). *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα (1836-2005). Τεκμήρια ιστορίας*. Αθήνα: Gutenberg, τομ. Β΄ (1926-2005), σ. 36-40.

⁷¹ Δούκας, Τρ. (2008). *Η πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια -γενική και επαγγελματική- εκπαίδευση την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974): τεκταινόμενα, πολιτικές και φορείς δράσης*. Ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή. Πάτρα.

επίσημη ιστορία του Ε.Κ.Π.Α κατά τη δικτατορική επταετία, ούτε αυτή κάποιας από τις επιμέρους σχολές του. Κάτι το οποίο έχει συμβεί για το ίδρυμα σε άλλες περιόδους του νεοελληνικού συνεχούς⁷², καθότι το ίδιο το πανεπιστήμιο διά των φορέων του γράφει την ιστορία του, και κατά την εξιστόρηση της εξελικτικής πορείας του μέχρι τη δεκαετία του '60⁷³. Έτσι έμειναν στο να παρουσιάσουν επιμέρους -αντιστασιακές κατά κανόνα- πτυχές της. Οι πανεπιστημιακοί φορείς θα μπορούσε να πει κανείς ότι ενώ βίωσαν την εξεταζόμενη περίοδο ή δε μίλησαν καθόλου για αυτή, ή την παρουσίασαν επιλεκτικά, με σημαντικές ελλείψεις-αποσιωπήσεις και συχνά χωρίς αναφορά σε ονόματα κι πεπραγμένα φιλοκαθεστωτικών φορέων δράσης⁷⁴. Επιμέρους και μόνο πτυχές της ιστορίας του πανεπιστημίου τόνισαν και οι μέγα-φορείς δράσης του φοιτητικού κινήματος. Δεν έχει ερευνηθεί το τι ήταν το πανεπιστήμιο αυτό καθαυτό τη συγκεκριμένη περίοδο, έτσι ώστε να καταστεί σημαντικός φορέας αντίθεσης -αν κατέστη τελικά- απέναντι στο καθεστώς. Μένει έτσι να ειπωθεί τι ήταν αυτά που προκάλεσαν την αντίδραση των φοιτητών, ο ρόλος και ο τρόπος διοίκησης των πανεπιστημιακών καθηγητών, οι σχέσεις και -συχνά- η διαπλοκή τους με την πολιτική ηγεσία του τόπου (με το πλέγμα εξουσίας)⁷⁵, ο τρόπος εκπροσώπησης των συμφερόντων του καθηγητικού σώματος, η αντίδρασή τους στις όποιες απόπειρες αλλαγής του νομοθετικού πλαισίου λειτουργίας του πανεπιστημίου, η στάση τους απέναντι στις πολιτικές εξελίξεις στην πορεία του χρόνου, η στελέχωση των κρατικών θέσεων από πανεπιστημιακούς, η τοποθέτηση, διαπραγμάτευση- διεκδίκηση των προβλημάτων του πανεπιστημίου παρά μόνο μεμονωμένα ο ρόλος κάποιων από τους επιμέρους φορείς του. Επίσης, μένει να ειπωθεί ο τρόπος αναπαραγωγής του πανεπιστημιακού προσωπικού μέσα από σχέσεις και διάρκειες που το υπερβαίνουν (ιδεολογικές/παραταξιακές-επιστημολογικές προτιμήσεις, συγγενικές σχέσεις, ομάδες συμφερόντων κτλ), διάρκειες και -πολλές φορές- αδράνειες που ενισχύουν το ρόλο της αυτονομίας του σε σχέση με την πολιτική εξουσία.

Μέσα σε αυτό το ιστορικοπολιτικό πλαίσιο θα εξεταστεί η στάση του αρχαιότερου πανεπιστημίου της χώρας, απέναντι στις όποιες παρεμβάσεις της πολιτικής εξουσίας αφορούσαν το ίδιο και τα μείζονα

⁷² Σαν να ήθελαν να απωθήσουν την περίοδο ή να μη μιλήσουν για αυτή για πολιτικούς λόγους. Έτσι, έχουμε και εδώ, την επαλήθευση της άποψης του Ιωάννη Κολιόπουλου ότι «άκόμη και οι πλευρές του καθεστώτος που έχουν παρουσιασθή είναι αυτές που εξυπηρετούν τις ανάγκες και τις ευαισθησίες αυτών που τις παρουσίασαν». Βλ. Κολιόπουλος, Ι. (2000). *Ιστορία της Ελλάδας από το 1800*, τομ. Α'. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 159.

⁷³ Γαβρόγλου, Κ., Καραμανωλάκης, Β., Μπάρκουλα, Χ. (2014). *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1937) και η ιστορία του*. Ηράκλειο: Π.Ε.Κ, σ. 4.

⁷⁴ Χαρακτηριστικά βλ. Μήτσης, Φ. (2006). *Ορόσημα μιας πορείας. Προσωπικές μαρτυρίες*. Αθήνα: Παρισιάνος Α.Ε, σ. 221-237.

⁷⁵ Βλ. σχετικά: Δερτιλής, Γ. (2000). *Λεργαίον κράτος*. Αθήνα: Καστανιώτης, σ. 83.

ιστορικά και πολιτικά γεγονότα που το επηρέασαν και το διαμόρφωσαν. Κεντρικό ζητούμενο είναι η στάση του καθηγητικού σώματος του Πανεπιστημίου, οι πανεπιστημιακοί ως μέγα- φορείς δράσης⁷⁶ εντός της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης όσο και -όπου είναι επιτρεπτό- εντός της ευρύτερης κοινωνίας (οι θέσεις του, ο επίσημος λόγος του, οι ενέργειές του, οι πολιτικές- διοικητικές επιλογές τους). Πως το πανεπιστήμιο, στην εδώ περίπτωση το αρχαιότερο της χώρας, διαμόρφωσε και παράλληλα, και κυρίως, διαμορφώθηκε από τις πολιτικές επιλογές των κρατούντων.

Επίσης, ζητούμενα αποτελούν: α) το κατά πόσο -και κυρίως πως- το πανεπιστήμιο αντέδρασε στα σημαντικά γεγονότα της περιόδου 1967-1974, β) ποιο ήταν το περιθώριο της αυτονομίας του ακαδημαϊκού πεδίου σε σχέση με τη δικτατορική πολιτική εξουσία και σε ποια συγκυρία (timing) ή και υποπερίοδο της επταετούς επιβολής αυτή η αντίδρασή τους ήταν πιο έντονη και φανερή, γ) για ποια αιτήματα του πανεπιστημίου ή/και της κοινωνίας οι φορείς του πανεπιστημίου και η διοίκησή του στενότερα, ως ομάδα πίεσης⁷⁷, μπόρεσαν να υψώσουν την αντίθεσή τους, να αρθρώσουν εναλλακτικό πολιτικό λόγο, να παρουσιάσουν τα αιτήματά τους ή/ και να διαφοροποιηθούν από τη δικτατορική εξουσία, συναρθρώνοντας τα αιτήματά τους με παράλληλα της ευρύτερης κοινωνίας. Με έναν λόγο θα εξεταστεί το πως το πανεπιστήμιο προσπάθησε να προσαρμοστεί στη συγκυρία της επταετίας, να αντιδράσει στην πολιτική μεταβολή. Τι στάση κράτησε στην πορεία του καθεστώτος καθώς και το πως αντέδρασε στις προσπάθειες του τελευταίου να παρέμβει στον πανεπιστημιακό θεσμό, στην εκπαίδευση αλλά και στην κοινωνία γενικότερα. Πόσο το Ε.Κ.Π.Α επηρέασε και -κυρίως- πόσο επηρεάστηκε από τις επιλογές των φορέων της δικτατορικής επιβολής.

⁷⁶ Για την εννοιολόγηση των φορέων δράσης βλ. Μουζέλης, Ν. (1992). *Μεταμαρξιστικές προοπτικές* (μτφρ. Β. Καπετανγιάννης). Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 97-100.

⁷⁷ Μαυρογορδάτος, Γ. (2000). *Ομάδες πίεσης και δημοκρατία*. Αθήνα: Πατάκης.

5. ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

«Οι πηγές δε σου λένε τίποτα. Δε μιλούν.
Απαντούν σε ερωτήματα. Άμα είσαι ικανός να θέσεις
ερωτήματα θα τη βρεις την απάντηση στις πηγές»

Νίκος Σβορώνος⁷⁸

Με βάση την προβληματική, το συγκείμενο και τη βιβλιογραφία, προκύπτουν τα παρακάτω ερωτήματα, τα οποία υφαίνουν τον ιστό των επιμέρους θεματικών της μελέτης και θα αναλυθούν σε αυτή στο δεύτερο μέρος της.

Το γενικότερο ερώτημα της μελέτης έχει να κάνει με το πως το Πανεπιστήμιο Αθηνών προσπάθησε να προσαρμοστεί στη συγκυρία μιας δικτατορικής επιβολής και στα θέματα που συνεχώς ανέκυπταν κατά τις επιμέρους φάσεις της επτάχρονης πορείας. Άρα ζητούμενο αποτελεί το πως επηρεάστηκαν οι φορείς του πανεπιστημίου από την πολιτική για την τριτοβάθμια εκπαίδευση των δικτατορικών κυβερνήσεων της περιόδου 1967-1974 και κατά πόσο οι ίδιοι μπόρεσαν να διαμορφώσουν, να επηρεάσουν ή/ και να τροποποιήσουν την πολιτική αυτή. Με δεδομένο το ότι είχαμε να κάνουμε με το αρχαιότερο Πανεπιστήμιο της χώρας, με κλασικιστικό προσανατολισμό, αποκτά γενικότερο ενδιαφέρον να φανεί το πως προσαρμόστηκε στην τελευταία φάση της ιδεολογίας της εθνοφροσύνης. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να φανεί και το πότε και πως παρενέβη η πολιτεία στην αυτονομία του Πανεπιστημίου Αθηνών και πως το τελευταίο αντέδρασε στην κατάλυση της αυτονομίας αυτής. Ειδικότερα ερωτήματα- θεματικές της εργασίας αποτελούν τα ακόλουθα:

α) πώς το καθηγητικό σώμα του Πανεπιστημίου Αθηνών υποδέχτηκε τη δικτατορική επιβολή και πως η δικτατορία αντιμετώπισε το πανεπιστήμιο; Αντέδρασε, αδιαφόρησε ή είδε θετικά την ουσιαστική κατεδάφιση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964-65; Πως είδε, αν είδε, την αρχική πρόβλεψη του Α.Ν 40/67 για εισαγωγή σε επιμέρους σχολές, «καθ' ύπερβασιν τοῦ ἀριθμοῦ εἰσακτέων» με αρχική υπόδειξη του κάθε λυκειάρχη και τελική κρίση επιτροπών συγκροτούμενες με απόφαση του υπουργού Παιδείας κατά εκπαιδευτικές περιφέρειες μέσης εκπαίδευσης μέχρι και ποσοστό 15% των μαθητών που έδειχναν ήθος και προσήλωση στα ελληνοχριστιανικά ιδανικά⁷⁹. Μήπως δεν αντέδρασε,

⁷⁸ Σβορώνος, Ν., «Εβύθισα τη σκέψη μου μέσα στην πάσαν ώρα...» (συνέντευξη στον Νίκο Αλιβιζάτο), στο: Δημαράς, Κ. Θ., Σβορώνος, Ν. (1995). *Η μέθοδος της ιστορίας. Ιστοριογραφικά και αυτοβιογραφικά σχόλια*. Αθήνα: Άγρα, σ. 112.

⁷⁹ Οι επιτροπές θα αποτελούνταν από τον οικείο γενικό επιθεωρητή και δύο εκπαιδευτικούς λειτουργούς. Οι τελικά επιλεγέντες δεν μπορούσαν να υπερβαίνουν τους μισούς που πρότειναν οι λυκειάρχες και θα εγγραφόταν «εις τινὰ τῶν δηλωθεισῶν Σχολῶν». Α.Ν.

άμεσα στη ρύθμιση αλλά προχώρησε σε σιωπηρή αποδοχή του μέτρου τονίζοντας την ανάγκη περαιτέρω ηθικοποίησης της νεολαίας μέσα από δικές του ρυθμίσεις και συμμετείχε επιπλέον σε μέτρα σωφρονισμού και αποκλεισμού των επικίνδυνων φοιτητών;

β) πώς είδαν οι καθηγητές- μέλη της διοίκησης του Ε.Κ.Π.Α τη ρύθμιση για την υποχρεωτική και σε σύντομο χρονικό διάστημα συγγραφή προς παροχή δωρεάν συγγραμμάτων για τους φοιτητές, ρύθμιση η οποία επέκτεινε τις ρυθμίσεις για δωρεάν παιδεία της κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου, την περίοδο 1964-65

γ) υπήρξε αντίδραση του πανεπιστημίου στην απομάκρυνση καθηγητών λόγω μείωσης του ορίου ηλικίας και κυρίως αν υπήρξε αντίδραση του πανεπιστημίου στις απολύσεις σημαντικών πανεπιστημιακών προσωπικοτήτων μετά τη δημοσίευση Συντακτικής Πράξης το 1968, επί υπουργίας Θεοφύλακτου Παπακωνσταντίνου⁸⁰- πρόσωπο το οποίο είχε διαδοχικές αντιπαραθέσεις με τον ακαδημαϊκό και επιστημονικό κόσμο της χώρας. Σε σχέση με τα δύο προηγούμενα εικάζεται⁸¹ ότι στο Αθήνησι η αντίδραση είχε να κάνει περισσότερο με τη ρύθμιση για το όριο ηλικίας, το οποίο θα είχε αρνητικές συνέπειες στο μέλλον, παρά με την αποψίλωση μελών του προσωπικού του- καθότι στη συγκεκριμένη συγκυρία η τελευταία δεν ήταν μεγάλη, ούτε και συζητιόνταν στα αρμόδια όργανα σύμφωνα και με τα πανεπιστημιακά ειωθότα.

δ) πώς αντιμετώπισε το πανεπιστήμιο και ειδικότερα το καθηγητικό σώμα του το συνταγματικό κείμενο του 1968, όπου για πρώτη -και τελευταία- φορά προβλέφθηκε συνταγματικά ο θεσμός του κυβερνητικού επιτρόπου για τα πανεπιστήμια της χώρας, οι αξίες του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού ως κυρίαρχες σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και η καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα του κράτους -αλλά ρητά- και της εκπαίδευσης. Ζητούμενο αποτελεί και το αν -και πώς- συμμετείχε στη σχετική συζήτηση που προηγήθηκε της ψήφισης από τον ελληνικό λαό του συνταγματικού κειμένου του 1968 καθώς και τι θέσεις πήρε σχετικά. Με δεδομένο και το ότι το πανεπιστήμιο προβλέπονταν -συνεπεία και των παραπάνω προβλέψεων- μόνο τύποις να είναι

40/1967 «Περί εισιτηρίων εξετάσεων διά τας ανωτέρας και ανωτάτας Σχολάς», 19/21 Ιουνίου 1967, (Φ.Ε.Κ 104, τχ. Α'), άρθρο 1, παρ. 4.

⁸⁰ Το βιογραφικό του βλ. στο Παράρτημα.

⁸¹ Η εικασία (conjecture) είναι μια a priori ανεπιβεβαίωτη απάντηση σε ένα ερώτημα και δεν έχει δεδομένους κανόνες για το πώς θα καταστεί αξιόπιστη. Έχει κάτι το διαισθητικό, ακόμη και το μαντικό θα μπορούσε να πει κανείς. Παρόλα αυτά, οι μέθοδοι μπορούν να βοηθήσουν, έτσι ώστε να γίνει η επιβεβαίωση και η επικύρωση αυτής, σε κάθε περίπτωση. Για την εικασία ως μια πρωθύστερη απάντηση σε ένα ερευνητικό ερώτημα βλ. Μυλωνάς, Θ., Ο Έλληνας εκπαιδευτικός και οι κοινωνικές του εξαρτήσεις: το παράδειγμα της επιβολής των εισιτηρίων εξετάσεων στο ελληνικό σχολείο από τους Ελληνοδιδασκάλους κατά την περίοδο 1834-1867, περ. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τχ. 10, 1989, σ. 10, καθώς και Ricœur, P. (1990). *Δοκίμια ερμηνευτικής* (μτφρ. Αλ. Μουρίκη). Αθήνα: Μορφωτικό Ινστιτούτο Α.Τ.Ε, σ. 221.

αυτόνομο⁸². Εικάζεται ότι σε αυτήν την πρώτη φάση εδραίωσης και - σχεδόν απόλυτης- επιβολής του καθεστώτος τα περιθώρια αυτονομίας του πανεπιστημίου ήταν πιο περιορισμένα, σε σχέση με ό,τι έγινε μετά το 1970.

ε) πώς αντέδρασε το πανεπιστήμιο μετά την θέσπιση του θεσμού των επικουρικών καθηγητών διά της Συντακτικής Πράξης ΙΕ'/1967 αμέσως μετά την ψήφισή της, καθώς επίσης και κυρίως, έπειτα από την εξειδίκευση της εφαρμογής της με απόφαση του υπουργικού συμβουλίου τύποις, αλλά κατ' ουσία από τον υπουργό Παιδείας Γεράσιμο Φραγκάτο⁸³, με την οποία καθιερώθηκε ο διορισμός απευθείας από την εκτελεστική εξουσία των επικουρικών καθηγητών στις διάφορες έδρες των πανεπιστημίων της χώρας⁸⁴. Δεδομένο αποτελεί ότι οι σχέσεις μεταξύ υπουργείου και πανεπιστημιακών καθηγητών ήταν τεταμένες κατά τη διάρκεια της υπουργίας του Γ. Φραγκάτου (26 Αυγούστου 1971- 10 Ιουλίου 1972), λόγω της ενεργοποίησης της πρόβλεψης της προγενέστερης συντακτικής Πράξης με την οποία μπορούσε ο υπουργός να προβεί στον απ' ευθείας διορισμό επικουρικών -της έδρας- καθηγητών, παρότι ο Γ. Φραγκάτος θα μπορούσε καταρχήν να θεωρηθεί τεχνοκράτης⁸⁵. Έχει υποστηριχθεί ότι ο διάδοχός του Νικόλαος

⁸² Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 17 του Συνταγματικού Κειμένου του 1968 διαμορφώθηκε ως εξής: «1. Η παιδεία τελεί υπό την άνωτάτην έποπτείαν του Κράτους, παρέχεται δαπάναις αυτού, σκοπεῖ δὲ καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀξιών τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. 2. Ὁ προσδιορισμὸς τῶν γενικῶν γραμμῶν τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς παιδείας ἐνεργεῖται, καθ' ἃ νόμος ὁρίζει, μετὰ γνώμην Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Παιδείας. [...] 4. Τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα εἶναι αὐτοδιοικούμενα νομικὰ πρόσωπα δημοσίου δικαίου, λειτουργοῦν ἐπὶ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Κράτους καὶ ἐνισχύονται οἰκονομικῶς ὑπ' αὐτοῦ. Οἱ καθηγηταὶ τῶν εἶναι δημόσιοι ὑπάλληλοι. Αἱ ἀρχαὶ τῶν ἐκλέγονται παρὰ τῶν τακτικῶν καθηγητῶν αὐτῶν. Τὴν κρατικὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων ἀσκεῖ ὁ Ὑπουργὸς Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων διὰ κυβερνητικοῦ Ἐπιτρόπου, ὡς νόμος ὁρίζει». Βλ. Δούκας, Τρ. (2008), ὁπ.π., σ. 185.

⁸³ Το βιογραφικό του βλ. στο Παράρτημα.

⁸⁴ Οι επικουρικοί καθηγητές προβλεπόταν να είναι μόνιμοι, μισθολογικά εξομοιωμένοι με τους έκτακτους -μη μόνιμους- καθηγητές και με όλα τα δικαιώματα του καθηγητή της έδρας -εκτός από αυτό του εκλέγειν. Τελικά, με παρέμβαση των πανεπιστημιακών στον τρόπο εκλογής του σώματος των επικουρικών, προκρίθηκε η διαδικασία εκλογής από την ακαδημαϊκή κοινότητα, παρά ο απ' ευθείας διορισμός από την πολιτική ηγεσία- χωρίς η τελευταία διαδικασία να αποκλειστεί εντελώς. Στις περιπτώσεις όπου οι θέσεις των επικουρικών καθηγητών πληρώθηκαν με διαδικασία εκλογής και όχι με απ' ευθείας επιλογή από τη -δικτατορική- κυβέρνηση, οι επικουρικοί καθηγητές παρέμειναν στη θέση τους και κατά τη μεταπολίτευση. Σχετικά με την εξέλιξη αυτή στο Α.Π.Θ βλ. Ξανθοπούλου-Κυριακού, Α. (2000). Ιστορικές σπουδές, στο: *Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τα πρώτα 75 χρόνια*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, σ. 88. Για την πορεία των επικουρικών στο Ε.Κ.Π.Α βλ. το κεφάλαιο 5 του Β' μέρους.

⁸⁵ Για τη σχέση των τεχνοκρατών με τις δικτατορίες του νότιου κώνου της Λατινικής Αμερικής την ίδια περίπου περίοδο, βλ. Ο' Donnell, G. (1998). *Modernization and bureaucratic- authoritarianism. Studies in South American politics*. Καλιφόρνια: International and area studies.

Γκαντώνας⁸⁶, ως στρατιωτικός αν και δεν είχε την ακαδημαϊκή και τεχνοκρατική σκευή του προκατόχου του, παρόλα αυτά μπόρεσε να αποκτήσει καλύτερες σχέσεις με τους πανεπιστημιακούς καθιστώντας ανενεργή την πρόβλεψη για τους επικουρικούς καθηγητές⁸⁷. Έτσι, οι σχέσεις πανεπιστημιακών- πολιτείας συγκυριακά και εν μέρει θα αποκαταθίσταντο. Εδώ, η αυτονομία των πανεπιστημιακών μάλλον πήρε μια ιδιαίτερη τροπή μέσα από την προσπάθεια προάσπισης των στενότερων συμφερόντων της σε μια χρονική συγκυρία κατά την οποία αντιστάθηκε σε προσπάθειες άλωσης του πανεπιστημίου μέσω αλλαγής του τρόπου εισόδου- εκλογής μελών στην πανεπιστημιακή κοινότητα. Πρόκειται για αντίσταση στον τρόπο αναπαραγωγής των μελών του πανεπιστημιακού πεδίου.

στ) ποια ήταν η αντίδραση του πανεπιστημίου στις εργασίες και στα Πορίσματα των τριών Επιτροπών Παιδείας (πρόταση μελών του Α.Π.Θ το 1970, Επιτροπή Παιδείας 1971-73, Υποεπιτροπή Παιδείας υπό την προεδρία του Αναστάσιου Γιαννουλάτου, Επιτροπή για την αναθεώρηση του καταστατικού χάρτη των πανεπιστημίων υπό τον Ακαδημαϊκό Ιωάννη Ξανθάκη)⁸⁸. Στις παραπάνω επιτροπές συζητήθηκε ως πρώτιστο, χωρίς να υιοθετηθεί τελικά, και το φλέγον τότε θέμα της κατάργησης του θεσμού της έδρας -κεντροευρωπαϊκής προέλευσης- από τον αγγλοσαξονικής προέλευσης θεσμό του τμήματος, θεσμός ο οποίος τελικά επικράτησε με τον Ν. 1268/82.

ζ) πώς, πότε και σε ποιο βαθμό έγινε η πλήρωση του πανεπιστημίου με βοηθητικό προσωπικό -πέραν των επικουρικών καθηγητών- μετά το 1968 και κυρίως μετά το 1970. Ο Α.Ν 553/68 προέβλεπε αναλογία μελών βοηθητικού διδακτικού προσωπικού (επιμελητές, βοηθοί, παρασκευαστές) σε σχέση με τον αριθμό των φοιτητών κάθε σχολής. Εικάζεται δε ότι το Επιστημονικό Διδακτικό Προσωπικό (Ε.Δ.Π) κατά τη μεταπολίτευση, το οποίο πρωτοστάτησε στην κατάργηση του θεσμού της έδρας και στην αντικατάστασή του από αυτήν του τμήματος, αλλά και στην καθηγητικοποίηση των μελών του αυξήθηκε ως κρίσιμη μάζα κατά την ύστερη δικτατορική περίοδο.

η) ποια ήταν αντίδραση του Πανεπιστημίου Αθηνών απέναντι στα γεγονότα της Νομικής (Φεβρουάριος 1973) και του Πολυτεχνείου (Νοέμβριος 1973). Επιπλέον και ευρύτερα ποια ήταν η στάση του

⁸⁶ Το βιογραφικό του βλ. στο Παράρτημα.

⁸⁷ Δαφέρμος, Ολ. (2009). *Φοιτητές και δικτατορία. Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα (1972-1973)*. Αθήνα: Γαβριηλίδης. Ο ίδιος μελετητής, στο προαναφερθέν έργο του υποστήριξε ότι η αποκατάσταση και μερική εξομάλυνση των σχέσεων πολιτείας- πανεπιστημιακών, οδήγησε τους τελευταίους να υποστηρίξουν με επιφυλακτικότητα και τα αιτήματα του φοιτητικού κινήματος, πράγμα το οποίο μένει να ερευνηθεί.

⁸⁸ Σιμενή, Π., Μπουζάκης, Σ., Δούκας, Τρ. (2011). *Μεταρρυθμίσεις στην Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα 1911-1982*. Στο: Μπουζάκης, Σ. (επιμ.). *Πανόραμα ιστορίας της εκπαίδευσης: όψεις και απόψεις, τόμος Β΄*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 544.

Ε.Κ.ΠΑ δια των φορέων του απέναντι στο «πρόβλημα νεολαία»: απέναντι στο φοιτητικό κίνημα, σε αντιστασιακές κινήσεις προς το καθεστώς σε συνδυασμό με τα κινήματα νεολαιίστικης αμφισβήτησης στα πανεπιστήμια των χωρών του δυτικού κόσμου.

Τα παραπάνω ερωτήματα δείχνουν ότι η μελέτη θα εξετάσει το πανεπιστήμιο σε επιμέρους χρονικές τομές της επταετίας. Σε στιγμές χρονικής πύκνωσης. Αυτό φαίνεται να επιτάσσουν οι έξωθεν παρεμβάσεις σε αυτό. Όμως, η εσωτερική του λογική, δομή και λειτουργία επιβάλει τη μελέτη του στο συνεχές της επταετίας αυτής. Η ιστορική αφήγηση θα εκτυλιχθεί κυρίως θεματικά, χωρίς βέβαια να αφήνεται εκτός η -αναπόφευκτη- χρονική παράθεση των επιμέρους πανεπιστημιακών θεμάτων.

6. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ- ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ-ΠΗΓΕΣ

Κάθε έρευνα έχει και τους περιορισμούς της. Τα όριά της. Όρια χρονικά, όρια ως προς τη δυνατότητα εύρεσης διαθέσιμων των ιστορικών πηγών καθώς και της μελέτης και διασταύρωσης αυτών. Περιορισμοί τίθενται και ως προς τις επιμέρους θεματικές, οι οποίες για τους εκπαιδευτικούς θεσμούς είναι πάντα πολλές. Και καθότι ήδη από την επιλογή του γενικότερου θέματος τα χρονικά ήδη τέθηκαν, απαιτούνται να αναζητηθούν οι θεματικοί -καθώς και άλλοι σύμφυτοι με την έρευνα-περιορισμοί.

Ένας πρώτος περιορισμός στην παρούσα μελέτη, πέρα από την όποια αξιοπιστία, εγκυρότητα και ύπαρξη πηγών, έχει να κάνει με την εξέταση των φορέων οι οποίοι δραστηριοποιήθηκαν κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Πρόκειται κατά βάση για πανεπιστημιακούς, φορείς διοίκησης του ιδρύματος, καθηγητές κατόχους της καθηγητικής έδρας, οι οποίοι συμμετείχαν ως μακρο- φορείς δράσης στα ευρύτερα πνευματικά, πολιτιστικά αλλά και πολλές φορές πολιτικά δρώμενα της χώρας. Έτσι, η ερμηνεία της στάσης τους απέναντι σε πανεπιστημιακά θέματα δεν μπορεί να είναι απόλυτα έγκυρη και αξιόπιστη. Μια ολοκληρωμένη ερμηνεία θα απαιτούσε την εξέταση, όχι μόνο κατά την στενότερη εδώ περίοδο αλλά και προδικατορικά και μεταπολιτευτικά της συμμετοχής, της δράσης των έργων, των λεγομένων και των γραπτών τους σε άλλες συσσωματώσεις όπου αυτοί συμμετείχαν (ομάδες πίεσης, πολιτικά κόμματα, επιστημονικά σωματεία, θρησκευτικές και παραθρησκευτικές οργανώσεις, πνευματικά ιδρύματα όπως η Ακαδημία Αθηνών κτλ). Για το λόγο αυτό στην παρούσα εργασία γίνεται πολλές φορές φαινομενολογική παρουσίαση των θέσεών τους, παράθεση των λεχθέντων τους αυτολεξεί (υπάρχουν πολλά παραθέματα). Με το τελευταίο αποφεύγεται η είσοδος σε ατραπούς παρερμηνείας των θέσεών τους, των επιχειρημάτων τους και επίσης αποφεύγονται οι άστοχοι σχολιασμοί.

Στην εργασία δεν θα εξεταστεί διεξοδικά οι διεργασίες στο φοιτητικό κίνημα την περίοδο 1972-73. Δεν θα αποτελέσει το κέντρο βάρους της μελέτης. Και αυτό για τους παρακάτω λόγους: α) είναι ζήτημα το οποίο ξεφεύγει από τα εσωτερικά ζητήματα του ιδρύματος πολλαπλώς (αφορά φορείς δράσης οι οποίοι κατά την εμπλοκή τους στα φοιτητικά αιτήματα συμμετείχαν και σε άλλες συσσωματώσεις, έχει να κάνει με τα κινήματα αμφισβήτησης του δυτικού τρόπου ζωής -και του πανεπιστημίου διεθνώς- κατά τη σύντομη στην Ελλάδα αλλά μακρά διεθνώς δεκαετία του '60), β) έχει πολλαπλώς μελετηθεί κυρίως από συγγραφείς οι οποίοι έδρασαν κατά τα γεγονότα και γνώριζαν την εσωτερική ζωή του πανεπιστημίου και τη δυναμική τόσο του κινήματος όσο και της ευρύτερης κοινωνίας, γ) το ζήτημα της κατάληψης του

Μεγάρου Θεωρητικών Επιστημών, της κατάληψης της «Νομικής» στις αρχές του 1973 έχει αναλυθεί διεξοδικά σε προαναφερθέν άρθρο⁸⁹, ενώ τα γεγονότα του «Πολυτεχνείου» τη σύγκλητος του Ε.Κ.Π.Α δεν την αφορούσαν άμεσα, δ) δεν αφορά άμεσα τη στενότερη πορεία του πανεπιστημίου, τη διοικητική του εξέλιξη και διάρθρωση την οποία εξετάζουν οι επιμέρους θεματικές της παρούσας μελέτης. Ως θεματική, αν και επηρεάζει και συμπλέκεται με την εν γένει πορεία του πανεπιστημίου, παρόλα αυτά δεν αποτελεί το κεντρικό θέμα ανάλυσης προκειμένου να εξεταστεί αυτή η πορεία.

Αυτό όμως δεν εμποδίζει να εξεταστεί η στάση του πρώτου πανεπιστημίου ως προς το φοιτητικό κίνημα της περιόδου καθώς και τις ειδικότερες εξελίξεις σε αυτό. Πέρα από το στενότερο φοιτητικό κίνημα και τις θέσεις των φορέων διοίκησης του Αθήνησι, θα εξεταστεί παράλληλα και η στάση του πανεπιστημίου απέναντι σε αντιστασιακές κινήσεις φοιτητών, άλλων καθηγητών Α.Ε.Ι, καθώς και στα ευρύτερα στα αιτήματα της νεολαίας. Εικάζεται ότι η στάση του αυτή ήταν συντηρητική και εξέφραζε το πνεύμα της κυρίαρχης και επίσημης κρατικής ιδεολογίας, η οποία επικράτησε στην μεταπολεμική περίοδο.

Επίσης το ζήτημα της αποχουνοποίησης, της εκκαθάρισης των πανεπιστημίων από καθηγητές οι οποίοι συνεργάστηκαν με το καθεστώς, το οποίο και απαιτεί τη μελέτη απόρρητων ακόμη αρχείων θα μείνει εκτός των ορίων της μελέτης. Άλλωστε και χρονικά ξεφεύγει από τα στενότερα όρια της επταετούς δικτατορικής διακυβέρνησης, καθώς αφορά αποφάσεις οι οποίες λήφθηκαν μεταπολιτευτικά⁹⁰, με μεταπολιτευτική νομοθετική και δικαστική διαδικασία, για πράξεις οι οποίες βέβαια τελέστηκαν μέσα στην επταετία.

Ζήτημα αποτελούν κατά την εξεταζόμενη εδώ περίοδο, το οποίο δε θα διερευνηθεί, οι νέες έδρες που πιθανόν να πληρώθηκαν ένεκα και της προσαρμογής του πανεπιστημίου στις ακαδημαϊκές, κοινωνικές και οικονομικές απαιτήσεις της εποχής⁹¹ ή και αυτές οι οποίες δεν πληρώθηκαν ή ακόμη καταργήθηκαν ένεκα των έκτακτων συνθηκών (απολύσεις, συνταξιοδοτήσεις). Επίσης, οι προτάσεις και ο προβληματισμός για νέες ακαδημαϊκές οντότητες που πιθανόν να

⁸⁹ Φυριπής, Ε., Μπαμπούνης, Χ. (2006), ό.π. έτσι, δεν θα εξεταστούν πολύ αναλυτικά, μέσα από τα πρακτικά των συνεδριάσεων της Συγκλήτου, τα γεγονότα της Νομικής του Φεβρουαρίου-Μαρτίου 1973. Τα πορίσματα της παραπάνω έρευνας, η οποία μένει μόνο στο πρώτο μήνα των γεγονότων της Νομικής, θα χρησιμοποιηθούν ως δευτερογενές υλικό προκειμένου να ερμηνευτεί η γενικότερη στάση των φορέων διοίκησης του πανεπιστημίου απέναντι στο φοιτητικό κίνημα καθώς και τις διώξεις καθηγητών και φοιτητών.

⁹⁰ Αυτό έγινε με βάση την Συντακτική Πράξη «Περί αποκαταστάσεως της νομιμότητος εις τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα» της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1974, (ΦΕΚ 237, τχ. Α').

⁹¹ Ειδικότερο ζήτημα αποτελεί το αν η πλήρωση των εδρών έγινε από αγγλοσαξονικής προέλευσης καθηγητές όπως ισχυρίζεται ο Κώστας Κριμπάς. Βλ. Κριμπάς, Κ., Η ανώτατη παιδεία τον καιρό της χούντας, περ. *Αντί*, τχ. 651, 653, 654, 1998, σ. 26-31, 48-53 και 39-44 αντίστοιχα, καθώς και τ.ί. (1993). *Θραύσματα κατόπτρου*. Αθήνα: Θεμέλιο

ιδρύθηκαν μέσα από τη διάσπαση επιμέρους σχολών ή επιμέρους τμημάτων⁹², ίδρυση η οποία εξέφραζε και αυτή παρόμοιες με τις παραπάνω ανάγκες της εποχής. Κάτι τέτοιο θα απαιτούσε αναλυτική έρευνα στα Πρακτικά συνεδριάσεων των επιμέρους σχολών.

Άρα, στην παρούσα μελέτη δε θα εξεταστούν: α) τα γνωστικά αντικείμενα στα οποία έγινε η επιλογή του διδακτικού προσωπικού (καθηγητές, υφηγητές, εντεταλμένοι διδασκαλίας κτλ) στις επιμέρους σχολές και τμήματα του Ε.Κ.Π.Α, άρα και το πώς εξελίχθηκε, μέσα από την πλήρωση των νέων εδρών⁹³, επιστημονικά και επιστημολογικά το ίδιο το πανεπιστήμιο⁹⁴, β) το συνεπαγόμενο από το παραπάνω ζήτημα του προγράμματος σπουδών στις επιμέρους σχολές, το οποίο ήταν καίριο προκειμένου το αρχαιότερο Πανεπιστήμιο να προσαρμοστεί στις κοινωνικές ανάγκες και τις επιστημονικές εξελίξεις, καθότι τα γνωστικά αντικείμενα που άλλαξαν στην πορεία δείχνουν όχι τόσο την προσήλωση στην παράδοση, αλλά και την προσαρμογή του ιδρύματος σε συγχρονικά δεδομένα. Επίσης, δε θα ερευνηθούν α) ο προβληματισμός σχετικά με τον τρόπο εισαγωγής στο πανεπιστήμιο, β) η γενικότερη πορεία υλοποίησης των έργων της Πανεπιστημιούπολης, γ) οι διαδικασίες «αποχουντοποίησης του πανεπιστημίου» όπως αναφέρθηκε ήδη⁹⁵: οι παραπομπές στο Ειδικό Πειθαρχικό συμβούλιο, οι οριστικές απολύσεις πολλών καθηγητών καθώς και οι μικρότερες ποινές προσωρινής απόλυσης οι οποίες επιβλήθηκαν σε κάποιους άλλους.

Και βέβαια ξεφεύγουν από τα όρια της μελέτης, καθότι επικεντρωνόμαστε στο Ε.Κ.Π.Α οι προσπάθειες για την ίδρυση των άλλων περιφερειακών Πανεπιστημίων (Πατρών, Ιωαννίνων, Κρήτης),

⁹² Χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτέλεσαν το 1970, α) για τη Φυσικομαθηματική σχολή η διχοτόμηση του Φυσιогνωστικού τμήματος σε Γεωλογικό και Βιολογικό, καθώς και η αυτονόμηση της Οδοντιατρικής σε ξεχωριστή σχολή σε σχέση με την Ιατρική της οποίας μέχρι τότε αποτελούσε τμήμα.

⁹³ Κάτι αντίστοιχο θα καταδείκνυε την επιστημονική προσαρμογή στις εξελίξεις των επιμέρους πειθαρχιών και πεδίων εντός του Ε.Κ.Π.Α. Χαρακτηριστική περίπτωση προς εξέταση θα αποτελούσε π.χ. το πως πληρώθηκε η έδρα της Πυρηνικής Φυσικής στη Φυσικομαθηματική σχολή το 1969, η οποία ως πρόταση είχε διατυπωθεί ήδη από την Επιτροπή Παιδείας το 1958.

⁹⁴ Ακόμη και στο θεσμό των επικουρικών καθηγητών, όπου γίνεται αναφορά, το κέντρο βάρους τέθηκε στη λογική και στην πορεία του θεσμού και όχι στις έδρες τις οποίες κατέλαβε η κατηγορία αυτή των διδασκόντων- καθηγητών.

⁹⁵ Σε συνέχεια με όσα ειπώθηκαν παραπάνω, το πανεπιστήμιο αποτέλεσε το μοναδικό κρατικό χώρο ο οποίος αποψιλώθηκε από φιλικά προσκείμενους στο δικτατορικό καθεστώς φορείς, με βάση την προαναφερθείσα Συντακτική Πράξη της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1974, την οποία η κυβέρνηση ψήφισε ειδικά για τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα. Σε αυτή τη διαδικασία σημαντικός ήταν και ο ρόλος του φοιτητικού κινήματος (για να εξεταστεί σφαιρικά το ζήτημα χρειάζεται να βρεθεί αξιόπιστο υλικό όπως Πρακτικά Φοιτητικών Συλλόγων συσχετιζόμενα με δημοσιεύματα στο τύπο και διασταυρωθεί αυτό με προσωπικές μαρτυρίες δρώντων, καταθέσεις, την προανακριτική διαδικασία όπως ξεκίνησε στο πανεπιστήμιο, υλικό το οποίο ακόμη δεν είναι προσβάσιμη για τον ερευνητή, καθότι μένει απόρρητο).

καθώς και ατελέσφορες προσπάθειες στο τέλος της ίδιας περιόδου για ανασύσταση της Ιονίου Ακαδημίας. Αναπόφευκτα εκτός της μελέτης τίθενται και οι εξελίξεις στα υπόλοιπα ήδη λειτουργούντα Α.Ε.Ι της χώρας. Εκτός των ερευνητικών προτεραιοτήτων στη μελέτη είναι και η παράλληλη πορεία του ανώτατου πνευματικού ιδρύματος της χώρας: της Ακαδημίας Αθηνών⁹⁶ καθώς και η εκλογή –ή μη εκλογή– πανεπιστημιακών σε αυτή, ως απόρροια κάλυψης νέων θέσεων σε αυτή κατά την εξεταζόμενη επταετία. Για το ίδρυμα αυτό δεν έχουν γίνει άλλωστε πολλές και εμπεριστατωμένες έρευνες, παρόλο το ότι κατά την άποψή μας η όποια αναφορά στα Α.Ε.Ι της χώρας από το μεσοπόλεμο και μετά, θα πρέπει πολλές φορές να κάνει αναφορά παράλληλα και στα τεκταινόμενα εντός του ανώτατου πνευματικού ιδρύματος. Και αυτό με δεδομένο ότι πολλά μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας, με στόχευση και προς την Ακαδημία Αθηνών ή ως μέλη της, αναπτύσσουν αναπόφευκτα μεταξύ τους ή με μέλη του ανώτατου πνευματικού ιδρύματος της χώρας σχέσεις «σύμπνοιας και έριδας»⁹⁷.

Οι αναζητήσεις της τελευταίας παραγράφου θέτουν και το ζήτημα της συγκριτικής οπτικής. Συγκριτική οπτική η οποία εμπλέκει αναπόφευκτα και το διεθνή περίγυρο. Προκύπτει άρα και μια συγκριτική προοπτική θέασης του πανεπιστημίου σε σχέση με από τη διεθνές παράλληλο των δικτατορικών και ευρύτερα ολοκληρωτικών επιβολών. Συγκριτική προοπτική η οποία μένει εν πολλοίς αδιερεύνητη. Και αυτό διότι οι εργασίες οι σχετικές με το πανεπιστήμιο κάτω από δικτατορίες, παραθέτουν στη μελέτη τους χώρες με ποικιλία αυταρχικών καθεστώτων: φασιστικά, ολοκληρωτικά, πρώην ανατολικών χωρών, Λατινικής Αμερικής κτλ.⁹⁸. Καθεστώτα τα οποία δεν είναι δικτατορικά *stricto sensu*, αλλά εντάσσονται σε μια άλλη φάση χρονισμού (*timing*) επιβολής αυταρχικών μορφών διακυβέρνησης, μέσα σε άλλο κοινωνικό συγκείμενο (*social contex*). Σε συγκριτική βάση μπορεί να ερευνηθεί και η παράλληλη πορεία των άλλων πανεπιστημιακών ιδρυμάτων της χώρας, κάτι το οποίο θα χρειαζόταν επιπλέον μελέτες.

Έτσι, το πραγματολογικό υλικό της έρευνας το οποίο αξιοποιήθηκε συνδυαστικά και συγκριτικά σε σχέση και με επιμέρους δευτερογενείς πηγές αποτελούνταν από:

⁹⁶ Για τις ατελέσφορες προσπάθειες των δικτατόρων να επέμβουν στα εσωτερικά της Ακαδημίας Αθηνών βλ. και Λαμπρία, Αναστ., Το πολιτιστικό πρόσωπο της δικτατορίας, *Το Βήμα*, 20 Απριλίου 1997.

⁹⁷ Σύμφωνα και με την έκφραση του Π. Κιμουρτζή. Βλ. Κιμουρτζής, Π. (2007). Πανεπιστήμιο (1910-1917): Καθηγητές, σύμπνοια και έριδα, στο: *Η εκπαιδευτική πολιτική στα χρόνια του Ελευθερίου Βενιζέλου*. Πρακτικά Συνεδρίου (22-24 Ιανουαρίου 2004). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 189-200.

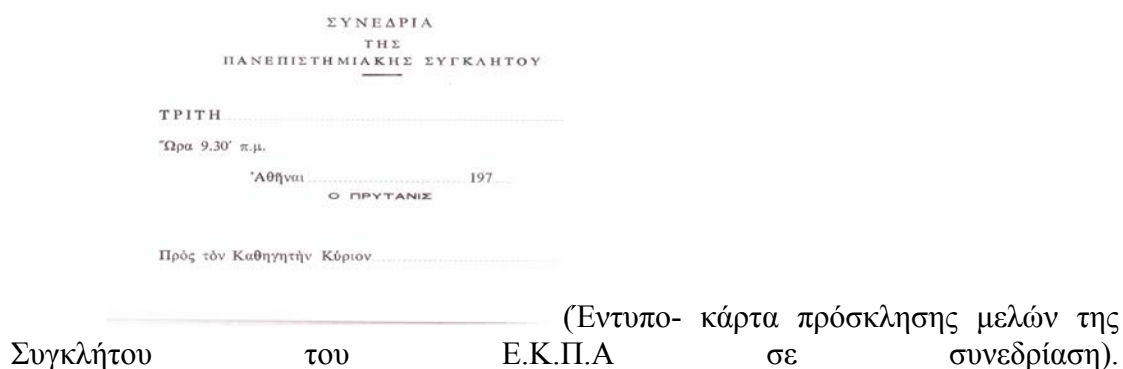
⁹⁸ Χαρακτηριστική περίπτωση σχετικής παράθεσης αποτελεί η πιο ολοκληρωμένη μέχρι σήμερα συλλογική μελέτη: Connolly, J., Grüttner, M. (2005, επιμ.). *Universities under dictatorship*. Πάρκ: Pennsylvania State University Press.

α) Πρωτογενείς πηγές από το Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών (Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α). Αυτό αποτελούνταν από τα Πρακτικά Συνεδριάσεων Συγκλήτου, τα Πρακτικά Συνεδριάσεων των δύο Συγκλητικών Επιτροπών⁹⁹, τα Πρακτικά Συνεδριάσεων Επιμέρους Σχολών όπου χρειάστηκε.

β) Δευτερογενείς πηγές της έρευνας αποτελούν καταρχάς οι τόμοι των Επετηρίδων των επιμέρους Πανεπιστημιακών Ετών, οι Επίσημοι Λόγοι των καθηγητών του ιδρύματος, οι άτυπες λογοδοσίες των πρυτανικών αρχών στον τύπο ή σε πρακτικά συνεδριάσεων των οργάνων

γ) το προσωπικό αρχείο του καθηγητή του Α.Π.Θ Λάμπρου Χουσιάδα¹⁰⁰ το σχετικό με την Επιτροπή Παιδείας της περιόδου 1971-73

δ) για τον εμπλουτισμό, διασταύρωση και διεύρυνση των πηγών πολύτιμη στάθηκε η τεκμηρίωση μέσα από τον ημερήσιο τύπο της εποχής. Μελετήθηκαν, ως προς τα πανεπιστημιακά κυρίως δύο ημερήσιες εφημερίδες της εποχής: Το *Βήμα* και Ο *Ελεύθερος Κόσμος*.

⁹⁹ Από το 1970 η Σύγκλητος διαιρέθηκε σε δύο επιτροπές «είσηγουμένες εις αὐτήν τά ὑπό τοῦ Πρυτάνεως παραπεμπόμενα αὐταῖς θέματα». Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς πανεπιστημιακοῦ ἔτους 1972-1973 (Πρυτανεία Κωνσταντίνου Τούντα). Αθήνα, 1973, σ. 12. Η μία εξέταζε τα οικονομικά θέματα του ιδρύματος, ενώ η άλλη τα διοικητικά.

¹⁰⁰ Το βιογραφικό του βλ. στο Παράρτημα.

7. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ- ΘΕΩΡΙΑ

Στο εγχείρημά μας, πέρα από τις αναφορές στο συγκριτικό παράλληλο - δυτικό πανεπιστήμιο στις δυτικές μεταπολεμικές κοινωνίες- έμφαση θα δοθεί και στο ελληνικό κοινωνικό και πανεπιστημιακό συγκείμενο της ίδιας περιόδου, μέσα από την εξέταση της σχετικής δευτερογενούς βιβλιογραφίας. Και αυτό προκειμένου να αναλύσουμε αξιόπιστα την ελληνική περίπτωση, στο αρχαιότερο πανεπιστήμιό της, παράλληλα με τη γενεαλογία των εξελίξεων στις επιμέρους θεματικές προβληματισμού για αυτό. Η παρουσίαση θα γίνει στη βάση των επιμέρους θεματικών του προβληματισμού, χωρίς να αποφεύγουμε τη χρονική σειρά των γεγονότων.

Σε αυτή την προσπάθεια θα πρέπει να αναπαραστήσουμε το παρελθόν -στη συνολική θεματική της μελέτης μας- με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη τάση αμεροληψίας, χωρίς βέβαια να επιδιώκουμε να το αποδώσουμε την απόλυτη αντικειμενικότητα¹⁰¹. Με μια οπτική σαν να πρόκειται να γράψουμε την ιστορία «με ένα κριτήριο που βρίσκεται έξω από αυτήν [...] με κριτήριο αναστοχαστικό και κριτικό»¹⁰². Να μην προσπαθήσουμε να γεννήσουμε τους -κοντινούς λόγω της περιόδου μελέτης- προγόνους μας καίτοι ο ιστορικός, όπως υποστήριξε ο Marc Bloch, πίστευε ότι ανακαλύπτει προοδευτικά τη γνώση για το παρελθόν, από το παρόν¹⁰³. Το γεγονός αυτό ενέχει τον κίνδυνο αναδρομικής ανάγνωσης της ιστορίας. Επιπλέον, όμως δεν πρέπει να παρουσιάσουμε το ιστορικό παρελθόν απλά όπως παρουσιάζουν ότι το έζησαν τα πρόσωπα που το αφηγούνται, αναγκαστικά ερμηνεύοντάς το. Εδώ χρειάζεται μια διπλή ερμηνευτική, όπως θα έλεγε και ο Anthony

¹⁰¹ Άλλωστε σχετικά ο Γ. Β. Δερτιλής έχει επισημάνει: «άλλο αντικειμενικότητα, όμως και άλλο αμεροληψία. Το ένα είναι ιδανική ιδιότητα, το άλλο ηθική στάση. Την ιδανική, τελειωμένη αντικειμενικότητα την έχει ο πανόπτης Θεός, αν υπάρχει. Ο άνθρωπος, πάντοτε περικλειστος στην υποκειμενικότητά του, δεν μπορεί να είναι 'αντικειμενικός'. Μπορεί, όμως, αντιμετωπίζοντας ως επιστήμονας ένα πρόβλημα, μια κρίση, ένα ερμηνευτικό δίλημμα, να τηρεί στάση σχετικά αμερόληπτη. Και ο βαθμός αμεροληψίας του εξαρτάται από δύο κυρίως παράγοντες: από την εντιμότητά του και από την πολύπλευρη μέθοδο και την απροκατάληπτη λογική με την οποία προσεγγίζει το θέμα. Αυτά ισχύουν για όλους τους επιστήμονες, ισχύουν και για τους ιστορικούς». Δερτιλής, Γ. Β. (2005). *Ιστορία του Ελληνικού κράτους 1830-1920*. Τομ. Α'. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας, σ. 8-9.

¹⁰² Θεοτοκάς, Ν., Σταθάκης, Γ. (1996). *Δοκίμια για τον Marx*. Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 27.

¹⁰³ Πίστευε ότι ο ιστορικός εργάζεται όπως ο σκηνοθέτης που, επιζητώντας να δει την αλληλουχία των φωτογραφιών, «πρέπει κατ' αρχάς να γυρίσει τη μπομπίνα σε ανάστροφη φορά από τη σειρά των φωτογραφιών». Bloch, M. (1994). *Απολογία για την Ιστορία. Το επάγγελμα του ιστορικού* (μτφρ. Κ. Γαγανάκης). Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις, σ. 73. Πρότείνει μια αντίστροφη πορεία γιατί «φυσική κατεύθυνση κάθε έρευνας είναι να προχωρεί από το πληρέστερα (ή λιγότερο κακά) κατανοημένο στο περισσότερο ασαφές». Στο ίδιο, σ. 72.

Giddens¹⁰⁴. Χρειάζεται η χρήση θεωρητικών σχημάτων προκειμένου να ξεφύγει τόσο από την τυφλή μίμηση των γεγονότων, όσο και από την τυφλή απόδοση του νοήματος που έδιναν τα ιστορικά υποκείμενα για το βιωμένο παρελθόν τους. Ο ιστορικός, σύμφωνα με τον Σπύρο Ασδραχά σκοντάφτει σε διατακτικά συστήματα του παρελθόντος: ανθρώπινα συστήματα καταγραφής μιας πράξης, άρα και διάσωσης της σε κείμενο, καθώς και μεταβαλλόμενων εξηγητικών/ερμηνευτικών συστημάτων του ίδιου του ιστορικού¹⁰⁵. Πρόκειται, με άλλα λόγια, εν πολλοίς για μια επιβολή της μνήμης (προφορικής, ατομικής, συλλογικής) πάνω στην ιστορία. Για «εκ των υστέρων ένταξη προσωπικών και συλλογικών βιωμάτων σε κοινωνικά κατασκευασμένες και ιδεολογικά καθορισμένες προσλήψεις του παρελθόντος»¹⁰⁶.

Στην παρούσα μελέτη, το ζητούμενο είναι η εξέταση εκπαιδευτικών/ πανεπιστημιακών -αλλά και ευρύτερων κοινωνικών- ζητημάτων σε μια δικτατορική περίοδο. Περίοδο κατά την οποία τίθενται πολλοί περιορισμοί. Περιορισμοί κατ' αρχάς ως προς την ποικιλία και -κυρίως- αξιοπιστία των πηγών. Σχετικά, όπως σημείωσε και ο Γ. Δερτιλής: «τα ιστορικά τεκμήρια που αφήνει πίσω της μια δικτατορία είναι ποσοτικώς περιορισμένα και ποιοτικώς αμφίβολα και παραπλανητικά. Το δικτατορικό καθεστώς, εξ ορισμού φιμώνει τη μαρτυρία, λογοκρίνει τη γραφή, φαλκιδεύει την πληροφόρηση, αποκρύπτει τα συμβαίνοντα, συγκαλύπτει, συσκοτίζει, αποσιωπά, προπαγανδίζει, πλαστογραφεί. Έτσι αυτό που μένει ως ιστορικό τεκμήριο χρειάζεται διπλές και τριπλές διασταυρώσεις»¹⁰⁷. Γι' αυτό άλλωστε παρατηρούνται ελλείψεις και στην ευρύτερη ιστορική έρευνα την ίδια περίοδο, παρότι πολλές φορές βρίθει προπαγανδιστικών κειμένων καθώς και εν θερμώ βιοματικών προσεγγίσεων. Το ίδιο το ιστορικό τεκμήριο διατηρείται στην πορεία του χρόνου ως αποτέλεσμα των επιλογών της ίδιας της πολιτικής εξουσίας. Είναι δηλαδή, σύμφωνα και με την έκφραση του Jacques Le Goff, έκφραση «της εξουσίας της κοινωνίας του παρελθόντος πάνω στη μνήμη και στο μέλλον»¹⁰⁸. Είναι όμως και έκφραση του αέναου παρόντος, πάνω στην ιστορική έρευνα. Αναπόφευκτα, και με βάση τα παραπάνω, ζητούμενο προς διερεύνηση αποτελεί το πως οι φορείς του Πανεπιστημίου παραποιούν ή αποκρύπτουν στοιχεία. Πως συνέβαλαν

¹⁰⁴ Giddens, An. (1984). *The constitution of society*. Κέμπριτζ: Polity Press, σ. 284.

¹⁰⁵ Ασδραχάς, Σπ. (2002). Αιτούμενα της ιστορίας: οι μεταμορφώσεις της αναγκαιότητας, στο: *30 χρόνια Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας* (Πρακτικά διημέρου 7-8 Μαρτίου 2002). Αθήνα: ΕΣΝΠΓΠ- Σχολή Μωραΐτη, σ. 117-118.

¹⁰⁶ Νταλαχάνης, Αγγ. (2015). *Ακυβέρνητη παροικία. Οι Έλληνες στην Αίγυπτο από την κατάργηση των προνομίων στην έξοδο 1937-1962*. Αθήνα: Π.Ε.Κ, σ. 22, 357.

¹⁰⁷ Δερτιλής, Γ. Β., *Η ιστορία που χάνεται, Το Βήμα- Νέες Εποχές*, Κυριακή 23 Νοεμβρίου 1997.

¹⁰⁸ Le Goff, J. (1998). *Ιστορία και μνήμη* (μτφρ. Γιαν. Κουμπουρλής). Αθήνα: Νεφέλη, σ. 16-17.

στις σιωπές της ιστορίας, κατά την παρουσίαση προσωπικών μαρτυριών για τη δράση τους. Δεν αναφέρονται συχνά και εύκολα στο πώς αντέδρασαν στις επιλογές της δικτατορίας, πώς αντιστάθηκαν ή πώς βίωσαν τις αλλαγές αυτές.

Για μια τέτοια ξεχωριστή περίοδο αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα τα δημοσιεύματα στον τύπο. Ο τύπος της εποχής, εν πολλοίς επιτρέπει μια αυθεντική προσπέλαση στα γεγονότα, πέρα από τη μεροληπτικότητα, την ιδεολογική ταύτιση, την παραποίηση, την διασταλτική ή συσταλτική ερμηνεία των γεγονότων από όσους γράφουν σε αυτόν. Αποτέλεσε δε, για την εξεταζόμενη περίοδο, κυρίαρχο μέσο πολιτικής επικοινωνίας, σε μια συγκυρία όπου το ραδιόφωνο και η αρτισύστατη τηλεόραση ήταν πλήρως λογοκριμένα και ελεγχόμενα, η δε επίκλησή τους ως ιστορική πηγή καθίσταται στο πλαίσιο ενός δικτατορικού καθεστώτος αρκετά δύσκολη. Μέσω του τύπου όμως, εκφράστηκαν επιπλέον σημαντικοί φορείς της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, και δόθηκαν στη δημοσιότητα σημαντικές προτάσεις για το πανεπιστήμιο, καθώς και για την εσωτερική πορεία του, τόσο από ατομικούς, όσο και από συλλογικούς φορείς. Κείμενα και προτάσεις οι οποίες είναι σχεδόν αδύνατο να εξευρεθούν διαμέσου άλλων πηγών. Παρότι ο τύπος είναι πηγή η οποία μιλάει για τα γεγονότα και δεν τα αφήνει άμεσα να μιλήσουν ως πρωτογενές υλικό που δεν έχει υποστεί κανενός είδους μετέπειτα επεξεργασία, δίνει παράλληλα τη δυνατότητα για ασφαλή αναγνώριση και κατανόηση των κινήτρων και των συμπεριφορών των δρώντων υποκειμένων, αλλά και για την κατανόηση της σχέσης πληροφόρησης και παράλληλης διαμόρφωσης της κοινής γνώμης¹⁰⁹. Ο τύπος και οι πληροφορίες τις οποίες δίνει για την εκπαίδευση στην εδώ περίπτωση, ανασηματοδοτούνται μέσα από την αφήγηση. Το πριν και το μετά, του προς αφήγηση γεγονότος και κειμένου είναι αυτά τα οποία του δίνουν άλλη διάσταση. Το πριν για μια προσπάθεια ερμηνείας, για να φωτίσει τις κυρίαρχες αντιλήψεις της εποχής κατά την οποία δημοσιεύτηκαν τα κείμενα. Το μετά ως μια προσπάθεια ερμηνείας και εκτίμησης από τη σκοπιά του σήμερα της ιστορικής συγκυρίας κατά την οποία αναπτύχθηκε η αρθρογραφία στον τύπο. Ο χρόνος των εφημερίδων συμπλέκει τις τρεις χρονικότητες. Σύμφωνα με τη Δέσποινα Παπαδημητρίου «η εφημερίδα γράφεται για το παρόν, η έκδοσή της είναι προορισμένη για το εφήμερο, αλλά στα κείμενα συναντάται ο χρόνος της συγκυρίας, ο μέσος χρόνος του κοινωνικού γεγονότος και ο μακρύς χρόνος των δοξασιών, των αντιλήψεων και των στερεοτυπικών πεποιθήσεων»¹¹⁰.

¹⁰⁹ Κουμαριανού, Αικ. (2004). Ελληνικός Τύπος, στο: Κιτρομηλίδης Π., Σκλαβενίτης Τ. (επιμ.). *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833–2002*. (Πρακτικά Δ' διεθνούς συνεδρίου Ιστορίας, 29/10 – 3/11/2002). Αθήνα: Ι.Ν.Ε.Ε.Ι.Ε., Τομ. Α', σ. 359.

¹¹⁰ Παπαδημητρίου, Δεσπ. (2006). *Από τον λαό των νομιμοφρόνων, στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*. Αθήνα: Σαββάλας, σ. 14.

Η παρούσα έρευνα έχει να κάνει με μια χρονική περίοδο όπου το κράτος ήταν υπό παράνομη κατάληψη από τους συνταγματάρχες. Διανυόταν μια δικτατορία, μια μορφή κράτους έκτακτης ανάγκης σύμφωνα με τον Ν. Πουланτζά, όπου κυρίαρχος ήταν ο ρόλος του στρατού, και δει του στρατού ξηράς, εντός του. Το ρόλο των πολιτικών κομμάτων στο κράτος έκτακτης ανάγκης, είτε αναλάμβαναν άλλοι ιδεολογικοί μηχανισμοί ή διάφοροι κλάδοι του κρατικού κατασταλτικού μηχανισμού, είτε ακόμη και ιδιότυπες νέες μορφές κομμάτων. Πάνω σε αυτό το νέο ρόλο, που αντί κομμάτων έπαιζαν διάφοροι ιδεολογικοί μηχανισμοί, έκανε ο Ν. Πουλαντζάς τη διάκριση μεταξύ φασιστικού και δικτατορικού κράτους, ως μορφές του κράτους έκτακτης ανάγκης. Στη φασιστική μορφή κράτους έκτακτης ανάγκης κυριαρχούσε το φασιστικό κόμμα ως «ιδιότυπο κόμμα μαζών»¹¹¹, που διαφοροποιούνταν από τον κρατικό μηχανισμό καταναγκασμού. Ο φασισμός έκανε εισβολή στον κρατικό μηχανισμό και «το φασιστικό κόμμα κυριαρχούσε πάνω στους κλάδους του κρατικού μηχανισμού καταναγκασμού»¹¹². Το φασιστικό κόμμα γινόταν «μέσο έλέγχου τών ιδεολογικών μηχανισμών από τόν κρατικό»¹¹³. Έφθανε συνταγματικά στην εξουσία και βοηθιόταν από τον κρατικό μηχανισμό στις προσπάθειές του.

Στη δικτατορία, ως μορφή κράτους έκτακτης ανάγκης, ο στρατός μετατρέποταν «σε κυρίαρχο κρατικό μηχανισμό που, παράλληλα με τόν κατασταλτικό του ρόλο, αναλάμβανε και την αποστολή νομιμοποίησης του καθεστώτος»¹¹⁴. Ο στρατός γινόταν κυρίαρχος, όχι μόνο με τις καταπιεστικές του λειτουργίες αλλά και με τη διατήρηση της εθνικής ενότητας, μεταμορφωνόταν δηλαδή και σε ιδεολογικό μηχανισμό. Στο εσωτερικό του κατασταλτικού μηχανισμού (δικαιϊκό σύστημα, αστυνομία, κρατική διοίκηση, κλπ.) κυριαρχούσε το φασιστικό κόμμα, στην περίπτωση του φασιστικού κράτους και ο στρατός, στην περίπτωση των στρατιωτικών δικτατοριών και αναλάμβαναν και ιδεολογικές λειτουργίες. Οι στρατιωτικές δικτατορίες άλλωστε, «παγίωναν μια πραγματικότητα περισσότερο σύνθετη, περισσότερο ασταθή και επίσης, περισσότερο σύγχρονη εν συγκρίσει με το φασισμό και το βοναпартизм»¹¹⁵. Η πιο σύγχρονη μορφή της δικτατορίας ως ολοκληρωτικού καθεστώτος τείνει να οδηγήσει σε συγκρίσεις της ελληνικής περίπτωσης, όχι τόσο με το ναζιστικό και φασιστικό πρότυπο του μεσοπολέμου σε ευρωπαϊκές χώρες, όσο με το πρότυπο του

¹¹¹ Πουλαντζάς, Ν. (1975). *Φασισμός και δικτατορία* (μτφ. Χριστίνα Αγριαντώνη). Αθήνα: Ολκός, σ. 455.

¹¹² Στο ίδιο, σ. 456.

¹¹³ Στο ίδιο, σ. 457.

¹¹⁴ Βλ. Πουλαντζάς, Ν. (1975). *Η κρίση των δικτατοριών*, όπ.π., σ. 163.

¹¹⁵ Demichel An. & Fr. (1973). *Les dictatures européennes*. Παρίσι: Presses Universitaires de France, σ. 30.

γραφειοκρατικού αυταρχισμού (bureaucratic- authoritarianism), όπως εισήγαγε τον όρο ο Guillermo O' Donnell¹¹⁶. Ο εν λόγω καθηγητής, έκανε τη διαπίστωση ότι η εγκαθίδρυση δικτατορικών καθεστώτων στη Λατινική Αμερική, τη δεκαετία του 1970, δεν έγινε στα πιο φτωχά κράτη αλλά στα πιο αναπτυγμένα του νότιου κώνου της, οδηγώντας: α) σε μία κριτική στη θεωρία του εκσυγχρονισμού (ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν οδηγεί σε πολιτική δημοκρατία) και β) στον τονισμό των βασικών χαρακτηριστικών του φαινομένου αυτού ως νέα μορφή ολοκληρωτικής επιβολής.

Τα χαρακτηριστικά του γραφειοκρατικού αυταρχισμού σύμφωνα με τον G. O' Donnell ήταν: α) η συναγόμενη και από τον τίτλο συμμαχία στρατού και τεχνοκρατών και διεθνοποιημένης αστικής τάξης, με σκοπό την κατάλυση των δημοκρατικών θεσμών για το ξεπέρασμα των επιπτώσεων της υποκατάστασης των εισαγωγών, β) η κυριαρχία ολόκληρου του στρατού ως θεσμού και όχι μερών του ή ηγετών του, όπως στο μεσοπόλεμο, καθώς και μία τεχνοκρατική προσέγγιση της πολιτικής, γ) η επιδίωξη κοινωνικής ειρήνης και η δημιουργία ομαλού επενδυτικού κλίματος. Αυτό γινόταν λόγω της προϋπάρχουσας οικονομικής κρίσης των χωρών αυτών και του διεκδικητικού κινήματος των μαζών, που ζητούν άνοδο των μισθών¹¹⁷.

Το υπόδειγμα αυτό, ενταγμένο χρονικά στην πρώτη περίοδο μελέτης των καθεστωτικών αλλαγών τη δεκαετία του '70¹¹⁸, ταιριάζει τόσο

¹¹⁶ O' Donnell, G. (1998). *Modernization and bureaucratic- authoritarianism. Studies in South American politics*. Καλιφόρνια: International and area studies.

¹¹⁷ Σε ένα ευσύντομο άρθρο του σε ευρύτερο έργο για τη μελέτη του κράτους, ο G. O' Donnell επισήμανε ως κύρια χαρακτηριστικά του γραφειοκρατικού αυταρχισμού, τα ακόλουθα: «α) οι υψηλές κυβερνητικές θέσεις συχνά στελεχώνονται από άτομα που κατευθύνονται προς αυτές έπειτα από επιτυχημένες καριέρες σε πολύπλοκους και υψηλά γραφειοκρατικοποιημένους οργανισμούς -τις ένοπλες δυνάμεις, τη δημόσια γραφειοκρατία και μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες, β) ο πολιτικός αποκλεισμός του λαϊκού στοιχείου και των συμμάχων του μέσα από κλειστούς διαύλους εισδοχής, έτσι ώστε να το αποδυναμώσουν πολιτικά όχι μόνο με μέσα καταπίεσης αλλά επίσης και διαμέσου της επιβολής των κάθετων (κορπορατιστικών) ελέγχων από το κράτος σε οργανισμούς όπως οι ενώσεις των εργαζομένων, γ) ο οικονομικός αποκλεισμός με τον οποίο μειώνονται ή αναβάλλονται επ' αόριστο οι αξιώσεις για οικονομική συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου, δ) η υποπολιτικοποίηση, ως τάση να υποβιβαστούν τα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα σε τεχνικά ζητήματα τα οποία λύνονται μέσω συνεργασιών σε υψηλά κλιμάκια των παραπάνω αναφερόμενων οργανισμών». Όλα αυτά, σύμφωνα με τον ίδιο, «αντιστοιχούσαν σε ένα επίπεδο σημαντικών αλλαγών των μηχανισμών της κεφαλαιακής συσσώρευσης της κοινωνίας, αλλαγές οι οποίες είναι με τη σειρά τους μέρος της βαθιάς διαδικασίας μετασχηματισμού ενός περιφερειακού και εξαρτημένου καπιταλισμού ο οποίος χαρακτηρίζεται από εκτεταμένη εκβιομηχάνιση». O' Donnell, G.(1994). *Reflections on the Patterns of Change in the Bureaucratic- Authoritarian State*, στο: Hall, J. (επιμ). *The State. Critical Concepts* (τομ. Β'). Λονδίνο- Νέα Υόρκη: Routledge and Keagan Paul, σ. 234.

¹¹⁸ Η δεύτερη περίοδος μελέτης των καθεστωτικών αλλαγών, κατά τη Nancy Bermeo, είναι η δεκαετία του 1980 και η τρίτη την επόμενη δεκαετία. Βλ. Bermeo, N., *Classification and consolidation: Some lessons from the Greek dictatorship*, περ. *Political Science Quarterly*, τχ. 110, 1995, σ. 435.

χρονικά όσο και λόγω συγγένειας της ελληνικής κοινωνίας με αυτές του νότιου κώνου της Λατινικής Αμερικής στην εξέταση της περιόδου 1967-1974. Στην ελληνική περίπτωση όμως, το 1967 δεν παρατηρήθηκε οικονομική κρίση και το κεφάλαιο συνέχισε να επενδύει στην Ελλάδα¹¹⁹ και το Α.Ε.Π, η κατανάλωση και οι μισθοί αυξάνονταν συνεχώς. Το καθεστώς των συνταγματαρχών δε συμμαχίσε με τις προδικτατορικές ελίτ, δεν μπόρεσε να βρει ερείσματα στο προδικτατορικό άρχων συγκρότημα. Δεν συγκατατέθηκε σε αυτό η παραδοσιακή πολιτική Δεξιά -πλην ελαχίστων εξαιρέσεων. Το δε Παλάτι, τήρησε επαμφοτερίζουσα στάση. Μόνο οι εφοπλιστές παρείχαν υποστήριξη στο καθεστώς¹²⁰. Οι συνταγματάρχες, εκτός από την υποστήριξη των εφοπλιστών, πέτυχαν και την υποστήριξη τεχνοκρατικών στοιχείων¹²¹, παρότι σε μικρότερο βαθμό σε σχέση με τη Λατινική Αμερική, και με άλλη μορφή συνεργασίας, όπως έχει αποδεχτεί και η Ν. Bermeo¹²². Η τεχνοκρατική υποστήριξη δεν είχε την ευρύτητα αλλά και την αμεσότητα της Λατινικής Αμερικής, όπου υπήρξε μια μαζική και οργανωμένη εξαγωγή τεχνοκρατών οικονομολόγων της σχολής του Chicago, σε συνέχεια κυρίως της επιβολής του πραξικοπήματος του Pinochet στη Χιλή. Τέλος, στην ελληνική περίπτωση η πολιτική επιβολή δεν έγινε από το στρατό συνολικά ως θεσμό, ούτε από ένα σώμα του, αλλά από μία υποκατηγορία του στρατού ξηράς (μεσαίου βαθμού αξιωματικοί - μικρή χούντα).

Έτσι, από την αντιπαραβολή του υποδείγματος του G. O' Donnell με την ελληνική περίπτωση, προκύπτουν μάλλον περισσότερες διαφορές, παρά ομοιότητες. Αυτή όμως, συμβάλλει στην κατάδειξη των ιδιαιτεροτήτων της ελληνικής περίπτωσης, καθώς και στην κατάδειξη της διαφοράς (timing) εμφάνισης ορισμένων κοινωνικών φαινομένων (π.χ. υποκατάσταση εισαγωγών, ομαλό επενδυτικό κλίμα, οικονομική άνοδος). Ο G. O' Donnell, μέσα από το υπόδειγμά του -το οποίο ο Ν. Μουζέλης, όχι άδικα, κατηγόρησε για οικονομισμό¹²³- δεν είπε τίποτε για την επίγνωση της αναγκαιότητας εκσυγχρονισμού από τον ίδιο το στρατό. Κατέληξε δε «να υποθέσει μια 'εκλεκτική συγγένεια' μεταξύ αναπτυσσόμενης εκβιομηχάνισης και αυταρχικής επιβολής για τους

¹¹⁹ Πεσμαζόγλου, Ι. (1976). Η ελληνική οικονομία μετά το 1967, στο: Γιανν[ουλ]όπουλος, Γ. Ν., Clogg, R. (επιμ.). *Η Ελλάδα κάτω από στρατιωτικό ζυγό* (μτφρ. Η. Κανακάκη- Γ. Γιαννιλόπουλος). Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 136-181.

¹²⁰ Πουλαντζάς, Ν. (1975). *Η κρίση των δικτατοριών*, ό.π.π.

¹²¹ Αυτό φάνηκε όταν οι στρατιωτικοί κατέφυγαν σε δανεισμό από τη Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank) για την ίδρυση των πρώτων ΚΑΤΕ, το 1970 και 1972, στη συγκρότηση Επιτροπής Παιδείας το 1971, όπου συμμετέχουν αρκετοί τεχνοκράτες -όπως άλλωστε και στην κυβέρνηση- και τη στελέχωση των Πανεπιστημίων με καθηγητές αγγλοσαξονικής εκπαίδευσης. Βλ. Δούκας, Τρ. (2008), ό.π.π., σ. 268-282 και Κριμπάς, Κ., Η ανώτατη παιδεία τον καιρό της Χούντας, περ. *Αντί*, τχ. 653, 1998, σ. 49, 51.

¹²² Bermeo, Ν., ό.π.π., σ. 443.

¹²³ Μουζέλης, Ν. (1987). *Κοινοβουλευτισμός και εκβιομηχάνιση στην ημiperifέρεια. Ελλάδα-Βαλκάνια-Λατινική Αμερική* (μτφρ. Β. Καπετανγιάννης). Αθήνα: Θεμέλιο.

ύστερα εκκινούντες την καπιταλιστική ανάπτυξη»¹²⁴. Όμως, οι πολιτικές εξελίξεις δεν μπορούν να σχετίζονται μόνο με τις απαιτήσεις αναπαραγωγής της οικονομικής σφαίρας. Ένα θετικό στοιχείο της προσέγγισης του G. O' Donnell ήταν η έμφαση που έδωσε στις σχέσεις πολιτικών προσώπων και στρατού, συχνά υπό τον τεχνοκρατικό μανδύα - η τεχνοκρατία ήταν άλλωστε και αυτή πολιτική επιλογή, μέσα από τη διερεύνηση των συνθηκών που επέτρεψαν μια τέτοια προσέγγιση¹²⁵.

Πιο πρόσφατη ακόμη ανάλυση χαρακτήρισε την ελληνική δικτατορία ως καθεστώς που έτεινε στον τύπο της «στρατιωτικής "αρνησικυρίας"», όπου χαρακτηριστικότερη περίπτωση αποτέλεσε το καθεστώς της Χιλής. Τα καθεστώτα αυτά τα διακρίνει «υψηλή ενότητα, αρκετά υψηλός βαθμός διαφοροποίησης (αν και επιτρέπουν σχέσεις μεταξύ στρατού και πολιτικών ομάδων), υψηλή τρομοκρατία και μεσαία ή υψηλή αυτονομία»¹²⁶. Σε αυτή την περίπτωση οι πρωταγωνιστές του καθεστώτος δρούσαν πέρα από τα στενά συμφέροντα της συντεχνιακής τους ομάδας και ζητούσαν ευρύτερο πολιτικό ρόλο.

Στη παρούσα μελέτη, καθόσον αυτή αφορά -πέρα από το κράτος και τους στρατιωτικούς- σε σημαντικό βαθμό συμμετοχή σημαντικών προσώπων κατά τη διοίκηση του ιδρύματος, σκόπιμη θεωρείται η χρησιμοποίηση του θεωρητικού σχήματος των φορέων δράσης. Οι φορείς δράσης δεν είναι όμως μόνο ατομικοί, αλλά και συλλογικοί δρώντες. Έτσι, όπως ειπώθηκε και παραπάνω, στην κοινωνική και ιστορική εξέλιξη συμμετέχουν τόσο οι *μικρο-φορείς δράσης* (τα μεμονωμένα υποκείμενα), όσο και οι *μακρο-φορείς δράσης*. Οι τελευταίοι είναι οι φορείς εκείνοι, που οι αποφάσεις τους έχουν ευρύτερες συνέπειες από άποψη χρόνου και χώρου¹²⁷. Εδώ μπορούν να ενταχθούν τόσο οι συλλογικοί φορείς δράσης (εταιρείες, πολιτικά κόμματα, κυβερνητικοί φορείς, κλπ.), όσο και οι μεγα-φορείς δράσης, δηλαδή εκείνα τα «μεμονωμένα άτομα που η οικονομική, πολιτική ή πολιτιστική τους βάση εξουσίας κάνει ευρύτατα αισθητές τις συνέπειες της δράσης τους»¹²⁸. Οι μικρο-φορείς δράσης, τα μεμονωμένα άτομα, δεν μπορούν να τροποποιήσουν εύκολα τις μακρο-δομές, που εμπερικλείουν την ύπαρξή

¹²⁴ Βλ. Kapetanyannis, V. (1986). *Socio- political conflicts and military intervention: the case of Greece 1950- 1967*. Διδακτορική διατριβή, ανέκδοτη. Λονδίνο, σ. 321.

¹²⁵ Στα θετικά της θεώρησής του εγγράφεται μάλλον και η προσέγγιση του εξωτερικού παράγοντα -συνέπεια της επιρροής από τη σχολή της εξάρτησης ως επιδρών στο ρόλο του στρατού στην πολιτική, καθώς και οι επισημάνσεις του, που παρουσιάζουν ομοιότητες ανάμεσα στη Λατινική Αμερική και στο ελληνικό παράδειγμα, μόνο που παρουσιάζονται διαφορές χρονισμού ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις.

¹²⁶ Βερέμης, Θ., Κολιόπουλος, Ι. (2013). *Νεότερη Ελλάδα. Μια Ιστορία από το 1821*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 305.

¹²⁷ Mouzelis, N. (2000). Reification: A system- social integration imbalance, στο: Μπουζάκης, Σ. (επιμ.). *Ιστορικο-συγκριτικές προσεγγίσεις. Τιμητικός τόμος Ανδρέα Μ. Καζαμία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ. 399, και Μουζέλης, Ν. (1992), όπ.π., σ. 97.

¹²⁸ Βλ. Μουζέλης, Ν. (1992), όπ.π., σ. 97.

τους, ενώ οι μακρο-φορείς δράσης μπορούν να επιφέρουν κοινωνικούς μετασχηματισμούς, όπως άλλωστε και οι mega-φορείς¹²⁹. Πάντως οι φορείς δράσης στις σύγχρονες κοινωνίες καταλαμβάνουν ποικίλες κοινωνικές θέσεις και δραστηριοποιούνται σε διάφορους κοινωνικούς ρόλους. Στην περίπτωση των φορέων διοίκησης του πανεπιστημίου, οι φορείς του έχουν αρκετά περιθώρια αυτονομίας και επιλογών κατά τη δράση τους, πέρα και πάνω από τις κυβερνητικές, αλλά και τις κοινωνικές επιλογές. Έχουν άλλωστε τα προνόμια τόσο της ακαδημαϊκής ελευθερίας, της αυτοδιοίκησης των ιδρυμάτων και της επιλογής των ομοτέχνων τους¹³⁰. Εντάσσοντας αυτό το δεδομένο στην προβληματική της εργασίας, ερχόμαστε στη θεωρία της δομοποίησης (structuration) του Anthony Giddens. Σύμφωνα με την τελευταία, η δομή έχει δυαδικότητα και έτσι δεν ενσωματώνει απλώς τους φορείς δράσης στα κοινωνικά πλαίσια και στους κανόνες, αλλά τους αφήνει και πολλά περιθώρια αυτονομίας. Καθότι, «η δομή αναφέρεται όχι μόνο στους κανόνες που υπονοούνται στην παραγωγή και αναπαραγωγή των κοινωνικών συστημάτων, αλλά επίσης και στους πόρους (resources)»¹³¹ τους οποίους αποδεδειγμένα, δε δρα μόνο περιοριστικά ως προς τους φορείς δράσης, αλλά τους δίνει και δυνατότητες και δυναμική. Η δομή επίσης δεν είναι εξωτερική ως προς τις επιμέρους ατομικότητες, αλλά είναι ένα εσωτερικό τους χαρακτηριστικό. «Η θέσμιση των φορέων και των δομών δεν είναι δυο χωριστά δοσμένες κατηγορίες φαινομένων, ένας δυϊσμός, αλλά αντιπροσωπεύουν μια δυαδικότητα»¹³². Είναι και πολυσθενείς φορείς σύμφωνα με την εύστοχη διατύπωση του Κ. Τσουκαλά¹³³. Συνεπώς, ο ρόλος του ατόμου στην Ιστορία ως mega-φορέας δράσης θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, σε περιπτώσεις σαν την εξεταζόμενη εδώ, όπως και να εξετασθεί η δράση και ο ρόλος μικρο και μακρο-φορέων¹³⁴. Ο Ch. Wright Mills, προκειμένου οι ατομικές ιδέες να

¹²⁹ Στο ίδιο, σ. 96.

¹³⁰ Μαυρογορδάτος, Γ. (2000), ό.π., σ. 58.

¹³¹ Giddens, An. (1984). *The constitution of society*. Κέιμπριτζ: Polity Press, σ. 23.

¹³² Στο ίδιο, σ. 25.

¹³³ Τσουκαλάς, Κ. (1986). *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*. Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 170-198.

¹³⁴ Ο An. Giddens πάντως υποστηρίζει, κριτικά ως προς τον Ν. Μουζέλη, ότι: «η διάκριση ανάμεσα στη μικρο και στη μακρο- ανάλυση δεν είναι πολύ χρήσιμη πάντα κατά την ανάλυση της κοινωνικής επιστήμης, τουλάχιστον σε μερικούς από τους τρόπους με τους οποίους γίνεται κατανοητή. Είναι ιδιαίτερα παραπλανητικό αν ειπωθεί αφ' εαυτή ως ένας δυϊσμός- όπου οι 'μικροκαταστάσεις' είναι αυτές πάνω στις οποίες μια έννοια του φορέα είναι κατάλληλη, ενώ οι 'μακροκαταστάσεις' είναι αυτές πάνω στις οποίες τα άτομα δεν έχουν κανένα έλεγχο. Αυτό το οποίο είναι σημαντικό είναι η θεώρηση των δεσμών, καθώς και των διαζεύξεων, ανάμεσα σε καταστάσεις συν-παρουσίας και διαμεσολαβημένων επαφών ανάμεσα σε άτομα και συλλογικότητες διαφόρων τύπων. Δεν είναι η περίπτωση αυτού που ο Μουζέλης αποκαλεί 'μακρο- δράση', η οποία παραμένει πέρα από τη θεωρία της δομοποίησης. Η 'μακρο-δράση' ωστόσο, για τους λόγους που αυτός παρουσιάζει, δεν είναι το ίδιο με την έλλειψη συμπαρουσίας· στο σημείο αυτό το φαινόμενο της διαφοροποιημένης

έχουν ευρύτερο ιστορικό αποτέλεσμα, προτείνει τα παρακάτω δύο χαρακτηριστικά τους: α) οι ιδέες αυτές και οι προτεινόμενες λύσεις τους για τα προβλήματα της ζωής να αποτελούν προϊόν διαλόγου, β) να έχουν τη δυνατότητα να ασκήσουν πραγματική επιρροή στη λήψη αποφάσεων, οι οποίες να έχουν επιπτώσεις στο δομικό πλαίσιο, να οδηγούν σε μετασχηματισμό της κοινωνικής δομής¹³⁵. Άλλωστε, ειδικότερα για την εκπαίδευση, η M. Archer τόνισε ότι αυτή «στην ουσία της εξαρτάται από το τι ήθελαν από αυτή οι άνθρωποι και το τι μπόρεσαν να κάνουν για αυτή»¹³⁶. Έτσι, οδηγούμαστε σε πλέγματα πολλαπλών αιτιών μιας και «στην ιστορία δεν νοείται μία μόνο εκδοχή [και] ουδέποτε υπάρχουν μοναδικά αίτια και μοναδικές συνέπειες, αλλά υπάρχουν πάντοτε μείγματα πολλαπλών αιτιών και αναρίθμητων συνεπειών»¹³⁷. Όπως τα αίτια της ιστορικής πορείας μπορεί αν είναι πολλαπλά¹³⁸, αλλά οπωσδήποτε ιεραρχημένα ως προς τη σημασία που έχουν και ως προς τη δυναμική που ασκούν σε αυτή την πορεία, έτσι και οι φορείς δράσης ασκούν ιεραρχική επίδραση στην εκάστοτε ιστορική συγκυρία, καθότι πολλές φορές εμπλέκονται σε διαδικασίες ευρύτερες στο χώρο και στο χρόνο: πολλαπλά αίτια, πολλαπλώς ιεραρχημένα μεταξύ τους ως προς τη συμβολή τους στην ιστορική εξέλιξη και ιεραρχημένοι φορείς δράσης, οι οποίοι για να γράψουν ιστορία πολλές φορές εμπεριέχουν εντός τους

δύναμης είναι συνήθως κεντρικό. Ένας μικρός αριθμός από άτομα που συνεργάζονται μπορεί να ενεργοποιήσει πολιτικές οι οποίες να έχουν πολύ εκτεταμένες επιπτώσεις. Η μακρο-δράση αυτού του είδους είναι πολύ περισσότερο διεισδυτική από όσο ο Μουζέλης υπονοεί, διότι με κανένα τρόπο δεν περιορίζεται σε συνειδητές διαδικασίες λήψης αποφάσεων· συστήματα εξουσίας μεγάλης κλίμακας αναπαράγονται εξίσου ισχυρά σε πιο καθημερινές συνθήκες διάδρασης- συμπαρουσίας». Giddens, An. (1993). *New rules of sociological method. A positive critique of interpretative sociologies*. Στάνφορντ: Stanford University Press, σ. 7.

¹³⁵ Βλ. Mills, Ch. W. (1985). *Η κοινωνιολογική φαντασία* (μτφρ. Ν. Μακρυνικόλα, Σπ. Τσακνιάς). Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 300.

¹³⁶ Βλ. Archer, M. (1984). *Social origins of educational systems*. Λονδίνο: Sage, σ. 1. Κατά την ίδια και σύμφωνα με τη θεωρία της μορφογένεσης την οποία προτείνει, μια επαρκής επιστημονικά ανάλυση στους χώρους της εκπαίδευσης «πρέπει να περιλαμβάνει παρατηρήσεις τόσο πάνω στη δομική ρύθμιση της εκπαιδευτικής διαντίδρασης, όσο και πάνω στην επιρροή της ανεξάρτητης δράσης στις εκπαιδευτικές αλλαγές». Στο ίδιο, σ. 4. Για τις λεπτές αποχρώσεις της διάκρισης της θεωρίας της δομοποίησης από αυτές της μορφογένεσης βλ. τ.ί., Morphogenesis versus structuration: on combining structure and action, περ. *British Journal of Sociology*, τχ. 33, 1982, σ. 455-483. Γενικότερα μέσα από τη θεωρία της περί μορφογένεσης μπορεί να ειπωθεί ότι η M. Archer υποστηρίζει ότι οι εξελίξεις εντός των εκπαιδευτικών θεσμών σε πολλές περιπτώσεις διατηρούν αυτονομία και ανεξαρτησία και δεν επηρεάζονται καθοριστικά από την υπόλοιπη κοινωνική, οικονομική και πολιτική πραγματικότητα.

¹³⁷ Δερτιλής, Γ.Β. (2005). *Ιστορία του Ελληνικού κράτους 1830-1920*. Τομ. Α'. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας, σ. 327.

¹³⁸ Για τον νόμο των πολλαπλών αιτιών βλ. αρχικά Δημαράς, Κ. Θ., Οι συμπτώσεις στην ιστορία των γραμμάτων και στην ιστορία των ιδεών, περ. *Εποχές*, τχ. 21, Ιανουάριος 1965, σ. 23, καθώς και τ.ί., Ως η διψώσα έλαφος, στο: Δημαράς, Κ. Θ., Σβορώνος, Ν. (1995). *Η μέθοδος της ιστορίας. Ιστοριογραφικά και αυτοβιογραφικά σχόλια*. Αθήνα: Άγρα, σ. 35.

διαδικασίες ευρείας κλίμακας¹³⁹. Τελειώνοντας και σε συνέχεια με τα πιο πάνω, αναφέρουμε ότι το κοινωνικό συγκείμενο οι αντικειμενικοί καθορισμοί δεν επιβάλλονται πάνω σε παθητικά όντα αλλά πάνω σε ενεργά ιστορικά υποκείμενα. Οι οικονομικοί και κατ' επέκταση ταξικοί καθορισμοί αναπτύσσονται, καθώς τα άτομα ζουν, βιώνουν και δρουν μέσα σε ένα πλαίσιο κοινωνικών σχέσεων.

Οι πανεπιστημιακοί καθηγητές, πέρα από φορείς δράσης είναι και ομάδα πίεσης- συμφερόντων (pressure group- interest group) καθότι προέρχονται από τη συντεχνιακή οργάνωση του μεσαίωνα. Ως θεσμική ομάδα πίεσης¹⁴⁰, άρθρωσης, έκφρασης, εκπροσώπησης και υπεράσπισης συμφερόντων, ενσαρκώνουν δια της συγκλήτου και των άλλων διοικητικών οργάνων του ιδρύματος και τα στενότερα συμφέροντα της ιεραρχικά ανώτερης βαθμίδας των διδασκόντων. Ως φορείς άσκησης εξουσίας, διά του θεσμού λειτουργούν παράλληλα και ως ομάδα πίεσης. Επίσης, λόγω του ευρύτερου κύρους που απολάμβαναν, προσφέρονταν μέσω και των άλλων θέσεων τις οποίες καταλάμβαναν «να υπηρετήσουν και άλλα συμφέροντα, είτε ιδιωτικά, είτε κρατικά»¹⁴¹. Σε μια περίοδο όπου δεν υπήρχε ακόμη η συνδικαλιστική εκπροσώπηση των συμφερόντων του ευάριθμου σώματος των καθηγητών, αυτή εκφραζόταν δια της έδρας καθώς και διαμέσου διάφορων διοικητικών θέσεων που καταλάμβαναν. Σε μια δικτατορική διακυβέρνηση, όπου κατά την άσκηση της εξουσίας δεν υπήρχαν πολιτικά κόμματα και βουλή να νομοθετήσουν, οι ομάδες πίεσης αναπόφευκτα είχαν συχνά ισχυρότερο και αμεσότερο ρόλο κατά τη διαμόρφωση της κυβερνητικής πολιτικής, ιδιαίτερα όσο το καθεστώς ήθελε να εδραιωθεί και να κερδίσει χρόνο. Οι όποιες κυβερνητικές αποφάσεις διαπλέκονται σε επίπεδο άρθρωσης, διαπραγμάτευσης και υλοποίησης με τα αιτήματα των ομάδων πίεσης, με τα δικά τους στενότερα συμφέροντα. Άλλωστε και η κεντρική εξουσία ήθελε τη βοήθεια τους, μιας και απολάμβανε χαμηλή νομιμοποίηση, λόγω κυρίως της κατάλυσης των αντιπροσωπευτικών θεσμών της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, την κατάληψη του ίδιου του κεντρικού πυρήνα του κράτους. Οι ομάδες αυτές και αν ακόμη δεν επιφέρουν ευρύτερες πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές, δεν επιφέρουν μετασχηματισμούς στα πλαίσια των κοινωνικών δομών σύμφωνα με την έκφραση του Ν. Μουζέλη¹⁴², παρόλα αυτά μπορούν να αλλάξουν το ρου της ιστορίας στο χώρο της εκπαίδευσης και δει της πανεπιστημιακής. Άλλωστε, είναι δεδομένο το ότι αναπτύχθηκαν στο θεωρητικό πλαίσιο

¹³⁹ Μουζέλης, Ν. (1997). *Επιστροφή στην κοινωνιολογική θεωρία. Η έννοια της ιεραρχίας και το πέρασμα από τη μικρο- στη μακρο- κοινωνιολογία*. Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 59.

¹⁴⁰ Μαυρογορδάτος, Γ. (2000), όπ.π., σ. 43, 59.

¹⁴¹ Στο ίδιο, σ. 61.

¹⁴² Βλ. Μουζέλης, Ν. (1992), όπ.π.

του δομολειτουργισμού και του αμερικανικού πολιτικού συστήματος¹⁴³. Όμως, χρησιμοποιώντας ακόμη και τη λειτουργιστική ορολογία, και υποστηρίζοντας οι ομάδες αυτές τα στενά συμφέροντά τους δε σημαίνει ότι αγνοούν -σε τελική ανάλυση και για λόγους νομιμοποίησής τους- τα ευρύτερα κοινωνικά και θεσμικά συμφέροντα με τα οποία διαπλέκονται. Ο τρόπος και η ένταση της πίεσης και της εκπροσώπησης των συμφερόντων τους, καθώς και η πιθανή έκβαση των αποτελεσμάτων της δράσης τους προσφέρουν ένα ανοικτό σε έκβαση αποτέλεσμα, συνυφασμένο με την ιστορικότητα της κάθε κοινωνίας και με το πλαίσιο των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων και δομών εντός της. Εν κατακλείδι μάλιστα, μπορεί να ειπωθεί ότι εννοιολογικές και αναλυτικές κατηγορίες, όπως αυτές των ομάδων πίεσης και των φορέων δράσης, μπορούν να εντάξουν αρμονικά τις ατομικές παρεμβάσεις εντός της ευρύτερης κοινωνικής συγκρότησης και της πολιτικοοικονομικής εξέλιξης.

¹⁴³ Βλ. Μαυρογορδάτος, Γ. (2000), όπ.π., σ. 25-27.

8. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ: ΑΛΛΑΓΕΣ ΜΕΧΡΙ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ '60

Προκειμένου να μελετηθεί και να ερμηνευτεί η ιστορία του πανεπιστημίου κατά τη δικτατορική επταετία 1967-74 θα ήταν καλό να γίνει η αντίστοιχη αναφορά στις εξελίξεις των προηγούμενων ετών, καθότι οι τελευταίες επέδρασαν καθοριστικά στη διαμόρφωση της πρώτης¹⁴⁴. Μεταπολεμικά κυρίαρχη ήταν, όπως ήδη αναφέρθηκε η ιδεολογία της «εθνικοφροσύνης», η οποία εκφράστηκε και στο Σύνταγμα του 1952, όπου την όριζε για πρώτη φορά συνταγματικά στο σκοπό της εκπαίδευσης. Από την απελευθέρωση και έπειτα, διαμορφώνονται δύο διακριτές πολιτικοϊδεολογικές τάσεις στις οποίες αναπόφευκτα εντάσσεται το επιστημονικό δυναμικό της χώρας, το οποίο εξαιτίας των έκτακτων συνθηκών δεν μπορεί εύκολα να ακολουθήσει μια ενδιάμεση πολιτικά φιλελεύθερη πορεία¹⁴⁵. Από τη μία η τάση για ανοιχτή, δημοκρατική και συγχρονισμένη παιδεία στις κοινωνικές ανάγκες της εποχής και από την άλλη μια συντηρητική προσαρμοσμένη στα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη¹⁴⁶. Εμβληματικά κείμενα των δύο αυτών τάσεων θα μπορούσε κανείς να πει ότι αποτελούν για την πρώτη το *Σχέδιο μιας λαϊκής Παιδείας*, το οποίο αποτελούσε την εκπαιδευτική πρόταση της Π.Ε.Ε.Α από το καλοκαίρι του 1944 και για τη δεύτερη η *Διακήρυξις της Χριστιανικής Ενώσεως Επιστημόνων* την περίοδο εκκίνησης του εμφυλίου το 1946¹⁴⁷. Παρόλα αυτά, θέσεις και απόψεις φορέων του ενδιάμεσου φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος μπορεί να δει κανείς και κατά την υπερασπιστική γραμμή στη *Δίκη των Τόνων*. Πρόκειται για την πειθαρχική δίωξη του καθηγητή της Φιλοσοφικής σχολής του Ε.Κ.Π.Α Ιωάννη Θ. Κακριδή με αφορμή την έκδοση επιστημονικού πονήματος σε απλοποιημένο τονικό σύστημα το 1941¹⁴⁸.

¹⁴⁴ Το παρόν κεφάλαιο στηρίζεται εν πολλοίς στο άρθρο των Σιμενή, Π., Μπουζάκης, Σ., Δούκας, Τρ. (2011). Μεταρρυθμίσεις στην Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα 1911-1982. Στο: Μπουζάκης, Σ. (επιμ.). *Πανόραμα ιστορίας της εκπαίδευσης: όψεις και απόψεις, τόμος Β΄*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 511-555 και ειδικότερα στις σ. 534-542.

¹⁴⁵ Για τρία διακριτά εκπαιδευτικά ρεύματα, συντηρητικό- φιλελεύθερο- ριζοσπαστικό- τη μεταπολεμική περίοδο κάνει λόγο ο Δημήτρης Χαραλάμπους. Σχετικά βλ. Χαραλάμπους, Δ. (1990). *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στη μεταπολεμική Ελλάδα (1950-1974)*. Διδακτορική διατριβή, ανέκδοτη. Θεσσαλονίκη, σ. 38-101.

¹⁴⁶ Ρήγος, Αλ. (2016). *Ελληνικό πανεπιστήμιο και φοιτητικό κίνημα. Τόμ. Β΄: 1909-1941*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 395.

¹⁴⁷ Βλ. Η θέση και οι σκοποί της παιδείας (*Σχέδιο μιας λαϊκής παιδείας*), στο: *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση*. (1966., επιμ. Επιτροπή Παιδείας της Ε.Δ.Α). Αθήνα: Εκδόσεις Προοδευτική Παιδεία καθώς και: *Διακήρυξις της Χριστιανικής Ενώσεως Επιστημόνων- διά κάθε Έλληνα*. Αθήνα 1946.

¹⁴⁸ Η δίκη των τόνων. Η πειθαρχική δίωξη του καθηγητή Ι.Θ. Κακριδή. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1998 καθώς και Δούκας, Τρ. (2016). Η «δίκη των τόνων» (1941-1942): μια ερμηνεία της πειθαρχικής δίωξης του Ι. Θ. Κακριδή, στο: Μαλαφάντης, Κ., Παπαδοπούλου,

α. Η Επιτροπή Παιδείας του 1957-58, οι αλλαγές του 1959 και η δημιουργία νέων ερευνητικών φορέων

Σύμφωνα με την εύστοχη παρατήρηση του Παντελή Κυπριανού, και σε σχέση με όσα ειπώθηκαν λίγο παραπάνω, «μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, σε αντίθεση με άλλες χώρες, οι αλλαγές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι περιορισμένες». Αυτές αφορούσαν στην «προσθήκη νέων τμημάτων στα υφιστάμενα Α.Ε.Ι και την επιμήκυνση των σπουδών, σε ιδρύματα που από "ανώτερα" έγιναν "ανώτατα"»¹⁴⁹. Οι όποιες αλλαγές στη δομή και στη θεσμική λειτουργία του πανεπιστημίου μεταπολεμικά ξεκινούν το 1957 και τις προτάσεις, μετά τη συγκρότηση της Επιτροπής Παιδείας. Παρόλα αυτά, στη δεδομένη συγκυρία των μέσων ακόμη δεκαετίας του '50, η καλλιέργεια της «έθνικης συνειδήσεως» εντός της εκπαίδευσης δεν θα μπορούσε να πάει πέρα από τις ιδεολογικές βάσεις του ελληνοχριστιανισμού. Από την ίδια επιτροπή εκπορευόταν και η ευρύτερη προσπάθεια να ιδωθεί συνολικά το εκπαιδευτικό σύστημα. Η δωδεκαμελής επιτροπή, με πρόεδρο τον ίδιο τον υπουργό Παιδείας Αχιλλέα Γεροκωστόπουλο και μέλη επτά πανεπιστημιακούς καθηγητές, ένα βουλευτή και τρεις ανώτατους εκπαιδευτικούς¹⁵⁰, έπειτα από πενήντα τρεις συνεδριάσεις κατέληξε σε μία αναλυτική έκθεση, όπου διατύπωσε την άποψή της για τις τρεις βαθμίδες της εκπαίδευσης¹⁵¹. Ειδικότερα η ανώτατη εκπαίδευση, στην οποία, σύμφωνα με την επιτροπή εντάσσονταν τα Πανεπιστήμια, το Ε.Μ.Π και όσα ιδρύματα ακολουθούσαν τον τύπο της πανεπιστημιακής λειτουργίας (Ανώτατη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών, Πάντειος Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή), έπρεπε να υπαχθεί κάτω από την ενιαία διοίκηση του υπουργείου Παιδείας. Επίσης, κρινόταν αναγκαία η αναθεώρηση του προγράμματος των μαθημάτων από τις Σχολές, προτεινόταν ο θεσμός των εξαμήνων, ο καθορισμός ως υποχρεωτικών μόνο των βασικών για τη θεμελίωση των ειδικών γνώσεων μαθημάτων και ενός μαθήματος γενικής μόρφωσης, η εκμάθηση μίας ξένης γλώσσας και η παρακολούθηση από τους φοιτητές ολιγάριθμων μαθημάτων¹⁵². Εκτός από αυτές, άλλες προτάσεις που διατυπώθηκαν στην έκθεση της επιτροπής, δεν είχαν την ομόφωνη υποστήριξη όλων των μελών της. Για τις εισιτήριες εξετάσεις

β., Αυγητίδου, Σ., Ιορδανίδης, Γ., Μπέτσας, Ι. (επιμ.). *Ελληνική Παιδαγωγική και εκπαιδευτική έρευνα- 9^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Π.Ε.Ε.*, τόμ. Β΄. Αθήνα: Διάδραση σ. 780-793.

¹⁴⁹ Κυπριανός, Π. (2016), όπ.π., σ. 72.

¹⁵⁰ Βλ. τα μέλη της, στο Μπουζάκης, Σ. (2006). *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα (1836-2005). Τεκμήρια ιστορίας*. Αθήνα: Gutenberg, τ. Β΄ (1926-2005), σ. 28-29.

¹⁵¹ Την έκθεση βλ. στο Μπουζάκης, Σ. (2006), όπ.π., τ. Β΄, σ. 230-262.

¹⁵² Ειδικότερα, στις προτάσεις ενός μέλους της επιτροπής, του Νικόλαου Λούρου, γινόταν αποδεκτό το αγγλοσαξονικό σύστημα, κατά το οποίο η διδασκαλία διεξαγόταν σε μικρές ομάδες φοιτητών με ερωταποκρίσεις και όχι με τη διδακτική ρητορική. Στο ίδιο, σ. 238.

προτάθηκαν πολλές λύσεις που διακυμάνθηκαν από την πλήρη και άμεση κατάργηση των εξετάσεων αλλά και του *numerous claussus* (πρόταση Ι. Θεοδωρακόπουλου¹⁵³), έως την ενοποίηση των εξετάσεων και την ταυτόχρονη γραπτή διεξαγωγή τους σε όλα τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, εκτός των Πολυτεχνικών Σχολών (πρόταση Ε. Παπανούτσου, Χ. Φραγκίστα¹⁵⁴). Ενδιάμεσες απόψεις μελών αφορούσαν στην είσοδο στις Σχολές με βάση τον *numerous claussus* και τη γυμνασιακή απόδοση των υποψηφίων σε συγκεκριμένα μαθήματα (πρόταση Θ. Παρασκευόπουλου) ή τη σύσταση ειδικών, τριετούς διάρκειας κολεγίων-οικοτροφείων, αντίστοιχων με τα πλήρη γυμνάσια, στα οποία θα φοιτούσαν όσοι επιθυμούσαν να συνεχίσουν σε ανώτατες σπουδές (πρόταση Ν. Λούρου)¹⁵⁵. Η αντικατάσταση των τμηματικών ενιαυσίων εξετάσεων με τις προπτυχιακές και πτυχιακές εξετάσεις είχε προταθεί από μερίδα των μελών της επιτροπής (Ν. Λούρος, Ε. Παπανούτσος, Θ. Παρασκευόπουλος, Α. Λαιμός). Οι προπτυχιακές εξετάσεις θα τελούσαν μετά το δεύτερο έτος σπουδών. Δύο συνεχόμενες αποτυχίες σε αυτές θα οδηγούσε στην απώλεια της φοιτητικής ιδιότητας και στη διακοπή των σπουδών.

Η έκθεση της επιτροπής περιλάμβανε σημαντικές καινοτομίες: η διετής θητεία του πρύτανη, η έκδοση των διδακτικών εγχειριδίων με ευθύνη και οικονομική κάλυψη των ιδρυμάτων, η λειτουργία κύκλων μεταπτυχιακών σπουδών σε κάθε σχολή, η ίδρυση τρίτου Πανεπιστημίου, η ίδρυση έδρας πυρηνικής φυσικής στο Ε.Κ.Π.Α, προτάσεις οι οποίες έμελε να υλοποιηθούν αργότερα. Ωστόσο, οι προτάσεις της που αφορούσαν στο διδακτικό προσωπικό, άφηναν τη λειτουργία του πανεπιστημιακού θεσμού στα χέρια των τακτικών καθηγητών, καθώς αυτοί αποκλειστικώς και μόνο θα αποτελούσαν το σύλλογο κάθε σχολής. Ο θεσμός της έκτακτης καθηγεσίας καταργούνταν¹⁵⁶. Οι έδρες προβλέπονταν να είναι μόνο τακτικές, μέχρι είκοσι σε κάθε σχολή και αντιστοιχούσαν στα υποχρεωτικώς διδασκόμενα και εξεταζόμενα μαθήματα. Σε κάθε τακτική έδρα μπορούσαν να διοριστούν μέχρι τρεις, μόνιμοι και έμμισθοι «βοηθητικοί» καθηγητές («επικουρικοί» και «ειδικοί»). Η επιτροπή πρότεινε το

¹⁵³ Είχε τότε τοποθετηθεί εναντίον των «μεταρρυθμιστών». Βλ. Δημαράς, Αλ. (2003). Σχολική εκπαίδευση: οι νέες μεταρρυθμίσεις, στην: *Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000*, τ. 9: Νικητές και ηττημένοι 1949-1974, Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη, «Τα Νέα». Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 173.

¹⁵⁴ Στην πρόταση αυτή, ο Ν. Λούρος, καθηγητής της Ιατρικής Αθηνών, πρόσθεσε την προϋπόθεση ο μέσος όρος βαθμολογίας στα τρία τελευταία γυμνασιακά έτη των υποψηφίων να είναι τουλάχιστον 16, για να συμμετέχουν στις εισιτήριες ενιαίες εξετάσεις.

¹⁵⁵ Όπως παρατίθεται στο Μπουζάκης, Σ. (2006), ό.π., τ. Β', σ. 237.

¹⁵⁶ Η κατάργηση της έκτακτης καθηγεσίας είχε συμβεί την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα (το 1893), αφήνοντας στους τακτικούς καθηγητές τη διοίκηση και λειτουργία του πανεπιστημιακού θεσμού, μέχρι το 1911, οπότε οι δύο Οργανισμοί επανέφεραν τους έκτακτους καθηγητές.

διορισμό των υφηγητών έπειτα από διαγωνισμό και το διπλασιασμό των θέσεων του κατώτερου διδακτικού προσωπικού (επιμελητών, βοηθών, παρασκευαστών). Οι ρυθμίσεις αυτές ενίσχυαν την ιεραρχία στο εσωτερικό των ιδρυμάτων και συγκέντρωναν στην κορυφή της (στην ανώτατη βαθμίδα) όλες τις μορφές της πανεπιστημιακής εξουσίας (στη διδασκαλία, στη διοίκηση, στην επιστημονική έρευνα και στην εκλογή των μελλοντικών καθηγητών). Αυτά ακριβώς τα τέσσερα πεδία είχαν αποτελέσει το διακύβευμα της καθηγητικής εξουσίας ήδη από τις αρχές του 20ου αιώνα¹⁵⁷. Διαπνεόμενη από ένα μάλλον αριστοκρατικού τύπου πνεύμα, «η έκθεση του 1958 αποτελεί την επιτομή των αντιλήψεων της ηγεσίας του καθηγητικού κατεστημένου, το οποίο επιχειρεί την αναβάθμιση του πανεπιστημίου με την επιβολή αξιοκρατικών κριτηρίων και τον αυστηρότερο έλεγχο. Τα μέτρα που προτείνονταν ήταν ασφαλώς αντιδημοτικά αλλά και στο έπακρο συντηρητικά»¹⁵⁸, γράφει ο Κώστας Κριμπάς.

Η έκθεση της επιτροπής κατατέθηκε στον πρωθυπουργό, Κ. Καραμανλή, στις 10 Ιανουαρίου 1958, την ημέρα της τελευταίας συνεδρίασής της, με παρόντα στη συνεδρίαση τον ίδιο τον πρωθυπουργό¹⁵⁹. Τα μέτρα που προτείνονταν σε αυτήν δε νομοθετήθηκαν από την κυβέρνηση. Η τελευταία προχώρησε, το 1959, στην υπαγωγή όλων των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στο Υπουργείο Παιδείας, με βάση την πρόταση της επιτροπής να υπαχθεί η Ανώτατη Γεωπονική Σχολή στο Υπουργείο Παιδείας και όχι στο Γεωργίας καθώς και οι δύο Βιομηχανικές σχολές¹⁶⁰, κάτι το οποίο έγινε και με τις σχολές της κατώτερης και μέσης επαγγελματικής εκπαίδευσης. Δύο διατάγματα του 1958 και 1959 ρύθμιζαν (και όχι μεταρρυθμιζαν) πανεπιστημιακά ζητήματα, προβλέποντας μεταξύ άλλων, την αύξηση των καθηγητικών εδρών και λοιπών θέσεων του κατώτερου διδακτικού προσωπικού, του διοικητικού και του τεχνικού προσωπικού στα δύο Πανεπιστήμια και στο Πολυτεχνείο και τη βελτίωση των κτιριακών υποδομών¹⁶¹. Έτσι, οι αλλαγές του 1957-59 είχαν να κάνουν μάλλον «μέ

¹⁵⁷ Σε αυτά είχε αναφερθεί το 1906 και ο πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών, Γ. Χατζιδάκις, στην τότε κυβερνητική προσπάθεια να τεθεί για πρώτη φορά όριο ηλικίας στους καθηγητές. Χατζηδάκις, Γ. Ν. (1911). *Υπόμνημα περί του ορίου ηλικίας των καθηγητών του Πανεπιστημίου εγχειρισθέν τω προέδρω του Υπουργ[ικού] Συμβουλίου υπό του πρυτάνεως κατά το ακαδημαϊκό έτος 1905-1906*. Αθήνα: Εκ των τυπογραφικών καταστημάτων «Εμπρός».

¹⁵⁸ Κριμπάς, Κ. (2003). Ανώτατη παιδεία και έρευνα 1949-1974, στην: *Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000*, τ. 9: Νικητές και ηττημένοι 1949-1974, Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη. Αθήνα: «Τα Νέα»- Ελληνικά Γράμματα, σ. 158.

¹⁵⁹ Βλ. την έκθεση όπως παρατίθεται στο Μπουζάκης, Σ. (2006), *όπ.π.*, τ. Β', σ. 230.

¹⁶⁰ Βλ. Κριμπάς, Κ. (2003), *όπ.π.*, τ. 9, σ. 156.

¹⁶¹ Πρόκειται για τα νομοθετικά διατάγματα 3837 της 9ης Σεπτεμβρίου 1958 «περί επανιδρύσεως, μετονομασίας κ.λπ. εδρών του Πανεπιστημίου Αθηνών και τροποποιήσεως

ένα “έκσυγχρονισμό” για την Ανώτατη Εκπαίδευση οργανωτικού χαρακτήρα»¹⁶², καθότι και το πνεύμα των προτάσεων της επιτροπής ήταν μάλλον «ολιγαρχικό και αριστοκρατικό- αξιοκρατικό»¹⁶³.

Στο μεσοδιάστημα από το 1959 έως το 1964 προχώρησε και ένας συντηρητικός εκσυγχρονισμός της έρευνας στη χώρα μέσα από μια ομάδα νέων τότε επιστημόνων και από ιδρύματα τα οποία άρχισαν τη λειτουργία τους εκτός των πανεπιστημιακών τειχών. Οι επιστήμονες αυτοί, αστικής-φιλελεύθερης κατεύθυνσης και μη ενταγμένη στο κυρίαρχο ρεύμα της εθνικοφροσύνης, ήρθαν από το εξωτερικό, προσπαθώντας να διαμορφώσουν καλές σχέσεις τόσο με τις κυβερνήσεις του Κ. Καραμανλή, όσο και με τα ανάκτορα. Το 1958 ιδρύεται το Βασιλικό -κατόπιν Εθνικό- Ίδρυμα Ερευνών¹⁶⁴ με εν μέρει κρατική και εν μέρει ιδιωτική -από τη Ford Foundation- χρηματοδότηση ως μια προσπάθεια ανάπτυξης της έρευνας τόσο στις θεωρητικές όσο και στις θετικές επιστήμες. Σε αυτό πρωτοστάτησαν οι Γιάγκος Πεσμαζόγλου, Κ.Θ. Δημαράς και Λεωνίδας Ζέρβας. Το Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών χρησίμευσε, μέσα από την εμπνευσμένη προσπάθεια των παραπάνω, αρχικά και για την απορρόφηση και ερευνητική απασχόληση των τότε νέων επιστημόνων, οι οποίοι γύριζαν από το εξωτερικό, έχοντας κάνει εκεί τις μεταπτυχιακές τους σπουδές¹⁶⁵. Το επόμενο έτος ιδρύεται το Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών Αθηνών, μετέπειτα Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε) υπό την προεδρία του Κύπριου καθηγητή της Οξφόρδης Ιωάννη Περιστιάνη, κέντρο το οποίο μέχρι τη δικτατορία θα εξελιχθεί σε φυτώριο ανάπτυξης νέων επιστημόνων-ερευνητών στις παραπάνω επιστήμες¹⁶⁶. Το 1961 ήρθε στην Ελλάδα ο Ανδρέας Παπανδρέου μετά από πρόσκληση του Κ. Καραμανλή προκειμένου να στελεχώσει το νεοϊδρυθέν Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕ.Π.Ε). Εν τω μεταξύ είχε ιδρυθεί από το 1958 η Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας, η οποία οδήγησε στη συγκρότηση των εργαστηρίων του Δημόκριτου. Μέσα δε στον τελευταίο φορέα ιδρύεται το 1964 «μεταπτυχιακού τύπου» Σχολή Θεωρητικής Φυσικής και Φιλοσοφίας της Επιστήμης με σκοπό την εκπόνηση

διατάξεων τινών της περί των πανεπιστημίων νομοθεσίας», και 3974 της 7ης Σεπτεμβρίου 1959 «περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των περί των ανωτάτων ιδρυμάτων ισχυουσών διατάξεων». Βλ. σχετικά, Βρυχέα, Α. & Γαβρόγλου, Κ. (1982). *Απόπειρες μεταρρύθμισης της ανώτατης Εκπαίδευσης (1911-1981)*. Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα, σ. 46-47, Μπουζάκης, Σ. (2006), *όπ.π.*, τ. Β', σ. 31.

¹⁶² Βρυχέα, Α. & Γαβρόγλου, Κ. (1982), *όπ.π.*, 48

¹⁶³ Κριμπάς, Κ. (2003), *όπ.π.*, σ. 155.

¹⁶⁴ Σχετικά με την πορεία του ιδρύματος βλ. Σκλαβενίτης, Τ. (2008, επιμ.). *Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών 1958-2008. Ίδρυση, πορεία, προοπτικές*. Αθήνα: Ε.Ι.Ε.

¹⁶⁵ Βλ. Παναγιωτόπουλος, Β. (2006). *Η συμβολή του Γιάγκου Πεσμαζόγλου στην ίδρυση του Εθνικού Ίδρυματος Ερευνών*. Αθήνα: Ι.Ν.Ε.Ε.Ι.Ε, σ. 36

¹⁶⁶ Για το Ε.Κ.Κ.Ε βλ. Λαμπίρη-Δημάκη Ι. (2003, επιμ.). *Κοινωνικές επιστήμες και πρωτοπορία στην Ελλάδα, 1950- 1967. Ειδικό αφιέρωμα*. Αθήνα: Gutenberg.

διδασκατορικών διατριβών, πράγμα το οποίο την έφερε σε αντιπαράθεση με τους καθηγητές των πανεπιστημίων της χώρας, οδηγώντας την τελικά σε κατάργηση¹⁶⁷.

β. Η μεταρρύθμιση της Ένωσης Κέντρου (1964-65)

Η άνοδος στην εξουσία της Ένωσης Κέντρου, μετά τις εκλογές της 3ης Νοεμβρίου του 1963 καθώς και την επανεκλογή της Ένωσης Κέντρου το Φεβρουάριο του 1964, με διευρυμένη πλειοψηφία αυτή τη φορά σηματοδότησε μία νέα πολιτική κατάσταση στη χώρα και την κυριαρχία φιλελεύθερων πολιτικών επιλογών. Οι κυβερνητικές επιλογές έρχονταν να ικανοποιήσουν και ευρύτερα κοινωνικά και εκπαιδευτικά αιτήματα, τα οποία από τις αρχές της δεκαετίας του '60 είχαν αρθρωθεί γύρω από κοινή συνδικαλιστική εκπροσώπηση του εκπαιδευτικού δυναμικού της χώρας (Δ.Ο.Ε, Ο.Λ.Μ.Ε, Ε.Φ.Ε.Ε, μαθητές μέσης εκπαίδευσης)¹⁶⁸. Από τα πρώτα μέτρα της νέας κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον Γεώργιο Παπανδρέου ήταν η ρύθμιση των αγροτικών χρεών, η απελευθέρωση των περισσότερων πολιτικών κρατουμένων και η καθιέρωση της δωρεάν παιδείας¹⁶⁹. Η νέα κυβέρνηση στην ουσία «ανέτρεψε την παγιωμένη, επί μια σχεδόν δεκαπενταετία ιδεολογική κυριαρχία της μετεμφυλιοπολεμικής 'εθνικοφροσύνης'»¹⁷⁰. Προς την κατεύθυνση αυτή, προχώρησε σε μία σειρά ενεργειών, που συνέτειναν στον εκδημοκρατισμό του δημόσιου βίου. Προς την ίδια κατεύθυνση κινήθηκαν και οι σημαντικές μεταρρυθμίσεις στο χώρο της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που νομοθετήθηκαν το 1964 (καθιέρωση εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης, δημοτικής γλώσσας, μαθητικών συσσιτίων, ακαδημαϊκού απολυτηρίου, ίδρυση Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, κ.ά.¹⁷¹). Έτσι η ελληνική εκπαίδευση θα

¹⁶⁷ Κριμπάς, Κ. (2003), όπ.π., σ. 159.

¹⁶⁸ Ρήγος, Αλ. (2016), όπ.π., σ. 403.

¹⁶⁹ Νικολακόπουλος, Ηλ. (2003). Ελεγχόμενη δημοκρατία. Από το τέλος του εμφυλίου έως τη δικτατορία, στην: *Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000*, τ. 9: Νικητές και ηττημένοι 1949-1974, Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη, «Τα Νέα». Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 34-35.

¹⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 35.

¹⁷¹ Πρόκειται για το Ν.Δ 4379/1964 «Περί οργάνωσης και διοικήσεως της Γενικής (Στοιχειώδους και Μέσης) Εκπαιδεύσεως», 17/24 Οκτωβρίου 1964, (Φ.Ε.Κ 183, τχ Α'), το βασικό μεταρρυθμιστικό νόμο της περιόδου. Η εκπαίδευση σύμφωνα με αυτόν, ήταν υποχρεωτική για όλα τα παιδιά 6-15 ετών και περιλάμβανε το δημοτικό σχολείο και το Γυμνάσιο. Η παρακολούθηση στο δημοτικό σχολείο διαρκούσε έξι χρόνια και επιτρέπονταν παιδιά έξι ετών. Τα Γυμνάσια χωρίζονταν σε δύο τύπους: στα Γενικά Γυμνάσια και στα Τεχνικά Γυμνάσια. Η διάρκεια της φοίτησης στα Γυμνάσια ήταν τρία χρόνια. Η μετά-υποχρεωτική δευτεροβάθμια εκπαίδευση αποτελούνταν από δύο τύπους σχολείων: τα Γενικά Λύκεια και τα Τεχνικά Επαγγελματικά Λύκεια. Σε αυτά επιτρέπονταν να εισαχθούν οι μαθητές έπειτα από εισαγωγικές εξετάσεις.

εναρμονιζόταν με τα όσα συνέβαιναν στο «δυτικό κόσμο», ακολουθώντας τόσο τις μεταπολεμικές τάσεις για παροχή εκπαίδευσης και ίσων ευκαιριών σε μεγαλύτερες κοινωνικές ομάδες, όσο και τον προσανατολισμό της εκπαίδευσης προς τις οικονομικές απαιτήσεις της νέας εποχής¹⁷².

Η κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου, ο οποίος διατήρησε τη θέση του υπουργού Παιδείας με υφυπουργούς τον Λουκή Ακρίτα και τον Γεώργιο Μυλωνά και γενικό γραμματέα τον Ευάγγελο Παπανούτσο, δεν πρόλαβε να νομοθετήσει τις αλλαγές που προέβλεψε και για τα πανεπιστήμια και να ολοκληρώσει έτσι την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Αυτό το οποίο πέτυχε ήταν η σύσταση του Πανεπιστημίου Πατρών (του τρίτου ανώτατου ιδρύματος στη χώρα) και της Φιλοσοφικής σχολής Ιωαννίνων, το Νοέμβριο του 1964¹⁷³ καθώς και η δημοσιοποίηση της εισηγητικής έκθεσης του νομοσχεδίου «περί ιδρύσεως Πανεπιστημίων», η οποία κατατέθηκε στη Βουλή το Μάιο του 1965¹⁷⁴. Στην εισηγητική αυτή έκθεση, κατ' αρχάς αρνητικά κρινόταν η δημιουργία πανεπιστημίων μόνο στις δύο μεγαλύτερες πόλεις της χώρας (Αθήνα, Θεσσαλονίκη) και η συνακόλουθη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού φοιτητών σε αυτά, κάτι που έκανε ακόμη δυσκολότερη τόσο τη διδασκαλία όσο και τη διοίκηση των δύο ιδρυμάτων. Για το λόγο αυτό πρότεινε τη δημιουργία νέων πανεπιστημίων σε επαρχιακές πόλεις. Με τον τρόπο αυτό θα επιτύχανε, σύμφωνα με το σκεπτικό του νομοθέτη, μία ορθολογικότερη κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού της χώρας, τη δυνατότητα μόρφωσης μεγαλύτερου ποσοστού φοιτητών, τον περιορισμό της φοιτητικής μετανάστευσης στο εξωτερικό (αριθμούσε εκείνη την εποχή περίπου 8.000 φοιτητές) και, τέλος, την εξασφάλιση ενός ηρεμότερου περιβάλλοντος μάθησης και την άνοδο του βιοτικού επιπέδου σε όλα τα γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας.

Επίσης, προβλέφθηκε η ίδρυση: α) του πανεπιστημίου Κρήτης με έδρα το Ηράκλειο και σχολές στις τρεις μεγαλύτερες πόλεις του νησιού, β) της Ιονίου Ακαδημίας στην Κέρκυρα με δύο σχολές πανεπιστημιακού επιπέδου: Καλών Τεχνών και Τουριστικής Οικονομίας, γ) παραρτήματος της Πολυτεχνικής σχολής του Α.Π.Θ στη Λάρισα με τμήματα Μηχανολόγων- Ηλεκτρολόγων και Χημικών μηχανικών- Μηχανικών

¹⁷² Βλ. Δημαράς, Α. (2003). Σχολική εκπαίδευση. Οι νέες μεταρρυθμίσεις. Στην *Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000*, τ. 9: Νικητές και ηττημένοι 1949-1974, Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη, «Τα Νέα». Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 178.

¹⁷³ Πρόκειται για το Ν.Δ 4425 «περί ιδρύσεως Πανεπιστημίου εν Πάτραις» της 11ης Νοεμβρίου 1964 και το Β.Δ 735 της 30ης Νοεμβρίου 1964 «περί ιδρύσεως της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης εν Ιωαννίνους». Βλ. Μπουζάκης, Σ. (2006), όπ.π., τ. Β', σ. 32.

¹⁷⁴ Βλ. την εισηγητική έκθεση, στο: Παπανούτσος, Ε. (1965). *Αγώνες και αγωνία για την Παιδεία*. Αθήνα: Ίκαρος, σ. 367-370.

Μεταλλείων-Μεταλλουργών, δ) δεύτερου πανεπιστημίου στην Αθήνα, του Αττικού, στο οποίο θα εντάσσονταν οι ανεξάρτητες τότε σχολές: Πάντειος, Α.Σ.Ο.Ε.Ε, Γεωπονική, Βιομηχανική Πειραιώς¹⁷⁵. Σημειολογικά αναφέρεται ότι στην παραπάνω εισηγητική έκθεση γινόταν αναφορά, τόσο στην ίδρυση πανεπιστημίων με σχολές στις επιμέρους πόλεις του γεωγραφικού διαμερίσματος –κύριο χαρακτηριστικό της ίδρυσης μεταπολιτευτικά¹⁷⁶– όσο και στην ίδρυση όχι μόνο σχολών αλλά και ημι- ανεξάρτητων τμημάτων. Κυρίως όμως εγκαινιάστηκε η πρακτική της ίδρυσης -για πρώτη φορά- «περιφερειακών Πανεπιστημίων»¹⁷⁷.

Οι παραπάνω προτάσεις για αλλαγή των πανεπιστημιακών θεσμών, σίγουρα δε συνιστούσαν συνολική μεταρρύθμιση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, κάτι που είχε προβλεφθεί για τις δύο πρώτες βαθμίδες. Στο χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, ό,τι τελικώς, δεν προώθησε μια δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση –και μάλιστα με ευρεία πλειοψηφία– το πρότεινε μία από τις κυβερνήσεις των «αποστατών» που την ακολούθησαν.

γ. Το πανεπιστημιακό νομοσχέδιο των Κ. Μητσοτάκη- Στ. Αλλαμανή (1966)

Το σχέδιο Ν.Δ «περί ὀργανώσεως τῆς Ἀνωτάτης Παιδείας καὶ ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης καὶ συστάσεως νέων Ἰδρυμάτων Ἀνωτάτης Παιδείας»¹⁷⁸ (γνωστότερο ως νομοσχέδιο Μητσοτάκη-Αλλαμανή) κατατέθηκε στην Επιτροπή Εξουσιοδοτήσεως της Βουλής, εσπευσμένα, στις 2 Ιουλίου 1966 και πέντε ημέρες αργότερα υποβλήθηκε προς ψήφιση στο νομοθετικό σώμα της Βουλής. Ἐφερε την υπογραφή τόσο του υπουργού Παιδείας Στέλιου Αλλαμανή, όσο και του υπουργού

¹⁷⁵ Στο νομοσχέδιο υπήρχε πρόβλεψη αντίστοιχα και για τη Βιομηχανική Θεσσαλονίκης να ενταχθεί στο εκεί Πανεπιστήμιο. Σχετικά βλ. Σιμενή, Π., Μπουζάκης, Σ., Δούκας, Τρ. (2011). Μεταρρυθμίσεις στην Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα 1911-1982, στο: Μπουζάκης, Σ. (επιμ.). *Πανόραμα ιστορίας της εκπαίδευσης: όψεις και απόψεις. Τομ. Β'.* Αθήνα: Gutenberg, σ. 539.

¹⁷⁶ Κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης -στη λογική της κυρίαρχης ιδεολογίας του λαϊκισμού και του επιμερισμού των πελατειακών ωφελημάτων- τα πανεπιστήμια που ιδρύθηκαν δεν έφεραν στον τίτλο τους συγκεκριμένη πόλη -κάτι που συνέβη από το 1837 με το Πανεπιστήμιο Αθηνών έως το 1972 με το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων- αλλά ένα γεωγραφικό διαμέρισμα, πόλεις του οποίου θα φιλοξενούσαν τις επιμέρους σχολές και θα νέμονταν τα σχετικά ωφελήματα από τη λειτουργία τους.

¹⁷⁷ Πυργιωτάκης, Γιαν., Παπαδάκης, Ν., Πανεπιστημιακή εκπαίδευση και πολιτική για την ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα: ιστορική εξέλιξη και σημειώσεις για τη σύγχρονη κατάσταση των πραγμάτων, *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, τχ. 13-14, 2015-2016, σ. 42.

¹⁷⁸ Βλ. το νομοσχέδιο, όπως παρατίθεται στο Μπουζάκης, Σ. (2006). *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα (1836-2005). Τεκμήρια ιστορίας.* Αθήνα: Gutenberg, τ. Β' (1926-2005), σ. 282-295.

Συντονισμού Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, δείγμα της ανάγκης συντονισμού της εκπαίδευσης και της οικονομίας¹⁷⁹. Ενδεικτικό της σύζευξης αυτής αποτέλεσε η θέσπιση, με το νομοσχέδιο, του Εθνικού Συμβουλίου Ανωτάτης Παιδείας και Ερεύννης (Ε.Σ.Α.Π.Ε), το οποίο τελούσε υπό την εποπτεία και τον έλεγχο και των δύο υπουργών. Έργο του ήταν ο προγραμματισμός, η οργάνωση και ο συντονισμός της ανώτατης παιδείας και της επιστημονικής έρευνας¹⁸⁰. Ειδικότερα, εκτός από τις αμιγώς γνωμοδοτικές, είχε και αποφασιστικές αρμοδιότητες, μιας και είχε δικαίωμα σύμφωνης γνώμης σχετικά με την ίδρυση νέων σχολών και τους οργανισμούς λειτουργίας τους, με την έγκριση προγραμμάτων προπτυχιακών και μεταπτυχιακών σπουδών, με την κατοχύρωση των πτυχίων και των ισοτιμιών τους. Επίσης, μετά από εισήγηση των αρμόδιων αρχών των πανεπιστημίων, καθόριζε το συνολικό αριθμό των εισακτέων και την επιμέρους κατανομή τους στα πανεπιστήμια της χώρας. Τέλος, στα νέα πανεπιστήμια επέλεγε τον πρύτανη, ανάμεσα σε δύο προτεινόμενους από τη σύγκλητο των νέων πανεπιστημίων καθώς και τον αντιπρύτανη, τους κοσμήτορες και τους πέντε πρώτους καθηγητές των νέων πανεπιστημίων, μετά από πρόταση του πρύτανη και των κοσμητόρων. Στο όργανο αυτό οι καθηγητές Πανεπιστημίου είχαν μόνο σχετική πλειοψηφία, μιας και από τα τριάντα τρία συνολικά μέλη του οργάνου, που θα επέλεγαν από κοινού οι δύο υπουργοί, τα δεκαπέντε θα αποτελούνταν από διακεκριμένους επιστήμονες και εκπροσώπους των παραγωγικών κλάδων της χώρας.

Άλλωστε, το ίδιο το νομοσχέδιο δεν ήταν προϊόν των πανεπιστημιακών καθηγητών. Ήταν αποτέλεσμα της συνεργασίας δύο ομάδων εμπειρογνομόνων, που αποτελούνταν, η πρώτη από νέους «αμερικανοσπουδασμένους» επιστήμονες που εργάζονταν στο Δημόκριτο και η δεύτερη από υφηγητές της Ιατρικής, που είχαν αντιπαρατεθεί στο ιατρικό κατεστημένο της Ιατρικής σχολής Αθηνών σε μία ημερίδα (Σεπτέμβριος 1965)¹⁸¹. Οι ομάδες αυτές των επιστημόνων προσέβλεπαν στην κατάργηση του κεντροευρωπαϊκού-προσωποπαγούς θεσμού της καθηγητικής έδρας και στην αντικατάστασή του από τον αγγλοσαξονικής προέλευσης τομέα¹⁸². Ειδικότερα, οι επιδιώξεις τους

¹⁷⁹ Για μια προσέγγιση του νομοσχεδίου φιλική προς την τότε κυβέρνηση, μέσα από τις στήλες της εφημερίδας *Ελευθερία* του Πάνου Κόκα, βλ. Σχινά, Ε. (2009). Η κυβέρνηση Στεφανόπουλου, ο εκπαιδευτικός εκσυγχρονισμός και οι κοινωνικές και πολιτικές αδράνειες, στο: Βασιλάκης, Μ. (2009, επιμ.). *Από τον Ανένδοτο στη Δικτατορία*. Αθήνα: Παπαζήσης-Ίδρυμα Κ. Μητσοτάκη, σ. 336-350.

¹⁸⁰ Βλ. άρθρα 2 και 3 του νομοσχεδίου, όπως παρατίθενται στο Μπουζάκης, Σ. (2006), ό.π., σ. 283-284.

¹⁸¹ Ενδέχεται να συμμετείχε στη σύνταξη του νομοσχεδίου και μία τρίτη ομάδα οικονομολόγων του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕ.Π.Ε). Βλ. Κριμπάς, Κ. (2003), ό.π., τομ. 9, σ. 161.

¹⁸² Κριμπάς, Κ. (1993). *Θραύσματα κατόπτρου*. Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 206-207.

αποτυπώθηκαν στην πρόβλεψη του νομοσχεδίου να αποτελούνται τα νεοϊδρυθέντα πανεπιστημιακά ιδρύματα από Τμήματα «ἀναφερόμενα εἰς συγκεκριμένους τομείς τῆς ἐπιστήμης»¹⁸³. Τα Τμήματα αυτά, μάλιστα, θα μπορούσαν να δίνουν περισσότερα από ένα πτυχία. Στην ίδια λογική εντάχθηκε και η πρόβλεψη για τις τρεις νέες βαθμίδες του διδακτικού προσωπικού στα ίδια ιδρύματα, του καθηγητή Α΄, του καθηγητή Β΄ και του επί θητεία επικουρικού καθηγητή¹⁸⁴, καθώς και η πρόβλεψη για την πρόσληψη επισκεπτών καθηγητών με σύμβαση ορισμένου χρόνου. Παράλληλα, το νομοσχέδιο απαγόρευε την εκλογή σε θέση καθηγητή, προσώπου που είχε μέχρι και τετάρτου βαθμού συγγένεια με άλλον καθηγητή στην ίδια σχολή. Τα μέλη του διδακτικού προσωπικού θα διορίζονταν όχι σε συγκεκριμένη έδρα «συνδέοντες ἀρρήκτως ἓνα τομέα τῆς γνώσεως μὲ τὸ ἄτομόν των»¹⁸⁵ αλλά σε τμήμα σχολῆς του Πανεπιστημίου, εντός του οποίου θα αναλάμβαναν τη διδασκαλία προπτυχιακών και μεταπτυχιακών μαθημάτων, τα οποία θα τους ανέθετε ο κοσμήτορας (έπειτα από σχετική εισήγηση του διευθυντού του Τμήματος). Πρόκειται για αλλαγή που συνιστούσε πλήγμα στον καθηγητικό θεσμό, αφού στα νέα ιδρύματα καταργούνταν με τον τρόπο αυτό ο θεσμός της πανεπιστημιακής έδρας. Προς την ίδια κατεύθυνση λειτουργούσε -πλήττοντας το θεσμό της έδρας- και η δυνατότητα που παρείχε το νομοσχέδιο, ένα μάθημα να διδάσκεται από δύο ή και περισσότερους καθηγητές. Ως προς τη φοίτηση, το νομοσχέδιο θέσπισε ανώτατο όριο αναλογιών μεταξύ διδασκόντων και διδασκομένων (1:15 για τις σχολές Θετικών Επιστημών και 1:30 για όλες τις υπόλοιπες), προκειμένου να επιτευχθεί «ἢ συζήτησις κατὰ μικρὰς ομάδας [ἡ οποία] ἀναγνωρίζεται διεθνῶς ὡς ἡ βασικὴ μέθοδος διδασκαλίας»¹⁸⁶. Επιχείρησε, παράλληλα, να καταστείλει φαινόμενα αισχροκέρδειας των καθηγητών από την πώληση των συγγραμμάτων τους στους φοιτητές και ανέγραψε ως «βαρὺν πειθαρχικὸν παράπτωμα»¹⁸⁷ τον εξαναγκασμό των φοιτητών να αγοράσουν τα πανεπιστημιακά συγγράμματα, παράπτωμα

¹⁸³ Βλ. άρθρο 1 του νομοσχεδίου, όπως παρατίθεται στο Μπουζάκης, Σ. (2006), ό.π., τ. Β΄, σ. 282.

¹⁸⁴ Ο καθηγητής Α΄ αποτελούσε την ανώτατη ακαδημαϊκή βαθμίδα, στην οποία θα μπορούσε να προαχθεί ο καθηγητής Β΄ ή να διοριστεί απ' ευθείας σε αυτή επιστήμονας με αποδεδειγμένη ερευνητική και διδακτική ικανότητα. Τα ίδια προσόντα απαιτούνταν για το διορισμό στη δεύτερη βαθμίδα, του καθηγητή Β΄, στην οποία θα μπορούσε να προαχθεί ο επικουρικός καθηγητής. Ο τελευταίος, επιστήμονας «*διαθέτων ἀνωτάτην ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν καὶ ἰκανότητα ἐξελίξεως εἰς τοὺς ἀνωτέρους βαθμοὺς*», διοριζόταν με τριετή θητεία, με δυνατότητα ανανέωσής της μόνο για άλλα τρία χρόνια. Βλ. άρθρο 9, στο ίδιο, σ. 287.

¹⁸⁵ Βλ. την εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου, όπως παρατίθεται στο Μπουζάκης, Σ. (2006), ό.π., τ. Β΄, σ. 273.

¹⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 272.

¹⁸⁷ Βλ. άρθρο 11, στο ίδιο, σ. 289.

που θα μπορούσε να επιφέρει ακόμη και την ποινή της απόλυσης του καθηγητή από το Πανεπιστήμιο.

Το νομοσχέδιο προέβλεπε και την πρόταση της επιτροπής του 1957-1958 για τη θέσπιση μεταπτυχιακών σπουδών. Για το σκοπό αυτό ίδρυε το Ινστιτούτο Μεταπτυχιακών Σπουδών, με σχολές σε ερευνητικά κέντρα και νοσοκομεία της περιοχής Αθηνών-Πειραιώς. Ιδρύονταν, επίσης, νέα ανώτατα ιδρύματα και σχολές: το Πανεπιστήμιο Κρήτης με έδρα το Ηράκλειο, το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, η Ιατρική Σχολή Καβάλας και η Πολυτεχνική Σχολή Λάρισας.

Εκείνοι που αντέδρασαν στο νομοσχέδιο ήταν οι τακτικοί καθηγητές, καθόσον έπληττε το θεσμό της έδρας, με τόσο έντονο τρόπο, ώστε ο αρχηγός της Ε.Ρ.Ε., Παναγιώτης Κανελλόπουλος, είχε μιλήσει για παύση «εχθροπραξιών» μεταξύ καθηγητών και κυβέρνησης και είχε δηλώσει την πρόθεσή του να μην το ψηφίσει¹⁸⁸. Από εκεί και πέρα, η τύχη του νομοσχεδίου ήταν σχεδόν προδιαγεγραμμένη, παρότι σε πολλά σημεία του εξαγγέλθηκαν ρυθμίσεις οι οποίες ήρθαν ως μεμονωμένες παρεμβάσεις κατά την επταετία που ακολούθησε, όπως θα φανεί στο Β' μέρος της μελέτης. Παρέμεινε στα χαρτιά και η πιο θετική του πρόβλεψη, εκείνη της κατάργησης της καθηγητικής έδρας, η οποία θα αργούσε μία δεκαπενταετία να νομοθετηθεί.

Το καθηγητικό σώμα αντέδρασε συντονισμένα στην τάση της πολιτείας να το ποδηγετήσει, θέτοντάς το υπό κηδεμονία. Σε κοινή συνέλευση, τα καθηγητικά και διοικητικά όργανα των τριών μεγαλύτερων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της χώρας (Ε.Κ.Π.Α, Ε.Μ.Π, Α.Π.Θ) στην αίθουσα της συγκλήτου του πρώτου, τον Ιούλιο του 1966, με την από κοινού δράση και αμφισβήτηση του νομοσχεδίου, το ανέκοψε στην πράξη, μέσα στο κλίμα ρευστότητας και πολιτικής αβεβαιότητας της εποχής¹⁸⁹. Κριτική έγινε αργότερα και για την έδρα του Ινστιτούτου Μεταπτυχιακών Ερευνών το οποίο θα γινόταν «πρόξενος μιᾶς ἀκόμη μεγαλύτερης συγκεντρώσεως τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ παραγωγικῆς δραστηριότητος στὴν περιοχή τῆς πρωτεύουσας»¹⁹⁰.

Το νομοσχέδιο Μητσοτάκη-Αλλαμανή, μέσα από την πορεία και την τύχη του κατέδειξε πρώιμα τα όρια όπου μπορούσαν να τεθούν στην αυτονομία του πανεπιστημίου, μέσα από τις περιορισμένες δυνατότητες παρέμβασης από τις δυνάμεις της κοινωνίας, της οικονομίας και της πολιτικής σε αυτό.

¹⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 59.

¹⁸⁹ Τα ΑΕΙ (ΕΚΠΑ, ΕΜΠ, ΑΠΘ) έναντι του Σχεδίου Νομοθετικού Διατάγματος περί οργάνωσης της Ανωτάτης Παιδείας, Ιούλιος 1966.

¹⁹⁰ Φατούρος, Δ. (1975). *Αλλαγή και πραγματικότητα στο πανεπιστήμιο*. Αθήνα: Ολκός, σ. 26.

Β' ΜΕΡΟΣ

1. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ, ΝΕΟΛΑΙΑ, ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ- Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

«Ελλάς πυρ· Ελλήνων πυρ·
Χριστιανών πυρ· Τρεις λέξεις
Νεκρές. Γιατί τις σκοτώσατε;»

Γ. Σεφέρης, *Χειρόγραφο 1968* (εκδ. Διάττων)

Από την αρχική φάση της επιβολής του καθεστώτος εκφράστηκε η κινδυνολογία από τη δράση της νεολαίας καθώς και η προσπάθεια τιθάσευσής της. Έτσι, ο πρώτος υπουργός Παιδείας της δικτατορικής διακυβέρνησης Κωνσταντίνος Καλαμποκιάς¹⁹¹, όταν επισκέφτηκε για πρώτη φορά από την ανάληψη των καθηκόντων του τη σύγκλητο του Πανεπιστημίου Αθηνών μαζί με το διευθυντή Ανώτατης Εκπαίδευσης του Υπουργείου Παιδείας Κωνσταντίνο Παπαπάνο, έθεσε ως προτεραιότητα την προσοχή των αρμόδιων φορέων προς τη νεολαία «ή όποια κακώς παρεξέτράπη τῆς εὐθεΐας ὁδοῦ καὶ κατήλθεν εἰς τὰ πεζοδρόμια διὰ νὰ καταργήσῃ τὴν ἔννομον τάξιν καὶ τὴν Σύγκλητον». Ο ίδιος επεσήμανε ότι «Τὸν Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας θὰ ἔχετε παράπλευρα εἰς κάθε πρᾶξιν, ἡ ὁποία θὰ τείνῃ εἰς τὸ καλὸν τῆς Πατρίδος καὶ εἰς τὸ καλὸν τῆς Νεολαίας»¹⁹². Άλλωστε, στην ίδια λογική, ο Ραδιοφωνικός Σταθμός Αθηνών σε σχόλιό του λίγο αργότερα, τόνισε ότι εθνικά ιδανικά και κομματικές νεολαίες ήταν έννοιες αντίθετες, γιατί «τὰ μὲν ἔθνικὰ ἰδανικὰ εἶναι ἔκφρασις τῆς ἑθνικῆς συνειδήσεως, οἱ δὲ στόχοι τῶν κομματικῶν νεολαιῶν εἶναι ἄμεση συνάρτηση στενῶν συλλήψεων τῆς πραγματικότητος ποὺ τροποποιοῦνται ἀνάλογα μὲ τὸ ἐκάστοτε συμφέρον τοῦ κόμματος»¹⁹³. Στο ίδιο πνεύμα, εγκύκλιος της 16ης Μαΐου 1967 για τους μαθητές σημείωνε ότι «ποικίλαι ὀργανώσεις ἀντεθνικῶν καὶ ἀντικοινωνικῶν ἐπιδιώξεων ἐνεφανίσθησαν τὰ τελευταῖα ἔτη ὑπὸ ἀθῶους καὶ συγκινητικούς τίτλους»¹⁹⁴ με σκοπό να παρασύρουν τη μαθητιώσα νεολαία. Συνεχίζοντας, απαγόρευε τη συμμετοχή των μαθητῶν σε ὀργανώσεις «πλὴν τῆς τοῦ Σώματος Ἑλλήνων Προσκόπων, τοῦ

¹⁹¹ Το βιογραφικό του βλ. στο Παράρτημα.

¹⁹² Βλ. Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1966-67, Συνεδρία 27η, 13 Ιουνίου 1967 (Πρυτανεία Ιω. Β. Χρυσικού), σ. 8.

¹⁹³ Βλ. εφημ. *Το Βήμα*, 1 Αυγούστου 1967. Η διάκριση λαού και ἔθνους θα αποτυπωθεῖ λίγο αργότερα και στο συνταγματικό κείμενο του 1968, για πρώτη φορά στην ελληνική συνταγματική ιστορία.

¹⁹⁴ Υπ.Ε.Π.Θ., Γραφεῖον Ὑπουργοῦ, Εγκύκλιος 65710/ 53 της 16^{ης} Μαΐου 1967 «Περὶ τῶν σκοπῶν τοῦ σχολείου καὶ καθηκόντων διδασκόντων καὶ διδασκομένων».

Ἑλληνικοῦ Ἑρυθροῦ Σταυροῦ Νεότητος, καὶ τῆς φοιτήσεως εἰς τὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα»¹⁹⁵. Ὅλα τα παραπάνω ἔρχονταν σε πλήρη ευθυγράμμιση με τὴν ῥῆσιν τοῦ ἰδίου τοῦ Κ. Καλαμποκιά ὅτι «δὲ θέλουμε σοφοὺς, ἀλλὰ πιστοὺς»¹⁹⁶.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ πανεπιστημιακοῦ ἔτους 1966-67 ὁ κοσμήτορας τῆς Θεολογικῆς σχολῆς Μ. Σιώτης ἔθεσε ὑπόψη τῆς πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου τὸ υπ. αριθμ. 802 ἔγγραφο τῆς 8^{ης} Αυγούστου 1967 «περὶ ἐλέγχου διαγωγῆς φοιτητῶν Θεολογικῆς Σχολῆς». Σύμφωνα με τὸ περιεχόμενο τοῦ εγγράφου, πέρα ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ συγκρότηση, θεολογικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ κατάρτιση τῶν φοιτητῶν, θὰ ἔπρεπε νὰ διαπιστωθεῖ καὶ ἡ διαμόρφωση αὐτῶν «εἰς ἠθικὰς προσωπικότητας»¹⁹⁷. Θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξουσιοδοτηθεῖ ὁ σύλλογος τῶν καθηγητῶν τῆς σχολῆς προκειμένου νὰ αποφανθεῖ σχετικὰ με τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς διαγωγῆς τῶν φοιτητῶν, τὸ δεῦτερο δεκαήμερο κάθε Μαΐου. Ἀν ἡ διαγωγή τοῦ φοιτητῆ χαρακτηρίζετο ἀπὸ τὰ 2/3 τοῦ σώματος τῶν καθηγητῶν «ὡς ἀπάδουσα πρὸς τὴν θεολογικὴν ιδιότητα καὶ συνεπῶς ὡς μὴ κοσμιωτάτη»¹⁹⁸ θὰ εἶχε ὡς συνέπεια τὴ διαγραφή τοῦ φοιτητῆ ἀπὸ τοὺς καταλόγους τῶν φοιτητῶν τῆς Θεολογικῆς σχολῆς, με δυνατότητα μετεγγραφῆς τοῦ φοιτητῆ σε κάποια ἄλλη θεωρητικὴ σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἢ ἄλλου τῆς ἡμεδαπῆς¹⁹⁹. Ἡ σύγκλητος δὲν ἀπέρριψε τὴν πρόταση τῆς Θεολογικῆς, ἀλλὰ ἀποφάσισε νὰ ὁριστεῖ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς Γ. Ράμμο, Ι. Θεοδωρακόπουλο καὶ Α. Φυτράκη (πρύτανη, ἀντιπρύτανη καὶ κοσμήτορα τῆς Θεολογικῆς σχολῆς ἀντίστοιχα κατὰ τὸ πανεπιστημιακὸ ἔτος 1967-68), ὥστε νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ εισηγηθεῖ τὸ θέμα στὴ Σύγκλητο ἀργότερα.

Ἡ παραπάνω πρόταση ἐρχόταν σε συνέχεια τῆς πρόβλεψης τοῦ Α.Ν. 40/ 67 σχετικὰ με τὸν τρόπο εἰσαγωγῆς στὶς ἀνώτερες καὶ ἀνώτατες σχολές τῆς χώρας. Πιο συγκεκριμένα, μετὰ τὴν κατάργηση τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἀπολυτηρίου²⁰⁰ ὡς τρόπου εἰσαγωγῆς στα πανεπιστήμια καὶ τὶς ἀνώτερες σχολές, ὅπως εἶχε θεσπιστεῖ με τὸ Ν.Δ. 4379 τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης τοῦ 1964, ἐπανήλθε -με ἐλαφρὲς

¹⁹⁵ Στὸ ἴδιο.

¹⁹⁶ Βλ. Παγιατάκης, Σ., Ἡ ἐπταετία καὶ τὸ δράμα τῶν Παιδαγωγικῶν Ακαδημιῶν, *Τὸ Βῆμα*, 22 καὶ 24 Σεπτεμβρίου 1974.

¹⁹⁷ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικὰ Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1966-67, Συνεδρία 32^η, 29 Αυγούστου 1967 (Πρυτανεῖα Ιω. Β. Χρυσικοῦ), σ. 14 (1446).

¹⁹⁸ Στὸ ἴδιο.

¹⁹⁹ Ἡ λήψη αὐτοῦ τοῦ μέτρου κρίθηκε «ἀπαραίτητος καὶ ἐπιβεβλημένη καὶ τοῦτ' αὐτὸ εὐεργετικὴ οὐ μόνον διὰ τὴν ἐξύψωση τοῦ ἐπιπέδου τῆς ἐλληνοχριστιανικῆς παιδείας καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς οὕτω διαγραφομένους ὡς στερουμένους τῶν ἀπαραίτητων ἠθικῶν προϋποθέσεων φοιτητῶν». Στὸ ἴδιο.

²⁰⁰ ΓΙΑ τὸ θεσμὸ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἀπολυτηρίου ὡς τρόπου εἰσαγωγῆς στὴν τριτοβάθμια ἐκπαίδευση βλ. Σιπητάνου, Α. (1992). *Μηχανισμοὶ ἐπιλογῆς στὸ ἐλληνικὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα*. Διδακτορικὴ διατριβή (ἀνέκδοτη). Θεσσαλονίκη, σ. 101-103.

τροποποιήσεις- το προγενέστερο του 1964 καθεστώς εισαγωγής στα πανεπιστήμια. Το νέο στοιχείο του Α.Ν 40/67 αφορούσε στην εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση «διὰ τοὺς ἔχοντας ὑψηλὸν φρόνημα, ἄμεμπτον ἦθος καὶ χαρακτήρα»²⁰¹ καθ' υπέρβαση του αριθμού και των διαδικασιών εισαγωγής. Πιο συγκεκριμένα, ο κάθε λυκειάρχης μπορούσε να προτείνει μέχρι και ποσοστό 15% του αριθμού των απολυθέντων μαθητών για τελική κρίση από επιτροπές συγκροτούμενες με απόφαση του υπουργού Παιδείας κατά εκπαιδευτικές περιφέρειες μέσης εκπαίδευσης. Οι επιτροπές θα αποτελούνταν από τον οικείο γενικό επιθεωρητή και δύο εκπαιδευτικούς λειτουργούς. Οι τελικά επιλεγέντες δεν μπορούσαν να υπερβαίνουν τους μισούς που πρότειναν οι λυκειάρχες και θα εγγραφόταν «εἰς τινὰ τῶν δηλωθεισῶν Σχολῶν καθ' ὑπέρβασιν τοῦ ἀριθμοῦ»²⁰² μέχρι και ποσοστού 10% συνολικά. Η προσπάθεια αυτή ήταν μια πρώτη σκέψη στρατολόγησης από το νέο καθεστώς πιστών σε αυτό και νομιμοφρόνων μαθητών που επιπλέον μπορούσαν να είχαν και τα αντίστοιχα οικογενειακά εχέγγυα. Η παραπάνω διάταξη, δεν εφαρμόστηκε τελικά ως προς την επιλογή των φοιτητών προκειμένου να φοιτήσουν στα πανεπιστήμια, όπως υποστηρίζει ο Κ. Κορνέτης²⁰³, ούτε και απασχόλησε τη διοίκηση του Αθήνησι.

Η κυβέρνηση έστειλε το Φεβρουάριο του 1968 εγκύκλιο στις σχολές του Ε.Κ.Π.Α για συνεργασία των ακαδημαϊκών- καθηγητών με τους κυβερνητικούς και υπηρεσιακούς παράγοντες. Δήλωνε ότι ήθελε να αξιοποιήσει το πνευματικό δυναμικό της χώρας «πρὸς τὸν σκοπὸν καθορισμοῦ πνευματικῶν στόχων καὶ ἐθνικῆς πορείας» και για το σκοπό αυτό τους ακαδημαϊκούς και καθηγητές των ανώτατων σχολών «ὅπως, ὡς πνευματικοὶ ἡγέται καὶ δημόσιοι λειτουργοὶ θέσουν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἔθνους τὰς γνώσεις καὶ τὰς ἱκανότητές των»²⁰⁴. Θεωρούσε το έργο διαφώτισης έργο της πνευματικής ηγεσίας του τόπου και διέκρινε την κρίση ως σύμπτωμα παγκόσμιο και γενικότερο, όπου η κρίση αξιών προκαλούσε βαθιά πνευματική κρίση, συνέπεια της οποίας ήταν και η πολιτική κρίση της χώρας. Οι καθηγητές της Νομικής σχολής απάντησαν, λίγο καιρό μετά τις απολύσεις αρκετών συναδέλφων τους, όπως θα παρουσιαστεί στο επόμενο κεφάλαιο, θετικά τονίζοντας ότι ήταν «ὡς ἐκ τῆς θέσεως καὶ τῶν καθηκόντων αὐτῶν φυσικοὶ σύμβουλοι τοῦ

²⁰¹ Α.Ν. 40/ 1967 «Περὶ εἰσιτηρίων εξετάσεων διὰ τὰς ανωτέρας καὶ ανωτάτας Σχολὰς», 19/21 Ιουνίου 1967, (Φ.Ε.Κ 104, τχ. Α'), άρθρο 1, παρ. 4.

²⁰² Στο ίδιο.

²⁰³ Κορνέτης, Κ. (2015). *Τα παιδιά της δικτατορίας. Φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πρακτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα*. Αθήνα: Πόλις, σ. 116. Λάθος υπάρχει στη συγκεκριμένη μελέτη και ως προς την ημερομηνία του Φ.Ε.Κ, Κορνέτης, Κ. ό.π., σ. 193.

²⁰⁴ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Νομικής σχολής, Πανεπιστημιακό έτος 1967-68 (τόμος 24^{ος}), Συνεδρία 8^η, 21 Φεβρουαρίου 1968, σ. 4 (76).

κράτους»²⁰⁵ όχι μόνο με την καλλιέργεια της επιστήμης αλλά και με τη διαπαιδαγώγηση των φοιτητών «συμφώνως προς τὰς παραδόσεις τοῦ Ἑθνους»²⁰⁶. Το επόμενο καλοκαίρι η κυβέρνηση προγραμματίισε και πραγματοποίησε εκστρατεία «διαφωτίσεως της υπαίθρου» από φοιτητές. Την προσπάθεια αυτή χαιρέτησαν με δηλώσεις του και οι τότε υπηρετούντες πρυτάνεις των ανώτατων πνευματικών ιδρυμάτων της χώρας²⁰⁷.

Το πρώτο πανεπιστήμιο της χώρας δε θα μπορούσε να μείνει εκτός των παραινήσεων για επιστροφή της νεολαίας στα πάτρια, μέσω και των αλυσωτικών οραμάτων, σε μια συγκυρία όπου η ιδεολογία του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, ήταν κυρίαρχη. Έτσι, η «Κεντρική επιτροπή Βορειοηπειρωτικού Αγώνος» διά του προέδρου της Μητροπολίτη Αργυροκάστρου Παντελεήμονα σε έγγραφό της προ τον «Έλλογιμώτατον Πρύτανιν τοῦ Ἀθήνησι Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου κ.κ. Στυλιανόν Κορρέ [...] ὡς ἐκπρόσωπος τῶν ἀπανταχοῦ γῆς Βορειοηπειρωτῶν» και «τῆς σπουδαζούσης Νεότητος Βορείου Ἠπείρου» συνεχάρη τα στελέχη της -τότε- νέας Συγκλήτου στα πνευματικά και εθνικά καθήκοντα «ἵνα ἀφήσῃ ἐποχὴν εἰς τὰ συνεχιζόμενα χρονικά τοῦ πρώτου καὶ παλαιωτάτου πνευματικοῦ Ἰδρύματος τῆς Μεγάλης ἡμῶν Πατρίδος» και να κατευθύνει τη νεολαία «εἰς τὴν ὁδὸν ἐνός νέου ἐκσυγχρονισμένου ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ»²⁰⁸. Εδώ είχαμε να κάνουμε με τη μετεξέλιξη της εθνικοφροσύνης μέσω του συνθήματος «Ελλάς- Ελλήνων- Χριστιανῶν» εντός των τειχῶν του ιδρύματος. Ακόμα και ο δικτάτορας μίλησε για την ανάγκη προσήλωσης των νέων στις αξίες του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, σε λόγο του προς τους φοιτητές του Α.Π.Θ «Ὁ Ἕλλην εἶναι τὸ ἰδανικόν. Ποῖος εἶναι ὁ Ἕλληνας; [...] Ἕλληνας, ἐπομένως, κατὰ τὴν φυλετικὴν καταγωγὴν καὶ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, καὶ χριστιανὸς κατὰ τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως, εἶναι τὸ δίπτυχον, τὸ ὁποῖον, μὲ τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεων, τῶν παραδόσεων καὶ τῶν ἱστορικῶν δεδομένων, περιγράφει τὸ ἰδανικόν δι' ἡμᾶς»²⁰⁹. Επίσης τόνισε προς τους φοιτητές

²⁰⁵ Στο ίδιο.

²⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 5 (77).

²⁰⁷ Σχετικά βλ. Εξαίρεται υπό των πρυτάνεων η φοιτητική πρωτοβουλία διαφωτίσεως της υπαίθρου, *Ελεύθερος Κόσμος*, 16 Ιουνίου 1968.

²⁰⁸ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Σ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 6^η, 15 Οκτωβρίου 1968, σ. 1-2 (136-137). Ο Παντελεήμων Αργυροκάστρου, με τον οποίο ο τότε πρύτανης συνδεόταν προσωπικά, απεβίωσε το Μάιο της επόμενης χρονιάς, όπως φαίνεται από τα πρακτικά της Συγκλήτου.

²⁰⁹ Παπαδόπουλος, Γ., Προς τους φοιτητάς της Θεσσαλονίκης, 29 Μαρτίου 1968, στο: *Το Πιστεύω μας*. (1968). Τομ. Β'. Αθήνα: Γενική Διεύθυνση Τύπου, σ. 80. Ο καθηγητής της Βυζαντινής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Δημήτριος Πάλλας -ο οποίος απολύθηκε το 1968- υποστήριξε ότι από τη μεριά των παραθηρησκευτικών οργανώσεων καθόλη την περίοδο μετά τον πόλεμο αλλά και τη δικτατορία, επιδιώχθηκε η άνοδος της χριστιανικής ιδεολογίας μέσα στο κράτος, η κατάληψη επιτελικών θέσεων από φορείς τους

ότι ήταν «άναγκη ὁ Ἕλληνα νὰ ξαναγίνη ἠθικός, νὰ ξαναγίνη ἄτομον ἠθικόν καθ' ἑαυτὸ καὶ ὡς μέλος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου»²¹⁰. Τον ἴδιο ἠθικοπλαστικὸ χαρακτήρα εἶχαν καὶ τὰ λόγια τοῦ δικτάτορα Γ. Παπαδόπουλου πρὸς τοὺς πανεπιστημιακοὺς σχετικά μετὰ τὴν κατάλληλη ἀγωγή τὴν ὁποία θὰ ἔπρεπε νὰ ἐμφυσήσουν πρὸς νέους: «εἶναι ὑπὲρ ποτε καὶ ἄλλοτε ἀναγκαῖον νὰ ἐπιβάλωμεν εἰς τοὺς νέους τὸν αὐτοέλεγχον διὰ τῆς πίστεως εἰς τὰς ἠθικὰς ἀξίας»²¹¹. Καὶ συμπλήρωνε ὅτι «ἡμεῖς ὡς Πολιτεία πρέπει νὰ βοηθήσωμεν διὰ νὰ ἔχωμεν μίαν αὐριανὴν ἡγήτιδα τάξιν συνεπῆ πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις τῆς ἑναντι τοῦ συνόλου, συνεπῆ πρὸς ἑαυτήν, συνεπῆ πρὸς τὸ Ἕθνος»²¹². Ὁ ἴδιος ἄλλωστε ὁ «αρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως» ἐβλεπε ἀκόμη καὶ τὴν ἀριστεία σαν μὴ προσπάθεια ὑποταγῆς τοῦ «ἐγὼ» στο «εμεῖς», τῆς ὕλης στο πνεῦμα, πρὸς ἀποφυγὴν καὶ τοῦ κομμουνιστικοῦ κινδύνου καὶ στὴν κατεύθυνση τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους νὰ προλάβει τὰ ἄλλα δυτικὰ ἔθνη στο διεθνὲ στίβο τοῦ ἀνταγωνισμοῦ²¹³.

Ὁ δικτάτορας Γ. Παπαδόπουλος²¹⁴, ἔκανε λόγο καὶ γιὰ νέα πολιτικὴ ἀγωγή τοῦ λαοῦ, τὴν ὁποία τὴ συσχέτισε μετὰ τὴ λειτουργία διαπαιδαγώγησιν τὴν ὁποία θὰ εἶχε καὶ τὸ ὑπὸ τελικὴ διαμόρφωση -τότε- συνταγματικὸ κείμενο τοῦ 1968. Μιλώντας πρὸς τὰ μέλη τῶν Συγκλήτων τῶν ἐλληνικῶν πανεπιστημίων, τοὺς ζήτησε βοήθεια «διὰ τὴν ἀγωγήν

ἐντὸς αὐτοῦ, ἔτσι ὥστε αὐτὸ νὰ γίνῃ χριστιανικόν. Τὸ ἴδιο τὸ μανιφέστο τῆς 21ης Ἀπριλίου, κατὰ τὸν Δ. Πάλλα, ἦταν ἐμποτισμένον ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἰδεολογία καὶ ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς ἐπιβολῆς συμμετείχαν σὲ τέτοιες ὁργανώσεις πρὶν ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία αὐτή. Οἱ ὁργανώσεις αὐτές ἐπεδίωκαν νὰ γίνῃ τὸ ἀπριλιανὸ καθεστὼς κοινωνικὸ-χριστιανικόν. Τὸ καθεστὼς εἶχε, δηλαδὴ, ἀπὸ πίσω τοῦ καὶ μὴ στρατιωτικὴ ὁργάνωση, ἢ καλῶς, μὴ παραθρησκευτικὴ ὁργάνωση. Γιὰ τὸν ἐπιπλέον αὐτὸ λόγον, ἐπιδιώχθηκε νὰ ἐλεγχθῇ τόσο τὸ ἰδεολογικὸ περιεχόμενον τῆς ἐκπαίδευσης, ὅσον καὶ τὰ φρονήματα τῶν ἰδίων τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Βλ. Πάλλας, Δ. (2005). *Ὁρθοδοξία καὶ παράδοση. Δοκιμὴ αὐτοβιογραφίας* (ἐπιμ. Ολ. Γκράτζιου). Ἡράκλειο: Π.Ε.Κ., σ. 181-235. Γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ καθεστώτος μετὰ τὶς παραθρησκευτικὰς ὁργανώσεις βλ. καὶ Γιανναράς, Χ. (1976). *Κεφάλαια πολιτικῆς θεολογίας*. Ἀθήνα: Παπαζήσης, σ. 116-117. Ὁ ἴδιος ὁ Γ. Παπαδόπουλος, μάλλον ἦταν μέλος παρακλαδίου τῆς παραθρησκευτικῆς ὁργάνωσης «Ζωή» μέσα στο στρατό καὶ γιὰ τὸν λόγον αὐτὸ μιλούσε συχνά γιὰ «ἐλληνοχριστιανικὸν πολιτισμόν». Παπαχελάς, Α. (1997). *Ὁ βιασμός τῆς ἐλληνικῆς δημοκρατίας: ὁ ἀμερικανικὸς παράγων, 1947-1967*. Ἀθήνα: Ἑστία, σ. 323 Βέβαια, ἓνα τέτοιον ἐγχεῖρημα θὰ ἦταν δύσκολον νὰ μακροημερεύσει. Ἡ ἐκκλησία στὴν Ελλάδα -ἢ καλῶς οἱ παραθρησκευτικὲς ὁργανώσεις τῆς- δὲν εἶχαν δομὰς μέσα στο κράτος, τόσο ἐκτεταμένες καὶ βαθιές, ὅπως στὶς -καθολικὲς- χώρες τῆς Ἰβηρικῆς.

²¹⁰ Παπαδόπουλος, Γ., Πρὸς τοὺς φοιτητὰς τῆς Θεσσαλονίκης, ὁπ.π. σ. 82.

²¹¹ Παπαδόπουλος, Γ., Πρὸς τὰς συγκλήτους τῶν ἀνωτάτων πνευματικῶν ἰδρυμάτων τῆς χώρας, 19 Μαρτίου 1968, στο: *Τὸ Πιστεύω μας*. (1968). Τομ. Β'. Ἀθήνα: Γενικὴ Διευθύνσις Τύπου, σ. 61.

²¹² Στὸ ἴδιο, σ. 57.

²¹³ Παπαδόπουλος, Γ., Λόγος πρὸς ἀριστεύσαντας φοιτητὰς στο Ἐθνικόν καὶ Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, στο: Ἐθνικόν καὶ Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. (1968). *Ἐπίσημοι λόγοι ἐκφωνηθέντες κατὰ τὸ ἔτος 1967-68*, τομ. IB'. Ἀθήνα, σ. 150.

²¹⁴ Τὸ βιογραφικὸν τοῦ βλ. στο Παράρτημα.

τοῦ Λαοῦ μας καὶ συγκεκριμένως διὰ τὴν πολιτικὴν ἀγωγὴν αὐτοῦ»²¹⁵. Καὶ αὐτὸ γιατί «τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ μίαν βασικὴν ἐλαχίστην ἀγωγὴν τῶν πολιτῶν μας, ἀγωγὴν ἢ ὁποία θὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν δυνατότητα, ἐν μέσῳ τῶν κλυδωνισμῶν, τῶν ἐπιδιώξεων καὶ τῶν τάσεων τῆς ἐποχῆς μας, νὰ ἀναζητοῦν καὶ νὰ προσδιορίζουν ἐκάστοτε τὸ ὀρθὸν ὡς λύσιν τοῦ προβλήματος τοῦ τόπου καὶ μὲ αὐτὸ τὸ κριτήριον, διὰ τῆς ψήφου των, νὰ διαμορφώνουν τὴν περαιτέρω πορείαν τοῦ Ἔθνους»²¹⁶. Συνολικότερα πάντως, ὁ λόγος τοῦ δικτάτορα δὲν εἶχε τα φασιστικὰ καὶ αντιευρωπαϊκὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἰωάννη Λαδά, ὁ ὁποῖος υποστήριζε ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι ἦταν «κοινοὶ λωποδύτες τῆς ἐλληνικῆς σοφίας» καὶ οἱ νεολαῖοι τῆς «γύριζαν ἀδέσποτοι στοὺς δρόμους τῶν μεγαλουπόλεων χωρὶς ὄνειρα, χωρὶς ἰδανικά, χωρὶς ἐλπίδες, χωρὶς μέλλον»²¹⁷. Ὁ συντηρητισμὸς καὶ ἡ προσήλωση στὴν παράδοση ἦταν εμφανῆς καὶ διαπότιζε ὅλους τοὺς θεσμούς, ἀκόμη καὶ τὸ πανεπιστήμιον, ὅπως θα φανεῖ καὶ πιο κάτω.

α. Ἡ ὑπόθεση Σάκη Καράγιωργα

Απολύτως επικριτικὰ πρὸς τὴν ἐνέργεια τοῦ Σάκη Καράγιωργα, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1969 στάθηκαν τὰ μέλη τῆς συγκλήτου τοῦ Αθῆνησι. Στὴ συνεδρία τῆς 29^{ης} Ἰουλίου 1969 ἀνακινήθηκε «πρὸ τῆς Ἡμερησίας Διατάξεως» τὸ θέμα «τῆς ἀχαρακτηρίστου πράξεως» τοῦ ἐν λόγῳ καθηγητῆ²¹⁸. Ὁ πρύτανης ἔφερε τὸ θέμα στὴ σύγκλητον διότι τὰ μέλη τῆς τελευταίας ἦταν υποχρεωμένα νὰ χαρακτηρίσουν τὴν πράξιν. Πράξιν ἡ ὁποία θεωρήθηκε ἀπὸ τὸν πρύτανη Στ. Κορρέ ὅτι ἐξέθετε συνολικὰ τὰ πανεπιστημιακὰ ἰδρύματα τῆς χώρας. Ὁ πρύτανης ἐξέφραζε τὴ λύπην τοῦ «διότι εὐρέθη ἐπιστήμων, ὁ ὁποῖος προέβη εἰς τοιαύτας πράξεις» οἱ ὁποῖες χαρακτηρίστηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιον λίγο παρακάτω ὡς ἐγκληματικές. Σύμφωνα μάλιστα με τὰ λόγια τοῦ πρύτανη «κατὰ θεῖαν ἀπόδοσιν ἐτιμωρήθη καθ' ἣν στιγμὴν περιηργάζετο ὄπλον φοβερόν»²¹⁹. Κατὰ τὸν Στ. Κορρέ, ἡ ἐνέργεια τοῦ Σ. Καράγιωργα στὸ κέντρο τῆς Αθῆνας τὸ

²¹⁵ Παπαδόπουλος, Γ., Πρὸς τὰς συγκλήτους τῶν ἀνωτάτων πνευματικῶν ἰδρυμάτων τῆς χώρας, 19 Μαρτίου 1968, στο: *Τὸ Πιστεύω μας*. (1968). Τομ. Β'. Αθήνα: Γενικὴ Διευθύνσις Τύπου, σ. 59. Ἦταν τόση ἡ σημασία αὐτῆς τῆς νέας πολιτικῆς ἀγωγῆς τοῦ λαοῦ γιὰ τὸν ἀρχηγό τῆς «επανάστασης», ὥστε τὴν ἔκανε ἀναφορά σὲ αὐτὴ συνεχῶς.

²¹⁶ Στὸ ἴδιον.

²¹⁷ Λαδάς, Ι. (1970). *Λόγοι*. Αθήνα. Παρόμοιες ἀπόψεις, με ἀφορμὴ τὸ ἐπίκαιρον στὴ συγκεκριμένη χρονικὴ συγκυρίαν ζήτημα τῶν μακρίων μαλλιών τῶν φοιτητῶν, ἐξέφρασε καὶ στὸν τύπον. Βλ. τ.ί. Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν «Ἐλεύθερον Κόσμον», *Ἐλεύθερος Κόσμος*, 26 Φεβρουρίου 1971. Στὸ ἴδιον πνεῦμα, καὶ ἕτερος πολιτικὸς ταγὸς τοῦ καθεστώτος ὁ Κ. Βρυώνης -ὁ ὁποῖος διετέλεσε καὶ γενικὸς γραμματέας τύπου- δήλωνε ὅτι ἀπεχθανόταν τὴν «ἀτομικιστικὴν ἄσυδοσίαν» καὶ τὸν «ἄκρατον λιμπεραλισμόν». Βρυώνης, Κ. (1969). *Ἰδεολογικὰ καὶ κοσμοθεωρητικὰ θέσεις τῆς ἐπαναστάσεως καὶ νέας δημοκρατίας*. Αθήνα.

²¹⁸ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικὰ Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Σ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 36^η, 29 Ἰουλίου 1969, σ. 2 (2034).

²¹⁹ Στὸ ἴδιον.

καλοκαίρι εκείνο στρεφόταν και κατά της τουριστικής κίνησης της χώρας. Άρα στρεφόταν και κατά των ενεργειών του λαού για βελτίωση των οικονομικών σε μια περίοδο όπου «καταβάλλεται εις ὅλας τὰς Εὐρωπαϊκὰς Χώρας μία λυσσώδης προπαγάνδα ἐναντίον τῆς χώρας μας, εἰς τὰ τουριστικά γραφεῖα καὶ τὰς ἀεροπορικὰς ἐταιρείας διὰ νὰ ἐμποδίσουν τοὺς ξένους νὰ ἔλθουν εἰς τὴν Ἑλλάδα»²²⁰.

Ο αντιπρύτανης Γ. Πανταζής²²¹ ἀπὸ τὴν πλευρὰ του θεώρησε διαφορετικὸ πρᾶγμα τὶς πολιτικὲς ιδέες του καθηγητῆ, τὶς ὁποῖες μποροῦσε νὰ υποστηρίξει καὶ νὰ «προπαγανδίσῃ ἐναντίον τῆς [κυβέρνησης]» καὶ ἄλλο το «νὰ κατασκευάζῃ βόμβας»²²². Επίσης στάθηκε στο γεγονός ὅτι παρότι «ἔτυχεν εὐνοϊκῆς μεταχειρίσεως» λόγω του επαναδιορισμοῦ του στὴν Πάντειο, αὐτὸς συνέχισε τὴν καταστροφικὴ του δράση με στόχο τὴ δυσφήμιση τῆς χώρας στο ἐξωτερικὸ καὶ τελικὰ τὴν πτώση τῆς κυβέρνησης. Κατὰ τὸν αντιπρύτανη «ἡ Σύγκλητος πρέπει ὄχι μόνον νὰ καταδικάσῃ τὴν πρᾶξιν του, ἀλλὰ νὰ διαδηλώσῃ ὅτι εἶναι ἀνάξιος νὰ φέρῃ τὸν τίτλον ἔστω καὶ κατώτερου διδακτικοῦ Προσωπικοῦ ἐνὸς Ἀνωτάτου Πνευματικοῦ Ἰδρύματος»²²³.

Τελικὰ ἡ σύγκλητος ἀποφάσισε τα παρακάτω:

«α) Καταδικάζει μετ' ἀγανακτήσεως τὴν ἀνθελληνικὴν καὶ ἀντικοινωνικὴν ταύτην συμπεριφορὰν τοῦ ἐν λόγω καθηγητοῦ, ἡ ὁποία ἀπάδει οὐ μόνον εἰς ἀκαδημαϊκὸν διδάσκαλον ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα πνευματικὸν ἄνθρωπον καὶ γενικότερον εἰς πάντα ἐχέφρονα καὶ ὑγιῶς σκεπτόμενον Ἕλληνα, καὶ ἐκθέτει τοὺς πανεπιστημιακοὺς διδασκάλους τῆς Χώρας εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Διεθνῇ Κοινὴν Γνώμην.

β) Ἐκφράζει ἀπεριφράστως τὴν γνώμην, ὅτι ὁ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν Ἐγκληματίσας καὶ τοιαύτην πώρῳσιν συνειδήσεως διὰ τῆς πράξεώς του ἀποδείξας Διονύσιος Καράγεωργας εἶναι ἀνάξιος ὄχι μόνον τοῦ τίτλου τοῦ καθηγητοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἑλλήνος πολίτου»²²⁴.

Στὴ δεδομένη συγκυρία δε θα μπορούσε νὰ εκφραστεῖ ἀπὸ τα μέλη τῆς συγκλήτου καμία νύξη κατὰ των ἐπιλογῶν του καθεστώτος. Καὶ καμία συγκατάβαση γιὰ το ἀνθρώπινο δράμα το ὁποῖο βίωνε ἀπὸ τὴν κατάληξιν τῆς ἐνέργειας του ὁ ἀντιστασιακὸς καθηγητής. Ἀντίστοιχες θέσεις ἐναντίον του Διονύσιου (Σάκη) Καράγιωργα ἐκφράστηκαν τὴν ἴδια περίοδο καὶ σε ἄλλες ἀνώτατες σχολές²²⁵. Σαν οἱ πανεπιστημιακοὶ

²²⁰ Στο ἴδιο, σ. 4 (2036).

²²¹ Το βιογραφικὸ του βλ. στο Παράρτημα.

²²² Στο ἴδιο, σ. 3 (2035).

²²³ Στο ἴδιο, σ. 4 (2036).

²²⁴ Στο ἴδιο, σ. 5 (2037).

²²⁵ Ὅπως π.χ. στὴν Ἀνωτάτῃ Βιομηχανικῇ σχολῇ Πειραιᾶ, στὴ Γενικὴ Συνέλευση των καθηγητῶν ὅπου φαίνεται νὰ βγήκε τὸ παρακάτω ψήφισμα, το ὁποῖο παρατίθεται κατὰ τὴ μεταδικτατορικὴ δίωξιν του καθηγητῆ τῆς σχολῆς Κλαυδίου Μπανταλοῦκα: «Ἡ Συνέλευσις... συµμερίζεται τὴν ἀγανάκτησιν... καὶ καταδικάζει ὁμοφώνως τὴν ἀντιεπιστημονικὴν καὶ ἀντεθνικὴν δρᾶσιν τοῦ εἰρημένου καθηγητοῦ ὁ ὁποῖος ἐπιλήσμων γενόμενος τῆς ἀποστολῆς

συνολικά να αισθάνονταν ενοχικά για την ενέργεια του συναδέλφου τους.

β. Το Ε.Κ.Π.Α απέναντι σε διώξεις φοιτητών

Λίγο μετά το περιστατικό με τον Σάκη Καραγιωργα στη Σύγκλητο ήρθε προς συζήτηση και λήψη απόφασης για την πειθαρχική δίωξη φοιτητών του ιδρύματος (Νικόλαος Γιανναδάκης- φοιτητής Νομικής, Λευτέρης Τσίλογλου- φοιτητής Φυσικομαθηματικής, Αριστείδης Θεοδωρίδης, Αφροδίτη Λιάππα- φοιτήτρια Φιλοσοφικής, Κωνσταντίνος Γεωργίου- φοιτητής Νομικής). Οι φοιτητές κλήθηκαν σε απολογία ενώπιον του Πειθαρχικού Συμβουλίου του Πανεπιστημίου, στις 25 Νοεμβρίου 1969. Είχαν καταδικαστεί από το Έκτακτο Στρατοδικείο Αθηνών για αδίκημα «κατά τῆς ἀσφαλείας τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος» καθώς και για παράβαση του Ν. 509/47²²⁶. Κατέθεσαν προς τη διοίκηση του πανεπιστημίου έγγραφη απολογία μέσα από τις φυλακές όπου ήταν καταδικασμένοι.

Οι φοιτητές εγκαλούνταν να δικαστούν από το πειθαρχικό συμβούλιο του πανεπιστημίου με βάση τα αναθεωρημένα -σε σχέση με τον Οργανισμό του 1932- άρθρα 120 και 121 του Α.Ν. 93/69²²⁷. Εισηγητής για το θέμα στη Σύγκλητο ήταν ο Δημήτριος Βλάχος, αναπληρωτής γενικός γραμματέας του ιδρύματος²²⁸. Σύμφωνα με αυτόν, το λόγο είχε η Σύγκλητος, η οποία επιβαλλόταν από το νέο νόμο να αποβάλλει ή όχι τους φοιτητές από το Πανεπιστήμιο. Αντίθετα, ο κοσμήτορας της Νομικής Α. Γαζής υποστήριξε ότι επρόκειτο για την εκδίκαση πράξεων φοιτητών οι οποίες διαπράχθηκαν πριν την ψήφιση του Α.Ν 93/69 και άρα ο τελευταίος δε θα μπορούσε να είχε αναδρομική

του ὡς ἀκαδημαϊκοῦ διδασκάλου ἐγκατέλειπε τὰς ὁδοὺς τῆς καλλιέργειας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐκινήθη εἰς τὸν σκοτεινὸν χῶρον τρομοκρατικῶν καὶ ἐγκληματικῶν ἐνεργειῶν. Ἀποτροπιασμὸν προκαλεῖ ἡ παρὰ πνευματικοῦ ἀνθρώπου προπαρασκευὴ ὅπλων καὶ μέσων στρεφομένων ἐναντίον ἀνυπόπτων πολιτῶν καὶ τῆς γαλήνης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τὴν ὁποῖαν ἱστορικὴν ἀναλαβοῦσα πρωτοβουλία τοῦ ἐξασφάλισεν ἡ Ἐθνικὴ Κυβέρνησις. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπλοῦς ἄνθρωπος ὁ Διον. Καραγιωργας ὠλίσθησεν ἐπιζητήσας μετὰ δολιότητος τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὡς ἀκαδημαϊκοῦ διδασκάλου πρὸς συγκάληψιν σκοτεινῶν τοῦ σκοπῶν. Καταδικάζει ὅθεν καὶ στιγματίζει ἡ Συνέλευσις τῶν καθηγητῶν... τὰς ἐνεργείας τοῦ ὡς εἴρηται καθηγητοῦ». Σχετικά βλ. Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 44, 15 Ιουλίου/ 8 Σεπτεμβρίου 1975, (Φ.Ε.Κ 160, Παράρτημα), σ. 1163. Ἡ στη Γεωπονική. Βλ. Παναγιωτόπουλος, Δ., Πανεπιστήμιο και δικτατορία στην Ελλάδα. Οι επιπτώσεις της δικτατορίας στη δομή και λειτουργία της Ανώτατης Γεωπονικής Σχολῆς Αθηνῶν, περ. *Αναδρομές*, τχ. 1, 2010, σ. 179..

²²⁶ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1969-70 (Πρυτανεία Γ. Πανταζή), Συνεδρία 9^η, 9 Δεκεμβρίου 1969, σ. 16 (340).

²²⁷ Ν.Δ 93/1969 «Περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν καθηκόντων τῶν φοιτητῶν τῶν Ανωτάτων Εκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων», 18/22 Ιανουαρίου 1969, (ΦΕΚ 8, τχ. Α΄).

²²⁸ Ο Δ. Βλάχος, ὡς ἀρχαιότερος διευθυντῆς τοῦ Ε.Κ.Π.Α ἀντικαθιστοῦσε τὸν ἀποχωρήσαντα ἀπὸ το 1969, λόγῳ ὀρίου ηλικίας γραμματέα τοῦ Πανεπιστημίου Γεώργιο Ἀμύγδαλο.

ισχύ. Πόσο δε μάλλον το ότι όριζε στο άρθρο 3 πως ο συγκεκριμένος νόμος άρχιζε να ισχύει μετά τη δημοσίευσή του. Επίσης, πρότεινε, αφού διάβασε τις κείμενες νομικές διατάξεις να μην ισχύσει για τους φοιτητές οι αυστηρές διατάξεις οι οποίες ίσχυαν για το πειθαρχικό δίκαιο των δημοσίων υπαλλήλων. Με την άποψη του κοσμήτορα της Νομικής συμφώνησε και ο τακτικός συγκλητικός Π. Ζέπος, επίσης καθηγητής της Νομικής, ο οποίος υποστήριξε ότι δεν έπρεπε να στερήσουν από τους φοιτητές όσα προέβλεπε ο Οργανισμός του 1932, αλλιώς κινδύνευαν να χαρακτηριστούν ανεπιεικείς και για εφαρμογή αναδρομικής ισχύος νόμου, κάτι το οποίο ήταν αντισυνταγματικό.

Ο Νικόλαος Τωμαδάκης, κοσμήτορας της Φιλοσοφικής έκανε παρατήρηση σχετικά με το «εάν είναι εύθετος ό χρόνος έκδικάσεως μιᾶς τοιαύτης δίκης, τό άποτέλεσμα τῆς όποιας θά είχε διεθνῇ ἀπήχησιν»²²⁹ καθότι από το αποτέλεσμα της, η λήψη της όποιας σχετικής απόφασης θα ζημίωνε ή θα βοηθούσαν το ίδιο το κράτος. Τελικά φαίνεται ότι επικράτησε η άποψη του κοσμήτορα της Νομικής και οι συγκλητικοί πήραν την απόφαση ότι το Ν.Δ 93/1969 δεν μπορούσε να είχε αναδρομική ισχύ καθότι θεωρούσαν τους εαυτούς τους αναρμόδιους να προτείνουν την παραπομπή των φοιτητών στο Πειθαρχικό Συμβούλιο²³⁰. Αξίζει πάντως να αναφερθεί ότι οι παραπάνω αναφερόμενοι καθηγητές της Νομικής Α. Γαζής και Π. Ζέπος ήταν μεταξύ εκείνων οι οποίοι ζήτησαν το Φεβρουάριο του 1973, κατά τα γεγονότα της κατάληψης της Νομικής, τα οποία θα παρουσιαστούν αμέσως παρακάτω, την κατάργηση -ή έστω την ανάκληση- του Ν.Δ 1347/73²³¹ σχετικά με τη στράτευση των φοιτητών, με στόχο την «άποκατάστασιν τῆς ήρεμίας εις τά Άνώτατα Έκπαιδευτικά Ίδρύματα»²³².

γ. Η Σύγκλητος και η κατάληψη της Νομικής

Τα γεγονότα της κατάληψης της Νομικής, όπως και αυτά του Πολυτεχνείου, έχουν γίνει -όπως ειπώθηκε και στην αρχή της μελέτης- αντικείμενο πολλών άλλων ερευνητικών εργασιών. Στόχος της παρουσίασης εδώ είναι να φανεί και να αποτιμηθεί η στάση της πανεπιστημιακής συγκλήτου σε σχέση με αυτά.

Όταν λέμε «κατάληψη της Νομικής» δεν εννοείται ότι έγινε από φοιτητές της σχολής αυτής και μόνο. Στο Μέγαρο Θεωρητικών Επιστημών στεγάζονταν, πέρα από τη Νομική και η Φιλοσοφική σχολή.

²²⁹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1969-70 (Πρυτανεία Γ. Πανταζή), Συνεδρία 9^η, 9 Δεκεμβρίου 1969, σ. 15 (339).

²³⁰ Στο ίδιο, σ. 16γ (342).

²³¹ Ν.Δ 1347/1973 «Περί τροποποιήσεως του άρθρου 18 του Ν.Δ 720/70», 10 Φεβρουαρίου 1973, (ΦΕΚ 35, τχ. Α').

²³² Έκκληση ακαδημαϊκών και καθηγητών για κατάργηση του Ν.Δ 1347, *Τα Νέα*, 22 Φεβρουαρίου 1973.

Και αυτό είχε τη σημασία του. Και στις δύο αυτές σχολές, οι κοσμήτορες ήταν φιλικά διακείμενοι στο καθεστώς. Οι φοιτητές από την πλευρά τους βρίσκονταν κοντά χωρικά με τους αντίστοιχους της Φυσικομαθηματικής και του Πολυτεχνείου.

Η κατάληψη της Νομικής ξεκίνησε μετά την ψήφιση του Ν.Δ 1347/73, το οποίο αντικαθιστούσε το προγενέστερο Ν.Δ 720/70 «περί στρατολογίας»²³³ και προέβλεπε τη διακοπή της αναβολής και την υποχρεωτική στράτευση φοιτητών έπειτα από απόφαση του υπουργού Εθνικής Άμυνας και εισήγηση του επικεφαλής ενός εκ των κλάδων των ενόπλων δυνάμεων. Οι λόγοι της διακοπής αυτής είχαν να κάνουν όχι μόνο με την επιβολή πειθαρχικής ποινής οποιουδήποτε αρμόδιου οργάνου, αλλά ακόμη και με την αποχή από τις παραδόσεις μαθημάτων και των εξετάσεων, ακόμη και με την προτροπή αποχής από αυτά. Αμέσως μετά την ψήφισή του, ογδόντα οκτώ φοιτητές από διάφορες πανεπιστημιακές σχολές της χώρας αναγκάστηκαν να στρατευθούν. Οι φοιτητές ζητούσαν την κατάργηση του κυβερνητικού επιτρόπου στα πανεπιστήμια, καθώς και την αλλαγή των προβλέψεων του Ν.Δ 93/69 για τις πειθαρχικές διώξεις τους. Πρέπει επιπλέον, να σημειωθεί ότι είχε προηγηθεί προετοιμασία για την πραγματοποίηση νόθων φοιτητικών εκλογών, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν το Νοέμβριο του 1972. Οι φοιτητές επομένως, πέρα από τα άλλα αιτήματά τους ζητούσαν και τη διεξαγωγή αδιάβλητων φοιτητικών εκλογών, πέρα από τη συμμετοχή τους στη μεταρρύθμιση του Πανεπιστημίου. Έτσι, στις 16 Φεβρουαρίου 1973, 2.500 περίπου φοιτητές κατέλαβαν το κτίριο της Νομικής (Μέγαρο Θεωρητικών Επιστημών) επί της οδού Σόλωνος στο κέντρο της Αθήνας. Η κινητοποίησή τους κράτησε συνολικά περισσότερο από ένα μήνα.

Η Σύγκλητος σε ανακοίνωσή της την 22^α Φεβρουαρίου 1973, έπειτα και από ιδιόχειρο σημείωμα του Α' αντιπροέδρου της κυβέρνησης Στ. Παττακού με το οποίο υποδείκνυε στα μέλη της ότι είχαν αυτοτέλεια να ενεργήσουν σύμφωνα με τη δική τους κρίση, με απόφαση της εξέφρασε την ευχή να ανασταλεί η εφαρμογή του Ν.Δ 1347/73, παράλληλα όμως εξέφρασε και τη λύπη της διότι οι φοιτητές «αυτοβούλως συνήλθον εις συνάθροισιν τήν 21^{ην} τρ. μηνός, ἐνῶ ἡ Σύγκλητος εἶχεν ὀρίσει ὡς ἡμέραν συναθροίσεων τήν 22αν τρ. μηνός, καθ' ἣν θα παρίσταντο καὶ καθηγηταί»²³⁴ και συνέστηνε στους φοιτητές να εκκενώσουν το Μέγαρο²³⁵.

²³³ Ν.Δ 720/1970 «Περί στρατολογίας», 26 Νοεμβρίου 1970, (ΦΕΚ 253, χ. Α').

²³⁴ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 93^η, 22 Φεβρουαρίου 1973, σ. 6 (382).

²³⁵ Δύο ημέρες πριν, σε συνεδρία της Συγκλήτου παρέστη με το δικηγόρο του και ο Νίκος Κιάος, φοιτητής της Φυσικομαθηματικής σχολής, ο οποίος είχε καταδικαστεί σε 21 χρόνια κάθειρξη από έκτακτο Στρατοδικείο για παράβαση του Α.Ν 509/47. Ο Ν. Κιάος είχε μόλις αποφυλακιστεί, με αιτιολογικό την κάκωση των νεύρων του εγκεφάλου και διαταραχές στο λαβύρινθο, ζητούσε την άρση της απαγόρευσης προσέλευσης στις εξετάσεις. Η Σύγκλητος

Την ίδια ημέρα και στην επόμενη -απογευματινή- συνεδρία, ο κοσμήτορας της Νομικής Κ. Γεωργόπουλος²³⁶ υπέβαλε, με επιστολή του προς τον υπουργό Παιδείας την παραίτησή του από τη Σύγκλητο εξαιτίας των δηλώσεων καθηγητών του Ε.Κ.Π.Α την προηγούμενη ημέρα, μεταξύ των οποίων τέσσερις ήταν της Νομικής, οι οποίοι ζητούσαν την κατάργηση του Ν.Δ 1347/73. Σύμφωνα με τα όσα έγραψε στην επιστολή του προς τον υπουργό υποστήριξε ότι «κατόπιν τῆς τοιαύτης ἐνεργείας δεν εἶμαι πλέον εἰς θέσιν να ἀσκῶ κατὰ τὸν προσήκοντα τρόπο τὰ ἐκ τοῦ ἀξιώματος τούτου ἀπορρέοντα καθήκοντα»²³⁷. Πέρα από τους τέσσερις καθηγητές της Νομικής (Ι. Αραβαντινός, Α. Γαζής, Π. Ζέπος και Γ. Μητσόπουλος) στο μέτρο της στράτευσης των αντιφρονούντων φοιτητών αντιτάχθηκε φανερά και το μέλος της Συγκλήτου και καθηγητής Οργανικής Χημείας της Φυσικομαθηματικής Γεώργιος Βάρβογλης, ο οποίος παραβρέθηκε, μαζί με άλλους τέσσερις συναδέλφους του καθηγητές στην ίδια σχολή (Δημήτριο Γαλανό, Δημήτριο Κατάκη, Θεόδωρο Γιαννακόπουλο, Βασίλειο Καπούλα)²³⁸, στις συγκεντρώσεις των φοιτητών, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν ενάντια στο νομοθέτημα²³⁹. Σε εκείνη την απογευματινή συνεδρία, η Σύγκλητος αποφάσισε το Μέγαρο να παραμείνει κλειστό «λόγω ἐπισκευῶν», με δεδομένο ότι επιτεύχθηκε η αποχώρηση των φοιτητών και σε αργαστή συνεργασία μαζί τους²⁴⁰. Τα πράγματα ηρέμισαν για περίπου δύο εβδομάδες. Η επόμενη προγραμματισμένη συγκέντρωση των φοιτητών στο κτήριο της Νομικής είχε προγραμματιστεί να γίνει στις 6 Μαρτίου 1973. Οι φοιτητές είχαν ζητήσει το αμφιθέατρο της Φυσικομαθηματικής, όπως είχαν ζητήσει και στις άλλες τέσσερις σχολές -πλην της Θεολογικής- αντίστοιχα αμφιθέατρα. Ο πρύτανης Κ. Τούντας²⁴¹ αρνήθηκε να παραχωρήσει αίθουσα στο κέντρο της Αθήνας, όπου θα γινόταν μετά τις επιμέρους συνελεύσεις των σχολών «παμφοιτητική συγκέντρωση» και είπε στους φοιτητές ότι μπορούσαν να μεταβούν σε υπαίθριο χώρο, στο Γουδί. Επιπλέον, ο Β' αντιπρύτανης Κ. Ρόκας επικαλέστηκε, προκειμένου να

τελικά επιφυλάχθηκε να βγάλει απόφαση. Στο ίδιο, Συνεδρία 91^η, 20 Φεβρουαρίου 1973, σ. 8-9 (360-361). Δύο εβδομάδες πριν, η Σύγκλητος αποφάνθηκε σχετικά με τον τελειόφοιτο της Νομικής Χαράλαμπο Γεωργούλα, ότι δεν είχε δικαιοδοσία για την επιβολή πειθαρχικής ποινής για φοιτητή ο οποίος είχε καταδικαστεί για αδίκημα που αφορούσε την ασφάλεια του κοινωνικού καθεστώτος. Στο ίδιο, Συνεδρία 89^η, 6 Φεβρουαρίου 1973, σ. 3 (299).

²³⁶ Το βιογραφικό του βλ. στο Παράρτημα.

²³⁷ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 94^η, 22 Φεβρουαρίου 1973, σ. 2 (385). Την παραίτησή του ανακάλεσε κατά την 97^η συνεδρία του ίδιου οργάνου, στις 13 Μαρτίου 1973.

²³⁸ Οι 3.000 φοιτηταί στη Νομική Σχολή δεν εγκαταλείπουν το κτίριο αν δε ανακληθή το Ν.Δ για τη στράτευση, *Τα Νέα*, 22 Φεβρουαρίου 1973.

²³⁹ Στο ίδιο.

²⁴⁰ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 94^η, 22 Φεβρουαρίου 1973, σ. 3 (386).

²⁴¹ Το βιογραφικό του βλ. στο Παράρτημα.

παραχωρηθεί το αμφιθέατρο, την κατάθεση σχετικής με το θέμα αίτησης είκοσι τέσσερις ώρες πριν την ημέρα της παραχώρησης, όπως προέβλεπε ο Ν. 5343/32. Έτσι, η Σύγκλητος α) ανακοίνωσε επειδή δεν κατατέθηκε γραπτή άδεια από τους φοιτητές, η προφορική άδεια του πρύτανη -η οποία είχε εν τω μεταξύ δοθεί, δεν ίσχυε και β) αποφάσισε ότι το Πανεπιστήμιο τίθετο σε αργία, με το πρόσχημα του τριημέρου των Απόκρεω, από την Παρασκευή 6 Μαρτίου, έως την Τρίτη 10 Μαρτίου 1973²⁴².

Όμως οι σύλλογοι των φοιτητών δεν πτοήθηκαν και κινήθηκαν αυτή τη φορά διαμέσου της νόμιμης οδού. Στις 15 Μαρτίου 1973 υπέβαλαν έγγραφη αίτηση δέκα σύλλογοι σχολών ή επιμέρους τμημάτων του Ε.Κ.Π.Α για την πραγματοποίηση γενικών συνελεύσεων τη επόμενη ημέρα. Η Σύγκλητος αρχικά αντιπρότεινε να παραχωρήσει ανά εβδομάδα σε κάθε σχολή τη σχετική άδεια. Ο κοσμήτορας της Νομικής αν και τόνισε ότι ήταν αντίθετος στην παροχή σχετικής άδειας προς τους φοιτητές, πρόβλεψε ότι οι φοιτητές θα πραγματοποιούσαν τις συνελεύσεις τους διαμέσου της κατάληψης των κτιρίων. Αλλά και ο ομότιμος της Ιατρικής Γ. Μερίκας υποστήριξε ότι αν δίνονταν όλες οι σχετικές άδειες θα αποδιοργανώνονταν πλήρως οι σπουδές εντός του ιδρύματος. Στο τέλος η Σύγκλητος απάντησε ότι αδυνατούσε να ικανοποιήσει συνολικά το αίτημα των φοιτητών και λόγω πίεσης χρόνου. Τελικά συγκεντρώσεις φοιτητών έγιναν τις επόμενες πέντε ημέρες με κορύφωση αυτή της 20^{ης} Μαρτίου 1973 στη Νομική, όπου προχώρησαν στην εκ νέου κατάληψη του κτιρίου²⁴³. Ο πρύτανης κατάλαβε αυτή τη φορά τη δυσκολία της κατάστασης. Επεσήμανε μεν ότι η κυβέρνηση χαρακτήριζε την κατάσταση απαράδεκτη και δεν θα επέτρεπε τη διανυκτέρευση των φοιτητών στο κτήριο, τόνισε δε ότι η έξοδος των φοιτητών «διά δυναμικῶν μέσων» μπορούσε να οδηγήσει σε γενική αποχή από τα μαθήματα, όπως επίσης στο όρο για επάνοδο μόνο μέσα από την παραίτηση της Συγκλήτου²⁴⁴. Επίσης γνωστοποίησε προς τους άλλους συγκλητικούς ότι με εντολή του κοσμήτορα της Νομικής εντός του κτιρίου βρισκόταν, προκειμένου να έρθει σε επαφή με τους φοιτητές, ο επικουρικός καθηγητής Λάμπρος Σινανιώτης. Ο τελευταίος ενημέρωσε ότι οι φοιτητές δεν δέχονταν να έρθουν σε επικοινωνία με τα μέλη της Συγκλήτου. Οι φοιτητές επιπλέον, διαβίβαζαν ενυπόγραφο κείμενο με τα αιτήματά τους. Σε αυτά ζητούσαν άδεια για γενική συνέλευση στις 22 Μαρτίου στην οποία παρακαλούσαν να παρίστανται όλοι οι καθηγητές του Ε.Κ.Π.Α και να αφήνονταν ελεύθεροι όσοι συνελήφθησαν τις

²⁴² Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 95^η, 5 Μαρτίου 1973, σ. 1-2 (387-388).

²⁴³ Παπάζογλου, Μ. (1975). *Φοιτητικό κίνημα και δικτατορία*. Αθήνα: Επικαιρότητα, σ. 107.

²⁴⁴ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 95^η, 5 Μαρτίου 1973, σ. 1-2 (430- 431).

τελευταίες τρεις ημέρες. Ζητούσαν και τον πρότανη ή έναν εκπρόσωπο των καθηγητών ο οποίος με υπευθυνότητα θα καθόριζε τη στάση απέναντι στα αιτήματα των φοιτητών. Το κείμενο υπέγραψαν οι Ιωάννης Μαντζουράνης, Νίκος Μπίστης, Στέφανος Τζουμάκας και Γιώργος Βερνίκος²⁴⁵. Κατόπιν, η Σύγκλητος καλούσε τους φοιτητές, τους οποίους θεωρούσε ελάχιστη αριθμητικά ομάδα, να εγκαταλείψουν το Μέγαρο Θεωρητικών Επιστημών και τους ανακοίνωνε ότι θα ζητούσε τη συνδρομή των αρμόδιων αρχών προκειμένου να επιβληθεί η τάξη, κάτι το οποίο απέφυγε μέχρι το χρονικό σημείο εκείνο. Στη συνέχεια τα μέλη της Συγκλήτου διαβίβασαν έγγραφο προς τον αστυνομικό διευθυντή Αθηνών με το οποίο του ανακοίνωναν ότι η συγκέντρωση των φοιτητών στο κτίριο ήταν παράνομη. Έτσι, μπροστά στο αδιέξοδο της διοίκησης του πανεπιστημίου να βρει λύση, και μετά από απόρρητο έγγραφο του υπουργού Παιδείας Ν. Γκαντώνα, με το οποίο ζητούσε από τη Σύγκλητο -σε περίπτωση αδυναμίας εξεύρεσης λύσης- «τήν συμπαράστασιν τῆς Πολιτείας πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ὁμαλῆς λειτουργίας τῶν Ἰδρυμάτων»²⁴⁶, τελικά επενέβησαν αστυνομικές δυνάμεις διαπράττοντας εκτεταμένες βιαιότητες κατά των φοιτητών. Αυτό το γεγονός βέβαια δεν θα κάμψει το φοιτητικό φρόνημα, παρότι δυσχέρανε τις όποιες σχέσεις υπήρχαν με τη διοίκηση του ιδρύματος. Σε εκείνη τη συγκυρία δεν εξέλειψαν και οι φωνές οι οποίες ζήτησαν ηπιότερη στάση απέναντι στους φοιτητές. Χαρακτηριστικά, ο Β' αντιπρότανης καθηγητής της Νομικής Κ. Ρόκας, στις 23 Μαρτίου, άλλαξε στάση σε σχέση με δύο εβδομάδες πριν όταν επικαλούμενος και το προαναφερθέν σημείωμα του Στ. Παττακού, τόνισε ότι οι φορείς διοίκησης του Ε.Κ.Π.Α προκειμένου να γεφυρώσουν το χάσμα τους με τους φοιτητές έπρεπε να προβούν σε «γλελογισμένες παραχωρήσεις πρὸς τοὺς φοιτητάς», σε ηπιότερα μέσα τα οποία εξυπηρετούσαν κατά τον ίδιο, «την μικράν μερίδα τῶν φοιτητῶν ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἐπιθυμοῦν νὰ παρασύρουν καί τοὺς ὑγειῶς σκεπτόμενους φοιτητάς»²⁴⁷. Επίσης ο κοσμήτορας της Ιατρικής, βλέποντας το αδιέξοδο επεσήμανε ότι το αρμόδιο υπουργείο έπρεπε να μεριμνήσει για άρση του μέτρου της υποχρεωτικής στράτευσης, καθότι με αυτόν τον τρόπο δεν θα έχαναν το έτος σπουδών τους οι φοιτητές. Τελικά, η Σύγκλητος ως συλλογικός φορέας διοίκησης, με δελτίο τύπου προς τα μέσα επικοινωνίας στις 24 Μαρτίου 1973 δήλωνε μεν την ανάγκη συλλογικής οργάνωσης της φοιτητικής ζωής ως αναγκαίο συμπλήρωμα της εκπαίδευσης και της οργάνωσης της πανεπιστημιακής ζωής και καλούσε στην ανάδειξη εκπροσώπων των φοιτητών, αλλά ποτέ

²⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 3 (432).

²⁴⁶ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 100^η, 23 Μαρτίου 1973, σ. 10 (446).

²⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 11 (447).

σε επίσημο έγγραφό της δεν υποστήριξε την άρση της διάταξης για τη στράτευση των φοιτητών.

Όπως σωστά επεσήμαναν οι Εμμ. Φυριππής και Χ. Μπαμπούνης²⁴⁸, σε καμιά συνεδρία της Συγκλήτου, μέχρι τις 15 Μαρτίου 1973, δεν συζητήθηκαν ως προς την ουσία και το περιεχόμενό τους τα ψηφίσματα και τα αιτήματα των φοιτητών. Για το λόγο αυτό ήταν επιφυλακτική για την παραχώρηση αιθουσών του ιδρύματος προκειμένου να συγκληθούν γενικές συνελεύσεις φοιτητών. Η διοίκηση του ιδρύματος έμεινε στον τυπικό διοικητικό- διεκπεραιωτικό της ρόλο και φαίνεται ότι δεν κατανόησε το εύρος, τη δυναμική και τις πιθανές συνέπειες του προβλήματος, παρότι από την πρώτη σχετική συνεδρία, ο πρύτανης Κ. Τούντας είχε αναγνωρίσει ότι «υπάρχει άναταραχή εις όλον τον φοιτητικόν κόσμον, λόγω τῶν προσφάτων γεγονότων τοῦ Πολυτεχνείου, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει, ὅτι τὰ φοιτητικά ἐπεκτείνονται σάν τήν φωτιά. [...] Ὑπάρχουν γενικότερα αἰτήματα περί καταργήσεως τῶν Δ/των 93/69, 180/69, 720/70 καί 1347/73»²⁴⁹. Παρόλα αυτά επιμέρους συγκλητικοί, η μειοψηφία, με τη στάση τους υιοθέτησαν στάση η οποία ήταν πιο κοντά στα φοιτητικά αιτήματα και η οποία δεν καταγράφονταν πάντα στα πρακτικά²⁵⁰. Όπως ο Γ. Βάρβογλης και ο «μάλλον αρχαιότερος» καθηγητής της Νομικής Π. Ζέπος, ο οποίος σε επιστολή του προς τον πρύτανη ζητούσε με το κύρος το οποίο απέρρεε από τη θέση του δεύτερου, να παρέμβει θεσμικά προκειμένου να ανακληθεί το Ν.Δ. 1347/73, εκφράζοντας ένα περισσότερο φιλελεύθερο πνεύμα από το οποίο παραδοσιακά διαπνέονταν οι φορείς της Νομικής. Τα περισσότερα μέλη της συγκλήτου δεν φαίνεται να είχαν και επαρκή πληροφόρηση για το τι συνέβαινε εντός της Νομικής. Παρόλα αυτά το αρχαιότερο πανεπιστήμιο της χώρας παρέμεινε σε παραδοσιακό πλαίσιο δράσης και λειτουργίας και δεν συναινούσε στα φοιτητικά αιτήματα. Έκδηλη ήταν, σε παραλληλία με την κυβερνητική ρητορία, και η επίκληση του φόβου κομμουνιστικής εκτροπής καθώς επίσης και της ανάγκης αστυνομικής πρέμβασης. Ο πρύτανης του ιδρύματος παρουσίασε, επικαλούμενος σχετική συζήτηση με συνάδελφό του στο Seatle των Η.Π.Α, την εκεί κατάσταση ως εξής: «Ὅμαδες κομμουνιστῶν, περιστοιχίζουν ὀμάδας φοιτητῶν μέ φοιτητικά αἰτήματα. Ὁ τρόπος ἐξουδετερώσεως τῶν κομμουνιστῶν, εἶναι ὁ διάλογος μετά τῶν καλοπροαιρέτων φοιτητῶν. Ἐπίσης τὰ Πανεπιστήμια ἐκεῖ διαθέτουν Παν/κὴν Ἀστυνομίαν, πλήν

²⁴⁸ Φυριππής Ε., Μπαμπούνης, Χ. (2006). Μέρες του 1973 [20 Φεβρουαρίου- 20 Μαρτίου] στη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών: *Αναγνώριση. Τιμητικό αφιέρωμα στον καθηγητή Θεόδωρο Γ. Εξαρχάκο*. Αθήνα, σ. 734.

²⁴⁹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 91^η, 20 Φεβρουαρίου 1973, σ. 1 (358).

²⁵⁰ Φυριππής Ε., Μπαμπούνης, Χ. (2006), ό.π., σ. 738.

ὁμως, εὐρίσκονται πλειτάκις εἰς τήν ἀνάγκην νά ἐπικαλεσθοῦν τήν βοήθειαν καί τῆς Κρατικῆς Ἀστυνομίας, ἡ ἐπέμβασις τῆς ὁποίας οὐδέν πρόβλημα δημιουργεῖ εἰς τήν κοινήν γνώμην»²⁵¹.

δ. Μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου

Μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου του Νοεμβρίου του 1973, η σύγκλητος του Ε.Κ.Π.Α απέστειλε κείμενο προς τον υπουργό Παιδείας Π. Χρήστου, ο οποίος προερχόταν από την ίδια σχολή του Α.Π.Θ με τον πρύτανη του Ε.Κ.Π.Α Αθ. Χαστούπη²⁵²: τη Θεολογική. Αφού του κοινοποιούσαν ότι ανέστειλαν όλες τις εν εξελίξει διαδικασίες πλήρωσης των κενών εδρών στο αρχαιότερο πανεπιστήμιο της χώρας ώστε αυτές να «πληρωθοῦν προσηκόντως» προκειμένου να μην αποβεί σε βάρος της «ἐθνικῆς παιδείας»²⁵³, υποστήριζαν ότι μέσα από την συνταγματικά κατοχυρωμένη ακαδημαϊκή ελευθερία, η οποία «ὡς διεθνῶς ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κόσμῳ διασφαλίζεται»²⁵⁴ οι ἑλληνες δάσκαλοι ὀφείλαν να διδάξουν «διὰ τοῦ παραδείγματος ἑλληνικότητα»²⁵⁵. Διαβεβαίωναν ότι «Πολιτεία καί ἀκαδημαϊκοί διδάσκαλοι ὑπό τοῦ αὐτοῦ ἐμποροῦνται κοινῷ ἰδεώδους τῆς παροχῆς εἰς τοὺς Ἑλληνόπαιδας παιδείας ὀρθῆς καί πρό πάντων παιδείας ἑλληνικῆς»²⁵⁶. Ἐτσι, ἐδειχναν ὅτι μπορούσαν να σταθούν αρωγοί στη νέα κυβερνητική προσπάθεια και συγκαταβατικά καθότι «ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ὅτε αἱ διεθνιστικαί ἢ ἀναρχικαί τάσεις κατέστησαν ἀπειλή διὰ τό ἔθνος, οὔτε εἰς πάντας ἀρμόζει εἰμὴ μόνον εἰς τοὺς ἐκ νεότητός των ἐν τῷ ἀκαδημαϊκῷ κλίματι ἀνελιχθέντας, οὔτε δύναται νά εὐοδωθῇ ἄνευ ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας καί αὐτοτελείας, τὰς ὁποίας ἀπαραιτήτως προαπαιτεῖ»²⁵⁷.

Το Ε.Κ.Π.Α, διὰ των φορέων διοίκησής του προσπαθοῦσε να προσαρμοστεί στη συγκυρία, υποστηρίζοντας τις προσπάθειες της κυβέρνησης ἐνάντια στα νέα ἥθη, υπερασπιζόμενο ταυτόχρονα και τον παραδοσιακό ρόλο του ως εθνικού πανεπιστημίου. Οι φορεῖς διοίκησής του δήλωναν υποστήριξη στο νέο κυβερνητικό σχῆμα, το «καθεστῶς Ἰωαννίδη», δεν ἔκαναν καμιά αναφορά στη μορφή του, την πιο σκληρή και κομικοτραγική η οποία αναπόφευκτα το ἔκαναν να παρακμάσει και να παραπαίει, οὔτε και αφουγκράστηκαν τα μηνύματα των καιρῶν.

²⁵¹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 101^η, 27 Μαρτίου 1973, σ. 2 (452).

²⁵² Τα βιογραφικά των Π. Χρήστου και Αθ. Χαστούπη του βλ. στο Παράρτημα.

²⁵³ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου τριετίας 1973-76, (Πρυτανεία Αθ. Π. Χαστούπη), Συνεδρία 13^η, 8 Δεκεμβρίου 1973, σ. 1 (324).

²⁵⁴ Στο ἴδιο, σ. 3 (326).

²⁵⁵ Στο ἴδιο, σ. 4 (327).

²⁵⁶ Στο ἴδιο, σ. 2 (325).

²⁵⁷ Στο ἴδιο, σ. 4 (327)

2. ΑΠΟΛΥΣΕΙΣ

Αμέσως μετά την ανάληψη του υπουργείου Παιδείας από τον Θ. Παπακωνσταντίνου, έγιναν απολύσεις πανεπιστημιακών καθηγητών, οι οποίες είχαν να κάνουν κυρίως με προσωπικές επιλογές του υπουργού. Απολύσεις πανεπιστημιακών καθηγητών έγιναν και σε άλλες μεταβατικές- ανώμαλες περιόδους του 20^{ου} αιώνα. Μάλιστα, συνέβαιναν κατά την πρώτη φάση των πολιτικών μεταβολών²⁵⁸.

Οι απολύσεις με νομοθέτημα του υπουργού της χούντας οδήγησαν σε ρήξη στις σχέσεις του με την πανεπιστημιακή κοινότητα. Πιο συγκεκριμένα, στα τέλη Ιανουαρίου 1968, με βάση Υπουργική Απόφαση του Θ. Παπακωνσταντίνου²⁵⁹ -δυνάμει των Ε' Θ' και Ι' Συντακτικών Πράξεων- απολύθηκαν τακτικοί καθηγητές, έκτακτοι και εντεταλμένοι υφηγητές των Πανεπιστημίων της χώρας²⁶⁰. Εξαιτίας αυτής της απόφασης την μεγαλύτερη εκκαθάριση υπέστη το Α.Π.Θ. με απολύσεις 27 μελών του, καθηγητών και υφηγητών. Στην Αθήνα ο συνολικός αριθμός των απολυμένων και σε διαθεσιμότητα διδασκόντων ήταν αισθητά μικρότερος. Δέκα συνολικά καθηγητές και τρεις υφηγητές απολύθηκαν ή τους στερήθηκε ο τίτλος²⁶¹, οι οποίοι προήλθαν από όλες τις σχολές του ιδρύματος: τέσσερις από τη Νομική (Φαίδων Βεγλερής, Κωνσταντίνος Δεσποτόπουλος, Ιωάννης Πεσμαζόγλου, Γεώργιος-Αλέξανδρος Μαγκάκης), τρεις στη Φιλοσοφική (Δημήτριος Πάλλας, Γεώργιος Ζώρας, Ευθύμιος Αντώναρος), τρεις στην Ιατρική (Μιλτιάδης Παπαμιλιτιάδης, Κωνσταντίνος Ηλιάκης, Ηλίας Μόσχος), ένας στη Θεολογική (Γεράσιμος Κονιδάρης) ένας στη Φυσικομαθηματική (Σπύρος Ζερβός), και ένας στο Οδοντιατρικό τμήμα της Ιατρικής, του οποίου ανακλήθηκε λίγο αργότερα η απόλυση (Χαράλαμπος Χαραλαμπίδης). Το πνεύμα της αποψίλωσης των Α.Ε.Ι της χώρας συνεχίστηκε με την ΙΕ' Συντακτική Πράξη, η οποία προέβλεπε τη μείωση του ορίου ηλικίας

²⁵⁸ Για την πρώτη βενιζελική περίοδο, καλύτερα για τη συγκυρία μετά το κίνημα στο Γουδί, βλ. Σιμενή, Π. (2008), ό.π., σ. 128-134. Για τις απολύσεις κατά τις μετακατοχικές κυβερνήσεις βλ. Παπαστράτης, Π. (2002). Η εκκαθάριση των δημοσίων υπηρεσιών στην Ελλάδα τις παραμονές του εμφυλίου πολέμου, στο: Baerentzen, L., Ιατρίδης, Γ., Smith, OI. (επιμ). *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο (1945-1949)*. Αθήνα: Ολκός, σ. 47-66, καθώς και τ.ί. (2004). Η εκκαθάριση του Πανεπιστημίου μετά την Απελευθέρωση, στο: Mazower, M. (επιμ.). *Μετά τον Πόλεμο: η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα 1943-1960*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 73-86.

²⁵⁹ Απόφασις Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, 27 Ιανουαρίου 1968, (ΦΕΚ 30, τχ. Γ').

²⁶⁰ Για τα τρία αυτά νομοθετικά κείμενα βλ. Συντακτική Πράξη Ε' «Περί εξυγιάνσεως και αποκαταστάσεως ευρυθμίας των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 9/14 Ιουνίου 1967, (ΦΕΚ 100, τχ. Α'), Συντακτική Πράξη Θ' «Περί τροποποιήσεως των περί νομιμοφροσύνης των υπαλλήλων διατάξεων», 18/22 Ιουλίου 1967, (ΦΕΚ 125, τχ. Α'), Συντακτική Πράξη Ι' «Περί εξυγιάνσεως των δημοσίων και άλλων τινών υπηρεσιών», 29/31 Αυγούστου 1967, (ΦΕΚ 149, τχ. Α').

²⁶¹ Η ποινή αυτή προβλέφθηκε για τους υφηγητές.

συνταξιοδότησης των καθηγητών στο 65^ο έτος²⁶² και η οποία οδήγησε σε έξοδο 71 πανεπιστημιακούς στο τέλος της ακαδημαϊκής χρονιάς. Έχει υπολογιστεί ότι μέσα από τις δύο αυτές ενέργειες τα ελληνικά πανεπιστήμια έχασαν το 30% των διδασκόντων τους²⁶³, και ότι το 1971 υπήρχαν 144 κενές έδρες στα Α.Ε.Ι της χώρας²⁶⁴.

Οι υφηγητές οι οποίοι δεν ασκούσαν άμεσα διδακτικό έργο στερήθηκαν τον τίτλο τους καθώς και το δικαίωμα να διδάσκουν. Οι τακτικοί καθηγητές καθώς και οι εντεταλμένοι διδασκαλίας υφηγητές αποπέμφθηκαν από το πανεπιστήμιο. Όλοι σχεδόν με το αιτιολογικό ότι «κατὰ τὰς ἐκδηλώσεις των ἐν τε τῇ ἐπαγγελματικῇ καὶ τῇ κοινωνικῇ ζωῇ καταφέροντο παντοιοτρόπως ἐναντίον τοῦ κρατοῦντος πολιτειακοῦ καὶ κοινωνικοῦ καθεστῶτος καὶ βασικῶν αὐτοῦ θεσμῶν [και] ἐπροπαγάνδιζον ἢ ὑπεβοήθουν τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ κομμουνισμοῦ...[...] παροτρύνοντες ἢ ὑποβοηθοῦντες διάφορα ἄτομα εἰς συγκεντρώσεις ἢ ἄλλας ἐκδηλώσεις ἀποσκοπούσας εἰς τὴν διατάραξιν τῆς δημοσίας ἡσυχίας καὶ τάξεως ἐπὶ τῷ ἀνωτέρῳ σκοπῷ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ κρατούντος κοινωνικοῦ καθεστῶτος»²⁶⁵.

α. Η στάση του υπουργού

Ο υπουργός δικαιολόγησε στο τύπο την ενέργειά του αυτή με το παρακάτω σκεπτικό: «ἡ Ἐθνικὴ Ἐπαναστατικὴ Κυβέρνησις, τάξασα ὡς ἓνα ἐκ τῶν μεγάλων στόχων της τὸν συγχρονισμόν και τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς Ἐκπαιδύσεως, ἔκρινεν ὅτι ὠφείλε ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν ἐξυγίανσιν τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος της. Διότι ἐκεῖ διαμορφώνεται ἡ πνευματικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἡγεσία τοῦ Ἑθνους. Καὶ διότι ἀπὸ τὴν ἠθικὴν καὶ παιδευτικὴν στάθμην της ἐξαρτάται καὶ τῶν δύο ἄλλων βαθμίδων τῆς ἐκπαιδύσεως ἡ πρόοδος καὶ ὁλοκλήρου τῆς χώρας ἡ ὑλικὴ προκοπή»²⁶⁶. Ανέφερε ότι η απόφασή του ήρθε σε συνέχεια και της ΙΕ' Συντακτικῆς Πράξης με την οποία «ἀπηλευθερώθη ἡ ἀνωτάτη ἐκπαίδευσις ἀπὸ τὰ δεσμά τοῦ παρελθόντος [και] κατελύθησαν αἱ προϋθοθέσεις τοῦ τοῦ ἀθλίου νεποτισμοῦ». Συσχέτισε μάλιστα την ενέργεια αυτή με την παροχή των δωρεάν συγγραμμάτων, με τον έλεγχο δηλαδή, της πανεπιστημιακῆς γνώσης: «πρέπει νὰ προστεθῇ νῦν ὅτι

²⁶² Συντακτικὴ Πράξις ΙΕ' «Περὶ ἐκλογῆς καθηγητῶν των Ανωτάτων Εκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων», 19/20 Δεκεμβρίου 1967, (Φ.Ε.Κ. 227, τχ. Α').

²⁶³ Κριμπάς, Κ., Η Ανώτατη Παιδεία τον καιρό της χούντας, περ. Αντί, τχ. 651, Ιανουάριος 1998, σ. 30.

²⁶⁴ Σακελλαρίου, Κ., Υπάρχουν 144 κεναὶ ἑδραὶ καθηγητῶν Ανω[τάτων] Σχολῶν, *Το Βήμα*, Κυριακή 14 Νοεμβρίου 1971.

²⁶⁵ Πράξις Υπουργοῦ Εθνικῆς Παιδείας και Θρησκευμάτων αρ. 864 της 15/ 27 Ιανουαρίου 1968, (ΦΕΚ 30, τχ. Γ').

²⁶⁶ Απολύονται 49 Καθηγηταὶ Ανωτάτων Σχολῶν, *Ελεύθερος Κόσμος*, 28 Ιανουαρίου 1968.

έπεβάλλετο να προηγηθῇ ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν ἀκατάλληλων καθηγητῶν τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων διὰ τὴν χορηγηθῶν εἰς τοὺς φοιτητὰς καὶ τοὺς σπουδαστὰς δωρεὰν καὶ δαπάναις τοῦ κράτους»²⁶⁷. Ο Θ. Παπακωνσταντίνου δεν ἔτρεφε καὶ τὰ καλύτερα αἰσθήματα γιὰ τοὺς πανεπιστημιακοὺς καθηγητὲς τῆς χώρας, ὅπως φάνηκε καὶ κατὰ τὶς συζητήσεις τοῦ συνταγματικοῦ κειμένου τοῦ 1968²⁶⁸. Κατὰ τὶς συζητήσεις αὐτὲς μίλησε γιὰ «τὶς ὑπαγορεύσεις τοῦ συμφέροντος τοῦ καθεστῶτος οἰκογενειοκρατίας»²⁶⁹, με βάση τὶς ὁποῖες ἰδρύνονταν, τροποποιούνταν ἢ καὶ καταργούνταν πανεπιστημιακὲς ἐδρες. Παρόλα αὐτά, ἀπὸ ἀντίστοιχες ἐπιλογές καὶ πρακτικὲς ὁμως, δὲν ἔμειναν ἀπ' ἐξω καὶ οἱ ἐκπαιδευτικοὶ τῶν ἄλλων δύο βαθμίδων, μίας καὶ τὶς ἀπολύσεις καθηγητῶν πανεπιστημίου ἀκολούθησαν -βάση τῶν Θ', Ι' καὶ ΚΖ²⁷⁰ Συντακτικῶν πράξεων- νέες ἀπολύσεις δασκάλων, καθηγητῶν καὶ υπαλλήλων τοῦ Υπ.Ε.Π.Θ τὴν 1^η Μαρτίου 1968²⁷¹.

Οἱ ἀντιπαραθέσεις τοῦ Θ. Παπακωνσταντίνου με τὸν ἀκαδημαϊκὸ κόσμον τῆς χώρας συνεχίστηκαν καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς υπουργίας του. Δείγμα τῆς ἐμμονῆς καὶ τῆς θέλησής του νὰ βρίσκεται σὲ διαρκὴ ἀντιπαράθεση με τὸν πνευματικὸν κόσμον τῆς χώρας. Πιο συγκεκριμένα, τὸν Ιούνιο τοῦ 1971 μέσα ἀπὸ τὸν τύπο κατέφυγε σὲ προσωπικὴ ἐπίθεση κατὰ μελῶν τῆς Ακαδημίας Αθηνῶν με τὴν αιτιολογία ὅτι ἤθελαν νὰ ἐξασφαλίσουν προσωπικά ἀνταλλάγματα προτείνοντάς του τὴν βράβευση τοῦ βιβλίου του «*Ἡ μάχη τῆς Ἑλλάδος*», καθὼς καὶ τὴν ἐκλογή του ὡς νέου μέλους τοῦ ἰδρύματος²⁷². Ο ἴδιος ἔδωσε στὴν κυκλοφορία ἐννιάσέλιδο ὑπόμνημα, με τὸ ὁποῖο ἐνημέρωνε τὴν πνευματικὴν ἡγεσία τοῦ τόπου σχετικὰ με τὰ αἷτια τῆς καταγγελίας του. Ἡ ἱστορία τῆς βράβευσης τοῦ βιβλίου του «*Ἡ μάχη τῆς Ἑλλάδος*» εἶχε ξεκινήσει σύμφωνα με τὸν Θ. Παπακωνσταντίνου ἀπὸ τὸ Μάρτιο τοῦ 1967, πρὶν τὴν ἐπιβολὴ τῆς δικτατορίας καὶ λίγο μετὰ τὴν πρώτη ἐκδόσή του. Μέλη τοῦ ἰδρύματος τὸν εἶχαν πλησιάσει καὶ ἀρχικὰ τοῦ εἶχαν υποδείξει, σύμφωνα πάντα με τὸν ἴδιο, νὰ μὴ βραβευτεῖ γιὰ ὅσο διάστημα θα

²⁶⁷ Στὸ ἴδιο.

²⁶⁸ Βλ. Δούκας, Τρ. (2004), ὅ.π.π..

²⁶⁹ Βλ. Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος- Υπουργικὸν Συμβούλιον. (1969). *Ἐστενογραφημένα πρακτικά τοῦ Νέου Συντάγματος 1968*. (Προεδρία Γ. Παπαδόπουλου). Αθήνα: Ἐθνικὸ Τυπογραφεῖο, σ. 136.

²⁷⁰ Συντακτικὴ Πράξις ΚΖ' «Περὶ καταργήσεως τῆς διατάξεως τοῦ ἀρθροῦ 8 τῆς Κ' Συντακτικῆς Πράξεως», 27 Αυγούστου/ 3 Σεπτεμβρίου 1968, (Φ.Ε.Κ. 192, τχ. Α').

²⁷¹ Σχετικὰ βλ. Ἐλεύθερος Κόσμος, 1 Μαρτίου 1968.

²⁷² Σύμφωνα με τὸν Ἀλέξη Δημαρά, ἡ διένεξη εἶχε ξεκινήσει στὶς ἀρχές τοῦ 1971 καὶ με ἀφορμὴ ἀπόφαση τοῦ Ἀρείου Πάγου σύμφωνα με τὴν ὁποία οἱ ἐκλογές τῶν ἀκαδημαϊκῶν εἶχαν γίνῃ μέσα ἀπὸ διαδικασίες τῶν ὁποίων ὁ Κανονισμὸς δὲν ἦταν νομότυπος. Βλ. Δημαράς, Α. (1976). Προσέλωση στὴν παράδοση καὶ ἀντίσταση στὴν ἐλληνικὴ ἐκπαίδευση, στο: Γιαννόπουλος, Γ.Ν., Clogg, R. (ἐπιμ.). *Ἡ Ἑλλάδα κάτω ἀπὸ στρατιωτικὸ ζυγὸ* (μτφρ. Η. Κανακάκη- Γ. Γιαννουλόπουλος). Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 224. Σχετικὰ με τὴ διένεξη δικτατορίας- Ακαδημίας Αθηνῶν βλ. καὶ Λαμπρία, Αναστ. (2007), ὅ.π.π.

παρέμενε μέλος της κυβέρνησης. Μετά την παραίτησή του από τη θέση του υπουργού Παιδείας και πιο συγκεκριμένα τον Οκτώβριο του 1969 τρεις ακαδημαϊκοί επανέφεραν το θέμα στην Τάξη των Γραμμάτων και Καλών Τεχνών του ιδρύματος. Το σώμα αυτό όμως, αποφάσισε ότι επειδή είχε βραβευθεί παλαιότερα άλλο βιβλίο του δεν επιτρεπόταν, με βάση τον κανονισμό, η απονομή τιμητικής διάκρισης στο ίδιο πρόσωπο²⁷³.

β. Η στάση της Συγκλήτου

Οι απολύσεις των καθηγητών δε συζητήθηκαν εκτενώς στο ανώτατο διοικητικό όργανο του πανεπιστημίου, στη Σύγκλητο, όπως συνέβη και κατά το παρελθόν του ιδρύματος. Η μη συζήτηση των απολύσεων είχε για το πρώτο πανεπιστημιακό ίδρυμα της χώρας εθνικό χαρακτήρα. Παρόλα αυτά, οι συγκλητικοί συνήλθαν εκτάκτως σε συνεδρία την 31^η Ιανουαρίου 1968 μετά την ανακοίνωση της απόλυσης, συνεπεία της εφαρμογής των Συντακτικών Πράξεων, καθηγητών και υφηγητών των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων της χώρας. Κατέληξε μετά τη συζήτηση στις ακόλουθες θέσεις:

α) εξέφρασαν τη λύπη τους για τον τρόπο εφαρμογής του μέτρου και εξέφρασαν ζωηρά παράπονα διότι επιβλήθηκε σε συναδέλφους τους - ανώτατους κρατικούς λειτουργούς- η ποινή της οριστικής απόλυσης «χωρίς προηγουμένως νά γνωστοποιηθούν αυτοίς αί κατ' αὐτῶν στρεφόμεναι κατηγορίαι καί αἰτιάσεις καί νά παρασχεθῇ εἰς τοῦτους τό δικαίωμα τῆς ἀπολογίας καί εὐλογος προθεσμία προς τοῦτο καί πρὸς προσαγωγήν τῶν λοιπῶν μέσων ὑπερασπίσεως, ὡς ἐπιβάλλουν αἱ ἀρχαί τῆς ἀπονομῆς τῆς Θείας Δικαιοσύνης ὅσον καί οἱ κανόνες τῆς ἀπονομῆς τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης αποτελοῦντες ἐπίτευγμα πολλῶν ἀγώνων καί μακράς (ἐπὶ χιλιετηρίδας) ἱστορικῆς ἐξελίξεως καί θεωροῦμενη ὡς μία τῶν βασικῶν προϋποθέσεων τῆς ὑπάρξεως καί ἀναγνωρίσεως Κράτους δικαίου, οἷον εἶναι καί πρέπει νά εἶναι τό ἡμέτερον κράτος»²⁷⁴,

β) να παρακαλέσει την κυβέρνηση, κάτι το οποίο δεν έγινε μετά την εφαρμογή του μέτρου της απόλυσης, να λάβουν γνώση οι καθηγητές και οι υφηγητές «τῶν κατ' αὐτῶν συγκεκριμένων κατηγοριῶν καί αἰτιάσεων καί παρασχεθῶν εἰς τοῦτους τά μέσα, ἵνα ἀπολογηθῶν ἐνώπιον τοῦ ἀρμοδίου ὀργάνου καί προσαγάγουν πάντα τά μέσα τά δυνάμενα νά

²⁷³ Δύο Ακαδημαϊκοί καταγγέλονται δι' απόπειραν συναλλαγῆς, *Ελεύθερος Κόσμος*, 25 Ιουνίου 1971.

²⁷⁴ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Νομικῆς σχολῆς, Πανεπιστημιακό έτος 1967-68 (τόμος 24^{ος}) , Συνεδρία 8^η, 21 Φεβρουαρίου 1968, σ. 2-3, 74-75).

συντελέσουν εις τήν διαπίστωσιν τῆς ἀντικειμενικῆς ἀληθείας καί ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων»²⁷⁵.

Το υπόμνημα των παραπάνω θέσεων ἔφερε την υπογραφή του πρύτανη και καθηγητή της Νομικῆς Γ. Θ. Ράμμου, ο οποίος εξέφρασε στο πρόσωπό του, πέρα από τη θέση του ανώτατου ιδρύματος, τη θέση και της καθ' ὑλὴν αρμόδιας σχολῆς, της Νομικῆς. Για το λόγο αυτό μάλλον το παραπάνω κείμενο βρέθηκε μόνο στα Πρακτικά της Νομικῆς σχολῆς.

Στα πρακτικά της Συγκλήτου υπῆρξε διατυπωμένη η λύπη για την απομάκρυνση του ἑκτακτου καθηγητή Ι. Πεσμαζόγλου, με εξάμηνη διαθεσιμότητα καθώς και για τον τρόπο που κινήθηκε η διαδικασία αὐτή²⁷⁶. Η Σύγκλητος εξέφρασε «την εὐχὴν ὅπως ἐφεξῆς τηρῆται ἡ ὑπὸ τοῦ Ὁργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου προβλεπομένη διαδικασία, ἥτοι ἡ παραπομπή εις τήν δικαιοδοσίαν τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου τῶν δημιουργουμένων θεμάτων ἐπὶ καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ἀποφευγομένης τῆς θέσεως αὐτῶν εις διαθεσιμότητα δι' Ὑπουργικῶν Πράξεων, καθόσον οὕτω δέν δίδεται αὐτοῖς ἡ δυνατότητα ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος τῆς ἀπολογίας»²⁷⁷. Στο ἴδιο πνεῦμα τόσο ο πρύτανης, ὅσο και ο κοσμήτορας της Νομικῆς, Γ. Ράμμος²⁷⁸ και Μ. Δένδιας ἀντίστοιχα, ἀμφότεροι διδάσκοντες στην ἴδια σχολή με τον Ι. Πεσμαζόγλου δήλωναν ὅτι ἦταν λυπηρό να εφαρμόζουν οι κρατούντες την ἑκτακτη διαδικασία της διαθεσιμότητας ἀντὶ της σύννομης και τακτικῆς διαδικασίας της κρίσης ἀπὸ το αρμόδιο πειθαρχικό συμβούλιο. Ο Ι. Θεοδωρακόπουλος εξέφρασε την εὐχή να ἐπανέρθει μετὰ τη διαθεσιμότητα στη διδασκαλία ο Ι. Πεσμαζόγλου, διότι το τμήμα θα ἦταν χολό χωρὶς αὐτόν. Ο Μιχαὴλ Δένδιας ἀναφέρθηκε στους λόγους της προσωρινῆς διαθεσιμότητας, η οποία στην πορεία ἐγίνε οριστική ἀπόλυση για τον εν λόγω καθηγητή, οι οποίοι σχετίζονταν με μια ἐπιστολή του πρὸς τους συναδέλφους του καθηγητῆς της Νομικῆς με την οποία ἐναντιωνόταν σε δηλώσεις του Νικόλαου Μακαρέζου σχετικά με την οικονομική πολιτική της κυβέρνησης. Ο Ι. Πεσμαζόγλου ἦταν μέλος της ολιγομελούς ομάδας η οποία στις ἀρχές της δεκαετίας του '60 ἔκανε τις διαπραγματεύσεις για την συμφωνία σύνδεσης της Ελλάδας με τις Ευρωπαϊκὲς Κοινότητες. Εἶχε διεθνὲς κύρος. Χαρακτηριστικά, στην ἀρχὴ της ἴδιας ἀκαδημαϊκῆς χρονιάς, σε κοινὴ συνεδρία της συγκλήτου και του οικονομικοῦ συμβουλίου του Πανεπιστημίου, του οποίου ο Ι. Πεσμαζόγλου ἦταν ἀναπληρωματικό μέλος, ο πρύτανης τον παρακάλεσε «νά

²⁷⁵ Στο ἴδιο, σ. 3, 75.

²⁷⁶ Σχετικά βλ. Ὑπουργικὴ Πράξις υπ. αριθμ. 56603 της 15^{ης} Ιουλίου 1968, 23 Ιουλίου 1968 (Φ.Ε.Κ 255, τχ. Γ').

²⁷⁷ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1967-68, Συνεδρία 37^η, 30 Ιουλίου 1968 (Πρυτανεία Γ. Θ. Ράμμου), σ. 5 (1756).

²⁷⁸ Το βιογραφικό του βλ. στο Παράρτημα.

βολιδοσκοπήση τούς μεγάλους Τραπεζικούς Όργανισμούς εάν θά ἦσαν διατεθειμένοι νά δανειοδοτήσουν τό Πανεπιστήμιον διά τήν ἐκτέλεσιν τῶν ἔργων τῆς Νέας Πανεπιστημιουπόλεως καί τήν ἀνέγερσιν τῶν Παν. Νοσοκομείων Ἀρεταιείου καί Αἰγινητείου»²⁷⁹.

Παρότρυνση μὴ αποχώρησης ἀπὸ τὴ Νομικὴ ἐκφράστηκε ἀπὸ τοὺς συγκλητικούς συναδέλφους τοῦ καὶ γιὰ τὸν καθηγητὴ τῆς Νομικῆς Ἀλέξανδρο Τσιριντάνη, ὁ ὁποῖος επικαλέστηκε ὡς λόγο παραίτησης «στηθαγχικά ἐνοχλήματα»²⁸⁰, καίτοι δε στάθηκε ἐξαιτίας καὶ τῶν καλῶν τοῦ σχέσεων με παρεκκλησιαστικὲς οργανώσεις, επικριτικὰ πρὸς τὸ καθεστῶς.

Στὴν τελευταία συνεδρία τῆς συγκλήτου, ὑπὸ τὴν Πρυτανεία τοῦ, ὁ Γ. Ράμμος ἔκανε ἀπολογισμό τῆς πορείας τοῦ Πανεπιστημίου σχετικὰ με τὴ στάση τῆς ἀπέναντι στὴ δικτατορικὴ κυβέρνησις τονίζοντας:

«Ἐπεδείξαμεν τὴν νομιμοφροσύνην μας κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε παρεξηγήθημεν ἀπὸ τοὺς ξένους, οἱ ὅποιοι μᾶς κατηγοροῦν, ὅτι ἀποτελοῦμεν τοὺς θεωρητικούς ἀπολογητάς τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐθεωρήσαμεν ὡς καθήκον μας νά βοηθήσωμεν τὴν Κυβέρνησιν εἰς τὸ ἔργον τῆς, διότι πιστεύομεν, ὅτι αὐτὴν τὴν ἀποστολὴν ἔχομεν. Εἴμεθα ὑπάλληλοι, εἴμεθα ἐπιστήμονες καὶ δὲν εἶναι ἀποστολὴ μας νά κάμωμεν ἐπαναστάσεις, ἀλλὰ ἐν τῇ νομιμότητι ζῶντες νά τηρῶμεν τὴν γραμμὴν τῆς νομιμότητος καὶ νά ἐνισχύωμεν τοὺς πολιτικούς θεσμούς ἐντὸς τῆς ἀρμοδιότητός μας.»²⁸¹. Ἐτσι, παρὰ τις ἀπολύσεις τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, τὴν ἐπιβολὴ κυβερνητικοῦ Επιτρόπου, τὴ μείωσις τοῦ ὀρίου ἡλικίας συνταξιοδότησης τῶν καθηγητῶν, τὴ Συντακτικὴ Πράξις γιὰ τοὺς επικουρικούς καθηγητές, σύμφωνα με τὸν πρύτανι τοῦ, τὸ Πανεπιστήμιον δὲν θά ἔπρεπε νὰ ἀλλάξει γραμμὴ²⁸². Ἐτσι, καὶ στὰ 1968 ἀκολουθήθηκε ἡ ἀκαδημαϊκὴ παράδοσις τοῦ πρώτου πανεπιστημίου τῆς χώρας νὰ μὴν ἐκφέρει κρίσιν περὶ τῶν ἀπολύσεων²⁸³.

Μάλιστα ὁ Γ. Κονιδάρης, καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς σχολῆς καὶ τακτικὸ μέλος τῆς Συγκλήτου ἐκείνη τὴν ἀκαδημαϊκὴ χρονιά καὶ ἐπιπλέον ἀπολυμένος, χαρακτήρισε τὸ πανεπιστημιακὸ ἔτος 1967-68 ὡς

²⁷⁹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1967-68, Συνεδρία 14^η, 17 Οκτωβρίου 1967 (Πρυτανεία Γ. Θ. Ράμμου), σ. 2 (231).

²⁸⁰ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Σ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 2^η, 24 Σεπτεμβρίου 1968, σ. 19 (25).

²⁸¹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1967-68, Συνεδρία 41^η, 27 Αυγούστου 1968 (Πρυτανεία Γ. Θ. Ράμμου), σ. 17 (1595).

²⁸² Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1967-68, Συνεδρία 37^η, 30 Ιουλίου 1968 (Πρυτανεία Γ. Θ. Ράμμου), σ. 19 (1758).

²⁸³ Σχετικὰ με τὴν μὴ κρίσιν στὰ ἀπολύσεις μετὰ τις πολιτικὲς ἐξελίξεις τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1917 βλ. Σιμενὴ, Π. (2008). *Μεταρρύθμιση καὶ ἀντίδρασις. Τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ἀπέναντι στις εκπαιδευτικὲς ἀλλαγὰς 1899-1926*. Ἀθήνα: Gutenberg, σ. 212.

«τό έτος τής μεγίστης δοκιμασίας τής αὐτοτελείας τοῦ Πανεπιστημίου»²⁸⁴.

Φόβος ἀπέναντι σε μια κυβέρνησις ἡ ὁποία διένυε τὴν πρώτη, καὶ πιο αὐταρχική, φάσις τῆς δικτατορικῆς τῆς ἐπιβολῆς; Προσπάθεια ταύτισις ἐτσι ὥστε νὰ περισώσουν οἱ καθηγητὲς ὅσα περισσότερα μποροῦσαν ἀπὸ τὰ «συντεχνιακά» τοὺς συμφέροντα; Ἡ μήπως πίστις στὴν «ἐθνική» παράδοσις τοῦ πρώτου Πανεπιστημίου τῆς χώρας; Σίγουρα πάντως σχετικὴ ανοχή καὶ ἐθελουφλία ἀπέναντι σε ἐπιλογές οἱ ὁποῖες δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ ανατραπούν.

Οἱ ἀσκούντες τὴν διακυβέρνησις τῆς πρώτης περιόδου, σύμφωνα με τὸν Κ. Κριμπά, μέσα ἀπὸ τὶς ἀπολύσεις δὲν ἐξεδίωξαν μόνο τοὺς ἀριστεροὺς πανεπιστημιακοὺς ἢ καὶ τοὺς κεντρώους φιλελεύθερους, ἀλλὰ ἐκδιώχθησαν «ἀκόμη καὶ οἱ συντηρητικοὶ ἀστοὶ ἢ καὶ μεγαλοαστοὶ, ποὺ εὐρίσκοντο κοντὰ στο Παλάτι καὶ τὸ πολιτικὸ κατεστημένο ...[καὶ αὐτὸ διότι] ἔτρεφαν μιὰ καχυποψία, δὲν μποροῦσαν νὰ τοὺς ἐλέγξουν»²⁸⁵. Ἦρθαν ἄλλωστε σε μιὰ συγκυρία ἀμέσως μετὰ τὸ ἀποτυχημένο βασιλικὸ πραξικόπημα τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1967. Επιπλέον καὶ σε συνέχεια με τὰ παραπάνω οἱ δικτάτορες τόνιζαν ἀκόμη συνεχῶς τὴ μικροαστικὴ- λαϊκὴ- αγροτικὴ καταγωγὴ τοὺς, πράγμα τὸ ὁποῖο θὰ τοὺς δημιουργοῦσε δυσκολίες συνεργασίας ἐντὸς τοῦ κράτους με παλαιούς ἀστούς.

Οἱ ἀπολύσεις τῶν καθηγητῶν δὲν εἶχαν νὰ κάνουν τόσο με ἐσωτερικὲς-προσωπικὲς ἀντιπαραθέσεις μελῶν ἐντὸς τοῦ πανεπιστημιακοῦ θεσμοῦ²⁸⁶, ὅσο με τὶς σχέσεις τοὺς με τὴν πολιτικὴ ἐξουσία καὶ ἐιδικότερα με τὴν πολιτικὴ ἡγεσία τοῦ ὑπουργείου Παιδείας. Αὐτὸ φυσικά, δὲν ἀπέκλειε τελείως τὶς προσωπικὲς ἀντιπαραθέσεις. Χαρακτηριστικὴ ἦταν ἡ προσωπικὴ ἀντιπαράθεσις στὴν περίπτωση τῆς παραίτησις τοῦ οικονομολόγου καθηγητῆ Ξενοφῶντα Ζολῶτα. Εἶχε μάλλον νὰ κάνει με τὶς σχέσεις τοῦ με τὸ συνάδελφό τοῦ καθηγητῆ Δημόσιων Οικονομικῶν Ι. Κούλη. Ο Ξ. Ζολῶτας υποστήριξε, κάτι τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαίωσε καὶ ὁ ἑκτακτὸς μέχρι τότε καθηγητὴς Ιωάννης Πεσμαζόγλου, ὅτι ὁ Ι. Κούλης²⁸⁷ ζήτησε νὰ μὴ διδάσκεται ἀπὸ τὸν πρῶτο τὸ μάθημα τῶν Οικονομικῶν Μαθηματικῶν στὸ πρῶτο ἔτος τῆς Νομικῆς. Ἀντίθετα ὁ Ι. Κούλης, ὁ ὁποῖος ἐμμελε το ἐπόμενο ἔτος νὰ γίνῃ κοσμήτορας τῆς Νομικῆς καὶ κατόπιν ὑπουργὸς τριῶν δικτατορικῶν

²⁸⁴ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1967-68, Συνεδρία 41^η, 27 Αὐγούστου 1968 (Πρυτανεῖα Γ. Θ. Ράμμου), σ. 17 (1756).

²⁸⁵ Κριμπάς, Κ. (2003), ὅπ.π., σ. 162.

²⁸⁶ Σχετικὴ περίπτωσις προσωπικῶν ἀντιπαραθέσεων ἀπετέλεσαν, σύμφωνα με τὴ Ρένα Σταυρίδου- Πατρικίου, οἱ ἀπολύσεις τὸ 1910. Σχετικὰ βλ. τὸ ἀρθρο τ.ί. (1989). Οἱ ἐνδοπανεπιστημιακὲς ἰσορροπίες καὶ ἡ ἀνατροπὴ τοὺς (1910-1926), στὸ: *Πανεπιστήμιο, ἰδεολογία καὶ παιδεία. Ἱστορικὴ διάστασις καὶ προοπτικὲς* (Πρακτικά τοῦ Διεθνoῦς Συμποσίου). Ἀθήνα: Ι.Α.Ε.Ν-Γ.Γ.Ν.Γ., σ. 216.

²⁸⁷ Τὸ βιογραφικὸ τοῦ βλ. στὸ Παράρτημα.

κυβερνήσεων ισχυρίστηκε πως θέση του ήταν μόνο «νά μή εξετάζονται εις τό μάθημα αὐτό ὅσοι ἐκ τῶν φοιτητῶν τοῦ Τμήματος Πολιτικῶν καί Οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν ἐπιθυμοῦν νά κατευθυνθοῦν πρός τὰς πολιτικές ἐπιστήμας»²⁸⁸, καθότι κάτι τέτοιο δυσκόλευε τις σπουδές των φοιτητῶν, οι οποίοι είχαν μεγάλη αποτυχία στις εξετάσεις σε ένα γνωστικό αντικείμενο το οποίο ήταν ξένο προς τα ενδιαφέροντά τους²⁸⁹.

Οι πολλές απολύσεις καθηγητῶν ἀπὸ το πανεπιστήμιο μετὰ ἀπὸ πολύμηνη κυοφορία δημιούργησε, πέρα ἀπὸ τὴν ἀποψίλωση τῶν ἰδρυμάτων ἀπὸ ἱκανότατο διδακτικὸ προσωπικὸ, κυρίως κλίμα φόβου, δυσφορίας, φημῶν, ἀπειλῶν καὶ ψευδῶν πληροφοριῶν ἐντὸς τῆς πανεπιστημιακῆς κοινότητος²⁹⁰. Με αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ δοτὴ δικτατορικὴ διακυβέρνηση μπορεῖ μὲν νὰ κέρδισε χρόνο νὰ καθαρῖσει τὰ πανεπιστήμια ἀπὸ αὐτοὺς που δὲν τὴ συμπαθούσαν, ὅμως δὲν θὰ μπορούσε νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἀναγκαῖα συναίνεση προκειμένου νὰ νομιμοποιήσῃ περαιτέρω τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τῆς ἐπὶ μακρὸ χρονικὸ διάστημα. Κυρίως ὅμως νὰ δημιουργήσῃ συνθήκες ἡρεμίας γιὰ τὴν εὐρυθμὴ λειτουργία τῆς πανεπιστημιακῆς κοινότητος.

Υπῆρξαν πάντως περιπτώσεις πανεπιστημιακῶν οἱ ὁποῖοι ἐμμέσως στήριζαν τὶς ἐπιλογές τοῦ Θ. Παπακωνσταντίνου. Π.χ. ὁ καθηγητὴς Ἱστορίας τῆς Νεότερης Ἑλλάδας στὴ Φιλοσοφικὴ Ἀπόστολος Δασκαλάκης σὲ ἀρθρο τοῦ στὴν ἐφημερίδα *Ελευθέρος Κόσμος*, σὲ μιὰ συγκυρία κατὰ τὴν ὁποία ἀρθρογραφούσε γιὰ τὸν επικαιροποιημένο

²⁸⁸ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Νομικῆς σχολῆς, Πανεπιστημιακὸ ἔτος 1967-68 (τόμος 24^{ος}), Συνεδρία 5^η, 17 Ἰανουαρίου 1968, σ. 1 (43).

²⁸⁹ Οἱ συνάδελφοί τοῦ ἐξήρᾳν τὴ διεθνή ἀκτινοβολία, τὸ ἔργο καὶ τὸ ρόλο τοῦ Ξ. Ζολώτα τόσο στὸ πανεπιστήμιο, ὅσο καὶ στὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῆς χώρας, τονίζοντας παράλληλα καὶ γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς συγκυρίας τὸ ὅτι ἦταν πατριώτης καὶ πιστὸς Χριστιανός. Πιο συγκεκριμένα, ὁ Μιχαὴλ Δένδιας τόνισε ὅτι ὁ Ζολώτας καθότι ἦταν μικρότερος ἡλικιακὰ μπορούσε καὶ ἔπρεπε νὰ παραμείνῃ στὴ Νομικὴ καὶ ἀν ἡ παραίτησή τοῦ γινόταν δεκτὴ, αὐτὸ τὸ γεγονός θὰ προκαλοῦσε θλίψη στὴν πανεπιστημιακὴ κοινότητα. Ἦταν κατὰ τὸν ἴδιο: α) «ὁ θεωρητικὸς, ὁ ὁποῖος ἐγένετο ὁ δημιουργὸς τῆς παρ' ἡμῖν ἐπιστημονικῆς οἰκονομικῆς κινήσεως» με τεράστια διεθνή ἐνημέρωση ὅσο κανένας συνάδελφός τοῦ καὶ ἔτσι συνέβαλε ἀποφασιστικὰ στὴν ἀναδιοργάνωση τοῦ τμήματος Πολιτικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τῆς Νομικῆς, β) εὐπορος καὶ κατὰ συνέπεια ἀν καὶ μπορούσε νὰ ἐπιδιώξῃ πολὺ ἀνώτερη σταδιοδρομία παρόλα αὐτὰ ἐπέλεξε «τὴν ἀγαθὴν μερίδα τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐρευνητοῦ» καθὼς ἐπίσης γ) «πιστὸς Χριστιανὸς καὶ Ἑλλήν πιστεύων ἀπαρεγκλίτως εἰς τὰ ἔθνικα ἰδεώδη καὶ τὸ μέλλον τῆς φυλῆς μας». Στὸ τελευταῖο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἐπέμενε καὶ ὁ συνάδελφός τοῦ καθηγητῆς στὴν Νομικὴ καὶ πρύτανης στὸ τέλος τῆς χρονιάς Γ. Ράμμος, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ τόνισε ὅτι ἐπιπλέον ὁργάνωσε στὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος σχολὴ ἐπιμόρφωσης τῶν υπαλλήλων ἐπὶ τῶν Δημόσιων Οἰκονομικῶν, ἐπεσήμανε –ὡς σημεῖο τῶν καιρῶν– καὶ τὸ ὅτι «διακρίνεται διὰ τὴν Χριστιανικὴν τοῦ εὐλάβειαν». Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1967-68, Συνεδρία 41^η, 27 Αὐγούστου 1968 (Πρυτανεῖα Γ. Θ. Ράμμου), σ. 2-4 (1740-1742). Τελικὰ ὁ διαπρεπὴς οἰκονομολόγος ἐπέμεινε στὴν ἐπιλογή τοῦ καὶ ἡ κυβέρνησις ἔκανε δεκτὴ τὴν παραίτησή τοῦ. Βλ. Β.Δ. τῆς 27^{ης} Αὐγούστου 1968, 6 Σεπτεμβρίου 1968 (Φ.Ε.Κ 331, τχ. Γ').

²⁹⁰ Σχετικὰ βλ. μετὰξὺ ἄλλων πηγῶν καὶ: Μήτσης, Φ. (2006). *Ορόσημα μιὰς πορείας. Προσωπικὲς μαρτυρίες*. Αθήνα: Παρισιάνος Α.Ε., σ. 221-235.

ιστορικά -λόγω επικαλούμενου κομμουνιστικού- σλαβικό κίνδυνο, αναφέρθηκε στο θέμα των απολύσεων κάνοντας αναφορά στο ότι η αυτοτέλεια των πανεπιστημίων δεν κρίνονταν μόνο από τον τρόπο εκλογής των καθηγητών, αλλά και από την εν γένει επιστημονική και κοινωνική δραστηριότητα και κυρίως το ήθος των καθηγητών του, όπως συμβαίνει και με τα αντίστοιχα πρόσωπα στην κορυφή της διοικητικής και επιστημονικής ιεραρχίας. Έκανε αναφορά σε «άνιερν χρηματισμόν διά πωλήσεως τῶν συγγραμμάτων» με υπεραξία εις βάρος των φοιτητών από πανεπιστημιακούς καθώς και στην ίδρυση πανεπιστημιακών εδρών όχι από επιστημονικές και διδακτικές ανάγκες «ἀλλὰ διότι μή υπάρχουσιν ἄλλης κενῆς ἔδρας, πρέπει ὅπωςδῆποτε νά ἀναρριχηθῇ εἰς τήν καθηγεσίαν κάποιος συγγενής ἢ φίλος»²⁹¹.

²⁹¹ Δασκαλάκης, Απ., Η εξυγίανση του Πανεπιστημίου, *Ελεύθερος Κόσμος*, 12 Μαΐου 1968. Η αποχώρηση του Απ. Δασκαλάκη από το Ε.Κ.Π.Α, οι διενέξεις του με συναδέλφους καθηγητές, η δημόσια παρουσία του και γενικότερα η στάση του κατά την επταετία αποτελεί θέμα αυτοτελούς μελέτης η οποία αναπόφευκτα υπερβαίνει την παρούσα.

3. ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ

«μόνον εάν ὁ Ἐπίτροπος θά ἔχη
ἀρμοδιότητα ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν
καί οἰκοδομικῶν θεμάτων»

Ανδρέας Φυτράκης- κοσμήτορας της Θεολογικής²⁹²

Κατά τη δικτατορική διακυβέρνηση προβλέφθηκε κυβερνητικός επίτροπος για τα πανεπιστήμια για πρώτη και τελευταία φορά με συνταγματική διάταξη. Ο θεσμός του κυβερνητικού επιτρόπου είχε προβλεφθεί αρχικά στον πρώτο Ιδρυτικό Κανονισμό του Πανεπιστημίου της Αθήνας, του 1836, κατ' εφαρμογή γερμανικών προτύπων, αλλά καταργήθηκε στον Κανονισμό του επόμενου έτους. Έτσι δεν ίσχυσε παράλληλα με την ίδρυση του πρώτου ελληνικού Πανεπιστημίου, καθώς ο νομοθέτης ήθελε «να διασφαλίσει τὸ Πανεπιστήμιο ἀπὸ ἐξωτερικὲς ἐπεμβάσεις καὶ νὰ ἐνισχύσει τὴν αὐτονομία του»²⁹³. Για πρώτη φορά εφαρμόστηκε η πρόβλεψη για κυβερνητικό επίτροπο το 1931, επί υπουργίας Γ. Παπανδρέου, με βάση το νόμο 5143/31²⁹⁴. Η θεσμοθέτησή του, σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση του νόμου είχε να κάνει με την τότε ανάγκη για την παρακολούθηση της εφαρμογής των κυβερνητικών μέτρων -του υπό προετοιμασία Οργανισμού- καθώς και την κυβερνητική εποπτεία και καθοδήγηση επί του αυτοδιοικούμενου πανεπιστημίου²⁹⁵. Για τη θέση του επιτρόπου προβλεπόταν διατελέσας υπουργός ή σύμβουλος Επικρατείας ή καθηγητής των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης ή «Ἕλληνα τὸ γένος διατελέσας ἢ διατελῶν τακτικός καθηγητής ἄλλοδαποῦ Πανεπιστημίου»²⁹⁶. Στη θέση του κυβερνητικού επιτρόπου αρχικά επιλέχθηκε ο διεθνούς φήμης μαθηματικός και καθηγητής Πανεπιστημίου Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, ο οποίος συμμετείχε στις προσπάθειες των βενιζελικών κυβερνήσεων, ως προς τα

²⁹² Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Σ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 30^η, 20 Μαΐου 1969, σ. 15 (1623).

²⁹³ Λάππας, Κ. (2004). *Πανεπιστήμιο και φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα*. Αθήνα: Ι.Α.Ε.Ν- Γ.Γ.Ν.Γ, σ. 92.

²⁹⁴ Σχετικά, βλ. Παπαδάκης, Ν. (1998). *Χάριν του κράτους και υπέρ του λαού: Ελληνική εκπαιδευτική πολιτική και ανώτατη εκπαίδευση: η περίπτωση της μεταρρύθμισης του '29*. Μεταπτυχιακή εργασία, ανέκδοτη. Ρέθυμνο, σ. 158-164 καθώς επίσης και τ.ί. (2004). *Η παλίμψηστη εξουσία. Κράτος, Πανεπιστήμιο και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα. Από το Ν. 5343/32 στο Ν. 1268/82*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 155 κ.ε.

²⁹⁵ Εισηγητική έκθεσις επί του σχεδίου νόμου «περί συστάσεως θέσεως Κυβερνητικού Επιτρόπου παρά τοῖς Πανεπιστημίοις Αθηνῶν και Θεσσαλονίκης», στο: Λέφας, Χρ. (1932). *Παιδεία II. Το νομοθετικόν έργον του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων 1930-32*. Αθήνα: Δημητράκος, σ. 471.

²⁹⁶ Ν. 5143/1931 «Περί Κυβερνητικού Επιτρόπου παρά τοῖς Πανεπιστημίοις Αθηνῶν και Θεσσαλονίκης», 17 Ιουλίου 1931, (Φ.Ε.Κ 231, τχ. Α').

πανεπιστημιακά δρώμενα ήδη από την -εκ των υστέρων αποτυχημένη- προσπάθεια ίδρυσης του Ιονικού Πανεπιστημίου στη Σμύρνη. Ο θεσμός του κυβερνητικού επιτρόπου, σύμφωνα με τον Νίκο Παπαδάκη προσδιορίζονταν από τρία στοιχεία: «την παρακολούθηση, την εποπτεία και τη γνωμοδότηση»²⁹⁷. Ο θεσμός καταργήθηκε, για τα Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης με διάταγμα του 1933²⁹⁸, παρότι επί δικτατορίας Ιωάννη Μεταξά επανήλθε στη Σχολή Καλών Τεχνών²⁹⁹.

Κατά την πρώτη δικτατορική περίοδο, τη θέση προβλέφθηκε να την καταλάβουν στρατιωτικοί, κάτι το οποίο ενίσχυσε το στρατοκρατικό πνεύμα εντός των πανεπιστημίων. Καθόλη τη μεταπολεμική περίοδο, η παρουσία αξιωματικών του στρατού και της αστυνομίας, με την ιδιότητα του φοιτητή, ήταν ισχυρή εντός και του πρώτου πανεπιστημίου της χώρας. Κατά τη δικτατορική περίοδο, οι στρατιωτικοί, παίρνοντας ακόμη περισσότερη εξουσία εντός του κράτους παρενέβαιναν ως φοιτητές κατά τη μαθησιακή και εξεταστική διαδικασία. Χαρακτηριστική ήταν η καταγγελία του κοσμήτορα της Νομικής σχολής Ι. Κούλη, αργότερα υπουργού του καθεστώτος, ότι αντισυνταγματάρχης σε πολεμική διαθεσιμότητα, όντας φοιτητής στη σχολή του, πήγε στην αίθουσα της Συγκλήτου προκειμένου να του ζητήσει το λόγο καθότι θεώρησε ότι κρίθηκε από τον κοσμήτορα «λίαν αύστηρῶς» στο μάθημα της Δημόσιας Οικονομίας. Σύμφωνα με τον κοσμήτορα «Συμπεριφέρθη κατά τρόπον ἄπρεπῇ ἄπέναντί μου, ἐπαναλάμβανε δέ συνεχῶς, κινῶν τὸν δείκτην τῆς δεξιᾶς χειρὸς, ὅτι θὰ μέ καταγγείλῃ εἰς τὸν κ. Ἀντιπρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως, διότι ὡς ἀξιωματικός, θὰ ἔπρεπε, κατὰ τὴν γνώμην του νὰ τύχῃ ἐπικριτοῦς κρίσεως κατὰ τὴν ἐξέτασίν του»³⁰⁰. Αντίστοιχες παρεμβάσεις στο διδακτικό έργο των πανεπιστημιακών αναφέρει εκείνη την περίοδο και ο καθηγητής της Οδοντιατρικής σχολής Φώτης Μήτσης³⁰¹.

α. Η αρχική αντίδραση στη συνταγματική πρόβλεψη

Ο θεσμός κατά την πρώτη φάση της δικτατορίας εισήχθη αρχικά με συντακτική πράξη³⁰², κατόπιν προβλέφθηκε στο Συνταγματικό κείμενο

²⁹⁷ Παπαδάκης, Ν. (2004), όπ.π., σ. 203.

²⁹⁸ Βλ. Διάταγμα «Περί καταργήσεως και υποβιβασμού θέσεων Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων», 4/6 Απριλίου 1933, (Φ.Ε.Κ 88, τχ. Α'), άρθρο 1.

²⁹⁹ Καλεράντε, Ευ. (2016). *Παιδεία στα χρόνια της δικτατορίας 1936-1940*. Αθήνα: Γρηγόρης, σ. 313.

³⁰⁰ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Σ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 23^η, 18 Μαρτίου 1969, σ. 1 (1270).

³⁰¹ Μήτσης, Φ. (2006). *Ορόσημα μιας πορείας. Προσωπικές μαρτυρίες*. Αθήνα: Παρισιάνος Α.Ε, σ. 231-232.

³⁰² Συντακτική Πράξη ΚΗ' «Περί συμπληρώσεως και τροποποιήσεως της ΙΕ' Συντακτικής Πράξεως», 10/13 Σεπτεμβρίου 1968 (Φ.Ε.Κ. 202, τχ. Α').

του 1968 και τέλος παρενέβη ο κοινός νομοθέτης για την προσαρμογή της συνταγματικής ρήτρας σε νόμο³⁰³. Συνταγματική πρόβλεψη για τον κυβερνητικό επίτροπο υπήρξε όπως ήδη ειπώθηκε για πρώτη, και τελευταία, φορά. Όμως, για το θεσμό διατυπώθηκαν αντιρρήσεις ακόμη και εντός του υπουργικού συμβουλίου. Πιο συγκεκριμένα, κατά τη συζήτηση για τις διατάξεις του συνταγματικού κειμένου του 1968, τις σχετικές με την τριτοβάθμια εκπαίδευση -παράγραφος 1 του άρθρου 17- ο υπουργός Δικαιοσύνης Ι. Τριανταφυλλόπουλος υποστήριξε, σκεπτόμενος μάλλον ως ακαδημαϊκός δάσκαλος, πως τα Πανεπιστήμια έπρεπε να απολαμβάνουν αυτοτέλειας και αυτοδιοίκησης και εναντιωνόταν στο θεσμό του κυβερνητικού επιτρόπου³⁰⁴. Την αντίθετη άποψη εξέφρασε ο υπουργός Παιδείας Θ. Παπακωνσταντίνου, υπεραμυνόμενος του δικαιώματος της πολιτείας να καθορίζει τις πανεπιστημιακές έδρες και τα προγράμματα διδασκαλίας³⁰⁵, διότι η παρέμβασή της μετρίαζε τις αυθαιρεσίες των πανεπιστημιακών αρχών³⁰⁶. Ο Γ. Παπαδόπουλος έθεσε αιφνιδιαστικά σε ψηφοφορία το θέμα του κυβερνητικού επιτρόπου, φοβούμενος μάλλον αντιδράσεις και από άλλα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου. Έτσι, κατόπιν της σχετικής ψηφοφορίας προβλέφθηκε τελικά ο θεσμός του κυβερνητικού επιτρόπου³⁰⁷ σε κάθε Πανεπιστήμιο. Αυτή η σπουδή για νομοθετική κατοχύρωση του θεσμού έδειχνε τις επιδιώξεις και κυρίως τις προτεραιότητες κατά την ασκούμενη πολιτική της δικτατορίας.

³⁰³ Η πρόβλεψή του σε εκτελεστικό νόμο έγινε με το Ν.Δ. 180/1969 «Περί του Κυβερνητικού Επιτρόπου των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 30 Απριλίου 1969 (Φ.Ε.Κ., 77, τχ. Α').

³⁰⁴ Βλ. Βασιλείον της Ελλάδος- Υπουργικόν Συμβούλιον. (1969). *Εστενογραφημένα πρακτικά του Νέου Συντάγματος 1968*. (Προεδρία Γ. Παπαδόπουλου). Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, σ. 135.

³⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 136-137.

³⁰⁶ Με τη Συντακτική Πράξη ΙΕ' του 1967, η Κυβέρνηση μπορούσε να διορίζει καθηγητές σε πανεπιστημιακές έδρες, παρά τη θέληση των τακτικών καθηγητών της οικείας σχολής. Σχετικά βλ. Συντακτική Πράξη ΙΕ' «Περί εκλογής καθηγητών των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 19/20 Δεκεμβρίου 1967, (Φ.Ε.Κ. 227, τχ. Α'), άρθρο 3, παράγραφος 4. Σχετικά βλ. στο κεφάλαιο το σχετικό με τους επικουρικούς καθηγητές.

³⁰⁷ Την ίδια περίοδο κάτι αντίστοιχο προβλέφθηκε και για την ευρύτερη δημόσια διοίκηση. Στο άρθρο 127 του συνταγματικού κειμένου του 1968 θεσμοθετήθηκε ο επίτροπος της Βουλής, θεσμός που παραπέμπει στο Συνήγορο του Πολίτη (Ombudsman), για τον έλεγχο των αυθαιρεσιών της διοίκησης. Τέτοιοι θεσμοί, όταν τίθενται σε ισχύ πρέπει να συνεκτιμώνται σε σχέση με την ευρύτερη κοινωνικοπολιτική κατάσταση στην οποία εντάσσονται προκειμένου να την υπηρετήσουν και όχι απ' εαυτοί ως θεσμοί, έτσι ώστε να μην παρερμηνευθεί η όποια σκοπιμότητα θέσμισής τους. Αξίζει πάντως, σε τέτοιες περιόδους να αναρωτηθεί κανείς, αν η εκτελεστική εξουσία είναι διατεθειμένη να εκχωρήσει αρμοδιότητες σε άλλα σώματα ή αν επιδιώκει απλά να βάλει και άλλους τοποτηρητές της εξουσίας της. Το γεγονός ότι τόσο για τη θέση του επιτρόπου της Βουλής, όσο και για αυτήν των Κυβερνητικών Επιτρόπων προορίστηκαν απόστρατοι αξιωματικοί, δείχνει ανάγλυφα τις προθέσεις των κυβερνώντων.

Ο κοινός νόμος ο οποίος εξειδίκευε τη συνταγματική διάταξη σχετικά με το θεσμό του κυβερνητικού επιτρόπου προέβλεπε τη δυνατότητα του τελευταίου να συμμετέχει -χωρίς δυνατότητα ψήφου- κατά τις συνεδριάσεις της πανεπιστημιακής Συγκλήτου και των άλλων πανεπιστημιακών οργάνων. Επίσης, μπορούσε με εντολή του υπουργού να ανακινήσει τη συζήτηση οποιουδήποτε θέματος έκρινε ως σημαντικό, ακόμη «νά λαμβάνη γνώσιν παντός στοιχείου αναγκαιούντος εις αὐτόν διά τήν ἄσκησιν τῶν κατὰ τὰ ἄνω ἀρμοδιοτήτων του»³⁰⁸.

Ο θεσμός αντιμετωπίστηκε αμήχανα, μάλλον αμφίθυμα από τα μέλη της πανεπιστημιακής Συγκλήτου. Αυτό έγινε σε ειδική συνεδρία της Πανεπιστημιακής Συγκλήτου του Αθηνῶν στις 6 Αυγούστου 1968, όπου το θέμα της ήταν η συζήτηση «επί σχεδίου νέου Συντάγματος».

Ο Μιχαήλ Δένδιας, είχε από την 30^η Ιουλίου αναπτύξει τις θέσεις του για το παραπάνω σχέδιο. Καταρχάς διατύπωσε την ευχή και την ελπίδα να πιστέψει η «Ἐπαναστατική Κυβέρνηση» ότι «οἱ Καθηγηταὶ ἐμφοροῦνται ἀπὸ ἄκρως ἔθνικα αἰσθήματα» και ότι «Καθηγηταὶ μὲ ἀντεθνικά αἰσθήματα δέν πιστεύω ὅτι δύνανται νά ὑπάρχουν»³⁰⁹. Στο δεύτερο γύρο της τοποθέτησής του, κατά την ίδια συνεδρία, υποστήριξε ότι ο θεσμός του κυβερνητικού επιτρόπου δεν αντίκειται στην αυτοτέλεια του Πανεπιστημίου, διότι ως Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου ήταν υπό την εποπτεία του κράτους. Εποπτεία την οποία μπορούσε να ασκεί είτε απευθείας το Υπουργείο Παιδείας, είτε έμμεσα εκχωρώντας την στον κυβερνητικό επίτροπο. Υποστήριξε μάλιστα ότι, όταν ο Ελ. Βενιζέλος θεσμοθέτησε τον επίτροπο στα πανεπιστήμια, είχε υπόψη του το θεσμό του «Προέδρου» στα Αγγλικά πανεπιστήμια. Μάλιστα κατά τον ίδιο, το θέμα της οικονομικής διοίκησης του Πανεπιστημίου, θέμα διαφορετικό και πιο εξειδικευμένο από τα διοικητικά και διδακτικά καθήκοντα, όταν γίνει «ἀντικείμενον φροντίδος ἐκ μέρους διακεκριμένων ἀνδρῶν μὲ ἰδιαίτερον κῦρος καὶ ἐπιρροήν» απαλλάσσει τον εκάστοτε πρότανη από ένα δυσβάσταχτο βάρος, έτσι ώστε ο τελευταίος να μπορέσει να αφοσιωθεί απερίσπαστος στην εκπλήρωση της επιστημονικής αποστολής του ιδρύματος. Παρόλα αυτά, ο ίδιος δήλωνε ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση του Πανεπιστημίου Αθηνῶν, χάρη στον κυβερνητικό επίτροπο «ἡ διευθέτησις τῶν μεγάλων οἰκονομικῶν καὶ ἰδίως οἰκοδομικῶν ζητημάτων τοῦ Πανεπιστημίου θέλει καταστῇ εὐχερεστέρα»³¹⁰. Επιπλέον, διατεινόταν ότι το πρόσωπο το οποίο θα καταλάμβανε τη θέση του κυβερνητικού επιτρόπου θα έπρεπε να ήταν εν ενεργεία ή τακτικός καθηγητής που είχε αφυπηρετήσει από το Πανεπιστήμιο «σάρξ ἐκ τῆς σαρκός του, νά ἔχει δηλ. ζῆση εἰς τό

³⁰⁸ Ν.Δ. 180/1969, όπ.π., άρθρο 2, παρ. 2.

³⁰⁹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1967-68, Συνεδρία 38^η, 6 Αυγούστου 1968 (Πρυτανεία Γ. Θ. Ράμμου), σ. 3 (1630).

³¹⁰ Στο ίδιο, σ. 7 (1644).

Πανεπιστήμιον και διά τό Πανεπιστήμιον»³¹¹. Μόνο έτσι μπορούσε να συνεργαστεί αρμονικά με τις πανεπιστημιακές αρχές και να καταστεί ως θεσμός επωφελής.

Ο Γ. Κόλιας, κοσμήτορας της Φιλοσοφικής σχολής υποστήριξε ότι ο θεσμός εισήχθη συνεπεία και ορισμένων υπερβάσεων και παραλήψεων των καθηγητών, σε σχέση με την κείμενη νομοθεσία. Και αυτό με δεδομένο το ότι το Πειθαρχικό Συμβούλιο, όπως προβλεπόταν στο Ν. 5343/32 δεν προέβαινε στην επιβολή των καθοριζόμενων νομικών κυρώσεων. Σύμφωνα με την παραπάνω συλλογιστική, κατά τον ίδιο «ό νέος θεσμός, ἐφ' ὅσον θά ἤθελεν ἐπωμισθῇ τό ἔργον τῆς προωθήσεως τῶν τόσον καθυστεροῦντων διοικητικῶν καί ἄλλων μή ἐπιστημονικῆς ὑφῆς ζητημάτων τοῦ Πανεπιστημίου, τελικῶς εἰσαγόμενος ἐμέ τοῦλάχιστον οὐδαμῶς ἐνοχλεῖ. Τουναντίον»³¹².

Ο Α. Φυτράκης, κοσμήτορας της Θεολογικής σχολής σημείωσε, αντιτιθέμενος στην παραπάνω συλλογιστική του Δένδια, ότι ο κυβερνητικός επίτροπος έθιγε την αυτοτέλεια του πανεπιστημίου και αντέβαινε στο πρώτο εδάφιο της παρ. 4. του άρθρου 17 του σχεδίου Συντάγματος το οποίο όριζε ότι τα Α.Ε.Ι ήταν αυτοδιοικούμενα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου³¹³. Τέλος, επεσήμανε την ανάγκη να περιοριστούν οι αρμοδιότητές του σε ειδικούς τομείς ώστε να διαφυλαχθεί «ὡς ἱερά παρακαταθήκη» η αυτοτέλεια και αυτοδιοίκηση του πανεπιστημίου.

Ο Ιωαν. Αιλιανός, αναπληρωματικό μέλος της Συγκλήτου επεσήμανε ότι θα έπρεπε να καταστεί γνωστό το περιεχόμενο του θεσμού καθώς και τις δικαιοδοσίες του κυβερνητικού επιτρόπου στο Πανεπιστήμιο. Επίσης, κατά τον ίδιο θα ήταν ευχής έργο να προέρχεται από το καθηγητικό σώμα και να γνωρίζει τα πανεπιστημιακά θέματα και προβλήματα. Αναρωτιόταν, μέχρι ποιου σημείου θα ήταν δυνατή η παρέμβασή του. Δηλαδή, αν τελικά θα καταλύονταν η αυτονομία του πανεπιστημιακού θεσμού. Αν «ὁ Κυβερνητικός Ἐπίτροπος θά ἀσκῇ ἔλεγχον τοιαύτης φύσεως, ὥστε τά Πανεπιστήμια νά χάσουν τήν αὐτοτέλειαν αὐτῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τήν ἐλευθέραν ἐπιστημονικήν σκέψιν, τήν ἐλευθερίαν ἐν παντί καί ἀβίαστον ἐκλογήν τῶν συναδέλφων των;»³¹⁴. Πάντως και ο Ι. Αιλιανός, συμφωνούσε ότι από δικά τους σφάλματα έφτασαν οι πανεπιστημιακοί να δέχονται «τόν έλεγχον ὡς

³¹¹ Στο ίδιο, σ. 8 (1635).

³¹² Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1967-68, Συνεδρία 38^η, 6 Αυγούστου 1968 (Πρυτανεία Γ. Θ. Ράμμου), σ. 13 (1640). Παρόλα αυτά τον ενόχλησε η συνταγματική ανατροπή της εξίσωσης καθηγητών Πανεπιστημίου και αρεοπαγιτών. Για το λόγο αυτό ζήτησε να διορθωθεί το σχετικό άρθρο του Συνταγματικού κειμένου του 1968. Στο ίδιο.

³¹³ Στο ίδιο, σ. 6 (1633).

³¹⁴ Στο ίδιο, σ. 16 (1643).

δημόσιοι υπάλληλοι, καί ὄχι ἡμεῖς νά κατευθύνομεν τά καθ' ἡμᾶς ὡς πνευματικοὶ ἡγέται καί ταγοί»³¹⁵.

Ο Ε. Παπαντωνίου, πήγε πιο πέρα και εξειδίκευσε τα κρούσματα αμέλειας κατά την εκτέλεση των καθηκόντων των καθηγητών, σε ζητήματα ὡπως «ἡ ἀσκηθεῖσα ὑπὸ τινων βιβλιοκαπηλεία, ἡ ἀνεπιοκρατία κατὰ τὴν ἐκλογὴν Καθηγητῶν καὶ ἄλλα»³¹⁶. Επίσης, ο Παπαντωνίου, σχεδόν ταυτιζόμενος με τον Μ. Δένδια, υποστήριξε ὅτι ο θεσμός του κυβερνητικού επιτρόπου στο πανεπιστήμιο, αν ο τελευταῖος προέρχεται ἀπὸ τους κόλπους του, θα προστατεύσει τόσο τον πανεπιστημιακό θεσμό συνολικά, ὅσο και ειδικότερα τους καθηγητές του³¹⁷.

Ο Ιωάννης Θεοδωρακόπουλος, ἔβαλε μια ἄλλη διάσταση του θεσμοῦ. Αφού διαπίστωνε, ὅτι «κατὰ τὴν τελευταίαν πενταετίαν ἔγινε πλέον συρμός ὁ διασυρμός τοῦ Πανεπιστημίου», ταυτιζόμενος σε ἐκείνη τη συγκυρία μᾶλλον με τις πολιτικές ἐπιλογές του φίλου του Π. Κανελλόπουλου³¹⁸ και υποστηρίζοντας ὅτι «ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Κυβερνήσεως Παπανδρέου διασύρεται τό Πανεπιστήμιον», τόνισε σχετικά ὅτι: «ἀνεξαρτήτως τοῦ ποῖος θά εἶναι οὗτος, καταρακοῦται ἀκόμη περισσότερο τό γόητρον τοῦ Πανεπιστημίου. Τοῦτο θά ἔχει ἀντίκτυπον καὶ εἰς τό Ἐξωτερικόν διότι τό πρῶτον ἐρώτημα, τό ὁποῖον μᾶς ἀπευθύνουν οἱ ξένοι εἶναι ἐάν τό Πανεπιστήμιον ἔχει πλήρη ἐλευθερίαν καὶ αὐτοτέλειαν»³¹⁹. Ὡς προς την αὐτοτέλεια των Α.Ε.Ι, κατὰ το Θεοδωρακόπουλο, το θέμα περιορίστηκε μόνο στη δυνατότητα ἐκλογῆς καθηγητῶν και υφηγητῶν. Δεν υπήρχε καν δυνατότητα ἀποδέσμευσης ἀπὸ το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους καίτοι διενεργούνταν ἐλεγχος του Πανεπιστημίου ἀπὸ το υπουργεῖο Παιδείας. Επιπλέον, ἐνέτασσε τον περιορισμό της αὐτονομίας του πανεπιστημιακού θεσμοῦ στη συνέχεια της παπανδρεϊκῆς περιόδου.

Τελικά ο πρύτανης Γ. Ράμμος ζήτησε ἀπὸ τον Μ. Δένδια να συντάξει ἔγγραφο προς τις αρμόδιες κυβερνητικές ἀρχές, μέσα ἀπὸ το οποίο να φαίνεται ὅτι η Σύγκλητος προτείνει την τροποποίηση της παρ. 4 του ἀρθρου 17 του Σχεδίου του συνταγματικού κειμένου, ὥστε η τοποθέτηση του κυβερνητικού Επιτρόπου να ἦταν δυνητική και μόνο³²⁰.

³¹⁵ Στο ἴδιο.

³¹⁶ Στο ἴδιο, σ. 17 (1644).

³¹⁷ Σύμφωνα με τα λόγια του: «Τί ἔχει νά φοβηθῇ, ἢ κατὰ τί δύναται νά μειωθῇ ἐκ τῆς παρουσίας Ἐπιτρόπου ὁ Καθηγητής ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος τηρῶν τὸν ὄρκον του ἐκτελεῖ τιμῶς καὶ εὐσυνειδήτως τά καθήκοντά του;». Στο ἴδιο.

³¹⁸ Βλ. σχετικά και Χαραλάμπους, Δ., Ὅψεις του γλωσσικού ζητήματος στην Ελλάδα: ἀπὸ τη Δίκη των Τόνων στην καθιέρωση του μονοτονικού (1941-1982), *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τχ. 18, 1993, σ. 45-49.

³¹⁹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1967-68, Συνεδρία 38^η, 6 Αὐγούστου 1968 (Πρυτανεία Γ. Θ. Ράμμου), σ. 5 (1632).

³²⁰ Στο ἴδιο, σ. 18 (1645).

Οι διοικούντες το Αθήνησι, αμέσως μετά την αναγγελία του θεσμού του κυβερνητικού επιτρόπου έδειχναν:

- α) να μη φοβούνται το νέο θεσμό, υποστηρίζοντας την ηθική ακεραιότητά τους, φοβούμενοι τις όποιες συνέπειες της εναντίωσης στη ρύθμιση. Η ακεραιότητά τους μπορεί να ειπωθεί σε παραλληλία με το ηθικοπλαστικό περιεχόμενο της εκπαίδευσης, το οποίο εν πολλοίς οι ίδιοι ως φορείς μεταλαμπάδευσαν,
- β) ότι το καλύτερο που είχαν να κερδίσουν, εφόσον πρόθεση της δικτατορικής εξουσίας ήταν να τον επιβάλει με συνταγματική ρήτρα, ήταν ο κυβερνητικός επίτροπος να προέλθει από το ίδιο το σώμα των πανεπιστημιακών καθώς και οι όποιες αρμοδιότητές του να ρυθμιστούν επ' ωφελεία του πανεπιστημίου και των επιμέρους φορέων του,
- γ) ότι ο κάθε πανεπιστημιακός αντιλαμβανόταν τα σφάλματα και τις παραλείψεις τόσο των συναδέλφων του, όσο και των συλλογικών οργάνων του ιδρύματος διαφορετικά, παρότι αναγνώριζε ότι τέτοια υπήρχαν, ώστε η κυβέρνηση να προβεί στη θεσμοθέτηση επιτρόπου,
- δ) ότι η βασική εναντίωσή τους -αντλώντας επιχειρήματα αμυνόμενοι από το ίδιο το γράμμα του συνταγματικού κειμένου- είχε να κάνει με το γεγονός ότι ο κυβερνητικός επίτροπος ήταν ενάντια στην αυτοτέλεια και αυτοδιοίκηση του πανεπιστημίου, την οποία το ίδιο το κείμενο όριζε.

Τη θέση του κυβερνητικού επιτρόπου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών ανέλαβε αρχικά ο Ευστάθιος Γιάνναρης. Για μεγάλο χρονικό διάστημα τη θέση κατείχε, έως την κατάργηση του θεσμού, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, ο υποστράτηγος εν αποστρατεία Οδυσσέας Αγγελόπουλος.

β. Η αντίδραση μετά την τοποθέτηση επιτρόπου

Παρότι η συνταγματική πρόβλεψη αντιμετωπίστηκε με απλή επιφύλαξη, η υλοποίησή της μέσω της τοποθέτησης, στις 19 Μαΐου του 1969 του πρώτου κυβερνητικού επιτρόπου ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων στο αρχαιότερο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα της χώρας. Έτσι, οι τεταμένες σχέσεις του πανεπιστημίου με το υπουργείο Παιδείας οξύνθηκαν ακόμη περισσότερο, μετά την εφαρμογή των σχετικών διατάξεων του νόμου. Ακούστηκαν μάλιστα και φωνές για παραίτηση της συγκλήτου. Η τοποθέτηση του Ευ. Γιάνναρη ήρθε αμέσως μετά από ενέργειες τις οποίες είχε κάνει ο πρύτανης Στυλιανός Κορρές³²¹ προκειμένου ο θεσμός να εναρμονιστεί με τις αξιώσεις- απαιτήσεις των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Την επόμενη ημέρα της τοποθέτησης του πρώτου επιτρόπου στο πανεπιστήμιο, συγκλήθηκε συνεδρία προκειμένου να καθοριστεί η στάση του ιδρύματος. Κατά την προηγούμενη συνεδρία της συγκλήτου είχε παρθεί η απόφαση να μεταβεί ο πρύτανης στον

³²¹ Το βιογραφικό του βλ. στο Παράρτημα.

πρωθυπουργό και να εκθέσει τις σχετικές απόψεις της διοίκησης του ιδρύματος. Μετά από διαβήματα και σε άλλους κυβερνητικούς παράγοντες, σύμφωνα με τον Στ. Κορρέ κλήθηκε, ως ο πρύτανης του πρώτου ανωτάτου εκπαιδευτικού ιδρύματος της χώρας στο γραφείο του πρωθυπουργού Γ. Παπαδόπουλου, όπου εξέθεσε τις θέσεις του ιδρύματος, σε πνεύμα κατανόησης, κατά τον πρύτανη Στ. Κορρέ. Ο πρύτανης, σύμφωνα με τα λεγόμενά του, καταρχάς εξέθεσε την αντίστοιχη περίπτωση της ιεράς συνόδου, όπου ο επίτροπος ουσιαστικά καταργήθηκε, γεγονός το οποίο ερχόταν σε δυσαρμονία με ό, τι συνέβη στο πανεπιστήμιο. Επιπλέον, επεσήμανε την αντίθεση του Ν.Δ 180/69 προς το άρθρο του συνταγματικού κειμένου του 1968, με το οποίο κατοχυρωνόταν η αυτοτέλεια του πανεπιστημίου σε σχέση με την πολιτεία. Παρόλα αυτά, εξέφρασε τη θέση ότι οι πανεπιστημιακοί ήθελαν τον κυβερνητικό επίτροπο «βοηθόν εις τό Διοικητικόν μέρος του Ίδρύματος»³²². Τέλος, ο πρύτανης σημείωσε στον πρωθυπουργό ότι το Σεπτέμβριο του 1968 είχε λάβει την κυβερνητική συγκατάθεση να συντάξουν τα αρμόδια όργανα του Ε.Κ.Π.Α, το σχετικό νόμο και ότι δεν έπρεπε να επισπευσθεί η εφαρμογή του νόμου μέσω του διορισμού του κυβερνητικού επιτρόπου. Ο πρύτανης μάλιστα άφησε, προκειμένου να μελετήσει ο πρωθυπουργός, το σχετικό σημείωμα το οποίο είχαν συντάξει οι καθηγητές της Νομικής σχολής Ι. Κούλης και Κ. Γεωργόπουλος, το οποίο διέφερε ως προς το άρθρο 2 του Ν.Δ 180/69, όπου προβλεπόταν το επίμαχο ζήτημα για το αν θα παρίστατο στις συνεδριάσεις της συγκλήτου και των άλλων διοικητικών οργάνων του πανεπιστημίου ο κυβερνητικός επίτροπος.

Παρόλα αυτά, όπως ήδη αναφέρθηκε, ο υπουργός Παιδείας Θ. Παπακωνσταντίνου, με έγγραφό του προς τον πρύτανη, καθιστούσε σαφή το διορισμό του Ευστ. Γιάνναρη στη θέση του κυβερνητικού επιτρόπου, ζητώντας επιπλέον «Γραφείον διά τήν ἄμεσον ἐγκατάστασίν του»³²³.

Μετά την τοποθέτηση του κυβερνητικού επιτρόπου, ο Στ. Κορρές κατέστησε σαφές σε υπηρεσιακό παράγοντα του υπουργείου ότι το θέμα συζητούνταν ακόμη στο πανεπιστήμιο «χωρίς νά ἔχη σχέσιν ἢ συζήτησις μέ τό πρόσωπον τό ὁποῖον ἐπιλέγη ὑπό τῆς Κυβερνήσεως»³²⁴. Κατόπιν επικοινωνίας του πρύτανη με τον Θ. Παπακωνσταντίνου, ο τελευταίος διαβεβαίωσε, κατόπιν σχετικού ερωτήματος του πρύτανη, ότι ο πρωθυπουργός γνώριζε την πορεία του όλου θέματος και ζήτησε «νά προχωρήσῃ τό θέμα ἐπί τῇ βάσει τοῦ Ν. Δ)τος τό ὁποῖον ἔχει

³²² Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Σ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 30^η, 20 Μαΐου 1969, σ. 2 (1610).

³²³ Βλ. στο ίδιο, σ. 4 (1612).

³²⁴ Στο ίδιο.

δημοσιευθῇ»³²⁵. Επιπλέον, σε επικοινωνία του πρύτανη και με τον γενικό γραμματέα του υπουργείου Νικόλαο Γαλιδάκη, ο τελευταίος είπε «ὅτι ἔχει τελειώσει ἡ συζήτησις», παρότι κατά τον πρύτανη δεν είχε τελειώσει. Παρόλα αυτά, ο πρύτανης ερμήνευσε την απάντηση του πρωθυπουργού ότι «τό θέμα δεν ἔχει λήξει καί δι' εκείνον»³²⁶.

Για τον Στ. Κορρέ, σύμφωνα με τα λεγόμενά του, το θέμα ήταν και προσωπικό, λόγω της ραγδαίας μεταβολής του όλου θέματος. Άλλα μέλη της συγκλήτου όμως επεσήμαναν ότι θίγονταν συνολικά τα μέλη του ανώτατου διοικητικού οργάνου του πανεπιστημίου (Γ. Μιχαηλίδης, Γ. Τσατσάς). Μετά την τοποθέτηση του πρύτανη, το λόγο πήραν οι καθηγητές Γ. Πανταζής και Ι. Κούλης, οι οποίοι ερμήνευσαν τα λεγόμενα του πρύτανη, ως αγνόηση στην ουσία, από την πολιτική ηγεσία του υπουργείου των όσων υποστήριζε και επεδίωκε ο Γ. Κορρές. Ο αντιπρύτανης Γ. Πανταζής ζήτησε να διερευνηθεί το εάν υπήρχε διάσταση απόψεων ανάμεσα στον πρωθυπουργό και τον υπουργό του και κατά συνέπεια αν ίσχυαν πράγματι τα λόγια του γενικού γραμματέα, ότι το θέμα θεωρούνταν λήξαν. Σύμφωνα δε με τα λόγια του «Εάν διακριβωθῇ, ὅτι τό θέμα ἔχει λήξει τότε τίθεται πρὸς συζήτησιν θέμα παραιτήσεως ὀλοκλήρου τῆς Συγκλήτου, διότι δέν θά φέρῃ κανένα ἀποτέλεσμα ἂν παραιτηθῇ μόνον ὁ κ. Πρύτανης»³²⁷. Πηγαίνοντας πιο πέρα, ο κοσμήτορας της Ιατρικής Γ. Μιχαηλίδης θεώρησε δεδομένο ότι το θέμα ήταν λήξαν για την κυβέρνηση και ότι τα μέλη της αν ήθελαν να τροποποιήσουν το άρθρο 2 του Ν.Δ 180/69, τότε θα είχαν αποδεχτεί την εισήγηση του πρύτανη. Σε συνέχεια των πιο πάνω θέσεων ο Ι. Κούλης υποστήριξε ότι η αντίδραση των μελών της συγκλήτου στην ενέργεια του υπουργού θα έπρεπε να ήταν άμεση, έντονη και ουσιαστική. Αυτό θα μπορούσε να εκφραστεί με άμεση παραίτηση των μελών της συγκλήτου, η οποία δε θα γινόταν κατ' ανάγκη και αποδεκτή από την πολιτική ηγεσία. Μια όψιμη διαμαρτυρία, μετά την παρέλευση αρκετών μηνών της εγκατάστασης του κυβερνητικού επιτρόπου και αφού δοκιμαζόταν ο θεσμός δε θα λαμβανόταν σοβαρά υπόψη από την κυβέρνηση, καθότι θα αποτελούσε καθυστερημένη αντίδραση. Κατά τον ίδιο τον Ι. Κούλη, η πρότασή του είχε «το πλεονέκτημα, ὅτι παρέχεται εἰς τήν Σύγκλητον ἡ δυνατότης τῆς εὐελιξίας, δηλαδή, νά μή ἐφαρμόσῃ αὕτη τό ἔσχατον μέσον τῆς παραιτήσεως προτοῦ ἐξαντληθοῦν ὅλαι αἱ δυνατότητες ἐπιλύσεως τοῦ προκύψαντος ζητήματος διά συνεννοήσεως»³²⁸.

³²⁵ Στο ίδιο, σ. 5 (1613).

³²⁶ Στο ίδιο, σ. 7 (1615).

³²⁷ Στο ίδιο, σ. 8 (1616).

³²⁸ Στο ίδιο, σ. 11 (1619). Συμπλήρωσε τέλος: «Βεβαίως, ἐάν τελικῶς καταστῇ ἀναγκαία ἡ ὑποβολή παραιτήσεως ὑπό τῶν μελῶν τῆς Συγκλήτου, ἡ παραίτησις εἶναι ἐνδεχόμενον νά μή ἀναγραφῇ εἰς τὰς Ἑφημερίδας ὡς εἰδήσις. Θά ἀναγραφῇ ὅμως εἰς τήν ἱστορίαν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί θά ἀποτελέσῃ ἡ στάσις τῆς σημερινῆς Συγκλήτου παράδειγμα πρὸς μίμησιν διά τοὺς μεταγενεστέρους». Βλ. στο ίδιο.

Από την άλλη πλευρά ακούστηκαν και φωνές κατευνασμού της αντιπαράθεσης. Ο Σπ. Μαρινάτος, ο οποίος ήταν εκείνη την περίοδο πρόεδρος του οικονομικού συμβουλίου του ιδρύματος, εν πολλοίς ταυτιζόμενος με όσα είχαν αναφέρει οι Μ. Δένδιας και Ι. Θεοδωρακόπουλος την προηγούμενη χρονιά, αναφέρθηκε στην ιστορία του θεσμού και διεθνώς καθώς και στη γενεαλογία του στην Ελλάδα. Σύμφωνα με το αγγλοσαξονικό πρότυπο, ο θεσμός κρινόταν απαραίτητος. Υπήρχε ο πρόεδρος, ο οποίος ήταν ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα στην κυβέρνηση και στο πανεπιστήμιο. Στην ελληνική περίπτωση η υιοθέτηση του θεσμού του προέδρου άρχισε να διαδίδεται επί κυβερνήσεων Κ. Καραμανλή, ενώ ο Γεώργιος Παπανδρέου «ἐξήγγειλεν ὑπὸ τύπον ρουκέττας τὴν ἴδρυσιν τοῦ θεσμοῦ»³²⁹, καθότι ἐσπευσαν «νά προσφέρουν τό πᾶν εἰς τόν μεταστᾶντα διά νά διορισθῶσι Πρόεδροι τῶν Πανεπιστημίων»³³⁰. Ἐτσι, θεώρησε ὅτι ἡ δικτατορική κυβέρνηση «εὐρίσκει ἐτοίμην τὴν προεργασίαν καὶ ἀποφασίζει τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ θεσμοῦ»³³¹. Κάνοντας βελτιωτικές προτάσεις, θεωρούσε ατυχὴ καὶ τὸν ὅρο τὸν ὁποῖο υιοθέτησε ἡ κυβέρνηση καθὼς καὶ τὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα ἐπιλέγονταν ἐκτὸς τῆς πανεπιστημιακῆς κοινότητος³³². Κατὰ τὸν Σπ. Μαρινάτο, ἀν ὁ θεσμός ἐφαρμοζόταν με σεβασμό σὲν αὐτοτέλεια τῶν ἰδρυμάτων δε θα δημιουργοῦσε προβλήματα, τὴ στιγμὴ μάλιστα ὅπου μιὰ σύγκρουση με τὴν κυβέρνηση δὲν θα ἦταν ἡ βέλτιστη λύση, οὔτε θα ἔφερνε καλὰ ἀποτελέσματα. Τέλος ἀπέτρεψε, με πειστικότητα, ἐπικαλούμενος καὶ τὴν ἀκαδημαϊκὴ του ἐμπειρία, τὴν παραίτηση τῶν μελῶν τῆς συγκλήτου³³³.

Καὶ ὁ τακτικὸς συγκλητικὸς Ἰωάννης Αἰλιανός, προσπάθησε νὰ ἐκλογικεύσει τὶς ἐπιλογές τῆς κυβερνήσεως, ὅπως εἶχε κάνει καὶ κατὰ τὴν προηγούμενη φάση τοῦ ζητήματος, τονίζοντας καὶ τὰ λάθη τῶν προδικτατορικῶν κυβερνήσεων, ἀπὸ τὴν πρόθεση νὰ θεσμοθετήσουν, γιὰ τὴ διοίκηση τῶν πανεπιστημίων πρόεδρο³³⁴. Ζήτησε δε ἀπὸ τὸν πρύτανη,

³²⁹ Στὸ ἴδιο, σ. 9 (1617).

³³⁰ Στὸ ἴδιο, σ. 10 (1618).

³³¹ Στὸ ἴδιο.

³³² Σύμφωνα με τὰ λόγια του: «Κάλλιστα θὰ ἤμποροῦσε νὰ ὀνομασθῇ ὁ Πρόεδρος, ὅποτε οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τίποτε. Ἐάν συνέβαινε νὰ ἐκλργοῦν καὶ ἄνθρωποι κατάλληλοι, οἱ ὁποῖοι νὰ τύχῃ μάλιστα νὰ μὴ εἶναι στρατιωτικοί, νομίζω ὅτι ὁ θεσμός θὰ ἦτο καθ' ὅλα ἄψογος καὶ δὲν θὰ ἔδιδε λαβὴν κακῆς ἐκμεταλλεύσεως εἰς κανένα». Στὸ ἴδιο.

³³³ «Γνωρίζετε, ὅτι ὡσάκις τό Πανεπιστήμιον ἐδέχθη δεινούς κολάφους ἀπὸ τὰς Πολιτικὰς Κυβερνήσεις, αἱ ὁποῖαι κατεπάτησαν, κατὰ τρόπο σκανδαλώδη τοὺς ἱερωτέρους θεσμούς, ὅτε ὠμίλισαμεν περὶ παραίτησεως, πολλοὶ τῶν παλαιῶν Καθηγητῶν ἔλεγον: Ὑμῖν ὁμιλήτε περὶ παραίτησεως. Ἡξεύρετε πόσοι περιμένουν νὰ μᾶς διαδεχθῶν;». Στὸ ἴδιο, σ. 13 (1621).

³³⁴ Εἶπε συγκεκριμένα: «Δὲν πιστεύω νὰ εὑρεθῇ Ὑπουργός νὰ ὁμιλήσῃ διὰ τοὺς Καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου κατὰ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ὠμίλησεν ὁ κ. Μητσοτάκης. Δὲν ὑπῆρξε καμμία ἀντίδρασις τότε ἐκ μέρους τῆς Συγκλήτου. Τό ζήτημα τοῦ Κυβερνητικοῦ Ἐπιτρόπου εἶχε τεθῇ ἐπὶ Κυβερνήσεως Καραμανλῆ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ Προέδρου. Καὶ ἐπὶ Κυβερνήσεως Παπανδρέου εἶχε τεθῇ. Ὁ θεσμός ἤδη ἔχει καθιερωθῇ διὰ τοῦ Συντάγματος. Ἐκεῖνο τό

να προσπαθήσει να πετύχει νέα συνάντηση με τον πρωθυπουργό, προκειμένου να εκτεθεί η θέση των πανεπιστημιακών ως προς το θεσμό, ώστε να αποβεί χρήσιμος.

Ο Α. Φυτράκης, προσπάθησε, πριν την τελική παρέμβαση του πρύτανη να συγκεράσει τις δύο τάσεις. Ζήτησε, και αυτός άμεση επαφή με τον πρωθυπουργό καθώς και από κοινού δράση με τα άλλα τριτοβάθμια ιδρύματα της χώρας, ώστε ο θεσμός να αποδώσει καρπούς. Και αυτό με το δεδομένο ότι ο θεσμός του προέδρου, όπως τον παρουσίασε ο Σπ. Μαρινάτος, ήταν διαφορετικής φύσης από το επίτροπο, αφού δεν είχε «τήν αρμοδιότητα τῆς παρακολουθήσεως τῆς πνευματικῆς δράσεως τῶν Ἰδρυμάτων»³³⁵.

Ο Στ. Κορρές, τελικά, με συμβιβαστική διάθεση, εισηγήθηκε προς τα μέλη της συγκλήτου ότι θα επεδίωκε νέα συνάντηση με τον πρωθυπουργό και μετά νέα συνάντηση με τους συγκλητικούς προκειμένου να αποφασίσουν το τι θα πράξουν. Τα μέλη της συγκλήτου αποδέχτηκαν την τελική πρόταση του πρύτανη. Φαίνεται να πήρε το θέμα επάνω του, μάλλον σκεπτόμενος θεσμικά, δείχνοντας εμπιστοσύνη στον Γ. Παπαδόπουλο. Προς το τέλος της συνεδρίας της 20^{ης} Μαΐου 1969 και προκειμένου να ενισχύσει την εμπιστοσύνη του σώματος στο πρόσωπο του πρωθυπουργού, ανέφερε εμπιστευτικά προς τα μέλη της συγκλήτου, ότι σε μια παλαιότερη συζήτηση με τον τελευταίο του ανέφερε ότι ήταν αντίθετος σε δύο ζητήματα: α) στον απ' ευθείας διορισμό των καθηγητών του πανεπιστημίου και β) στην καθιέρωση του θεσμού του κυβερνητικού επιτρόπου. Ο πρωθυπουργός τότε τον διαβεβαίωσε ότι για τον τρόπο διορισμού των καθηγητών δεν θα γινόταν απ' ευθείας, για δε το θεσμό του κυβερνητικού επιτρόπου ότι αυτός «θά λάβη χώραν, ὅπως προτείνη τοῦτον τό Πανεπιστήμιον»³³⁶.

Σίγουρα πάντως ο πρύτανης δεν εμπιστευόταν το ίδιο και τον υπουργό παιδείας. Η προσωπική διάσταση του θέματος, την οποία υποστήριξε ο Στ. Κορρές είχε να κάνει μάλλον με τις προσωπικές σχέσεις του με τον Θ. Παπακωνσταντίνου, οι οποίες δεν ήταν και οι καλύτερες. Αυτές, αποτυπώθηκαν αργότερα από τον τελευταίο σε αυτοβιογραφικό κείμενό του. Σε αυτό ανέφερε: «τριῶν εἰδῶν ἐπιθέσεις ἀντιμετώπισα ὡς ὑπουργός τῆς Παιδείας: ἀνακριβεῖς, ὑπούλους καί ἀνάνδρους. [...] Ἐνσαρκωτής τοῦ δευτέρου εἴδους τῶν ἐπιθέσεων ἐναντίον μου, τῶν ὑπούλων, ὑπῆρξε ὁ Στυλιανός Κορρές. [...] Μόλις ἐξασφάλισε τόν περιπόθητο τίτλο (‘πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν’) ἄρχισε ὕπουλη ἐπίθεση ἐναντίον μου. Ἐπλεύρισε τόν ἀντιπρόεδρο τῆς Κυβερνήσεως Στ. Παττακό καί τοῦ διωχέτευε κάθε τόσο διάφορες

ὁποῖον κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι αἱ ἀρμοδιότητες τοῦ Κυβερνητικοῦ Ἐπιτρόπου». Στο ίδιο, σ. 13-14 (1621-1622).

³³⁵ Στο ίδιο, σ. 12 (1620).

³³⁶ Στο ίδιο, σ. 13 (1621).

ἀνακρίβειες γιά τίς ἐνέργειές μου [...]»³³⁷. Τη θέση του υπουργού Παιδείας το ίδιο διάστημα φαίνεται να την είχε αποδεχτεί και ο Παναγιώτης Χρήστου, καθηγητής της Θεολογικής σχολής στο Α.Π.Θ., και υπουργός Παιδείας της τελευταίας δικτατορικής κυβέρνησης. Όμως, ο διορισμός του ματαιώθηκε επειδή αντέδρασε σε αυτόν ο αρχιεπίσκοπος, Ιερώνυμος Κοτσώνης. Σύμφωνα με τον Π. Χρήστου, αυτό έγινε επειδή ο ίδιος δήλωσε ότι «ἦτο κατὰ τῆς καθάρσεως εἰς τὰ Πανεπιστήμια καὶ τὴν Ἐκκλησίαν»³³⁸. Ἀρα, μάλλον ο Θ. Παπακωνσταντίνου ευθυγραμμιζόταν καλύτερα με τις κυβερνητικές προτεραιότητες και μπορούσε ευκολότερα αυτός να τις υλοποιήσει, μη όντας και πανεπιστημιακός.

Πάντως για τον πρύτανη Γ. Κορρέ την ίδια περίοδο φαίνεται ότι δεν έτρεφε τα καλύτερα αισθήματα ούτε και ο πρωθυπουργός Γ. Παπαδόπουλος, σε μια περίοδο κατά την οποία μάλλον παρακολουθούσε από κοντά στα θέματα της παιδείας. Ο Γ. Παπαδόπουλος, λίγο αργότερα, τον Ιούνιο του 1969 διαδέχθηκε τον Θ. Παπακωνσταντίνου στο υπουργείο. Σε μια συνάντηση του Συμβουλίου Επιστημονικού Προγραμματισμού στο Κέντρο Πυρηνικών Ερευνών «Δημόκριτος», λίγο καιρό πριν, όπου συμμετείχαν οι πρυτάνεις των πανεπιστημίων και πολλά μέλη του υπουργικού συμβουλίου είχε μιλήσει δημοσίως απαξιωτικά για τον πρύτανη του ιδρύματος, με τα παρακάτω λόγια: «Βεβαίως ὁ Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὑπῆρξεν ἀριστοτέχνης εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τῆς μεθόδου κριτικῆς, ἡ ὁποία λέγεται μέθοδος τοῦ πεταλωτοῦ, ἢ μέθοδος ᾧμιὰ στό καρφί καί μιὰ στό πέταλο»³³⁹. Ἀρα, μάλλον και ο «αρχηγός της επαναστάσεως» δεν έπαιρνε στα σοβαρά τον

³³⁷ Βλ. Παπακωνσταντίνου, Θ. (1987). *Η μεγάλη περιπέτεια*. Αθήνα: Κάκτος, σ. 146-148.

³³⁸ Βλ. Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 28, 10 Ιουνίου/ 9 Ιουλίου 1975 (Φ.Ε.Κ 115, Παράρτημα) και 10 Ιουλίου/1 Αυγούστου 1975, (Φ.Ε.Κ 133, Παράρτημα).

³³⁹ Ο Πρωθυπουργός κ. Γ. Παπαδόπουλος εξήγγειλε: Νέος Καταστατικός χάρτης διά την Ανωτάτην Παιδείαν- συγκροτεῖται ἡδὴ Συμβούλιο Κατευθύνσεως, *Το Βήμα*, Παρασκευή 14 Μαρτίου 1969. Το λόγο του δικτάτορα βλ. και: Παπαδόπουλος, Γ., Το Συμβούλιον Εθνικού Προγραμματισμού, 13 Μαρτίου 1969, στο: *Το Πιστεύω μας*. (1969). Τομ. Δ'. Αθήνα: Γενική Διεύθυνση Τύπου, σ. 112-121. Ο Γ. Κορρές σε εκείνη τη συνάντηση κράτησε επαμφοτερίζουσα στάση και μάλλον για το λόγο αυτό δέχτηκε στη συνέχεια της εκδήλωσης τον παραπάνω χαρακτηρισμό από τον Γ. Παπαδόπουλο. Είχε μιλήσει για σύγκυση μεταξύ του ρόλου των πανεπιστημίων και των ιδρυμάτων έρευνας, σε μια συγκυρία όπου η κυβέρνηση έδινε πολιτική προτεραιότητα στα τελευταία. Κατά τον ίδιο, το πανεπιστήμιο είχε τόσο ερευνητικούς όσο και διδακτικούς σκοπούς και η περικοπή στο μισό των χρημάτων για έρευνα σε αυτό για εκείνο το ακαδημαϊκό έτος θα επιβάρυνε τόσο την ποιότητα- ανταγωνιστικότητα της έρευνας, όσο και τον τρόπο κάλυψης των μεγάλων διδακτικών κενών στο πανεπιστήμιο. Παρόλα αυτά είχε ήδη δηλώσει ότι ως κλασικός φιλόλογος συμμεριζόταν τις ιδεολογικές ευαισθησίες της κυβέρνησης καθώς είχε επαφή με τα «πολλά καί μεγάλα δημιουργήματα τοῦ ἀθανάτου ἑλληνικοῦ πνεύματος». Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Σ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 23^η, 18 Μαρτίου 1969, σ. 3 (1272). Ολόκληρη την ομιλία του τότε πρύτανη του Ε.Κ.Π.Α βλ. στο ίδιο, σ. 2-22 (1271-1291).

πρύτανη καθότι ο τελευταίος δεν διορίστηκε σε καμιά κυβέρνηση του Γ. Παπαδόπουλου. Χρειάστηκε να περιμένει τη βραχύχρονη διακυβέρνηση του Σπ. Μαρκεζίνη για να γίνει υφυπουργός Παιδείας.

γ. Η κατάργηση του θεσμού

Ο Οδυσσέας Αγγελόπουλος, ο οποίος ήταν ο δεύτερος και μακροβιότερος κυβερνητικός επίτροπος, παύτηκε τελικά από τη θέση του στο Αθήνησι, όπως και οι επίτροποι των άλλων Α.Ε.Ι της χώρας, συνεπεία και των έκτακτων συνθηκών που δημιούργησαν τα γεγονότα στα πανεπιστήμια το 1973, από το καθεστώς Ιωαννίδη με τη Συντακτική Πράξη 1 της 17^{ης} Δεκεμβρίου 1973. Το υπουργείο διαβίβασε σχετικά το εμπιστευτικό έγγραφο Φ. 138/1.Εμπ.314/10.1.1974 της παύσης από τη θέση του κυβερνητικού επιτρόπου προς το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Τα μέλη της Β' συγκλητικής επιτροπής αποφάσισαν, οι χώροι των τριών γραφείων, τους οποίους καταλάμβανε ο κυβερνητικός επίτροπος στο κεντρικό κτήριο του Ε.Κ.Π.Α να διατεθούν στον Α' και Β' αντιπρύτανη του ιδρύματος³⁴⁰. Στον τύπο της εποχής η απόφαση φαίνεται ότι πάρθηκε από το γραφείο του Πρωθυπουργού Αδ. Ανδρουτσόπουλου «έν τῇ σειρᾷ τῶν μέτρων πρὸς ἀναμόρφωσιν καὶ ἐξύψωσιν τῆς Παιδείας»³⁴¹ και με την προοπτική τροποποίησης του συνταγματικού κειμένου του 1968/73. Η απόφαση αυτή είχε να κάνει μάλλον, όπως και η παρακάτω αναφερόμενη αλλαγή- επαναφορά του ορίου ηλικίας αποχώρησης των καθηγητών των Α.Ε.Ι στα 70 έτη, με συνολικότερη έλλειψη εμπιστοσύνης των μελών της τελευταίας δικτατορικής κυβέρνησης στις διατάξεις του παραπάνω κειμένου³⁴². Με τον τρόπο αυτό ήθελαν ίσως να κερδίσουν χρόνο κατά την άσκηση της εξουσίας τους. Σίγουρα όμως, και με μια εκ των υστέρων

³⁴⁰ Βλ. σχετικά: Πρακτικά Β' συγκλητικής Επιτροπής, Συνεδρία 29^{ης} Ιανουαρίου 1974, στο: Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Α' & Β' συγκλητικών Επιτροπών τριετίας 1973-76 (Πρυτανεία Αθ. Χαστούπη), τόμος Α' (11.9.1973-19.3.1974), σ. 417-418.

³⁴¹ Καταργούνται οι Επίτροποι Ανωτ. Σχολών κατόπιν αποφάσεως της κυβερνήσεως, *Το Βήμα*, 7 Δεκεμβρίου 1973.

³⁴² Χαρακτηριστικά, ο Αδ. Ανδρουτσόπουλος ως πρωθυπουργός της χώρας, μετά τα γεγονότα του Νοεμβρίου του 1973, στις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησής του, κατέκρινε το συνταγματικό εγχείρημα του έτους εκείνου, αφενός γιατί δημιουργούσε υπερσυγκέντρωση εξουσιών σε δύο μόνο πρόσωπα και αφετέρου γιατί διχοτομούσε τα κέντρα των όποιων πολιτικών αποφάσεων. Μέσα σε αυτό το πνεύμα εξήγγειλε ότι μέχρι την ψήφιση νέου Συντάγματος, η συντακτική εξουσία θα ασκούσαν -και πάλι- από το υπουργικό συμβούλιο μέσω συντακτικών πράξεων. Επομένως και αυτός με τη σειρά του, ως πολιτειακός άρχοντας έδειχνε ότι δε σεβόταν και δε θα βασιζόταν στους θεσμούς τους οποίους είχε κληθεί να υπηρετήσει. Πάντως ήταν αντίθετος στην άμεση ψήφιση νέου συνταγματικού κειμένου, μιας και τόνισε ότι «είναι καιρός νὰ τεθῇ τέρμα εἰς τὰς συνταγματικὰς περιπετείας. Νὰ παύσουν οἱ συνταγματικοὶ αυτοσχεδιασμοί». Ο πρωθυπουργός κ. Αδαμάντιος Ανδρουτσόπουλος εξήγγειλε τας προγραμματικὰς δηλώσεις της κυβερνήσεως, περ. *Απρίλιος- Ελλάδα*, Νοέμβριος 1973, σ. 14.

ανάγνωση και άθελά τους, προετοίμασαν το έδαφος για μια ομαλότερη μετάβαση των πανεπιστημίων στη δημοκρατία.

Από όλα τα παραπάνω φαίνεται ότι οι τακτικοί καθηγητές, εκτιμώντας ότι δεν μπορούσαν να καταργήσουν έναν θεσμό ο οποίος προβλέφθηκε για πρώτη φορά συνταγματικά, προσπάθησαν στο εξής να τον φέρουν στα μέτρα τους, κατά τη θεσμική εξειδίκευση του κοινού νομοθέτη. Πράγμα το οποίο δεν το κατάφεραν. Αυτό το οποίο κατάφεραν όμως, ήταν την φαινομενικά αλλά και κατ' ουσία μικρή συμμετοχή του επιτρόπου στον τρόπο διοίκησης του πανεπιστημίου, κάτι το οποίο φαίνεται μέσα από τα πρακτικά του ανώτατου διοικητικού οργάνου του ιδρύματος, καθώς και των συγκλητικών επιτροπών. Ο επίτροπος, στην συγκυρία και στην περίπτωση του Ε.Κ.Π.Α είχε φαινομενικά διεκπεραιωτικό ρόλο και συμμετοχή στα μη αμιγώς πολιτικά θέματα της διοίκησης του πανεπιστημίου. Έμεινε στα τεχνικά διεκπεραιωτικά (οικονομικά, διοικητικά θέματα). Σχετικά με τη λογική και την πορεία του θεσμού θα μπορούσε κανείς να πει ότι ισχύει η άποψη του Γιώργου Παπαδημητρίου ότι με τον κυβερνητικό επίτροπο χωρίς να καταργούνται τυπικά η αυτονομία των πανεπιστημίων, ελέγχονταν ο τρόπος λειτουργίας τους³⁴³.

Την πολιτική έκφραση των θέσεών τους οι κρατούντες την διέχυσαν περισσότερο μέσα από επιλογή προσώπων της αρεσκείας τους για τη διοίκηση των ιδρυμάτων. Αυτή η επιλογή η οποία έγινε ευκολότερη μετά τις νομοθετικές προβλέψεις του Ν.Δ 672/70, ως προς τον τρόπο και τη διάρκεια επιλογής των πανεπιστημιακών αρχών. Διατάγματος το οποίο θα παρουσιαστεί παρακάτω.

(το εξώφυλλο των συζητήσεων, από τα μέλη του υπουργικού συμβουλίου, του συνταγματικού κειμένου του 1968)

³⁴³ Παπαδημητρίου, Γ., Η νομοθεσία της δικτατορίας για τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, περ. *Ο Πολίτης*, τχ. 2, Ιούνιος 1976, σ. 19.

4. ΒΟΗΘΗΤΙΚΟ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

«ἐπιδιώκεται ἡ δημιουργία
ἐπιστημονικῶν φυτωρίων»

Ιωάννης Κούλης, κοσμήτορας Νομικής³⁴⁴.

α. Οι προβλέψεις του Α.Ν. 553/68

Το 1968 αποτέλεσε έτος- ορόσημο και για την πορεία του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού εντός του πανεπιστημίου. Με βάση τον Α.Ν 553/68 «Περί του Βοηθητικού Διδακτικού Προσωπικού των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» καθορίστηκε καταρχάς ο αριθμός αυτού σε αναλογία με τον αριθμό των φοιτητών κάθε σχολής. Αυτή ανερχόταν σε έναν επιμελητή ή βοηθό ή παρασκευαστή για κάθε 35 φοιτητές στις σχολές Θετικών επιστημών και έναν για κάθε 50 φοιτητές για τις θεωρητικές σχολές, έπειτα από σύμφωνη γνώμη της οικείας σχολής και της Συγκλήτου. Για την επιλογή αυτή βοήθησε βέβαια, πέρα από την πολιτική της κυβέρνησης και η σχετικά καλή οικονομική κατάσταση την οποία διένυε η χώρα. Με τον ίδιο νόμο καταργήθηκαν οι θέσεις των μόνιμων, άμισθων επιμελητών, καθώς και αυτές των βοηθών και διδασκάλων εκτός από τις θέσεις για διδασκαλία ξένων γλωσσών, γυμναστικής μουσικής.

Για τη θέση του επιμελητή εργαστηρίου, κλινικής, έδρας, σπουδαστηρίου ή μουσείου ο ανωτέρω νόμος, πέρα από τον πρότερο «ανεπίληπτο» βίο, στο άρθρο 3 προέβλεπε κτήση διδακτορικού και ηλικία κάτω των 40 ετών, καθώς και κάτω των 35 ετών για βοηθούς και παρασκευαστές³⁴⁵. Ο διορισμός ίσχυε για μια τριετία με δυνατότητα ανανέωσής του μέχρι τρεις φορές. Η ανανέωση μπορούσε να συμβεί ανεξάρτητα από την παραμονή στην υπηρεσία του καθηγητή της έδρας στην οποία υπαγόταν το μέλος του βοηθητικού προσωπικού. Ειδικότερα, για την ανανέωση της θητείας των επιμελητών οι οποίοι δεν είχαν διδακτορικό δίπλωμα, απαιτούνταν η κτήση του τελευταίου υποχρεωτικά εντός πενταετίας, προκειμένου να μην απολυθεί κάποιος. Έτσι, η δεύτερη ανανέωση της θητείας ενός επιμελητή δεν ήταν επιτρεπτή αν δεν είχε δημοσιεύσει διατριβή εγκεκριμένη από την οικεία σχολή και η τρίτη αν δεν είχε υποβληθεί σε διατριβή επί υφηγεσία. Ομολογουμένως αυστηρές και αυξημένων προσόντων προϋποθέσεις, παράλληλα όμως με τη

³⁴⁴ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Σ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 4^η, 1 Οκτωβρίου 1968, σ. 9 (61).

³⁴⁵ Α.Ν 553/1968 «Περί του Βοηθητικού Διδακτικού Προσωπικού των ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 19/20 Σεπτεμβρίου 1968 (ΦΕΚ 210, τχ. Α΄, άρθρο 2 και 3 αντίστοιχα).

θεσμοθέτηση της δυνατότητας ανέλιξης στη βαθμολογική κλίμακα ή/ και στην πανεπιστημιακή ιεραρχία.

Επίσης καθορίστηκαν σαφώς τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του προσωπικού αυτού. Ακόμη καθορίστηκαν το ωράριο εργασίας, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των μελών του βοηθητικού προσωπικού (κλινικής ή εργαστηρίου). Οι επιμελητές και βοηθοί οι οποίοι είχαν διδακτορικό μπορούσαν με αίτημά τους και σύμφωνη γνώμη του αρμόδιου υπηρεσιακού συμβουλίου να μεταταγούν στη μέση εκπαίδευση ως εκπαιδευτικοί, με το βαθμό τον οποίο είχαν στο Πανεπιστήμιο, κατά συνέπεια με καταμετρημένο το χρόνο υπηρεσίας τους στην τρίτη βαθμίδα ως εκπαιδευτική. Περιγράφηκε και η επιστημονική τους θέση, με αναγραφή του ονοματεπώνυμου του ερευνητή στο χώρο εργασίας από κοινού με τον καθηγητή της έδρας καθώς και η χορήγηση θερινής άδειας μέχρι δύο μήνες. Τέλος, για τους επιμελητές, βοηθούς και πτυχιούχους παρασκευαστές προβλέφθηκε μετά από την πρώτη διετία η δυνατότητα χορήγησης μονοετούς εκπαιδευτικής άδειας με πλήρεις αποδοχές, με απόφαση του καθηγητή της έδρας και σύμφωνη γνώμη της συγκλήτου.

β. Η στάση της συγκλήτου του Ε.Κ.Π.Α και των επιμέρους σχολών

Το Ε.Κ.Π.Α είχε κάνει προτάσεις σχετικά με το βοηθητικό προσωπικό ήδη από το Μάιο του 1967. Σε αυτή, οι επιμελητές των εργαστηρίων ή των σπουδαστηρίων μπορούσαν να διορίζονται για τέσσερα χρόνια, με δυνατότητα ανανέωσης της θητείας με Β.Δ έπειτα από απόφαση της οικείας σχολής και πρόταση του διευθυντή του εργαστηρίου και με την προϋπόθεση να έχει στο μεταξύ δημοσιεύσει διατριβή εγκεκριμένη από τον τελευταίο³⁴⁶. Επιμελητής ο οποίος θα γινόταν εντεταλμένος υφηγητής θεωρούνταν παραιτηθείς από τη θέση την αρχική και θα έπαιρνε μισθό όχι κατώτερο του επιμελητή με τα ίδια χρόνια υπηρεσίας. Το σημαντικότερο στην πρόταση της Συγκλήτου σχετικά με τους επιμελητές είχε να κάνει με τη δυνατότητα ίδρυσης θέσης τους για κάθε έδρα ή σπουδαστήριο³⁴⁷.

Μετά την ψήφισε του Α.Ν 553/68, ο νέος -τότε- πρόεδρος Στ. Κορρές έφερε προς συζήτηση στη σύγκλητο το εν λόγω νομοθέτημα προς συζήτηση. Το θέμα του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού έμελλε να αποτελέσει το πρώτο σοβαρό προς συζήτηση ζήτημα, μετά την ανάληψη των καθηκόντων του πρόεδρου. Στα αρνητικά του νόμου θεωρούνταν:

³⁴⁶ Παλαιότερα, η ανανέωση της θητείας επιτρεπόταν μόνο εφόσον ο υποψήφιος επιμελητής περνούσε επιτυχώς τη διαδικασία της διατριβής επί Υφηγεσία. Στο ίδιο, άρθρο 98, σ. 28.

³⁴⁷ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1966-67, Συνεδρία 26^η, 30 Μαΐου 1967 (Πρυτανεία Ιω. Β. Χρυσικού), σ. 47 (1100β).

α) το ότι από τη μια πλευρά ζητούνταν από το βοηθητικό διδακτικό προσωπικό αυξημένα προσόντα, ένα από την άλλη περιοριζόταν ο χρόνος υπηρεσίας τους στα δεκαπέντε -το πολύ- χρόνια. Ο χρονικός περιορισμός στη θητεία, αποτελούσε αντικίνητρο για την βελτιστοποίηση της προσέλευσης του επιστημονικού δυναμικού³⁴⁸. Τη μόνη διέξοδο την οποία έδινε στο δημόσιο, την έδινε -κατ' ουσία- μόνο για τους πτυχιούχους της Φιλοσοφικής και της Θεολογικής σχολής, οι οποίοι μπορούσαν μετά τη θητεία τους στο πανεπιστήμιο να αναζητήσουν εργασία στη μέση εκπαίδευση ως εκπαιδευτικοί,

β) το ότι παρότι ορίζονταν επακριβώς ο αριθμός των θέσεων και η αντιστοιχισή τους με τον αριθμό των φοιτητών κάθε σχολής, για τους καθηγητές -έχοντας υπόψη και τη δυσκολία διορισμού κατά τα προηγούμενα έτη θέσεων εγκεκριμένων- θα προέκυπταν κενά στις διδακτικές ανάγκες των σχολών,

γ) το ότι καταργούνταν οι έκτακτοι βοηθοί, οι οποίοι αποτελούσαν έμπειρο διδακτικό προσωπικό, απαραίτητο για τις πρακτικές ασκήσεις ιδιαίτερα στις θετικές επιστήμες,

δ) το ότι απαγορευόταν για τους επιμελητές, βοηθούς και παρασκευαστές να διδάσκουν σε άλλες σχολές του δημοσίου ή του ιδιωτικού τομέα, επί ποινή απόλυσης- ο νόμος θέσπισε σχετικό ασυμβίβαστο,

ε) η κατάργηση της άδειας άνευ αποδοχών ενός έτους την οποία δικαιούνταν μέχρι την ψήφιση του Α.Ν 553/68 το βοηθητικό διδακτικό προσωπικό, προκειμένου να ολοκληρώσει κάποιος την επιστημονική του εργασία σε ερευνητικούς φορείς και πανεπιστήμια του εξωτερικού. Ο παραπάνω νόμος προέβλεπε σχετικά μόνο τη δίμηνη άδεια κατά τη διάρκεια των θερινών διακοπών για την κατώτερη βαθμίδα. Αυτό όμως, σύμφωνα και με τον καθηγητή της Φυσικομαθηματικής και αντιπρύτανη το 1968-69 Γ. Πανταζή, ήταν «δῶρον ἄδωρον»³⁴⁹.

Έτσι, στην αρχική πρόταση των μελών της συγκλήτου ζητούνταν άμεσα: α) να γίνουν προτάσεις διορισμού βοηθητικού προσωπικού και από τους ήδη αποχωρήσαντες -λόγω ηλικίας ή απόλυσης- καθηγητές, ώστε να συσσωρευτεί μεγαλύτερος αριθμός αιτημάτων προς διορισμό διδακτικού προσωπικού, β) να ανασταλεί η κατάργηση του θεσμού των έκτακτων βοηθών μέχρι να ολοκληρωθεί η πλήρωση των νέων θέσεων με

³⁴⁸ Σύμφωνα με τα λόγια του πρύτανη «Ποῖος πτυχιούχος τῆς Ἱατρικῆς θά δεχθῇ διορισμόν εἰς θέσιν βοηθοῦ ἢ ἐπιμελητοῦ Ἑργαστηρίου τῆς Σχολῆς ταύτης, ἐφ' ὅσον θά εἶναι ὑποχρεωμένος μετά τήν συμπλήρωσιν δεκαπενταετοῦς συνολικῆς ὑπηρεσίας νά ἀποχωρήσῃ τοῦ Ἑργαστηρίου; Ποῖος θά δεχθῇ νά θυσιάσῃ τά καλύτερα ἔτη τῆς ζωῆς του ὑπ' αὐτοῦς τούς περιορισμούς ἐφ' ὅσον θά εἶναι ὑποχρεωμένος, ἄγων τό 40όν περίπου ἔτος τῆς ἡλικίας του νά ἀναζητήσῃ ἐργασίαν ἄλλαχού;». Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Σ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 4^η, 1 Οκτωβρίου 1968, σ. 8 (60).

³⁴⁹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Σ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 27^η, 22 Απριλίου 1969, σ. 1 (1445).

τακτικό βοηθητικό προσωπικό, ώστε να καλυφθούν και οι διδακτικές ανάγκες του τρέχοντος διδακτικού έτους, «ἔστω καὶ προσωρινῶς»³⁵⁰.

Κάποια μέλη της συγκλήτου παρουσίασαν τα θετικά σημεία του νέου θεσμού. Σύμφωνα με τον κοσμήτορα της Νομικής σχολής Ι. Κούλη «ἐπιδιώκεται ἡ δημιουργία ἐπιστημονικῶν φυτωρίων, διότι καθορίζεται ἡ ἀπόκτησις νέων προσόντων ὑπὸ τοῦ βοηθοῦ ἢ ἐπιμελητοῦ πρὸς ἀνανέωσιν τῆς θητείας αὐτῶν, ὡς τὸ διδακτορικὸν δίπλωμα ἢ ἡ ἐπὶ ὕψηλῃ δοκιμασίᾳ»³⁵¹. Για το λόγο αυτό συμφωνοῦσε στο αίτημα της ἐπίσπευσης της διαδικασίας διορισμοῦ του βοηθητικοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, σύμφωνα με τις ρυθμίσεις του νέου νόμου. Αντίθετα, ο κοσμήτορας της Φυσικομαθηματικῆς σχολῆς Γεώργιος Τσατσάς θεωροῦσε ὅτι με τις ρυθμίσεις του νέου νόμου «καταργοῦνται τὰ φυτώρια»³⁵².

Τελικά σε εκείνη την πρώτη φάση, μεταξύ του φθινοπώρου και του χειμῶνα του 1968, ὅπου η εφαρμογή του νόμου δημιουργοῦσε αρκετὰ ζητήματα, ζητήθηκε να μελετηθεῖ ο νόμος ἀπὸ τις ἐπιμέρους σχολές, καθότι στην κάθε μία θα ἀνέκυπταν ιδιαίτερα ζητήματα ἀπὸ την εφαρμογή του Α.Ν και κατόπιν η σύγκλητος μέσα ἀπὸ δική της μελέτη θα διαβίβαζε στο υπουργεῖο ἐγγράφως τις θέσεις της. Πιο συγκεκριμένα, τα μέλη της συγκλήτου στη συνεδρία της 1ης Οκτωβρίου 1968 ἀποφάσισαν να συγκροτηθεῖ ἐπιτροπή ἀπὸ τους: α) Στ. Κορρέ, πρύτανι ὡς πρόεδρο β) Γ. Πανταζή, αντιπρύτανι γ) Γ. Μιχαηλίδη, κοσμήτορα της Ιατρικῆς δ) Γ. Τσατσά, κοσμήτορα της Φυσικομαθηματικῆς και ε) Ορ. Λουρίδη, πρόεδρου του Οδοντιατρικοῦ τμήματος, με σκοπὸ «ἵνα μελετήσῃ τὰ ἔκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ὑπ' ἀριθ. 553/1968 Α. Νόμου προκύπτοντα ζητήματα»³⁵³. Σε συνεδρία της 15ης Οκτωβρίου του ἰδίου ἔτους η σύγκλητος ἀποφάσισε να κοινοποιήσῃ το παραπάνω πόρισμα στις θεωρητικὲς σχολές του Ε.Κ.Π.Α, οι οποίες δεν εκπροσωποῦνταν στην παραπάνω ἐπιτροπή, προκειμένου να εκφράσουν και αὐτὲς τις ἐπιμέρους ἀπόψεις τους.

Οι ἐπιμέρους σχολές κατὰ την παράδοση του ιδρύματος ἐξέφρασαν διαφορετικὲς ἀπόψεις, ἀνάλογα και με τις ἀλλαγές τις οποίες ἐπέφερε η θεσμικὴ τροποποίηση ἐντὸς τους. Η Θεολογικὴ πρότεινε για τους ἐπιμελητές, παρασκευαστές και βοηθοὺς να ἐπιτρέπεται η διδασκαλία σε ἀνώτερες σχολές ὅπως οι Παιδαγωγικὲς Ακαδημίες, οι Γυμναστικὲς Ακαδημίες και οι Σχολές Αδελφῶν Νοσοκόμων³⁵⁴. Η

³⁵⁰ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Σ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 4^η, 1 Οκτωβρίου 1968, σ. 11 (63).

³⁵¹ Στο ἴδιο, σ. 9 (61).

³⁵² Στο ἴδιο, σ. 10 (62).

³⁵³ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Σ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 14^η, 24 Δεκεμβρίου 1968, σ. 34 (614).

³⁵⁴ Στο ἴδιο.

Φιλοσοφική πρότεινε να διατηρηθεί ο θεσμός των υπό κατάργηση διδασκάλων προκειμένου να μπορούν να διδαχθούν φροντιστηριακά «εἰδικὰ θέματα τῶν μαθημάτων τῆς οἰκείας ἔδρας»³⁵⁵, καθώς και να εξισωθούν μισθολογικά και βαθμολογικά όχι με τους βοηθούς, αλλά με τους επιμελητές, ακόμη και όταν δεν είχαν διδακτορικό δίπλωμα. Επίσης, στις ἑδρες τις οποίες θα τοποθετούνταν οι διδάσκαλοι δεν θα ήταν δυνατό να διοριστούν επιμελητές.

Παρά τη σύσταση της παραπάνω επιτροπής από φορείς διοίκησης των σχολῶν θετικών επιστημῶν, η Φυσικομαθηματική κατέθεσε προς τη Σύγκλητο τη δική της πρόταση, καθότι η εφαρμογή του Α.Ν 553/68 είχε για αυτήν αμεσότερες και ευρύτερες συνέπειες. Τα μέλη της σχολῆς αυτής πρότειναν: α) η θητεία των μελῶν του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού να ανανεωνόταν συνεχῶς μέχρι τη συμπλήρωση 35ετίας δημόσιας υπηρεσίας, καθότι πολλοί από αυτούς είχαν πολύ εξειδικευμένη γνώση την οποία δεν ήταν δυνατό να μεταφέρουν και να αξιοποιήσουν εργασιακά εκτός του πανεπιστημίου. Ἐβλεπαν το μέτρο της αυτοδίκαιης αποχώρησης μετά τη συμπλήρωση 15ετίας ως ἀδικο, γιατί για τους ἄλλους δημόσιους υπαλλήλους -με τους οποίους το βοηθητικό διδακτικό προσωπικό ήταν εξισωμένο μισθολογικά- ἴσχυε η μονιμότητα καίτοι οι τελευταῖοι διέθεταν περισσότερα προσόντα³⁵⁶, β) η απόκτηση του τίτλου του διδάκτορα ή του υφηγητή να μην ήταν υποχρεωτική, ἀλλά «νά ἀποτελῇ ἀπλῶς κίνητρον διὰ τοὺς ἔχοντας ἔφεσιν πρὸς ἔρευναν καὶ περαιτέρω ἐξέλιξιν»³⁵⁷, με δεδομένο το ὅτι η υποχρεωτικότητα εκπόνησης διατριβῆς ἔριχνε το ἐπίπεδο της ποιότητας. Ἄρα, σε συνέχεια με τα παραπάνω, η διατριβή δεν ἔπρεπε να συσχετιστεῖ με την παραμονή και νομιμοποίηση στο πανεπιστήμιο, ἀλλά μόνο ως κριτήριον για την εξέλιξη των μελῶν του βοηθητικού προσωπικού. Μάλιστα θεωρούσαν θεμιτό η παραπάνω διαφοροποίηση να κατατάξει το προσωπικό σε δύο κατηγορίες: το ερευνητικό και το διδακτικό, με σαφή βαθμολογική και μισθολογική διαφοροποίηση, γ) τη χορήγηση ερευνητικού ἐπιδόματος, ιδίως για τα νέα σε θητεία μέλη του βοηθητικού προσωπικού, με δεδομένο το ὅτι υπήρχε μεγάλη μισθολογική διαφορά ἀνάμεσα στους νεοπροσλαμβανόμενους και τους ἀρχαιότερους. Το παραπάνω θα αποτελούσε κίνητρο προσέλκυσης νέων ικανῶν ἐπιστημόνων, σε μια περίοδο ραγδαίας ἐπιστημονικῆς ἐξέλιξης, δ) μετά ἀπὸ πενταετία και ἐξαιτίας «τῆς «ἀλματώδους ἐξελίξεως τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν»³⁵⁸ να χορηγούνταν στους επιμελητές και δεύτερη εκπαιδευτική ἀδεια, καθώς και τρίμηνη ἀδεια κατά τη θερινή περίοδο για τους επιμελητές και βοηθούς προκειμένου να ενημερώνονται για τις

³⁵⁵ Στο ἴδιο, σ. 35 (615).

³⁵⁶ Στο ἴδιο, σ. 37 (617).

³⁵⁷ Στο ἴδιο, σ. 38 (618).

³⁵⁸ Στο ἴδιο.

επιστημονικές εξελίξεις στην αλλοδαπή, ε) δυνατότητα μετάκλησης για όλα τα μέλη του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού και όχι μόνο για όσους από αυτούς ήταν διδάκτορες.

Μετά και από τις παρεμβάσεις των επιμέρους σχολών, διαμορφώθηκε από τα μέλη της συγκλήτου σχέδιο Αναγκαστικού Νόμου προς συμπλήρωση των κενών τα οποία προέκυψαν από τις προβλέψεις του Α.Ν 553. Σε αυτές ενσωματώθηκαν οι παραπάνω προτάσεις των επιμέρους σχολών³⁵⁹. Επιπλέον, σε επόμενη συνεδρία της συγκλήτου το Δεκέμβριο του 1968 τέθηκε και πάλι επιτακτικά το ζήτημα των έκτακτων βοηθών, η κατάργηση των οποίων θα οδηγούσε στο να παραμείνουν κλειστά τα σπουδαστήρια και τα εργαστήρια, παρότι η σύγκλητος είχε αποφασίσει να τους διατηρήσει, σύμφωνα με τον Στ. Κορρέ «λόγω άδηρίτου ανάγκης»³⁶⁰ με προσωπική ευθύνη στις θέσεις τους, για να μπορέσουν να γίνουν και οι πρακτικές ασκήσεις των φοιτητών κατά την πορεία εκείνης της ακαδημαϊκής χρονιάς. Επίσης, κατά τα μέλη της Συγκλήτου κατά τη συγκεκριμένη συνεδρία ένα δεύτερο θέμα αποτέλεσε η διάταξη³⁶¹ σύμφωνα με την οποία όσοι από το βοηθητικό προσωπικό έκλειναν δεκαπενταετία μετά τη λήξη του πανεπιστημιακού έτους 1968-69 δε θα ανανεωνόταν περαιτέρω η θητεία τους.

γ. Οι τροποποιήσεις του νόμου- ο σχετικός διάλογος

Η πολιτική ηγεσία του υπουργείου Παιδείας κατά το αμέσως επόμενο έτος προχώρησε σε δύο τροποποιήσεις του Α.Ν 553/68 μέσα από την έκδοση δύο νομοθετικών διαταγμάτων. Στην αρχή της επόμενης χρονιάς, με βάση το ενός άρθρου Ν.Δ. 96/69³⁶², αρχικά καταργήθηκε η απαγόρευση για αποκλειστική απασχόληση στο πανεπιστήμιο, το ασυμβίβαστο δηλαδή της θέσης του βοηθητικού προσωπικού με άλλη παράλληλη θέση στο δημόσιο ή στον ιδιωτικό τομέα. Έτσι, σύμφωνα με τον Κώστα Παπαπάνο «πρίν αρχίσει νά εφαρμόζεται σ' όλες τις διατάξεις του, τό νομοθέτημα αυτό, τροποποιείται στό πιό καίριο σημείο του, τήν κατάργηση δηλ. τής άπαγορεύσεως στό βοηθητικό προσωπικό, νά άπασχολείται καί σ' άλλες θέσεις», παρόλο που κατά τον ίδιο, «άμέσως ύστερ' από τή δημοσίευση τοῦ νομοθετήματος αὐτοῦ, ιδρύονται χιλιάδες θέσεις έπιμελητῶν, βοηθῶν καί παρασκευαστῶν σ' ὅλα τα

³⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 40-47 (620-627).

³⁶⁰ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Σ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 13^η, 17 Δεκεμβρίου 1968, σ. 2 (518).

³⁶¹ Α.Ν 553/1968 «Περί του Βοηθητικού Διδακτικού Προσωπικού των ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 19/20 Σεπτεμβρίου 1968 (ΦΕΚ 210, τχ. Α'), άρθρο 11, παρ. 5.

³⁶² Ν.Δ 96/1969 «Περί αναστολής της ισχύος των παραγρ. 1 και 2 του άρθρου 8 του Α.Ν 533)1968 περί βοηθητικού διδακτικού προσωπικού ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων», 13/15 Φεβρουαρίου 1969 (ΦΕΚ 25, τχ. Α').

ιδρύματα»³⁶³. Η διάταξη εξειδικεύτηκε ακόμη πιο πολύ, όταν με βάση το Ν.Δ 408/70 προβλέφθηκε τα μέλη του βοηθητικού προσωπικού να μπορούν να έχουν και δεύτερη υπαλληλική θέση κατόπιν άδειας η οποία παρεχόταν με κοινή απόφαση του υπουργού Παιδείας και του εκάστοτε αρμόδιου υπουργού³⁶⁴.

Με βάση μία ακόμη, ενδιάμεση χρονικά, τροποποίηση³⁶⁵ προβλέφθηκε: α) για τους παρασκευαστές αποφοίτους γυμνασίου ή μέσης τεχνικής σχολής, οι οποίοι δεν μπορούσαν να απορροφηθούν στη μέση εκπαίδευση, παρατείνονταν η θητεία τους μέχρι τα τριάντα πέντε έτη ή τη συμπλήρωση του 62^{ου} έτους της ηλικίας τους έτσι ώστε να μπορέσουν να συνταξιοδοτηθούν, β) για τους επιμελητές των κλινικών και των εργαστηρίων των ιατρικών σχολών το όριο ηλικίας διορισμού ορίστηκε στο 45^ο έτος για τους πρώτους και στο 40^ο για τους βοηθούς, γ) η μονοετής εκπαιδευτική άδεια με αποδοχές η οποία προβλεπόταν για τους βοηθούς, επιμελητές και πτυχιούχους παρασκευαστές³⁶⁶, η οποία μπορούσε να παραταθεί για ένα ακόμη έτος, χωρίς αποδοχές, μετά από πρόταση του οικείου καθηγητή³⁶⁷.

Αν και θεσπίστηκε και αυτό το δεύτερο τροποποιητικό νομοθέτημα, παρόλα αυτά εκείνο το οποίο δεν άλλαξε, ήταν η πρόβλεψη του άρθρου 4, παρ. 2 του Α.Ν 553/68 με το οποίο δεν επιτρεπόταν δεύτερη ανανέωση θητείας του επιμελητή αν αυτός δεν είχε δημοσιεύσει διατριβή και τρίτη αν δεν είχε αποκτήσει τον τίτλο του υφηγητή. Όπως και η πρόβλεψη για τους βοηθούς, δεν επιτρεπόταν δεύτερη ανανέωση θητείας αν κάποιος δεν είχε συγγράψει επιστημονική μελέτη η οποία θα κρινόταν ως ικανοποιητική από τριμελή επιτροπή από τριμελή επιτροπή καθηγητών της οικείας σχολής και τρίτη αν δεν είχε αποκτήσει διδακτορικό δίπλωμα. Η σύγκλητος με έγγραφό της ζήτησε να μην εφαρμοστεί η παραπάνω διάταξη για τους υπηρετούντες ήδη βοηθούς και επιμελητές. Μάλιστα, σε κείμενό του προς τη σύγκλητο, ο έγκριτος βυζαντινολόγος καθηγητής Διονύσιος Ζακυνθινός, ζήτησε και αυτός την εξαίρεση των ήδη υπηρετούντων. Σύμφωνα με τα λόγια του καθηγητή της Φιλοσοφικής «πλείστοι δέ ἐκ τῶν ὑπηρετούντων ἤδη βοηθῶν, ἄριστοι μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ διδακτικὰς αὐτῶν ικανότητας, διανύοντες δέ τὴν δευτέραν τριετίαν ἀπὸ τῆς ἀνανεώσεως τῆς θητείας των, εὐθέθησαν ἀπαράσκευοι διὰ τὴν σύνταξιν διδακτορικῆς

³⁶³ Παπαπάνος, Κ. (1970). *Χρονικό- Ιστορία της Ανωτάτης μας εκπαιδευσεως*. Αθήνα: Αμερικανικό Κολλέγιο Θηλέων Pierce College, σ. 383.

³⁶⁴ Ν.Δ 408/1970 «Περί διατάξεων αφορουσών εις το ανώτερον διδακτικόν προσωπικόν των Ανωτάτων Εκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων», 15/20 Ιανουαρίου 1970 (ΦΕΚ 14, τχ. Α').

³⁶⁵ Ν.Δ 333/1969 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Α.Ν 533)1968 περί του Βοηθητικού Διδακτικού Προσωπικού των ανωτάτων Εκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων», 29/31 Οκτωβρίου 1969 (ΦΕΚ 217, τχ. Α').

³⁶⁶ Α.Ν 553/1968, όπ.π., άρθρο 8, παρ. 4.

³⁶⁷ Ν.Δ 333/1969, όπ.π., άρθρο 4, παρ. 2.

διατριβής εντός ελάχιστου χρονικού διαστήματος»³⁶⁸. Έτσι, τα μέλη του καθηγητικού σώματος της Φιλοσοφικής ζητούσαν επιπλέον παράταση, προκειμένου να δώσει η πολιτεία στα μέλη των παραπάνω δύο κατηγοριών βοηθητικού διδακτικού προσωπικού τη δυνατότητα να συγγράψουν τις διατριβές τους. Προειδοποιούσε δε ο Δ. Ζακυνθινός ότι αν δεν συνέβαινε αυτό, «έντός βραχέος χρονικού διαστήματος, εφαρμοζομένου του Νόμου, τό Πανεπιστήμιον θά στερηθῇ δεδοκίμασμένου βοηθητικού προσωπικού, μέλη τοῦ ὁποίου ἐσπούδασαν εἰς τό Ἐξωτερικόν, ἀξιοθέντα καί ἐιδικῶν διπλωμάτων» καθώς επίσης και ότι «ὁ καθηγητής θά ἀναγκασθῇ νά ἐπωμισθῇ ὁλόκληρον τήν ἐπιστημονικήν καί ὑπηρεσιακὴν εὐθύνην τῆς ἔδρας»³⁶⁹. Από τα μέλη της συγκλήτου αποφασίστηκε το κείμενο του καθηγητή να διαβιβαστεί προς το υπουργείο.

Το αίτημα για παράταση της θητείας του συνόλου των κατηγοριών του βοηθητικού προσωπικού μέχρι τη συνταξιοδότησή τους παρέμενε σταθερό για τους φορείς της πανεπιστημιακής κοινότητας σε όλη την περίοδο της επιβολής των συνταγματαρχών. Έτσι, κατά την πορεία του χρόνου και κατόπιν των παραπάνω ευεργετικών τροποποιήσεων για τα μέλη του βοηθητικού προσωπικού, κεντρικό ζητήματα αποτέλεσε το περιοριστικό χρονικό όριο για αποχώρηση από το Πανεπιστήμιο.

Κατά την περίοδο όπου το θέμα του τρόπου διορισμού των επικουρικών ήταν φλέγον και ο υπουργός Παιδείας Γ. Φραγκάτος ήταν στη Σύγκλητο, ο Λ. Καραπιπέρης επανέφερε το θέμα της αποχώρησης βοηθητικού προσωπικού λόγω παρέλευσης του χρονικού ορίου στην υπηρεσία. Αναφέρθηκε για τη σχολή του τη Φυσικομαθηματική όπου «τό θέμα εἶναι ὀξύτατο καί αἱ ἐπιπτώσεις δυσμενέσταται»³⁷⁰. Ο υπουργός ήταν κατ' αρχήν μεν για το θέμα συγκαταβατικός, χωρίς να δίνει δε υποσχέσεις μονιμότητας του βοηθητικού προσωπικού. Δεν ήταν αντίθετος στην πλήρωση των θέσεων σε ποσοστό 70%, με προτεραιότητα στην Ιατρική καθώς και στις έδρες όπου είχαν εργαστήρια³⁷¹.

Ως προς την υποχρεωτική έξοδο από το πανεπιστήμιο, μετά την παρέλευση δεκαπενταετίας, το βοηθητικό διδακτικό προσωπικό των πανεπιστημίων, αντέδρασε περισσότερο και εξέφρασε σε συλλογικό επίπεδο τα αιτήματά του στις σχολές όπου ήταν πολυάριθμο. Έτσι, οι διοικήσεις των συλλόγων επιστημονικού προσωπικού των φυσικομαθηματικών σχολών των Πανεπιστημίων Αθηνών και

³⁶⁸ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1969-70 (Πρυτανεία Γ. Πανταζή), Συνεδρία 7^η, 18 Νοεμβρίου 1969, σ. 17 (258).

³⁶⁹ Στο ίδιο, 18 (259).

³⁷⁰ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Καισ. Αλεξόπουλου), Συνεδρία 40^η, 23 Νοεμβρίου 1971, σ. 3 (1099).

³⁷¹ Στο ίδιο, σ. 7 (1103).

Θεσσαλονίκης και η διοίκηση του επιστημονικού προσωπικού του Πανεπιστημίου Πατρών σε υπόμνημά τους προς την πολιτική ηγεσία ζήτησαν τον Οκτώβριο του 1972 να καταργηθούν οι διατάξεις του Α.Ν 533/1968 οι οποίες προέβλεπαν την αποχώρηση από την υπηρεσία τους στο πανεπιστήμιο μετά την παρέλευση δωδεκαετίας ή δεκαπενταετίας (κατά περίπτωση) και να παραμένουν στη θέση τους μέχρι τη συνταξιοδότησή τους, κάτι το οποίο ίσχυε πριν το 1968. Το μέτρο κρινόταν «υπό τῶν ἐνδιαφερομένων ὡς ἀκατανόητον, ἄδικον, ἀντικοινωνικόν, ἀντιεπιστημονικόν, ἀντιοικονομικόν καί τό κυριώτερον ὅλων, ζημιοῖ τήν Ἀνωτάτην ἐκπαίδευσιν»³⁷². Και αυτό διότι σε καμιά άλλη δημόσια υπηρεσία το προσωπικό δεν αποχωρούσε μετά τη διάνυση του 1/3 της υπηρεσιακής σταδιοδρομίας, προσωπικό το οποίο έχει αποκτήσει πολύτιμη πείρα μετά την ανάλωση χρόνου σε έργο επιστημονικό και εκπαιδευτικό. Επίσης, κατά τους ίδιους ο νομοθέτης με την υποχρεωτική διακοπή τους επιστημονικού έργου του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού δε λάμβανε «ὕπ' ὅσιν οὐδόλως τῶν εὐγενῶν φιλοδοξιῶν τῶν ἐπιστημόνων»³⁷³ και δεν θα μπορούσε με αυτό το μέτρο να δώσει κίνητρα ώστε να μείνει στη θέση του αξιόλογο επιστημονικό προσωπικό, το οποίο μοιραία θα έφευγε στο εξωτερικό. Τέλος, με αυτό το μέτρο θα απέβαιναν μάταια τα έξοδα της ίδιας της πολιτείας για επιστημονική έρευνα (διατριβές επί διδακτορία και υφηγεσία, καθώς και άλλες δημοσιεύσεις). Και αυτό διότι δεν θα υπήρχε κίνητρο προσέλκυσης νέων επιστημόνων, όταν αυτοί θα γνώριζαν ότι θα αποχωρούσαν μετά την παρέλευση δεκαπενταετίας.

Και τα μέλη της Επιτροπής Παιδείας το 1973 διατύπωσαν την πρόταση: α) ο βοηθός όταν αποκτά διδακτορικό δίπλωμα να τον οδηγεί στο βαθμό του επιμελητή, βαθμό τον οποίο θα έπαιρνε και ο νεοδιόριστος διδάκτορας, β) ο επιμελητής μετά από την πρώτη τριετή θητεία να μπορεί να μονιμοποιηθεί³⁷⁴.

Το ζήτημα του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού των πανεπιστημίων (επιμελητές, βοηθοί, παρασκευαστές) φάνηκε να ήταν ψηλά στις επιλογές της πολιτικής ηγεσίας της δικτατορίας. Ο πρωθυπουργός Γ. Παπαδόπουλος μετά την ψήφιση του Α.Ν 553/68 και αφού είχε επέλθει η πρώτη τροποποίησή του αμέσως μετά την άρση της υποχρέωσης αποκλειστικής απασχόλησης του βοηθητικού προσωπικού στο πανεπιστήμιο προέβη στις παρακάτω δηλώσεις, τονίζοντας τα

³⁷² Το βοηθητικό διδακτικό προσωπικό ανωτάτων ιδρυμάτων: Νά μή «αποστρατεύωνται» μετά 12-15ετή υπηρεσία- Ζητούν να καταργηθή ο Α.Ν 553, *Το Βήμα*, Τετάρτη 11 Οκτωβρίου 1972.

³⁷³ Στο ίδιο.

³⁷⁴ Υπ.Ε.Π.Θ. (1974). *Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1971-1973*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, σ. 127.

χαρακτηριστικά, τη λογική και τις επιδιώξεις μέσα από την ανανέωση του θεσμού:

«Όσον αφορά τό βοηθητικόν εκπαιδευτικόν προσωπικόν, βεβαίως ἐδώσαμε θέσεις τάς οποίας πολλοί δέν ἐφαντάζοντο οὔτε κατ' ὄναρ. Καί βεβαίως ἔχομε εἰς τήν διάθεσιν τῶν ἀνωτάτων εκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων τά ἀπαιτούμενα χρήματα διά τόν ἄμεσον διορισμόν τῶν ἐκλεγομένων [...]

Ἀντετάχθη ἡ ἀδυναμία τῆς 15ετίας. Ἀλλά κύριοι ἡ πολιτεία συγκροτεῖ ἓνα σύστημα δυναμικόν. Δέν ἔμπορεῖ νά συγκροτήσῃ ἓνα σύστημα στατικόν. Δέν ἔμποροῦμε τάς θέσεις τοῦ βοηθητικοῦ προσωπικοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων, μετά τήν δοκιμασίαν καί τήν ἐπιφοίτησιν παρά τῇ σοφίᾳ τῶν καθηγητῶν νά προπαρασκευασθοῦν νέοι καθηγηταί, δέν ἔμποροῦμε νά τοῦς κλείσωμε στατικῶς διορίζοντες ἓναν ὑπό τήν νοοτροπίαν τοῦ δημοσίου λειτουργοῦ. Αἱ θέσεις αὐταί προορίζονται νά τάς καταλάβουν αὐτοί πού ἔχουν τήν φλόγα τῆς ἀκαδημαϊκῆς καριέρας. Νά ἔλθουν ἐκεῖ νά ἐπιφοιτήσουν κοντά εἰς τήν σοφίαν τοῦ καθηγητοῦ, νά ἐκμεταλλευθοῦν τά ἐργαστήρια τοῦ ἀνωτάτου εκπαιδευτικοῦ ἰδρύματος καί νά δώσουν τόν ἑαυτόν τους εἰς τήν Ἀνωτάτην Παιδείαν καί μέσω αὐτῆς ἐν συνεχείᾳ καί κατά τήν ἐξέλιξιν νά ἀναδειχθοῦν καί οὕτω νά ἀνευρεθοῦν οἱ κατάλληλοι οἱ ὅποιοι θά πληρώσουν τάς ἀνάγκας εἰς ἐκπαιδευτικόν προσωπικόν τῆς ἀνωτάτης Παιδείας. Καί θέτω ὑπ' ὄψιν ὑμῶν ὅτι δέν πρέπει νά ἀναφερόμεθα εἰς τάς ὑφισταμένας βάσεις. Ἔχομεν δύο νέα Πανεπιστήμια τά ὁποῖα εὐρίσκονται ἐν ἀνδρώσει καί τά ὁποῖα θά χρειασθοῦν ἐκπαιδευτικόν προσωπικόν. Καί το ἐκπαιδευτικόν προσωπικόν δι' αὐτά πρέπει νά προπαρασκευασθῇ ἐν τῇ ἀναπτύξει των μέσα εἰς τά μεγάλα Πανεπιστήμια ὅπου ὑπάρχει ἡ μεγαλυτέρα δυνατότης. Δι' ὅσους δέν κατορθώσουν ἐπὶ τῷ τέλει τῆς 15ετίας νά ἀναδειχθοῦν ἄξιοι νά καταλάβουν τάς νέας ἐν τῷ μεταξύ κενωθησώμενας θέσεις καθηγητοῦ, δι' αὐτούς ἔχομεν ἀφήσει ἀνοικτήν τήν θύραν διά νά στραφοῦν πρὸς ἄλλας θέσεις τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους, αἱ ὁποῖαι καλύπτονται ἀπό τήν βασικήν ὑποδομήν τῶν γνώσεών των καί πρὸς τάς οποίας ἐρχόμενοι ἔμπορουν νά σταδιοδρομήσουν χωρίς καμμίαν ζημίαν, οὔτε εἰς ἀπώλειαν τῶν βαθμῶν των, οὔτε εἰς ἀπώλειαν τῆς φυσιολογικῆς ἐξελίξεως τοῦ μισθολογίου των. Ἐπομένως αὐτό δέν ἔπρεπε πρῶτοι ὑμεῖς νά προβάλλετε ὡς ἀδυναμίαν. Ἀντιθέτως, θά πρέπει νά ἐξέλθετε ἂν ὄχι εἰς τόν ἄμβωνα, ἂν ὄχι εἰς τό μπαλκόνι, νά ἐξέλθετε τουλάχιστον εἰς τήν ἔδραν κα ἵνα διατυμπανίσετε τήν ἀνάγκην τῆς δυναμικότητος τοῦ συστήματος καί τήν ἀνάγκην προσελεύσεως διά τάς θέσεις τῶν βοηθῶν καί τῶν ἐπιμελητῶν καί ἐπιδόξων καθηγητῶν διά τά ἀνώτατα ἐκπαιδευτικά ἰδρύματα, διά τήν αὔριον εἰς τήν χώραν μας.

[...]

Ἀντιπροτάχθη ἐπὶ τοῦ θέματος ἡ ἀδυναμία τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἀπασχολήσεως ἐκτός τῶν Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων.

Πρῶτον δέν εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου ὀρθή ἡ παρατήρησις ὡς διατυποῦται. Βεβαίως δέν ἐπιτρέψαμεν, κύριοι, τήν ἐπαγγελματικήν ἀπασχόλησιν ἐκτός τῶν πανεπιστημίων, 1^{οῦ} διότι ἐλάβαμε ὑπ' ὄψιν μας τήν βασικήν ρῆσιν τοῦ Εὐαγγελίου Ὁὐ δύναται εἷς δούλος δυοῖν κυρίοις δουλεύειν. 2^{οῦ} Ἐλάβαμεν ὑπ' ὄψιν μας ὅτι ἓνας ὁ ὁποῖος ἀγαπᾷ τήν Ἀκαδημίαν δέν ἡμπορεῖ νά δίδῃ ἀπό τόν ἑαυτόν του μεγάλο μέρος πρὸς τὰ ἔξω. 3^{οῦ} Ἐπιτρέψαμεν τήν ἐπαγγελματικήν των ἀπασχόλησιν κάτω ἀπὸ ἓνα γραφεῖον ἢ ἀπὸ ἓνα ἱατρεῖον καί ἀποκλείσαμε μόνον τὰς εὐρείας ἐπιχειρηματικὰς δραστηριότητας, εἴτε ἐν φροντιστηρίοις, εἴτε ἐν κλινικὰς, εἴτε εἰς ἄλλους τομεῖς πρὸς τοὺς ὁποίους μέχρι σήμερον τρέποντο οἱ θεωρούμενοι ὡς βοηθητικό προσωπικόν τῶν Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων, μέ ἀποτέλεσμα νά θεωροῦν πλέον ὡς πάρεργον τήν θέσιν τοῦ βοηθοῦ τῶν Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων»³⁷⁵.

δ. Συνέπειες

Το σώμα του βοηθητικού προσωπικού διευρύνθηκε καθόλη την περίοδο μετά την ψήφιση του Α.Ν 553/1968. Καλύτερα μπορεί να ειπωθεί ότι η παραπάνω διεύρυνση ἦρθε ως συνέχεια αντίστοιχης τάσης κατά την προηγούμενη δεκαετία. Σύμφωνα με τον Κ. Κριμπά «από το 1959 μέχρι το 1972 παρατηρεῖται μια αύξηση λίγο μεγαλύτερη του 18% για τους καθηγητές και τους υφηγητές ενώ για τους βοηθούς και επιμελητές είναι 864%»³⁷⁶. Τάση η οποία είχε σαν συνέπεια το 1969 να υπάρχουν στα ελληνικά πανεπιστήμια 1.509 επιμελητές και βοηθοί, ενώ το 1972 ο αριθμός τους ανήλθε σε 2.593³⁷⁷. Για το Πανεπιστήμιο Αθηνών την ίδια περίοδο, τα στοιχεία δείχνουν, με βάση τους παρακάτω δύο πίνακες ότι και εδώ παρατηρεῖται η ίδια τάση. Κατά τα δύο εξεταζόμενα πανεπιστημιακά ἔτη, αμέσως μετά τη νομοθετική αλλαγή και προς το τέλος της περιόδου, παρατηρεῖται υπερδιπλασιασμός του βοηθητικού προσωπικού των σχολών του πανεπιστημίου. Ιδιαίτερη ἦταν η αύξηση, τόσο ως προς το συνολικό αριθμό όσο και ως προς το ποσοστό, των βοηθών και των επιμελητῶν στην Ιατρική και στη Φυσικομαθηματική σχολή καθώς και της κατηγορίας των βοηθών στη Νομική. Ο αριθμός αύξησης των θέσεων του βοηθητικού προσωπικού στο Πανεπιστήμιο Αθηνών ἦταν σαφώς μεγαλύτερος σε σχέση με τον αριθμό των φοιτητῶν κατά την ίδια περίοδο. Και κάλυψαν ἐν πολλοῖς την ἀρχική πρόβλεψη

³⁷⁵ Ο Πρωθυπουργός κ. Γ. Παπαδόπουλος ἐξήγγειλε: Νέος Καταστατικός χάρτης διὰ τὴν Ἀνωτάτην Παιδείαν- συγκροτεῖται ἡδὴ Συμβούλιο Κατευθύνσεως, *Το Βήμα*, Παρασκευή 14 Μαρτίου 1969.

³⁷⁶ Κριμπάς, Κ. (2003), ὁπ.π., σ. 158.

³⁷⁷ Στὸ ἴδιο.

του νομοθέτη του Α.Ν 553/68 για 35 φοιτητές ανά μέλος βοηθητικού προσωπικού για τις θετικές και 50 για τις θεωρητικές σχολές. Πάντως ο αριθμός των παραπάνω θέσεων ήταν σαφώς λιγότερες από αυτές οι οποίες εξαγγέλθηκαν στον τύπο της εποχής. Σε σχετικό δημοσίευμα, στις αρχές του 1970 προβλέπονταν για το Ε.Κ.Π.Α 146 νέες θέσεις επιμελητών, 1041 βοηθών και 84 παρασκευαστών «προστιθέμεναι εις ήδη υπάρχουσας 700 θέσεις βοηθητικού διδακτικού προσωπικού»³⁷⁸. Συνολικά δε για τα Α.Ε.Ι της χώρας η πρόβλεψη ήταν οι θέσεις να ανέλθουν από τις ήδη υπάρχουσες 2.275 στις 6.261. Αριθμοί μάλλον υπερβολικοί, αν τους συγκρίνει κανείς τόσο με αυτούς της μελέτης του Κ. Κριμπά, όσο και της παρούσας, στους Πίκακες 1 και 2 που ακολουθούν.

Το ζήτημα του βοηθητικού προσωπικού αποτελούσε κάτι το οποίο από τη φύση του δεν θα μπορούσε να τεθεί ψηλά στην πολιτική αντιπαράθεση της καθηγητικής ηγεσίας του πανεπιστημίου με την πολιτεία, καθότι τα μέλη της πρώτης δε θίγονταν άμεσα, όπως στην περίπτωση του κυβερνητικού επιτρόπου ή των επικουρικών καθηγητών, αντίθετα μάλιστα έβρισκαν περισσότερα μέλη να υποβοηθήσουν το διδακτικό έργο τους, ανεβάζοντας το κύρος τους στο εσωτερικό της πανεπιστημιακής ιεραρχίας. Αντίθετα, η αύξηση του αριθμού των εδρών θα είχε σαν συνέπεια για τους ήδη κατέχοντες την έδρα «μια επικίνδυνη διαμφισβήτηση της παντοκρατορίας τους στο γνωστικό αντικείμενο του οποίου ήσαν οι μοναδικοί ηγεμόνες»³⁷⁹. Έτσι, η μη εκλογή νέων καθηγητών δε θα μείωνε το status των ήδη υπηρετούντων στις έδρες. Παράλληλα θα βόλευε και το δικτατορικό καθεστώς, το οποίο κατά την πρώτη τουλάχιστον φάση του διένυε περίοδο αντιαριστοκρατικών και φιλολαϊκών πολιτικών επιλογών. Επιλογών οι οποίες υπηρετούνταν και μέσα από τη στελέχωση των πανεπιστημίων με βοηθητικό προσωπικό. Κάτι αντίστοιχο είχε γίνει άλλωστε και κατά τη μεσοπολεμική επιβολή του Ι. Μεταξά³⁸⁰ καθώς και στα ισπανικά Πανεπιστήμια³⁸¹. Παρόλα αυτά, η διεύρυνση του διδακτικού προσωπικού κατά την επταετία, καθώς και η αύξηση της στάθμης των προσόντων που απαιτούνταν για την πλήρωση των θέσεων, οδήγησε σε άνοδο του status της κατηγορίας αυτή του διδακτικού προσωπικού και οδήγησε στη συλλογική- σωματειακή έκφραση των αιτημάτων τους μεταπολιτευτικά, έτσι ώστε να πετύχουν τη διεύρυνση των δικαιωμάτων τους, μέσα από αιτήματα για ενιαίο

³⁷⁸ Ιδρύονται εις τας Ανωτάτας Σχολάς 4.000 θέσεις Επιμελητών, Βοηθών και Παρασκευαστών, *Το Βήμα*, 25 Ιανουαρίου 1970.

³⁷⁹ Κριμπάς, Κ. (2003), ό.π., σ. 157.

³⁸⁰ Καλεράντε, Ευ. (2016). *Παιδεία στα χρόνια της δικτατορίας 1936-1940*. Αθήνα: Γρηγόρης, σ. 320.

³⁸¹ Miguel, A., Carnicer, R., (2005). Spanish universities under Franco, στο: Connelly, J., Grüttner, M. (επιμ.). *Universities under dictatorship*. Πάρκ: Pennsylvania State University Press, σ. 123.

διδασκτικό φορέα και ίση αντιμετώπισή τους και τελικά την ένταξή τους ως μέλη του διδασκτικού ερευνητικού προσωπικού μετά το νόμο-πλαίσιο 1268/82. Η μαζικοποίηση του σώματος, καθώς και η πρόβλεψη για εκπόνηση διατριβής για εσωτερική ανέλιξη, οδήγησε σε άνοδο του status των μελών του βοηθητικού προσωπικού και αύξησε τη δυνατότητα πίεσής τους προκειμένου αυτοί να ανέλθουν μέχρι την ανώτερη καθηγητική βαθμίδα. Από την πορεία εξέλιξης του βοηθητικού διδασκτικού προσωπικού κατά την επταετία μπορούμε να πούμε ότι σε αυτήν μπήκαν οι θεσμικές βάσεις για την εξέλιξη μεταπολιτευτικά, και κυρίως μετά το 1982, του προσωπικού αυτού στις βαθμίδες των μελών Δ.Ε.Π. Τα μέλη του βοηθητικού προσωπικού της περιόδου επηρέασαν τη φυσιογνωμία επιμέρους σχολών μεταπολιτευτικά, με χαρακτηριστικότερο ίσως παράδειγμα τη Φιλοσοφική σχολή. Το τελευταίο ζήτημα όμως, είναι πέρα από τα όρια της παρούσας μελέτης. Σίγουρα πάντως καταδεικνύει το ότι το πανεπιστήμιο αποτελεί μια πραγματικότητα η οποία υπερβαίνει την εκάστοτε πολιτική συγκυρία και οι θεσμικές αλλαγές σε αυτό έχουν και μακροχρόνιες συνέπειες, πέρα από τις όποιες βραχυχρόνιες ή/και συγκυριακές μεταβολές.

Σχολές/Κατηγορίες εξ Πρ/κού ³⁸²	Θεολ/κή			Νομική			Ιατρική			Φιλολ/κή			Φυσικ/κή			Οδοντ/κή ³⁸³		
Ακαδημαϊκά Έτη	1968-69	1972-73	1973-74	1968-69	1972-73	1973-74	1968-69	1972-73	1973-74	1968-69	1972-73	1973-74	1968-69	1972-73	1973-74	1968-69	1972-73	1973-74
Εντετ. υφηγητές	2	3	4	13	16	15	20	25	26	9	7	4	7	9	6			2
Υφηγητές		6	7	14	12	14	216	272	274	4	7	4	17	17	19		7	5
Επιμελητές		1			1	8	56	131	132	7	10	10	21	43	63	8	12	15
Βοηθοί	20	27	30	40	101	96	73	168	173	58	102	103	61	211	220	21	36	47
Παρασκευαστές							15	22	68				23	24	51		5	6
Σύνολο	26	37	41	67	130	133	380	618	673	78	126	121	129	304	359	28	60	75

Πίνακας 1

Κατηγορίες βοηθητικού προσωπικού	1968-69	1972-73	1973-74
Επιμελητές	92	199	228
Βοηθοί	273	645	669
Παρασκευαστές	38	51	125
Σύνολο	403	895	1022

Πίνακας 2

³⁸² Πηγές: Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς ακαδημαϊκού έτους 1968-1969 (Πρυτανεία Στυλιανού Γ. Κορρέ). Αθήνα, Φεβρουάριος 1969 & Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς πανεπιστημιακού έτους 1972-1973 (Πρυτανεία Κωνσταντίνου Τούντα). Αθήνα, Φεβρουάριος 1973.

³⁸³ Τμήμα της Ιατρικής μέχρι το 1970, ανεξάρτητη σχολή μετέπειτα.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΚΑΤΑ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ Ε.Κ.Π.Α

ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΟΙΤΗΤΩΝ Ανά ΠΑΝΕΠ. ΣΧΟΛΗ ΕΤΟΣ/	1969- 70³⁸⁴	1970- 71³⁸⁵	1970- 71³⁸⁶	1972- 73³⁸⁷
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ	366	510	396	440
ΝΟΜΙΚΗ	6.760	9.600	7.587	9.281
ΙΑΤΡΙΚΗ	4.116	5.200	5.342	4.774
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ	4.221	3.133	4.137	5.388
ΦΥΣΙΚ/ΜΑΤΙΚΗ	5.959	5.802	5.445	5.648
ΟΔΟΝΤΙΑΤΡΙΚΟ-Η	1230	1.600	1.379	1327
ΣΥΝΟΛΟ	22.652	25.845	24.286	26.855

Πίνακας 3

³⁸⁴ Πηγή: Πρακτικά Α΄ Συγκλητικής Επιτροπής, Συνεδρία 17^η Φεβρουαρίου 1970, στο Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Α΄ & Β΄ Συγκλητικών Επιτροπών τριετίας 1970-73, τόμος Α΄, σ. 12 (593). Κατά το χρονικό διάστημα 1966-1968 δεν εξεδόθη Στατιστική της Ανωτάτης Εκπαιδεύσεως.

³⁸⁵ Πηγή: Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Καισ. Αλεξόπουλου), Συνεδρία 39^η, 16 Νοεμβρίου 1971, σ. 5 (1085), όπου η Σύγκλητος παρουσίασε την αριθμητική δύναμη των φοιτητών προκειμένου να συγκροτηθεί η φοιτητική αντιπροσωπεία.

³⁸⁶ Ε.Σ.Υ.Ε. *Στατιστική της εκπαίδευσεως κατά το σχολικό έτος 1970-71 (Ανωτάτη εκπαίδευση)*. Αθήνα 1974, σ. 11.

³⁸⁷ Ε.Σ.Υ.Ε. *Στατιστική της εκπαίδευσεως 1972-73*. Αθήνα 1976, σ. 125.

5. ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ

«Ἡ Πολιτεία δηλονότι εἰσάγει εἰς τὰ Ἀνώτατα
Ἰδρύματα νέον αἷμα χορηγούσα εἰς αὐτὸ
αὐτοτέλειαν ἐρευνητικὴν καὶ διδακτικὴν,
καὶ μέ δοκιμαστικὸν χαρακτῆρα»

Γεράσιμος Φραγκάτος³⁸⁸

α. Ἡ ἀρχικὴ πρόβλεψη- ἀντίδραση

Οἱ επικουρικοὶ καθηγητὲς, αποτέλεσαν θεσμό ο ὁποῖος δὲν ἦταν κάτι μεμονωμένο κατὰ τὴ δικτατορικὴ ἐπταετία, ἀλλὰ ἐντάχθηκε σὲ μιὰ ευρύτερη λογικὴ πολιτειακῆς παρέμβασης στὴν αὐτονομία καὶ αὐτοδιοίκηση τοῦ πανεπιστημίου. ΓΙΑ ΤΟ ΛΟΓΟ ΑΥΤΟ ΘΑ ΓΙΝΕΙ ΕΔΩ, ΕΝ ΕΙΔΗ ΠΡΟΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΜΙΑ ΑΡΧΙΚὴ ἀναφορὰ σὲ σχετικὲς θεσμικὲς παρεμβάσεις.

Καταρχὰς στὸ ἀρχικὸ σχέδιο Συντάγματος τῆς ἐπιτροπῆς Χ. Μητρέλια, υπήρχαν δύο χωρία στὸ ἀρθρο 17, παράγραφος 4, σχετικά με τὶς καθηγητικὲς ἑδρες καὶ τὰ προγράμματα διδασκαλίας τῶν σχολῶν καὶ ἀφέθηκαν νὰ ρυθμιστοῦν ἀπὸ τὸν κοινὸ νομοθέτη³⁸⁹. Τὰ χωρία αὐτὰ ἀπαλείφθηκαν στὸ κείμενο πρὸς ψήφιση ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ λαὸ³⁹⁰. Ἡ

³⁸⁸ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου τριετίας 1970-73, Συνεδρία 61^η, 4 Μαΐου 1972, σ. 4 (1464).

³⁸⁹ Τὸ ἀρχικὸ σχέδιο τῆς ἐπιτροπῆς Μητρέλια σχετικά με τὸ πρὸς διαμόρφωση συνταγματικὸ κείμενο τοῦ 1968 εἶχε λάβει, στὸ ἀρθρο 17, παρ. 4 τὴν παρακάτω διατύπωση:

Ἄρθρον 17

[...]

4. Τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα εἶναι νομικὰ πρόσωπα δημοσίου δικαίου καὶ λειτουργοῦν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Κράτους καὶ μετὰ τὴν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν αὐτοῦ. Οἱ καθηγηταὶ αὐτῶν εἶναι δημόσιοι ὑπάλληλοι. Αἱ ἀρχαὶ τῶν ἱδρυμάτων τούτων ἐκλέγονται παρὰ τῶν τακτικῶν καθηγητῶν αὐτῶν πλὴν τοῦ παρ' ἐκάστῳ τούτων κυβερνητικοῦ ἐπιτρόπου, τοῦ ὁποῖου αἱ ἀρμοδιότητες ὁρίζονται διὰ νόμου. Αἱ καθηγητικαὶ ἑδραὶ ἱδρύνονται, τροποποιοῦνται ἢ καταργοῦνται μετὰ γνώμην τῆς οἰκείας Σχολῆς, πληροῦνται δὲ μετὰ σύμφωνον γνώμην αὐτῆς. Διὰ τὴν κατάρτισιν τῶν προγραμμάτων διδασκαλίας καὶ ἐξετάσεων ἀπαιτεῖται γνώμη τῆς οἰκείας Σχολῆς.

[...]

³⁹⁰ Τὸ τελικὸ συνταγματικὸ κείμενο τοῦ 1968, ὅσον ἀφορὰ στὰ Α.Ε.Ι πήρε τὴν παρακάτω μορφή:

«Ἄρθρον 17.

[...]

2. Ὁ προσδιορισμὸς τῶν γενικῶν γραμμῶν τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς παιδείας ἐνεργεῖται, καθ' ἃ νόμος ὁρίζει, μετὰ γνώμην Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Παιδείας.

[...]

4. Τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα εἶναι αὐτοδιοικούμενα νομικὰ πρόσωπα δημοσίου δικαίου, λειτουργοῦν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Κράτους καὶ ἐνισχύονται οἰκονομικῶς ὑπ'

άποψη του Γ. Παπαδόπουλου ήταν ότι δεν μπορούσε να διανοηθεί πρόγραμμα και γνώσεις που «να μὴν ἐλέγχονται ἀπὸ τὴν Πολιτείαν»³⁹¹, κάτι το οποία φανέρωνε τα περιθώρια αυτονομίας που ήθελε το καθεστώς να αφήσει στα πανεπιστήμια. Ἀλλωστε, η συμπερίληψη του ὅρου «αυτοδιοικούμενα» για τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, σύμφωνα με τον μετέπειτα καθηγητὴ του Συνταγματικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Κωνσταντῖνο Γεωργόπουλο και φίλα προσκείμενο στο καθεστώς, «δὲν σημαίνει καὶ αὐτονομίαν, [μίας και] τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα δὲν δικαιοῦνται νὰ θέτουν κανόνας δικαίου ἀφορῶντας εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ κύκλου τῶν ὑποθέσεων των καὶ εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν ὑπηρεσιῶν των»³⁹². Οἱ καθηγητὲς των πανεπιστημίων της χώρας, με την ιδιότητά τους ως δημοσίων υπαλλήλων υπόκειντο σε αυστηρότερο συνταγματικό πλαίσιο και περισσότερες υποχρεώσεις ἀπὸ αὐτὲς του Συντάγματος του 1952, καθὼς κατὰ το ἀρθρο 123 παρ. 1 του συνταγματικού κειμένου του 1968, οἱ δημόσιοι υπάλληλοι ὀφείλαν πίστη και αφοσίωση στην πατρίδα και στα εθνικά ιδεώδη· αὐτὴ δε η ιδιότητά τους ἀντίκειται σε ιδεολογικές τοποθετήσεις που εἶχαν σκοπὸ την ανατροπὴ ἢ την υπονόμευση του υφιστάμενου πολιτικού καθεστώτος³⁹³. Ἄρα η παραπάνω ρήση του αρχικά εντεταλμένου και κατόπιν μόνιμου καθηγητὴ του Συνταγματικού Δικαίου της Νομικῆς Αθηνών ἀντανακλούσε σαφώς τις ἐπιδιώξεις του συντακτικού νομοθέτη.

Ο θεσμός των επικουρικών καθηγητῶν ἀποτέλεσε μετεξέλιξη της σχετικῆς παράδοσης την οποία εἶχε ἀφήσει η προηγούμενη -μεταξική- δικτατορικὴ ἐπιβολή, παρότι εἶχε προβλεφθεῖ σε διαφορετικὴ βάση και στο νομοσχέδιο Μητσοτάκη- Ἀλλαμανή. Πιο συγκεκριμένα των διατάξεων των ἀρθρων 48, 51, 53, 74-85 του Α.Ν 1430/38³⁹⁴. Η λογική αὐτοῦ του αναγκαστικού νόμου εἶχε να κάνει με το δικαίωμα του υπουργοῦ Παιδείας να καθορίζει το περιεχόμενο των ἐπιμέρους τακτικῶν καθηγητικῶν ἐδρῶν, χωρὶς ἀπαραίτητα τη σύμφωνη γνώμη της οικείας

αὐτοῦ. Οἱ καθηγηταὶ των εἶναι δημόσιοι υπάλληλοι. Αἱ ἀρχαὶ τῶν ἐκλέγονται παρὰ τῶν τακτικῶν καθηγητῶν αὐτῶν. Τὴν κρατικὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων ἀσκεῖ ὁ Ὑπουργὸς Ἑθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων διὰ κυβερνητικοῦ Ἐπιτρόπου, ὡς νόμος ὀρίζει». Βλ. *Σύνταγμα της Ελλάδος 1968. Σχέδιον προς τον Ελληνικὸν λαόν*. (Δημοψήφισμα 29 Σεπτεμβρίου 1968), ἀρθρο 17.

³⁹¹ Βλ. Βασίλειον της Ελλάδος- Ὑπουργικὸν Συμβούλιον. (1969), ὁπ.π., σ. 142.

³⁹² Γεωργόπουλος, Κ. (1970). *Ελληνικὸν συνταγματικὸν δίκαιον*, τομ. Γ'. Αθήνα, σ. 131. Την ἴδια περίπου ἀποψη ἐξέφρασε ο ἴδιος και κατὰ τη συζήτηση του ζητήματος των επικουρικών καθηγητῶν μετὰ το 1971-71.

³⁹³ Παπαδημητρίου, Γ., Η νομοθεσία της δικτατορίας για τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ἰδρύματα, περ. *Ο Πολίτης*, τχ. 2, Ἰούνιος 1976.

³⁹⁴ Α.Ν 1430/1938 «Περὶ ἀντικαταστάσεως, τροποποιήσεως και συμπληρώσεως ἀρθρων του νόμου 5343/32», 19 Οκτωβρίου 1938, (Φ.Ε.Κ 394, τχ. Α'). Η πρόβλεψη για τους επικουρικούς και γενικότερα οἱ ρυθμίσεις του αναγκαστικού νόμου του Μεταξά ἀλλάξαν με τον Ν. 917/1942 «Περὶ τροποποιήσεως της Πανεπιστημιακῆς Νομοθεσίας» 23 Δεκεμβρίου 1941/ 10 Οκτωβρίου 1942, (Φ.Ε.Κ 3, τχ. Α'), ἀρθρο 18.

σχολής καθώς και το διορισμό επικουρικού καθηγητής της έδρας ή υφηγητή³⁹⁵. Ο θεσμός των επικουρικών καθηγητών κατά την επταετία σχετίστηκε, πέρα από τον τρόπο πλήρωσης των θέσεων, με τη θέση τους σε σχέση τόσο με τους τακτικούς καθηγητές, όσο και με τους έκτακτους καθηγητές και υφηγητές.

Στα αμέσως πριν της επταετίας χρόνια, τα σχετικά με το πώς και από ποιους ασκούσαν το επικουρικό καθηγητικό έργο προέβλεψε ο νομοθέτης με το Ν.Δ 4542/66³⁹⁶. Αυτό το έργο προβλεπόταν για τους εντεταλμένους υφηγητές και τους έκτακτους εντεταλμένους υφηγητές. Με το θεσμό των επικουρικών καθηγητών δεν ανατρέπονταν άμεσα η θέση των καθηγητών της έδρας εντός της πανεπιστημιακής ιεραρχίας, αλλά το προνόμιο των καθηγητών να αποφασίζουν κατ' αποκλειστικότητα σχεδόν για τον τρόπο αναπαραγωγής του εκτός καθηγητικής ιεραρχίας διδακτικού προσωπικού. Απόφαση η οποία λαμβανόταν από την κορυφή της και ήταν παράλληλα σχετικά αυτόνομη από τις όποιες παρεμβάσεις της πολιτικής εξουσίας.

Χαρακτηριστικό των προσπαθειών παρέμβασης της δικτατορικής πολιτικής εξουσίας στο πανεπιστήμιο, προκειμένου να ανακατανεύσει την εξουσία, πέρα από τις άλλες οι οποίες έχουν ήδη αναφερθεί και σε αρμονία με τα παραπάνω, ήταν και η πρόβλεψη, μέσω της ΚΗ' Συντακτικής Πράξης, να μπορεί η κυβέρνηση να διορίζει, χωρίς καμία διαδικασία εκλογής, πανεπιστημιακούς καθηγητές όλων των βαθμίδων (τακτικούς, έκτακτους, επικουρικούς). Αυτό μπορούσε να γίνει όταν διαπιστωνόταν αδικαιολόγητη καθυστέρηση κατά την προκήρυξη της έδρας ή η διαδικασία πλήρωσης απέβαινε άγονη ή υπήρχε μεγάλος αριθμός από κενές έδρες οι οποίες δεν είχαν για κάποιο διάστημα πληρωθεί κατά την πορεία από έκτακτες σε τακτικές³⁹⁷. Όσο για τους επικουρικούς, η ίδια συντακτική πράξη προέβλεπε τη δημιουργία δύο, το πολύ, θέσεων μόνιμων επικουρικών για κάθε έδρα, μετά από πρόταση του υπουργού και απλή γνώμη της οικείας σχολής³⁹⁸.

Η παραπάνω πρόβλεψη δεν μπορούσε να μείνει εκτός των ενδιαφερόντων των φορέων διοίκησης του πανεπιστημίου. Συζητήθηκε στις αρχές του ακαδημαϊκού έτους 1968-69, μαζί με το νομοθέτημα για το βοηθητικό διδακτικό προσωπικό. Με το πιο πάνω νομοθέτημα, πιο συγκεκριμένα οριζόταν ότι:

³⁹⁵ Σχετικά βλ. και Βρυχεία, Α. & Γαβρόγλου, Κ. (1982), ό.π., σ. 41.

³⁹⁶ Ν.Δ 4542/1966 «Περί κυρώσεως και συμπληρώσεως του Β.Δ "περί εισιτηρίων διαγωνισμών και διενέργειας εξετάσεων Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου διά την επιλογήν υποψηφίων διά τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και άλλων τινών συναφών διατάξεων"», 23 Αυγούστου/ 19 Σεπτεμβρίου 1966, (Φ.Ε.Κ 184, τχ. Α'), άρθρο 8.

³⁹⁷ Συντακτική Πράξη ΚΗ' «Περί συμπληρώσεως και τροποποιήσεως της ΙΕ' Συντακτικής Πράξεως», 10/13 Σεπτεμβρίου 1968 (Φ.Ε.Κ. 202, τχ. Α'), άρθρο 4.

³⁹⁸ Συντακτική Πράξη ΚΗ', ό.π., άρθρο 10, παρ. 2.

α) οι σχολές μπορούσαν, μέχρι τις 25 Οκτωβρίου 1968, με απόφασή τους και χωρίς έκθεση εισηγητικής επιτροπής καθηγητών, να διορίσουν σε τακτικές έδρες τους έκτακτους επί τριετή θητεία εντεταλμένους καθηγητές οι οποίοι κατείχαν την αντίστοιχη έκτακτη έδρα,
β) οι σχολές μπορούσαν να προτείνουν τη μετατροπή έκτακτων αυτοτελών εδρών σε τακτικές, για τους κατόχους των έκτακτων αυτοτελών εδρών, χωρίς και εδώ να χρειάζεται έκθεση εισηγητικής επιτροπής,
γ) με βάση το άρθρο 2, μπορούσε το Υπουργικό Συμβούλιο, μετά από πρόταση του υπουργείου Παιδείας να διορίσει κάποιον σε τακτική καθηγητική έδρα ο οποίος προηγουμένως ήταν έκτακτος εντεταλμένος τριετούς θητείας, σε περίπτωση καθυστέρησης κατά τη διαδικασία προκήρυξης της έδρας.

Ο νέος πρύτανης εκείνη τη χρονιά Στυλιανός Κορρές, ανέφερε αρχικά ότι ο ίδιος, μετά από συνάντησή του με τον πρύτανη του Α.Π.Θ, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι με το α) και β) της παραπάνω πρόβλεψης, κατά τη διαδικασία πλήρωσης της έδρας «δέν θίγονται τα Ίδρύματα»³⁹⁹ καθότι οι διδάσκοντες είχαν ήδη κριθεί για την κάλυψη της έδρας. Αντίθετα με την πρόβλεψη γ) θιγόταν σαφώς το πανεπιστήμιο. Άρα, αυτό το οποίο προείχε κατά τον πρύτανη ήταν η επιτάχυνση των διαδικασιών ώστε να πληρωθούν οι έδρες και να στελεχωθούν τα ιδρύματα πριν το υπουργείο προβεί στις δικές του ενέργειες. Στην παραπάνω στάση του είχε και την αρωγή του τότε κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Π. Πατριαρχέα, ο οποίος παρομοίως υποστήριξε ότι οι διατάξεις α) και β) δεν απέκλειαν τη δυνατότητα του πανεπιστημίου να εκλέξει τους καθηγητές του.

Ο κοσμήτορας της Νομικής σχολής Ι. Κούλης, αντικρούοντας την πρόταση του πρύτανη, υποστήριξε ότι με τη διαδικασία αυτή, την οποία καθιστούσε εσωτερική για το πανεπιστήμιο, αποκλείονταν άλλες υποψηφιότητες επιστημόνων οι οποίοι ήταν ικανοί για την κατάληψη των παραπάνω εδρών. Θεωρούσε και το χρονικό διάστημα περιοριστικό και δεσμευτικό για μια ανοιχτή διαδικασία⁴⁰⁰ καθώς επίσης και το ότι ο νόμος δεν έδινε, όπως ο πανεπιστημιακός Οργανισμός του 1932, τα χρονικά περιθώρια για την ολοκλήρωση της δοκιμαστικής τριετίας, ώστε να μπορούν οι καθηγητές του ιδρύματος να αποφανθούν με ασφάλεια για την ικανότητα του έκτακτου εντεταλμένου καθηγητή να πληρώσει τακτική έδρα. Με την άποψη του κοσμήτορα της Νομικής συντάχθηκε και ο καθηγητής της Θεολογικής Α. Φυτράκης, ο οποίος υποστήριξε μεν ότι ο νόμος διαχώριζε τις αρμοδιότητες του πανεπιστημίου από αυτές του υπουργείου, διαφώνησε όμως με το γράμμα και το πνεύμα του νόμου στο

³⁹⁹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Σ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 4^η, 1 Οκτωβρίου 1968, σ. 16 (68).

⁴⁰⁰ Κάτι το οποίο υποστήριξε και ο αντιπρύτανης Γ. Πανταζής.

ότι αποκλειόταν: α) η υποβολή υποψηφιότητας από άλλους επιστήμονες, οι οποίοι μπορούσαν να ήταν ικανότεροι, β) οι εισηγήσεις των ειδικών ως προς το αντικείμενο των εδρών καθηγητών κάθε σχολής. Τελικά ο πρύτανης, μετά από σχετικά σύντομη συζήτηση επέμενε ότι δε θιγόταν το πανεπιστήμιο κατά την επιλογή των διδασκόντων του και παρακάλεσε τους κοσμήτορες των σχολών «νά προχωρήσουν εις τήν ανάθεσιν έντολῆς διδασκαλίας τῶν κενῶν Ἑδρῶν»⁴⁰¹.

Την ίδια στάση με την παραπάνω των κοσμητόρων των σχολών τους κράτησαν συνολικά η Φιλοσοφική και η Νομική κατά τις συνεδρίες των καθηγητών των σχολών αυτών τις αμέσως προσεχείς ημέρες, μάλλον στηριζόμενοι σε εσωτερικές ισορροπίες, σχέσεις και συμφέροντα εντός των σχολών. Η Φιλοσοφική, σε συνεδρία της πρότεινε κατά πλειοψηφία τη μετατροπή σε τακτικές τριών έκτακτων αυτοτελών εδρών⁴⁰². Επίσης πρότεινε το διορισμό ως τακτικών καθηγητών, των έκτακτων εντεταλμένων επί τριετή θητεία για τους Γεώργιο Παπαντωνίου και Δημήτριο Κουτσογιαννόπουλο-Θηραίο⁴⁰³ στις τακτικές έδρες της Αρχαίας Ιστορίας και Α΄ Φιλοσοφίας αντίστοιχα⁴⁰⁴.

Αντίθετα, η Νομική με έγγραφό της προς τον πρύτανη αποφάσισε, διά της πλειοψηφίας -επτά- καθηγητών της να μην κάνει χρήση της δυνατότητας που παρείχε το άρθρο 5 της ΚΗ΄ Συντακτικής Πράξης, στηριζόμενη στα παραπάνω επιχειρήματα του κοσμήτορά της Ι. Κούλη⁴⁰⁵. Ο Ι. Κούλης υποστήριξε, ως κοσμήτορας σε συνεδρία της σχολής ότι η τελευταία δεν έπρεπε να «άποστῇ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ μεταξύ τῶν καθηγητῶν ἐκάστου κλάδου ἐπιστημόνων διά τοῦ ὁποίου ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐπιλογή τοῦ ἀρίστου ἐξ αὐτῶν ὡς τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς ἀντιστοίχου ἑδρας»⁴⁰⁶. Ἐτσι, αποφάσισε να μην κάνει χρήση της ευεργετικής διάταξης για τους έκτακτους καθηγητές, κάτι το οποίο υποστήριζαν οι κοσμήτορες όλων των σχολών, πλην της Φιλοσοφικής⁴⁰⁷.

Οι επικουρικοί καθηγητές έμελλαν να απασχολήσουν την πανεπιστημιακή κοινότητα, κυρίως σε δύο φάσεις της επταετίας, τη

⁴⁰¹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Στ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 4^η, 1 Οκτωβρίου 1968, σ. 19 (71).

⁴⁰² Επρόκειτο για τις έκτακτες αυτοτελείς έδρες της Λατινικής Φιλολογίας, της Λαογραφίας και για τη Γ΄ Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας. Επίσης, μετά την ίδια συνεδρία δεν προέκυψε διάταγμα διορισμού για την έκτακτη αυτοτελή έδρα της Παιδαγωγικής. Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Στ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 6^η, 15 Οκτωβρίου 1968, σ. 19-20 (154-155).

⁴⁰³ Το βιογραφικό του βλ. στο Παράρτημα.

⁴⁰⁴ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Στ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 6^η, 15 Οκτωβρίου 1968, σ. 21 (156).

⁴⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 19-20 (154-155).

⁴⁰⁶ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Νομικής σχολής, Πανεπιστημιακό έτος 1968-69 (τόμος 25^{ος}), Συνεδρία 1^η, 2 Οκτωβρίου 1968, σ. 38 (51).

⁴⁰⁷ Στο ίδιο.

δεύτερη φορά μάλιστα με μεγάλη ένταση και διάρκεια. Η πρώτη είχε να κάνει με την αρχική ψήφιση του θεσμού, ενώ η δεύτερη με την εφαρμογή του στην πράξη.

Η πρώτη ήρθε μετά την ψήφιση της ΙΕ΄ Συντακτικής Πράξης κατά τα τέλη του 1967, όταν υπουργός Παιδείας έγινε ο Θ. Παπακωνσταντίνου. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 10 παρ. 2 προβλεπόταν ότι οι επικουρικοί καθηγητές θα είχαν όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του τακτικού καθηγητή -κατ' ουσία τα ίδια προνόμια ως προς το μισθολογικό, τη μονιμότητά τους και τη συμμετοχή τους στη διοίκηση του Πανεπιστημίου- εκτός από το να εκλέγουν τακτικό ή έκτακτο καθηγητή. Με αυτόν τον τρόπο θα βρίσκονταν σε πλεονεκτικότερη θέση έναντι των έκτακτων εντεταλμένων καθηγητών άνευ έδρας, όπως προβλεπόταν στο άρθρο 8 του Ν.Δ 4542/66. και θα ανατρέπονταν η ιεραρχική τάξη εντός του Πανεπιστημίου. Θα διορίζονταν δε κατ' ευθείαν από τον υπουργό, απλά μετά γνώμης της οικείας σχολής και θα συμμετείχαν κανονικά στις συνεδρίες της τελευταίας. Ήδη, με βάση το υπ. αριθμ. 2636 έγγραφο της 17^{ης} Ιουνίου 1967 του κοσμήτορα της Φυσικομαθηματικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, η εν λόγω σχολή κατά τη συνεδρία της δύο ημέρες πριν πρότεινε την ίδρυση θέσεων μόνιμων επικουρικών καθηγητών σε αναλογία ενός για κάθε τακτική έδρα, καθώς και την ίδρυση εντεταλμένων υφηγητών σε αριθμό ίσο προς τις τακτικές και έκτακτες αυτοτελείς έδρες της σχολής⁴⁰⁸. Κατόπιν, τα μέλη της Συγκλήτου, φοβούμενα ίσως και άλλες εξελίξεις αποφάσισε να ζητηθεί η γνώμη των άλλων σχολών επί της παραπάνω πρότασης της Φυσικομαθηματικής σχολής⁴⁰⁹. Επιπλέον, αποφάσισαν οι γνώμες αυτές να διαβιβαστούν στο υπουργείο και στην Επιτροπή Σύνταξης του Καταστατικού Χάρτη Ανώτατης Παιδείας. Οι γνώμες των μελών επιμέρους σχολών του Πανεπιστημίου, ποίκιλαν, όπως φαίνεται και παρακάτω:

α) καταρχάς, η Νομική και ως νομικά αρμόδια, δια του κοσμήτορά της, με έγγραφο υπόμνημά της υποστήριξε εύλογα ότι με το θεσμό των επικουρικών υποβιβάζονταν οι έκτακτοι εντεταλμένοι επί θητεία. Και αυτό με το σκεπτικό ότι αν επικουρικός καθηγητής ήθελε να υποβάλει υποψηφιότητα για κάλυψη κενής ή έκτακτης αυτοτελούς έδρας, αφενός θα έπαιρνε λιγότερα χρήματα –τα χρήματα του έκτακτου καθηγητή ήταν λιγότερα, αφετέρου θα καθίστατο επί θητεία καθηγητής, ενώ ως επικουρικός θα ήταν μόνιμος. Με όλα αυτά έκρινε ότι ο θεσμός δεν θα εξυπηρετούσε καμία πρακτική ανάγκη και θα συνέβαλε στη μείωση του

⁴⁰⁸ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1966-67, Συνεδρία 28^η, 27 Ιουνίου 1967 (Πρυτανεία Ιω. Β. Χρυσικού), σ. 26 (1227).

⁴⁰⁹ Στο ίδιο.

αξιώματος του καθηγητή, κάτι το οποίο σημείωσαν και οι φορείς της Θεολογικής, οι οποίοι δεν αποδέχονταν το θεσμό συνολικά,

β) η Ιατρική -σχολή με άμεση ανάγκη εποπτείας της ακαδημαϊκής πορείας και της πρακτικής άσκησης των φοιτητών της- πρότεινε να διαιρεθούν οι έδρες σε περισσότερα τμήματα, έτσι ώστε να αντιστοιχεί λιγότερος αριθμός φοιτητών σε κάθε καθηγητή,

γ) η Φιλοσοφική πρότεινε, κατά πλειοψηφία, την προκήρυξη μιας θέσης επικουρικού καθηγητή για κάθε τακτική ή έκτακτη έδρα,

δ) η Φυσικομαθηματική, μέσα και από την ανάγκη εργαστηριακής άσκησης των φοιτητών, αποφάσισε ότι πριν από κάθε ενέργεια για την πλήρωση θέσης επικουρικού καθηγητή, θα έπρεπε να είχαν εγκριθεί οι διορισμοί και οι ανανεώσεις θητειών των επιμελητών και των βοηθών της κάθε καθηγητικής έδρας, προκειμένου να λειτουργήσουν επαρκώς τα εργαστήρια, καθώς και των εντεταλμένων υφηγητών⁴¹⁰. Ειδικότερα, για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των επικουρικών καθηγητών πρότεινε να επανέλθουν σε ισχύ οι διατάξεις των άρθρων 74-85 του Α.Ν 1430/38⁴¹¹. Πάντως δεν τάχθηκε συλλήβδιν κατά του θεσμού, όπως θα φανεί και πιο κάτω,

ε) τέλος, ο Σύλλογος των καθηγητών του Οδοντιατρικού τμήματος αποφάσισε ότι δεν υπήρχε ανάγκη, τη δεδομένη χρονική στιγμή για διορισμό επικουρικών καθηγητών σε αυτό⁴¹².

Έτσι, φαίνεται ότι η κάθε επιμέρους σχολή του Πανεπιστημίου είχε διαφορετικές ανάγκες, προτεραιότητες και απόψεις απέναντι στο θεσμό των επικουρικών καθηγητών. Υπέρ του θεσμού τάχθηκαν κατ' αρχήν η Φιλοσοφική και η Φυσικομαθηματική. Παρόλα αυτά, όλες οι Σχολές υποστήριζαν, στη συνεδρία της πανεπιστημιακής Συγκλήτου στις 18 Ιουνίου 1968, ότι με το θεσμό των επικουρικών καθηγητών ανατρεπόταν η πανεπιστημιακή τάξη και η εσωτερική ιεραρχία.

Η ίδια αντιμετώπιση του ζητήματος των επικουρικών καθηγητών υπήρξε από τις επιμέρους σχολές του πανεπιστημίου και μετά την έναρξη του επόμενου ακαδημαϊκού έτους, καίτοι ο νέος πρύτανης Στυλιανός Κορρές παρότρυνε τις επιμέρους σχολές να χαράζουν κοινή γραμμή πλεύσης⁴¹³, παρόλο που ζήτησε τις γνώμες καθεμίας χωριστά.

Η Θεολογική εμμένοντας στην προηγούμενη στάση της υποστήριξε ότι «ή καθ' ἡμᾶς Σχολή ἐν τῇ συνεδρίᾳ αὐτῆς τῆς 1^{ης} Νοεμβρίου 1968 ἀπεφάνθη, ὅτι ἡ ἐν αὐτῇ ὑπάρχουσα ἱεραρχημένη τάξις τοῦ ἀνωτέρου διδακτικοῦ προσωπικοῦ (Ἐντεταλμένων Ὑφηγητῶν,

⁴¹⁰ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1967-68, (Πρυτανεία Γ. Θ. Ράμμου), Συνεδρία 31^η, 18 Ιουνίου 1968 σ. 9-10 (1350-1351).

⁴¹¹ Στο ίδιο, σ. 9-11 (1350-1352).

⁴¹² Στο ίδιο.

⁴¹³ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69, (Πρυτανεία Στ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 6^η, 15 Οκτωβρίου 1968 σ. 22 (157).

Ἐκτάκτων Ἐντεταλμένων ἐπὶ θητεία, Ἐκτάκτων καὶ Τακτικῶν Καθηγητῶν) ἐξυπηρετεῖ ἐπαρκῶς τὰς ὑφισταμένας ἀνάγκας καὶ ὅτι δέν προβλέπονται ἔταιραι, ἐπιβάλλουσαι τὴν ἵδρυσιν θέσεων ἐπικουρικῶν Καθηγητῶν»⁴¹⁴.

Ἡ Φιλοσοφική, αὐτὴ τὴν φορὰ στάθηκε δια τῶν καθηγητῶν τῆς πιο επικριτικὰ ἀπέναντι στο θεσμό, με επιχειρήματα περὶ ανατροπῆς τῆς πανεπιστημιακῆς ιεραρχίας. Οἱ φορεῖς τῆς, ἐναρμονιζόμενοι με επιχειρήματα ἤδη υπάρχοντα, θεωρούσαν ὅτι ὁ θεσμός «διασαλεύει τὴν Πανεπιστημιακὴν ἱεραρχίαν, τὸ μὲν διὰ τῆς τμήσεως τῶν ἐδρῶν, τὸ δὲ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἐπικουρικός Καθηγητὴς προβαδίζει ἱεραρχικῶς τοῦ ἐκτάκτου Καθηγητοῦ αὐτοτελοῦς ἔδρας καὶ τοῦ ἐκτάκτου ἐντεταλμένου ἐπὶ τριετὴ θητεία Καθηγητοῦ»⁴¹⁵. ΓΙΑ τὸ λόγο αὐτὸ ἡ σχολὴ δὲν ἠθέλε νὰ προτείνει τὴν ἵδρυσιν θέσεων ἐπικουρικῶν καθηγητῶν με αὐτὰ τὰ δικαιώματα. Πρότεινε νὰ διαμορφωθεῖ ὁ θεσμός καὶ νὰ τεθεῖ ὁ ἐπικουρικός καθηγητὴς ἱεραρχικὰ κάτω ἀπὸ τὸν ἐκτακτὸ καθηγητὴ αὐτοτελοῦς ἔδρας καὶ τὸν ἐκτακτὸ ἐντεταλμένο ἐπὶ τριετὴ θητεία καθηγητὴ καὶ νὰ τοῦ ἀνατεθεῖ νὰ ἀσκεῖ ἐπικουρικὸ ἔργο στὴ σχετικὴ ἔδρα ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν πάντα τοῦ καθηγητῆ τῆς ἔδρας. Μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴν τροποποίησιν, κατὰ τοὺς φορεῖς τῆς Φιλοσοφικῆς θὰ μπορούσαν νὰ προτείνουν τὴν ἵδρυσιν θέσεων ἐπικουρικῶν καθηγητῶν ἐκλεγμένων ἐπὶ τριετὴ θητεία ἢ καὶ μόνιμων με τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὁ υποψήφιος θὰ εἶχε ἤδη διατελέσει ἐπὶ μία τριετία ἐντεταλμένος ὑφηγητῆς.

Ἡ Φυσικομαθηματική, ἀντίθετα ἐπαναπρότεινε νὰ ἰδρυθούν ἐπικουρικὲς θέσεις με βάση τὶς ἔδρες τῆς σχολῆς. Ἀρχικὰ γιὰ τὶς δεκαοκτὼ ἔδρες ἀντίστοιχος ἀριθμὸς ἐπικουρικῶν καθηγητῶν, ἐνῶ γιὰ ἄλλες πέντε ἔδρες ἀπὸ δύο θέσεις ἐπικουρικῶν. Συνολικὰ δηλαδή, γιὰ εἴκοσι τρεῖς ἔδρες, νὰ ἰδρυθούν εἴκοσι οκτὼ θέσεις ἐπικουρικῶν⁴¹⁶. Λίγες ἡμέρες ἀργότερα με νεώτερο ἔγγραφο πρὸς τὴ σύγκλητον ἡ σχολὴ «ἀπεφάσισεν ἐκ νέου τὴν ἵδρυσιν θέσεων ἐπικουρικῶν Καθηγητῶν»⁴¹⁷: γιὰ δεκαπέντε ἔδρες τῆς σχολῆς εἴκοσι ἐννέα θέσεις ἐπικουρικῶν, με τὴν προϋπόθεσιν σε κάθε εργαστήριον καὶ ἔδρα νὰ προΐσταται ὁ καθηγητὴς τῆς ἔδρας, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα με τὸν κοσμήτορα τῆς σχολῆς Γ. Τσατσά αὐτὸς ἦταν «ὁ μόνος ὑπόλογος ἔναντι τῶν Πανεπιστημιακῶν Ἀρχῶν»⁴¹⁸. Στὴν παραπάνω θέση τοῦ Γ. Τσατσά ἀντιπαρήλθε με νομικὰ επιχειρήματα ὁ ομόλογός τῆς Νομικῆς Ι. Κούλης. Κατὰ τὸν τελευταῖο,

⁴¹⁴ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεῖα Στ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 9^η, 12 Νοεμβρίου 1968, σ. 16 (310).

⁴¹⁵ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεῖα Στ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 12^η, 10 Δεκεμβρίου 1968, σ. 18 (462).

⁴¹⁶ Σχετικὰ βλ. Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεῖα Στ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 6^η, 15 Οκτωβρίου 1968, σ. 22 (157).

⁴¹⁷ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεῖα Στ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 9^η, 12 Νοεμβρίου 1968, σ. 17 (311).

⁴¹⁸ Στὸ ἴδιο, σ. 18 (312).

σύμφωνα με το άρθρο 4, παρ. 5 της ΚΗ' Συντακτικής Πράξης οι επικουρικοί ήταν υπόλογοι μόνο απέναντι στη σχολή και όχι στους επιμέρους τακτικούς καθηγητές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Τη θέση του κοσμήτορα της Νομικής υιοθέτησε τελικά συνολικά η σύγκλητος, ζητώντας με βάση το νέο δεδομένο τη θέση της Φυσικομαθηματικής, η οποία παρόλα αυτά δεν άλλαξε στην πορεία⁴¹⁹.

Λίγο νωρίτερα, η Νομική σχολή, μετά από απαίτηση των καθηγητών της, είχε απαντήσει, αυτή τη φορά με όχι κατά βάση νομικά επιχειρήματα. Για τους καθηγητές της Νομικής ο θεσμός των επικουρικών ανέτρεπε την πανεπιστημιακή τάξη και ιεραρχία. Κάτι το οποίο υποστήριζαν λίγο αργότερα και οι καθηγητές της Φιλοσοφικής. Δήλωναν δε ότι καμία έδρα της σχολής δεν είχε ανάγκη των υπηρεσιών των επικουρικών καθότι η σχολή είχε μεγάλο αριθμό εντεταλμένων υφηγητών, και «περιέβαλε και περιβάλλει μετά μεγάλης στοργής τούς νέους έπιστήμονας»⁴²⁰. Οι καθηγητές προέβλεπαν και προειδοποιούσαν «ή τοιαύτη αναγκαστική ίσονομία τῶν ἐπικουρικῶν πρὸς τόν κατέχοντα τήν ἔδραν καθηγητὴν θ' ἀποβῇ πολλάκις πηγὴ διενέξεων καὶ ἄλλων ἀνωμαλιῶν ἐπὶ ζημίᾳ τῶν φοιτητῶν»⁴²¹. Επιπλέον, και πηγαίνοντας λίγο πιο πέρα τα επιχειρήματα της προηγούμενης ακαδημαϊκής χρονιάς, ο θεσμός των επικουρικών, με το να τους κατατάσσει πάνω από τους εντεταλμένους υφηγητές, χωρίς να ήταν παράλληλα υποχρεωμένοι σε διατριβή επί υφηγεσία όπως οι δεύτεροι, θα «ὀδηγήσῃ βαθμιαίως εἰς τόν ἀφανισμόν τοῦ θεμελιώδους θεσμοῦ τῆς ὑφηγεσίας, ὅστις ἀποτελεῖ τήν βάσιν τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἐπιστήμονος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ»⁴²².

⁴¹⁹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Στ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 12^η, 10 Δεκεμβρίου 1968, σ. 18α (463).

⁴²⁰ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69, (Πρυτανεία Στ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 8^η, 29 Οκτωβρίου 1968 σ. 9 (237). Παρόμοιες θέσεις προς τη Σύγκλητο είχε εκφράσει η Νομική και λίγες μέρες πριν. Τότε υποστήριζε τη θέση της με βάση τις διδακτικές της ανάγκες. Αυτές, εντός της σχολής καλυπτόταν από το μεγάλο αριθμό υφηγητών και πανεπιστημιακών βοηθών καθώς και το μικρό σχετικά αριθμό φοιτητών οι οποίοι παρακολουθούσαν τα μαθήματα. Βλ. Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Στ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 6^η, 15 Οκτωβρίου 1968, σ. 22 (157).

⁴²¹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69, (Πρυτανεία Στ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 8^η, 29 Οκτωβρίου 1968 σ. 7-8 (235-236). Τα επιχειρήματά τους τα στήριζαν στο ότι «ὁ διοριζόμενος ἐπικουρικός Καθηγητὴς ἐξισοῦται πρὸς τόν κατέχοντα τήν ἔδραν Καθηγητὴν ἐξ ἀπόψεως διδασκαλίας καὶ ἐξετάσεων, μέ πρόδηλον συνέπειαν τήν μείωσιν τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ κατέχοντος τήν ἔδραν Καθηγητοῦ ὑποβαλλόμενου εἰς ἀναγκαστικὴν κοινωνίαν μετὰ τῶν ἐπικουρικῶν Καθηγητῶν, ἥτοι Καθηγητῶν τοῦτο μὲν ἄνευ ἔδρας, τοῦτο δέ, τοῦλάχιστον κατά τεκμήριον, ὑστεροῦντων τοῦ κατέχοντος τήν ἔδραν Καθηγητοῦ ἐξ ἀπόψεως ἐπιστημονικῆς ἐπιδόσεως καὶ διδακτικῆς πείρας. Τοῦτο ὅμως προσκρούει καταφῶρος εἰς τήν θεμελιώδη πανεπιστημιακὴν ἀρχήν, καθ' ἣν τήν εὐθύνην τῆς ἔδρας φέρει ὁ κατέχων αὐτήν Καθηγητὴς καὶ ἀνατρέπει ἄρδην τήν διέπουσαν τό διδακτικόν προσωπικόν ἱεραρχικὴν τάξιν». Στο ίδιο, σ. 7 (236).

⁴²² Στο ίδιο, σ. 8 (236).

Από τις παραπάνω θέσεις των επιμέρους σχολών δε βρέθηκε, παρά τις παραινήσεις του πρύτανη, κοινός τόπος. Έτσι, οι θέσεις των επιμέρους σχολών επί του θέματος διαβιβάστηκαν στο υπουργείο δια της συγκλήτου, κατά τη συνεδρία της 10^{ης} Δεκεμβρίου 1968⁴²³.

Το ζήτημα των επικουρικών καθηγητών εισήλθε σε μια νέα δριμύτερη φάση, από το Νοέμβριο του 1971. Ο Γεράσιμος Φραγκάτος, κατά τη συνήθη πρακτική των κυβερνώντων εκείνης της περιόδου, όταν δημιουργούνταν ζητήματα στις σχέσεις υπουργείου- εκπαιδευτικής κοινότητας, μετέβη στη Σύγκλητο του Ε.Κ.Π.Α. Εκεί, το Νοέμβριο του 1971 κατέστησε σαφές στα μέλη της Συγκλήτου ότι για τις θέσεις των επικουρικών καθηγητών, θεσμό τον οποίο δεν εισηγήθηκε εξ αρχής ο ίδιος, θα προβλεπόταν τόσο διαδικασία εκλογής-επιλογής από τις επιμέρους σχολές, όσο και απευθείας από το Υπουργείο. Έτσι εισηγήθηκε «μικτή διαδικασία, παρέχουσα έγγυήσεις εις διεθνή κλίμακα»⁴²⁴. Η παρουσίαση των προθέσεων του υπουργού στη σύγκλητο του πανεπιστημίου έριξε λάδι στη φωτιά ως προς τις σχέσεις πανεπιστημιακών καθηγητών και κυβέρνησης.

Ως απόρροια της εφαρμογής των παραπάνω προθέσεων του υπουργού, ήρθε μετά την Απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου της 9^{ης} Δεκεμβρίου 1971⁴²⁵, η Πράξη του ίδιου οργάνου την επόμενη ημέρα⁴²⁶, με την οποία ενεργοποιούνταν η προηγούμενη Συντακτική Πράξη. Μέσα από αυτό το θεσμικό όργανο προχώρησε η διαδικασία πλήρωσης των θέσεων των επικουρικών καθηγητών από την πολιτική ηγεσία με απευθείας διορισμό. Με την παραπάνω Απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου συστάθηκαν στα πανεπιστήμια της χώρας 194 θέσεις επικουρικών καθηγητών συνολικά.

Όταν ο Γ. Φραγκάτος προέβη στον απ' ευθείας διορισμό των επικουρικών καθηγητών μέσα από πράξη του υπουργικού συμβουλίου, επηρέασε και την πορεία των εργασιών της Επιτροπής Παιδείας. Η πράξη αυτή του υπουργού θεωρήθηκε από τους πανεπιστημιακούς -μέλη της επιτροπής- ωμή επέμβαση στα εσωτερικά του πανεπιστημίου μιας και αντέβαινε την ίδια την αυτονομία του ακαδημαϊκού πεδίου και της ικανότητας των μελών του να ορίζουν τα ίδια τους τους όρους αναπαραγωγής τους⁴²⁷. Η συνέχιση δε των εργασιών της επιτροπής θα ήταν σαν να

⁴²³ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Στ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 12^η, 10 Δεκεμβρίου 1968, σ. 18α (463).

⁴²⁴ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Καισ. Αλεξόπουλου), Συνεδρία 40^η, 23 Νοεμβρίου 1971 σ. 5 (1101).

⁴²⁵ Απόφασις Υπουργικού Συμβουλίου 138/1971, «Περί συστάσεως θέσεων μονίμων Επικουρικών Καθηγητών», 9 Δεκεμβρίου 1971, (Φ.Ε.Κ 255, τχ. Α').

⁴²⁶ Πράξις Υπουργικού Συμβουλίου 142/1971, «Περί διορισμού μονίμων επικουρικών καθηγητών», 10 Δεκεμβρίου 1971, (Φ.Ε.Κ 256, τχ. Α').

⁴²⁷ Σχετικά με αυτήν την αυτονομία, βλ. Bourdieu, P. (1996), όπ.π., σ. xvii-xviii.

έδειχνε ότι αυτή επικροτούσε τις κυβερνητικές θέσεις⁴²⁸. Ο Αλκιβιάδης Αποστολάκης⁴²⁹ μάλιστα πρότεινε ακόμη και την παύση των εργασιών της: «μέχρις ότου ο Υπουργός μᾶς εἴπῃ τί πρόκειται νά κάνῃ εἰς τούς προσεχείς μήνας καί ἂν ὑπάρχῃ περιθώριον νά συνεχίσωμεν, ἄλλως νά διαλυθῶμεν.»⁴³⁰.

Το θέμα των επικουρικών καθηγητῶν εἶχε μπει ἀπὸ το χειμῶνα τοῦ 1971 στὴν πιο οξεία φάση τοῦ, συνεπεία τῶν προθέσεων τοῦ Γ. Φραγκάτου νὰ ἐπέμβει στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ πανεπιστημίου, θίγοντας τὴν αὐτονομία τοῦ.

⁴²⁸ Χαρακτηριστικά ο Π. Χρήστου ἐπεσήμανε: «ἡ Διοίκησις συνεχῶς λαμβάνει μέτρα διὰ τὴν Παιδείαν πρὶν ἀκούσῃ τὴν γνώμην τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ διερωτῶμαι, κατόπιν αὐτῶν, ποῖον εἶναι τὸ ἔργον μας ὡς μελῶν Ἐπιτροπῆς Παιδείας, ὅταν διὰ βασικά θέματα λαμβάνονται ἀποφάσεις ἐρήμην τῆς Ἐπιτροπῆς. Δι' αὐτὸ θὰ ἤθελα νά διευκρινησθῇ ἐάν ὁ κ. Υπουργὸς τῆς Παιδείας ἀναγνωρίζῃ τὴν ὑπαρξίν τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἂν περιμένῃ κατὰ ἀπ' αὐτὴν ἢ ὄχι.». Π.Ε.Π. Τομ. Α' (πράξεις 1-30), πράξις 14^η, 9 Δεκεμβρίου 1971, σ. 2.

⁴²⁹ Το βιογραφικὸ τοῦ βλ. στὸ Παράρτημα.

⁴³⁰ Π.Ε.Π. Τομ. Α' (πράξεις 1-30), πράξις 14^η, 9 Δεκεμβρίου 1971, σ. 4. Ἄλλα μέλη τῆς ἐπιτροπῆς κράτησαν διαλλακτικότερη γραμμὴ, ὄντας ἐκτὸς τοῦ πανεπιστημιακοῦ πεδίου. Ο πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς Χ. Φραγκίστας, ἀσκώντας ἐξισορροπητικὸ ρόλο ἀπὸ τὴ μία παραδέχθηκε ὅτι ὁ ὑπουργὸς βιάστηκε καὶ δὲν ἔλαβε ὑπόψη τὶς ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς σχετικά με τὴν τριτοβάθμια ἐκπαίδευση, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλῃ ἐπεσήμανε ὅτι ἡ ὑπαρξὴ τῆς ἐπιτροπῆς δὲν ἀχρήστευε τὶς ὁποῖες ἐνέργειες τῆς διοικήσεως, καθότι αὐτὴ εἶχε ἐπιτελικὸ ἔργο. Ο Κ. Κούρνιας, ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ, ἐπεσήμανε ὅτι ὁ τρόπος διορισμοῦ τῶν επικουρικών καθηγητῶν, μέσα ἀπὸ πράξη τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ἐτύχε τῆς ἐγκρίσεως καὶ τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ, καθὼς καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ πρωθυπουργοῦ. Ἀρα, δὲν ἦταν προσωπικὴ ἀπόφαση τοῦ Γ. Φραγκάτου. Πρότεινε μάλιστα νὰ συνεχιστοῦν οἱ ἐργασίες, γιατί μέσα ἀπὸ τὶς ἀποφάσεις «θὰ προσφέρωμεν τεραστίαν ἐθνικὴν ὑπηρεσίαν, ἂν συνεχίσωμεν ἔστω καὶ ἀρνητικῶς: Μὲ τὰς ἀποφάσεις μας δηλαδὴ θὰ θέσωμεν φραγμὸν εἰς αὐθαιρεσίας τοῦ μέλλοντος.». Π.Ε.Π. Τομ. Α' (πράξεις 1-30), πράξις 14^η, 9 Δεκεμβρίου 1971, σ. 10-11. Αὐτὸ το ὁποῖο τελικὰ προκρίθηκε ἦταν ἡ σύνταξη ἐγγράφου πρὸς τὸν Γ. Φραγκάτο, στὶς 10 Δεκεμβρίου 1971, μέσα ἀπὸ το ὁποῖο ἐπεσήμαναν: α) τὴ λήψη μέτρων ἐπὶ οὐσιαστικῶν θεμάτων τῆς παιδείας, χωρὶς νὰ ληφθῇ ὑπόψη ἡ γνώμη αὐτῆς, β) τὴν ὑπαρξὴ καὶ ἄλλης ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν τροποποίησιν τοῦ καταστατικοῦ χάρτη τῆς ἀνώτατης ἐκπαίδευσης, θέμα το ὁποῖο ἐνέπιπτε στὶς ἀρμοδιότητες τῆς. Το ἐγγράφον δε αὐτὸ, κατέληγε ὡς ἐξῆς: «ἐάν ὑπάρχουν ἐπείγοντα θέματα πρὸς ρύθμισιν, τῆς ἀρμοδιότητος τῆς Ἐπιτροπῆς, αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκφέρῃ τὴν γνώμην τῆς εἰς οἰονδήποτε στάδιον τῶν ἐργασιῶν τῆς. Ἐν ὅψει τῶν ἀνωτέρω ἡ Ἐπιτροπὴ Παιδείας διερωτᾶται ἐάν εἶναι σκόπιμος ἡ συνέχισις τοῦ ἔργου αὐτῆς». Ἐγγράφον πρὸς τὸν Εἰσοχώτατον ἐπὶ τῆς Ἐθν. Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων Υπουργόν, ἀρ. πρωτ. 14, στὸ: Ἐπιτροπὴ Παιδείας- Πρόεδρος, Π.Ε.Π. Τομ. Α' (πράξεις 1-30), πράξις 14^η, 9 Δεκεμβρίου 1971, σ. 12. Ο Γ. Φραγκάτος, προσερχόμενος σὲ ἐπόμενη συνεδρίασιν τῆς ἐπιτροπῆς, ἀπάντησε λέγοντας ὅτι ὑπάρχει θέμα πενταετοῦς προγραμματισμοῦ τῆς κυβερνήσεως, καθὼς καὶ ὑπαρξὴ, πέρα ἀπὸ τὴν ἐκθεσὴ τῶν θέσεων τοῦ ΚΕ.Π.Ε, καὶ ἄλλων προτάσεων με διαφορετικὴ μεθοδολογία καὶ λογική. Ἀπὸ ἄλλους φορεῖς, ἐκτὸς τοῦ πανεπιστημίου, φιλικότερα διακείμενους στὴν ἡγεσία τοῦ ὑπουργείου Παιδείας. Π.Ε.Π. Τομ. Α' (πράξεις 1-30), πράξις 21^η, 9 Μαρτίου 1972, σ. 2-3. Οὐσιαστικά, δηλαδὴ, ἔκανε ὑπεκφυγὴ ὡς πρὸς τὴν παρατήρησιν τῆς ἐπιτροπῆς, τονίζοντάς τῃς ὅτι οἱ θέσεις τῆς δε θὰ ἦταν δεσμευτικὲς γιὰ τὸν ἴδιον καὶ γιὰ τὴν κυβέρνησιν, παρόλο ποὺ ὁ ἴδιος μετὰ τὴν παραίτησίν τοῦ ἀπὸ τὸν ὑπουργικὸ θώκον σὲ πέντε διαδοχικά ἄρθρα στὸ φιλοκαθεστωτικὸν τύπον τῆς ἐποχῆς ἀποδέχθηκε τὶς βασικὰς θέσεις καὶ ἐπιλογὰς τῆς ἐπιτροπῆς. Γιὰ τὶς θέσεις αὐτὰς, βλ. Φραγκάτος, Γ. Ἡ παιδεία ὡς ἐθνικὸ πρόβλημα, *Ελεύθερος Κόσμος*, 19 Οκτωβρίου-29 Δεκεμβρίου 1972.

β. Η δεύτερη φάση του ζητήματος- Οι διαδοχικές διενέξεις με το υπουργείο- Η παραίτηση του Καίσαρα Αλεξόπουλου

Παράλληλα με την πορεία του ζητήματος των επικουρικών εξελίχθηκε και αυτό της παραίτησης του πρύτανη του Ε.Κ.Π.Α. Η παραίτηση του Κ. Αλεξόπουλου ήταν θέμα το οποίο κράτησε περίπου ένα χρόνο και εκτυλίχθηκε σε τρεις φάσεις. Η πρώτη έγινε κατά τη συνεδρία της 8^{ης} Δεκεμβρίου 1971⁴³¹. Αρχικά, ζήτησε το λόγο από τις επιμέρους σχολές προκειμένου συντονισμένα το ίδρυμα να καθορίσει τη στάση του κατόπιν της ενεργοποίησης της διάταξης απευθείας και χωρίς εκλογή διορισμού επικουρικών καθηγητών με πράξη του υπουργικού συμβουλίου. Στην έδρα του πρύτανη του Ε.Κ.Π.Α, στη Β΄ της Φυσικής, την οποία κατείχε από το 1939, προβλέφθηκε ο διορισμός του Αθανάσιου Σιμόπουλου ως επικουρικού καθηγητή⁴³².

Παρότι η Θεολογική, η Φυσικομαθηματική η Νομική και η Οδοντιατρική δεν είχαν πάρει απόφαση, κράτησαν την ίδια στάση με το προηγούμενο διάστημα. Ο κοσμήτορας της Φυσικομαθηματικής Λ. Καραπιπέρης ανέφερε ότι παρόλο που δεν ήταν καταρχήν κατά του θεσμού, επεσήμανε ότι έπρεπε να τηρηθούν οι διαδικασίες εκλογής των καθηγητών, κάτι το οποίο τόνισε και ο κοσμήτορας της Οδοντιατρικής Χ. Χαραλαμπίδης. Διαφοροποιήθηκε λίγο αργότερα και με τη θέση του υπουργού περί δοκιμαστικού χαρακτήρα της διαδικασίας καθότι κατά τον

⁴³¹ Ο Κ. Αλεξόπουλος, κατά την εξεταζόμενη εδώ συγκυρία, ήταν και μέλος του Δ.Σ του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών. Μάλιστα στις αρχές του 1971 «με πρόταση του Αλεξόπουλου» αποφάσισε ολόκληρο το Δ.Σ να μην παραιτηθεί, όταν πρόεδρος του Ε.Ι.Ε τοποθετήθηκε – κατά την πάγια συνήθεια της περιόδου- ο απόστρατος αντιστράτηγος Αλέξανδρος Νάτσινας «συνεργάτης της Υπηρεσίας Επιστημονικής Ερεύνης και Αναπτύξεως (ΥΕΕΑ) που είχε συσταθεί λίγες μέρες νωρίτερα (19.1.71)». Σκλαβενίτης, Τρ. (2008). Ιστορικό σχέδιασμα για τη ίδρυση και πορεία του Ε.Ι.Ε, στο: τ.ί. (επιμ.). *Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών 1958-2008. Ίδρυση, πορεία, προοπτικές*. Αθήνα: Ε.Ι.Ε, σ. 29.

⁴³² Πράξεις Υπουργικού Συμβουλίου 142/1971, «Περί διορισμού μονίμων επικουρικών καθηγητών», 10 Δεκεμβρίου 1971, (Φ.Ε.Κ 256, τχ. Α΄). Διορισμός ο οποίος δεν ολοκληρώθηκε ποτέ εντός της σχολής. Βλ. σχετικά Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς πανεπιστημιακού έτους 1973-1974 (Πρυτανεία Αθανασίου Χαστούπη). Αθήνα, 1974 καθώς και Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς πανεπιστημιακού έτους 1974-1975 (Πρυτανεία Ανδρέα Ι. Φυτράκη). Αθήνα, 1975, σ. 162 και 153 αντίστοιχα, όπου στους επικουρικούς καθηγητές της Φυσικομαθηματικής δεν περιλαμβάνεται το όνομα του Αθ. Σιμόπουλου. Τη θέση κατέλαβε τελικά η Παρασκευή Ευθυμίου στις 25 Ιουλίου 1975, η οποία υπηρετούσε μέχρι τότε ως έκτακτη εντεταλμένη καθηγήτρια. Βλ. Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς πανεπιστημιακού έτους 1975-1976 (Πρυτανεία Γεωργίου Γ. Μητσόπουλου). Αθήνα, 1976, σ. 175. Σχετικά με την προηγούμενη χρονικά πορεία της Π. Ευθυμίου, βλ. Κιμουρτζής, Π., Σιγούντου, Β., Η εποχή που τα πρωτόνια είχαν φύλο. Γυναίκες στη Φυσικομαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (1922-1967), περ. *Academia*, τομ. 6, τχ. 1, 2016, σ. 106-120.

Η προκήρυξη των θέσεων επικουρικών καθηγητών στη Φυσικομαθηματική σχολή για τις έδρες Β΄ Φυσικής, Ηλεκτρονικής Φυσικής και Θεωρητικής Φυσικής, θέσεις οι οποίες δεν πληρώθηκαν τελικά με τους απ' ευθείας από την κυβέρνηση διορισμένους καθηγητές όπως φαίνεται και από τον παρακάτω Πίνακα 5, έγινε το Σεπτέμβριο του 1973. Βλ. εφημ. *Ελεύθερος Κόσμος*, Σάββατο 29 Σεπτεμβρίου 1973.

ίδιο «οἱ ἐπικούροι εἶναι μόνιμοι καθηγηταί καί ὡς ἔκ τούτου, τό ὅλον θέμα εἶναι σοβαρότατον»⁴³³. Το ἴδιο και η Νομική και η Φιλοσοφική, διά των κοσμητόρων τους Κ. Γεωργόπουλου και Φ. Μπουμπουλίδης επέμειναν στην παλαιότερη πρότασή της για ιεράρχηση των επικουρικών μεταξύ των έκτακτων εντεταλμένων και των καθηγητών, κάτω πάντα από τον καθηγητή της έδρας⁴³⁴, παρόλο που ο εν πρώτος μίλησε αρχικά για την αυξημένη τυπική ισχύ των συντακτικών πράξεων οι οποίες διείπαν το καθεστώς των επικουρικών και αναφέρθηκε στις αυξημένες ανάγκες σε διδακτικό προσωπικό για τα έτη εκείνα. Αντίθετος, ήταν και ο τακτικός συγκλητικός, καθηγητής της Θεολογικής Ευάγγελος Θεοδώρου, καθότι θεωρούσε το υπουργικό συμβούλιο αναρμόδιο ὄργανο για το διορισμό πανεπιστημιακών δασκάλων⁴³⁵.

Η σχολή η οποία στη συνεδρία αυτή κράτησε σθεναρότερη στάση κατά του θεσμού ήταν η Ιατρική. Υπήρχαν τώρα απτά τα δείγματα γραφής των κρατούντων και για την ποιότητα του διδακτικού προσωπικού το οποίο επιλέχθηκε για τις θέσεις των επικουρικών καθώς και για την τάση υπέρβασης της ενδοπανεπιστημιακής τάξης και ιεραρχίας. Ο Α' αντιπρύτανης και καθηγητής της Ιατρικής Κ. Τούντας ανέφερε ότι «διωρίσθη ὡς ἐπικουρικός καθηγητής εἷς χειρουργός ὅστις πέρισυ διωρίσθη ὡς ἐπιμελητής καί παρηγκωνίσθησαν ὑφηγηταί»⁴³⁶. Στο ἴδιο πνεύμα, ο κοσμήτοράς της Γ. Μέρικας υποστήριξε ὅτι «ἐκ τῶν 6 διορισθέντων εἰς τήν Ἰατρικήν Σχολήν, οἱ 4 θά ἀπελάμβανον πλήρους ἀναγνωρίσεως ἐκ μέρους τῆς Σχολῆς καί ὁ κάθε ἰατρός θά ἐπεθύμει νά τοὺς ἰδῇ εἰς θέσεις ἀκαδημαϊκῶν διδασκάλων. Ἀλλά, τοῦλάχιστον τά δύο πρόσωπα, εἶναι ζήτημα ἐάν μεταξύ πολλῶν χιλιάδων ψηφοφόρων ἰατρῶν θά ἐλάμβανον 50 ψήφους»⁴³⁷. Τόνισε ὅτι σε συνεδρία της σχολῆς πάρθηκε ἀπόφαση ἀπό την πλειοψηφία -των 18 ἀπό τους 25 συνολικά καθηγητές- να υποστηρίζουν την θέση του περί παραίτησής του ἀπό τη θέση του κοσμήτορα «ἐάν δέν ἐξευρεθῇ τρόπος νά ἀποφευχθῇ ὁ διορισμός ἐπικουρικῶν καθηγητῶν ὡς ἀνηγγέλθη διά τῶν ἐφημερίδων»⁴³⁸. Επίσης, το σῶμα των καθηγητῶν ἐξουσιοδότησε τον κοσμήτορα να θέσει υπόψη των αρχών: α) τα περί παραίτησης του Γ.

⁴³³ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεΐα Καισ. Αλεξόπουλου), Συνεδρία 43^η, 8 Δεκεμβρίου 1971, σ. 9 (1163).

⁴³⁴ Στο ἴδιο, σ. 4 (1158).

⁴³⁵ Με τα λόγια του, ἐρίχνε βολές στον στρατοκρατικό τρόπο διακυβέρνησης: «Ὡς θά ἦτο ἀκατανόητον τό σῶμα τῆς Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου νά κρίνῃ ποῖος εἶναι κατάλληλος νά γίνῃ ὑπαρχηγός ἢ ἀρχηγός λ.χ. τοῦ ὅπλου Διαβιβάσεων ἢ Τεθωρακισμένων, οὕτω νομίζω, ὅτι εἶναι ἄστοχον τό νά κρίνεται ἡ ἀξία τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου πανεπιστημιακῶν διδασκάλων μεγάλης ἐξειδικεύσεως ὑπό σώματος μὴ εἰδικῶν». Στο ἴδιο, σ. 5 (1159).

⁴³⁶ Στο ἴδιο, σ. 9 (1163).

⁴³⁷ Στο ἴδιο, σ. 7-8 (1161-1162).

⁴³⁸ Στο ἴδιο, σ. 3 (1157).

Μερίκα, β) εάν οι πανεπιστημιακές αρχές το έκριναν ορθό, να παραιτηθούν και αυτές μαζί με τους καθηγητές της Ιατρικής⁴³⁹.

Η απειλή παραίτησης του κοσμήτορα της Ιατρικής ήταν το έναυσμα για να πράξει το ίδιο και ο πρύτανης του Ε.Κ.Π.Α. Θεωρούσε την πράξη του υπουργικού συμβουλίου για απ' ευθείας διορισμό επικουρικών καθηγητών άδικη «διότι ἐγένετο ἄνευ προκηρύξεως καὶ οὕτω ἀποκλείσθησαν τῆς θέσεως ὑποψηφιότητος τὴν κατάληψιν τῶν κενῶν θέσεων ἄλλοι ἐξαίρετοι ἐπιστήμονες» και «κυρίως [το θεωρούσε] ὡς ράπισμα κατὰ τοῦ Πανεπιστημίου, καταλύοντα καὶ τὰ τελευταία ἵχνη τῆς αὐτοτελείας αὐτοῦ»⁴⁴⁰. Ολοκλήρωσε την παρέμβασή του με τα παρακάτω λόγια:

«Δηλῶ ἀπὸ τοῦδε, ὅτι δέν δύναμαι ν' ἀντιμετωπίσω τοὺς 40.000 ἐπιστήμονας μαθητάς μου, οὔτε τοὺς συναδέλφους μου πού μέ ἐπέλεξαν. Κατόπιν τούτου, ὑποβάλλω τὴν παραίτησιν μου ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Πρυτάνεως»⁴⁴¹. Ο Κ. Αλεξόπουλος φάνηκε να μην έλαβε καθόλου υπόψη την παρέμβαση του κυβερνητικού επιτρόπου Οδ. Αγγελόπουλου, καθότι δεν απάντησε καθόλου στα επιχειρήματα του δευτέρου, απονομιμοποιώντας τον εμμέσως⁴⁴².

Τελικά πρυτάνευσε μια πιο μετριοπαθής στάση. Αποφασίστηκε να συγκροτηθεί επιτροπή από τον πρύτανη, τους δύο αντιπρυτάνεις (Κ. Τούντα και Δ. Κουτσογιαννόπουλο- Θηραίο) καθώς και τον κοσμήτορα της Νομικής η οποία θα επεδίωκε συνάντηση με τον πρωθυπουργό, όπου θα μετέφερε τις απόψεις του πανεπιστημίου, περί αντίθεσης όχι σε αυτόν καθαυτό το θεσμό, αλλά στον απευθείας διορισμό των επικουρικών, πράξη η οποία αντέβαινε «πρὸς τὰ θέσμια καὶ τὴν αὐτοτέλειαν τοῦ Πανεπιστημίου»⁴⁴³. Επίσης, η Σύγκλητος αποφάσισε «ὅπως τηρηθῇ ἀπόρρητος ἡ σημερινή ἀπόφασις αὐτῆς καὶ ὅπως ἐν περιπτώσει ἐρωτήσεων δίδεται ἡ ἀπάντησις "οὐδέν σχόλιον"»⁴⁴⁴.

Η απειλή παραίτησης είχε και συνέχεια, όπως ειπώθηκε. Κατά την έκτακτη Συνεδρία της 4^{ης} Μαΐου 1972 ο υπουργός Παιδείας και πάλι μετέβη στο Πανεπιστήμιο προκειμένου να κατευνάσει τις αντιδράσεις των καθηγητών του Ε.Κ.Π.Α, σε μια περίοδο όπου το ανώτατο διοικητικό όργανο του ιδρύματος τελούσε υπό παραίτηση. Πιο

⁴³⁹ Στο ίδιο.

⁴⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 7 (1161).

⁴⁴¹ Στο ίδιο, σ. 9 (1163).

⁴⁴² Ο τελευταίος ρώτησε για το αν αμφισβητούνταν οι προθέσεις της κυβέρνησης για την ανώτατη εκπαίδευση, αν μπορούσε να επιλέγει το προσωπικό του κράτους και να έχει άποψη για την επιστημονική αξία προσώπων καθώς και αν ήταν εν τέλει αυθαίρετη νομικά η όλη διαδικασία. Στο ίδιο, σ. 6,8 (1160, 1162).

⁴⁴³ Στο ίδιο, σ. 10 (1164).

⁴⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 11 (1165). Αυτή τη διατύπωση μετέφερε προς τους δημοσιογράφους ο Α' αντιπρύτανης Κ. Τούντας. Βλ. Ουδεμία απόφασις επί των δηλώσεων του Υπουργού Παιδείας, *Το Βήμα*, Τετάρτη 19 Απριλίου 1972.

συγκεκριμένα: Στις 18 Απριλίου 1972, σε επιστολή προς τον Πρωθυπουργό και Αντιβασιλέα -πλέον- Γεώργιο Παπαδόπουλο, ο πρύτανης και τα μέλη της συγκλήτου έθεσαν τις παραιτήσεις τους στη διάθεση της κυβέρνησης. Ο λόγος της παραίτησης είχε να κάνει με δηλώσεις του υπουργού Παιδείας Γερ. Φραγκάτου σε εφημερίδα της αλλοδαπής, οι οποίες αναπαρήχθησαν και από τον ημερήσιο τύπο των Αθηνών, σύμφωνα με τις οποίες φαίνεται να χαρακτήρισε την αυτοτέλεια των Α.Ε.Ι «ιερὰ ἀγελάς»⁴⁴⁵ και ότι το σύστημα διοίκησης των πανεπιστημίων, διαμέσου του οποίου οι εκλογές γίνονταν από τις σχολές χαρακτηρίζονταν από νεποτισμό και προκαλούνταν «διάφοροι μορφαί συναλλαγών πού δέν διασφαλίζουν τήν εκλογήν τῶν καταλλήλων προσώπων»⁴⁴⁶. Τα μέλη της συγκλήτου ανταπάντησαν ότι η αυτοτέλειά τους «ὄχι μόνον ἀποτελεῖ παράδοσιν εἰς τὰς Χώρας τοῦ ἐλευθέρου κόσμου ἀλλά καί ἐθεσπίσθη ὑπ' αὐτῆς ταύτης τῆς Πολιτείας ὡς προϋπόθεσις αὐτονόμου καί ὑγιοῦς πνευματικοῦ βίου»⁴⁴⁷. Μάλιστα, με βάση τα πρακτικά της συγκλήτου, φαίνεται ότι ο Κ. Αλεξόπουλος μετέβη ο ίδιος στο Υπουργείο για να υποβάλει την παραίτησή του, για δεύτερη φορά. Στην πράξη του αυτή τον απέτρεψε ο υφυπουργός Σπυρίδων Δημητράκος ο οποίος είπε ότι η παραίτηση θα συνέπιπτε με την επέτειο της δικτατορικής επιβολής, κάτι το οποίο θα είχε αρνητικό αντίκτυπο στην κοινή γνώμη. Ο πρύτανης εξέφρασε και πάλι την κάθετη διαφωνία του ως προς το ζήτημα του απ' ευθείας διορισμού, με πράξη του υπουργικού συμβουλίου στις 6 Απριλίου του ίδιου έτους, χωρίς προκήρυξη των θέσεων και κρίση των υποψηφίων από τις επιμέρους σχολές⁴⁴⁸. Θεωρούσε ότι χωρίς την προκήρυξη η διαδικασία θα ήταν καταρχάς διαβλητή, διότι εκ των προτέρων θα απέκλειε κάποιους ικανούς να διεκδικήσουν τη θέση.

⁴⁴⁵ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Καισ. Αλεξόπουλου), Συνεδρία 59^η, 18 Απριλίου 1972, σ. 2 (1436).

⁴⁴⁶ Ουδεμία απόφασις επί των δηλώσεων του Υπουργού Παιδείας, *Το Βήμα*, Τετάρτη 19 Απριλίου 1972. Μετά από τις δηλώσεις του υπουργού, στο παραπάνω άρθρο αναφέρθηκε η πληροφορία ότι σε επικείμενο ανασχηματισμό ήταν πιθανή η αντικατάσταση του υπουργού Παιδείας.

⁴⁴⁷ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Καισ. Αλεξόπουλου), Συνεδρία 59^η, 18 Απριλίου 1972, ό.π.

⁴⁴⁸ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Καισ. Αλεξόπουλου), Συνεδρία 61^η, 4 Μαΐου 1972, σ. 1 (1461). Από τη θέση του Πρύτανη είχε παραιτηθεί για τον ίδιο λόγο και ο πρύτανης του Α.Π.Θ Θρασύβουλος Ραπτόπουλος, καθηγητής της Γεωπονοδασολογικής σχολής, ήδη από τον Απρίλιο του 1972. Ο πρύτανης του Α.Π.Θ προφασίστηκε λόγους υγείας, αλλά σύμφωνα με κύκλους του πανεπιστημίου, και πηγές του δημοσιογραφικού ρεπορτάζ της εποχής οι πραγματικοί λόγοι της παραίτησης είχαν να κάνουν «μέ τὸν διορισμὸν τῶν ἐπικούρων Καθηγητῶν διὰ πράξεως τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ὡς καὶ τὴν προκληθεῖσαν εἰς μερικοὺς καθηγητὰς ἀνωτάτων σχολῶν ἀντίδρασιν, συνεπεία τῶν προσφάτων δηλώσεων τοῦ ὑπουργοῦ Παιδείας κ. Γ. Φραγκάτου». Βλ. Παραίτηση του Πρύτανη του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Θρ. Ραπτόπουλου, *Το Βήμα*, 21 Απριλίου 1972.

Αντίθετα, ο υπουργός θεωρούσε ότι η καθυστέρηση του διορισμού των επικουρικών θα αποτελούσε αιτία ακύρωσης της διαδικασίας. Επιπλέον, εντός της συγκλήτου υποστήριξε ότι εισηγήθηκε στο υπουργικό συμβούλιο την πλήρωση ορισμένων θέσεων χωρίς εκλογή και πάλι με την αιτιολογία πως έγιναν «μέ δοκιμαστικών χαρακτήρα»⁴⁴⁹. Προχώρησε δε στο διορισμό τους μετά από έκδοση θετικής απόφασης από το Συμβούλιο της Επικρατείας, ενώ ήδη είχε προχωρήσει και με τους διορισμούς οι οποίοι είχαν επιλεγεί έπειτα από εισηγήσεις των σχολών και απόφαση της συγκλήτου. Κατά τον ίδιο, το πρόβλημα της επιλογής και του διορισμού των καθηγητών στο Πανεπιστήμιο είχε και ένα συμβολικό χαρακτήρα και δεν ήταν «άπλως διοικητικόν καί αποκλειστικῆς ἁρμοδιότητος τῆς Συγκλήτου»⁴⁵⁰.

Το λόγο αμέσως μετά πήραν δύο καθηγητές- μέλη της Συγκλήτου φιλικά προσκείμενοι στο καθεστώς, προκειμένου να εκλογικεύσουν την κατάσταση. Κατά τον Κ. Γεωργόπουλο, επειδή είχαν υπάρξει αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας, η διοίκηση ήταν υποχρεωμένη να τις εφαρμόσει⁴⁵¹. Ο Φαίδων Μπουμπουλίδης επεσήμανε ότι η απόφαση παραίτησης του πρύτανη ελήφθη πριν την απόφαση του ανώτατου διοικητικού δικαστηρίου, ενώ υποστήριξε ότι ζήτημα ηθικής τάξης αποτελούσε τόσο το ζήτημα των επικουρικών, όσο και το ζήτημα της συμμόρφωσης στις αποφάσεις του δικαστηρίου. Κατόπιν εντός της Συγκλήτου έγινε προσπάθεια, να βρεθεί λύση ώστε ο πρύτανης να ανακαλέσει την παραίτησή του και να παραμείνει στη θέση του. Ψήφισε υπέρ της παραμονής στη θέση του πρύτανη και της ανάκλησης της αρχικής του απόφασης η συντριπτική πλειοψηφία των συγκλητικών καθηγητών. Τελικά, αφού το ζήτησαν και πάλι οι Κ. Γεωργόπουλος και Φ. Μπουμπουλίδης, κάμφθηκε και απέσυρε -προσωρινά όμως- την παραίτησή του. Παρόλα αυτά, ο Κ. Αλεξόπουλος αρνήθηκε ότι είχε αλλάξει η στάση του έπειτα από την απόφασή του Συμβουλίου της Επικρατείας, καθότι γνώριζε ότι μετά από την τελευταία ήταν υποχρεωμένος να υπογράψει την απόφαση του απ' ευθείας διορισμού των επικουρικών⁴⁵².

⁴⁴⁹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Καισ. Αλεξόπουλου), Συνεδρία 61^η, 4 Μαΐου 1972, σ. 4 (1464).

⁴⁵⁰ Στο ίδιο.

⁴⁵¹ Η απόφαση αυτή του Συμβουλίου της Επικρατείας, αναιρεί ως περίπτωση την άποψη του Ν. Αλιβιζάτου περί αντίστασης του ανώτατου αυτού δικαστηρίου στις πολιτικές επιλογές των συνταγματάρχων. Σύμφωνα με τον ίδιο, ενώ ο Άρειος Πάγος κυριολεκτικά «στελέχωσε την πρώτη κυβέρνηση της δικτατορίας», αντίθετα το Συμβούλιο της Επικρατείας το οποίο «αντιπαρατάχθηκε ανοιχτά στους συνταγματάρχες, δύο χρόνια αργότερα». Βλ. Αλιβιζάτος, Ν. (2001). *Ο αβέβαιος εκσυγχρονισμός και η θολή συνταγματική αναθεώρηση*. Αθήνα: Πόλις, σ. 92. Πρόλα αυτά, σε άλλες περιπτώσεις (π.χ. στο θέμα του διορισμού της συγκλήτου στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων) το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο λειτούργησε αντιθετικά προς τις δικτατορικές επιδιώξεις και επιλογές.

⁴⁵² Στο ίδιο, σ. 7 (1467).

Η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας υπέρ της συνταγματικότητας του θεσμού στηρίχθηκε στα παρακάτω επιχειρήματα: α) η αυτοδιοίκηση των πανεπιστημίων διατηρούνταν με τις Συντακτικές Πράξεις ΙΕ'/1967 και ΚΗ' του 1968 «ἀλλ' αὐται, ἀποβλέπουσαι κατά κύριον λόγον εἰς τήν κατά τό δυνατόν ταχύτεραν πλήρωσιν τῶν κενῶν ἐδρῶν, προέβησαν ἀφ' ἑνός εἰς τήν σύντμησιν τῶν κατά τήν πανεπιστημιακὴν νομοθεσίαν προθεσμιῶν καί ἀφ' ἑτέρου εἰς τήν πρόβλεψιν ἐκλογῆς καί διορισμοῦ καθηγητῶν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου εἰς τὰς αὐτόθι μνημονευόμενας ἐξαιρετικές περιπτώσεις, ἐν αἷς ἡ καθυστέρησις τῆς προκηρύξεως τῆς πληρώσεως τῶν ἐδρῶν καί ἡ ὑπαρξίς μεγάλου ἀριθμοῦ κενῶν ἐδρῶν, ἐξ ἧς τεκμαίρεται ἀδυναμία πληρώσεως τῆς κατά τήν κοινὴν διαδικασίαν» και κυρίως β) οι αυξημένου τυπικού κύρους διατάξεις των παραπάνω συντακτικῶν πράξεων «εἰς οὐδεμιᾶς διαδικαστικῆς διατυπώσεως τήν τήρησιν ὑποβάλλουν τό Ὑπουργικόν Συμβούλιον, οὐδ' ἀπαιτοῦν τήν παράθεσιν αἰτιολογίας τινός ἐν τῇ σχετικῇ πράξει του». Ἐτσι, διαπίστωνε ὡς κατακλείδα: «Συντρέχοντος μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν προσφάτως συσταθεισῶν θέσεων ἐπικουρικῶν καθηγητῶν καί παραλειφθείσης ὑπό τῶν οἰκείων Σχολῶν τῆς προκηρύξεως τῆς πληρώσεως των, νομίμως διωρίσθησαν, ἄνευ τῆς κανονικῆς διαδικασίας, ἐπικουρικοὶ καθηγηταί»⁴⁵³.

Στον τύπο της εποχής δημοσιεύτηκαν, στις αρχές Ιουνίου του 1972, δηλώσεις του υπουργού Παιδείας Γ. Φραγκάτου προς τους δημοσιογράφους, όπου και πάλι κατηγορούσε για το διαβλητό των διαδικασιῶν ἐκλογῆς πανεπιστημιακῶν καθηγητῶν, καθὼς και συναλλαγές μεταξύ ἤδη υπηρετούντων. Ο υπουργὸς τόνισε ὅτι «πρόκειται περὶ φαινομένων τραγικῶν, τόσον διὰ τήν ἐπιστήμην, ὅσον καί τό ἀκαδημαϊκὸν ἦθος. Δέν ὑπάρχει πνευματικὴ ἡγεσία. Γιατί, ἂν δέν εἶναι σέ θέση ἡ πνευματικὴ ἡγεσία νά εἶναι πρότυπο ἦθους καί ἀμεροληψίας γιὰ τοὺς νέους, ποῖος θά εἶναι τό πρότυπο; Ὁ διαβλητὸς τρόπος ἐκλογῆς καθηγητῶν ἀποτελεῖ ἐθνικὴ ζημία»⁴⁵⁴. Σε ἐρώτηση δημοσιογράφου τῆς εφημερίδας, ἀν ἀναφερόταν σε διαδικασίες ἐκλογῆς τακτικῶν ἢ ἐπικουρικῶν καθηγητῶν, ὁ υπουργὸς ἀπάντησε ὅτι «Ὅμιλῶ διὰ τήν διαδικασίαν ἐκλογῶν εἰς τὰς ἀνωτάτας σχολάς, γενικῶς, καί δι' ἐκλογὴν τόσον τῶν τακτικῶν, ὅσον καί τῶν ἐπικούρων καθηγητῶν. Ἐν τούτοις, τὰ φαινόμενα εἶναι ἰδιαίτερος ἔντονα διὰ τήν ἐκλογὴν ἐπικούρων καθηγητῶν»⁴⁵⁵. Με αὐτὸν τὸν τρόπο μάλλον προσπάθησε νὰ

⁴⁵³ Καθηγηταί, ἐπικουρικοί. Ἐκλογή ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως. Σχέσις πρὸς αὐτοδιοίκησιν, *Νομικὸν Βῆμα*, τομ. 20^{ος}, ἔτος 20^{ον}, 1972, σ. 821.

⁴⁵⁴ Ὁ υπουργὸς Παιδείας καταγγέλλει: «Διεθνὲς σκάνδαλον» στὴν ἐκλογή καθηγητῶν των ἀνωτάτων Σχολῶν. Βαρύταται κατηγορίαι διὰ «συναλλαγὴν», *Τὸ Βῆμα*, Κυριακὴ 4 Ἰουνίου 1972.

⁴⁵⁵ Στὸ ἴδιο.

προκαταλάβει τον τρόπο εκλογής του νεοπαγούς θεσμού των επικουρικών καθηγητών, με απευθείας διορισμό από την πολιτική ηγεσία, καθότι η πανεπιστημιακή παράδοση και η συνταγματική τάξη δεν επέτρεπαν την άμεση παρέμβαση της πολιτικής ηγεσίας στον τρόπο αναπαραγωγής του καθηγητικού σώματος στη τακτική βαθμίδα. Και το προσπάθησε διορίζοντας στις θέσεις αυτές αγγλοσαξονικής προέλευσης Έλληνες επιστήμονες, οι οποίοι πολλές φορές στελέχωσαν ερευνητικά ιδρύματα όπως ο Δημόκριτος, όπου ο Γ. Φραγκάτος διοργάνωσε συγκέντρωση προκειμένου να προπαγανδίσει τις επιλογές του⁴⁵⁶.

Την επόμενη ακριβώς ημέρα από τη δημοσίευση των δηλώσεων του υπουργού Παιδείας στον τύπο, ο πρύτανης Κ. Αλεξόπουλος συγκάλεσε έκτακτη συνεδρία των μελών της Συγκλήτου του Αθήνησι, με το αιτιολογικό ότι οι δηλώσεις αυτές «θίγουν ἅπαν τὸ Ἀνώτατον Διδακτικόν Προσωπικὸν τῶν Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων»⁴⁵⁷. Πριν ξεκινήσει η συζήτηση στη Σύγκλητο, παρενέβη ο κυβερνητικός επίτροπος ο οποίος έθεσε υπόψη των μελών του σώματος κείμενο του υπουργού προς την εφημερίδα *Το Βήμα*, καθότι στις άλλες εφημερίδες (*Νέα Πολιτεία*, *Ελεύθερος Κόσμος*, *Εστία*) η απόδοση των δηλώσεων από τον υπουργό «ὕπῃρξε κατὰ βάσιν ὀρθή»⁴⁵⁸. Σε αυτό επεσήμαινε ότι οι δηλώσεις του δεν αποδόθηκαν ορθώς και ότι «οὐδέποτε διετύπωσε τὴν ἄποψιν ἣ κἂν συνέλαβον τὴν σκέψιν ὅτι ᾧδέν ὑπάρχει πνευματικὴ ἡγεσία»⁴⁵⁹. Σύμφωνα με όσα διαβίβασε ο Γ. Φραγκάτος, προκειμένου να ανασκευάσει τις αιτιάσεις, η πρόθεση των δηλώσεών του ήταν προειδοποιητική και περιείχε τα παρακάτω λόγια:

«Ἐάν κατὰ τὴν διαδικασίαν τῆς πληρώσεως τοῦ μεγάλου ὑπὸ προκήρυξιν ἀριθμοῦ θέσεων τακτικῶν καὶ ἐπικουρικῶν καθηγητῶν εἰς τὰ Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικά Ἰδρύματα ἐπικρατήσῃ πνεῦμα συναλλαγῆς ὡς καταγγέλεται εἰς μερικὰς περιπτώσεις, τότε αἱ συνέπειαι θά εἶναι τραγικαί, διότι θά τεθῇ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν ἡ πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ τόπου καὶ αἱ προοπτικαὶ διὰ τὰ Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικά Ἰδρύματα δέν θά εἶναι εὐδαίμονες. Ἐάν ὑπάρξουν παρατράγουδα εἰς μεγάλην ἑκτασιν λόγῳ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ὑπὸ πλήρωσιν ἐδρῶν καὶ θέσεων, αἱ ἐντυπώσεις, αἱ ὁποῖαι θά δημιουργηθοῦν θά προσλάβουν τὴν ἑκτασιν ὅχι διεθνοῦς, ἀλλὰ κοσμικοῦ σκανδάλου»⁴⁶⁰.

Όσα από τα μέλη της συγκλήτου παρενέβησαν, στάθηκαν απολύτως επικριτικά απέναντι στις δηλώσεις του υπουργού. Η αντίδραση των μελών της συγκλήτου ήταν ομόθυμη. Από τα παρακάτω φαίνεται ότι

⁴⁵⁶ Κριμπάς, Κ. (1993), ὁ.π., σ. 181.

⁴⁵⁷ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Αλεξόπουλου), Συνεδρία 65^η, 5 Ιουνίου 1972, σ. 1 (1551).

⁴⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 2 (1552).

⁴⁵⁹ Στο ίδιο.

⁴⁶⁰ Στο ίδιο.

τη φορά αυτή απέναντί του στάθηκαν και οι φίλα προσκείμενοι προς το καθεστώς καθηγητές καθιστώντας το θέμα το οποίο δημιουργήθηκε με τον υπουργό πιο προσωπικό. Ο Κ. Γεωργόπουλος, σε συνέργια με τον Φ. Μπουμπουλίδη, ο οποίος αυτή τη φορά δεν έλαβε σε καμία φάση της συνεδρίας το λόγο, ένα μήνα πριν σε συγκαταβατικό πνεύμα, προσπάθησε να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ της πολιτικής ηγεσίας και της ηγεσίας του πανεπιστημίου. Θεώρησε ότι το τροποποιητικό κείμενο σχετικά με τις δηλώσεις του υπουργού στο *Βήμα* επί της ουσίας δεν ανασκεύαζε τις θέσεις του. Και αυτό με δεδομένο το ότι, σύμφωνα με τον Κ. Γεωργόπουλο οι άλλες τρεις εφημερίδες «οὐσιαστικῶς ἀναγράφουν τὰ αὐτά, πλέον ἡπίως»⁴⁶¹. Από την πλευρά του και ο Δ. Κουτσογιαννόπουλος- Θηραίος θεωρούσε την επιλογή του υπουργού να παρέμβει διαμέσου του τύπου και όχι της διοίκησης των πανεπιστημίων «ἄκρως ταπεινωτική διὰ τὰ Ἰδρύματα, διότι ἐμφανίζεται εἰς τήν Κοινήν Γνώμην, ὡς θεωρῶν ταῦτα ὡς ὀργανισμούς τόσο διεβρωμένους ὥστε νά μὴν εἶναι δυνατός ὁ συνετισμός τῶν τυχόν ἐν αὐτοῖς παρεκτρεπομένων, εἰ μὴ δι' ἀπειλῶν μέσῳ τοῦ Τύπου»⁴⁶². Και συνέχισε λέγοντας ότι ο υπουργός «ἠκολούθησεν ἐξευτελιστικήν διὰ τὰ Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικά Ἰδρύματα διαδικασίαν»⁴⁶³. Ο κοσμήτορας της Φυσικομαθηματικής Λ. Καραπιέρης σημείωσε ότι αν ο υπουργός είχε καταγγελίες συναλλαγής, θα έπρεπε να κινήσει τη νόμιμη πειθαρχική διαδικασία, ενώ ο πρότανης Κ. Αλεξόπουλος τόνισε την ανάγκη, εξαιτίας των επανειλημμένων επιθέσεων κατά του πανεπιστημίου, το τελευταίο να λειτουργήσει με τον ίδιο τρόπο. Να απευθυνθεί με τη σειρά του στην κοινή γνώμη και να «ἐκφράσῃ δημοσίᾳ τὰς ἀπόψεις του, ἔστω καί ἐάν αὗται δέν θά εἶναι εὐχάριστοι εἰς τόν κ. Ὑπουργόν»⁴⁶⁴. Έτσι, αποφασίστηκε να διαβιβαστεί στο υπουργείο Παιδείας και κατόπιν να δοθεί προς δημοσίευση στον ημερήσιο τύπο το παρακάτω κείμενο απόφασης:

«Ἡ Σύγκλητος τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, λαβοῦσα γνῶσιν τῶν εἰς τὰς χθεςινὰς Ἐφημερίδας δημοσιευθεῖσων δηλώσεων τοῦ κ. Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Παιδείας, διὰ τῶν ὁποίων ἐκδηλοῦται νέα ἐπίθεσις κατά τῶν Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων καί τῶν ἀπαρτιζόμενων τῷ ἀνώτερον Διδακτικόν Προσωπικόν αὐτῶν, διαμαρτύρεται ἐντονώτατα διὰ τήν ἐπιχειρουμένην δι' αὐτῶν κατασπίλωσιν ὑπολήψεων καί καλεῖ τόν κ. Ὑπουργόν, ὅπως κατονομάσῃ τοὺς κατά τὰς πληροφορίας του παραβαίνοντας τὸ καθῆκον των καθηγητάς, ἐγείρων συνάμα κατ' αὐτῶν καί τήν πειθαρχικὴν ἀγωγὴν, τοσούτῳ μάλλον καθ' ὅσον εἶναι μόνος πρὸς τοῦτο ἀρμόδιος κατ' ἄρθρον 327 τοῦ Πανεπιστημιακοῦ Ὄργανισμοῦ. Καί ναί μὲν ὁ κ.

⁴⁶¹ Στο ίδιο.

⁴⁶² Στο ίδιο.

⁴⁶³ Στο ίδιο, σ. 3 (1553).

⁴⁶⁴ Στο ίδιο.

Υπουργός δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὴν Ἑφημερίδα "ΒΗΜΑ" κοινοποιηθείσης καί εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, διεμαρτυρήθη δι' ἀνακριβῆ ἀπόδοσιν τῶν παρ' αὐτοῦ λεχθέντων, ἐν τῇ ἐπιστολῇ ὅμως ταύτῃ δέν παρελείπει ν' ἀναφέρῃ, ὅτι αἱ ἄλλαι Ἑφημερίδες δέν παρεμόρφωσαν κατὰ βάσει τὰς δηλώσεις του. Ἡ τελευταία αὐτὴ φράσις διατηρεῖ ἀνοικτόν τὸ δημιουργηθέν ἠθικόν θέμα, ἡ δέ Σύγκλητος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν θεωρεῖ ἀναγκαῖον, ὅπως ἐπισημάνῃ τοῦτο καί πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καί πρὸς τὴν Κοινὴν Γνώμην»⁴⁶⁵.

Μία εβδομάδα μετὰ, ἡ αντιπαράθεση συνεχίστηκε, καθότι ὁ Γ. Φραγκάτος προχώρησε καὶ πιο πέρα. Σε μιὰ προσπάθεια ολικῆς ρήξης με τὴν ἀκαδημαϊκὴ κοινότητα ἢ ἡρωικῆς ἐξόδου ἀπὸ τὸν ὑπουργικὸ θώκο, ἔκανε δηλώσεις στὸν τύπο τῆς εποχῆς, οἱ ὁποῖες εἶχαν νὰ κάνουν με τὴ συνολικὴ ἀνατροπὴ στὸν τρόπο διοίκησης τῶν Α.Ε.Ι καὶ στὴν ἐκλογή τῶν καθηγητῶν. Στὸ πλαίσιο ἀναδιοργάνωσης τῶν Α.Ε.Ι πρότεινε α) ἡ ἐκλογή τῶν νέων καθηγητῶν νὰ γίνεται ἀπὸ εἰδικές ἐπιτροπές ἐπιλογῆς τῶν υποψηφίων «ὥστε κατὰ τὴν διαδικασίαν τῆς ἐκτιμήσεως τῶν προσόντων αὐτῶν, νὰ ὑφίστανται αἱ ἐγγυήσεις ἀμεροληψίας»⁴⁶⁶ καὶ β) τὴν διοίκησιν τῶν πανεπιστημίων νὰ ἀσκούν διοικητικὰ συμβούλια, με ἐπικεφαλὴς τὸν πρόεδρό τους. Κατὰ τὸν ὑπουργό «οἱ καθηγηταὶ οἱ ὅποιοι διορίζονται εἰς διοικητικὰς θέσεις τῶν Πανεπιστημίων δέν θὰ πρέπει νὰ διδάσκουν καί οὐδεμίαν ἀντίρρηση δέν θὰ εἶχεν, ἐάν εἰς τὰ διοικητικὰ συμβούλια τῶν Πανεπιστημίων συμμετεῖχον ἐπιχειρηματῆαι καί τραπεζίται»⁴⁶⁷. Με τὶς προτάσεις τοῦ αὐτὸς ἐπανέφερε, ἐν μέρει, τὸ πνεῦμα τοῦ νομοσχεδίου Μητσοτάκη- Ἀλλαμανῆ τοῦ 1966⁴⁶⁸. Πρόκειται

⁴⁶⁵ Στὸ ἴδιο, σ. 4-5 (1554-1555).

⁴⁶⁶ Μελετᾶται νέον σύστημα διοικήσεως τῶν Ἀνωτάτων Ἰδρυμάτων, *Τὸ Βῆμα*, Κυριακὴ 11 Ἰουνίου 1972.

⁴⁶⁷ Στὸ ἴδιο.

⁴⁶⁸ Στις ἀπόψεις αὐτὲς τοῦ Γ. Φραγκάτου ἀντιτάχθηκε, μιὰ εβδομάδα μετὰ ἡ ἴδια ἡ σύνταξις τῆς ἐφημερίδας. Σε ἀνυπόγραφο ἄρθρο, οἱ δηλώσεις του χαρακτηρίστηκαν ὅτι «ἦσαν κατὰ τρόπο παράδοξο ἀδόκιμες». Ὁ ἀνώνυμος ἀρθρογράφος τῆς ἐφημερίδας ἔβαλε κατὰ τῶν πολιτικῶν ἐπιλογῶν γιὰ τὰ πανεπιστήμια, συνολικὰ τῶν κυβερνήσεων μετὰ τὸ 1967, τῆς σιγῆς τῆς ἀκαδημαϊκῆς κοινότητος, καθὼς βεβαίως καὶ κατὰ τῶν δηλώσεων τοῦ ὑπουργοῦ. Θεωροῦσε ὅτι τὸ ἀδιάβλητο τῆς ἐκλογῆς καθηγητῶν θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ εἶχαν διαφυλάξει: α) ἡ «εὐρεῖα χρησιμοποίησις τοῦ ὄχι ὀρθοδόξου θεσμοῦ τῶν κυβερνητικῶν ἐπιτρόπων, κατὰ τοῦ ὁποῖου οὔτε μιὰ λέξις διαμαρτυρίας ἀκούστηκε ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ἀκαδημαϊκῶν διδασκάλων», β) ἡ νομοθεσία, ἡ ὁποία ἐπέτρεπε στὸν ὑπουργό νὰ ἀρνηθεῖ νὰ ἐγκρίνῃ τὸ διορισμὸ καθηγητῆ καὶ νὰ ἀναπέμψῃ στους ἐκλέκτορες τὸν προτεινόμενον, γ) ἡ ἀποπομπὴ τῶν μὴ νομιμοφρόνων καθηγητῶν γιὰ τοὺς ὁποίους ὅμως «οὔτε κἂν προηγήθηκε δικαστικὴ ἐξακρίβωσις» καὶ οἱ συνάδελφοί τους «ἐπέλεξαν τὴν σιωπὴν, ὡσάν τὸ θέμα αὐτὸ νὰ μὴν τοὺς ἀφοροῦσε». Ὑποστήριξε ἐπιπλέον, ὅτι ἀν ὁ ὑπουργὸς εἶχε στα χέρια συγκεκριμένα στοιχεῖα ἔπρεπε νὰ τα κατονομάσῃ, προφυλάσσοντας τὴν υπόλοιπὴ ἀκαδημαϊκὴ κοινότητα, ἐνῶ ἀν εἶχε ἀόριστες καταγγελίες ἔπρεπε νὰ τις διαβιβάσῃ πρὸς τὶς ἀρμόδιες δικαστικὰς ἀρχές. Τέλος, γιὰ τὴν ἐφημερίδα, «δέν ἐννοεῖται ὡς λύσις ἢ συμμετοχὴ ἐπιχειρηματιῶν καὶ τραπεζιτῶν στίς διοικήσεις τῶν Πανεπιστημίων ἢ ἡ σύστασις εἰδικῶν ἢ διεθνῶν ἐπιτροπῶν γιὰ τὴν ἐπιλογή τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ». Τὰ Πανεπιστήμια καὶ οἱ Καθηγητές: θέμα ἠθικὸ καὶ κοινωνικόν, *Τὸ Βῆμα*, Κυριακὴ 18 Ἰουνίου 1972.

για κινήσεις του υπουργού Παιδείας οι οποίες προήλθαν ως αντίδραση μετά την αποτυχημένη εκλογή του ως καθηγητή στο Πολυτεχνείο. Ο Γ. Φραγκάτος, όντας υπουργός Παιδείας τον Οκτώβριο του 1971 απέτυχε να εκλεγεί καθηγητής στην έδρα «καυσίμων και λιπαντικών» του Ε.Μ.Π.⁴⁶⁹.

Η τρίτη και τελική παραίτηση του Καίσαρα Αλεξόπουλου από την πρυτανεία του Πανεπιστημίου Αθηνών έγινε αποδεκτή από το υπουργείο, ως συνέχεια των παραπάνω, στις αρχές Νοεμβρίου του 1972⁴⁷⁰. Είχε προηγηθεί η αποπομπή από τον υπουργικό θώκο και του Γεράσιμου Φραγκάτου από το καλοκαίρι του ίδιου έτους. Ο Κ. Αλεξόπουλος είχε υποβάλει εγγράφως την παραίτησή του, σύμφωνα με δημοσιεύματα στον τύπο της εποχής αλλά και με βάση τη δική του επιστολή που παρουσιάζεται αμέσως παρακάτω, από τον Ιούνιο του ίδιου έτους. Είχε παρακληθεί να μείνει στη θέση του μέχρι την έκδοση των αποτελεσμάτων των εισιτηρίων εξετάσεων για τα Α.Ε.Ι, καθότι ως πρύτανης του Ε.Κ.Π.Α ήταν μέλος της κεντρικής επιτροπής αυτών⁴⁷¹. Βασικός λόγος της παραίτησής του ήταν, σύμφωνα και με τα δημοσιεύματα στον τύπο, η διαφωνία του για το διορισμό των επικουρικών με πράξη του υπουργικού συμβουλίου, καταλύοντας με αυτόν τον τρόπο την αυτονομία των πανεπιστημίων. Επιπλέον, είχε να κάνει και με το ότι εξέφρασε την αντίθεσή του στον τρόπο διορισμού στην Οδοντιατρική σχολή, όπου δεν προβλέπονταν απαραίτητα διδακτορική διατριβή προκειμένου κάποιος να γίνει τακτικός καθηγητής⁴⁷².

⁴⁶⁹ Και αυτό, παρότι είχε προηγηθεί στο ίδιο ίδρυμα η πραξικοπηματική εκλογή- διορισμός του Γενικού Γραμματέα του ίδιου υπουργείου Νικόλαου Γαλιδάκη. Κονοφάγος, Κ. (1982). *Η εξέγερση του Πολυτεχνείου*. Αθήνα, σ. 162. Η εκλογή του Γ. Φραγκάτου στο εν λόγω ίδρυμα είχε γίνει, σε άλλη έδρα, το 1968, αλλά δεν την αποδέχτηκε τότε ο ίδιος με το σκεπτικό ότι «δεν ενδείκνυται ή κατάληψη έδρας Άνωτάτου Εκπαιδευτικού Ίδρυματος εις περίοδον άνωμάλου πολιτικής καταστάσεως». Βλ. Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 38, της 14 Ιουνίου 1975/ 6 Ιουλίου 1975 (Φ.Ε.Κ 116, Παράρτημα), σ. 814.

⁴⁷⁰ Ο νόμος προέβλεπε, σε περίπτωση παραίτησης, απουσίας ή κωλύματος του πρύτανη, να τον αναπληρώνει ο Α΄ αντιπρύτανης, αυτόν ο Β΄ και αν δεν δέχονταν αυτοί, ο αρχαιότερος των Συγκλητικών. Ν.Δ 672/1970 «Περί εκλογής των Πρυτανικών Αρχών και των Κοσμητόρων των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 14 Σεπτεμβρίου 1970, (Φ.Ε.Κ 188, τχ. Α΄), άρθρο 8. Έτσι, μετά από αμοιβαίες μετακινήσεις, τη θέση του Κ. Αλεξόπουλου, ως πρύτανη ανέλαβε ο Α΄ αντιπρύτανης Κωνσταντίνος Τούντας, τη θέση του Α΄ αντιπρύτανη, ο Β΄ αντιπρύτανης Δ. Κουτσογιαννόπουλος- Θηραίος και τη θέση του Β΄ αντιπρύτανη ο Κ. Ρόκας, ως ο αρχαιότερος των συγκλητικών.

⁴⁷¹ Δεκτή η παραίτησις του Πρυτάνεως του Πανεπιστημίου. Αιτία το θέμα των επικουρικών, *Το Βήμα*, 3 Νοεμβρίου 1972.

⁴⁷² Ο νόμος προέβλεπε ότι «Τακτικός, έκτακτος ή επικουρικός καθηγητής εις τὰς Ὀδοντιατρικὰς Σχολὰς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης δύναται νὰ διορισθῇ κατὰ τὰς κειμένας διατάξεις καὶ ὁ κεκτημένος τὸν τίτλον Μ.Σ.Δ (Master of Science in Dentistry) ὁμοταγοῦς ἀνωτάτου ἐκπαιδευτικοῦ ιδρύματος τῶν ἀγγλοσαξωνικῶν καὶ βορειοαμερικανικῶν χωρῶν». Βλ. Ν.Δ 1163/1972 «Περί των τυπικών προσόντων διορισμού καθηγητῶν εις Ὀδοντιατρικὰς Σχολὰς των Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης», 2

Στην ίδια εφημερίδα γινόταν αναφορά, από τις αρχές Νοεμβρίου του 1972, στο ότι επρόκειτο να συντάξει επιστολή την οποία θα απεύθυνε προς τους συνεργάτες του καθηγητές με την οποία θα εξέθετε τους λόγους της παραίτησής του.

Η επιστολή του Κ. Αλεξόπουλου, προς του συναδέλφους του δημοσιεύτηκε, όπως προαναγγέλθηκε στον τύπο, πιο συγκεκριμένα στην εφημερίδα *Το Βήμα* στις 12 Δεκεμβρίου 1972, αν και την είχε αποστείλει πέντε ημέρες πριν⁴⁷³. Σε αυτή έκανε λόγο στο ότι ο απ' ευθείας διορισμός από την πολιτική ηγεσία των επικουρικών «άδιαφόρως τοῦ ἄν οὔτος ἦτο νόμιμος ἀντέκειτο οὐ μόνον εἰς τὰς πανεπιστημιακὰς παραδόσεις, ἀλλὰ καί εἰς τό περί δικαίου συναίσθημα» και επιπλέον αντέβαινε «εἰς τὰς ἠθικὰς ἐπιταγὰς τῆς ἐπαναστατικῆς κυβερνήσεως». Συμπλήρωσε ότι ότι οι επικουρικοί καθηγητές επιλέχθηκαν «ἐξ ὠρισμένων κύκλων» και κατέληγε στο ότι για αυτούς «ἡ μόνη ἀσφαλὴς εἴσοδος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον εἶναι διὰ τῆς Μεγάλης Πύλης»⁴⁷⁴.

Τα μέλη της Συγκλήτου αντιμετώπισαν την επιστολή αυτή με διαφορετικό σκεπτικό ο καθένας. Ο Φ. Μπουμπουλίδης, επισημαίνοντας πάλι το χρονικό σημείο της αντίδρασης του Κ. Αλεξόπουλου, θεώρησε αδικαιολόγητη την παραίτησή του από τα καθήκοντα του πρύτανη «πλέον δέ ἀδικαιολόγητον τὴν ἀποστολὴν τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τοὺς κ.κ. καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου, πολλὰς ἡμέρας μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ὡς εἴρηται παραιτήσεως, ἐν ᾗ ὁ κ. Ἀλεξόπουλος, ἐκθέτει τοὺς λόγους τῆς παραιτήσεώς του»⁴⁷⁵. Και αυτό με δεδομένο ότι η Σύγκλητος είχε αποφασίσει να καταφύγει στο Συμβούλιο της Επικρατείας, η δε απόφαση του ανώτατου αυτού δικαστηρίου να ήταν υποχρεωτική και δεσμευτική για τη διοίκηση. Επισήμανε επιπλέον, ότι ο Γ. Φραγκάτος είχε πει στον Κ. Αλεξόπουλο ότι «καί ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου ἔδει νὰ ὑποβάλλῃ παραίτησιν, διότι παρὰ τῇ ἔδρᾳ του διωρίσθη ἐπικουρικός καθηγητής»⁴⁷⁶.

Με νομικά επιχειρήματα, παρόμοια και στην ίδια λογική με τον Μπουμπουλίδη, αντιμετώπισε την κατάσταση και ο ἄλλος φιλικά προσκείμενος κοσμήτορας, αὐτός της Νομικῆς, ο Κ. Γεωργόπουλος. Ανέφερε, όπως και το Μάιο του ἰδίου ἔτους και σε παραλληλία με τον κοσμήτορα της Φιλοσοφικῆς Φ. Μπουμπουλίδη, ὅτι σύμφωνα με το ἄρθρο 107 του συνταγματικοῦ κειμένου του 1968 οἱ αποφάσεις του

Ιουνίου 1972, (Φ.Ε.Κ. 82, τχ. Α'), ἄρθρο 1. Ἀπὸ τα παραπάνω φαίνεται ὅτι ὁ νόμος ἦταν φωτογραφικά διατυπωμένος για κατόχους μεταπτυχιακοῦ τίτλου ἐιδίκευσης (master) ἀπὸ πανεπιστήμια ἀγγλοσαξονικῆς προέλευσης.

⁴⁷³ Ο κ. Αλεξόπουλος ἐξηγεῖ τοὺς λόγους τῆς παραιτήσεως ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ Πρυτάνεως, *Το Βήμα*, Τρίτη 12 Δεκεμβρίου 1972.

⁴⁷⁴ Στὸ ἴδιο.

⁴⁷⁵ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 85^η, 19 Δεκεμβρίου 1972, σ. 16 (227).

⁴⁷⁶ Στὸ ἴδιο.

Συμβουλίου της Επικρατείας ήταν δεσμευτικές για τη διοίκηση. Αναγνώρισε τις ηθικές αντιρρήσεις του πρύτανη για το θεσμό των επικουρικών από την πρώτη στιγμή της εξαγγελίας του, εφόσον όμως υπέγραψε τις προσφυγές ενώπιον του ανώτατου διοικητικού δικαστηρίου, οι οποίες μάλιστα πάρθηκαν ομόφωνα από τη σύγκλητο, υπήρχε «ἀνακολουθία εἰς τὴν στάσιν αὐτοῦ»⁴⁷⁷. Η στάση μάλιστα αυτή, κατόπιν της προσφυγής του τον εξέθετε τόσο ως πρύτανη, όσο και ως καθηγητή της σχολής του, αφήνοντας αιχμές -όπως και ο Φ. Μουμπουλίδης- και για τη νομιμότητα της παραμονής του στην καθηγητική έδρα της σχολής του.

Από την άλλη πλευρά όσοι ήθελαν να σταθούν στον πρώην πρύτανή τους που παραιτήθηκε αναφέρθηκαν στους ηθικούς και προσωπικούς λόγους της στάσης του. Ο κοσμήτορας της Ιατρικής σχολής Γεώργιος Μερίκας προσπάθησε να πάει πέρα από τη νομική διάσταση του θέματος και να ερμηνεύσει την παραίτηση του Κ. Αλεξόπουλου «ἐνεκα ἡθιοκσυναισθηματικῶν λόγων»⁴⁷⁸. Επίσης ο κοσμήτορας της σχολής του πρώην πρύτανη, Λ. Καραπιπέρης χαρακτήρισε τον τρόπο της παραίτησης ως θέμα «ἀποκλειστικῶς ἀτομικόν» στο οποίο δεν εμπλέκονταν με κανένα τρόπο η Σύγκλητος. Ως ατομική του επιλογή, ως γενική δοκιμή ερμήνευσε τη στάση του Κ. Αλεξόπουλου και ο Ηλίας Κρίσπης, αναπληρωτής συγκλητικός. Θεώρησε ότι μετά την απόφαση του δικαστηρίου ο πρώην πρύτανης «ὡς πολίτης»⁴⁷⁹ μπορούσε να πει τη γνώμη του. Και ο νέος πρύτανης Κ. Τούντας, κάνοντας αναφορά στην ιστορική πορεία του προκατόχου του, ισχυρίστηκε ότι δεν είχε σκοπό να εκθέσει τη Σύγκλητο και ότι με τη στάση του αυτή «βοηθεῖ μελλοντικῶς τὸ Πανεπιστήμιον, ὥστε οἰαδῆποτε Κυβέρνησις νά λαμβάνη ὑπ' ὄψει ὠρισμένας γενικὰς ἀρχάς, ὅταν προβαίνει εἰς ὠρισμένας ἐνεργείας»⁴⁸⁰.

Στη άποψη ότι η στάση του πρώην πρύτανη εμφορούνταν από ατομικά κίνητρα αντιτάχθηκε τόσο ο Φ. Μπουμπουλίδης, όσο και ο κυβερνητικός επίτροπος Οδ. Αγγελόπουλος. Ο πρώτος υποστήριξε ότι ενώπιον της κοινής γνώμης ο πρώην πρύτανης φαίνεται «ὡς τηρῶν στάσιν ἀνδρικὴν, ἡμεῖς δέ ὡς δεχόμενοι ραπίσματα ἄνωθεν»⁴⁸¹. Υπήρχαν, κατά τον ίδιο, στοιχεία στην επιστολή παραίτησης -στοιχεία τα οποία δεν κατονόμασε- που έθιγαν τη Σύγκλητο. Τα στοιχεία αυτά, τα παρουσίασε ο κυβερνητικός επίτροπος. Σύμφωνα με τον Οδ. Αγγελόπουλο η Σύγκλητος θίχτηκε για λόγους τυπικούς, ηθικούς και ουσιαστικούς. Για ηθικούς λόγους, συμπληρώνοντας τον ισχυρισμό του Φ. Μπουμπουλίδη «διότι ὁ κ. Αλεξόπουλος θέτων ἑαυτὸν ἐντὸς τῆς

⁴⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 17 (228).

⁴⁷⁸ Στο ίδιο.

⁴⁷⁹ Στο ίδιο, σ. 18 (229).

⁴⁸⁰ Στο ίδιο.

⁴⁸¹ Στο ίδιο.

ήθικῆς τάξεως θέτει αὐτομάτως ἐκτός ήθικῆς τάξεως τούς συναδέλφους αὐτοῦ»⁴⁸². Για λόγους τυπικούς καθότι δε συμμορφώθηκε με την απόφαση της δικαιοσύνης και για λόγους ουσιαστικούς διότι τα στοιχεία περί κύκλων επιλογῆς των επικουρικών καθηγητῶν και ασφαλέστερου τρόπου εκλογῆς ήταν ανακριβή.

Τελικά, τα μέλη της συγκλήτου αποφάσισαν ομόφωνα μεταξύ των επιλογῶν, οι οποίες είχαν τεθεί διαζευκτικά στη συνεδρία της προηγούμενης εβδομάδας (14 Δεκεμβρίου 1972): α) να παραιτηθεί η Σύγκλητος και β) να προσφύγει ξανά ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, να επιλέξουν τη δεύτερη λύση⁴⁸³.

Το ζήτημα των επικουρικών δεν έκλεισε φυσικά ούτε μετά την παραίτηση του πρύτανη και την παύση του υπουργού Παιδείας⁴⁸⁴. Έμεινε ανοιχτό για τους επόμενους.

γ. Η τελική έκβαση

Από το Σεπτέμβριο του 1972, όταν πλέον άλλαξε ο υπουργός Παιδείας και ανέλαβε ο Ν. Γκαντώνας⁴⁸⁵, η Σύγκλητος αποφάσισε να επικυρώσει τις αποφάσεις των επιμέρους σχολῶν και τις επιλογές τις οποίες οι τελευταίες έκαναν σχετικά με το διορισμό επικουρικών καθηγητῶν. Δεν προβλέφθηκαν, όπως δεν υπήρξε σχετική πρόβλεψη ούτε στην αρχική απόφαση του υπουργικού συμβουλίου του Δεκεμβρίου του 1971, για τη δημιουργία θέσεων επικουρικών στη Θεολογική σχολή, καθότι τα μέλη της δεν θέλησαν κανέναν. Πιο συγκεκριμένα, στις 19 Σεπτεμβρίου 1972 σε συνεδρίαση της Συγκλήτου έγιναν δεκτές οι τοποθετήσεις 5 επικουρικών για την Ιατρική, 8 για τη Φιλοσοφική και 2 για την Οδοντιατρική⁴⁸⁶. Στις 3 Οκτωβρίου 1972 ακολούθησαν οι διορισμοί 2

⁴⁸² Στο ίδιο.

⁴⁸³ Στο ίδιο, σ. 19 (230).

⁴⁸⁴ Ο Καίσαρας Αλεξόπουλος, καθηγητής αδιαμφισβήτητου κύρους, ήταν από το 1963 ακαδημαϊκός. Διετέλεσε μέλος της διοικούσας επιτροπῆς του Πανεπιστημίου Πατρῶν, του Δ.Σ του Ε.Ι.Ε και μέλος και Αντιπρόεδρος της επιτροπῆς για τη Σύνταξη του Καταστατικού Χάρτη για τα Α.Ε.Ι της χώρας. Της δεκαμελούς επιτροπῆς υπό την προεδρία του ακαδημαϊκού Ιωάννη Ξανθάκη. Μάλλον απολάμβανε την ανοχή ή/ και την εμπιστοσύνη των κρατούντων, τόσο εξαιτίας του επιστημονικού κύρους του, όσο και της διοικητικής θέσης του. Λίγο καιρό αργότερα ήταν ο αρχαιότερος των Συγκλητικών. Το βιογραφικό του βλ. στο Παράρτημα.

⁴⁸⁵ Επίσης, στον νέο υπουργό έδωσε την παραίτησή του και πάλι ο Κ. Αλεξόπουλος καθότι ο πρώτος δεν ήταν διατεθειμένος να αλλάξει στάση σε σχέση με τον προκάτοχό του για τους επικουρικούς. Ο κ. Αλεξόπουλος εξηγεί τους λόγους της παραίτησεως από το αξίωμα του Πρυτάνεως, *Το Βήμα*, Τρίτη 12 Δεκεμβρίου 1972.

⁴⁸⁶ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Καισ. Αλεξόπουλου), Συνεδρία 75^η, 19 Σεπτεμβρίου 1972, σ. 6-8 (10-12).

επικουρικών στη Νομική και 3 στη Φυσικομαθηματική σχολή⁴⁸⁷. Συνολικά δηλαδή 20 καθηγητών εκλεγμένων από τις σχολές τους⁴⁸⁸. Στα τέλη Αυγούστου της ίδιας χρονιάς είχε γίνει ήδη και ο διορισμός της πλειοψηφίας των τοποθετημένων με πράξη του υπουργικού συμβουλίου επικουρικών: έξι στην Ιατρική και τρεις στη Φυσικομαθηματική⁴⁸⁹. Έτσι, μετά και την αρχική επικύρωση της εκλογής από τις επιμέρους σχολές καθώς και άλλη αντίστοιχη διαδικασία αργότερα, η κατάσταση με ονόματα, τις έδρες καθώς και τον τρόπο εκλογής των επικουρικών καθηγητών στο Ε.Κ.Π.Α, οι οποίοι όμως δεν διορίστηκαν όλοι, διαμορφώθηκε ως εξής:

⁴⁸⁷ Στο ίδιο, Συνεδρία 78^η, 3 Οκτωβρίου 1972, σ. 2 (55).

⁴⁸⁸ Ο Κ. Κριμπάς υπολόγισε σωστά σε 38 συνολικά τις θέσεις των επικουρικών οι οποίοι τελικά διορίστηκαν στο Ε.Κ.Π.Α, (διορισμένων από το υπουργικό συμβούλιο ή εκλεγμένων με απόφαση σχολής). Κριμπάς, Κ., *Η ανώτατη παιδεία τον καιρό της χούντας*, περ. *Αντί*, τχ., 653, 1998, σ. 50. Η κατάσταση στον παρακάτω πίνακα δείχνει τριάντα οκτώ συνολικά επικουρικούς: είκοσι οκτώ επιλεγμένους από τις σχολές τους και δέκα διορισμένους από την κυβέρνηση (στο συνολικό αριθμό περιλαμβάνεται ο Γ. Μπαμπινιώτης αλλά όχι ο Γεώργιος Λυκέτσος ο οποίος διορίστηκε μεταπολιτευτικά). Επίσης δεν περιλαμβάνονται στο συνολικό άθροισμα, όσοι στο εν λόγω διάστημα έγιναν καθηγητές και δε δέχτηκαν να διοριστούν με την ιδιότητα του επικουρικού. Παρόλα αυτά, ανεβάζει σε 35 τον αριθμό όσων απολύθηκεν με βάση τη Συντακτική Πράξη της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1974 και «είχαν διοριστεί παρανόμως», αναφερόμενος μάλλον στο συνολικό αριθμό των επικουρικών σε όλα τα Α.Ε.Ι της χώρας. Βλ. Κριμπάς, Κ. (2003). *Ανώτατη παιδεία και έρευνα 1974-2000. Στην Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000*, τ. 10, *Η Ελλάδα της Ομαλότητας, 1974-2000: Δημοκρατικές κατακτήσεις. Οικονομική ανάπτυξη και κοινωνική σταθερότητα*. Αθήνα: «Τα Νέα»-Ελληνικά Γράμματα, σ. 145. Οι παραπάνω 35, σωστότερα 34 με βάση τα αναλυτικότερα στοιχεία που δίνει στην ίδια σελίδα (Ε.Κ.Π.Α 14, Α.Π.Θ 7, Πανεπιστήμιο Πατρών 6, Ε.Μ.Π 6, Πάντειος 1) είναι πολύ περισσότεροι, από όσους διορισμένους επικουρικούς τελικά αποπέμφθηκαν, καθότι τουλάχιστον για το Ε.Κ.Π.Α πέντε από τους δεκαπέντε συνολικά απ' ευθείας διορισμένους από την κυβέρνηση επικουρικούς δεν κατέλαβαν τις θέσεις τους, όπως δείχνουν και τα στοιχεία του Πίνακα 5.

⁴⁸⁹ Βλ. σχετικά με την Ιατρική και τη Φυσικομαθηματική βλ. Ε.Κ.Π.Α, *Επετηρίς πανεπιστημιακού έτους 1972-1973* (Πρυτανεία Κωνσταντίνου Τούντα). Αθήνα, Φεβρουάριος 1973, σ. 70 και 119 αντίστοιχα.

Σχολές	Έδρα	Διορισθείς ⁴⁹⁰	Διορισμός	Επιλεγής ⁴⁹¹	Διορισμός
Θεολογική	-	-		-	-
Νομική	Α΄ Εμπορικού Δικαίου			Νικόλαος Ρόκας	ΝΑΙ (15.3.1973)
	Πολιτικής Δικονομίας			Λάμπρος Σινανιώτης	ΝΑΙ (23.1.1973)
Φιλοσοφική	Β΄ Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας			Νικόλαος Λιβαδάρας	ΟΧΙ (έγινε τακτικός καθηγητής αντίστοιχης έδρας 30.12.1972;)
	Δ΄ Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας			Αριστόξενος Σκιαδάς	ΟΧΙ- έγινε τακτικός καθηγητής της έδρας (31.12.1972)
	Δ΄ Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας			Παπανικολάου Αντώνιος	ΝΑΙ (1.2.1973)
	Βυζαντινής Φιλολογίας			Αθανάσιος Κομίνης	ΟΧΙ- έγινε τακτικός καθηγητής της έδρας (23.1.1973)
	Μεσαιωνικής & Νεότερης Ελληνικής Φιλολογίας			Γεώργιος Μπαμπινιώτης	ΝΑΙ (1.2.1972) Κατόπιν έγινε τακτικός καθηγητής της έδρας Γλωσσολογίας (20.9.1973) ⁴⁹²
	Βυζαντινής Φιλολογίας			Κωνσταντίνος Μανάφης	ΝΑΙ (7.3.1973)
	Αρχαίας Ιστορίας			Χρυσούλα Καρδαρά	ΝΑΙ (23.2.1973)
	Α΄ Αρχαιολογίας			Γεώργιος Σ. Κορρές	ΝΑΙ (11.4.1973)
	Β΄ Αρχαιολογίας			Βασίλειος Λαμπρινουδάκης	ΝΑΙ (4.5.1973)
	Φιλοσοφίας			Κωνσταντίνος Βουδούρης	ΝΑΙ (15.2.1973)

⁴⁹⁰ Με βάση την Πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου 142/1971, «Περί διορισμού μονίμων επικουρικών καθηγητών», 10 Δεκεμβρίου 1971, (Φ.Ε.Κ 256, τχ. Α΄). Με πλάγια γράμματα στην ίδια στήλη, περιλαμβάνονται τα ονόματα επικουρικών οι οποίοι δεν περιλαμβάνονταν στις επιλογές από την κυβέρνηση με βάση τη παραπάνω Πράξη. Κατά κανόνα οι επιλογές έγιναν μετέπειτα.

⁴⁹¹ Με βάση τα ονόματα στα Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Καισ. Αλεξόπουλου), Συνεδρία 75^η, 19 Σεπτεμβρίου 1972, σ. 6-8 (10-12) για τη Φιλοσοφική, την Ιατρική και την Οδοντιατρική σχολή και με βάση τα ονόματα του ίδιου οργάνου, της Συνεδρία 78^{ης}, 3 Οκτωβρίου 1972, σ. 2 (55) για τη Νομική και τη Φυσικομαθηματική. Με πλάγια γράμματα στην ίδια στήλη, περιλαμβάνονται τα ονόματα επικουρικών οι οποίοι δεν περιλαμβάνονταν στις επιλογές από τις σχολές κατά τις δύο παραπάνω συνεδρίες.

⁴⁹² Σχετικά βλ. Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς πανεπιστημιακού έτους 1974-1975 (Πρυτανεία Ανδρέου Ι. Φυτράκη). Αθήνα, 1975, σ. 132 και Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς πανεπιστημιακού έτους 1975-1976 (Πρυτανεία Γεωργίου Γ. Μητσόπουλου). Αθήνα, 1976, σ. 146.

	Παιδαγωγικής (έκτακτος αυτοτελής)			Αντώνιος Δανασσής- Αφεντάκης	NAI (4.5.1973)
Ιατρική	Β' Παθολογικής Κλινικής			Ζαχαρίας Κομνηνός	NAI (23.2.1973)
	Β' Προπαιδευτικής Παθολογικής Κλινικής και Ειδικής Νοσολογίας			Γεώργιος Αραπάκης	NAI (23.2.1973)
	Ψυχιατρικής Κλινικής			Γεώργιος Λυκέτσος	NAI- μεταπολιτευτικά (3.3.1975)
	Α' Παθολογικής Κλινικής			Ευτύχιος Βορίδης	NAI (23.1.1973)
	Α' Χειρουργικής Κλινικής			Παναγιώτης Μπάλας	NAI (20.2.1973)
	Πειραματικής Φυσιολογίας			Ιωάννης Χατζήμηνας	NAI (11.12.1972)
	Πειραματικής Φαρμακολογίας			Μενέλαος Μπατρίνος	NAI (11.12.1972)
	Παθολογικής Φυσιολογίας			Κίμων Μελισσινός	NAI (23.1.1973)
	Ιστολογία- Εμβρυολογίας			Ιωάννης Βλάχος	NAI (23.1.1973)
	Προπαιδευτικής Χειρουργικής Κλινικής και Χειρουργικής Παθολογίας			Αλέξανδρος Ρωμανός	NAI (9.2.1973)
	Α' Μαιευτικής και Γυναικολογικής Κλινικής			Διονύσιος Αραβαντινός	NAI (23.2.1973)
	Βιολογικής Χημείας	Νικόλαος Παπαδόπουλος	NAI (24.8.72)		
	Β' Χειρουργικής Κλινικής	Μιχαήλ Σέχας	NAI (1.9.72)		
	Α' Προπαιδευτικής Παθολογικής Κλινικής και Ειδικής Νοσολογίας	Ίγκος Διονύσιος	NAI (24.8.72)		
	Β' Προπαιδευτικής Χειρουργικής Κλινικής και Χειρουργικής Παθολογίας	Κυριάκος Κυριακού	NAI (6.4.72)		
	Β' Μαιευτικής και Γυναικολογικής Κλινικής	Αντώνιος Κομνηνός	NAI (24.8.72)		

	Παιδιατρικής Κλινικής	Τιμολέων Βαλαής	OXI		
	Νευρολογικής Κλινικής	Νικόλαος Δεστούνης	NAI (18.1.73)		
	Ορθοπαιδικής	Παναγιώτης Συμεωνίδης	NAI (6.4.72)		
Φυσικομαθηματική	Ζωολογίας			Ιωάννης Ματσάκης	NAI (23.1.73)
	Κλιματολογίας			Ιωάννης Ζαμπάκας	OXI- Έγινε έκτακτος εντεταλμένος καθηγητής
	Β' Μαθηματικών			Ανδρέας Ζαχαρίου	NAI (14.3.73)
	Γεωλογίας και Παλαιοντολογίας			Νικόλαος Συμεωνίδης	NAI (23.2.73)
	Αστρονομίας			Μιχαήλ Μουτσούλας	NAI (16.3.73)
	Συστηματικής Βοτανικής			Μαρία Παντίδου	NAI (31.7.73)
	Θεωρητικής Φυσικής	Γεώργιος Γούναρης	OXI		
	Φαρμακευτικής Χημείας	Παναγιώτης Κατσουλάκος	NAI (6.4.72)		
	Ηλεκτρονικής Φυσικής	Ιωάννης Κόντος	OXI		
	Β' Φυσικής	Αθανάσιος Σιμόπουλος	OXI		
	Φυσικής Χημείας	Αναστάσιος Ντόντος	NAI (6.4.72)		
	Βιομηχανικής Χημείας	Ιορδανίδης Χρήστος	NAI (6.4.72)		
	Οργανικής Χημείας	Σταμάτιος Στούρνας	OXI		
Οδοντιατρική	Ορθοδοντικής			Άννα Ξενιώτου-Βουτσινά	NAI (15.3.73)
	Στοματολογίας			Άγγελος Αγγελόπουλος	NAI (15.3.73)
	Εξακτικής και Ακτινοδ/στικής			Κωνσταντίνος Μάλλιος	NAI (11.12.72)

Πίνακας 5

Όπως ειπώθηκε και παραπάνω, η κατάσταση δεν άλλαξε ούτε με την αλλαγή της ηγεσίας στο υπουργείο Παιδείας. Κατά την περίοδο μετά την ανάληψη του υπουργικού θώκου από τον Ν. Γκαντώνα, παρουσιάστηκε μια νέα πρόταση για το καθεστώς των επικουρικών, η οποία τους εξομοίωνε ακόμη περισσότερο με τους τακτικούς καθηγητές⁴⁹³.

⁴⁹³ Έτσι, κατά την πρώτη τουλάχιστον φάση της υπουργίας του Ν. Γκαντώνα δε φαίνεται να ισχύει ο ισχυρισμός του Ολύμπιου Δαφέρμου ότι με την υπουργοποίησή του το καθεστώς προέβη σε αναδίπλωση τόσο ως προς το καθεστώς των επικουρικών, όσο και ως προς το αναπτυσσόμενο φοιτητικό κίνημα. Βλ. σχετικά, Δαφέρμος, Ολ. (2009). *Φοιτητές και δικτατορία. Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα (1972-1973)*. Αθήνα: Γαβριηλίδης, σ. 63.

Σύμφωνα με την πρόταση αυτή η οποία διαβιβάστηκε με το υπ' αριθμ. 141134/ 30.10.1972 έγγραφο του υπουργείου Παιδείας προς τη Σύγκλητο του Ε.Κ.Π.Α⁴⁹⁴:

- α) οι επικουρικοί καθηγητές μπορούσαν να συμμετέχουν με ψήφο στις συνεδρίες των σχολών τους όταν συζητούνταν επιστημονικά ή ευρύτερα εκπαιδευτικά θέματα ή γίνονταν κρίσεις υποψηφίων υφηγητών ή υποψηφίων διδασκόντων,
- β) η κατανομή των εκπαιδευτικών χώρων σε επίπεδο σχολής θα γινόταν εξίσου μεταξύ των καθηγητών όλων των βαθμίδων,
- γ) η κατανομή του βοηθητικού διδακτικού και του τεχνικού προσωπικού καθώς και των πιστώσεων (για έρευνα, αναλώσιμα κ.λ.π) θα γινόταν εξίσου μεταξύ τακτικών και επικουρικών καθηγητών,
- δ) θα ήταν δυνατή η ανάθεση ερευνητικών προγραμμάτων απευθείας στο βοηθητικό διδακτικό προσωπικό υπό την επίβλεψη των επικουρικών καθηγητών,
- ε) οι επικουρικοί καθηγητές θα μπορούσαν να ορίζονται επιβλέποντες και εισηγητές για την εκπόνηση διατριβών επί διδακτορία και υφηγεσία και θα είχαν δικαίωμα ψήφου κατά τη διαδικασία υποστήριξης.

Η σύγκλητος του Ε.Κ.Π.Α μετά από έκτακτη συνεδρία αποφάσισε να διαβιβάσει τις αντιπροτάσεις της στο παραπάνω έγγραφο του υπουργείου Παιδείας, οι οποίες προέκυψαν έπειτα από τη μελέτη των προτάσεων των επιμέρους σχολών, κάποιες από τις οποίες παρουσιάστηκαν και αυτοτελώς. Καταρχάς επεσήμανε σε αυστηρή γλώσσα ότι «εις οὐδέν Ἀνώτατον Ἐκπαιδευτικόν Ἰδρυμα τοῦ Δυτικοῦ Κόσμου ὑφίσταται θεσμός ἐπικουρικοῦ Καθηγητοῦ μεθ' ἁρμοδιοτήτων ἀναλόγων πρὸς τὰς ἐμπεριεχομένας εἰς τό ὑπ' ἀριθμ. 141134/30-10-1972 ἔγγραφον τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας»⁴⁹⁵.

Επιπλέον, σύμφωνα με τα μέλη της συγκλήτου:

- α) η κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ τακτικών και επικουρικών καθηγητών αφαιρούσε από τους πρώτους την ιδιότητα του διευθυντή της αντίστοιχης έδρας και αντέβαινε τόσο ως προς τη Συντακτική Πράξη ΚΗ'/1968⁴⁹⁶, όσο και ως προς τον πανεπιστημιακό Οργανισμό του 1932⁴⁹⁷, δυσχεραίνοντας περαιτέρω την οργάνωση των Α.Ε.Ι σε τμήματα (departments)⁴⁹⁸,

⁴⁹⁴ Τα σχετικά με το έγγραφο βλ. Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 87^η, 12 Ιανουαρίου 1973, σ. 2-8 (256-262).

⁴⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 2 (256).

⁴⁹⁶ Συντακτική Πράξη ΚΗ' «Περί συμπληρώσεως και τροποποιήσεως της ΙΕ' Συντακτικής Πράξεως», 10/13 Σεπτεμβρίου 1968 (Φ.Ε.Κ. 202, τχ. Α').

⁴⁹⁷ Ο νέος Οργανισμός του Πανεπιστημίου Αθηνών (Νόμος 5343 της 23 Μαρτίου 1932) μετά αγορεύσεων. Αθήνα: Θεοφιλόπουλος- Εφημερίδα των νόμων, χ.χ.

⁴⁹⁸ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 87^η, 12 Ιανουαρίου 1973, σ. 2 (256).

β) οι επικουρικοί θα έπρεπε να συμμετέχουν με ψήφο μόνο i) όταν συζητούνταν θέματα προγραμμάτων σπουδών, ii) κατά την αναγόρευση διδασκτόρων της ειδικότητάς τους (όπου μπορούσαν να οριστούν και εισηγητές), iii) κατά την αναγόρευση υφηγητών της ειδικότητάς τους και iv) όταν στην έδρα δεν υπήρχε τακτικός ή έκτακτος εντεταλμένος υφηγητής⁴⁹⁹,

γ) η εξίσου κατανομή των πιστώσεων και του προσωπικού στους τακτικούς και στους επικουρικούς καθηγητές «δέν είναι δυνατόν να συμβάλει εις την βελτίωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν φοιτητῶν, εἶναι κατὰ κανόνα ἀνέφικτος, ἀποτελεῖ δέ οὐσιαστικὴν διχοτόμησιν τῆς ἑδρας καὶ δημιουργίαν δύο ἀνεξαρτήτων ἀλλήλων ἐδρῶν καὶ Διευθυντῶν». Επιπλέον, αντέβαινε και αυτή η ρύθμιση στη Συντακτική Πράξη ΚΗ'/1968⁵⁰⁰ και πιο συγκεκριμένα στα άρθρα 4,5 και 6 αυτής, όπου αναφέρονταν ότι οι επικουρικοί καθηγητές επικουρούσαν και σε περίπτωση απουσίας και μόνο αναπλήρωναν στη διεύθυνση τον καθηγητή της έδρας, όπως επίσης αντέβαινε και στον Οργανισμό του πανεπιστημίου, όπου ρητά οριζόταν ότι τη διεύθυνση εργαστηρίου ή κλινικής αναλάμβανε αυτοδίκαια ο διοριζόμενος στην αντίστοιχη έδρα καθηγητής. Έτσι, πρότεινε η χρήση των χώρων και των μέσων διδασκαλίας να γίνει σε συνάρτηση με την κατανομή του εκπαιδευτικού έργου της έδρας, η δε εγκατάσταση των επικουρικών καθηγητών να γίνεται με μέριμνα του κοσμήτορα της κάθε σχολής.

δ) η σχολή θα έπρεπε να αποφασίζει για το πως θα ανατίθεντο τα ερευνητικά προγράμματα και ότι οι επικουρικοί θα μπορούσαν να εισηγούνται και να εποπτεύουν ερευνητικά προγράμματα κατόπιν συνεννόησης με τον οικείο τακτικό καθηγητή, ο οποίος ήταν και ο διευθυντής του εργαστηρίου ή της κλινικής, κατά συνέπεια προϊστάμενος του προσωπικού και ρυθμιστής των πιστώσεων.

Οι επιμέρους σχολές έκαναν και τις δικές τους προτάσεις. Η Νομική σχολή πρότεινε⁵⁰¹: α) υφηγητής με συμπληρωμένη εξαετή εντολή διδασκαλίας να μπορεί να διοριστεί επικουρικός καθηγητής έπειτα από απόφαση της οικείας σχολής, β) κατά τη δεύτερη ανανέωση εντολής διδασκαλίας του υφηγητή η σχολή να έχει το δικαίωμα να αποφανθεί για το ενδεχόμενο διορισμού του ως επικουρικού, γ) η θητεία των επικουρικών να ήταν τριετής και μετά τη λήξη της θητείας τους, με βάση αιτιολογημένη απόφαση της σχολής να μπορεί να μονιμοποιηθεί ή να παραταθεί η θητεία τους, δ) οι επικουρικοί να αναπληρώνουν αυτοδίκαια τον απόντα ή ελλείποντα ή κωλυόμενο καθηγητή της οικείας

⁴⁹⁹ Επιπλέον, πρότειναν το μέτρο να ισχύσει και για έκτακτους εντεταλμένους επί τριετή θητεία καθηγητές τακτικής ή έκτακτης αυτοτελούς έδρας.

⁵⁰⁰ Συντακτική Πράξη ΚΗ'/1968, ό.π.

⁵⁰¹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 87^η, 12 Ιανουαρίου 1973, σ. 6-7 (260-261).

έδρας, ε) να καταργηθεί ο θεσμός του έκτακτου εντεταλμένου καθηγητή⁵⁰², οι οποίοι ιεραρχικά ήταν μεταξύ των τακτικών καθηγητών και των επικουρικών.

Η Φυσικομαθηματική σχολή, υποβαθμίζοντας στην πρότασή της ακόμη περισσότερο το θεσμό των επικουρικών και παράλληλα αυξάνοντας τα απαιτούμενα προσόντα, πρότεινε η διαδικασία εκλογής των επικουρικών καθηγητών να ήταν η ίδια με αυτή των τακτικών ή των έκτακτων αυτοτελών εδρών με δυνατότητα εκλογής για τριετή θητεία⁵⁰³. Επίσης, κατά την εκλογή των επικουρικών καθηγητών στις έκτακτες αυτοτελείς έδρες να έχει δικαίωμα να μετέχει -χωρίς δικαίωμα ψήφου- και ο καθηγητής της οικείας έδρας, όπως επίσης και στην επιστημονική επιτροπή.

Αντίθετα με τις παραπάνω προτάσεις των «ιστορικών» σχολών του Ε.Κ.Π.Α, η αρτισύστατη, ως σχολή, Οδοντιατρική -υφίστατο ως σχολή από το 1970 και έπειτα⁵⁰⁴-θεωρούσε το θεσμό των επικουρικών επωφελή για την εκπαιδευτική διαδικασία και ότι μόνο «ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς θά καταδειχθούν αἱ ἀδυναμίαι τοῦ θεσμοῦ πρὸς θεραπείαν»⁵⁰⁵ και ότι τα θέματα τα οποία θα ανέκυπταν από την εφαρμογή του θεσμού θα μπορούσαν να επιλυθούν από την κάθε σχολή χωριστά, με βάση τις ιδιαίτερες ανάγκες και προτεραιότητές τους.

Η κατάσταση με τους επικουρικούς έγινε πολύπλοκη, όσον αφορούσε στην ιεραρχική κατάταξή τους, τόσο ως προς τους τακτικούς καθηγητές, όσο -και κυρίως- ως προς τους έκτακτους (με ή άνευ έδρας).

Ενώ ο πανεπιστημιακός Οργανισμός του 1932⁵⁰⁶ δεν προέβλεπε συμμετοχή των έκτακτων καθηγητών στις συνεδριάσεις των σχολών, ο τροποποιητικός αυτού Α.Ν 1430/38⁵⁰⁷, σε μια προσπάθεια ανακατανομής της εξουσίας εντός των Α.Ε.Ι, καθιέρωσε την υποχρεωτική συμμετοχή των εκτάκτων εν γένει καθηγητών με δικαίωμα ψήφου. Τελικά αυτό που

⁵⁰² Ν.Δ. 4542/1966, όπ.π., άρθρο 8.

⁵⁰³ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 87^η, 12 Ιανουαρίου 1973, σ. 7 (261).

⁵⁰⁴ Αυτό έγινε, για τα Οδοντιατρικά τμήματα των δύο αρχαιότερων πανεπιστημίων της χώρας με βάση το Ν.Δ 706/1970 «Περί μετατροπής των Οδοντιατρικών Τμημάτων των Ιατρικών Σχολών των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης εις Οδοντιατρικά Σχολές», 30 Οκτωβρίου 1970, (Φ.Ε.Κ. 231, τχ. Α'). Έτσι πρόκειται για τη δεύτερη αναβάθμιση των οδοντιατρικών σπουδών μετά από τη μετατροπή του Οδοντιατρικού σχολείου σε τμήμα της Ιατρικής σχολής, το 1953. Βλ. Κυπριανός, Π. (2016), όπ.π. Το Οδοντιατρικό τμήμα είχε από τον Αύγουστο του 1969 μεταφερθεί στο Γουδί «εις ίδιον καλλιμάρμαρον μέγαρον». Βλ. Ζώρας, Γ., Το Πανεπιστήμιο Αθηνών και οι οδοντιατρικές σπουδές- μία ιστορική ανασκόπηση, στο: http://www.museum.dent.uoa.gr/documents/omilies/omilia_matzavinios.pdf, σ. 12 (εύρεση: 10 Οκτωβρίου 2016).

⁵⁰⁵ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 87^η, 12 Ιανουαρίου 1973, σ. 8 (262).

⁵⁰⁶ Ν. 5343/1932, όπ.π., άρθρα 44, 48.

⁵⁰⁷ Α.Ν 1430/1938, όπ.π., άρθρο 3.

ίσχυε, κατά τη συγκυρία της άνοιξης του 1973 ήταν, ότι με βάση το άρθρο 48, παρ. 7 του Οργανισμού του 1932 οι έκτακτοι ή/ και επικουρικοί καθηγητές συμμετείχαν υποχρεωτικά στις συνεδρίες των σχολών -πλην των περιπτώσεων εκλογής έκτακτου ή επικουρικού καθηγητή-με ψήφο οι έκτακτοι, χωρίς ψήφο οι εντεταλμένοι επικουρικοί καθηγητές.

Το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους, με βάση την παραπάνω διάταξη έκρινε ότι οι άνευ έδρας έκτακτοι καθηγητές (οι προερχόμενοι από τους εντεταλμένους υφηγητές)⁵⁰⁸ δικαιούνταν να μετέχουν, όπως προέβλεπε και το άρθρο 48 του πανεπιστημιακού Οργανισμού. Η υπηρεσιακή θέση των έκτακτων καθηγητών χωρίς έδρα ήταν η ίδια με αυτή των έκτακτων της έδρας, αφού και οι δύο κατηγορίες α) είχαν ιδιότητα έκτακτου, β) ήταν διορισμένοι επί θητεία και γ) είχαν πλήρη μισθολογική εξομοίωση. Κατ' ουσία οι έκτακτοι -με ή χωρίς έδρα- ήταν εντεταλμένοι υφηγητές, των οποίων η «μακρά εὐδόκιμος θητεία ἐπιβραβεύετο ἠθικῶς διὰ τοῦ καθηγητικοῦ τίτλου»⁵⁰⁹. Την παραπάνω πρόβλεψη, θέλησε να επεκτείνει η Νομική σχολή και για τους επικουρικούς. Σύμφωνα με έγγραφο της πλειοψηφίας των καθηγητών της, στηριζόμενοι στην ΚΗ' Συντακτική Πράξη,⁵¹⁰ οι επικουρικοί επικουρούσαν τον καθηγητή ο οποίος κατείχε την έδρα και είχαν μονιμότητα. Τόσο τον τακτικό, όσο και τον έκτακτο μόνιμο καθηγητή⁵¹¹, ενώ παράλληλα είχαν τις αποδοχές του μόνιμου καθηγητή της έκτακτης αυτοτελούς έδρας. Άρα, σύμφωνα με τη γνωμοδότηση των καθηγητών της Νομικής «ἡ νομική θέσις τῶν ὡς ἄνω μονίμων ἐπικουρικῶν καθηγητῶν οὐδόλως εἶναι ἐλάσσων τῆς τῶν ἐκτάκτων ἄνευ ἔδρας καθηγητῶν τοῦ ἄρ. 96 του Ν. 5343/ 32 καί τῆς τῶν ἐντεταλμένων ὑφηγητῶν οἵτινες κατὰ νόμον οὔτε μόνιμοι εἶναι, οὔτε πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐπικούρων καθηγητῶν ἔχουν, καί ἐπὶ πλέον οὔτε ἐκλέγονται, ὡς οἱ ἐπίκουροι, κατόπιν διαγωνισμοῦ πρὸς συνυποψηφίους αὐτῶν»⁵¹². Θεωρούσαν τώρα αδιανόητο, για τους καθηγητές της Νομικής, οι μόνιμοι επικουρικοί καθηγητές να μετέχουν άνευ ψήφου στις συνεδρίες των σχολών, οι δε έκτακτοι άνευ έδρας καθηγητές με ψήφο. Πάντως, σύμφωνα με την παραπάνω γνωμοδότηση, το όλο θέμα θα μπορούσε να ρυθμιστεί με διάταξη- έγγραφο του υπουργείου Παιδείας το οποίο θα όριζε ότι οι έκτακτοι εντεταλμένοι καθηγητή «ἐν τῇ ἱεραρχικῇ τάξει παρεμβάλλονται μεταξύ τῶν ἐκτάκτων καθηγητῶν τακτικῶν ἢ

⁵⁰⁸ Ν.Δ 4542/1966, όπ.π., άρθρο 8, παρ. 2.

⁵⁰⁹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 108^η, 8 Μαΐου 1973, σ. 12 (574).

⁵¹⁰ Συντακτική Πράξη ΚΗ'/1968, όπ.π., άρθρο 4, παρ. 4.

⁵¹¹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 108^η, 8 Μαΐου 1973, σ. 13 (575).

⁵¹² Στο ίδιο.

ἐκτάκτων αὐτοτελῶν ἐδρῶν καὶ τῶν ἐπικουρικῶν καθηγητῶν»⁵¹³. Ὑποστήριξε τέλος, ὅτι θα ἦταν ὀρθό, το ὅλο ζήτημα να λυθεῖ σε συνολικότερη βάση, μέσα ἀπὸ την κατάρτιση νέου πανεπιστημιακοῦ οργανισμοῦ.

Το Σεπτέμβριο του 1973 το ζήτημα των επικουρικῶν καθηγητῶν, πήρε καὶ ἄλλη διάσταση. Ο νομικός σύμβουλος του πανεπιστημίου γνωμοδότησε, ἐπειτα ἀπὸ γραπτὸ αἴτημα της συγκλήτου του ιδρύματος. Η γνωμοδότησή του ὁμως ἐμελλε να παραπεμφθεῖ στις καλὲνδες. Στην εισηγήσή του πρὸς το ἀνώτατο διοικητικὸ ὄργανο του Ε.Κ.ΠΑ ἐπεσήμανε σχετικά με το ρόλο καὶ τη θέση των επικουρικῶν ὅτι:

- α) τα διδασκόμενα μαθήματα, καθὼς καὶ εβδομαδιαῖες ὥρες διδασκαλίας ὀρίζονταν ἀπὸ τις ἐπιμέρους σχολές καὶ ἐγκρινόταν ἀπὸ τα αρμόδια ὅργανα ὡς το υποχρεωτικὸ πρόγραμμα διδασκαλίας της κάθε σχολής,
- β) σύμφωνα με την ΙΕ΄ Συντακτικὴ Πράξη, ἀρθρο 10 παρ. 4 αὐτῆς⁵¹⁴, η διδασκαλία ἀπὸ τη θέση των επικουρικῶν καθηγητῶν του μαθήματος της ἐδρας στην οποία ἦταν διορισμένοι «φέρει χαρακτηριστῆρα ἑπικουρήσεως τοῦ κατέχοντος τὴν ἑδραν τακτικοῦ ἢ ἐκτάκτου μονίμου καθηγητοῦ»⁵¹⁵,
- γ) ὁ καθορισμὸς των μαθημάτων τα οποία δίδασκαν οἱ επικουρικοὶ καθηγητές θα ἐπρεπε να γίνεῖ με γνώμη, ἔστω καὶ μη σύμφωνη, του κατέχοντα την ἑδρα (τακτικοῦ ἢ ἐκτάκτου καθηγητῆ)⁵¹⁶,
- δ) κατὰ τον καθορισμὸ των διδασκόμενων μαθημάτων ἀπὸ τους επικουρικοὺς καθηγητές, η σχολή θα ἐπρεπε να βάζει ὡς κριτήριό τις ἀνάγκες των φοιτητῶν ὡς πρὸς τη διδασκαλία καὶ μάλιστα να ἐνθέτει στους επικουρικοὺς ὕλη, σε ἐπιστημονικὲς περιοχές ὅπου οἱ τελευταῖοι δεν εἶχαν συγγράψει ἀπαραίτητα σχετικὴ ἐπιστημονικὴ ἐργασία⁵¹⁷,
- ε) ὅπως εἶχε ἐκταθεῖ καὶ σε προηγούμενη γνωμοδότηση, οἱ επικουρικοὶ καθηγητές μετεῖχαν υποχρεωτικὰ στις συνεδρίες των σχολῶν τους, ὅταν συζητούνταν ἐπιστημονικὰ ἢ εκπαιδευτικὰ ζητήματα, καθὼς καὶ σε ζητήματα που ἀφορούσαν στη διδασκαλία τους, ἀνευ ὁμως δικαιώματος ψήφου⁵¹⁸.

Η τελευταία θέση του νομικοῦ συμβούλου ἦρθε σε μια συγκυρία ὅπου η Φιλοσοφικὴ σχολὴ εἶχε πάρει, στις 15 Ιουνίου 1973, ἀποφάσεις στις οποίες μετεῖχαν με την ψήφο τους καὶ οἱ επικουρικοὶ καθηγητές. Το θέμα ἀφορούσε σε ἐρώτημα του Α΄ καθηγητῆ της ἐδρας Αρχαιολογίας Σ.

⁵¹³ Στο ἴδιο, σ. 14 (576).

⁵¹⁴ Συντακτικὴ Πράξη ΙΕ΄ «Περὶ ἐκλογῆς καθηγητῶν των Ανωτάτων Εκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων», 19/20 Δεκεμβρίου 1967, (Φ.Ε.Κ. 227, τχ. Α΄).

⁵¹⁵ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου τριετίας 1973-76, (Πρυτανεῖα Αθ. Π. Χαστούπη), Συνεδρία 4^η, 9 Οκτωβρίου 1973, σ. 10 (74) [οἱ υπογραμμίσεις στο πρωτότυπο].

⁵¹⁶ Σύμφωνα με το ἀρθρο 140, παρ. 4 του Οργανισμοῦ του 1932 (Ν. 5343/1932, ὅπ.π.).

⁵¹⁷ Καὶ αὐτὸ με δεδομένο το ὅτι οἱ επικουρικοὶ δεν δικαιούνταν μόνο, ἀλλὰ ἦταν ἐπιπλέον υποχρεωμένοι, να διδάσκουν την ὕλη των μαθημάτων των ἀντίστοιχων ἐδρῶν.

⁵¹⁸ Ὅπως προέβλεπε το ἀρθρο 48 του Α.Ν 1430/1938, ὅπ.π.

Ιακωβίδη, με ζήτημα το οποίο προέκυψε σχετικά με τις αρμοδιότητες του επικουρικού καθηγητή της έδρας Γεώργιου Κορρέ. Υποστηρίχθηκε στη σύγκλητο ότι οι αρμοδιότητες περί των διδασκόμενων μαθημάτων του επικουρικού καθηγητή Γ. Κορρέ ανήκαν, σύμφωνα με την ΙΕ΄ Συντακτική Πράξη, στη σχολή, η οποία είχε την αρμοδιότητα να επιληφθεί του θέματος, λαμβάνοντας υπόψη και την έγγραφη διατυπωμένη γνώμη του τακτικού καθηγητή της έδρας Σ. Ιακωβίδη, χωρίς όμως η τελευταία να ήταν δεσμευτική για τη σχολή. Επιπλέον και σύμφωνα με τη γνωμάτευση του νομικού συμβούλου του Ε.Κ.Π.Α, το αν ο Γ. Κορρές είχε δημοσιεύσει ή όχι επιστημονικές εργασίες σχετικές με το προς ανάθεση διδασκαλία στον ίδιο αντικείμενο, δεν επηρέαζε την απόφαση της σχολής. Ως προς αυτό το θέμα, η σύγκλητος συνέστησε στη σχολή επανάληψη «άνευ συμμετοχής εις τήν ψηφοφορίαν τῶν επικουρικῶν καθηγητῶν»⁵¹⁹.

Πάντως, σύμφωνα με τον κοσμήτορα της Νομικής σχολής Ιωάννη Δασκαλόπουλο, το όλο θέμα των επικουρικών καθηγητών ήταν ζήτημα ερμηνείας των σχετικών νόμων. Επιπλέον, κάθε όργανο το οποίο και θα τους εφαρμόζε δικαιούνταν και να τους ερμηνεύσει. Άρα οι αποφάσεις της πανεπιστημιακής συγκλήτου δεν ήταν απόλυτα δεσμευτικές για τις επιμέρους σχολές, οι οποίες «εφαρμόζουσιν τόν νόμον, ἔχουν δικαίωμα νά λαμβάνουν ἀποφάσεις διαφορετικάς ἀπό τὰς ὑπό τῆς Συγκλήτου ὑποδεισθήσας»⁵²⁰. Άλλωστε, κατά τον ίδιο, οι αποφάσεις των επιμέρους σχολών προβάλλονταν αυτοτελώς ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας. Επίσης, ο κοσμήτορας της Ιατρικής Βασίλειος Αγγελόπουλος ανέφερε ότι στη γνωμοδότηση του νομικού συμβούλου υπήρχαν απόψεις οι οποίες ήταν διαφορετικές από αυτές τις οποίες είχε πάρει η πανεπιστημιακή σύγκλητος, κυρίως σχετικά με τα καθήκοντα και τα δικαιώματα των επικουρικών. Ο κυβερνητικός επίτροπος Οδ. Αγγελόπουλος, σε μια προσπάθεια ίσως να υπερασπιστεί τη συνολικότερη έννομη τάξη διατύπωσε διαφορετική άποψη. Θεωρούσε ότι οι αποφάσεις της Συγκλήτου θα έπρεπε να ήταν δεσμευτικές για τις σχολές, ιδιαίτερα μάλιστα όταν αυτές αφορούσαν σε θέματα γενικότερου πανεπιστημιακού ενδιαφέροντος⁵²¹. Τελικά, αναβλήθηκε η λήψη τελικής απόφασης από τη Σύγκλητο, με προτροπή οι επιμέρους σχολές να υποβάλουν τις απόψεις τους. Επίσης, το ανώτατο όργανο διοίκησης του

⁵¹⁹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1973-76, (Πρυτανεία Αθ. Π. Χαστούπη), Συνεδρία 4^η, 9 Οκτωβρίου 1973, σ. 13 (77).

⁵²⁰ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1973-76, (Πρυτανεία Αθ. Π. Χαστούπη), Συνεδρία 4^η, 9 Οκτωβρίου 1973, σ. 14 (78).

⁵²¹ Σύμφωνα με τη λεκτική διατύπωσή του «Ἐάν αἱ κατ' ἰδίαν Σχολαί ἐφαρμόζουσιν τόν Νόμον κατὰ τρόπον διάφορον, τοῦτο θά δώσῃ ἀφορμὰς εἰς παράπονα καί συνεχεῖς ἀντιδικίας». Στο ίδιο, σ. 15 (79).

πανεπιστημίου έκανε αναπομπή της υπόθεσης Ιακωβίδη- Κορρέ στη συνέλευση της Φιλοσοφικής σχολής.

Τον Ιανουάριο του 1974 το θέμα συζητήθηκε για τελευταία φορά στη σύγκλητο. Το ζήτημα ανακινήθηκε, σύμφωνα με τον πρύτανη Αθ. Χαστούπη, μετά από ανεπίσημες πληροφορίες οι οποίες διακινούνταν και υποστήριζαν ότι το θέμα θα συζητούνταν συνολικά στο υπουργικό συμβούλιο της τελευταίας δικτατορικής κυβέρνησης. Ο πρύτανης μετέφερε πληροφορίες ότι οι διορισμένοι επικουρικοί καθηγητές επισκέπτονταν κυβερνητικούς παράγοντες «προκειμένου να επιτύχουν την λήψιν νομοθετικῶν μέτρων εὐνοϊκῶν δι' αὐτούς»⁵²² τα οποία θα επέφεραν βλάβη στην εν γένει λειτουργία των πανεπιστημίων. Επίσης ανέφερε ότι η σύγκλητος θα ζητούσε την επανάκριση των «διορισθέντων ἄνευ ἀποφάσεως τῆς Συγκλήτου» επικουρικών. Ακολούθησε η παράθεση των θέσεων δύο σχολών: της Νομικής και της Φυσικομαθηματικής.

Οι καθηγητές της Νομικής επεσήμαναν:

α) την αντίφαση ότι αφ' ενός στην παρ. 4 του άρθρου 4 της ΚΗ' Συντακτικής Πράξης του 1968 οι επικουρικοί επικουρούσαν τον κατέχοντα την έδρα και αφ' εταίρου στην αμέσως επόμενη παράγραφο του ίδιου άρθρου υπήρχε η πρόβλεψη οι επικουρικοί να υπόκεινται στον έλεγχο μόνο της σχολής κατά την υποχρεωτική κατανομή των φοιτητών ως προς τη διδασκαλία και την πρακτική άσκηση υπό των καθηγητών. Άρα δεν επρόκειτο για επικουρία στον καθηγητή- κάτοχο της έδρας «ἀλλὰ περί ἐξισώσεως τῶν ἐπικουρικῶν καί πρὸς τοὺς τακτικούς καθηγητὰς ὡς πρὸς τὸ διδακτικόν ἔργον»⁵²³,

β) το ότι με την παραπάνω συντακτική πράξη οι επικουρικοί θα οδηγήσουν «εἰς τὸν ἀφανισμόν τοῦ ἐπιστημονικῶς ἀπαραιτήτου θεσμοῦ τοῦ ὑφηγητοῦ ἀποτελοῦντος τὴν βάσιν τῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ἐξελίξεως τοῦ ἐπιστήμονος»⁵²⁴

γ) το ότι για τη σχολή δεν υπήρχε πρακτική ανάγκη για την εφαρμογή του θεσμού καθότι το έργο της επικουρίας των καθηγητών της έδρας εκπληρωνόταν από εντεταλμένους υφηγητές,

δ) ότι δέχθηκαν με ισοψηφία των καθηγητών και υπερίσχυση της ψήφου του κοσμήτορα Ιωάννη Δασκαλόπουλου την αντικατάσταση του θεσμού των έκτακτων ἄνευ έδρας καθηγητών με το θεσμό των επικουρικών. Αυτό θα γινόταν με την προϋπόθεση να ιδρυόταν σε κάθε τακτική ή έκτακτη έδρα της σχολής μία θέση επικουρικού καθηγητή, με απόφαση της σχολής, άρα με εκλογή και όχι διορισμό και με υποψηφίους μόνο τους υφηγητές, για πενταετή θητεία όπως εισηγήθηκε αρχικά ή για

⁵²² Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1973-76 (Πρυτανεία Αθ. Π. Χαστούπη), Συνεδρία 15^η, 15 Ιανουαρίου 1974, σ. 2 (395).

⁵²³ Στο ίδιο, σ. 4 (397).

⁵²⁴ Στο ίδιο.

τριοετή όπως παρουσιάστηκε στο άρθρο 83 του σχεδίου νόμου⁵²⁵, όπου μετά τη λήξη της η σχολή θα μπορούσε με απλή απόφασή της να τους καταστήσει μόνιμους ή να παρατείνει τη θητεία τους⁵²⁶,

ε) ότι οι επικουρικοί θα επικουρούσαν το έργο του καθηγητή της έδρας στη διδασκαλία, θα συμμετείχαν στις συνεδρίες της σχολής χωρίς ψήφο, θα μπορούσαν αν εισηγούνταν διατριβές επί διδακτορία και υφηγεσία και θα έπαιρναν μισθό κατώτερο του έκτακτου επί τριοετή θητεία καθηγητή,

στ) στους έκτακτους άνευ έδρας καθηγητές όταν γίνονταν επικουρικοί, θα τους προσμετρούνταν η θητεία τους ως έκτακτοι.

Η Φυσικομαθηματική στη δική της έγγραφη πρόταση κατέστησε τους επικουρικούς ιεραρχικά πάνω από τους εντεταλμένους καθηγητές και υπό των τεσσάρων άλλων καθηγητικών βαθμίδων: τακτικούς, έκτακτους μόνιμους, έκτακτους επί τριοετή θητεία παρά τις τακτικές ή/και παρά τις έκτακτες αυτοτελείς έδρες. Τους κατέταξε δηλαδή ιεραρχικά πέμπτους. Η ιεράρχηση αυτή είχε να κάνει με το ότι οι τέσσερις παραπάνω κατηγορίες καθηγητών «κατέχουν μονίμως ή προσκαίρως έδραν, διευθύνοντας συγχρόνως και αντίστοιχον Πανεπιστημιακόν Παράρτημα»⁵²⁷.

Τελικά, ο Παν. Χρήστου, τελευταίος υπουργός των δικτατορικών κυβερνήσεων, το Φεβρουάριο του 1974 σε συνεδρία της συγκλήτου όπου παρέστη, είπε ότι ίσως ο θεσμός των επικουρικών καθηγητών καταργηθεί συνολικά, καθώς και οι μη πληρωθείσες έδρες επικουρικών, ενώ οι ίδιοι υπηρετούντες δε θα μπορούσαν να χάσουν τη θέση τους, καθότι ήταν διορισμένοι⁵²⁸. Σε εκείνη τη συγκυρία, οι κρατούντες έδειχναν να παίρνουν πίσω τις ρυθμίσεις της οποίας είχαν ψηφίσει και εφαρμόσει οι προκάτοχοί τους κατά τη δικτατορική διακυβέρνηση (κυβερνητικός επίτροπος, όριο ηλικίας συνταξιοδότησης).

δ. Συμπεράσματα

Το θέμα το οποίο δημιουργήθηκε με τους επικουρικούς καθηγητές εντός του πανεπιστημίου επηρέασε χρονικά σχεδόν όλη την περίοδο της επταετίας. Ήταν ένα ζήτημα το οποίο πήρε ευρύτατες διαστάσεις, όπως

⁵²⁵ Στο ίδιο, σ. 7 (400).

⁵²⁶ Η απόφασή αυτή ανέτρεψε την παλαιότερη και σταθερή από το 1965 θέση της Νομικής η οποία ζητούσε την εισαγωγή των έκτακτων άνευ έδρας καθηγητών, καθιστώντας τους επικουρικούς απορριπτέους. Παράλληλα όμως, διατηρούνταν οι έκτακτοι εντεταλμένοι καθηγητές ως μόνιμοι και παρεμβάλλονταν ιεραρχικά μεταξύ των έκτακτων καθηγητών τακτικών ή έκτακτων αυτοτελών εδρών και των επικουρικών καθηγητών. Στο ίδιο, σ. 7, (400).

⁵²⁷ Στο ίδιο, σ. 8 (401).

⁵²⁸ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριοετίας 1973-76 (Πρυτανεία Αθ. Π. Χαστούπη), Συνεδρία 17^η, 4 Φεβρουαρίου 1974, σ. 11 (540).

φάνηκε και από την παράθεσή του παραπάνω. Αποτέλεσε ζήτημα το οποίο ήταν πάντα ψηλά στις προτεραιότητες των μελών των πανεπιστημιακών αρχών, οι οποίοι υπερασπίζονταν συνολικά την αυτονομία του σώματός τους απέναντι στις επιλογές της πολιτικής ηγεσίας. Χαρακτηριστικό του φλέγοντος χαρακτήρα του θέματος των επικουρικών, είναι και το ότι κατά το πέρας της πρυτανείας του, στα τέλη Αυγούστου 1973, ο Κωνσταντίνος Τούντας, εν είδη λογοδοσίας, και ενώ είχαν μεσολαβήσει τα γεγονότα της Νομικής στις αρχές του έτους, το χαρακτήρισε ως πρώτο ζήτημα προς αντιμετώπιση, με δεύτερο αυτό του φοιτητικού κινήματος⁵²⁹. Παρόλα αυτά, σε όλη σχεδόν την πορεία εξέλιξης του θεσμού οι επιμέρους σχολές, διά των φορέων τους δεν είχαν ενιαία στάση και αντιμετώπιση, ανάλογα με τις ισορροπίες εντός τους, τις διδακτικές ανάγκες, τη φύση της διδασκαλίας σε κάθε μία. Αυτό το δεδομένο όμως ουδόλως απέκλειε την από κοινού υπεράσπιση του έννομου συμφέροντος και των κοινών παραδόσεων των φορέων του πανεπιστημιακού θεσμού. Άλλωστε σε όλες τις σχολές έμπαινε το ζήτημα για πλήρωση των θέσεων από τις ίδιες, έστω και αν διαταράσσονταν οι ιεραρχικές ισορροπίες του διδακτικού προσωπικού πριν το υπουργείο προχωρήσει στην απ' ευθείας πλήρωση των σχετικών θέσεων ως κενών.

Σε όλη την παραπάνω αντιπαράθεση πανεπιστημίου και υπουργείου για τους επικουρικούς ζέοντα θέματα αποτέλεσαν: α) και κυρίως, ο τρόπος αναπαραγωγής του σώματος των επικουρικών, θέμα το οποίο αν έφευγε από την παραδοσιακή δικαιοδοσία των καθηγητών του πανεπιστημίου ήταν *casus belli*, β) ο καθορισμός της θέσης τους εντός της πανεπιστημιακής ιεραρχίας και οι συνέπειες οι οποίες απέρρεαν από τη θέση αυτή ως προς τα προνόμια τα οποία θα απολάμβαναν (σχέση με υφηγητές, έκτακτους καθηγητές, διεύθυνση εργαστηρίων- κλινικών- σπουδαστηρίων, μονιμότητα ή μη, συγγράμματα, επίβλεψη διατριβών, συμμετοχή με ψήφο ή μη κατά την εκλογή των άλλων βαθμίδων του διδακτικού προσωπικού. Επιπλέον, ήταν ένα πολύπλοκο νομικό θέμα εντός του πανεπιστημίου. Στην αντιμετώπιση των νομικών ζητημάτων, τα οποία ανέκυπταν συνεχώς, ο ρόλος των φορέων της Νομικής σχολής, ως καθ' ύλην αρμόδια, ήταν προεξάρχων και καίριος εντός του

⁵²⁹ Σύμφωνα με τη διατύπωσή του «Τό 1^{ον} ήτο τό θέμα των Ἐπικούρων Καθηγητῶν. Ὁ θεσμός αὐτός ὅπως ἐπεβλήθη ἐδημιούργησεν πολλά προβλήματα εἰς τό Πανεπιστήμιον. Ἀλλά ἔβλαπεν καί αὐτόν τοῦτον τόν θεσμόν. Ἡ εὐθυξία τήν ὁποίαν πρέπει κάθε Πρύτανης νά φέρῃ ἡνάγκασεν τόν κ. Ἀλεξόπουλον εἰς παραίτησιν. Τό 2^{ον} γεγονός ὑπῆρξεν τό φοιτητικό κίνημα». Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 121^η, 31 Αυγούστου 1973, σ. 2 (904). Με τον τρόπο αυτό έδειχνε, μέσα από την υπερεκτίμηση του θέματος των επικουρικών, να υποτιμούσε σχετικά, και πριν ξεσπάσουν τα γεγονότα του Πολυτεχνείου, τη δυναμική του φοιτητικού κινήματος. Ως προς το τελευταίο κάτι αντίστοιχο φάνηκε και κατά την εξέταση της πορείας του σε προηγούμενο κεφάλαιο.

ακαδημαϊκού πεδίου. Πέρα από τις ανατροπές στον τρόπο αναπαραγωγής του καθηγητικού σώματος από τους ομοβάθμιους τους καθηγητές, το οποίο αποτελούσε πάγια πανεπιστημιακή παράδοση, δημιούργησε και ζήτημα ανατροπής των ιεραρχικών σχέσεων, κατάταξης και ανακατανομής της εξουσίας συνολικά για το διδακτικό προσωπικό των πανεπιστημίων. Οι επικουρικοί προήλθαν συχνά και από το βοηθητικό προσωπικό του πανεπιστημίου, κυρίως από το σώμα των επιμελητών, καμιά φορά όμως και από τους βοηθούς. Όλα αυτά κατέτειναν στο ότι το ζήτημα είχε να κάνει εν τέλει με τον τρόπο αναπαραγωγής του καθηγητικού σώματος καθώς και τα όρια της ακαδημαϊκής ελευθερίας.

Διορισμένοι από την κυβέρνηση επικουρικοί τοποθετήθηκαν στη Φυσικομαθηματική και στην Ιατρική σχολή. Και στις δύο υπήρχαν αναμφίβολα μεγάλες και πειστικές διδακτικές ανάγκες. Σε αντίστοιχες σχολές έγινε διορισμός άλλωστε και στο Α.Π.Θ και στο Πανεπιστήμιο Πατρών. Στη Φυσικομαθηματική σχολή ο διορισμός επικουρικών είχε σίγουρα και κυρίως να κάνει με το ότι για αυτή υπήρχε διαθεσιμότητα νέων επιστημόνων από τον Δημόκριτο και στα άλλα ερευνητικά κέντρα όπου μάλλον ο Γ. Φραγκάτος «διήρχετο προς άγραν επικούρων»⁵³⁰. Με επιλεγμένους από τις σχολές επικουρικούς στελεχώθηκε η Νομική και η Φιλοσοφική. Στη δεύτερη μάλιστα, λόγω και διατυπωμένων διδακτικών αναγκών, έγιναν επιλογές από την ίδια τη σχολή αρκετών επικουρικών στις αρχικά προκηρυχθείσες θέσεις, επηρεάζοντας τη φυσιογνωμία της σχολής και μεταπολιτευτικά. Στη Νομική δεν εκφράστηκαν υψηλές ανάγκες διδασκαλίας και έτσι προκηρύχθηκαν και εκλέχθηκαν λιγότεροι. Οι δύο πάντως τελευταία αναφερόμενες εδώ σχολές κατά τη συγκυρία όπου προέκυψε το φλέγων ζήτημα είχαν στην κορυφή της διοίκησής του κοσμήτορες οι οποίοι ήταν κοντά στο καθεστώς και μπορούσαν να διαφυλάξουν τα του οίκου τους και να επιβληθούν με την ισχύ τους προς την πολιτική ηγεσία, η οποία μάλλον και τους εμπιστευόταν περισσότερο. Ήταν δηλαδή σαν οι τοποθετημένοι και εκ της γενικότερης έκβασης εκτεθειμένοι υπέρ του καθεστώτος κοσμήτορες και διοικούντες το Αθήνησι να προστάτευσαν -θελημένα ή αθέλητα- με την ισχύ τους το κύρος και τις ισορροπίες στο εσωτερικό των σχολών⁵³¹. Πρόκειται και για δύο σχολές οι οποίες δεν είχαν εκ του αντικειμένου των σπουδών που θέραπευαν αυξημένες διδακτικές ανάγκες, καίτοι η Νομική μετά τις απολύσεις, παραιτήσεις και αποχωρήσεις λόγω ηλικίας καθηγητών είχε σαφείς ελλείψεις. Με βάση και με την τελική έκβαση του ζητήματος την

⁵³⁰ Κριμπάς, Κ. (2003), ό.π., σ. 164.

⁵³¹ Αυτό θα ήταν δύσκολο να το πετύχουν συνολικά για όλο το πανεπιστήμιο, λόγω των αντίρροπων δυνάμεων που διαμορφώθηκαν από τις άλλες σχολές, αλλά και τους λοιπούς διοικούντες του ιδρύματος. Άλλωστε, όπως ήδη έχει ειπωθεί, τα μέλη της διοίκησης των επιμέρους σχολών δεν είχαν εξ αρχής, ούτε και στην πορεία κοινή στάση ως προς το εν λόγω θέμα.

πιο συντηρητική, αλλά συνεπή, σθεναρή και δικαιωμένη εκ του αποτελέσματος στάση κράτησαν τα μέλη της Θεολογικής σχολής, τα οποία τόσο εξ αρχής αλλά και σε όλη την πορεία αρνήθηκαν την αρωγή, είτε με εκλογή είτε με διορισμό, των επικουρικών. Μία σχολή η οποία όμως ήταν μικρή, χωρίς μεγάλες διδακτικές ανάγκες.

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι πολλαπλά αίτια καθόρισαν την πορεία του θεσμού, τόσο εντός του πανεπιστημίου, όσο και εντός των επιμέρους σχολών του. Το ζήτημα των επικουρικών καθηγητών και η θέση τους στο Πανεπιστήμιο έμεινε τελικά να λυθεί κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο. Κατά κανόνα, οι επικουρικοί καθηγητές οι οποίοι διορίστηκαν έπειτα από εισήγηση των σχολών παρέμεναν στη θέση τους, σε αντίθεση με αυτούς οι οποίοι διορίστηκαν κατευθείαν από τον υπουργό⁵³². Αποτέλεσε δε, περίπτωση νομοθετικής ρύθμισης όπου η εφαρμογή της δεν απαιτούσε μόνο τη βούληση της πολιτικής ηγεσίας διαμέσου της νομοθέτησης, αλλά και την αποδοχή από το σώμα των διδασκόντων στο πανεπιστήμιο. Αλλά ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία οι επικουρικοί καθηγητές εκλέχθηκαν και δεν διορίστηκαν, το γεγονός ότι αυτό συνέβη κατά την περίοδο της δικτατορίας, πάντα τους

⁵³² Το γεγονός ότι επιλέχθηκαν από τη σχολή δεν σημαίνει ότι δεν επιβλήθηκε και σε κάποιους από αυτούς ποινή οριστικής ή μερικής απόλυσης από το Ε.Κ.Π.Α. Τέτοιες περιπτώσεις ήταν π.χ. του Λάμπρου Σινανιώτη, επιλεγμένου επικουρικού καθηγητή της Πολιτικής Δικονομίας στη Νομική, στον οποίο επιβλήθηκε ποινή οριστικής απόλυσης μεταπολιτευτικά για το λόγο ότι ως νομικός υποστήριξε το νομοθετικό έργο της κυβέρνησης ή του Κωνσταντίνου Μανάφη επιλεγμένου επικουρικού καθηγητή της Βυζαντινής Φιλολογίας στη Φιλοσοφική, στο οποίο επιβλήθηκε η ποινή της τρίμηνης αναστολής καθηκόντων διδασκαλίας καθότι διατέλεσε δικτατορικά πρόεδρος επί τριετία του Δ.Σ του Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας- Τηλεοράσεως (Ε.Ι.Ρ.Τ). Σχετικά βλ. Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 67, 2 Ιουλίου/ 30 Αυγούστου 1975 (Φ.Ε.Κ 149, Παράρτημα) και Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 53, 25 Ιουλίου/ 6 Σεπτεμβρίου 1975 (Φ.Ε.Κ 156, Παράρτημα) αντίστοιχα, καθώς και Νταβέας, Δ., Τα στοιχεία για τη συνεργασία καθηγητών των ΑΕΙ με τη δικτατορία, περ. *Ο Πολίτης*, τχ. 2, Ιούνιος 1976, σ. 23-24. Επίσης, διορισμένος επικουρικός από τη δικτατορία διώχθηκε λίγο πριν τη λήξη της επταετίας. Πρόκειται για τον Νικόλαο Δεστούννη, επικουρικό καθηγητή της Νευρολογικής Κλινικής στην Ιατρική, στον οποίο επιβλήθηκε η ποινή προστίμου ίσο με ένα δέκατο του μηνιαίου μισθού. Ο λόγος είχε να κάνει με το ότι προσπάθησε, ως επικουρικός να επεκτείνει τις αρμοδιότητές του στην Κλινική αλλά και κατά τη διδασκαλία του μαθήματος του χωρίς προηγούμενη συνεννόηση και εις βάρος του καθηγητή της έδρας και διευθυντή της Νευρολογικής κλινικής Σπυρίδωνα Σκαρπαλέζου. Το ζήτημα σχετιζόταν μάλλον τόσο με τη νομική πολυπλοκότητα του θεσμού των επικουρικών, όσο και με τη χρονική συγκυρία. Σημεία των καιρών; Σίγουρα, η εξέλιξη αυτή είχε σχέση και με τη δυσφορία της τελευταίας δικτατορικής κυβέρνησης σε σχέση με τις παρεμβάσεις στα πανεπιστήμια των προηγούμενων -δικτατορικός- κυβερνώντων. Για περισσότερα βλ. Ετιμωρήθη ο καθηγητής κ. Ν. Δεστούννης από το Πειθαρχικό Συμβούλιο του Πανεπιστημίου Αθηνών για διαγωγή «απάδουσαν εις την αξιοπρέπεια του πανεπιστημιακού λειτουργού», *Το Βήμα*, Σάββατο 29 Ιουνίου 1974. Ο Ν. Δεστούννης ήταν πρόσωπο κοντά στην δικτατορία. Το 1973 ήταν επίτιμος πρόεδρος της Εθνικής Ένωσης Νέων Επιστημόνων Αθηνών. Σε προπαγανδιστικό τεύχος της Ένωσης, αναφέρεται ως «επικ. Καθηγητής» ή/ και «Καθηγητής» Νευρολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σχετικά βλ. Εθνική Ένωση Νέων Επιστημόνων Αθηνών. (1973). *Αφιέρωμα εις τους Έλληνες επιστήμονες του εξωτερικού*. Αθήνα, σ. 11.

ήταν και είναι ένα άχθος. Χαρακτηριστικά, ψάχνοντας στα διάφορα site τα βιογραφικά των καθηγητών αυτών, οι οποίοι δεν απολύθηκαν καθότι ακολουθήθηκαν σύννομες και κατά το ακαδημαϊκό έθιμο διαδικασίες, θα δει κανείς να αναφέρουν κατά κανόνα ότι εκλέχθηκαν ή διορίστηκαν καθηγητές ή επίκουροι κατά την περίοδο 1972-73. Αξίζει να αναφερθεί επιπλέον, ότι ο θεσμός επιβίωσε και μεταπολιτευτικά, παρά τις όποιες προθέσεις κατάργησής του εξέφρασε ήδη από τις αρχές του 1974 ο υπουργός Παιδείας Π. Χρήστου. Νέοι επικουρικοί εκλεγμένοι από τις σχολές διορίστηκαν στη Νομική, στην Ιατρική και στη Φυσικομαθηματική το 1975, σε έδρες οι οποίες είχαν προβλεφθεί από την Απόφαση του υπουργικού συμβουλίου το 1971⁵³³. Για το λόγο αυτό μπορούμε να πούμε ότι ο θεσμός αποτέλεσε και μία προσπάθεια αμφισβήτησης- κατάργησης της καθηγητικής έδρας. Προσπάθεια ανορθόδοξη στην εκ των υστέρων δυσμενή συγκυρία της επταετίας, ταυτόχρονα όμως προάγγελος για ότι θα συνέβαινε μεταπολιτευτικά.

Σίγουρα, η περίπτωση των επικουρικών καθηγητών δεν είχε να κάνει με επιδιώξεις του μονοπωλιακού κεφαλαίου να ελέγξει «τήν κυρίαρχη ομάδα στόν πανεπιστημιακό χώρο, τήν καθηγητική γραφειοκρατία»⁵³⁴. Παρόλα αυτά οι δηλώσεις του Γ. Φραγκάτου για νεποτισμό, συναλλαγή, γραφειοκρατία, οικογενειοκρατία, ακαδημαϊκό κατεστημένο, γερμανική παράδοση, δεν ήταν στη δεδομένη συγκυρία τελείως έξω από την πραγματικότητα. Αποτέλεσε και μια αποτυχημένη προσπάθεια, ιδίως κατά την προσπάθεια εφαρμογής της νομοθετικής πρόβλεψης από τον Γ. Φραγκάτο, συνεργασίας του υπουργείου και ευρύτερα του καθεστώτος με τεχνοκράτες, κατά το παράδειγμα των χωρών του νότιου κώνου της Λατινικής Αμερικής⁵³⁵. Τεχνοκράτες κυρίως από το «Δημόκριτο», καθότι το Ε.Ι.Ε δεν ήταν τόσο συνεργάσιμο. Επίσης, η εφαρμογή στην πράξη του θεσμού απηχούσε και θέσεις του ίδιου του Φραγκάτου για ξεπερασμένο οικογενειοκρατικό σύστημα, από το οποίο δήλωσε προς το γράφοντα ότι αδικήθηκε και ο ίδιος από την οικογενειοκρατία κατά τη διαδικασία εκλογής του λίγο πριν τη δικτατορική επιβολή, αλλά και κατά την υποψηφιότητά του στο Ε.Μ.Π.⁵³⁶ την περίοδο όπου ήταν υπουργός. Σίγουρα όμως η εξέλιξη και η τελική έκβαση της υπόθεσης των επικουρικών δικαίωσε εν πολλοίς τον πανεπιστημιακό θεσμό ο οποίος στη μακρά χρονική διάρκειά του διατήρησε και διατηρεί αναλλοίωτα τα βασικά του χαρακτηριστικά, ένα

⁵³³ Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς πανεπιστημιακού έτους 1975-1976 (Πρυτανεία Γεωργίου Γ. Μητσόπουλου). Αθήνα, 1976, σ. 74, 103, 175 αντίστοιχα για τις τρεις σχολές.

⁵³⁴ Λυγερός, Στ. (1977). *Φοιτητικό κίνημα και ταξική πάλη στην Ελλάδα. Από τις προσφυγές στα πρωτοδικεία, στην εξέγερση του Πολυτεχνείου*. Αθήνα: Εκδοτική Ομάδα Εργασία, σ. 77.

⁵³⁵ Ο' Donnell, G. (1998), ό.π.π..

⁵³⁶ Κατά τη διάρκεια τηλεφωνικής συνέντευξης, στις 11 Μαρτίου 2008, στο πλαίσιο της εκπονούμενης τότε, και βαίνουσας προς υποστήριξη διδακτορικής διατριβής. Βλ. Δούκας, Τρ. (2008), ό.π.π., σ. 505.

από τα οποία είναι και η αυτονομία κατά τη διαδικασία επιλογής του προσωπικού του. Επικουρικοί καθηγητές διορίστηκαν μόνο μία φορά απ' ευθείας από την κυβέρνηση, ενώ κατόπιν οι πληρώσεις των θέσεων γίνονταν με επιλογή από τις σχολές. Η τελική έκβαση δικαίωσε και τον παραιτηθέντα πρύτανη Κ. Αλεξόπουλο, ο οποίος αντέδρασε στο διορισμό από την κυβέρνηση των επικουρικών τόσο στο ίδρυμά του συνολικά, όσο και στο επιστημονικό πεδίο της Φυσικής στη σχολή του, καθώς και ειδικότερα στην έδρα του. Η αντίδρασή του απέτρεψε σαφώς την επέκταση του θεσμού, ο οποίος αποτέλεσε ζήτημα προς επίλυση κατά τη μεταπολίτευση στη λογική την οποία διατύπωσε ο πρύτανης.

Η παραπάνω σημαντικότερη αντιπαράθεση πανεπιστημίου-υπουργείου η οποία κατά την εξεταζόμενη συγκυρία έλαβε χώρα για τον τρόπο επιλογής του καθηγητικού προσωπικού έθιγε τα όρια της πανεπιστημιακής αυτονομίας. Η αντιπαράθεση και από τις δύο πλευρές έλαβε χώρα στο όνομα της αξιοκρατίας και του αδιάβλητου και όχι μέσω κύκλων νεποτισμού και πελατείας. Παρόλα αυτά, οι πανεπιστημιακοί υπερασπίστηκαν και τελικά πέτυχαν το αποκλειστικό δικαίωμά τους στην αναπαραγωγή του καθηγητικού σώματος. Έτσι έθεσε και τα όρια της κυβερνητικής παρέμβασης.

Το ζήτημα είχε να κάνει και με τις πολλές θέσεις ανώτατου διδακτικού προσωπικού οι οποίες είχαν μείνει κενές από το 1968, εξαιτίας της μείωσης του ορίου ηλικίας αποχώρησης των καθηγητών καθώς και των απολύσεων, πράγμα το οποίο άνοιγε το δρόμο στην αντικατάστασή τους από νεώτερους. Ο Γ. Παπαδόπουλος το Μάρτιο του 1969 επεσήμανε ότι υπήρχαν 320 κενές θέσεις στα Α.Ε.Ι της χώρας και κατηγόρησε τους πανεπιστημιακούς ότι δεν προετοίμασαν νέα γενιά επιστημόνων. Δεν προετοίμασαν τους διαδόχους τους παρότι «οί καθηγηταί είναι 60 ἐτῶν καὶ ἄνω ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων»⁵³⁷. Ο ίδιος μάλιστα υποσχέθηκε ότι μετά την ψήφιση του κατάλληλου νομοθετικού πλαισίου, με το οποίο θα «προπαρασκευάσετε τοὺς νέους ἐπιστήμονας, οἱ ὅποιοι πρέπει νὰ πληθύνουν τὰς τάξεις τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων, θὰ σᾶς δώσω τὰ χρήματα καὶ θὰ σᾶς δώσω καὶ ἐπικούρους καθηγητάς»⁵³⁸.

⁵³⁷ Παπαδόπουλος, Γ., Η πρώτη Σύνοδος του Συμβουλίου Επιστημονικού Προγραμματισμού, 2 Μαρτίου 1969, στο: *Το Πιστεύω μας*. (1969). Τομ. Α'. Αθήνα: Γενική Διεύθυνση Τύπου, σ. 44

⁵³⁸ Στο ίδιο, σ. 44-45.

6. ΤΟ ΟΡΙΟ ΗΛΙΚΙΑΣ ΑΠΟΧΩΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ

Το θέμα της ηλικίας αποχώρησης των καθηγητών, το οποίο κατά την πρώτη φάση της δικτατορικής επιβολής μειώθηκε στα 65 έτη, είχε τεθεί και παλαιότερα. Έβαινε δε συνεχώς μειούμενο. Πιο συγκεκριμένα, ηλικιακό όριο αποχώρησης των καθηγητών από το Πανεπιστήμιο, είχε για πρώτη φορά νομοθετηθεί το 1882 με Β.Δ της κυβέρνησης του Χαρίλαου Τρικούπη. Τότε είχε τεθεί ως ηλικιακό όριο αποχώρησης των καθηγητών 75^ο έτος μετά από τεσσαρακονταετή υπηρεσία διδασκαλίας στο Πανεπιστήμιο⁵³⁹. Το 70^ο έτος προβλέφθηκε με τους δύο οργανισμούς του 1911⁵⁴⁰. Είχε αποτελέσει αντικείμενο τριβής μεταξύ πολιτείας και πανεπιστημίου από το 1906, κατά την πρώτη - αποτυχημένη- κυβερνητική προσπάθεια να ψηφιστεί όριο ηλικίας υποχρεωτικής αποχώρησης των καθηγητών το 70^ο έτος, αφού θεσπίστηκε για πρώτη φορά⁵⁴¹. Με βάση τον Οργανισμό του 1932, ως όριο ορίστηκαν τα 70 έτη⁵⁴², κάτι το οποίο ίσχυσε μέχρι το 1967, με ενδιάμεσο μικρό διάλειμμα την πρόβλεψη για αποχώρηση στο 65^ο έτος του Α.Ν 1430 όπου το όριο τέθηκε στα 65 έτη⁵⁴³.

Στην παράγραφο 4 του άρθρου 125 του σχεδίου Συνταγματικού Κειμένου του 1968 για τους καθηγητές Πανεπιστημίου προβλεπόταν η αποχώρησή τους μετά τη συμπλήρωση του 65^{ου} έτους της ηλικίας τους, όριο το οποίο έμπαινε για πρώτη φορά με συνταγματική ρήτρα. Επιπλέον, έδινε στο Υπουργικό Συμβούλιο τη δυνατότητα να παρατείνει τη θητεία κάποιων από αυτούς, για «έξαιρετικούς λόγους», για χρονικό διάστημα δύο επιπλέον χρόνων. Η δικτατορική κυβέρνηση με βάση τη Συντακτική Πράξη ΙΕ' του τέλους του προηγούμενου έτους, είχε ορίσει

⁵³⁹ Γαβρόγλου, Κ., Καραμανωλάκης, Β., Μπάρκουλα, Χ. (2014), ό.π., σ. 119.

⁵⁴⁰ Σιμενή, Π. (2008). *Μεταρρύθμιση και αντίδραση. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών απέναντι στις εκπαιδευτικές αλλαγές 1899-1926*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 139, Βρυχέα, Α. & Γαβρόγλου, Κ. (1982), ό.π., σ. 22. Κατά την ίδια συγκυρία βλ. και Χατζηδάκης, Γ. Ν. (1911). *Υπόμνημα περί του ορίου ηλικίας των καθηγητών του Πανεπιστημίου εγχειρισθέν τω προέδρω του Υπουργ.[ικού] Συμβουλίου υπό του πρυτάνεως κατά το ακαδημαϊκό έτος 1905-1906*. Αθήνα: Εκ των τυπογραφικών καταστημάτων «Εμπρός».

⁵⁴¹ Στο ίδιο, σ. 51, 139, 142-143, 304.

⁵⁴² Βλ. άρθρο 70 του νόμου 5343, όπως παρατίθεται στο *Ο νέος Οργανισμός του Πανεπιστημίου Αθηνών*, ό.π., σ. 21. Το ίδιο άρθρο όριζε ότι η ηλικία των αποχωρούντων θα προέκυπτε «ἐκ ληξιαρχικῆς πράξεως γεννήσεως μὴ διορθωθείσης ὅποσδήποτε· τοιαύτης μὴ ὑπαρχούσης, ἐκ τοῦ μητρώου τῶν ἀρρένων, ἄλλως ἐκ τοῦ ἀπολυτηρίου τοῦ Γυμνασίου ἢ ἐν ἐλλείψει τούτου ἐκ τοῦ μητρώου τῶν φοιτητῶν, ἄλλως ἐκ τῆς ὑπευθύνου δηλώσεως τοῦ καθηγητοῦ». Η αναλυτική περιγραφή των εναλλακτικών αποδείξεως της ηλικίας του προς αποχώρηση καθηγητών, δείχνει μάλλον τη σπουδή των τελευταίων να παραμείνουν στη θέση τους. Κατά την εξεταζόμενη εδώ περίοδο, στα πρακτικά της Συγκλήτου συχνά γινόταν αναφορές στο ποιοι καθηγητές συμπλήρωναν το ηλικιακό όριο αποχώρησης και βάση ποιου αποδεικτικού. Η αποχώρηση δεν ήταν μια απλή γραφειοκρατική (απρόσωπη) διαδικασία για το Πανεπιστήμιο, αλλά απαιτούσε αυστηρή τεκμηρίωση, συλλογική απόφαση και δημοσιοποίησή της εντός της διοίκησης του ιδρύματος.

⁵⁴³ Βλ. άρθρο 70, § 2 του Α.Ν 1430/1938, ό.π..

το 65^ο έτος ως έτος αποχώρησης των καθηγητών των πανεπιστημίων⁵⁴⁴, όπως δηλαδή και η αντίστοιχη τυο Ι. Μεταξά. Με αυτόν τον τρόπο, και σε συσχέτιση με τις απολύσεις σημαντικού αριθμού καθηγητών, όπως ήδη ειπώθηκε, το Πανεπιστήμιο οδηγήθηκε σε σημαντική μείωση του αριθμού των διδασκόντων του⁵⁴⁵.

Επ' αυτού, ο Ιωάννης Τριανταφυλλόπουλος, υπουργός Δικαιοσύνης και καθηγητής στη Νομική σχολή Αθηνών, εκτίμησε ότι με την παραπάνω ρύθμιση η σχολή θα έχανε έξι με οκτώ καθηγητές. Επιπλέον και κυρίως επισήμανε ότι με την παραπάνω διάταξη του συνταγματικού νομοθέτη η Κυβέρνηση μπορούσε να παρέμβει στη σύνθεση των επιμέρους σχολών των Πανεπιστημίων της χώρας «κατά τό δοκοῦν»⁵⁴⁶. Έτσι, κατά τον ίδιο ή θα έπρεπε να παραμείνει το προϋπάρχον της Συντακτικής Πράξης, ηλικιακό όριο ή να αντικατασταθεί με τη ρύθμιση του συνταγματικού σχεδίου χωρίς καμιά δυνατότητα παρέκκλισης για κανέναν καθηγητή.

Σύμφωνα με τον Γ. Κόλια, καθηγητή Ιστορίας στη Φιλοσοφική σχολή και Κοσμήτορά της, η μείωση του ορίου ηλικίας αποχώρησης των καθηγητών από το πανεπιστήμιο θα ήταν μοιραία για τον θεσμό για τους παρακάτω λόγους:

α) τα μεταπτυχιακά, για τα οποία εκφράστηκε πρόθεση να οργανωθούν, απαιτούσαν αριθμητική άνεση καθηγητών καθώς και επιστημονική ολκή του ιδρύματος το οποίο θα τα οργάνωνε,

β) οι καθηγητές στα 65 έτη τους είχαν την «άριστη απόδοση», παράλληλα με την αύξηση του προσδόκιμου διαβίωσής τους,

γ) θα αυξανόταν η αναλογία φοιτητές προς καθηγητές, μιας και το αίτημα για αύξηση του αριθμού φοιτητών ήταν πειστικό,

⁵⁴⁴ Συντακτική Πράξη ΙΕ' «Περί εκλογής καθηγητών των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 19/20 Δεκεμβρίου 1967, (Φ.Ε.Κ. 227, τχ. Α')

⁵⁴⁵ Κάτι αντίστοιχο είχε γίνει και το 1911. Όριο ηλικίας μαζί με απολύσεις καθηγητών. Μόνο που τότε το όριο ηλικίας αποχώρησης, αποτέλεσε απάντηση της πρώτης κυβέρνησης του Ελευθέριου Βενιζέλου σε προωθημένο αίτημα του Στρατιωτικού Συνδέσμου, ο οποίος το προσδιόρισε μάλιστα στα 65 έτη. Βλ. Σιμενή, Π. (2008), όπ.π., σ. 128-129. Επιπλέον, κατά την πρώιμη δικτατορική διακυβέρνηση το όριο ηλικίας αποτέλεσε επίφαση νομιμότητας και συνήθη πρακτική για την εκδίωξη από δημόσιες θέσεις προσώπων μη αρεστών στους Συνταγματάρχες. Βλ. π.χ. την αντικατάσταση, του Αρχιεπισκόπου Χρυσόστομου Χατζησταύρου με τον εκλεκτό των ανακτόρων Αρχιμανδρίτη Ιερώνυμος Κοτσώνη, ο οποίος είχε στο μεταξύ ορκίσει την πρώτη κυβέρνηση, καθώς ο Χρυσόστομος Χατζησταύρου ασθενοούσε. Η αντικατάσταση έγινε μέσα από Ιερά Σύνοδο αριστίδην μελών και αφού προηγουμένως είχε ψηφιστεί αναγκαστικός νόμος ο οποίος έθετε ως ανώτατο όριο παραμονής στη θέση αυτή το 80^ο έτος. Για την πορεία της υπόθεσης βλ. Γρηγοριάδης, Σ. (1975). *Ιστορία της δικτατορίας*. Τομ. Α'. Αθήνα: Κ. Καπόπουλος, σ. 115-117 καθώς και πιο πρόσφατα: Κονιδάρης, Ι. (2016). Η Εκκλησία κατά τη δικτατορία και στη μεταπολίτευση: η δικτατορία στην Εκκλησία, στο: *Η δικτατορία των συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της δημοκρατίας (πρακτικά συνεδρίου)*. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, σ. 172-174.

⁵⁴⁶ Βασίλειον της Ελλάδος- Υπουργικόν Συμβούλιον. (1969), όπ.π., σ. 525.

δ) δεν υπήρχε ικανό προσωπικό το οποίο θα αντικαθιστούσε τους πρόωρα αποχωρήσαντες καθηγητές, καθότι η νέα ηγετική ομάδα έπρεπε να είχε διαμορφωθεί την παραγμένη δεκαετία 1940-50,

ε) οι καθηγητές έρχονταν στην Ελλάδα σε σχετικά προχωρημένη ηλικία, καθότι χρειάζονταν αρκετό χρόνο προκειμένου να μετεκπαιδευτούν στην Εσπερία,

στ) θα δημιουργούσε αδικίες μεταξύ του σώματος των καθηγητών ως προς την ηλικία αποχώρησής τους⁵⁴⁷.

Αντίθετα, ο πρόεδρος της Κυβέρνησης Γ. Παπαδόπουλος κατά τις συζητήσεις του συνταγματικού κειμένου του 1968 στο υπουργικό συμβούλιο, υπερασπίστηκε το ηλικιακό όριο των 65 ετών επικαλούμενος: α) τις ευκαιρίες τις οποίες θα δημιουργούσε η νέα διάταξη σε νέους Έλληνες επιστήμονες οι οποίοι εργάζονταν στο εξωτερικό να επαναπατριστούν, β) την εξέλιξη των επιστημών και της κοινωνίας, η οποία οδηγούσε τους ανθρώπους να δράσουν δημιουργικά σε μικρότερη ηλικία επιβάλλοντας παράλληλα ταχύτερη ανανέωση του επιστημονικού δυναμικού, γ) τη γενικότερη φθορά των ανθρώπων μεγαλύτερης ηλικίας από τη συνεχή δράση τους⁵⁴⁸. Παράλληλα, έθεσε σε ψηφοφορία το ζήτημα, όπου η συντριπτική πλειοψηφία του υπουργικού συμβουλίου ψήφισε υπέρ της απόσυρσης της δυνητικής διάταξης για δύο ακόμη έτη, καίτοι δεν υπερασπίστηκε τη θέση του Ι. Τριανταφυλλόπουλου, τονίζοντας ότι «τά έκ τῶν καθηγητῶν μέλη γνωρίζουν καλῶς, ὅτι μέχρι σήμερον ἡ Κυβέρνησις αὐτὴ εἰς οὐδεμίαν ἐκλογὴν Καθηγητοῦ Ἀνωτάτης Σχολῆς θέλησε νά ἀναμιχθῇ»⁵⁴⁹.

Τα πράγματα, με τη δυνητική δυνατότητα παράτασης της καθηγητικής θητείας των πανεπιστημιακών δασκάλων φαίνεται ότι είχαν οδηγήσει τους τελευταίους σε αβεβαιότητα, ως προς την πορεία τους μετά την πρόωρη συνταξιοδότηση. Χαρακτηριστικά, ο υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας Ι. Χολέβας ανέφερε ότι «ὠρισμένοι καθηγηταὶ κυκλοφοροῦν καὶ ἐρωτοῦν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ἐσὺ ἐξησφαλίσθης, ἐγὼ δὲν ἐξησφαλίσθην. Ἐνῶ οὐδεὶς ἐξησφάλισεν τίποτε»⁵⁵⁰. Εξαιτίας και της τελευταίας αβεβαιότητας αυτό το οποίο ίσχυσε τελικά ήταν απλώς η παρακάτω πρόβλεψη: «Οἱ καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων καὶ τῶν ἰσότιμων Ἀνωτάτων Σχολῶν, ἀσχέτως χρόνου ὑπηρεσίας, ἀποχωροῦν ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τοῦ ἐξηκοστοῦ πέμπτου ἔτους τῆς ἡλικίας των»⁵⁵¹. Ἐτσι, ως προς το ζήτημα της αποχώρησης των καθηγητών από το

⁵⁴⁷ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1967-68, Συνεδρία 38^η, 6 Αυγούστου 1968 (Πρυτανεία Γ. Θ. Ράμμου), σ. 1, 11-13,15 (1628, 1638-1640, 1642) αντίστοιχα.

⁵⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 526.

⁵⁴⁹ Στο ίδιο.

⁵⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 525.

⁵⁵¹ *Σύνταγμα της Ελλάδος 1968. Σχέδιον προς τον Ελληνικόν λαόν.* (Δημοψήφισμα 29 Σεπτεμβρίου 1968), άρθρο 125, σ. 59.

Πανεπιστήμιο επιλέχθηκε μια λύση η οποία -μέσω του ίδιου ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης για όλους- απέτρεπε την επιπλέον εξάρτηση και τον συνεπαγόμενο περιορισμό της αυτονομίας του πανεπιστημιακού θεσμού από την πολιτεία, όπως είχε γίνει με τον κυβερνητικό επίτροπο, τις απολύσεις, τους επικουρικούς καθηγητές. Έτσι, η πολιτεία περιόριζε τα ηλικιακά όρια για όλους ανεξαιρέτως.

Η αύξηση του ορίου ηλικίας των καθηγητών ερχόταν συχνά ως αίτημα κατά τις συζητήσεις και εισηγήσεις των μελών των δύο συγκλητικών επιτροπών του Ε.Κ.Π.Α. Η επαναφορά του στα 70 έτη φαίνεται να συζητήθηκε από την τελευταία δικτατορική κυβέρνηση του Αδαμάντιου Ανδρουτσόπουλου, μετά από πρόταση της συγκλήτου του Α.Π.Θ και του Ε.Κ.Π.Α και πρόθεση της κυβέρνησης να επαναφέρει, με συντακτική πράξη το όριο στην προ του 1967 πρόβλεψη. Σύμφωνα με το ρεπορτάζ στον τύπο της εποχής, τα επιχειρήματα για επαναφορά του ορίου ηλικίας αποχώρησης στα 70 έτη σχετίζονταν με: α) το κοινό ανώτατο όριο το οποίο προβλεπόταν για τους ανώτατους δικαστικούς (αρεοπαγίτες και προέδρους Εφετών) προς τους οποίους ήταν εξομοιωμένοι οι πανεπιστημιακοί καθηγητές, β) την εξασθένηση του επιστημονικού δυναμικού της χώρας μετά την απομάκρυνση των έμπειρων επιστημόνων από τα πανεπιστημιακά αμφιθέατρα και σπουδαστήρια στα οποία διεξαγόταν η επιστημονική έρευνα στη χώρα, γ) την πείρα και την επιστημονική ωριμότητα που είχαν αποκτήσει κατά την πανεπιστημιακή διδασκαλία και έρευνα την οποία χρειαζόνταν οι φοιτητές- πολύ δε περισσότερο στη βαθμίδα των μεταπτυχιακών σπουδών όπου χρειαζόταν εξειδικευμένη γνώση, σε κέντρα μεταπτυχιακών σπουδών τα οποία σχεδιάζονταν για όλες της σχολές των Α.Ε.Ι, δ) την ανάγκη προσέλκυσης των ελλήνων επιστημόνων οι οποίοι εργάζονταν στην αλλοδαπή και οι οποίοι μόνο με μέτρα σαν το παραπάνω θα είχαν κίνητρο επιστροφής στη χώρα τους. Επιπλέον, τονιζόταν ότι σε πολλές χώρες δεν υπήρχε ηλικιακό όριο αποχώρησης των πανεπιστημιακών καθηγητών ή ήταν προαιρετικό για όσους είχαν συμπληρώσει τα 65 έτη, κάτι το οποίο μάλλον θα έπρεπε να ισχύει και για την Ελλάδα. Όσο για όσους είχαν εξέλθει της υπηρεσίας τους και ήταν σε ηλικία μεταξύ 65 και 70 ετών «θά δύναται ή διοικήσεις νά ανακαλῇ εἰς τὴν ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν, ὅσους ἐξ αὐτῶν κρίνει, ὅτι ἐπιβάλλεται νά ἐπανέλθουν εἰς τὰς θέσεις των»⁵⁵².

Η παραπάνω πρόταση, έστω και αν δεν εφαρμόστηκε, όπως έγινε με την κατάργηση του θεσμού του κυβερνητικού επιτρόπου, είχε να κάνει με την επιλογή της τελευταίας δικτατορικής κυβέρνησης να

⁵⁵² Γουσίδης, Δημ., Το 70^ο έτος, το όριον ηλικίας καθηγητών των Ανωτ. Σχολών: μελετάται η επαναφορά διά Συντακτικής Πράξεως, *Το Βήμα*, 25 Ιανουαρίου 1974. Φαίνεται μάλιστα ότι εκείνη την περίοδο οι καθηγητές του Α.Π.Θ είχαν άμεση πρόσβαση στον υπουργό Παιδείας Π. Χρήστου, ο οποίος ήταν καθηγητής της Θεολογικής σχολής του ανωτέρω πανεπιστημίου.

ανατρέψει τις νομικές και πολιτικές επιλογές τις οποίες είχαν κάνει οι δικτάτορες κατά το πρώτο χρονικό διάστημα της επιβολής τους, όταν την ηγεσία κατείχε αναμφισβήτητα ο Γ. Παπαδόπουλος. Με αυτόν τον τρόπο αναζητούσε πολιτικά ερείσματα και χρόνο, στα ασφυκτικά πλαίσια όπου ασκούσε την εξουσία, μέσα από την άρθρωση και τελικά ικανοποίηση των αιτημάτων της πανεπιστημιακής κοινότητας, ως ομάδας άσκησης πίεσης και ικανοποίησης των συμφερόντων των μελών της.

Πάντως, η πανεπιστημιακή κοινότητα του Ε.Κ.Π.Α αντέδρασε μάλλον μουνδιασμένα και χλιαρά, κατά την αρχική φάση της επταετίας στη μείωση του ορίου ηλικίας αποχώρησης εξαιτίας: α) της ρητής συνταγματικής πρόβλεψης, β) της αρχικής- αυταρχικής φάσης του καθεστώτος και γ) της ανακατανομής της εξουσίας μεταξύ των καθηγητών που παρέμεναν στη θέση τους, μετά την αποχώρηση –λόγω ορίου ηλικίας- σημαντικού αριθμού συναδέλφων τους οι οποίοι απολάμβαναν σημαντικού κύρους και εξουσίας εντός του ιδρύματος.

7. ΤΑ ΔΩΡΕΑΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ- ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΓΚΛΗΤΙΚΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ

«Timeo Hominem Unius Libri»
(να φοβάσαι τον άνθρωπο του ενός βιβλίου)

Θωμάς Ακινάτης

Το ζήτημα της υποχρεωτικής συγγραφής διδακτικών εγχειριδίων-συγγραμμάτων προς χρήση και διευκόλυνση των φοιτητών είχε μακρά πορεία κατά την μακρά ιστορία του πρώτου ελληνικού πανεπιστημίου. Από τις πρώτες φοιτητικές κινητοποιήσεις φάνηκε η ανάγκη για παροχή προς τους φοιτητές συγγραμμάτων, προκειμένου οι πρώτοι να ανταποκριθούν καλύτερα στις εξεταστικές τους υποχρεώσεις⁵⁵³. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα τα διδακτικά εγχειρίδια εντός του πανεπιστημίου αυξήθηκαν, λόγω και των τεχνολογικών δυνατοτήτων τις οποίες έδινε η τεχνική της λιθογραφίας⁵⁵⁴. Τα συγγράμματα σχετίστηκαν και με τη δημοσίευση πρωτότυπων ερευνητικών εργασιών των μελών της επιστημονικής κοινότητας. Η συγγραφή πρωτότυπης πραγματείας είχε να κάνει μάλλον περισσότερο με την εισαγωγή του θετικιστικού πνεύματος στην επιστήμη. Έτσι, από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και έπειτα, ο καθηγητής ο επιφορτισμένος με την *ex cathedra* διδασκαλία μεταβλήθηκε επιπλέον σε ερευνητή- παραγωγό νέας γνώσης⁵⁵⁵, ο οποίος προκειμένου να αποκτήσει κύρος στην ακαδημαϊκή κοινότητα πρέπει να τη δημοσιοποιήσει.

Το 1907 ακούστηκαν κατηγορίες στη Βουλή σχετικά με την υποχρέωση την οποία επιβάλλουν οι καθηγητές της Ιατρικής σχολής, να αγοράζουν οι φοιτητές τους τα συγγράμματά τους, πριν εξεταστούν στο αντίστοιχο μάθημα. Πρόκειται για διαμαρτυρίες, σε μια σχολή όπου δεν ήταν εύκολη η συμμετοχή στην εξεταστική διαδικασία μόνο με τις σημειώσεις του εξεταζόμενου μαθήματος κατά τη διάρκεια των παραδόσεων από τον καθηγητή. Οι ιδιαιτερότητες της σχολής οδήγησαν σε κατηγορίες οι οποίες έκαναν λόγο για «βιβλιοκαπηλεία»⁵⁵⁶. Το 1911

⁵⁵³ Γαβρόγλου, Κ., Καραμανωλάκης, Β., Μπάρκουλα, Χ. (2014), ό.π., σ. 73.

⁵⁵⁴ Λάππας, Κ. (2004), ό.π., σ. 211-217.

⁵⁵⁵ Γαβρόγλου, Κ., Καραμανωλάκης, Β., Μπάρκουλα, Χ. (2014), ό.π., σ. 181, 268.

⁵⁵⁶ Σιμενή, Π. (2008), ό.π., σ. 63.

οι καθηγητές της Φιλοσοφικής αντιτάχθηκαν στην υποχρέωση έκδοσης ευσύνοπτου εγχειριδίου, από τον κάθε καθηγητή κάθε δύο χρόνια, προκειμένου ο τελευταίος να διατηρήσει το δικαίωμα να εξετάζει τους φοιτητές του. Με τη θέση αυτή συμφώνησαν και τα μέλη της πανεπιστημιακής Συγκλήτου⁵⁵⁷. Τελικά, αυτό το οποίο υιοθετήθηκε από το υπουργείο ήταν η υποχρεωτική συγγραφή συγγράμματος από τον καθηγητή κάθε τριετία καθώς επίσης και η δυνατότητα για έκδοσή του με δαπάνες του Πανεπιστημίου, κάτι το οποίο πέρασε τελικά στον οργανισμό του 1911⁵⁵⁸.

Η επιλογή της δωρεάν παροχής συγγραμμάτων για τους φοιτητές και σπουδαστές ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, ήταν μια από τις πρώτες επιλογές των ανθρώπων της δικτατορίας, μετά την ανάληψη της εξουσίας και πριν ξεκινήσει το πρώτο ακαδημαϊκό έτος⁵⁵⁹. Για την πρώτη χρονιά η διαδικασία είχε και δοκιμαστικό χαρακτήρα. Αργότερα ψηφίστηκε και ένας δεύτερος σχετικός νόμος⁵⁶⁰ ο οποίος εξειδικεύτηκε περεταίρω με το Β.Δ. 95/69⁵⁶¹. Ο τρόπος παροχής και διάθεσης στους φοιτητές των συγγραμμάτων απασχόλησε τα μέλη της πανεπιστημιακής συγκλήτου σε διαδοχικές συνεδρίες. Καταρχάς ο πρύτανης Στυλιανός Κορρές στα τέλη του 1968 ανακοίνωσε προς τα μέλη της συγκλήτου ότι οι γραμματείς των επιμέρους σχολών δεν μπορούσαν να αναλάβουν της διανομής των συγγραμμάτων καθώς δεν υπήρχε το απαραίτητο υπαλληλικό προσωπικό. Τόνισε ότι δεν έπρεπε να παραγκωνιστεί το κυρίως έργο των γραμματειών των σχολών (εγγραφές- βαθμολογίες-

⁵⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 142.

⁵⁵⁸ Στο ίδιο. Το 1913 ο Ιωάννης Τσιριμώκος μετά την ανάληψη των υπουργικών καθηκόντων του συγκρότησε εξαμελή «γνωμοδοτική επιτροπή» αποτελούμενη από τακτικούς καθηγητές των πέντε σχολών του Αθήνησι, η οποία είχε ως σκοπό την υπόδειξη των προς αναθεώρηση σημείων του Οργανισμού του 1911 (Νόμοι ΓΩΚΕ' και ΓΩΚΓ'). Επιπλέον, ζήτησε τις απόψεις των Σχολών ως προς το περιεχόμενο των πορισμάτων της Επιτροπής αυτής. Η Επιτροπή πρότεινε την κατάργηση της διάταξης για έκδοση συγγράμματος εντός τριετίας από το διορισμό του καθηγητή και έκρινε επαρκή, ως προς τη συμμετοχή στις εξετάσεις, την πιστοποίηση των ακροάσεων των φοιτητών από τους καθηγητές. Υποστήριξε μάλιστα ότι σε καμιά χώρα της Κεντρικής Ευρώπης οι καθηγητές δεν υποχρεούνταν να εκδώσουν σύγγραμμα. Η πρόταση αυτή της Επιτροπής τελικά δεν επέφερε την τροποποίηση, ως προς το θέμα των συγγραμμάτων, των προβλέψεων του πανεπιστημιακού Οργανισμού του 1911. Βλ. Στο ίδιο, σ. 146-150,

⁵⁵⁹ Α.Ν. 96/1967 «Περί καθορισμού τρόπου δωρεάν διαθέσεως βιβλίων εις τους φοιτητάς και σπουδαστάς ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1967-68», 7/11 Αυγούστου 1967, (Φ.Ε.Κ. 140, τχ. Α').

⁵⁶⁰ Α.Ν. 550/1968 «Περί παροχής δανείων και δωρεάν διαθέσεως συγγραμμάτων εις τους φοιτητάς των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 16/25 Σεπτεμβρίου 1968, (Φ.Ε.Κ 214, τχ. Α').

⁵⁶¹ Β.Δ. 95/1969 «Περί δωρεάν διαθέσεως παρά του Κράτους εις τους φοιτητάς και σπουδαστάς των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων τών διά την διδασκαλία των αναγκαιούντων συγγραμμάτων», 10/15 Φεβρουαρίου 1969, (Φ.Ε.Κ 25, τχ. Α').

εξετάσεις) και να γίνουν βιβλιοπωλεία⁵⁶². Σε περίπτωση ανάγκης το έργο της διανομής να συνεπικουρηθεί από φοιτητές ή από τη ΔΕΣΠΑ ή από πανεπιστημιακούς βοηθούς. Ο Ιωάν. Κούλης, κοσμήτορας της Νομικής, κοινοποίησε έγγραφο προς τη Σύγκλητο με το οποίο τόνισε ότι δεν υπήρχε επαρκής χώρος εντός των γραμματειών για τη διανομή, ούτε η λύση ήταν τα γραφεία των καθηγητών. Επιπλέον, υπήρχε τάση για «ἀπαλλοτριώσιν τῶν οἰκονομικῶν δικαιωμάτων τῶν Καθηγητῶν ἐπὶ τῶν συγγραμμάτων των», τα οποία αποτελούσαν για τους τελευταίους έργο ζωής⁵⁶³. Το Φεβρουάριο του 1969, όταν έληγε και η προθεσμία για συγγραφή και υποβολή συγγραμμάτων, ο κοσμήτορας της Φυσικομαθηματικής σχολής Γ. Τσατσάς ζήτησε απλώς την παράταση της προθεσμίας μέχρι τα τέλη του Ιουνίου διότι ήταν αφενός αδύνατο για τους καθηγητές να είχαν ολοκληρώσει τη συμβατική τους υποχρέωση, αφετέρου οι φοιτητές διαμαρτύρονταν καθότι τα στερούνταν⁵⁶⁴.

Στη συνέχεια η Σύγκλητος εξουσιοδότησε τον καθηγητή Ι. Κούλη να συντάξει υπόμνημα. Έτσι, από τον τελευταίο συντάχθηκε και υποβλήθηκε προς τη Σύγκλητο το «Σχέδιον Ὑπομνήματος Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς διατιμῆσεως τῶν πανεπιστημιακῶν συγγραμμάτων»⁵⁶⁵. Σε αυτό αναφέρονταν ότι:

α) οι Πανεπιστημιακοί καθηγητές στην αλλοδαπή δεν είχαν την υποχρέωση συγγραφῆς πανεπιστημιακού συγγράμματος του μαθήματος που διδάσκουν, αλλά υποδεικνύουν 3-5 εγχειρίδια συναφή με το περιεχόμενο του μαθήματος,

β) το κόστος της μετάφρασης, άρα και της τιμῆς πώλησης των βιβλίων των διεθνῶς καταξιωμένων καθηγητῶν ήταν πολύ μεγαλύτερο,

γ) τα συγγράμματα ήταν περιουσιακό στοιχείο του συγγραφέα-καθηγητή και δεν μπορεί να διατίθενται σε εξευτελιστικές τιμές, «δὲν ἀποτελεῖ βιομηχανικόν προϊόν»⁵⁶⁶, για το λόγο ότι ένας πανεπιστημιακός καθηγητής ήταν μέχρι τα 45 του χρόνια πέννητας,

δ) οι καθηγητές δεν μπορούσαν και δεν είχαν τη δυνατότητα της διανομῆς από τους ίδιους των πανεπιστημιακῶν συγγραμμάτων,

ε) υπήρξε και κατά το παρελθόν καταχρήσεις και εμπορία από τους καθηγητές των συγγραμμάτων τους,

στ) τα συγγράμματα, λόγω της χαμηλῆς τιμῆς κοστολόγησής τους από το κράτος -και αποζημίωσης των καθηγητῶν- θα μοιάζουν με

⁵⁶² Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1968-69, Συνεδρία 12^η, 10 Δεκεμβρίου 1968 (Πρυτανεία Στ. Γ. Κορρέ), σ. 2 (446).

⁵⁶³ Στο ίδιο, σ. 4-5 (448-449).

⁵⁶⁴ Στο ίδιο, Συνεδρία 20^η, 18 Φεβρουαρίου 1969, σ. 2 (967).

⁵⁶⁵ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α., Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1968-69, Συνεδρία 21^η, 4 Μαρτίου 1969 (Πρυτανεία Στ. Γ. Κορρέ), σ. 149-154 (1210-1215).

⁵⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 150 (1211).

σημειώσεις πανεπιστημιακής διδασκαλίας και επιπλέον η φωτοτύπησή τους δεν τα καθιστά δυναμικά ως προς το περιεχόμενό τους

ζ) οι καθηγητές θα έχουν κίνητρο να φύγουν στην αλλοδαπή, όπου οι μισθοί τους ήταν 40-60.000 δραχμές το μήνα και το Πανεπιστήμιο δεν θα μπορούσε έτσι να καταστεί ανταγωνιστικό,

η) δεν αποτελούσε κοινωνική δικαιοσύνη η ίση μεταχείριση πλούσιων και φτωχών φοιτητών, καθότι τα συγγράμματα καθορίζονταν δωρεάν για όλους τους φοιτητές. Για τους πλούσιους το δωρεάν σύγγραμμα απέβαινε βάρος στο προϋπολογισμό και κάλυψη δαπανών «διά τήν φοίτησίν των εις NIGHT CLUB»⁵⁶⁷. Άρα αποτελούσε κομμάτι της πολυτελούς διαβίωσής τους.

Ο Θ. Παπακωνσταντίνου αντέκρουσε τα επιχειρήματα των καθηγητών του ΕΚΠΑ, όπως διατυπώθηκαν στο υπόμνημα του Κοσμήτορα της Νομικής Ι. Κούλη με τα παρακάτω επιχειρήματα:

α) ως προς το ότι δεν είναι στα καθήκοντα των καθηγητών η έκδοση συγγραμμάτων επικαλέστηκε τα άρθρα 54 και 259 του Οργανισμού του 1932. Σύμφωνα με το πρώτο κάποιος διοριζόταν καθηγητής όταν είχε δημοσιεύσει πραγματείες οι οποίες προάγουν την επιστήμη και σύμφωνα με το δεύτερο προβλεπόταν ειδική πίστωση στον προϋπολογισμό του Πανεπιστημίου. Επιπλέον, επικαλέστηκε την ΙΕ΄ Συντακτική Πράξη του 1967, όπου τόσο οι τακτικοί, όσο και οι έκτακτοι καθηγητές μέσα σε δεκαοκτώ μήνες από την ισχύ της υποχρεούνταν να εκδώσουν σύγγραμμα το οποίο θα περιείχε τις παραδόσεις του κύριου μαθήματος της Έδρας,

β) αν δεν είχαν την υποχρέωση για την έκδοση συγγραμμάτων «δέν θά ἦτο δυνατή ἡ πραγματοποίησις τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Καθηγητοῦ ὑποστηριζομένου, τῆς παραπομπῆς δηλ. τῶν φοιτητῶν ἑῖς τρία, τέσσερα ἢ πέντε ἐκ τῶν κυκλοφορούντων δι' ἕκαστον ἐπιστημονικόν κλάδον ἔγχειριδίων» δοθέντος, ὅτι δέν θά ἐκυκλοφόρουν τοιαῦτα ἔγχειρίδια, ἐκτός ἐάν ἡ παραπομπή αὕτη ἀφορᾷ ἔγχειρίδια συγγραφέντα παρά μή Καθηγητῶν»⁵⁶⁸.

γ) σχετικά με τη χαμηλή τιμή αποζημίωσης των καθηγητών για τα συγγράμματά τους από την Κυβέρνηση, υποστήριξε ότι με τη διανομή μεγάλου αριθμού αντιτύπου συγγραμμάτων σε μικρό χρονικό διάστημα οι καθηγητές μπορούσαν να εισπράξουν χρήματα τα οποία με το προηγούμενο σύστημα θα εισέπρατταν σε τέσσερα με πέντε ή και περισσότερα χρόνια⁵⁶⁹.

Ο πρύτανης κατά τη συνεδρία της Συγκλήτου υποστήριξε ότι ο υπουργός δεν απάντησε στην ουσία του υπομνήματος του Ιω. Κούλη,

⁵⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 153 (1214).

⁵⁶⁸ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69, Συνεδρία 27^η, 22 Απριλίου 1969 (Πρυτανεία Στ. Γ. Κορρέ), σ. 18 (1462).

⁵⁶⁹ Στο ίδιο

ενώ ο τελευταίος υποστήριξε ότι τα νομικά επιχειρήματα του υπουργού, ως προς την υποχρέωση των καθηγητών να εκδώσουν συγγράμματα δεν ήταν βάσιμα.

Τα μέλη της Συγκλήτου τόνισαν ότι η υποχρέωση της συγγραφής συγγράμματος αντέβαινε στη δυναμική της διδασκαλίας, η οποία άλλαζε κάθε χρόνο από κάθε καθηγητή. Καθιστούσε τη διδασκαλία περισσότερο στατική καθότι οι καθηγητές θα έτειναν να προσαρμόζουν το περιεχόμενο της διδασκαλίας τους στην ύλη των πανεπιστημιακών σημειώσεων. Στη δυναμική της διδασκαλίας, σύμφωνα με τους ίδιους, συνεισέφεραν και οι σημειώσεις τις οποίες τηρούσαν οι φοιτητές, οι οποίοι προσέρχονταν τακτικά στα μαθήματα. Έτσι, επέμεναν περισσότερο στη διδασκαλία σε σχέση με την έρευνα και τη συγγραφή, κατά την άσκηση του έργου του πανεπιστημιακού καθηγητή.

Ο Σπ. Μαρινάτος σε μακροσκελή εισήγησή του συγκατατέθηκε με τις παραπάνω θέσεις σημειώνοντας ότι «οι διασημότεροι καθηγηταί εις τον κόσμον δεν εξέδωσαν συγγράμματα δια τους φοιτητάς»⁵⁷⁰. Κατά τον ίδιο, «ὁ ὀρισμός τῆς καθηγεσίας εἶναι, ὅτι δίδεται ὡς ἀμοιβή εἰς τὸν προάγοντα τὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἐπιστήμην» και ότι «ὁ προορισμός μας εἶναι νά διδάξωμεν τοὺς νέους τὴν ἔρευναν καὶ ὄχι τὴν ἀποστήθισιν ἐξεταστικῶν συνταγῶν»⁵⁷¹. Συνέδεσε το θέμα των συγγραμμάτων με την υποχώρηση της κυβέρνησης στις αξιώσεις των φοιτητών, και μάλιστα «των κακῶν φοιτητῶν»⁵⁷². Αν και δεν αρνήθηκε «την κακὴν χρῆσιν των συγγραμμάτων ἀπὸ οικονομικῆς πλευρᾶς ἐκ μέρους ὀλίγων καθηγητῶν», κατά τον ίδιο, το μέτρο ἦρθε σε συνέχεια κυβερνητικῶν μέτρων, ὅπως η αύξηση του αριθμοῦ των εισακτέων και η ίδρυση και νέων Πανεπιστημίων στην περιφέρεια, με αμφιβόλου ποιότητας προσωπικό και υποδομές τα οποία οδήγησαν σε πτώση της στάθμης του Πανεπιστημίου, ὄντας και συνέπειες της δωρεάν παιδείας. Η δωρεάν παιδεία κατά τον ίδιο «ἦτο κακὸν μορμολύκειον»⁵⁷³. Έτσι, πρότεινε α) να προστεθεί ένα ακόμη ἔτος στη μέση βαθμίδα, καθότι οι υποψήφιοι δαπανοῦν στα φροντιστήρια αυτό το χρόνο, β) να μειωθεί ο αριθμός των φοιτητῶν και των ἰδίων των πανεπιστημιακῶν ιδρυμάτων- μιας και πρέπει οι κυβερνῶντες να αντισταθῶν σε κοινωνικὲς πιέσεις και γ) ἀκόμη και να διαβάζουν οι φοιτητές ἀπὸ ξένα συγγράμματα «ἀφοῦ κατὰ νόμον ὀφείλουν [το 1969] νά γνωρίζουν μίαν ξένην γλῶσσαν»⁵⁷⁴.

Οι καθηγητές της συγκλήτου ανησυχούσαν καθότι, μέχρι την ημέρα της συνεδρίασης δεν είχε ολοκληρωθεί η αποτίμηση της αποζημίωσης των συγγραμμάτων. Έτσι, ο Ιωάννης Αιλιανός εξέφρασε τη

⁵⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 20 (1464)

⁵⁷¹ Στο ίδιο, σ. 24 (1468)

⁵⁷² Στο ίδιο, σ. 20 (1464).

⁵⁷³ Στο ίδιο, σ. 24 (1468).

⁵⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 24α (1469).

θέση να παραμείνει η δωρεάν παιδεία «ἀλλά νά πληρώνουν οἱ φοιτηταὶ τὰ συγγράμματα τῶν Καθηγητῶν»⁵⁷⁵.

Ἡ Σύγκλητος αποφάσισε νὰ στείλει νέο ἔγγραφο στο Ὑπουργεῖο Παιδείας στο ὁποῖο νὰ διατυπώνονται οἱ θέσεις τῶν καθηγητῶν τῆς σχετικὰ με τὴ δωρεάν διάθεση τῶν συγγραμμάτων.

Τελικά, αὐτὸ το ὁποῖο θεσπίστηκε, προκειμένου νὰ θεραπευτοῦν οργανωτικὲς ἀρρυθμίες, ἦταν ὁ τρόπος καὶ ἡ χρονικὴ συγκυρία ἐκδόσης, διάθεσης καὶ διανομῆς τῶν συγγραμμάτων. Συγκεκριμένα, με βάση τὸ Β.Δ 95/69, ὁ κάθε καθηγητὴς κατὰ τὴ λήξη τοῦ διδακτικοῦ ἔτους ἔπρεπε νὰ γνωστοποιήσει τὰ διδασκόμενα ἀπὸ αὐτὸν μαθήματα καθὼς καὶ τὰ συγγράμματα με τὰ ὁποῖα θὰ τα υποστήριζε. Με τὴν ἐναρξὴ τοῦ νέου διδακτικοῦ ἔτους ἔπρεπε νὰ παραδώσει συγγράμματα σὲ ἴσο ἀριθμὸ με τοὺς ἐγγραφέντες φοιτητὲς στο ἀντίστοιχο ἔτος, ἀλλιῶς νὰ ἐξουσιοδοτήσει τὸ ὑπουργεῖο Παιδείας νὰ προβεῖ στὶς ἀπαραίτητες ἐνέργειες⁵⁷⁶. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ὁ κοσμήτορας τῆς κάθε σχολῆς, μέχρι τὶς 30 Ὀκτωβρίου τοῦ διδακτικοῦ ἔτους ἔπρεπε νὰ γνωστοποιήσει ἀρμοδίως τὸν τίτλο, τὴν ἐκτασὴ καὶ τὸ εἶδος τῆς ἐκδόσης τῶν συγγραμμάτων τὰ ὁποῖα παραδόθηκαν στὴ γραμματεία κάθε σχολῆς προκειμένου νὰ προβεῖ σὲ ἀποζημίωση τὸ κράτος κατόπιν ἀπόφασης τοῦ ὑπουργοῦ Παιδείας⁵⁷⁷.

Περιπτώσεις ἀπειθαρχίας, ὡς πρὸς τὴν υποχρεωτικότητα τῆς συγγραφῆς καὶ ἐκδόσης συγγραμμάτων υπῆρξαν καὶ ἀργότερα. Χαρακτηριστικά, καθηγητὴς τῆς Φυσικομαθηματικῆς, χωρὶς νὰ ἀναφέρεται τὸ ὄνομά του, διατύπωσε καὶ αὐτὸς μετὰ τὸ 1971 τὴν ἀποψη ὅτι τὰ συγγράμματα δὲν ἦταν δυνατό νὰ ἀντικαταστήσουν τὶς «ἀπὸ ἐδρας παραδόσεις» καὶ γιὰ αὐτὸν τὸ λόγο δὲν ἦταν στὶς προθέσεις τοῦ νὰ ἐκδώσει σύγγραμμα, οἱ δὲ φοιτητὲς «δέον ὅπως παρακολουθοῦν τὰς παραδόσεις καὶ κρατοῦν σημειώσεις»⁵⁷⁸. Τὰ μέλη τῆς Συγκλήτου τόνισαν στὸν καθηγητὴ, προκειμένου σαφῶς νὰ τὸν συνειτίσουν, ὅτι ἡ παραπάνω πρόθεσή του ἀντίκειται στο ἀρθρο 9 τῆς ΙΕ' Συντακτικῆς Πράξης τοῦ 1967.

Τὸ ζήτημα τῶν συγγραμμάτων ἐντάχθηκε στὴν μακρὰ γενεαλογία τῆς συζήτησης γιὰ τὴν υποχρεωτικότητα τῆς συγγραφῆς διδακτικῶν ἐγχειριδίων ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς, οἱ ὁποῖοι ἐπέμεναν στὴν αὐτονομία τοῦ πεδίου τοὺς τόσο ὡς πρὸς τὸν τρόπο διδασκαλίας κατὰ τὴν καθηγεσία τους, ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐν γένει αὐτονομία τοὺς ἐναντὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιλογῶν τῆς πολιτείας. Ὅταν τέθηκε τὸ θέμα τῆς υποχρεωτικῆς συγγραφῆς συγγραμμάτων, οἱ πανεπιστημιακοὶ καθηγητὲς υπογράμμισαν

⁵⁷⁵ Στο ἴδιο.

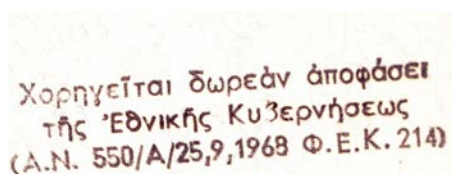
⁵⁷⁶ Β.Δ 95/1969, ὁ.π., ἀρθρο 1, παρ. 3.

⁵⁷⁷ Στο ἴδιο, ἀρθρο 1, παρ. 4.

⁵⁷⁸ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεΐα Καισ. Ἀλεξόπουλου), Συνεδρία 50^η, 25 Ἰανουαρίου 1972, σ. 2 (1248).

την εναλλακτική υποχρέωση της διδασκαλίας. Στη συγγραφή και στην έρευνα αντιπαρατέθηκαν με την εναλλακτική παράδοση της διδασκαλίας.

Ο θεσμός του ενός και δωρεάν συγγράμματος στα Α.Ε.Ι της χώρας ήρθε από μια δικτατορική κυβέρνηση. Όπως από μια δικτατορική διακυβέρνηση, αυτή του Ι. Μεταξά θεσμοθετήθηκε το ένα και μοναδικό εγκεκριμένο σχολικό βιβλίο ανά μάθημα. Στην πορεία του χρόνου και ένεκα των επιταγών και των προβλέψεων για δωρεάν παιδεία, ο θεσμός του μοναδικού εγχειριδίου παρέμενε. Δηλαδή, ήρθε για να μείνει. Άρα, η δικτατορική πρόβλεψη, η οποία ως προς το δωρεάν επεξέτεινε τις προβλέψεις της κυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου. Τις επεξέτεινε μάλιστα εντός του πανεπιστημίου, σε μια χρονική συγκυρία κατά την οποία υπήρχε index απαγορευμένων βιβλίων, κάτι το οποίο καθιστούσε τη γνώση διαμέσου του μοναδικού συγγράμματος ακόμη πιο μονοπωλιακή, από πανεπιστημιακούς οι οποίοι δεν είχαν χαρακτηριστεί επικίνδυνοι για το καθεστώς ώστε να απολυθούν.

Χορηγείται δωρεάν απόφαση
της Εθνικής Κυβερνήσεως
(Α.Ν. 550/Α/25,9,1968 Φ.Ε.Κ. 214)

(Επιγραφή από σφραγίδα, η οποία έμπαινε στο εξώφυλλο των δωρεάν πανεπιστημιακών συγγραμμάτων έπειτα από τη σχετική νομοθετική ρύθμιση της δικτατορικής κυβέρνησης το 1968).

8. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ ΤΩΝ Α.Ε.Ι

Πριν γίνει αναφορά στις προτάσεις- πορίσματα επιτροπών για προτεινόμενες αλλαγές στη νομοθεσία που αφορούσε στη λειτουργία των πανεπιστημίων, θα παρουσιαστούν δύο προτάσεις από τα δύο μεγαλύτερα -και αρχαιότερα- Α.Ε.Ι της χώρας: το Ε.Κ.Π.Α και το Α.Π.Θ.

Το Μάιο του 1967 η Σύγκλητος του Ε.Κ.Π.Α πρότεινε επιμέρους αλλαγές στον πανεπιστημιακό Οργανισμό του 1932 (Ν. 5243/32). Καταρχάς, ως προς το άρθρο 50 του Οργανισμού του 1932 πρότεινε αλλαγή, με βάση την οποία ο αριθμός, το είδος καθώς και το περιεχόμενο τόσο των τακτικών, όσο και των έκτακτων αυτοτελών Εδρών, να καθορίζεται με Βασιλικό Διάταγμα. Με αυτόν τον τρόπο απελευθερωνόταν ο κλειστός αριθμός των εδρών της κάθε σχολής και επιπλέον ο τρόπος θέσπισης της αλλαγής ερχόταν σε αρμονία με τις έκτακτες θεσμικές παρεμβάσεις μιας δικτατορικής διακυβέρνησης.

Η πρόταση της Συγκλήτου έδινε περισσότερες αρμοδιότητες στην κάθε επιμέρους σχολή -την ενέπλεκε περισσότερο- ζητώντας τη σύμφωνη και όχι απλή γνώμη όπως στον Οργανισμό του 1932 ως προς:

- α) την ίδρυση νέων τακτικών και έκτακτων αυτοτελών εδρών,
- β) την κατάργηση ή τη μεταβολή του περιεχομένου τακτικής ή έκτακτης αυτοτελούς Έδρας πριν την έναρξη της διαδικασίας πλήρωσής της ή μετά από ματαίωση πλήρωσής της με Βασιλικό Διάταγμα,
- γ) την πλήρωση κενής Έδρας ή την ίδρυση τακτικής ή έκτακτης αυτοτελούς Έδρας⁵⁷⁹.

Αν δεν υπήρχε η πλειοψηφία των 2/3 του Συλλόγου των εκλεκτόρων της σχολής, η Σύγκλητος πρότεινε την έδρα να πληρώνει αυτός ο οποίος πλειοψηφούσε στην μία ή και στις δύο -κανονική και επαναληπτική- ψηφοφορία. Επιπλέον, και εδώ ήταν η διαφορά, αν ο υποψήφιος είχε τις μισές ψήφους θετικές και την πλειοψηφία των εισηγητών θεωρούνταν εκλεγής⁵⁸⁰.

Επιπλέον, σε περίπτωση ακύρωσης της εκλογής από τον Υπουργό, η διαδικασία μπορούσε να επαναληφθεί εντός ενός έτους από την ημερομηνία κοινοποίησης της ακυρωτικής πράξης του Υπουργού και όχι σε διάστημα ενός μηνός που ίσχυε από το 1932. Με αυτόν τον τρόπο

⁵⁷⁹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1966-67, Συνεδρία 26^η, 30 Μαΐου 1967 (Πρυτανεία Ιω. Β. Χρυσικού), σ. 45 (1100). Ως προς τη λοιπή διαδικασία πλήρωσης της κενωθείσας Έδρας, η διαδικασία παρέμενε η ίδια, όπως προβλεπόταν στο άρ. 55, παρ. 1 του Ν. 5243/1932. Βλ. *Ο νέος Οργανισμός του Πανεπιστημίου Αθηνών*, ό.π., σ. 16.

⁵⁸⁰ Παλαιότερα μπορούσε η σχολή να προτείνει το διορισμό «του ικανότερου εκ τῶν ὑποψηφίων» ως έκτακτο καθηγητή με εντολή διδασκαλίας του αντικειμένου της τακτικής Έδρας. Στο ίδιο, σ. 18

δινόταν στη σχολή μεγαλύτερη χρονική ευχέρεια για διερεύνηση της δυνατότητας για το προς εκλογή πρόσωπο.

Ως προς τα μαθήματα των τμηματικών εξετάσεων για κάθε σχολή, δε θα μπορούσαν να ήταν πάνω από έξι για τις τμηματικές εξετάσεις και όχι πάνω από οκτώ για τις πτυχιακές⁵⁸¹. Οι φοιτητές θα εξετάζονταν πρακτικά, γραπτά ή προφορικά, σύμφωνα με το πώς ήθελε η κάθε σχολή τον Ιούνιο και τον Οκτώβριο. Φοιτητής ο οποίος θα απορρίπτονταν σε δύο μαθήματα, θα απορρίπτονταν συνολικά στο έτος και την επόμενη χρονιά θα ενεγραφόταν στο ίδιο. Η διάταξη αυτή θα ίσχυε ακόμη και για το τελευταίο έτος κάθε σχολής. Μόνο ο φοιτητής ο οποίος απορριπτόταν σε ένα και μόνο μάθημα θα είχε τη δυνατότητα να μεταφέρει το μάθημα στο επόμενο έτος. Αν όμως απορριπτόταν εκ νέου στο μάθημα αυτό, κατά την εξεταστική της κανονικής περιόδου, έπρεπε να κάνει επανεγγραφή.

Προτάθηκε ακόμη η ίδρυση γραφείου επικοινωνίας γονέων και κηδεμόνων των φοιτητών του Πανεπιστημίου καθώς και Γραφείο Διεθνών Σχέσεων του εν λόγω ιδρύματος.

Τέλος, η Επιτροπή έκανε πρόταση στη νέα κυβέρνηση, εφόσον αυτή σκεπτόταν να μεταβάλει τα όσα ίσχυαν για το θεσμό του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου, να οργανωθεί προπαρασκευαστικό έτος στα Πανεπιστήμια, με δύο τμήματα: Θετικών και Θεωρητικών επιστημών. Στο προπαρασκευαστικό έτος θα δίδασκαν υφηγητές, επιμελητές και πανεπιστημιακοί βοηθοί. Οι επιτυχόντες στις εξετάσεις, οι οποίες θα γίνονταν στο τέλος του έτους ενώπιον καθηγητών, θα εγγράφονταν στις αντίστοιχες σχολές. Σύμφωνα με τη λογική της πρότασης αυτής α) θα απαλλάσσονταν οι γονείς από μεγάλο οικονομικό βάρος και β) θα δοθεί η δυνατότητα στο Πανεπιστήμιο «νά δημιουργήσει φυτώριον έπιστημόνων διαδόχων τῶν Καθηγητῶν»⁵⁸².

α. Το Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας

Το *Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας*, καίτοι ως θεματική δε σχετίζεται άμεσα με τη δομή των πανεπιστημίων της χώρας, αποτέλεσε το πρώτο θεσμοθετημένο συμβουλευτικό σώμα για τη χάραξη της εκπαιδευτικής πολιτικής. Εισήχθη ως εναλλακτική λύση στη συζήτηση του Συνταγματικού κειμένου του 1968, έπειτα από αντιδράσεις και συζητήσεις της αντίστοιχης παραγράφου του αρχικού σχεδίου, του

⁵⁸¹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1966-67, Συνεδρία 26^η, 30 Μαΐου 1967 (Πρυτανεία Ιω. Β. Χρυσικού), σ. 48 (1100γ). Με τον Οργανισμό του 1932 ίσχυε τρία και πέντε μαθήματα αντίστοιχα. Βλ. *Ο νέος Οργανισμός του Πανεπιστημίου Αθηνών*, ό.π., σ. 49.

⁵⁸² Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1966-67, Συνεδρία 26^η, 30 Μαΐου 1967 (Πρυτανεία Ιω. Β. Χρυσικού), σ. 49 (1100δ).

σχετικού με τις αρμοδιότητες του *Συμβουλίου του Έθνους* ως οργάνου χάραξης των γενικών αρχών της εκπαιδευτικής πολιτικής. Σκοπός του ήταν να αντικαταστήσει το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο ως γνωμοδοτικό και συμβουλευτικό όργανο της εκπαίδευσης. Ήταν τόση η εκπεφρασμένη αντίδραση στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964-65 και των προσώπων που την υλοποίησαν ώστε το όργανο προβλέφθηκε με σκοπό ώστε «να υπάρξει ένας νυκτοφύλαξ, ένα όργανον τὸ ὁποῖον νὰ ἐποπτεύῃ» διότι «δὲν ἤμπορεῖ ὁ ὁποιοσδήποτε Παπανοῦτσος νὰ καθορίζῃ τὴν πολιτικὴν ἐπὶ τῆς Παιδείας»⁵⁸³. Το Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας δεν άσκησε αποφασιστικές αρμοδιότητες κατά την εξεταζόμενη περίοδο και δεν τέθηκε σε σχετική συζήτηση από τα μέλη της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η πλειοψηφία του υπουργικού συμβουλίου αποφάσισε τη θεσμοθέτηση ως συμβουλευτικού οργάνου του Εθνικού Συμβουλίου Παιδείας, το οποίο παρά την εισαγωγή του με κοινό νόμο και με σκοπό να «γνωμοδοτεῖ ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν γενικῶν γραμμῶν τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς παιδείας [...] ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀξιῶν καὶ παραδόσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ»⁵⁸⁴ εν τη γενέσει του μάλλον είχε συντηρητικό και

⁵⁸³ Κατά την άποψη των μελών της κυβέρνησης Π. Πιπινέλη και Α. Ματθαίου αντίστοιχα. Βασιλείον της Ελλάδος- Υπουργικόν Συμβούλιον.(1969). *Εστενογραφημένα πρακτικά του Νέου Συντάγματος 1968*. (Προεδρία Γ. Παπαδόπουλου). Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, σ. 127, 125. Το φόβητρο του Ευ. Παπανούτσου, ο οποίος θα μπορούσε και στο μέλλον προσωπικά να παρέμβει και να καθοδηγήσει κατά το δοκούν και πέρα από συλλογικές προϋποθέσεις τα εκπαιδευτικά πράγματα του τόπου, εμφανίστηκε πάλι από τους δικτάτορες κατά τη συζήτηση του άρθρου του σχετικού με τη γλώσσα. Τότε το επικαλέστηκε αρκετές φορές ο συγγενής εξ αγχιστείας του Α. Ματθαίου, υπουργός Συντονισμού Ν. Μακαρέζος. Στο ίδιο, σ. 577, 596.

⁵⁸⁴ Ν.Δ 793/1970 «Περί Εθνικού Συμβουλίου Παιδείας», 1 Ιανουαρίου 1971, (Φ.Ε.Κ 1, τχ. Α'). Το Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας αποτελούνταν σύμφωνα με το παραπάνω, από τα εξής μέλη:

- α) τον αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος, ως πρόεδρο,
- β) τον πρόεδρο του Συνταγματικού Δικαστηρίου,
- γ) τον αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων,
- δ) τον πρόεδρο της Ακαδημίας Αθηνών,
- ε) τον πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών,
- στ) τον πρύτανη του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης,
- ζ) τον πρύτανη του Εθνικού Μετσοβείου Πολυτεχνείου,
- η) τον αρχαιότερο γενικό επιθεωρητή μέσης εκπαίδευσης και
- θ) τον αρχαιότερο γενικό επιθεωρητή στοιχειώδους εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τον Δ. Χαραλάμπους, ο θεσμός αυτός, τόσο λόγω της σύνθεσής του, όσο και των παραδοσιακών ιδεολογικών πλαισίων εντός των οποίων οριζόταν να δράσει, προοριζόταν «να λειτουργήσει ως τροχοπέδη σε ενδεχόμενη κυβερνητική αλλαγή και πάνω απ' όλα να διαφυλάξει τον ιδεολογικό προσανατολισμό της εκπαίδευσης», καθότι προοριζόταν να προεδρεύσει σε αυτό ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και μέσω αυτής της προεδρίας να γίνει «με τον επισημότερο τρόπο, [η] αναγνώριση του ρόλου της εκκλησίας ως εγγυητή και θεματοφύλακα των εκπαιδευτικών πραγμάτων και στη νέα φάση του μεταπολεμικού κράτους». Χαραλάμπους, Δ. (1990), όπ.π., σ. 273. Επίσης, σε αυτόν προβλεπόταν, κατά ιεραρχική δομή η ηγεσία και των πνευματικών ιδρυμάτων της χώρας, μηδὲ του Ε.Κ.Π.Α εξαιρουμένου, όπως λάθος υποστηρίζει ο Κ. Κριμπάς. Σχετικά βλ. τ.ί. (1998). Η ανώτατη παιδεία τον καιρό της χούντας, περ. *Αντί*, τχ. 653, σ. 51. Άρα η ασφαλής προσήλωση στην παράδοση μέσω της ιεραρχίας. Με άλλον τρόπο

διακοσμητικό χαρακτήρα. Παρά τη θέσμισή του και την πρόβλεψη, πέρα από τη στελέχωση και για τη λειτουργική στελέχωσή του, τελικά δεν άρχισε ποτέ τις εργασίες του. Θεσμοθετήθηκε σε μια περίοδο όπου το καθεστώς πήρε μέτρα φιλελευθεροποίησης. Ήδη, από τα μέσα του 1970 προβλέφθηκε με βάση δύο νομοθετικά διατάγματα⁵⁸⁵ η Συμβουλευτική Επιτροπή, ως όργανο το οποίο και αυτό θα παρείχε συμβουλευτικό ρόλο στην κυβέρνηση, σε μια συγκυρία όπου η στρατοκρατική διακυβέρνηση προχωρούσε χωρίς να υπάρχει Βουλή. Χαρακτηριστικά επίσης και στο πνεύμα φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος, στο ίδιο Φ.Ε.Κ με την ίδρυση του Εθνικού Συμβουλίου Παιδείας, υπήρχαν επίσης νομοθετικά διατάγματα χαλάρωσης όσων προβλέπονταν μετά την αρχική απριλιανή επιβολή σχετικά με την κατάσταση πολιορκίας, τα σωματεία, τις δημόσιες συναθροίσεις, τα πολιτικά κόμματα. Γενικότερα υπήρχαν μέτρα φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος σε μια συγκυρία κατά την οποία η δικτατορική κυβέρνηση αισθανόταν ισχυρή, δεν κινδύνευε άμεσα να πέσει από την εξουσία, ούτε χρειαζόταν η επίκληση του «αόρατου εχθρού». Το Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας τελικά δεν τέθηκε σε λειτουργία και η κυβέρνηση περίμενε μάλλον την Επιτροπή Παιδείας, στα μέσα της ίδια χρονιάς προκειμένου να αρχίσει τις εργασίες της και να παράξει προτάσεις. Κατά συνέπεια δεν έδωσε προτάσεις οι οποίες θα μπορούσαν να προκαλέσουν τουλάχιστον την αντίδραση στους εκπαιδευτικούς θεσμούς.

β. Νέος τρόπος εκλογής των πρυτανικών αρχών

Το 1970, με βάση το Ν.Δ 672/70, η πολιτική ηγεσία της χώρας, μέσα από τις δυνατότητες τις οποίες έδινε η πολιτική συγκυρία την οποία παρουσιάσαμε λίγο πριν, με απόφαση του υπουργικού συμβουλίου επενέβη στον τρόπο εκλογής -καλύτερα καθόρισε τον τρόπο επιλογής των πρυτανικών αρχών- στα Α.Ε.Ι της χώρας. Κατά συνέπεια παρενέβη ακόμη περισσότερο στον τρόπο διοίκησής τους. Οι πρυτανικές αρχές αποτελούνταν από το σημείο εκείνο και έπειτα από τον πρύτανη και τους δύο αντιπρυτάνεις, και είχαν διάρκεια θητείας τριών ετών. Έτσι, ο θεσμός του προπρύτανη καταργήθηκε. Οι αρμοδιότητες του τελευταίου

από αυτόν τον οποίο επιβλήθηκαν πολιτικά και αναρριχηθήκαν στην εξουσία οι συνταγματάρχες.

⁵⁸⁵ Το πρώτο ήταν το Ν.Δ. 499/1970 «Περί συστάσεως Συμβουλευτικής Επιτροπής επί της καταρτίσεως των Νομοθετικών Διαταγμάτων», 10 Απριλίου 1970, (Φ.Ε.Κ 84, τχ. Α') και το δεύτερο ήταν το Ν.Δ. 675/1970 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Ν.Δ 499/ 70 'Περί συστάσεως Συμβουλευτικής Επιτροπής επί της καταρτίσεως των Νομοθετικών Διαταγμάτων'», 19-21 Σεπτεμβρίου 1970, (Φ.Ε.Κ 195, τχ. Α') με το οποίο ο Γ. Παπαδόπουλος αποκτούσε περαιτέρω αρμοδιότητες στην εκλογή των μελών του σώματος.

δίνονταν στους δύο αντιπρυτάνεις. Η εκλογή των πρυτανικών αρχών προβλέφθηκε να διενεργείται από τη γενική συνέλευση των τακτικών καθηγητών, το πρώτο δεκαήμερο κάθε Μαΐου. Η καινοτομία του νομοθετήματος είχε να κάνει με τη δυνατότητα του υπουργού να επιλέγει τον πρύτανη και τους δύο αντιπρυτάνεις κάθε ιδρύματος από τρεις επιλογές για κάθε θέση, τους οποίους θα επέλεγε μέσα από ψηφοφορία της γενικής συνέλευσης των τακτικών καθηγητών. Κάτι αντίστοιχο ίσχυε, με βάση τον Καταστατικό χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδας κατά την εκλογή των Μητροπολιτών. Ο υπουργός Παιδείας έπρεπε να ανακοινώσει, εντός δέκα ημερών από τη διαβίβαση σε αυτών των ονομάτων, με Β.Δ τα ονόματα του πρύτανη και των δύο αντιπρυτάνεων του κάθε ιδρύματος, που θα επέλεγε για μια τριετία.

Κατά την επιλογή του υπουργού ο νομοθέτης τόνιζε ότι «δέον ὅπως ἀσκῇ κρίσιμος ἐπιρροὴν ἢ ἐν γένει καταλληλότης αὐτῶν διὰ τὰ ὡς ἄνω ἀξιώματα καὶ οὐχί ἢ προέλευσις αὐτῶν ἐξ ὠρισμένης Σχολῆς»⁵⁸⁶. Ο πρύτανης και οι αντιπρυτάνεις θα έπρεπε να είχαν ηλικία τέτοια που θα τους επέτρεπε να ασκήσουν το αξίωμά τους καθόλη την τριετία. Οι αντιπρυτάνεις είχαν το δικαίωμα να καταστούν υποψήφιοι για το αξίωμα του πρύτανη, μαζί με τους τακτικούς καθηγητές του κάθε ιδρύματος. Τριετής οριζόταν και η θητεία των κοσμητόρων των επιμέρους Σχολών. Η κάθε σχολή επέλεγε δύο υποψήφιους για το αξίωμα του κοσμήτορα. Ο υπουργός επέλεγε τον έναν και τον διορίζε με Β.Δ. Η εφαρμογή του νομοθετήματος ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 1970, ενώ η θητεία των προηγούμενων πρυτανικών αρχών έληγε στις 31 Οκτωβρίου 1970.

Ο τότε υπουργός Παιδείας Νικόλαος Σιώρης⁵⁸⁷ δήλωνε στον τύπο της εποχής ότι με το παραπάνω νομοθέτημα «πραγματοποιείται ἡ ἀλλαγὴ ἐνός καθετῶτος, τὸ ὅποῖον ἀπετέλει ἐλληνικὴν ἰδιοτυπίαν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἰσχύοντα εἰς τὰ μεγάλα ξένα Πανεπιστήμια». Θεωρούσε ανεπαρκή τη μονοετή θητεία των πρυτανικών αρχών που ίσχυε μέχρι τότε, καθότι ήταν «ἐντελῶς ἀδύνατον πλέον νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὸ ἔργον των, πρυτανικαὶ ἀρχαὶ βραχυτάτης θητείας, αἱ ὅποια μόνις ἐνημερωθοῦν πλήρως ἐπὶ τῶν προβλημάτων πρέπει νὰ ἀποχωρήσουν λόγῳ λήξεως τῆς θητείας»⁵⁸⁸. Κατά τον ίδιο, η διεύρυνση των πανεπιστημίων και οι νέες κοινωνικές και επιστημονικές ανάγκες απαιτούσαν μακροχρόνιο σχεδιασμό, κάτι το οποίο εξήγγειλαν ευρύτερα οι κυβερνώντες σε εκείνη τη συγκυρία, στην προσπάθειά τους να δείξουν

⁵⁸⁶ Ν.Δ 672/1970 «Περὶ ἐκλογῆς των Πρυτανικῶν Ἀρχῶν καὶ των Κοσμητόρων των Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων», 14 Σεπτεμβρίου 1970, (Φ.Ε.Κ 188, τχ. Α'), ἀρθρο 2 παρ. 2.

⁵⁸⁷ Το βιογραφικό του βλ. στο Παράρτημα.

⁵⁸⁸ Βλ. Ο υπουργός θα επέλεγε τους πρυτάνεις των ανωτάτων σχολών κατά το σύστημα εκλογής των μητροπολιτών, *Το Βήμα*, 15 Σεπτεμβρίου 1970 καθώς επίσης και Τριετής η θητεία των πρυτάνεων από του Οκτωβρίου- Δηλώσεις του κ. Σιώρη, *Ελεύθερος Κόσμος*, 15 Σεπτεμβρίου 1970.

ότι έχουν μακρόπνοο σχέδιο για τη διακυβέρνηση της χώρας και προοπτική-ανάγκη για μακροχρόνια παραμονή στην εξουσία, πέρα από το έκτακτο της πρώτης περιόδου. Και αυτό με δεδομένο το ότι διένυαν μια φάση σχετικής σταθεροποίησης του καθεστώτος, έχοντας πετύχει κατευνασμό των κοινωνικών κινητοποιήσεων.

Στο Ε.Κ.Π.Α, με τη νέα διαδικασία, η πρυτανεία ανατέθηκε στον Κ. Αλεξόπουλο, καθηγητή της Φυσικομαθηματικής σχολής, ο οποίος όμως, για λόγους οι οποίοι θα αναφερθούν πιο κάτω, παραιτήθηκε το Νοέμβριο του 1972 και αντικαταστάθηκε από τον Α' αντιπρύτανη Κωνσταντίνο Τούντα. Για την περίοδο 1973-76 την πρυτανεία ανατέθηκε στον καθηγητή της Θεολογικής σχολής Αθανάσιο Χαστούπη, ο οποίος την άσκησε -μέσα στο ταραγμένο κλίμα της συγκυρίας- μέχρι το Φθινόπωρο του 1974.

Η παραπάνω αλλαγή στην θητεία των πρυτανικών αρχών αποτέλεσε τομή. Αποτέλεσε το τέλος της ενιαύσιας θητείας τους με βάση το παραδοσιακό σύστημα πρύτανης, αντιπρύτανης, προπρύτανης τρόπο εκλογής. Αυτή η ρύθμιση αντικαταστάθηκε από τον πρύτανη μαζί με τους αντιπρυτάνεις, οι οποίοι εκλέγονταν για περισσότερο χρονικό διάστημα προκειμένου να χαράξουν και να εφαρμόσουν πιο μακρόπνοο πρόγραμμα. Η αλλαγή αυτή δεν πρέπει να αφήσει ασχολίαστη την ωμή παρέμβαση της πολιτείας στον τρόπο εκλογής των πρυτανικών αρχών, καθότι αυτός παραδοσιακά ήταν αυτόνομος από τις παρεμβάσεις της πολιτείας και δεν καθοριζόταν από τον ορισμό του τρισυπόστατου κατά τον τρόπο εκλογής των αρχιερατικών αρχών της ανατολικής ορθόδοξης εκκλησίας, προκειμένου ο υπουργός να επιλέξει τον έναν. Επίσης, στο πνεύμα των παραπάνω παρεμβάσεων ήταν και ο διορισμός-και όχι η εκλογή- της προσωρινής (αν και με τριετή θητεία) συγκλήτου στο νεοσύστατο τότε Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Η διαδικασία εξέπεσε στο Συμβούλιο της Επικρατείας ως αντισυνταγματική με σκεπτικό την αυτοδιοίκηση των Α.Ε.Ι, έπειτα από προσφυγή του γιού του -απολυμένου από το δικτατορικό καθεστώς το 1968- Ιωάννη Κακριδή, Θεοφάνη το 1973⁵⁸⁹.

γ. Η πρόταση της Συγκλήτου του Α.Π.Θ

Τα παραπάνω (πρόταση του Ε.Κ.Π.Α, νέος τρόπος εκλογής των πρυτανικών αρχών των ιδρυμάτων) δεν αποτελούσαν ολοκληρωμένες παρεμβάσεις, ούτε καν ολοκληρωμένες προτάσεις για τα επιμέρους σοβαρά ζητήματα των ιδρυμάτων. Η πρώτη ολοκληρωμένη πρόταση η

⁵⁸⁹ Σχετικά βλ. πρόχειρα: Αλεξίου, Ν., Το συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε: Εκλέγονται, δεν διορίζονται οι Πανεπιστημιακοί Αρχαί. Δεκτάι οι προσφυγαί του καθηγητού κ. Θ.Ι. Κακριδή, *Το Βήμα*, Σάββατο 7 Ιουλίου 1973.

οποία δόθηκε στη δημοσιότητα διαμέσου του τύπου σε τρία διαδοχικά φύλλα⁵⁹⁰, για την «ανάμορφωσιν τῶν Ὀργανισμῶν σπουδῶν τῶν Σχολῶν αὐτοῦ», ἦρθε ἀπὸ τῆς Σύγκλητο τοῦ Α.Π.Θ τὸν Ιούνιο τοῦ 1970. Παρότι ἀφορούσε στὸ δεύτερο πανεπιστήμιο τῆς χώρας, ὅπως θὰ φανεῖ καὶ πιο κάτω, οἱ ἐπιμέρους θέσεις γιὰ τὴν ἀναμόρφωση τοῦ οργανισμοῦ εἶχαν ευρύτερες συνέπειες καὶ ενδιαφέρον.

Ἡ πρόταση ἐθετε καταρχὰς ὡς σκοπὸ νὰ προσαρμοστεῖ ἡ μόρφωση τῆς νέας γενιάς με τὰ δεδομένα τῆς εποχῆς. Παρόλα αὐτὰ διατηροῦσε σταθερὰ τὰ δύο βασικὰ στοιχεῖα τοῦ πανεπιστημίου. Πρῶτον, διατηροῦσε τὸ θεσμὸ τῆς ἐδρας, διὰ τῆς σιγῆς, χωρὶς νὰ γίνεταί ἀμεση ἀναφορὰ σε αὐτόν. Δεύτερον, ὡς διοικητικὴ μονάδα διατηροῦνταν ἡ σχολή, παρόλη τὴν οργάνωση τῶν σπουδῶν ἐντὸς τῆς σε τμήματα. Παράλληλα ἐβλεπε ὡς θετικὴ εξέλιξη, ἐντὸς τῆς διατήρησης τοῦ θεσμοῦ τῆς σχολῆς, τὴ δημιουργία αρκετῶν νέων τμημάτων καθὼς καὶ τὴ δημιουργία καὶ νέων σχολῶν μέσα ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ἀναδιάρθρωση ἐπιμέρους τμημάτων, χωρὶς νὰ τὰ κατονομάζει. Τὰ τμήματα τὰ ἐβλεπε «ἐντὸς τοῦ ἐνυτέρου ἐπιστημονικοῦ τομέως τῆς Σχολῆς»⁵⁹¹ καὶ σαφῶς ὑπὸ τῶν σχολῶν. Επιπλέον, ἡ οργάνωση τῶν ἐπιμέρους σχολῶν σε τμήματα εἶχε τὴ λογικὴ ὅτι θὰ ἐδινε στοὺς φοιτητὲς τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιλέγουν μαθήματα τὰ ὁποῖα θὰ διδάσκονται σε ἄλλα τμήματα τῆς ἰδίας σχολῆς ἢ ἄλλων σχολῶν.

Τὶς σπουδὲς τὶς ἐβλεπε διαρθρωμένες σε δύο βαθμίδες: α) τὴν προπτυχιακὴ «μέ ἀνάπτυξιν ἐντὸς τῶν Σχολῶν κατὰ τὸ ἀγγλοσαξωνικὸ σύστημα περισσότερων τμημάτων πρὸς πρώτην θεμελιώδη ἐμβάθυνσιν εἰς εἰδικούς ἐπιστημονικῶς αὐτοτελεῖς τομεῖς (departments)»⁵⁹², β) τὴν μεταπτυχιακὴ «πρὸς περαιτέρω ἐμβάθυνσιν καὶ ἐξειδίκευσιν εἰς ἀνωτέρους κλάδους»⁵⁹³. Οἱ προπτυχιακὲς σπουδὲς θὰ ἦταν ἀρθρωμένες σε δύο κύκλους σπουδῶν, με δυνατότητα φοίτησης στὸν δεύτερο μόνο εἰάν καὶ εφόσον ὁ φοιτητὴς εἶχε περατώσει ἐπιτυχῶς τὶς σπουδὲς τοῦ πρώτου. Ὁ πρῶτος κύκλος κάλυπτε τὴ βασικὴ ἐκπαίδευση καὶ σε αὐτόν θὰ ἐλεγχόταν «ἢ ἱκανότης τοῦ ἀποφοίτου τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως διὰ πανεπιστημιακὴν μόρφωσιν ἐν γένει» καθὼς καὶ σε αὐτόν θὰ ἀποδείκνυε ἀν ἡ ἐπιλογή τοῦ ἐπιστημονικοῦ κλάδου ἦταν ἡ σωστὴ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ φοιτητῆ. Ὁ δεύτερος κύκλος εἶχε νὰ κάνει με τὴν ἀφομοίωση στενότερων ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ θὰ εἶχε καὶ χαρακτῆρα «προσταδίου πρὸς περαιτέρω ἐξειδίκευσιν ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς

⁵⁹⁰ Στις 25, 26 καὶ 27 Ιουνίου τοῦ 1970. Βλ. Προτείνεται ευρύτατη ἀναμόρφωσις σπουδῶν εἰς τὰ Πανεπιστήμια. Τὸ πλήρες κείμενο τῶν εἰσηγήσεων τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, *Τὸ Βήμα*, Πέμπτη 25 Ιουνίου 1970 καθὼς καὶ: Ἡ ριζικὴ ἀναμόρφωσις τῆς ἀνωτάτης Παιδείας, *Τὸ Βήμα*, Παρασκευὴ 26 & Σάββατο 27 Ιουνίου 1970.

⁵⁹¹ Προτείνεται ευρύτατη ἀναμόρφωσις σπουδῶν εἰς τὰ Πανεπιστήμια. Τὸ πλήρες κείμενο τῶν εἰσηγήσεων τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, *Τὸ Βήμα*, Πέμπτη 25 Ιουνίου 1970.

⁵⁹² Στὸ ἴδιο.

⁵⁹³ Στὸ ἴδιο.

μεταπτυχιακής εκπαίδευσεως»⁵⁹⁴. Τα μαθήματα του δεύτερου κύκλου θα χωρίζονταν σε υποχρεωτικά και κατ' επιλογή. Τα πρώτα θεωρούνταν αναγκαία για την αναγκαία γνώση, η οποία δε θα μπορούσε να εξαρτηθεί από τις ελεύθερες επιλογές των φοιτητών και τα δεύτερα ως συμπλήρωμα της επιστημονικής του μόρφωσης καθώς και ως ένα βαθμό στοιχεία ειδικότερου επιστημονικού προσανατολισμού, εντός του ευρύτερου επιστημονικού πεδίου. Τις εξεταστικές τις όρισε δύο για κάθε έτος και άφηνε περιθώριο στον καθηγητή, προκειμένου να αποφανθεί «περί τῆς ικανότητος τοῦ ἐξεταζομένου [αυτή] νά γίνεται διά τῆς ἐλευθέρας ἐκτιμήσεως καί ἄλλων στοιχείων»⁵⁹⁵. Η επίδοση του φοιτητή θα γινόταν με την ευκαιρία της λήξης τόσο του πρώτου, όσο και του δεύτερου κύκλου σπουδών. Στις πτυχιακές εξετάσεις θα προσερχόταν κανείς μόνο μετά από την επιτυχημένη ολοκλήρωση και του δεύτερου κύκλου σπουδών. Οι επί πτυχίο εξετάσεις προβλέφθηκαν τρεις φορές το χρόνο (Ιούνιο, Οκτώβριο και Φεβρουάριο). Στην πρότασή της υπήρχε πρόβλεψη πτυχιακής εργασίας των φοιτητών «εἰς ὅσας Σχολάς τοῦτο ἐνδείκνυται»⁵⁹⁶.

Η λύση της διάρθρωσης των σπουδών σε εξάμηνα δεν θεωρήθηκε η ενδεδειγμένη και προτάθηκε η υπάρχουσα διάρθρωση των σπουδών σε ακαδημαϊκά έτη. Η αιτιολόγηση αυτής της επιλογής είχε να κάνει με τις κλιματικές και εποχικές συνθήκες της χώρας, η έκταση των διακοπών λόγω των εορτών, η ανάγκη αξιοποίησης των θερινών διακοπών του διδακτικού προσωπικού του πανεπιστημίου για επιστημονική εργασία, έρευνα και ενημέρωση των διεθνών επιστημονικών εξελίξεων. Έτσι, η λύση των εξαμήνων δε θα ήταν αποδοτική. Το ακαδημαϊκό έτος θα είχε διάρκεια από τις 15 Οκτωβρίου έως τις 31 Μαΐου. Παρόλα αυτά τα μέλη της συγκλήτου του Α.Π.Θ έκριναν ότι η διδασκόμενη ύλη των μαθημάτων ήταν καλό να χωριστεί σε δύο διακριτά εξάμηνα. Οι ώρες διδασκαλίας των φοιτητών δε θα έπρεπε να υπερέβαιναν τις 30 την εβδομάδα και αν υπήρχε ανάγκη για εργαστηριακή και φροντιστηριακή διδασκαλία να μην υπερέβαιναν συνολικά τις 35. Τα δε υποχρεωτικά μαθήματα να μην ήταν πάνω από επτά. Με τον περιορισμό των ωρών διδασκαλίας, καθώς και του αριθμού των διδασκόμενων μαθημάτων θα περιοριζόταν η *ex cathedra* διδασκαλία, θα περιοριζόταν η ύλη, θα αυξανόταν η ενασχόληση του φοιτητή με κατ' ιδίαν εργασίες υπό μορφή ασκήσεων υπό την καθοδήγηση του διδακτικού προσωπικού του πανεπιστημίου, θα καλλιεργούνταν μέσα από φροντιστηριακά μαθήματα η ενεργός συμμετοχή των φοιτητών. Κρινόταν σκόπιμο να επανεξεταστεί το περιεχόμενο των υφιστάμενων εδρών του πανεπιστημίου και διαπιστωνόταν η ανάγκη δημιουργίας νέων εδρών σε νέους

⁵⁹⁴ Στο ίδιο.

⁵⁹⁵ Η ριζική αναμόρφωση της ανωτάτης Παιδείας, *Το Βήμα*, Παρασκευή 26 Ιουνίου 1970.

⁵⁹⁶ Στο ίδιο.

επιστημονικούς τομείς εντός των τμημάτων, κυρίως σε σχέση με μαθήματα επιλογής, χωρίς να κατονομάζονται. Ενώ για κάποιες άλλες έδρες, να γίνει διεύρυνση του περιεχομένου τους «μέ τάσιν δημιουργίας πλειόνων εδρών μέ τόν αὐτόν τίτλον καί περιεχόμενον»⁵⁹⁷. Με αυτόν τον τρόπο θα γινόταν εφικτή η διδασκαλία σε μικρότερο αριθμό φοιτητών, κυρίως για μαθήματα του πρώτου κύκλου των προπτυχιακών σπουδών. Ως προς την ανάγκη εργαστηριακής και σπουδαστηριακής διδασκαλίας αποφασίστηκε να συνταχθεί σχέδιο νομοθετικού διατάγματος με το οποίο θα απαλλάσσονταν τα σπουδαστήρια και τα εργαστήρια από το δημόσιο λογιστικό.

Προτάθηκε για πρώτη φορά χρονικά, σε σχέση με τις άλλες προτάσεις οι οποίες θα ακολουθήσουν και το συμπεριέλαβαν και αυτές, η ίδρυση γενικευμένου συστήματος μεταπτυχιακών σπουδών δύο βαθμίδων στις σχολές, εντός των τμημάτων αυτών. Τα μαθήματα θα είχαν συνολική διάρκεια δύο ετών και στο κάθε έτος θα συμπεριλαμβάνονταν 4-6 μαθήματα, με διδασκαλία το πολύ 10 ωρών την εβδομάδα. Στα μεταπτυχιακά θα δίδασκαν καθηγητές και υφηγητές και μόνο όταν θα υπήρχε έλλειψη αυτών των βαθμίδων των διδασκόντων για συγκεκριμένο μάθημα, θα επιλεγόταν επιμελητής. Ο μεταπτυχιακός τίτλος σπουδών κρίθηκε σκόπιμο να εξαιρεθεί ως προϋπόθεση για την εκπόνηση διδακτορικής διατριβής⁵⁹⁸.

Τα μέλη της συγκλήτου πρότειναν τέλος τη δημιουργία Παιδαγωγικού Κέντρου υπό την εποπτεία του πανεπιστημίου και με σκοπό την ειδικότερη παιδαγωγική μόρφωση των φοιτητών οι οποίοι θα επέλεγαν το διορισμό τους ως εκπαιδευτικοί στη μέση εκπαίδευση.

δ. Η πρόταση του Π. Χρήστου προς την Επιτροπή Παιδείας

Τα βασικά στοιχεία της παραπάνω πρότασης της συγκλήτου του Α.Π.Θ ενσωμάτωσε στην πρότασή του ο πρώην πρύτανης του ιδρύματος και μετέπειτα υπουργός Παιδείας Παναγιώτης Χρήστου, κατά την πρόταση του, ως μέλος της και αρμόδιος να συντάξει ένα προσχέδιο προτάσεων, προς την Επιτροπή Παιδείας της περιόδου 1971-73. Η εισήγησή του μάλιστα αυτή δεν περιλήφθηκε στο ενημερωτικό τεύχος των εργασιών

⁵⁹⁷ Σχετικά βλ. Προτείνεται ευρύτατη αναμόρφωσις σπουδών εις τα Πανεπιστήμια. Το πλήρες κείμενο των εισηγήσεων του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, *Το Βήμα*, Πέμπτη 25 Ιουνίου 1970. Η πρόταση αυτή για τη δημιουργία παράλληλων εδρών με το ίδιο περιεχόμενο, μια μορφή διοικητικής οργάνωσης των Α.Ε.Ι μεταξύ της έδρας και του τμήματος- τομέα υιοθετήθηκε λίγο αργότερα στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Αυτό σύμφωνα με τον Κ. Κριμπά έγινε «ούτως ώστε να μην εφαρμόζεται το σύστημα της καθηγητικής έδρας, με ενός ανδρός αρχή, ούτε όμως και να εφαρμόζεται το ακραιφνές Τμήμα, δεδομένης της ανεξαρτησίας της κάθε έδρας». Κριμπάς, Κ., *Η ανώτατη παιδεία τον καιρό της χούντας*, περ. *Αντί*, τχ. 651, 1998, σ. 26-27.

⁵⁹⁸ Η ριζική αναμόρφωσις της ανωτάτης Παιδείας, *Το Βήμα*, Σάββατο 27 Ιουνίου 1970.

της επιτροπής Παιδείας, όπου περιλαμβάνονταν οι προτάσεις προς την επιτροπή εισηγητών- μελών της για θέματα των άλλων δύο βαθμίδων της εκπαίδευσης⁵⁹⁹.

Στην πρότασή του ο πρώην πρόεδρος του Α.Π.Θ επεσήμανε τους κινδύνους από τη μαζικοποίηση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, σε περιορισμένους χώρους και εγκαταστάσεις «φαινόμενον τό όποϊον δέν εἶναι μόνον ἑλληνικόν ἀλλά πάντως δέν ἀπαντᾷ πούθενά ἄλλου μέ τόσην ὀξύτητα»⁶⁰⁰. Η μαζικοποίηση αυτή κρινόταν ότι επηρέαζε και τον τρόπο διοίκησης των πανεπιστημίων, καθιστώντας τις σχέσεις φοιτητών καθηγητών απρόσωπες. Θεωρούσε δε ανεπαρκή τη μονοετή θητεία του πρόεδρου «ὁ ὁποῖος οὐσιωδῶς ἀσχοῦσε καθήκοντα ἐπὶ ἓν ἐπτάμηνον» και «εὐτύχημα ὅτι τώρα ἡ θητεία ἔχει καθορισθῇ τριετῆς»⁶⁰¹. Ήταν για τον ίδιο απαραίτητη η γενική εποπτεία της πολιτείας ἐπὶ της ἀνώτατης εκπαίδευσης μέσα από ένα σώμα το οποίο θα μπορούσε να ονομαστεί «Συμβούλιον Ἀνωτάτης Ἐκπαιδεύσεως»⁶⁰². Το συμβούλιο αυτό θα απαρτιζόταν από ἔμπειρα και εξειδικευμένα -σε σχέση με τα πανεπιστημιακά πράγματα- πρόσωπα, θα ἦταν εννεαμελές, με τα τέσσερα μέλη να διορίζονταν απευθείας από τον εκάστοτε υπουργό και τα υπόλοιπα πέντε από τις συγκλήτους των Α.Ε.Ι. Το συμβούλιο θα είχε αρμοδιότητα τον καταρτισμό νομοσχεδίων για την οργάνωση της ἀνώτατης εκπαίδευσης, να προτείνει την οργάνωση των σπουδών των πανεπιστημίων, να καθορίζει τον αριθμό εισακτέων φοιτητών στα Α.Ε.Ι, να προτείνει την ίδρυση νέων πανεπιστημίων, να μελετά τα προβλήματα πόρων των πανεπιστημίων.

Και σε αυτήν την εισήγηση κρίθηκε ότι ἔπρεπε να διατηρηθεῖ ο θεσμός των σχολῶν ως «κυρία μονάδα διοικητικῆς καὶ ἀκαδημαϊκῆς διαίρέσεως»⁶⁰³ και μόνο εντός τους να αναπτυχθούν τα επιμέρους τμήματα. Αν και αμερικανοσπούδαστος δεν ἦταν υπέρ του τμήματος. Ο Π. Χρήστου υποστήριξε ότι γνώριζε τα πανεπιστήμια των Η.Π.Α, λόγω και των σπουδών του και τόνισε ότι «Εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τὰ τμήματα εἶναι ἐντός τῶν Σχολῶν, ὅπως ἐξ ἄλλου εἶναι καὶ ἐδῶ ἀπό τινων δεκαετιῶν» καθώς και εντός των κολλεγίων. Επιπλέον, τα τμήματα στις Η.Π.Α «δέν ἀποτελοῦν αὐτοτελεῖς μονάδας, οὔτε διοικητικῶς οὔτε ἀκαδημαϊκῶς»⁶⁰⁴ καθώς ο νεοεισερχόμενος φοιτητής εγγράφεται στη σχολή ή στο κολλέγιο και από τα δύο πρώτα ἔτη προσανατολιζόταν προς ἓνα τμήμα με αυστηρή εξειδίκευση. Ἐκρινε ως ανεπαρκή το θεσμό των

⁵⁹⁹ Υπ.Ε.Π.Θ. (1972). *Ενημερωτικόν τεύχος ἐπὶ των εργασιῶν της Επιτροπῆς Παιδείας*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

⁶⁰⁰ Χρήστου, Π. (1971;). *Ανωτάτη εκπαίδευσις*. Θεσσαλονίκη [ἀνέκδοτο δακτυλόγραφο κείμενο- Αρχείο Λάμπρου Χουσιάδα], σ. 2.

⁶⁰¹ Στο ίδιο, σ. 3.

⁶⁰² Στο ίδιο, σ. 4.

⁶⁰³ Στο ίδιο, σ. 8.

⁶⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 7.

τμημάτων ιδίως για τις «επαγγελματικές σχολές» όπως η Ιατρική, όπου προπτυχιακά παρέχόταν ενιαία εκπαίδευση. Έτσι, και το πτυχίο έπρεπε να ήταν ενιαίο σε επίπεδο σχολής.

Και ως προς την εκλογή των καθηγητών της ανώτατης βαθμίδας (έδρας) έκρινε ότι η σχολή έπρεπε να διατηρήσει το απόλυτο δικαίωμα εκλογής αν η τελευταία ήταν ομόφωνη⁶⁰⁵. Αν υπήρχαν διαφοροποιήσεις κατά την ψηφοφορία καλό θα ήταν να από το «Συμβούλιο Ανωτάτης Έκπαιδεύσεως» δευτεροβάθμια επιτροπή κρίσεων από ομότιμους καθηγητές ή καθηγητές αντίστοιχων εδρών άλλων σχολών.

Επίσης αντιτάχθηκε στην κατάργηση του θεσμού της έδρας: «Άν καί δέν υφίστανται εἰς ὅλων τῶν χωρῶν τά πανεπιστήμια ἔδραι, νομίζομεν ὅτι αὗται εἶναι χρήσιμοι, διότι δύνανται νά ἀποτελέσουν τό κέντρον ἀξιολόγου διδακτικῆς καί ἐρευνητικῆς δραστηριότητος»⁶⁰⁶. Μάλιστα έκρινε ενδιαφέρουσα την πρόταση για διατήρηση λίγων σχετικά εδρών, όπου θα εντάσσονται περισσότεροι από ένας καθηγητές. Εντός της έδρας έπρεπε να ενταχθούν και τα εργαστήρια, οι κλινικές και τα μουσεία.

Έκρινε πολλές τις ένδεκα βαθμίδες του διδακτικού προσωπικού και έκρινε ότι έπρεπε να καταργηθεί ο θεσμός του υφηγητή και της υφηγεσίας καθότι «δημιουργή μίαν τάξιν ἐπιστημόνων, οἱ ὅποιοι εἰς μέν τήν ἄγοράν θεωροῦνται προνομιοῦχοι, εἰς δέ τό πανεπιστήμιον εἶναι οἱ ἡπεφωτισμένοι»⁶⁰⁷.

Υποστήριξε την κατάργηση των γραπτών εισαγωγικών εξετάσεων σε όλη τη χώρα και ότι αυτή έπρεπε να αντικατασταθεί από ένα σύστημα στο οποίο θα λαμβανόταν υπόψη η βαθμολογία του μαθητή κατά τις τέσσερις τελευταίες γυμνασιακές τάξεις, με διαφορετικό συντελεστή βαρύτητας των μαθημάτων ανάλογα με το αντικείμενο της σχολής.

Στις προπτυχιακές σπουδές θεωρούσε απαράδεκτο οι φοιτητές να παρακολουθούν πολύωρα μαθήματα την εβδομάδα, η έκταση των οποίων εξαρτιόνταν από το αριθμό των καθηγητών της σχολής και ότι η επιτροπή έπρεπε να εξετάσει τα προγράμματα να ρυθμίζονται με βάση τις παρακάτω αρχές: «Ολίγη παρακολούθησις, πολλή μελέτη καί σύνθεσις, δικαίωμα ἐπιλογῆς εὐρύτατον, ὥστε νά καταρτίζεται πρόγραμμα τό ὅποῖον ἀρμόζει εἰς τās ἐπιδιώξεις ἐκάστου»⁶⁰⁸.

⁶⁰⁵ Παρόλα αυτά τόνιζε τις αδυναμίες του μονόπλευρου καθεστώτος στην εκλογή των καθηγητών: «Εάν τήν ἐκλογήν ἔχουν ἀποκλειστικῶς οἱ καθηγηταί τῆς οἰκείας σχολῆς, τότε δημιουργεῖται συχνά καθεστῶς οἰκογενειοκρατίας καί εὐνοιοκρατίας, τό ὅποῖον ἐμποδίζει τήν ἐκλογήν τῶν ἀρίστων. Εάν τήν ἐκλογήν ἔχη ἀποκλειστικῶς ἡ πολιτεία, δημιουργεῖται καθεστῶς κομματισμοῦ». Στο ίδιο, σ. 10-11.

⁶⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 8.

⁶⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 9. Για το θεσμό της υφηγεσίας βλ. σχετικά και Δερτιλής, Γ.Β. (2013). *Συνειρμοί, μαρτυρίες, μυθιστορίες*. Αθήνα: Πόλις, σ. 317-321.

⁶⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 14.

Θεωρούσε ότι τα προγράμματα σπουδών έπρεπε να διαφοροποιηθούν σε επαγγελματικά και ερευνητικά. Επειδή δε έβλεπε την κακοδαιμονία στην εκπαίδευση να ξεκινά από τη μέση βαθμίδα, πρότεινε σε κάθε πανεπιστήμιο να ιδρυθεί Παιδαγωγική σχολή στην οποία θα παρακολουθούσαν ειδικά μαθήματα όσοι σκόπευαν να διδάξουν στην μέση εκπαίδευση.

Πρότεινε τη δημιουργία «τμήματος μεταπτυχιακού»⁶⁰⁹ υποχρεωτικά σε όλες τις πανεπιστημιακές σχολές της χώρας, να θεσπιστεί «μεσάζον δίπλωμα, μεταξύ του πτυχίου και του διδακτορικού διπλώματος»⁶¹⁰ καθώς και οι υποψήφιοι διδάκτορες να παρακολουθούν να παρακολουθούν για μια διετία 3-4 μαθήματα το εξάμηνο.

Τέλος έκρινε ως μη αναγκαία την αύξηση του αριθμού των πανεπιστημίων, όταν αυτά θα οδηγούσαν σε «έπιστημονικό πληθωρισμό»⁶¹¹ φοιτητών και διδασκόντων.

Κατά την εξεταζόμενη περίοδο έλαβαν χώρα τρεις επιπλέον επιτροπές, οι οποίες έδωσαν στη δημοσιότητα πορίσματα-προτάσεις σχετικά με την αλλαγή του Οργανισμού των Α.Ε.Ι της χώρας⁶¹². Τις θέσεις τους παρουσιάζουμε αμέσως παρακάτω.

⁶⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 11.

⁶¹⁰ Στο ίδιο, σ. 12.

⁶¹¹ Στο ίδιο, σ. 17.

⁶¹² Ο Κώστας Παπαπάνος κάνει αναφορά και σε μία ακόμη Επιτροπή, «μια μεγάλη επιτροπή από καθηγητές ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και υπηρεσιακούς παράγοντες», η οποία συγκροτήθηκε τον Απρίλιο του 1968 και «εργάζεται ως το τέλος Αυγούστου 1968, πού αυτοδιαλύεται, γιατί πολλά από τα μέλη της απολύονται, με την εφαρμογή του νέου όριου υποχρεωτικής αποχωρήσεως (του 65^{ου} έτους), χωρίς να αναπληρωθούν». Η Επιτροπή αυτή, σύμφωνα με τον ίδιο είχε, στο σύντομο χρόνο λειτουργίας της, καταλήξει σε πορίσματα για επιμέρους θέματα των Α.Ε.Ι τα οποία της είχαν ανατεθεί και τα είχε υποβάλλει στον Γ. Παπαδόπουλο και στο Θ. Παπακωνσταντίνου, χωρίς να δοθεί συνέχεια. Παπαπάνος, Κ. (1970), όπ.π., σ. 383. Τα πορίσματα καθώς και τα μέλη της πρώιμης επιτροπής αυτής δεν μπόρεσαν να εντοπιστούν από το γράφοντα, ούτε ολοκληρωμένα σε κάποιο αρχείο, αλλά ούτε και εν συντομία δημοσιευμένα στον ημερήσιο τύπο της εποχής, κάτι το οποίο συνέβη με τα αντίστοιχα των επιτροπών που εξετάζονται εδώ, αμέσως παρακάτω. Για την ύπαρξη της επιτροπής βλ. Εξυγιάνσιν και εκσυγχρονισμόν της ανωτάτης εκπαιδεύσεως δήλωσεν ο κ. Πρωθυπουργός ομιλών προς τας Συγκλήτους των ανωτάτων σχολών- Αρχίζει η μελέτη του νέου Καταστατικού Χάρτου των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, *Το Βήμα*, 21 Μαρτίου 1968 καθώς και Παπαδόπουλος, Γ., Προς τας συγκλήτους των ανωτάτων πνευματικών ιδρυμάτων της χώρας, 19 Μαρτίου 1968, στο: *Το Πιστεύω μας*. (1968). Τομ. Β'. Αθήνα: Γενική Διεύθυνση Τύπου, σ. 55-60. Το θέμα της αλλαγής του τρόπου οργάνωσης και διοίκησης των πανεπιστημίων απασχόλησε φαίνεται να απασχολούσε και στη συνέχεια συνεχώς τους συνταγματάρχες, μέχρι και το χρονικό σημείο των εδώ παρουσιαζόμενων προτάσεων. Σχετικά και πριν τη συγκρότηση της Επιτροπής Παιδείας βλ. και το άρθρο: Ο Πρωθυπουργός κ. Γ. Παπαδόπουλος εξήγγειλε: Νέος Καταστατικός χάρτης διά την Ανωτάτην Παιδείαν- συγκροτείται ήδη Συμβούλιο Κατευθύνσεως, *Το Βήμα*, Παρασκευή 14 Μαρτίου 1969.

ε. Η πρόταση της «Ειδικής Επιτροπής Ανωτάτης Εκπαιδεύσεως»

Η πρώτη ήταν η πρόταση της υποεπιτροπής, η οποία συγκροτήθηκε στο πλαίσιο της Επιτροπής Παιδείας προκειμένου να ασκήσει υποβοηθητικό ρόλο στη δεύτερη⁶¹³. Η υποεπιτροπή συγκροτήθηκε με βάση υπουργική απόφαση από τον υπουργό παιδείας Γ. Φραγκάτο⁶¹⁴ και οι προτάσεις της βρίσκονταν κοντά και στις δικές του επιλογές. Σύνδεσμος ανάμεσα στην ειδική επιτροπή και την επιτροπή ορίστηκε από τη δεύτερη ο καθηγητής Π. Χρήστου.

Η υποεπιτροπή έδωσε στη δημοσιότητα τα πορίσματά της, διαμέσου του τύπου, το Σεπτέμβριο-Απρίλιο του 1972⁶¹⁵, ενώ το τελικό σχέδιο προς την Επιτροπή φέρει ημερομηνία: Φεβρουάριος 1973⁶¹⁶.

Η εισήγηση της ειδικής επιτροπής ξεκινούσε -επηρεασμένη σαφώς από τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου (human capital)- με τη σημασία της συσσώρευσης κεφαλαίου γνώσεων και της αξίας της προαγωγής των ικανοτήτων των ανθρώπων, και των ικανοτέρων από αυτούς, έτσι ώστε να συμβάλλουν στη συνολική ευημερία μιας χώρας.

Η επιτροπή πρότεινε τη σύσταση ολιγομελούς Συμβουλίου Ανωτάτης Εκπαιδεύσεως με πενταετή ή επταετή συνεχή θητεία, με δυνατότητα ανανέωσης για μόνο για δεύτερη φορά. Προτάθηκε δε να ξεκινάει για το καθένα σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα ώστε να επιτυγχάνεται τόσο η συνέχεια του έργου όλου του σώματος, όσο και η σταδιακή ανανέωση.

Ως ανώτερο όργανο διοίκησης του πανεπιστημίου ορίστηκε το Πανεπιστημιακό Συμβούλιο του κάθε ιδρύματος, το οποίο θα αποτελούνταν από α) τον πρύτανη, τον αντιπρύτανη και τον πρόεδρο της

⁶¹³ Την ειδική αυτή επιτροπή αποτελούσαν τα παρακάτω δέκα μέλη:

α) Πανοσιολ. Πατήρ. Γιαννουλάτος Αναστάσιος, γενικός διευθυντής Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος,

β) Αρβανίτης Λουκάς, καθηγητής Γεωπονικής και Δασολογικής σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης,

γ) Δοξιάδης Σπυρίδων, υφηγητής Ιατρικής σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών,

δ) Κοντόπουλος, Αλέξανδρος, καθηγητής Ιατρικής σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών,

ε) Κουτσουνάρης Γεώργιος, οικονομολόγος,

στ) Μπουμπουλίδης Φαίδων, κοσμήτορας Φιλοσοφικής σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών,

ζ) Κεραμεύς Κωνσταντίνος, καθηγητής σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης,

η) Κουμούτσος, Νικόλαος, τακτικός καθηγητής Ε.Μ.Π.,

θ) Μητράκος Κωνσταντίνος, καθηγητής Φυσικομαθηματικής σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

ι) Ρούσσας Γ., καθηγητής της Φυσικομαθηματικής σχολής του Πανεπιστημίου Πατρών.

⁶¹⁴ Απόφασις Υπ.Ε.Π.Θ 156279/ 15 Νοεμβρίου 1971, όπως παρατίθεται στο: Υπ.Ε.Π.Θ. (1972). Ενημερωτικόν τεύχος επί των εργασιών της Επιτροπής Παιδείας. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, σ. 12-13.

⁶¹⁵ Η ανώτατη εκπαίδευση και η αναδιοργάνωσή της. Η εισήγηση της Ειδικής Επιτροπής Ανωτάτης Εκπαιδεύσεως, *Το Βήμα*, 9-15 Σεπτεμβρίου 1973.

⁶¹⁶ Ειδική Επιτροπή Ανωτάτης Εκπαιδεύσεως. (1973). *Εισήγησις επί της ανωτάτης παιδείας*. Αθήνα, ανέκδοτη [αρχείο Λ. Χουσιάδα].

συγκλήτου, β) από μέλη του διδακτικού προσωπικού, γ) από επιφανείς πολίτες «μέ διακεκριμένην δρᾷσιν εἰς τοὺς παραγωγικοὺς καὶ λοιποὺς κοινωνικοὺς καὶ οἰκονομικοὺς τομεῖς»⁶¹⁷, σε ποσοστό περίπου 40% του συνόλου των μελών του συμβουλίου.

Βασική μονάδα εκπαιδευτικής οργάνωσης εντός των σχολών αποτελούσε το τμήμα, η οποία ήταν η μικρότερη αλλά και η πιο εξειδικευμένη και αρμόδια για κατάρτιση στους ειδικούς επιστημονικούς κλάδους. Ὅριζε τέσσερις βαθμίδες διδακτικού προσωπικού για το κάθε τμήμα: τακτικός καθηγητής, εντεταλμένος καθηγητής, έκτακτος καθηγητής, επιμελητής. Ο τελευταίος μπορούσε να μείνει στο πανεπιστήμιο για μία ή δύο το πολύ θητείες και υποκαθιστούσε τον υφηγητή, ο οποίος στην πρόταση τη συγκεκριμένη καταργούνταν.

Η θητεία των πρυτανικών αρχών ορίζονταν πενταετής με δυνατότητα μίας δεύτερης θητείας. Ο πρύτανης επικουρούνταν στο έργο του από δύο αντιπρυτάνεις, ο ένας υπεύθυνος για τα διοικητικά και ο άλλος για τα ακαδημαϊκά θέματα του ιδρύματος.

Η εισαγωγή των φοιτητών στο πανεπιστήμιο θα έπρεπε να γίνει λαμβάνοντας υπόψη τόσο την επίδοση των μαθητών σε όλα τα μαθήματα στις τρεις τελευταίες τάξεις του Γυμνασίου καθώς και ο μέσος όρος δύο πανελλήνιων ετήσιων εξετάσεων στο τέλος του σχολικού έτους οι οποίες θα έπρεπε να δώσουν βαρύτητα, πέρα από τις επιμέρους γνώσεις, «εἰς τὴν κριτικὴν, ἀφαιρετικὴν καὶ συνθετικὴν ἱκανότητα τῶν ὑποψηφίων»⁶¹⁸. Ο φοιτητής θα εγγραφόταν αρχικά στο προπτυχιακό τμήμα του πανεπιστημίου και μπορούσε να πάρει πτυχίο μετά από τριετή ή τετραετή φοίτηση παρακολουθώντας σπουδές οι οποίες θα αρθρώνονταν σε αρκετά ειδικά προγράμματα-κατευθύνσεις, συχνά σε επαγγελματική βάση μέσα από τα επιμέρους τμήματα και όχι από έναν τύπο σε επίπεδο σχολής⁶¹⁹. Ὅπως φάνηκε ήδη το σχέδιο προτάσεων της ειδικής επιτροπής παρείχε τη δυνατότητα λήψης πτυχίου πριν την τριετία εφόσον ο φοιτητής ολοκλήρωνε επιτυχώς την εξέταση στα προβλεπόμενα μαθήματα, έτσι ώστε να κερδίσει χρόνο και να μη χρονοτριβήσει άσκοπα. Ο φοιτητής θα είχε εξ αρχής καθηγητή-σύμβουλο μαθημάτων τον οποίο θα όριζε η σχολή. Τα μαθήματα προσφέρονταν σε εξαμηνιαία βάση.

Η μεταπτυχιακή εκπαίδευση παρεχόταν στα επιμέρους τμήματα της σχολής και οδηγούσε είτε σε μεταπτυχιακό δίπλωμα είτε σε διδακτορικό. Το συντονισμό των μεταπτυχιακών ασκούσε η Κοσμητεία μεταπτυχιακών σπουδών. Η μεταπτυχιακή εκπαίδευση θεωρούνταν «κρᾶμα ἢ ὥς μεταβατικὴ περιοχὴ μεταξύ μαθήσεως διὰ διδασκαλίας καὶ

⁶¹⁷ Στο ίδιο, σ. 21.

⁶¹⁸ Στο ίδιο, σ. 31.

⁶¹⁹ Στο ίδιο, σ. 32.

μαθήσεως διά τῆς διαδικασίας τῆς προσωπικῆς ἐρένης καί ἀναπτύξεως»⁶²⁰.

Όσοι ἀπό τους πτυχιούχους ἐκδήλωναν ἐνδιαφέρον νὰ ἐργαστοῦν στὴν ἐκπαίδευση ἐπρεπε νὰ παρακολουθήσουν ορισμένα μαθήματα Παιδαγωγικῆς σὲ μιὰ νέα σχολή, τὴν «Παιδαγωγικὴ Σχολή (SCHOOL OF EDUCATION)»⁶²¹. Σὲ κάθε πανεπιστήμιο ἐπίσης προτάθηκε νὰ ἰδρυθεῖ μιὰ *Σχολὴ Γραμμάτων καὶ Τεχνών*, με ἐπιμέρους τμήματα καὶ αὐτοτελὴ προπτυχιακὴ καὶ μεταπτυχιακὴ ἐκπαίδευση. Ἐπίσης στὴν πρόταση τῆς ἐιδικῆς ἐπιτροπῆς ἡ ἐκπαίδευση στὶς ἐιδικὲς ἐπαγγελματικὲς σχολές (Ἰατρικὴ, Νομικὴ, Οδοντιατρικὴ, Φαρμακευτικὴ, Δημόσιας Ὑγείας) ξεκινούσε μετὰ ἀπὸ τὰ δύο πρῶτα ἔτη σπουδῶν ἢ ἀφοῦ ὁ φοιτητὴς εἶχε λάβει τὸ πτυχίό του.

Ἡ ὄντως προωθημένη καὶ τεχνοκρατικὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς πρότασης τῆς ἐιδικῆς ἐπιτροπῆς- υποεπιτροπῆς προέβλεπε τὴ δημιουργία καὶ ἐπτὰ νέων πανεπιστημίων, σχεδόν σὲ περιφερειακὴ βάση, ὅπως θὰ παρουσιαστεῖ παρακάτω καὶ στὴν πρόταση τῆς ἐπιτροπῆς Παιδείας, με χρονολογία ἐτῶν ἰδρύσεως ἀπὸ τὸ 1973 ἕως τὸ 1982⁶²². Μάλιστα ἔκρινε ὡς πολυέξοδους καὶ χωρὶς ἐπαρκὴ ἀποτελέσματα τὶς μικρὲς πανεπιστημιακὲς μονάδες, οἱ ὁποῖες δε θὰ εἶχαν ἐπαρκὲς καὶ διεπιστημονικὸ ἐπιστημονικὸ δυναμικὸ, θὰ προσφέρονταν δε μόνο γιὰ προπτυχιακὲς σπουδές. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἔκρινε ὅτι χρειαζόταν πανεπιστημιούπολεις οἱ ὁποῖες θὰ συγκέντρωναν τὸ σύνολο τῶν τμημάτων καὶ τῶν σχολῶν.

Ἡ πρόταση ὁλοκληρωνόταν με διαπιστώσεις γιὰ τὸ σύστημα τῶν πανεπιστημιακῶν συγγραμμάτων. Θεωρούσε καταρχὴν θετικὸ τὸ θεσμὸ τῆς δωρεάν παροχῆς συγγραμμάτων κυρίως σὲ φοιτητές οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχαν τὴν οικονομικὴ δυνατότητα ἀγορᾶ τους, παρότι προέκρινε τὸ πολλαπλὸ «πρὸς ἀποφυγὴν τῆς δημιουργίας μονοπωλίων γνώσεων»⁶²³. Θὰ ἐπρεπε νὰ ἦταν εὐσύννοπα, νὰ περιορίζονταν στὴ διδακτέα καὶ διδασκτέα ὕλη καὶ νὰ μὴν ἦταν ογκώδη γιὰ τὴν ἀποκόμιση ὑψηλοῦ κέρδους ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν καθηγητῶν. Τὸ τελευταῖο θὰ μπορούσε νὰ θεραπευτεῖ μέσα ἀπὸ τὴν ἐφάπαξ καταβολὴ γιὰ κάθε πανεπιστημιακὸ ἔτος ποσοῦ ὡς συγγραφικοῦ δικαιώματος γιὰ κάθε διδάσκοντα, πέρα ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν βιβλίων ποὺ διέθετε καὶ τῶν φοιτητῶν ποὺ παρακολουθοῦσαν τὸ μάθημά του. Τέλος πρότεινε σὲ κάθε Α.Ε.Ι τῆς χώρας μιὰ «εἰδικὴ Ἐπιτροπεῖα Ἐπιστημονικῶν Δημοσιευμάτων»⁶²⁴ γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὰ θέματα τὰ σχετικὰ με τὴ συγγραφὴ ἀλλὰ καὶ τὴ κυκλοφορία τῶν συγγραμμάτων.

⁶²⁰ Στὸ ἴδιο, σ. 63.

⁶²¹ Στὸ ἴδιο, σ. 38.

⁶²² Στὸ ἴδιο, σ. 59.

⁶²³ Στὸ ἴδιο, σ. 86.

⁶²⁴ Στὸ ἴδιο, σ. 93.

Σύμφωνα με τον Κ. Κριμπά «η λεπτομερής εισήγηση για τη δομή του πανεπιστημίου της δεύτερης αυτής επιτροπής είναι εξαιρετικά πολύπλοκη, δομή που δίνει πολυάριθμες δυνατότητες άμεσου ελέγχου και άμεσης ή έμμεσης κυβερνητικής παρέμβασης»⁶²⁵.

(το εξώφυλλο του τεύχους των Πορισμάτων της Επιτροπής Παιδείας την περίοδο 1971-73)

στ. Η πρόταση της επιτροπής Παιδείας το 1973

Η δεύτερη ήταν τα πορίσματα των μελών της Επιτροπής Παιδείας., η οποία συγκροτήθηκε στις 14 Ιουνίου 1971 με την απόφαση της κυβέρνησης του Γ. Παπαδόπουλου⁶²⁶. Η επιτροπή αυτή προχώρησε στα πορίσματά της για την τρίτη εκπαιδευτική βαθμίδα μετά το Δεκέμβριο του 1972 και ενώ είχαν ολοκληρωθεί οι συζητήσεις για τις άλλες δύο βαθμίδες της εκπαίδευσης⁶²⁷. Έδωσε τα τελικά πορίσματα στην κυβέρνηση στις 23 Οκτωβρίου 1973, λίγο πριν τα γεγονότα του Πολυτεχνείου⁶²⁸ και εκδόθηκαν το 1974. Κατά την τελική διατύπωση

⁶²⁵ Κριμπάς, Κ. (2003), ό.π., σ. 164.

⁶²⁶ Τα μέλη της ήταν τα εξής:

- α) Χαράλαμπος Φραγκίστας, ομότιμος καθηγητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, πρόεδρος,
- β) Κωνσταντίνος Κονοφάγος, κοσμήτορας της σχολής Χημικών-Μηχανικών του Ε.Μ.Π.,
- γ) Λάμπρος Χουσιάδας, κοσμήτορας της Φιλοσοφικής σχολής του Α.Π.Θ.,
- δ) Παναγιώτης Χρήστου, τακτικός καθηγητής της Θεολογικής σχολής του Α.Π.Θ.,
- ε) Αλκιβιάδης Αποστολάκης, τακτικός καθηγητής της Φυσικομαθηματικής σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών,
- στ) Μάριος Μείμαρογλου, τακτικός καθηγητής της Α.Σ.Ο.Ε.Ε.,
- ζ) Δημήτριος Μαρινόπουλος, βιομήχανος,
- η) Κωνσταντίνος Κούρνιας, γενικός διευθυντής Γενικής Εκπαιδεύσεως του Υπ.Ε.Π.Θ.,
- θ) Αθανάσιος Παπακωνσταντίνου, γενικός διευθυντής Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως του Υπ.Ε.Π.Θ.
- ι) Λεωνίδα Κούλας, εκπαιδευτικός,
- ια) Νικόλαος Χιονίδης, εκπαιδευτικός, μέλη και
- ιβ) Αντώνιος Μπενέκος, εκπαιδευτικός, γραμματέας.

Βλ. σχετικά: Απόφαση Πρωθυπουργού 5600 της 14/23 Ιουνίου 1971 «Περί συγκροτήσεως Επιτροπής Παιδείας δια την μελέτην των γενικών κατευθύνσεων εκπαιδευτικής πολιτικής», (Φ.Ε.Κ 481, τχ. Β').

⁶²⁷ Βλ. σχετικά, Δούκας, Τρ. (2008), ό.π., σ. 355.

⁶²⁸ Υπ.Ε.Π.Θ. (1974). *Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1971-1973*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, σ. 5.

έλαβε υπόψη: α) την πρόταση του καθηγητή Π. Χρήστου, η οποία παρουσιάστηκε πιο πάνω, β) την παραπάνω εισήγηση της Ειδικής Επιτροπής Ανωτάτης Εκπαιδεύσεως, γ) την πρόταση για τον καταστατικό χάρτη της εκπαίδευσης της επιτροπής υπό τον ακαδημαϊκό Ιωάννη Ξανθάκη, την οποία παρουσιάζουμε αμέσως παρακάτω. Επίσης έλαβε υπόψη το Σχέδιο Προτύπου Μακροχρονίου Αναπτύξεως της Ελλάδας⁶²⁹ και τις συζητήσεις στο Εθνικό Συμβούλιο Επιστημονικής Ερεύνης και Αναπτύξεως, τον Ιανουάριο του 1973⁶³⁰.

Τα πορίσματα των μελών της επιτροπής, τα οποία ήταν σαφώς πιο ολοκληρωμένα σε σχέση με τις προηγούμενες προτάσεις, ξεκινούσαν με μια εισηγητική έκθεση όπου ανέφερε ότι αν και «τό σύστημα τοῦ ὁποῖου συνιστᾶται ἢ μεταφύτευσις εἶναι τώρα τό ἀμερικανικόν»⁶³¹ δεν ήταν στους σκοπούς της η μεταφορά αυτούσιων θεσμών του εξωτερικού αλλά η προσαρμογή τους στην ελληνική πραγματικότητα. Πρότεινε αρχικά την ίδρυση νέων πανεπιστημίων με τουλάχιστο ένα σε κάθε μία από επτά μείζονες περιφέρειες της χώρας⁶³².

Ως προς την ακαδημαϊκή διάρθρωση των πανεπιστημίων έπρεπε κατά τα μέλη της επιτροπής να διατηρηθεί η σχολή «διότι συνιστᾶ τήν ἐκπροσωπευτικήν ἐκπαιδευτικήν μονάδα πρὸς καλλιέργειαν μιᾶς ἐπιστήμης ἢ ἐνός συμπλέγματος ὁμοειδῶν ἐπιστημῶν»⁶³³. Η πλειοψηφία των μελών της επιτροπής θεωρούσε απαραίτητη και τη διατήρηση της έδρας «ὡς πυρὴν τοῦ διδακτικοῦ καὶ ἐρευνητικοῦ ἔργου»⁶³⁴ «τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἔργου»⁶³⁵, καθώς και τη δημιουργία τμημάτων «μεταξύ σχολῆς καὶ ἐδρῶν»⁶³⁶. Οι δε καθηγητές της έδρας να εκλέγονταν από

⁶²⁹ ΚΕ.Π.Ε.- Έκθεσις Επιτροπής Εθνικού Προτύπου Αναπτύξεως. (1972). *Σχέδιον Προτύπου Μακροχρονίου Αναπτύξεως της Ελλάδος. Μέρος Α': Γενικαί Κατευθύνσεις Αναπτύξεως*. Αθήνα.

⁶³⁰ Υπ.Ε.Π.Θ. (1974), όπ.π., σ. 109.

⁶³¹ Στο ίδιο, σ. 111.

⁶³² Το 1970 ορίστηκαν επτά μείζονες περιφέρειες, η καθεμιά από τις οποίες είχε διανομαρχιακές υπηρεσίες Σχετικά, βλ. Ανδρονόπουλος, Β., Μαθιουδάκης, Μ. (1988). *Νεοελληνική Διοικητική Ιστορία. Περιφερειακή Διοίκηση- Τοπική Αυτοδιοίκηση*. Αθήνα: Διοικητική Μεταρρύθμιση, σ. 146-147 και κυρίως Φλογαίτης, Σ. (1987). *Το ελληνικό διοικητικό σύστημα*. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, σ. 158-160.

⁶³³ Υπ.Ε.Π.Θ. (1974), όπ.π., σ. 113.

⁶³⁴ Στο ίδιο.

⁶³⁵ Στο ίδιο, σ. 123. Στην πρόταση για τη διατήρηση του θεσμού της έδρας υπήρξε διαφωνία-ισχυρή μειοψηφούσα θέση από τους: Αλκ. Αποστολάκη, Αθ. Παπακωνσταντίνου, Λ. Κούλα και Δ. Μαρινόπουλο, οι οποίοι υποστήριζαν ότι «κυρία μονὰς ἐκάστης σχολῆς δέον νὰ εἶναι τὸ τμήμα». Υποστήριζαν επίσης ότι δε θα έπρεπε να υπάρχει η έδρα αλλά «θέσεις διδακτικοῦ προσωπικοῦ». Στο ίδιο. Η παραπάνω αντιπαράθεση απηχούσε εν πολλοίς το πνεύμα και το μεταβατικό χαρακτήρα της εποχής. Ήταν, πέρα από τις προσωπικές θέσεις των μελών της επιτροπής, σαν να συγκρούονται εντός αυτής οι προηγούμενες εισηγήσεις του Π. Χρήστου και των μελών της Ειδικής Επιτροπής Ανωτάτης Εκπαιδεύσεως.

⁶³⁶ Στο ίδιο, σ. 114.

τους τακτικούς καθηγητές του οικείου τμήματος. Επίσης η κάθε σχολή έπρεπε να χορηγεί ένα τύπο πτυχίου.

Στο υπουργείο Παιδείας πρότειναν να ιδρυθεί επταμελές γνωμοδοτικό και εισηγητικό «Συμβούλιον Ανωτάτης Εκπαιδεύσεως» με εξαετή θητεία, και ανανέωση σε κάθε διετία κατά το 1/3 των μελών του. Τέσσερα από τα μέλη του θα ήταν εν ενεργεία ή ομότιμοι καθηγητές, δύο διακεκριμένα πρόσωπα της χώρας. Το σώμα προτεινόταν να συμπληρωθεί από τον εκάστοτε γενικό διευθυντή ανώτατης εκπαίδευσης του υπουργείου.

Η επιτροπή έκρινε θετικά την αύξηση της θητείας του πρύτανη και των αντιπρυτάνεων στα τρία έτη, πρότεινε τη διοίκηση των πανεπιστημίων μέσα από ενιαία σύγκλητο με ταυτόχρονη αποκέντρωση των αρμοδιοτήτων της μέσω τριών συγκλητικών συμβουλίων από μέλη της συγκλήτου. Πρότειναν δε ο πρύτανης κατά τη διάρκεια της θητείας του, εφόσον το επιθυμεί, να απαλλάσσονταν από τα διδακτικά του καθήκοντα

Για την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο πρότεινε -σε μεταβατικό στάδιο- συνδυασμό της συνολικής βαθμολογίας των τριών τελευταίων τάξεων του Γυμνασίου και του γενικού διαγωνισμού στο τέλος των ετών αυτών με βαρύτητα 2/3 στην πρώτη και 1/3 στη δεύτερη διαδικασία.

Το ακαδημαϊκό έτος πρότειναν σε προπτυχιακό επίπεδο να διαρθρωθεί σε δύο εξάμηνα με μαθήματα βασικά- υποχρεωτικά και εξειδικευμένα κατ' επιλογή των φοιτητών, με τη βοήθεια ενός συμβούλου καθηγητή. Οι ώρες εργασίας του φοιτητή στο πανεπιστήμιο, μέσα από παραδόσεις, ασκήσεις, φροντιστήρια και προσωπική μελέτη δε θα έπρεπε να ξεπερνά τις 48 την εβδομάδα. Οι μεταπτυχιακές σπουδές θα οδηγούσαν σε «ιδιαίτερα διπλώματα καί διδακτορικά διπλώματα»⁶³⁷. Για τη λήψη διδακτορικού διπλώματος απαιτούνταν η παρακολούθηση «ειδικού προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών»⁶³⁸ με διάρκεια τεσσάρων εξαμήνων. Την τελική απόφαση για την έγκριση της διδακτορικής διατριβής λάμβανε ο σύλλογος των καθηγητών και των υφηγητών του οικείου τμήματος.

Οι διδάσκοντες στα πανεπιστήμια έπρεπε σε σύντομο χρονικό διάστημα να συνέγραφαν εγχειρίδια, τουλάχιστον για κάποια από τα μαθήματά τους, τα οποία χορηγούνταν δωρεάν στους φοιτητές και να τυπώνονταν σε πανεπιστημιακά τυπογραφεία.

Τα μέλη της επιτροπής, σε συνέχεια των εισηγήσεων της συγκλήτου του Α.Π.Θ και του καθηγητή αυτού Π. Χρήστου, πρότειναν τη λειτουργία Παιδαγωγικού Κέντρου σε κάθε πανεπιστήμιο της χώρας, για όσους φοιτητές προορίζονταν για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

⁶³⁷ Στο ίδιο, σ. 128.

⁶³⁸ Στο ίδιο, σ. 133.

Τέλος, ως σημείο των καιρών σημειώνεται ότι στα πορίσματα γινόταν παρότρυνση να δοθεί ιδιαίτερο βάρος «εις τήν διοργάνωσιν τοῦ ἐκτός τῶν αἰθουσῶν διδασκαλίας ἐνδοπανεπιστημιακοῦ βίου τῶν φοιτητῶν» και να δημιουργηθεί «ὁλόκληρον σύστημα φοιτητικῶν ἐκδηλώσεων»⁶³⁹.

Τα πορίσματα της Επιτροπῆς Παιδείας για την τριτοβάθμια εκπαίδευση απηχούσαν, από τις προτάσεις τις οποίες η επιτροπή υποστήριξε ότι στηρίχθηκε, κυρίως τις θέσεις του εισηγητή προς αυτήν Π. Χρήστου και όχι τις προτάσεις της ειδικῆς Επιτροπῆς Ανωτάτης Εκπαιδευσεως. Κάτι αντίστοιχο είχε γίνει και με τις άλλες προτάσεις-εισηγήσεις των μελών της επιτροπῆς για την υποχρεωτική εκπαίδευση, τη γενική εκπαίδευση, την επαγγελματική εκπαίδευση, τη γλώσσα της εκπαίδευσης⁶⁴⁰.

ζ. Η πρόταση της επιτροπῆς Ι. Ξανθάκη

Η τρίτη είχε Πρόεδρο τον ακαδημαϊκό Ιωάννη Ξανθάκη, αντιπρόεδρο τον καθηγητή της Φυσικομαθηματικῆς σχολῆς και πρύτανη του Ε.Κ.Π.Α Καίσαρα Αλεξόπουλο και μέλη τους:

α) Αναστάσιο Γιαννουλάτο⁶⁴¹, γενικό διευθυντή της Αποστολικῆς Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδας,

β) Κωνσταντίνο Γεωργόπουλο, καθηγητή και κοσμήτορα της Νομικῆς σχολῆς Αθηνών,

γ) Κωνσταντίνο Γούδα, καθηγητή της Φυσικομαθηματικῆς σχολῆς και αντιπρόεδρο της διοικούσας επιτροπῆς του Πανεπιστημίου Πατρών,

δ) Δημήτριο Δεληβάνη, καθηγητή της Νομικῆς σχολῆς του Α.Π.Θ,

ε) Α. Κομινό, οικονομολόγο, τέως διοικητή της Εθνικῆς Τράπεζας,

στ) Δημήτριο Κουτσογιαννόπουλο-Θηραίο, καθηγητή της Φιλοσοφικῆς σχολῆς και Β' αντιπρύτανης του Ε.Κ.Π.Α,

ζ) Ι. Νίκολη, μηχανολόγο-ηλεκτρολόγο και

η) Σ. Παπασταμάτη, υφηγητή της Ιατρικῆς σχολῆς του Ε.Κ.Π.Α.

Η Επιτροπή αυτή έδωσε στη δημοσιότητα την πρότασή της τον Ιανουάριο του 1973⁶⁴². Αποτελούσε ένα φαινομενικά συγκροτημένο νομικό κείμενο, έτοιμο προς ψήφιση, το οποίο αποτελούνταν από 125 άρθρα και δεν είχε τη μορφή προτάσεων, όπως τα προηγούμενα.

⁶³⁹ Στο ίδιο, σ. 116.

⁶⁴⁰ Δούκας, Τρ. (2008), όπ.π., σ. 319.

⁶⁴¹ Ο Αναστάσιος Γιαννουλάτος, νυν αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Δυρραχίου και πάσης Αλβανίας, το 1972, έτος όπου συμμετείχε στις δύο επιτροπές, έγινε έκτακτος καθηγητής Ιστορίας των Θρησκευμάτων στη Θεολογική σχολή του Ε.Κ.Π.Α, ενώ το 1976 τακτικός. Από πληροφορίες αρκετών μελών του φοιτητικού κινήματος, τεκμαίρεται ότι συμπαραστάθηκε στην κατάληψη των φοιτητών στη Νομική στις αρχές του επόμενου έτους.

⁶⁴² Ο καταστατικός χάρτης της ανωτάτης παιδείας, εφ. *Το Βήμα*, 17-21 Ιανουαρίου 1973.

Άλλωστε στην εφημερίδα οριζόταν ως προσχέδιο Νομοθετικού Διατάγματος. Βασικός συντάκτης των πορισμάτων φαίνεται να ήταν ο Δημήτριος Κουτσογιαννόπουλος-Θηραίος⁶⁴³. Σε αυτά προβλεπόταν: α) η διατήρηση του θεσμού του κυβερνητικού επιτρόπου, χωρίς αν αποκλείει την κατάληψη της θέσης αυτής από στρατιωτικούς (άρθρα 34-36), β) ο υπουργός Παιδείας να έχει το δικαίωμα να αναπέμπει, και κατ' ουσία να απορρίπτει, την εκλογή μη αρεστών σε αυτόν καθηγητών- και όχι απλά να μην επικυρώνει την εκλογή τους (άρθρο 66), γ) για τη θέση του πρύτανη και του κοσμήτορα μπορούσε να προταθεί, εκτός των τακτικών καθηγητών «ὡς καὶ πᾶν ἕτερον πρόσωπον ἑλληνικῆς ὑπηκοότητος, τοῦ ὁποῖου ἤθελε προταθῇ ὑπὸ πέντε τακτικῶν καθηγητῶν τοῦ Ἰδρύματος τούτου ἢ ὑποψηφιότης ἀνεξαρτήτως ὁρίου ἡλικίας»⁶⁴⁴ (άρθρο 11), δ) η συγκρότηση Συμβουλίου Ανωτάτης Παιδείας (Σ.Α.Ε) με γνωμοδοτικό χαρακτήρα σχετικά με την πολιτική που πρόκειται να χαραχθεί για τα Α.Ε.Ι, από τρεις ομότιμους καθηγητές, τρεις πρυτάνεις και έναν κοσμήτορα, οι οποίοι θα διορίζονταν από το υπουργικό συμβούλιο (άρθρο 2), ε) για το διδακτικό προσωπικό, πέρα από τη διατήρηση του θεσμού της έδρας, τη δημιουργία θέσεων μόνιμων και επί θητεία επίκουρων καθηγητών με τους πρώτους να προκύπτουν και από μονιμοποίηση επιμελητών και βοηθών⁶⁴⁵, στ) η δημιουργία τριών Συμβουλίων: Οικονομικόν και Τεχνικόν, Σπουδών και μελετών, Φοιτητικής Μερίμνης (άρθρο 28). Στο πρώτο πρόεδρος ορίζονταν για μια πενταετία διακεκριμένη εξωπανεπιστημιακή προσωπικότητα εκλεγμένος από την ολομέλεια των τακτικών καθηγητών του κάθε Α.Ε.Ι, καθώς επίσης και οκτώ καθηγητές εκλεγμένοι από τη σύγκλητο, για μια τριετία. Το δεύτερο, το αρμόδιο για τις σπουδές, θα απαρτιζόταν από τον έναν εκ των δύο αντιπρυτάνεων, από έναν καθηγητή- εκπρόσωπο κάθε σχολής ως προέδρου και έναν εκπρόσωπο των φοιτητών σε κάθε πανεπιστήμιο, ο οποίος θα οριζόταν με ενιαύσια θητεία από τον οικείο φοιτητικό σύλλογο. Στο τρίτο, το συμβούλιο το αρμόδιο για τη φοιτητική μέριμνα συμμετείχαν εκτός από τον έναν εκ των δύο αντιπρυτάνεων, δύο καθηγητές, ο διευθυντής της πανεπιστημιακής λέσχης, όλοι με τριετή θητεία καθώς επίσης και πέντε φοιτητές με μονοετή θητεία, η) ως προς το όριο ηλικίας αποχώρησης των καθηγητών, αυτό καθορίστηκε στα 65 έτη (άρθρο 71).

⁶⁴³ Σχετικά βλ. Βρυχέα, Α. & Γαβρόγλου, Κ. (1982), ό.π., σ. 68 καθώς και Παπάζογλου, Μ. (1975). *Φοιτητικό κίνημα και δικτατορία*. Αθήνα: Επικαιρότητα, σ. 31.

⁶⁴⁴ Ο καταστατικός χάρτης της ανωτάτης παιδείας, εφ. *Το Βήμα*, 17 Ιανουαρίου 1973

⁶⁴⁵ Την ίδια θέση εξέφρασε ως προς αυτό το θέμα και η Επιτροπή Παιδείας, το Φθινόπωρο του 1973. Βλ. Υπ.Ε.Π.Θ. (1974). *Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1971-1973*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Το τελευταίο μέρος του σχεδίου (άρθρα 87-125) αφορούσαν -λόγω και της συνεχώς εντεινόμενης κατάστασης- στους φοιτητές⁶⁴⁶. Τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους τη συλλογική οργάνωσή τους, καθώς και τις προβλεπόμενες πειθαρχικές διαδικασίες.

η. Προτάσεις για δημιουργία νέων πανεπιστημίων

Το καλοκαίρι του 1970, αμέσως μετά την πρόταση της συγκλήτου του Α.Π.Θ, και με αφορμή αυτήν, παρενέβη ο ακαδημαϊκός Νικόλαος Λούρος προκειμένου να εκφράσει την ανάγκη για ίδρυση νέων πανεπιστημίων στην Ελλάδα. Η ίδρυση κατά τον Ν. Λούρο έπρεπε να γίνει προκειμένου: α) να υπάρξει καλύτερη αναλογία φοιτητών-καθηγητών και να μην καταστεί για επιπλέον χρονικό διάστημα η σχέση αυτή απρόσωπη, β) να γίνει «διδασκτική έξυπνη έρευνα ώριμων περιοχών της χώρας [...] ώστε να μην προκαλείται φοιτητικός συνωστισμός και να προσφέρεται συνάμα εκπαιδευτική προσπάθεια σε ευρύτερες περιοχές», γ) να «υπάρχουν επί τόπου κτιριακές δυνατότητες ώστε ν' αποτελούν βάσεις επέκτασης και οικονομία». Πιο συγκεκριμένα πρότεινε στο Ηράκλειο της Κρήτης να ιδρυθούν σχολές «όπως ή Ιατρική και ή Φυσικομαθηματική [όπου] υπάρχουν ήδη κατάλληλοι κτιριακοί πυρήνες (Νοσοκομεία και άλλα αξιοποιήσιμα κτίρια», ενώ «στά Χανιά και ίσως στο Ρέθυμνο μπορούν να εγκατασταθούν βαθμηδόν οι Θεωρητικές Σχολές που δεν χρειάζονται Έργαστήρια». Η Θράκη, κατά τον ίδιο «ευαίσθητη από την εθνική πλευρά χρειαζόταν πνευματική τόνωση». Στην Ξάνθη «μέ τα ιστορικά Άβδηρα» να στεγαστεί Φιλοσοφική σχολή, στην Κομοτηνή Γεωργική και στις Σέρρες άλλη θεωρητική σχολή. Η Καβάλα «μέ τα μεγάλα Νοσοκομεία της και πολλές αξιοποιήσιμες καπναποθήκες που μπορούν εύκολα να μετατραπούν σε Έργαστήρια» μπορούσε να στεγάσει τόσο Ιατρική, όσο και Φυσικομαθηματική σχολή. Στα δύο νέα πανεπιστήμια τα οποία πρότεινε και τα οποία ιδρύθηκαν στις παραπάνω περιοχές λίγο αργότερα, πρότεινε τις ονομασίες Μινωϊκό και Δημοκρίτειο αντίστοιχα. Αναγνώρισε ότι δεν θα μπορούσαν να λειτουργούν τέλεια από την αρχή, ούτε και να περιλαμβάνουν όλες τις σχολές, όμως «σιγά- σιγά θα εξελιχθούν όπως σε λίγα χρόνια εξελίχθηκε τό Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης»⁶⁴⁷.

Όταν ο υπουργός Παιδείας Γ. Φραγκάτος ήταν στη Σύγκλητο για το θέμα των επικουρικών, δήλωσε ότι από την κυβέρνηση μελετούνταν η

⁶⁴⁶ Ας σημειωθεί εδώ ότι το σχέδιο της επιτροπής Ι. Ξανθάκη δόθηκε στη δημοσιότητα λίγο πριν τα γεγονότα της Νομικής και ενώ το αίτημα των φοιτητών για αδιάβλητες εκλογές δεν είχε ακόμη γίνει δεκτό.

⁶⁴⁷ Λούρος, Ν., Απαραίτητα τα νέα Πανεπιστήμια, *Το Βήμα*, 27 Ιουνίου 1970.

ίδρυση ενός νέου πανεπιστημίου «πειραματικοῦ χαρακτήρος, πιθανόν ξενόγλωσσου καί διά τοῦ ὁποίου θά ἀντιμετωπίζεται τό θέμα τῶν μεταπτυχιακῶν Σπουδῶν»⁶⁴⁸ το οποίο θα λειτουργούσε σε μία από τις πόλεις τις ενταγμένες στο σχέδιο αναπτυξιακής προσπάθειας της χώρας.

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών δυσπιστούσε σχετικά με τη δυνατότητα ίδρυσης νέων πανεπιστημίων στην περιφέρεια καθώς και για το επίπεδο και το περιεχόμενο των σπουδών σε αυτά. Ο αντιπρύτανης του ιδρύματος το 1968 Γ. Πανταζής υποστήριξε ότι ως μέλος της διοικούσας επιτροπής του Πανεπιστημίου Πατρών, διαπίστωσε –μιλώντας μάλλον υποτιμητικά– ότι κατά την κατάρτιση του προγράμματος «ἐπικράτησαν οἱ ἀρχαί τῆς Σχολῆς Πεπελάση», σύμφωνα με τις οποίες το πρώτο ἔτος ήταν κοινό για όλους τους φοιτητές, διδάσκοναταν μεν πολλά μαθήματα «κατά τρόπον ὅμως ἐγκυκλοπαιδικόν»⁶⁴⁹. Ἀλλωστε, φοιτητές της Φυσικομαθηματικής σχολῆς του Πανεπιστημίου Πατρών δεν έγιναν δεκτοί προκειμένου να μεταγραφούν στο Αθήνησι την ίδια περίοδο. Υποτιμητική στάση ως προς την ανάγκη δημιουργίας νέων Α.Ε.Ι στην περιφέρεια κράτησε σε συνεδρία της και η Νομική σχολή. Ο καθηγητής της Νίκος Λιτζερόπουλος, παρότι μίλησε επαινετικά για την εξέλιξη του Α.Π.Θ, από το οποίο προερχόταν ἄλλωστε, μίλησε για την ανάγκη δημιουργίας επιμέρους σχολῶν στην περιφέρεια, οι οποίες σταδιακά θα γίνονταν πανεπιστήμια. Σε αυτές πρότεινε να διορίζονταν καθηγητές από τις κενούμενες ἑδρες των δύο μεγάλων πανεπιστημίων της χώρας, για να μη δημιουργηθούν διοικητικές δυσχέρειες⁶⁵⁰. Η αντίδραση στην ίδρυση νέων περιφερειακῶν πανεπιστημίων είχε να κάνει και με τη διαφαινόμενη τάση για συγκρότησή τους με μονάδα διοίκησης το τμήμα και όχι τη σχολή, με πιθανή συνέπεια τη μελλοντική κατάργηση της ἑδρας με νόμο για ὅλα τα Α.Ε.Ι, πράγμα το οποίο ήταν ἀπόλυτα κατακριτέο για του καθηγητές του Αθήνησι.

Από ὅλα τα παραπάνω, συνάγεται ὅτι παρόλο που οι δικτατορικές κυβερνήσεις συνέχισαν, και μάλλον επέτειναν την προδικτατορική παράδοση της συγκρότησης επιτροπών για τη μελέτη των θεμάτων των πανεπιστημίων τα οποία εκείνη την περίοδο βρίσκονταν σε μεταβατικό στάδιο, οι προτάσεις των διαδοχικῶν επιτροπών για την αναμόρφωση των εσωτερικῶν ζητημάτων των ιδρυμάτων αυτῶν δεν απασχόλησαν ιδιαίτερα τα μέλη της συγκλήτου του πρώτου πανεπιστημίου της χώρας. Πρόκειται για προτάσεις οι οποίες είχαν κοινά στοιχεία, ἀλλά και σημαντικές διαφορές μεταξύ τους, δείγμα και αὐτό της μεταβατικότητας

⁶⁴⁸ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Καισ. Αλεξόπουλου), Συνεδρία 40^η, 23 Νοεμβρίου 1971, σ. 5 (1101).

⁶⁴⁹ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Σ. Γ. Κορρέ), Συνεδρία 14^η, 24 Δεκεμβρίου 1968, σ. 44 (727).

⁶⁵⁰ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Νομικῆς σχολῆς, Πανεπιστημιακό ἔτος 1967-68 (τόμος 24^{ος}), Συνεδρία 15^η, 15 Μαΐου 1968, σ. 12 (185).

της εποχής. Οι προτάσεις αυτές, παρόλο που εν γένει εξέφραζαν μια γενικότερη τεχνοκρατική τάση σχεδιασμού, παρόλα αυτά κάλυψαν ως προς τον προβληματισμό τους διαφορετικές και επιμέρους θεματικές για τη λειτουργία των Α.Ε.Ι. Επιπλέον, η ιστορική γενεαλογία των προτάσεων έδειξε ότι εκπορεύτηκαν από μέλη του καθηγητικού προσωπικού του Α.Π.Θ, πράγμα το οποίο έκανε το αρχαιότερο πανεπιστήμιο της χώρας, όχι μόνο να μην συναινέσει σε αυτές, αλλά πολύ περισσότερο να αδιαφορήσει.

Κοινή συνισταμένη των προτάσεων ήταν και η ανάγκη για λειτουργία μεταπτυχιακών σπουδών δύο κύκλων (μεταπτυχιακό δίπλωμα ειδίκευσης και διδακτορικό), τα οποία παρότι είχαν θεσμιθετηθεί από το 1959⁶⁵¹, δεν είχαν ακόμη θεσμοθετηθεί ευρέως. Άλλωστε ο Γ. Παπαδόπουλος είχε κάνει δηλώσεις για την ανάγκη λειτουργίας μεταπτυχιακών το ταχύτερο δυνατό, ήδη από τις αρχές του 1969, στους αναγκαίους επιστημονικούς τομείς, προκειμένου «νά διατηρήσωμεν τήν παρουσίαν μας εις θέσιν προβαδίσματος εις τόν χῶρον των ἐπιστημῶν»⁶⁵². Για τις θετικές επιστήμες προέκρινε τη λύση της επανασύστασης του Δημόκριτου ως καταλληλότερου χώρου για την έρευνα χωρίς όμως την αυτονομία που προκρίθηκε για το ερευνητικό ίδρυμα προδικτατορικά⁶⁵³.

Οι προτάσεις των επιτροπών οι οποίες εν συντομία και σε συγκριτική βάση παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα 4, δε φαίνεται ότι απασχόλησαν τους φορείς διοίκησης του Ε.Κ.Π.Α. Εν μέρει καθότι ήταν δημιουργήματα ομάδων εμπειρογνομόνων και καθηγητών εκτός του αρχαιότερου πανεπιστημίου της χώρας και ίσως εν μέρει διότι εξέφραζαν ανεπίσημες θέσεις. Μόνο μια επιμέρους σχολή του, η Φιλοσοφική, ζήτησε το καλοκαίρι του 1973 ειδική άδεια από τη Σύγκλητο για να πραγματοποιήσει ειδική συνεδρία προκειμένου να αποφανθεί κυρίως γύρω από τα έτη φοίτησης στις δύο πρώτες βαθμίδες,

⁶⁵¹ Με βάση το Ν.Δ. 3971/ 59 «Περί Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδευσεως και Διοικήσεως της Πολιτείας», 4/7 Σεπτεμβρίου 1959, (Φ.Ε.Κ 187, τχ. Α΄) και το Ν.Δ. 3973/ 59 «Περί Ενοποιήσεως και Συντονισμού της Διοικήσεως της Επαγγελματικής Εκπαιδευσεως», 4/7 Σεπτεμβρίου 1959, (Φ.Ε.Κ 187, τχ. Α΄) της κυβέρνησης του Κ. Καραμανλή.

⁶⁵² Ο Πρωθυπουργός κ. Γ. Παπαδόπουλος εξήγγειλε: Νέος Καταστατικός χάρτης διά την Ανωτάτην Παιδείαν- συγκροτείται ήδη Συμβούλιο Κατευθύνσεως, *Το Βήμα*, Παρασκευή 14 Μαρτίου 1969.

⁶⁵³ Σύμφωνα με τα λόγια του Γ. Παπαδόπουλου: «Έχω ήδη δώσει οδηγίας εις τόν τομέαν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν διά τήν χρησιμοποίησιν τοῦ "Δημοκρίτου", ὡς χῶρον ἐργαστηρίων δι' ἀξιολόγους ἐρεῦνας εις τινάς τῶν ἐπιστημῶν τῶν θετικῶν, ἐν συνεργασία μετά τοῦ "Δημοκρίτου". Ἐρχόμενοι εις βοήθειαν τῶν Ανωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων νά ξεκινήσωμεν εις αὐτόν τόν χῶρον τῶν μεταπτυχιακῶν σπουδῶν. Καί θά τό ἐπιτύχωμεν. Βεβαίως τήν εὐθύνην θά διατηρήσουν τά Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικά Ἰδρύματα. Βεβαίως ὁ "Δημόκριτος" θά εἶναι ὁ χῶρος εις τόν ὁποῖον -ἐν τῇ ἐκμεταλλεύσει τῶν ἐγκαταστάσεών του καί τῶν δυνατοτήτων του- οἱ ἐρευνηταί θά ἐργάζονται κατά τήν φάσιν αὐτήν τῶν μεταπτυχιακῶν σπουδῶν. Καί βεβαίως ἐπὶ τῷ τέλει τῆς μετεκπαιδευσεως τά Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικά Ἰδρύματα θά χορηγοῦν καί τόν ἀντίστοιχον τίτλον». Στο ίδιο.

θέμα το οποίο είχε να κάνει εν πολλοίς με τα συμφέροντα των αποφοίτων της⁶⁵⁴.

Τέλος, από τις πέντε διαφορετικές προτάσεις σχετικά με την αλλαγή της δομής των ΑΕΙ από αντίστοιχες επιτροπές προκύπτουν και τα εξής:

α) μόνο μία (η υποεπιτροπή- ειδική επιτροπή για την τριτοβάθμια της Επιτροπής Παιδείας), υπό τον Αν. Γιαννουλάτο, η οποία είχε και πιο τεχνοκρατική προσέγγιση, έδωσε στη δημοσιότητα θέση υπέρ της κατάργησης του θεσμού της έδρας και την αντικατάστασή του από το τμήμα και τον τομέα. Οι άλλες ήταν μάλλον δέσμιες των γενικότερων πανεπιστημιακών ισορροπιών,

β) τα ίδια πρόσωπα συμμετείχαν σε περισσότερες από μία επιτροπές, ενώ λειτουργούσαν και παράλληλα χρονικά σαν να διατυπώνουν παραλλήλους μονολόγους,

γ) όλες έλαβαν ως θετική εξέλιξη την επέκταση της θητείας των πρυτανικών αρχών στην τριετία, αλλά και πέρα από αυτή.

ΣΥΓΚΡΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΑΡΑΘΕΣΗΣ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΘΕΣΕΩΝ ΤΩΝ ΠΕΝΤΕ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ

Προτάσεις-Θεματικές	Έδρα	Σχολή ή τμήμα	Συμβούλιο Ανώτατης Εκπαίδευσης	Θητεία πρυτανικών αρχών	Υφηγητές	Παιδαγωγικό Κέντρο	Εισαγωγή στα Α.Ε.Ι	Εξάμηνα/έτος
Πρόταση Α.Π.Θ	ΝΑΙ	Σχολή	-	-	-	ΝΑΙ	-	Έτος
Πρόταση Π. Χρήστου	ΝΑΙ	Σχολή	ΝΑΙ	3ετής τουλάχιστον	ΟΧΙ	ΝΑΙ	Βαθμολογία τεσσάρων μεγαλύτερων τάξεων Γυμνασίου	-
Ειδική Επιτροπή	ΟΧΙ	Τμήμα	ΝΑΙ (πανεπιστημιακό συμβούλιο)	5ετής	-	ΝΑΙ (Παιδαγωγική σχολή)	Βαθμολογία τριών τάξεων Γυμνασίου+εξετάσεις στο τέλος δύο μεγαλύτερων τάξεων	Εξάμηνα
Επιτροπή Ξανθάκη	ΝΑΙ	Σχολή	ΝΑΙ	3ετής	ΝΑΙ	-	-	Έτος
Επιτροπή Παιδείας	ΝΑΙ (κατά πλειοψηφία)	Σχολή	ΝΑΙ	3ετής	ΝΑΙ	ΝΑΙ	Βαθμολογία τριών τάξεων + εξετάσεις	Έτος

Πίνακας 4

⁶⁵⁴ Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73, (Πρυτανεία Κ. Τούντα), Συνεδρία 112^η, 26 Ιουνίου 1973, σ. 3 (777). Η πρόταση της επιτροπής ήταν για λειτουργία εξάχρονου δημοτικού με παράλληλη λειτουργία άλλων δύο τάξεων σε απομακρυσμένες και μόνο περιοχές της χώρας όπου οι μαθητές δεν μπορούσαν να πάνε στο πλησιέστερο γυμνάσιο. Η εκπαίδευση προβλεπόταν υποχρεωτική για τα οκτώ πρώτα χρόνια του σχολείου. Οι φορείς συμφερόντων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ζητούσαν πεντάχρονο δημοτικό και επτάχρονο γυμνάσιο. Σχετικά βλ. Δούκας, Τρ. (2008), ό.π., σ. 329-338.

9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ

Ξεκινώντας την αποτίμηση της πανεπιστημιακής λειτουργίας κατά τη δικτατορική επταετία θα ήταν ίσως πλεονασμός να αναφέρουμε ότι η πολιτική εξουσία επεδίωξε τη δημιουργία ενός περιοριστικού και συγκεντρωτικού μηχανισμού διοίκησης των πανεπιστημίων καθώς και ελέγχου, επιτήρησης, χειραγώγησης, ποινικοποίησης και πειθάρχησης τόσο του διδακτικού προσωπικού, όσο και του φοιτητικού πληθυσμού.

Ειδικότερα, ατά την εξέταση της λειτουργίας και κυρίως της στάσης του πρώτου πανεπιστημίου της χώρας κατά την επτάχρονη δικτατορική διακυβέρνηση, παρατηρήθηκε να καταπιάνονται οι φορείς του με ζητήματα τα οποία απασχόλησαν το ίδρυμα -και ευρύτερα τον πανεπιστημιακό θεσμό- στη μακρότατη ιστορική του διάρκεια. Ζητήματα τα οποία, όταν εντάσσονται σε ταραγμένες πολιτικά και μεταβατικές περιόδους ισχυροποίησης της εκτελεστικής εξουσίας, πολύ περισσότερο δε δικτατορικής εκτροπής, μπορούσαν να λάβουν ευρείες διαστάσεις, έτσι ώστε να διαταραχθούν οι ισορροπίες και να λείψουν οι συναινέσεις εντός και εκτός των θεσμών. Πιο συγκεκριμένα, λόγω της αυταρχικής περιόδου κεντρικό ήταν το ζήτημα της σχέσης του πανεπιστημίου με την πολιτική εξουσία και τις επιλογές της, καθώς τα όρια της αυτονομίας του πρώτου απέναντι σε επιλογές μιας κυβέρνησης η οποία είχε καταλάβει το ίδιο το κράτος ήταν εν γένει περιορισμένη και δύσκολα διεκδικήσιμη. Τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών, ως φορείς διοίκησης, εκπροσώπησης και έκφρασης προς τα έξω του ιδρύματος απασχόλησαν τα όρια της πανεπιστημιακής αυτονομίας σε σχέση με επιμέρους νομοθετικές ρυθμίσεις των δικτατορικών κυβερνήσεων κατά την επταετία 1967-1974. Έτσι, αναπόφευκτα τέθηκαν σε πρώτη γραμμή ζητήματα όπως η τύχη της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης κατά τη συνταγματική ρύθμιση του 1968 και ειδικότερα ο απορρέον ρόλος του κυβερνητικού επιτρόπου, καθώς επίσης ο τρόπος αναπαραγωγής του καθηγητικού σώματος, οι απολύσεις καθηγητών και το όριο ηλικίας αποχώρησης αυτών, σε μια συγκυρία οξείας αλλαγής και πολιτειακών μεταβολών. Επιμέρους ζητήματα, τα οποία συναντώνται συχνά στην πορεία εξέλιξης του πανεπιστημιακού θεσμού αποτέλεσαν θέμα τριβής για το Αθήνησι. Τέτοια ήταν: α) τα πανεπιστημιακά συγγράμματα, ο τρόπος συγγραφής τους, διάθεσης, κοστολόγησης και εξέτασης των φοιτητών, β) ο τρόπος επιλογής των μελών του καθηγητικού σώματος εξαιτίας του φλέγοντος ζητήματος των επικουρικών καθηγητών, γ) το βοηθητικό προσωπικό (κατηγορίες, ρόλος, θέση και αριθμός των μελών του εντός της πανεπιστημιακής ιεραρχίας), δ) ο τρόπος επιλογής των

φοιτητών, ε) ο τρόπος διάθεσης και κυρίως διαχείρισης της πανεπιστημιακής παρουσίας

Οι καθηγητές στο ανώτατο επίπεδο διοίκησης του ιδρύματος δεν ασχολήθηκαν ούτε με ζητήματα πολιτειακά, ούτε με τα σχέδια για νέο Οργανισμό των πανεπιστημίων, ούτε με το θέμα της ίδρυσης των νέων πανεπιστημίων στην περιφέρεια, ούτε με αυτό της ίδρυσης των πέντε πρώτων Κ.Α.ΤΕ. Ακόμα-ακόμα δε συζήτησαν, κατά την πάγια πανεπιστημιακή παράδοση, σε ευρεία κλίμακα ούτε το θέμα των απολύσεων συναδέλφων τους από τον υπουργό Παιδείας.

Φαίνεται ότι το Πανεπιστήμιο Αθηνών κατά τη διάρκεια της επτάχρονης δικτατορίας βρέθηκε σε περεταίρω «άμυνα»⁶⁵⁵, σε σχέση με την πολιτική εξουσία και τις κοινωνικές διεκδικήσεις καθώς και τα νέα υπό ίδρυση ανώτατα ιδρύματα. Μετά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τον Ιωάννη Μεταξά (1936-41), η δικτατορική διακυβέρνηση αποτέλεσε τη δεύτερη περίοδο όπου καταστρατηγήθηκε σε τέτοιο βαθμό η αυτονομία του πανεπιστημιακού θεσμού και τροποποιήθηκε σε ουσιαστικά σημεία του ο Οργανισμός του 1932, με κύριο διακύβευμα τον τρόπο αναπαραγωγής του διδακτικού προσωπικού του θεσμού αυτού⁶⁵⁶. Οι φορείς της πολιτικής εξουσίας, σαν αν ήθελαν να αντιγράψουν τις νομοθετικές τροποποιήσεις της μεταξικής δικτατορίας, ως προς το πανεπιστήμιο. Σαν να δανείστηκαν στοιχεία μεταξικά. Άλλωστε και στις δύο περιπτώσεις έγιναν τροποποιήσεις στον Οργανισμό του 1932. Η αντιγραφή μάλιστα των μεταξικών προβλέψεων ήταν πιο έντονη στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, από ότι στις άλλες δύο βαθμίδες. Το πανεπιστήμιο βρέθηκε να αντιμετωπίσει και τις αρνητικές νομοθετικές ρυθμίσεις των δικτατορικών κυβερνήσεων της επταετίας, κυρίως κατά την πρώτη περίοδο: μείωση του ηλικιακού ορίου αποχώρησης των καθηγητών στο 65^ο έτος, κυβερνητικός επίτροπος στα πανεπιστήμια από χώρο μη ακαδημαϊκό, απολύσεις καθηγητών, επικουρικοί καθηγητές διορισμένοι παρά την έδρα απ' ευθείας από τον υπουργό, πανεπιστημιακά συγγράμματα τα οποία έπρεπε να γραφούν και να εκδοθούν σε σύντομο χρονικό διάστημα προκειμένου να δοθούν προς χρήσης των φοιτητών. Επιπλέον, όπως και κατά τη μεσοπολεμική δικτατορία αυξήθηκε ο αριθμός του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού εντός του και μεταβλήθηκε η αναλογία του σε σχέση με τους τακτικούς καθηγητές. Σε αυτή την αναλογία ας προστεθεί και η είσοδος των επικουρικών καθηγητών. Τέλος και στις δύο περιπτώσεις δεν παρατηρήθηκε συνολική νομοθετική παρέμβαση στα πανεπιστημιακά πράγματα, μέσα από ένα νέο νομοθετικό πλαίσιο- οργανισμό, παρότι κάτι τέτοιο εξαγγέλθηκε αρκετές φορές κατά την περίοδο διακυβέρνησης

⁶⁵⁵ Την άποψη αυτή για την περίοδο του μεσοπολέμου βλ. στη σχετικά πρόσφατη εργασία των Γαβρόγλου, Κ., Καραμανωλάκη, Β., Μπάρκουλα, Χ. (2014), όπ.π., σ. 189-259.

⁶⁵⁶ Για τη μεταξική περίοδο βλ. και Βρυχέα, Α. & Γαβρόγλου, Κ. (1982), όπ.π., σ. 40-41.

από τον Γ. Παπαδόπουλο. Το πανεπιστήμιο έμενε να διοικείται κατά βάση με τον Οργανισμό του 1932.

Το πανεπιστήμιο είχε να αντιμετωπίσει και τις κοινωνικές πιέσεις για εισαγωγή μεγαλύτερου αριθμού φοιτητών σε αυτό. Και την αμφισβήτηση του κύρους του δια του τύπου. Από το 1973 βρέθηκε στη δίνη και του φοιτητικού κινήματος. Από εκείνο το σημείο και έπειτα και ειδικότερα μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου και μέχρι την πτώση της χούντας φαίνεται να εκλείπουν οι προσπάθειες από την πολιτική εξουσία για θεσμικές αλλαγές του πανεπιστημίου, κάτι το οποίο συνέβη και με τις δυο άλλες βαθμίδες⁶⁵⁷. Η πολιτική ηγεσία περιορίστηκε, όπως και η Σύγκλητος σε τυπικές- διοικητικές- διεκπεραιωτικές παρεμβάσεις καθώς και στην τάση επαναφοράς ρυθμίσεων οι οποίες είχαν αλλάξει μετά τις παρεμβάσεις της πρώτης περιόδου διακυβέρνησης (κατάργηση κυβερνητικού επιτρόπου, συζήτηση για επαναφορά ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης στα 70 έτη, κατάργηση ρυθμίσεων για απ' ευθείας διορισμό των επικουρικών).

Μετά το 1970-71, συνεπεία και του τρόπου εκλογής των πρυτανικών αρχών (Ν.Δ 672/70) το Ε.Κ.Π.Α βρέθηκε να διοικείται από συγκλητικούς καθηγητές οι οποίοι διοικείτο φιλικά προς το καθεστώς, οι οποίοι είχαν εν πολλοίς εκλεγεί κατά την αρχική περίοδο της εξουσίας των συνταγματαρχών περιορίζοντας -δια της συμμετοχής στη λήψη των αποφάσεων του ιδρύματος- τα περιθώρια αυτονομίας. Πρόκειται συχνά και για περιπτώσεις διδασκόντων οι οποίοι ανήλθαν στην καθηγητική βαθμίδα κατά τα πρώτα χρόνια της επταετίας (Κ. Γεωργόπουλος, Φ. Μπουμπουλίδης, Δ. Κουτσογιαννόπουλος- Θηραίος κ.ά.). Οι καθηγητές αυτοί, όπως θα ήταν αναμενόμενο, ως μεγα-φορείς δράσης δραστηριοποιήθηκαν υπέρ του καθεστώτος, συμμετέχοντας στη Σύγκλητο, στις Συγκλητικές Επιτροπές, στις Σχολές τους ως κοσμήτορες, λειτουργώντας ως ιμάντες μεταβίβασης των θέσεων της κυβερνητικής πολιτικής προς το Πανεπιστήμιο, υποστηρίζοντας τις θέσεις της πολιτείας ενάντια σε αυτές των φοιτητών στις αρχές του 1973. Προσπάθησαν να κάμψουν τις αντιρρήσεις φορέων του τελευταίου ως προς το περιεχόμενο και τον τρόπο άσκησης της εκπαιδευτικής πολιτικής. Γενικά παρενέβησαν υπέρ του καθεστώτος ασκώντας καθήκοντα πολιτικού και ιδεολογικού ταγού και λειτουργώντας συχνά ως προπαγανδιστές. Έτσι, ως φορείς διοίκησης του πανεπιστημίου βρέθηκαν να διαπλέκονται με την πολιτική εξουσία, να εμπλέκονται στο πολιτικό παιχνίδι και να βγαίνουν αρκετά εκτός του χώρου αρμοδιοτήτων του ακαδημαϊκού πεδίου και της παράδοσης αυτονομίας την οποία το διέκρινε. Με αυτόν τον τρόπο βρέθηκαν εκτεθειμένοι κατά τις μεταπολιτευτικές εξελίξεις. Επιπλέον, μπορεί να πει κανείς ότι

⁶⁵⁷ Σχετικά βλ. Δούκας, Τρ. (2008), όπ. π., σ. 497.

αποτελέσαν μια δεύτερη χρονικά ομάδα διοικούντων το πανεπιστήμιο, η οποία αντικατέστησε την παλαιότερη η οποία αποσύρθηκε περίπου μαζί με το πέρας των ενιαύσιων θητειών των πρυτανικών οργάνων.

Η δικτατορική εξουσία από την πλευρά της, παρά τον έκτακτο χαρακτήρα της, προσπάθησε να κάνει τις δικές της νομοθετικές και πολιτικές παρεμβάσεις προκειμένου να αναδείξει μια νέα γενιά διδασκόντων σε όλες τις κατηγορίες του καθηγητικού προσωπικού (καθηγητές, επικουρικοί, βοηθοί).

Μπορούμε να πούμε ότι είχαμε να κάνουμε με ένα παραδοσιακό-συντηρητικό πανεπιστήμιο, το οποίο λειτουργούσε σε έναν κόσμο ο οποίος άλλαζε ραγδαία. Άρα και αυτό έπρεπε να προσαρμοστεί στην αλλαγή. Όσο και να ήταν δέσμιο της ιστορικής παράδοσής του και των ιδεολογικών αγκυλώσεων των συντηρητικών φορέων διοίκησής του, αντιμετώπιζε την κοινωνική ανάγκη και πίεση για εισαγωγή μεγαλύτερου αριθμού φοιτητών σε αυτό, για δημιουργία νέων γνωστικών αντικειμένων, για προσαρμογή στις απαιτήσεις της κοινωνίας, της νεολαίας αλλά και της παραγωγής.

Παρόλα αυτά και παρά τον έκτακτο και αυταρχικό χαρακτήρα της δικτατορικής επιβολής, παρατηρήθηκε θεσμική και κτιριακή διεύρυνση⁶⁵⁸, αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού, κατακόρυφη αύξηση του βοηθητικού προσωπικού καθώς και διεύρυνση του διδακτικού φορέα. Τα δύο τελευταία βρέθηκαν σε παραλληλία με την προσπάθεια των δικτατόρων για περιορισμό των προνομίων, της εξουσίας και της ακαδημαϊκής ελευθερίας την οποία απολάμβαναν οι τακτικοί καθηγητές της έδρας.

Κοινή ήταν η διαπίστωση της ανάγκης δημιουργίας μεταπτυχιακών σπουδών δύο κύκλων (μεταπτυχιακό δίπλωμα ειδίκευσης και διδακτορικό). Πέρα όμως από ότι έγινε για τις θετικές επιστήμες στον Δημόκριτο ή για τα Οικονομικά στην Α.Σ.Ο.Ε.Ε, όπου θεσμοθετήθηκε μεταπτυχιακό πρόγραμμα ειδίκευσης σε δύο κατευθύνσεις (οικονομική επιστήμη- διοίκηση επιχειρήσεων)⁶⁵⁹, πέρα από τις όποιες ρυθμίσεις των νομοθετικών διαταγμάτων του 1959⁶⁶⁰, το ζήτημα της διευρυμένης θεσμοθέτησης και λειτουργίας του πρώτου κύκλου -καθότι ο δεύτερος

⁶⁵⁸ Ζήτημα το οποίο μένει να καταδειχτεί μέσα από ξεχωριστή μελέτη.

⁶⁵⁹ Π.Δ. 359/1973 «Περί ιδρύσεως παρά τη Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών Τμημάτων Μεταπτυχιακών Σπουδών», 29 Σεπτεμβρίου/ 3 Οκτωβρίου 1973, (Φ.Ε.Κ. 264, τχ. Α'). Ο διαχωρισμός έγινε με βάση μάλλον τον προγενέστερο, από το 1970, προπτυχιακό διαχωρισμό- ειδίκευση από το δεύτερο έτος στις δύο αυτές κατευθύνσεις. Απαραίτητο προσόν για την εισαγωγή σε αυτό τέθηκε «ή πλήρης γνώσις τῆς Ἀγγλικῆς [και μόνο] γλώσσης», ως συνέπεια μάλλον των αγγλοσπουδασμένων καθηγητών οι οποίοι στελέχωσαν τη σχολή την περίοδο της επταετίας. Βλ. Κριμπάς, Κ., Η ανώτατη παιδεία τον καιρό της χούντας, περ. *Αντί*, τχ., 653, 1998, σ. 50. Το ζήτημα της επιλογής, εκλογής και στελέχωσης του ιδρύματος αυτού κατά την επταετία, καθώς και η μετέπειτα πορεία των καθηγητών αυτών μεταπολιτευτικά χρειάζεται αυτοτελή έρευνα.

⁶⁶⁰ Βλ. σχετικά και Κυπριανός, Π. (2016), *όπ.π.*, σ. 78.

είχε προβλεφθεί από το 1911- περίμενε τη λύση του από το νομοθέτη για δύο ακόμη δεκαετίες. Στις παραπάνω προτάσεις το Ε.Κ.Π.Α δια των οργάνων του κώφευσε. Και όσο και αν ο θεσμός της απ' ευθείας ανάθεσης και υποστήριξης διδακτορικής διατριβής αποτέλεσε για τα δεδομένα του 1911 νεωτερισμό ως προς την προαγωγή της επιστήμης⁶⁶¹, εξήντα και πλέον χρόνια μετά αποτελούσε έναν παραδοσιακό θεσμό.

Κατά την επταετία διατηρήθηκε και η παράδοση που ήθελε, στο πλαίσιο της θεσμικής αυτονομίας, τις επιμέρους μονάδες του να είναι διαφοροποιημένες μεταξύ τους, έχοντας διαφορετικές προτεραιότητες, στάση και θέση τόσο απέναντι στις επιλογές του πανεπιστημιακού θεσμού, όσο και απέναντι στις αντίστοιχες της πολιτικής εξουσίας. Συνεχίστηκε και ο ρόλος του πανεπιστημίου ως εθνικό, το οποίο στη μεταπολεμική συγκυρία της εθnikοφροσύνης συνέχισε και την αντικομμουνιστική του παράδοση, στο νέο πνεύμα του «Ελλάς- Ελλήνων- Χριστιανών». Σε αυτή τη λογική εγγράφεται μάλλον και το ότι σε καμιά φάση της επταετίας δεν μίλησε σχετικά με τη μορφή του καθεστώτος, ούτε και καταφέρθηκε εναντίον του.

Και κατά την εξεταζόμενη εδώ περίοδο ήταν ορατός ο ρόλος του καθηγητικού σώματος ως ομάδα άσκησης πίεσης για την έκφραση, διεκδίκηση και υλοποίηση των συμφερόντων των επιμέρους μελών-φορέων της. Οι καθηγητές αποτελούσαν, παρόλες τις υπαναχωρήσεις, αναδιπλώσεις και παλινωδίες τους, μια ισχυρή ομάδα πίεσης. Ακόμη και κάτω από το πιο ολοκληρωτικό καθεστώς στη χώρα -αυτό της επτάχρονης δικτατορίας- το πανεπιστήμιο με τους φορείς του έμεινε *de jure* αυτοδιοίκητο, καίτοι *de facto* η αυτονομία του καταλύθηκε σε σημαντικό βαθμό. Το πανεπιστήμιο επηρεαζόταν από, αλλά ταυτόχρονα υπερέβαινε τις όποιες συγκυριακές αλλαγές επεδίωκε η δικτατορική πολιτική εξουσία. Οι καθηγητές ως σώμα επιζητούσαν και πέτυχαν σε σημαντικό βαθμό την αυτονομία και αυτοαναφορικότητά τους ως προς τη διαδικασία αναπαραγωγής του διδακτικού φορέα, εκλογής/ επιλογής του διδακτικού-ερευνητικού προσωπικού και κυρίως τη διοίκηση του ιδρύματος. Οι σχέσεις τους διαταράχθηκαν περισσότερο κατά την πρώτη περίοδο διακυβέρνησης, όπου υπουργός Παιδείας ήταν ο Θ. Παπακωνσταντίνου, όπως επίσης και την περίοδο 1971-72, όταν επικεφαλής του υπουργείου ήταν ο Γ. Φραγκάτος. Ο πρώτος ήταν ο κύριος υπεύθυνος και χειρίστηκε τις απολύσεις τακτικών καθηγητών και υφηγητών του ιδρύματος, για την υλοποίηση στην πράξη του θεσμού του κυβερνητικού επιτρόπου, για τις τροποποιήσεις σχετικά με το βοηθητικό προσωπικό καθώς και για τα πανεπιστημιακά συγγράμματα. Μπορούμε να πούμε ότι αν στις δύο πρώτες εκπαιδευτικές βαθμίδες οι προδικατορικές ρυθμίσεις κατεδαφίστηκαν από τον πρώτο υπουργό

⁶⁶¹ Κιμουρτζής, Π. (2007), *όπ.π.*, σ. 194-195.

Παιδείας Κ. Καλαμποκιά⁶⁶², στην τρίτη βαθμίδα οι σαρωτικές αλλαγές και η κατάλυση της αυτονομίας των ΑΕΙ έγιναν από τα δεύτερο, τον Θ. Παπακωνσταντίνου. Ο Γ. Φραγκάτος αμφισβήτησε τόσο το αδιάβλητο καθώς και αυτόν καθεαυτό τον τρόπο εκλογής του καθηγητικού προσωπικού, όσο και τη τον τρόπο διοίκησης του πανεπιστημίου από το σώμα των τακτικών καθηγητών του και μόνο. Την ίδια τη συνταγματική αυτονομία του πανεπιστημιακού θεσμού. Και οι δύο από κοινού βαρύνονται για την τροπή του ζητήματος των επικουρικών καθηγητών. Ο πρώτος με τη θεσμική εισαγωγή προνομίων των επικουρικών μέσα από Συντακτική Πράξη αυξημένης τυπικής ισχύος και ο δεύτερος με την εμμονή για απ' ευθείας διορισμό από την κυβέρνηση. Πάντως και οι δύο άσκησαν, ως μεγα-φορείς δράσης προσωπική- «υπουργική» εκπαιδευτική πολιτική⁶⁶³.

Το θέμα των επικουρικών, με τις επιμέρους διαστάσεις του και τη διαδοχική τροπή του -κυρίως ως προς τον τρόπο διορισμού τους- ήταν αυτό το οποίο έταμε όλη σχεδόν την περίοδο της επτάχρονης διακυβέρνησης. Η τροπή την οποία πήρε το θέμα δεν θα μπορούσε να ιδωθεί συνολικά ως μια περίπτωση μεταρρυθμιστικής απόπειρας, παρά την εν γένει διεύρυνση του διδακτικού φορέα με μια νέα κατηγορία διδασκόντων. Άλλωστε, δεν στόχευε στον εξορθολογισμό και στον ενιαίο χαρακτήρα του διδακτικού φορέα⁶⁶⁴. Αποτέλεσε, ζήτημα προς επίλυση κληροδότημα και για τη μεταπολιτευτική περίοδο διακυβέρνησης, καθότι ο διάδοχος υπουργός του Γ. Φραγκάτου, Ν. Γκαντώνας υλοποίησε τις σχετικές με το θεσμό ρυθμίσεις του προκατόχου του. Παρόλα αυτά, ο θεσμός πρέπει να ειπωθεί και στη γενικότερη λογική της διεύρυνσης των πανεπιστημίων με κατώτερο και βοηθητικό, των καθηγητών, διδακτικό προσωπικό. Και όσοι από αυτούς έμειναν, μετά την τομή του 1974, κατά κανόνα αυτοί οι οποίοι διορίστηκαν έπειτα από εισήγηση των σχολών τους, είχαν μάλλον εντός του πανεπιστημίου την πορεία εξέλιξης του βοηθητικού προσωπικού. Ειδικότερα μετά το Ν. 1268/82 ανήλθαν στις καθηγητικές βαθμίδες⁶⁶⁵.

⁶⁶² Βλ. Δούκας, Τρ. (2008), ό.π., σ. 137-154.

⁶⁶³ Για την άποψη αυτή, κατά την άσκηση της εκπαιδευτικής πολιτικής και τα προσωπικά χαρακτηριστικά της παρέμβασης βλ. Δημαράς, Αλ., Υπουργείο παιδείας και εκπαιδευτική πολιτική. Δοκίμιο προβληματισμού, περ. *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 4, Άνοιξη 1979, σ. 3-8 καθώς και Μπουζάκης, Σ. (1992). Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στη δεκαετία του '80. Μια αναλυτική-ερμηνευτική προσέγγιση των νέων προσπαθειών και των νέων αδιεξόδων, στο: Πυργιωτάκης, Ι. Κανάκης, Ι. (επιμ.). *Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Γρηγόρης, σ. 259.

⁶⁶⁴ Βρυχέα, Α. & Γαβρόγλου, Κ. (1982), ό.π., σ. 23, 26.

⁶⁶⁵ Έτσι, παρά την εκ διαμέτρου αντιμετώπιση των δύο φαινομενικά διαφορετικών ζητημάτων από τη Σύγκλητο (βοηθητικό προσωπικό- επικουρικοί καθηγητές) αυτά είχαν, πέρα από την κυβερνητική πρόβλεψη να μπολιάσει το πανεπιστήμιο με νέο αίμα, ένα ακόμη κοινό χαρακτηριστικό μεσοπρόθεσμα: την ιεραρχική εξέλιξη του πανεπιστημιακού προσωπικού διά και εντός της πανεπιστημιακής ιεραρχίας. Έτσι συχνά, ο παρασκευαστής ή ο

Κατά την πρώτη δικτατορική περίοδο, όπου λόγω και της ανάγκης εδραίωσης του καθεστώτος έπρεπε να ληφθούν δύσκολες νομοθετικές αποφάσεις (όριο ηλικίας αποχώρησης καθηγητών, επικουρικοί καθηγητές, απολύσεις, κυβερνητικός επίτροπος) τη Σύγκλητο απασχόλησε κυρίως το τελευταίο θέμα, ενώ στα άλλα και συνολικά επικρατούσε σιωπή. Και αυτό με δεδομένο το ότι σε σχέση με το ζήτημα των επικουρικών καθηγητών καθώς και το ηλικιακό όριο αποχώρησης των καθηγητών του Πανεπιστημίου, το ζήτημα του κυβερνητικού επιτρόπου α) έθετε θέμα εξωτερικής επιβολής της άνωθεν βούλησης της κεντρικής εξουσίας, β) δεν καθόριζε σαφώς τα όριά του και γ) έθετε κίνδυνο για υποκατάσταση της διοικητικής αυτοτέλειας του Πανεπιστημίου, στην ίδια τη συνταγματική αυτονομία του πανεπιστημιακού θεσμού, με έναν άλλο θεσμό ο οποίος προβλεπόταν και αυτός -για πρώτη φορά- συνταγματικά. Το σημαντικότερο θέμα των απολύσεων των καθηγητών, κατά την πάγια πανεπιστημιακή παράδοση, δεν συζητήθηκε εκτενώς στη Σύγκλητο. Το ζήτημα του ηλικιακού ορίου αποχώρησης των καθηγητών ήταν τεχνικό ζήτημα, δευτερευόντως επιστημονικό και πάντως όχι τόσο πολιτικό. Οι επικουρικοί καθηγητές καίτοι μπορούσαν να υποκαταστήσουν το υπόλοιπο καθηγητικό σώμα στα διδακτικά τους καθήκοντα ή/ και να απολάμβαναν πολλά από τα προνόμια των δεύτερων, δεν θα μπορούσαν να τους υποκαταστήσουν στη διοίκηση του ιδρύματος- κάτι το οποίο θα μπορούσε να γίνει με τον κυβερνητικό επίτροπο, αλλά ούτε και στον τρόπο αναπαραγωγής του σώματος των τακτικών καθηγητών. Επιπλέον, οι ρυθμίσεις- προβλέψεις για τους επικουρικούς δεν είχαν ολοκληρωθεί, έτσι ώστε να μπορεί να τεθεί σε άμεση λειτουργία ο θεσμός, κάτι το οποίο θα απασχολούσε/ ταλαιπωρούσε το πανεπιστήμιο αργότερα, μετά το 1971 και την υπουργία του Γεράσιμου Φραγκάτου ο οποίος εξειδίκευσε- ενεργοποίησε τη διάταξη. Ο θεσμός των επικουρικών καθηγητών μπορούσε να αντικατασταθεί με νόμο, υπουργική απόφαση κτλ. ή και να ατονήσει η λειτουργία του, κάτι το οποίο ήταν ευκολότερα αντιμετωπίσιμο σε σχέση με τη συνταγματική ρήτρα- έμβλημα του κυβερνητικού επιτρόπου, ο οποίος φαινόταν να είναι ψηλά στις επιλογές της στρατοκρατικής διακυβέρνησης. Τέλος, κατά την εφαρμογή των σχετικών διατάξεων του θεσμού των επικουρικών καθηγητών η πρωτοβουλία θα ανήκε στο πανεπιστήμιο με τις επιμέρους σχολές του. Αντίθετα, για την περίπτωση του κυβερνητικού επιτρόπου η πρωτοβουλία των ενεργειών, ως εξωπανεπιστημιακός θεσμός ελέγχου, θα ανήκε στο υπουργείο Παιδείας και στις πολιτικές επιλογές της κεντρικής κυβέρνησης, εκτός από τη

βοηθός γινόταν επιμελητής και ο επιμελητής επικουρικός, έκτακτος ή τακτικός καθηγητής της έδρας. Η κάλυψη της έδρας σε σχολές, όπως π.χ. η Φιλοσοφική, τόσο λόγω φύσης των αντικειμένων, όσο και ισορροπιών εντός της, ήταν για κάποιον εκτός των τειχών της πολύ δύσκολη υπόθεση.

δυνατότητα του πανεπιστημίου να παρέμβει αυτόνομα. Επιπλέον, οι όποιες συνέπειες των ενεργειών του θα ήταν ομοιόμορφες για τις επιμέρους σχολές του Πανεπιστημίου. Τέλος το θέμα της απόλυσης πανεπιστημιακών καθηγητών κατά την παράδοση του πρώτου πανεπιστημίου της χώρας, δε συζητήθηκε σχεδόν καθόλου στο ανώτατο διοικητικό όργανό του, ούτε πριν αλλά ούτε και μετά από αυτές. Και αυτό με δεδομένο το ότι, σύμφωνα με τον πρύτανη το 1968 -και Νομικό Σύμβουλο του Πανεπιστημίου Αθηνών- Γεώργιο Ράμμο, από την πρώτη ημέρα που ανέλαβε τα καθήκοντά του υπήρχαν πληροφορίες ότι θα απολυθούν 37 καθηγητές καθώς και ορισμένοι διοικητικοί υπάλληλοι του πρώτου Πανεπιστημίου της χώρας⁶⁶⁶.

Κάθε θεσμική παρέμβαση είχε διαφορετική δυναμική και άνυσμα στην πορεία του χρόνου. Έτσι, παρά την ενόχληση ο θεσμός του κυβερνητικού επιτρόπου κατέληξε να έχει, τουλάχιστον κατά τις αποφάσεις της Συγκλήτου τυπικό- διεκπεραιωτικό ρόλο και καταργήθηκε πριν το πέρας της επταετίας. Αντίθετα άλλες θεσμικές παρεμβάσεις, όπως οι επικουρικοί καθηγητές -τουλάχιστον όσοι επιλέγηκαν από τις σχολές- επιβίωσαν και μεταπολιτευτικά, μέχρι την κατάργηση του θεσμού της καθηγητικής έδρας το 1982. Μάλλον καλύτερα αναδύθηκαν σε τακτικούς καθηγητές. Σε καθηγητικό προσωπικό στην μεταπολιτευτική πορεία αναβαθμίστηκαν κατά κανόνα και όσοι κατέλαβαν θέσεις βοηθητικού προσωπικού από τα τέλη της δεκαετίας του '60. Η ρύθμιση δε η οποία είχε, και έχει, τη μεγαλύτερη χρονική διάρκεια, είναι αυτή των δωρεάν πανεπιστημιακών συγγραμμάτων, μέχρι πρόσφατα δε ενός σε κάθε μάθημα.

Σχετικά με τη στάση της διοίκησης του ιδρύματος απέναντι στις κινητοποιήσεις και τα αιτήματα των φοιτητών, φάνηκε ότι: α) δεν διέγινωσεν έγκαιρα τη δυναμική η οποία αναπτυσσόταν μεταξύ των φορέων του φοιτητικού κινήματος, β) υποστήριξε χλιαρά, εν είδη ευχής, τα αιτήματα των φοιτώντων σε αυτό και παρέμεινε στον τυπικό, απόμακρο και γραφειοκρατικό του ρόλο, ο οποίος απέρρευε από τη διεκπεραίωση της νομοθεσίας. Τους καθηγητές ενδιέφεραν πολύ περισσότερο τα ζητήματα των ίδιων, παρά αυτά των φοιτητών και της ευρύτερης κοινωνίας. Για το λόγο ίσως αυτό δε διαμαρτυρήθηκαν θεσμικά, ούτε καν έκαναν μεμονωμένη μνεία στη μορφή του καθεστώτος. Το αντιμετώπισαν με σχετική ανοχή, τόσο κατά την αρχική, αυταρχικότερη αλλά και αβέβαιη φάση του, όσο και κατά την επόμενη ομαλότερη φάση σταθεροποίησης και εδραίωσής του.

⁶⁶⁶ (Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1967-68, Συνεδρία 41^η, 27 Αυγούστου 1968 (Πρυτανεία Γ. Θ. Ράμμου), σ. 19 (1758).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ- ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Πρακτικά Πανεπιστημίου Αθηνών

- Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1966-67 (Πρυτανεία Ιω. Β. Χρυσικού)
- Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1967-68 (Πρυτανεία Γ. Θ. Ράμμου)
- Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1968-69 (Πρυτανεία Στ. Γ. Κορρέ)
- Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου 1969-70 (Πρυτανεία Γ. Πανταζή)
- Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1970-73 (Πρυτανεία Καισ. Αλεξόπουλου- [Κ. Τούντα])
- Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου τριετίας 1973-76 (Πρυτανεία Αθ. Π. Χαστούπη)
- Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Α΄ & Β΄ συγκλητικών Επιτροπών τριετίας 1970-73 (Πρυτανεία Καισ. Αλεξόπουλου), τόμοι 3
- Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Α΄ & Β΄ συγκλητικών Επιτροπών τριετίας 1973-76 (Πρυτανεία Αθ. Χαστούπη), τόμοι 4
- Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Νομικής σχολής, Πανεπιστημιακό έτος 1967-68 (τόμος 24^{ος})
- Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α, Πρακτικά Νομικής σχολής, Πανεπιστημιακό έτος 1968-69 (τόμος 25^{ος})

Πανεπιστημιακές Επετηρίδες

- Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς ακαδημαϊκού έτους 1968-1969 (Πρυτανεία Στυλιανού Γ. Κορρέ). Αθήνα, Φεβρουάριος 1969
- Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς πανεπιστημιακού έτους 1969-1970 (Πρυτανεία Γεωργίου Π. Πανταζή). Αθήνα, 1970
- Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς πανεπιστημιακού έτους 1970-1971 (Πρυτανεία Καίσαρος Δ. Αλεξόπουλου). Αθήνα, 1971
- Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς πανεπιστημιακού έτους 1972-1973 (Πρυτανεία Κωνσταντίνου Τούντα). Αθήνα, 1973
- Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς πανεπιστημιακού έτους 1973-1974 (Πρυτανεία Αθανασίου Π. Χαστούπη). Αθήνα, 1974
- Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς πανεπιστημιακού έτους 1974-1975 (Πρυτανεία Ανδρέου Ι. Φυτράκη). Αθήνα, 1975
- Ε.Κ.Π.Α, Επετηρίς πανεπιστημιακού έτους 1975-1976 (Πρυτανεία Γεωργίου Γ. Μητσόπουλου). Αθήνα, 1976
- Ε.Κ.Π.Α, *Επίσημοι λόγοι εκφωνηθέντες κατά το έτος 1967-68*, τομ. ΙΒ΄. Αθήνα, 1968

Νομοθεσία

Α.Ν 1430/1938 «Περί αντκαταστάσεως, τροποποιήσεως και συμπληρώσεως άρθρων του νόμου 5343/32», 19 Οκτωβρίου 1938, (Φ.Ε.Κ 394, τχ. Α΄)

Α.Ν 40/1967 «Περί εισιτηρίων εξετάσεων διά τας ανωτέρας και ανωτάτας Σχολάς», 19/21 Ιουνίου 1967, (Φ.Ε.Κ 104, τχ. Α΄)

Α.Ν. 96/1967 «Περί καθορισμού τρόπου δωρεάν διαθέσεως βιβλίων εις τους φοιτητάς και σπουδαστάς ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1967-68», 7/11 Αυγούστου 1967, (ΦΕΚ. 140, τχ. Α΄)

Α.Ν 550/1968 «Περί παροχής δανείων και δωρεάν διαθέσεως συγγραμμάτων εις τους φοιτητάς των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 16/25 Σεπτεμβρίου 1968, (Φ.Ε.Κ 214, τχ. Α΄)

Α.Ν 553/1968 «Περί του Βοηθητικού Διδακτικού Προσωπικού των ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 19/20 Σεπτεμβρίου 1968 (ΦΕΚ 210, τχ. Α΄)

Απόφαση Πρωθυπουργού 5600 της 14/23 Ιουνίου 1971 «Περί συγκροτήσεως Επιτροπής Παιδείας δια την μελέτην των γενικών κατευθύνσεων εκπαιδευτικής πολιτικής», (Φ.Ε.Κ 481, τχ. Β΄)

Απόφασις Υπ.Ε.Π.Θ 156279/ 15 Νοεμβρίου 1971, όπως παρατίθεται στο: Υπ.Ε.Π.Θ. (1972). *Ενημερωτικόν τεύχος επί των εργασιών της Επιτροπής Παιδείας*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, σ. 12-13

Απόφασις Υπουργικού Συμβουλίου 138/71, «Περί συστάσεως θέσεων μονίμων Επικουρικών Καθηγητών», 9 Δεκεμβρίου 1971, (Φ.Ε.Κ 255, τχ. Α΄)

Απόφασις Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, 27 Ιανουαρίου 1968, (ΦΕΚ 30, τχ. Γ΄)

Β.Δ. της 27^{ης} Αυγούστου 1968, 6 Σεπτεμβρίου 1968 (Φ.Ε.Κ 331, τχ. Γ΄) (Αποδοχή παραίτησης του Ξ. Ζολώτα από τη θέση του καθηγητή της Β΄ τακτικής έδρας της Πολιτικής Οικονομίας της Νομικής σχολής του Ε.Κ.Π.Α)

Β.Δ. 95/1969 «Περί δωρεάν διαθέσεως παρά του Κράτους εις τους φοιτητάς και σπουδαστάς των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων τών διά την διδασκαλία των αναγκαιούντων συγγραμμάτων», 10/15 Φεβρουαρίου 1969 (Φ.Ε.Κ 25, τχ. Α΄)

Διάταγμα «Περί καταργήσεως και υποβιβασμού θέσεων Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων», 4/6 Απριλίου 1933 (Φ.Ε.Κ 88, τχ. Α΄)

Εισηγητική έκθεσις επί του σχεδίου νόμου «περί συστάσεως θέσεως Κυβερνητικού Επιτρόπου παρά τοίς Πανεπιστημίσις Αθηνών και

Θεσσαλονίκης», στο: Λέφας, Χρ. (1932). *Παιδεία II. Το νομοθετικόν έργον του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων 1930-32*. Αθήνα: Δημητράκος, σ. 471-472

Εξάίρεται υπό των πρυτάνεων η φοιτητική πρωτοβουλία διαφώτισεως της υπαίθρου, *Ελεύθερος Κόσμος*, 16 Ιουνίου 1968

N. 5143/1931 «Περί Κυβερνητικού Επιτρόπου παρά τοίς Πανεπιστημίσις Αθηνών και Θεσσαλονίκης», 17 Ιουλίου 1931, (Φ.Ε.Κ 231, τχ. Α')

N. 917/1942 «Περί τροποποιήσεως της Πανεπιστημιακής Νομοθεσίας» 23 Δεκεμβρίου 1941/ 10 Οκτωβρίου 1942, (Φ.Ε.Κ 3, τχ. Α')

N.Δ. 3971/ 59 «Περί Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως και Διοικήσεως της Πολιτείας», 4/7 Σεπτεμβρίου 1959, (Φ.Ε.Κ 187, τχ. Α')

N.Δ. 3973/ 59 «Περί Ενοποιήσεως και Συντονισμού της Διοικήσεως της Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως», 4/7 Σεπτεμβρίου 1959, (Φ.Ε.Κ 187, τχ. Α')

N.Δ 4379/1964 «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής (Στοιχειώδους και Μέσης) Εκπαιδεύσεως», 17/24 Οκτωβρίου 1964, (Φ.Ε.Κ 183, τχ Α')

N.Δ 4542/1966 «Περί κυρώσεως και συμπληρώσεως του Β.Δ ἑπερί εισιτηρίων διαγωνισμών και διενέργειας εξετάσεων Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου διά την επιλογήν υποψηφίων διά τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και άλλων τινών συναφών διατάξεων», 23 Αυγούστου/ 19 Σεπτεμβρίου 1966, (Φ.Ε.Κ 184, τχ. Α')

N.Δ 93/1969 «Περί των δικαιωμάτων και των καθηκόντων των φοιτητών των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 18/22 Ιανουαρίου 1969, (ΦΕΚ 8, τχ. Α')

N.Δ 96/1969 «Περί αναστολής της ισχύος των παραγρ. 1 και 2 του άρθρου 8 του Α.Ν 533)1968 περί βοηθητικού διδακτικού προσωπικού ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων», 13/15 Φεβρουαρίου 1969 (ΦΕΚ 25, τχ. Α')

N.Δ 180/1969 «Περί του Κυβερνητικού Επιτρόπου των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 30 Απριλίου 1969, (Φ.Ε.Κ 77, τχ. Α')

N.Δ 333/1969 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Α.Ν 533)1968 περί του Βοηθητικού Διδακτικού Προσωπικού των ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 29/31 Οκτωβρίου 1969 (ΦΕΚ 217, τχ. Α')

N.Δ 408/1970 «Περί διατάξεων αφορουσών εις το ανώτερον διδακτικόν προσωπικόν των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 15/20 Ιανουαρίου 1970 (ΦΕΚ 14, τχ. Α')

N.Δ. 499/1970 «Περί συστάσεως Συμβουλευτικής Επιτροπής επί της κατάρτισεως των Νομοθετικών Διαταγμάτων», 10 Απριλίου 1970, (Φ.Ε.Κ 84, τχ. Α')

Ν.Δ. 675/1970 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Ν.Δ 499/ 70 'Περί συστάσεως Συμβουλευτικής Επιτροπής επί της κατάρτισεως των Νομοθετικών Διαταγμάτων', 19-21 Σεπτεμβρίου 1970, (Φ.Ε.Κ 195, τχ. Α').

Ν.Δ 672/1970 «Περί εκλογής των Πρυτανικών Αρχών και των Κοσμητόρων των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 14 Σεπτεμβρίου 1970, (Φ.Ε.Κ 188, τχ. Α')

Ν.Δ 706/1970 «Περί μετατροπής των Οδοντιατρικών Τμημάτων των Ιατρικών Σχολών των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης εις Οδοντιατρικάς Σχολάς», 30 Οκτωβρίου 1970, (Φ.Ε.Κ. 231, τχ. Α')

Ν.Δ 720/1970 «Περί στρατολογίας», 26 Νοεμβρίου 1970, (ΦΕΚ 253, τχ. Α')

Ν.Δ 793/1970 «Περί Εθνικού Συμβουλίου Παιδείας», 1 Ιανουαρίου 1971, (Φ.Ε.Κ 1, τχ. Α')

Ν.Δ 1163/1972 «Περί των τυπικών προσόντων διορισμού καθηγητών εις Οδοντιατρικάς Σχολάς των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης», 2 Ιουνίου 1972, (Φ.Ε.Κ. 82, τχ. Α')

Ν.Δ 1347/1973 «Περί τροποποιήσεως του άρθρου 18 του Ν.Δ 720/70», 10 Φεβρουαρίου 1973, (ΦΕΚ 35, τχ. Α')

Ο νέος Οργανισμός του Πανεπιστημίου Αθηνών (Νόμος 5343 της 23 Μαρτίου 1932) μετά αγορεύσεων. Αθήνα: Θεοφιλόπουλος- Εφημερίδα των νόμων, χ.χ.

Πράξις Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων αρ. 864 της 15/ 27 Ιανουαρίου 1968, (ΦΕΚ 30, τχ. Γ')

Πράξις Υπουργικού Συμβουλίου 142/1971, «Περί διορισμού μονίμων επικουρικών καθηγητών», 10 Δεκεμβρίου 1971, (Φ.Ε.Κ 256, τχ. Α')

Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 28, 10 Ιουνίου/ 9 Ιουλίου 1975 (Φ.Ε.Κ 115, Παράρτημα) και 10 Ιουλίου/ 1 Αυγούστου 1975, (Φ.Ε.Κ 133, Παράρτημα)

Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 7, 14 Φεβρουαρίου/ 28 Μαρτίου 1975 (Φ.Ε.Κ 57, Παράρτημα)

Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 19, της 14 Μαΐου/ 6 Ιουνίου 1975 (Φ.Ε.Κ 94, Παράρτημα)

Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 38, της 14 Ιουνίου 1975/ 6 Ιουλίου 1975 (Φ.Ε.Κ 116, Παράρτημα)

Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 44, 15 Ιουλίου/ 8 Σεπτεμβρίου 1975, (Φ.Ε.Κ 160, Παράρτημα)

Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 67, 2 Ιουλίου/ 30 Αυγούστου 1975 (Φ.Ε.Κ 149, Παράρτημα)

Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 53, 25 Ιουλίου/ 6 Σεπτεμβρίου 1975 (Φ.Ε.Κ 156, Παράρτημα)

Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 89, 25 Ιουλίου/ 12 Σεπτεμβρίου 1975, (Φ.Ε.Κ 168, Παράρτημα)

Π.Δ. 359/1973 «Περί ιδρύσεως παρά τη Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών Τμημάτων Μεταπτυχιακών Σπουδών», 29 Σεπτεμβρίου/ 3 Οκτωβρίου 1973, (Φ.Ε.Κ. 264, τχ. Α')

Σύνταγμα της Ελλάδος 1968. Σχέδιον προς τον Ελληνικόν λαόν. (Δημοψήφισμα 29 Σεπτεμβρίου 1968)

Συντακτική Πράξη Ε' «Περί εξυγιάνσεως και αποκαταστάσεως ευρυθμίας των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 9/14 Ιουνίου 1967, (ΦΕΚ 100, τχ. Α')

Συντακτική Πράξη Θ' «Περί τροποποιήσεως των περί νομιμοφροσύνης των υπαλλήλων διατάξεων», 18/22 Ιουλίου 1967, (ΦΕΚ 125, τχ. Α')

Συντακτική Πράξη Ι' «Περί εξυγιάνσεως των δημοσίων και άλλων τινών υπηρεσιών», 29/31 Αυγούστου 1967, (ΦΕΚ 149, τχ. Α')

Συντακτική Πράξη ΙΕ' «Περί εκλογής καθηγητών των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», 19/20 Δεκεμβρίου 1967, (Φ.Ε.Κ. 227, τχ. Α')

Συντακτική Πράξη ΚΗ' «Περί συμπληρώσεως και τροποποιήσεως της ΙΕ' Συντακτικής Πράξεως», 10/13 Σεπτεμβρίου 1968 (Φ.Ε.Κ. 202, τχ. Α')

Συντακτική Πράξη ΚΖ' «Περί καταργήσεως της διατάξεως του άρθρου 8 της Κ' Συντακτικής Πράξεως», 27 Αυγούστου/ 3 Σεπτεμβρίου 1968, (Φ.Ε.Κ. 192, τχ. Α')

Συντακτική Πράξη «Περί αποκαταστάσεως της νομιμότητος εις τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα», 3 Σεπτεμβρίου 1974, (ΦΕΚ 237, τχ. Α')

Υπ.Ε.Π.Θ., Γραφείον Υπουργού, Εγκύκλιος 65710/ 53 της 16^{ης} Μαΐου 1967 «Περί των σκοπών του σχολείου και καθηκόντων διδασκόντων και διδασκομένων»

Υπουργική Πράξις υπ. Αριθμ. 56603 της 15^{ης} Ιουλίου 1968, 23 Ιουλίου 1968 (Φ.Ε.Κ 255, τχ. Γ') (περί εξάμηνης διαθεσιμότητας του Ιωάννη Πεσμαζόγλου, έκτακτου εντεταλμένου επί θητεία καθηγητή της Νομικής σχολής του Ε.Κ.Π.Α)

Άρθρα στον τύπο

Αλεξίου, Ν., Το συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε: Εκλέγονται, δεν διορίζονται αι Πανεπιστημιακαί Αρχαί. Δεκταί αι προσφυγαί του καθηγητού κ. Θ. Ι. Κακριδή, *Το Βήμα*, Σάββατο 7 Ιουλίου 1973

Γουσίδης, Δημ., Το 70^ο έτος, το όριον ηλικίας καθηγητών των Ανωτ. Σχολών: μελετάται η επαναφορά διά Συντακτικής Πράξεως, *Το Βήμα*, 25 Ιανουαρίου 1974

Δασκαλάκης, Απ., Η εξυγίανση του Πανεπιστημίου, *Ελεύθερος Κόσμος*, 12 Μαΐου 1968

Δεκτή η παραίτησις του Πρυτάνεως του Πανεπιστημίου. Αιτία το θέμα των επικουρικών, *Το Βήμα*, 3 Νοεμβρίου 1972

Δύο Ακαδημαϊκοί καταγγέλλονται δι' απόπειραν συναλλαγής, *Ελεύθερος Κόσμος*, 25 Ιουνίου 1971

Έκκληση ακαδημαϊκών και καθηγητών για κατάργηση του Ν.Δ 1347, *Τα Νέα*, 22 Φεβρουαρίου 1973

Εξυγιάσιν και εκσυγχρονισμόν της ανωτάτης εκπαιδεύσεως δήλωσεν ο κ. Πρωθυπουργός ομιλών προς τας Συγκλήτους των ανωτάτων σχολών- Αρχίζει η μελέτη του νέου Καταστατικού Χάρτου των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, *Το Βήμα*, 21 Μαρτίου 1968, σ. 55-62

Ετιμωρήθη ο καθηγητής κ. Ν. Δεστούνης από το Πειθαρχικό Συμβούλιο του Πανεπιστημίου Αθηνών για διαγωγήν «απάδουσαν εις την αξιοπρέπειαν του πανεπιστημιακού λειτουργού», *Το Βήμα*, Σάββατο 29 Ιουνίου 1974

Η ανώτατη εκπαίδευση και η αναδιοργάνωσή της. Η εισήγηση της Ειδικής Επιτροπής Ανωτάτης Εκπαιδεύσεως, *Το Βήμα*, 9-15 Σεπτεμβρίου 1973

Η ριζική αναμόρφωσις της ανωτάτης Παιδείας, *Το Βήμα*, Παρασκευή 26 & Σάββατο 27 Ιουνίου 1970

Ιδρύονται εις τας Ανωτάτας Σχολάς 4.000 θέσεις Επιμελητών, Βοηθών και Παρασκευαστών, *Το Βήμα*, 25 Ιανουαρίου 1970

Καταργούνται οι Επίτροποι Ανωτ. Σχολών κατόπιν αποφάσεως της κυβερνήσεως, *Το Βήμα*, 7 Δεκεμβρίου 1973

Κρίσις περί της νομιμοφροσύνης των υποψηφίων. Η λίστα των προγραφών για 235 δεκαοχτάρηδες, *Ημερησία*, Κυριακή 2 Ιουνίου 2013

Λαδάς, Ι., Επιστολή προς τον «Ελεύθερον Κόσμον», *Ελεύθερος Κόσμος*, 26 Φεβρουαρίου 1971

Μελετάται νέον σύστημα διοικήσεως των Ανωτάτων Ιδρυμάτων, *Το Βήμα*, Κυριακή 11 Ιουνίου 1972

Ο κ. Αλεξόπουλος εξηγεί τους λόγους της παραιτήσεως από το αξίωμα του Πρυτάνεως, *Το Βήμα*, Τρίτη 12 Δεκεμβρίου 1972

Ο καταστατικός χάρτης της ανωτάτης παιδείας, *Το Βήμα*, 17-21 Ιανουαρίου 1973

Ο πρωθυπουργός κ. Γ. Παπαδόπουλος εξήγγειλε: Νέος Καταστατικός χάρτης διά την Ανωτάτην Παιδείαν- συγκροτείται ήδη Συμβούλιο Κατευθύνσεως, *Το Βήμα*, Παρασκευή 14 Μαρτίου 1969

Ο υπουργός θα επιλέγει τους πρυτάνεις των ανωτάτων σχολών κατά το σύστημα εκλογής των μητροπολιτών, *Το Βήμα*, 15 Σεπτεμβρίου 1970

Ο υπουργός Παιδείας καταγγέλλει: «Διεθνές σκάνδαλον» στην εκλογή καθηγητών των ανωτάτων Σχολών. Βαρύταται κατηγορία διά «συναλλαγήν», *Το Βήμα*, Κυριακή 4 Ιουνίου 1972

Οι 3.000 φοιτηταί στη Νομική Σχολή δεν εγκαταλείπουν το κτίριο αν δε ανακληθή το Ν.Δ για τη στράτευση, *Τα Νέα*, 22 Φεβρουαρίου 1973

Ουδεμία απόφασις επί των δηλώσεων του Υπουργού Παιδείας, *Το Βήμα*, Τετάρτη 19 Απριλίου 1972

Παραίτηση του Πρύτανη του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Θρ. Ραπτόπουλου, *Το Βήμα*, 21 Απριλίου 1972

Προτείνεται ευρύτατη αναμόρφωσις σπουδών εις τα Πανεπιστήμια. Το πλήρες κείμενο των εισηγήσεων του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, *Το Βήμα*, Πέμπτη 25 Ιουνίου 1970

Σακελλαρίου, Κ., Υπάρχουν 144 κεναί έδραι καθηγητών Αν.[ωτάτων] Σχολών, *Το Βήμα*, Κυριακή 14 Νοεμβρίου 1971

Τα Πανεπιστήμια και οι Καθηγητές: θέμα ηθικό και κοινωνικό, *Το Βήμα*, Κυριακή 18 Ιουνίου 1972

Το βοηθητικό διδακτικό προσωπικό ανωτάτων ιδρυμάτων: Νά μή «αποστρατεύωνται» μετά 12-15ετή υπηρεσία- Ζητούν να καταργηθή ο Α.Ν 553, *Το Βήμα*, Τετάρτη 11 Οκτωβρίου 1972

Τριετής η θητεία των πρυτάνεων από του Οκτωβρίου- Δηλώσεις του κ. Σιώρη, *Ελεύθερος Κόσμος*, 15 Σεπτεμβρίου 1970

Φραγκάτος, Γ. Η παιδεία σαν εθνικό πρόβλημα, *Ελεύθερος Κόσμος*, 19 Οκτωβρίου-29 Δεκεμβρίου 1972

Βιβλία- Επιστημονική αρθρογραφία

Αλιβιζάτος, Ν. (2001). *Ο αβέβαιος εκσυγχρονισμός και η θολή συνταγματική αναθεώρηση*. Αθήνα: Πόλις

Αλιβιζάτος, Ν. (2015). *Πραγματιστές, δημαγωγοί και ονειροπόλοι. Πολιτικοί, διανοούμενοι και η πρόκληση της εξουσίας*. Αθήνα: Πόλις

Ανδρονόπουλος, Β., Μαθιουδάκης, Μ. (1988). *Νεοελληνική Διοικητική Ιστορία. Περιφερειακή Διοίκηση- Τοπική Αυτοδιοίκηση*. Αθήνα: Διοικητική Μεταρρύθμιση

Archer, M. (1984). *Social origins of educational systems*. Λονδίνο: Sage

Archer, M., Morphogenesis versus structuration: on combining structure and action, περ. *British Journal of Sociology*, τχ. 33, 1982, σ. 455-483

Ασδραχάς, Σπ. (2002). Αιτούμενα της ιστορίας: οι μεταμορφώσεις της αναγκαιότητας, στο: *30 χρόνια Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού*

Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Πρακτικά διημέρου 7-8 Μαρτίου 2002). Αθήνα: ΕΣΝΠΓΠ-Σχολή Μωραΐτη, σ. 117-123

Βασίλειον της Ελλάδος- Υπουργικόν Συμβούλιον. (1969). *Εστενογραφημένα πρακτικά του Νέου Συντάγματος 1968*. (Προεδρία Γ. Παπαδόπουλου). Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο

Βερέμης, Θ., Κολιόπουλος, Ι. (2013). *Νεότερη Ελλάδα. Μια Ιστορία από το 1821*. Αθήνα: Πατάκης

Bermeo, N., Classification and consolidation: Some lessons from the Greek dictatorship, περ. *Political Science Quarterly*, τχ. 110, 1995, σ. 435-452

Bloch, M. (1994). *Απολογία για την Ιστορία. Το επάγγελμα του ιστορικού* (μτφρ. Κ. Γαγανάκης). Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις

Βούλγαρης, Γ. (2005). *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης (1974-1990). Σταθερή δημοκρατία σημαδεμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*. Αθήνα: Θεμέλιο

Βούλγαρης, Γιαν. (2011). *Η μοιραία πενταετία. Η πολιτική της αδράνειας 2004-2009*. Αθήνα: Πόλις

Bourdieu, P. (1996). *Homo Academicus* (μτφρ. στα Αγγλικά P. Collier). Κέιμπριτζ: Polity Press

Βρυχέα, Α. & Γαβρόγλου, Κ. (1982). *Απόπειρες μεταρρύθμισης της ανώτατης Εκπαίδευσης (1911-1981)*. Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα

Βρυώνης, Κ. (1969). *Ιδεολογικά και κοσμοθεωρητικά θέσεις της επαναστάσεως και νέας δημοκρατίας*. Αθήνα

Γαβρόγλου, Κ., Καραμανωλάκης, Β., Μπάρκουλα, Χ. (2014). *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1937) και η ιστορία του*. Ηράκλειο: Π.Ε.Κ

Γιανναράς, Χ. (1976). *Κεφάλαια πολιτικής θεολογίας*. Αθήνα: Παπαζήσης

Γκότσης, Γ., Το αίτημα της αυτονομίας στο νεότερο ευρωπαϊκό πανεπιστήμιο: ιστορικές και πολιτικές διαστάσεις, περ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής επιστήμης*, τχ. 15, 2000, σ. 99-140

Γρηγοριάδης, Σ. (1975). *Ιστορία της δικτατορίας*. Τομ. Α'. Αθήνα: Κ. Καπόπουλος

Connelly, J., Grüttner, M. (2005, επιμ.). *Universities under Dictatorship*. Πάρκ: Pennsylvania State University Press

Δαφέρμος, Ολ. (2009). *Φοιτητές και δικτατορία. Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα (1972-1973)*. Αθήνα: Γαβριηλίδης

Demichel An. & Fr. (1973). *Les dictatures européennes*. Παρίσι: Presses Universitaires de France

Δερτιλής, Γ. Β., Η ιστορία που χάνεται, *Το Βήμα- Νέες Εποχές*, Κυριακή 23 Νοεμβρίου 1997

Δερτιλής, Γ.Β., Πανεπιστήμια και κοινωνική ιεραρχία, *Το Βήμα- Γνώμες*, 11 Οκτωβρίου 1998

Δερτιλής, Γ. (2000). *Λερναίον κράτος*. Αθήνα: Καστανιώτης

Δερτιλής, Γ. Β. (2005). *Ιστορία του Ελληνικού κράτους 1830-1920*. Τομ. Α΄. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας

Δερτιλής, Γ.Β. (2013). *Συνειρμοί, μαρτυρίες, μυθιστορίες*. Αθήνα: Πόλις

Δημαράς, Αλ. (1976). Προσήλωση στην παράδοση και αντίσταση στην ελληνική εκπαίδευση, στο: Γιαννόπουλος, Γ.Ν., Clogg, R. (επιμ.). *Η Ελλάδα κάτω από στρατιωτικό ζυγό* (μτφρ. Η. Κανακάκη- Γ. Γιαννιούλου). Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 208-231

Δημαράς, Αλ., Υπουργείο παιδείας και εκπαιδευτική πολιτική. Δοκίμιο προβληματισμού, περ. *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 4, Άνοιξη 1979, σ. 3-8

Δημαράς, Αλ. (2003). Σχολική εκπαίδευση: οι νέες μεταρρυθμίσεις, στην: *Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000*, τ. 9: Νικητές και ηττημένοι 1949-1974, Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη, «Τα Νέα». Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 167-180

Δημαράς, Κ. Θ., Οι συμπτώσεις στην ιστορία των γραμμάτων και στην ιστορία των ιδεών, περ. *Εποχές*, τχ. 21, Ιανουάριος 1965, σ. 22-25

Δημαράς, Κ.Θ. (1987, επιμ.). *Εν Αθήναις τη 3 Μαΐου 1837*. Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α

Δημαράς, Κ.Θ., Ως η διψώσα έλαφος, στο: Δημαράς, Κ. Θ., Σβορώνος, Ν. (1995). *Η μέθοδος της ιστορίας. Ιστοριογραφικά και αυτοβιογραφικά σχόλια*. Αθήνα: Άγρα

Διακήρυξεις της Χριστιανικής Ενώσεως Επιστημόνων- διά κάθε Έλληνα. Αθήνα 1946

Δοξιάδης, Κ. (1993). Η ιδεολογία στη μεταπολεμική Ελλάδα, περ. *Λεβιάθαν*, τχ. 13, σ. 123-148

Δούκας, Τρ. (2004). Τα συνταγματικά κείμενα της επταετίας 1967-1974 και η εκπαίδευση, στο: Μπουζάκης, Σ. (επιμ.). *Ιστορικές προσεγγίσεις της Εκπαίδευσης. Πρακτικά 2^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 111-122

Δούκας, Τρ. (2008). *Η πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια -γενική και επαγγελματική- εκπαίδευση την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974): τεκταινόμενα, πολιτικές και φορείς δράσης*. Ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή. Πάτρα

Δούκας, Τρ. (2016). Η «δίκη των τόνων» (1941-1942): μια ερμηνεία της πειθαρχικής δίωξης του Ι. Θ. Κακριδή, στο: Μαλαφάντης, Κ., Παπαδοπούλου, β., Αυγητίδου, Σ., Ιορδανίδης, Γ., Μπέτσας, Ι. (επιμ.). *Ελληνική Παιδαγωγική και εκπαιδευτική έρευνα- 9^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Π.Ε.Ε*, τόμ. Β΄. Αθήνα: Διάδραση σ. 780-793

Ειδική Επιτροπή Ανωτάτης Εκπαιδευσεως. (1973). *Εισήγησις επί της ανωτάτης παιδείας*. Αθήνα, ανέκδοτη [ανέκδοτο δακτυλόγραφο κείμενο- Αρχείο Λάμπρου Χουσιάδα]

- Ε.Κ.Π.Α- Κοσμητεία Σχολής Ν.Ο.Π.Ε. (1995). *Η κατάληψη της Νομικής σχολής- είκοσι δύο χρόνια μετά*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- Ελεφάντης, Α. (1994). Εθνικοφροσύνη: η ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης, στο: *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καραγιωργα, σ. 645-654
- Εθνική Ένωση Νέων Επιστημόνων Αθηνών. (1973). *Αφιέρωμα εις τους Έλληνας επιστήμονες του εξωτερικού*. Αθήνα
- Ε.Σ.Υ.Ε. Στατιστική της εκπαίδευσως κατά το σχολικόν έτος 1970-71 (*Ανωτάτη εκπαίδευσις*). Αθήνα 1974
- Ε.Σ.Υ.Ε. Στατιστική της εκπαίδευσως 1972-73. Αθήνα 1976
- Ζαφείρης, Χ. (2011). *Αντεθνικώς δρώντες... 1967-1974. Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια της Χούντας και η εξέγερση του Πολυτεχνείου της*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο
- Giddens, An. (1984). *The constitution of society*. Κέιμπριτζ: Polity Press
- Giddens, An. (1993). *New rules of sociological method. A positive critique of interpretative sociologies*. Στάνφορντ: Stanford University Press
- Η δίκη των τόνων. Η πειθαρχική δίωξη του καθηγητή Ι.Θ. Κακριδή*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1998
- Η θέση και οι σκοποί της παιδείας (Σχέδιο μιας λαϊκής παιδείας), στο: *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση*. (1966., επιμ. Επιτροπή Παιδείας της Ε.Δ.Α). Αθήνα: Εκδόσεις Προοδευτική Παιδεία
- Θεοτοκάς, Ν., Σταθάκης, Γ. (1996). *Δοκίμια για τον Marx*. Αθήνα: Βιβλιόραμα
- Καθηγηταί, επικουρικοί. Εκλογή υπό της κυβερνήσεως. Σχέσις προς αυτοδιοίκησιν, *Νομικόν Βήμα*, τομ. 20^{ος}, έτος 20^{ον}, 1972, σ. 821
- Καζάκος, Π. (2001). *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά. Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000*. Αθήνα: Πατάκης
- Καλεράντε, Ευ. (2016). *Παιδεία στα χρόνια της δικτατορίας 1936-1940*. Αθήνα: Γρηγόρης
- Kapetanoyannis, V. (1986). *Socio- political conflicts and military intervention: the case of Greece 1950- 1967*. Διδακτορική διατριβή, ανέκδοτη. Λονδίνο
- Καραγάτσης, Μ. (2002). *Περιπλάνηση στον κόσμο. Ταξιδιωτικές εντυπώσεις*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας
- Karamanolakis, V., From the fall of the “junda” to “Change”: the “timid” transition of higher education in Greece (1974-1982), περ. *Espacio, Tiempo y Educación*, τχ. 2 (2), 2015, σ. 33-48
- Καραμανωλάκης, Β. (2016). Ανώτατη εκπαίδευση: η επόμενη μέρα, στο: Καραμανωλάκης, Β., Νικολακόπουλος, Ηλ.,

Σακελλαρόπουλος, Τ. (επιμ.). *Η μεταπολίτευση '74-'75: στιγμές μιας μετάβασης*. Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 153-170

Κατσάπης, Κ. (2013). *Το «πρόβλημα νεολαία»: μοντέρνοι νέοι, παράδοση και αμφισβήτηση στη μεταπολεμική Ελλάδα (1964-1974)*. Αθήνα: Απόβλεπτες εκδόσεις

ΚΕ.Π.Ε.- Έκθεσις Επιτροπής Εθνικού Προτύπου Αναπτύξεως. (1972). *Σχέδιον Προτύπου Μακροχρονίου Αναπτύξεως της Ελλάδος. Μέρος Α΄: Γενικά Κατευθύνσεις Αναπτύξεως*. Αθήνα.

Κιμουρτζής, Π. (2004). Ortega, Ισπανία, Πανεπιστήμιο (εισαγωγή της ελληνικής έκδοσης), στο: Ortega J.- Y Gasset. *Η αποστολή του πανεπιστημίου* (μτφρ. Γλ. Μανιώτη- επιμ./εισαγωγή. Π. Κιμουρτζής). Αθήνα: Μεταίχμιο

Κιμουρτζής, Π. (2007). Πανεπιστήμιο (1910-1917): Καθηγητές, σύμπνοια και έριδα, στο: *Η εκπαιδευτική πολιτική στα χρόνια του Ελευθερίου Βενιζέλου*. Πρακτικά Συνεδρίου (22-24 Ιανουαρίου 2004). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 189-200

Κιμουρτζής, Π., Τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια ως πρότυπα: η ελληνική περίπτωση (1837), περ. *Νέυσις*, τχ. 12, 2003, σ. 129-149

Κιμουρτζής, Π., Σιγούντου, Β., Η εποχή που τα πρωτόνια είχαν φύλο. Γυναίκες στη Φυσικομαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (1922-1967), περ. *Academia*, τομ. 6, τχ. 1, 2016, σ. 79-132

Κολιόπουλος, Ι. (2000). *Ιστορία της Ελλάδος από το 1800*, τομ. Α΄. Θεσσαλονίκη: Βάνιας

Κονιδάρης, Ι. (2016). Η Εκκλησία κατά τη δικτατορία και στη μεταπολίτευση: η δικτατορία στην Εκκλησία, στο: *Η δικτατορία των συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της δημοκρατίας (πρακτικά συνεδρίου)*. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, σ. 169-196

Κονοφάγος, Κ. (1982). *Η εξέγερση του Πολυτεχνείου*. Αθήνα, χ.ε.

Κορνέτης, Κ. (2015). *Τα παιδιά της δικτατορίας. Φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πρακτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα*. Αθήνα: Πόλις

Κουμαριανού, Αικ. (2004). Ελληνικός Τύπος, στο: Κιτρομηλίδης Π., Σκλαβενίτης Τ. (επιμ.). *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*. (Πρακτικά Δ΄ διεθνούς συνεδρίου Ιστορίας, 29/10 – 3/11/2002). Αθήνα: Ι.Ν.Ε.Ε.Ι.Ε., Τομ. Α΄

Κουμπουρλής, Γ. (2012). *Οι ιστοριογραφικές οφειλές των Σπ. Ζαμπέλιου και Κ. Παπαρρηγόπουλου. Η συμβολή Ελλήνων και ξένων λογίων στη διαμόρφωση του τρίσημου σχήματος του ελληνικού ιστορισμού (1782-1846)*. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

Koutsoukis, Kl. (1973). *Cabinet elite recruitment during the military regime in Greece (1967-1973)*. Νέα Υόρκη: State University of New York

Κριμπάς, Κ., Η ανώτατη παιδεία τον καιρό της χούντας, περ. *Αντί*, τχ. 651, 653, 654, 1998, σ. 26-31, 48-53 και 39-44 αντίστοιχα

Κριμπάς, Κ. (1993). *Θραύσματα κατόπτρου*. Αθήνα: Θεμέλιο

Κριμπάς, Κ. (2003). Ανώτατη παιδεία και έρευνα 1949-1974, στην: *Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000*, τ. 9: Νικητές και ηττημένοι 1949-1974, Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη. Αθήνα: «Τα Νέα»- Ελληνικά Γράμματα, σ. 153-166

Κριμπάς, Κ. (2003). Ανώτατη παιδεία και έρευνα 1974-2000. Στην *Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000*, τ. 10, Η Ελλάδα της Ομαλότητας, 1974-2000: Δημοκρατικές κατακτήσεις. Οικονομική ανάπτυξη και κοινωνική σταθερότητα. Αθήνα: «Τα Νέα»- Ελληνικά Γράμματα, σ. 145-162

Κυπριανός, Π. (2016). *Η μαγεία του πτυχίου. Πανεπιστήμια, απόφοιτοι, κοινωνικές τροχιές (1837-2015)*. Αθήνα: Βιβλιόραμα

Λαδάς, Ι. (1970). *Λόγοι*. Αθήνα

Λαμπίρη-Δημάκη Ι. (2003, επιμ.). *Κοινωνικές επιστήμες και πρωτοπορία στην Ελλάδα, 1950- 1967. Ειδικό αφιέρωμα*. Αθήνα: Gutenberg

Λαμπρία, Αναστ., Το πολιτιστικό πρόσωπο της δικτατορίας, *Το Βήμα*, 20 Απριλίου 1997

Λάμπας, Κ. (2004). *Πανεπιστήμιο και φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα*. Αθήνα: Ι.Α.Ε.Ν- Γ.Γ.Ν.Γ

Le Goff, J. (1998). *Ιστορία και μνήμη* (μτφρ. Γιαν. Κουμπουρλής). Αθήνα: Νεφέλη

Λούρος, Ν., Απαραίτητα τα νέα Πανεπιστήμια, *Το Βήμα*, 27 Ιουνίου 1970

Λυγερός, Στ. (1977). *Φοιτητικό κίνημα και ταξική πάλη στην Ελλάδα. Από τις προσφυγές στα πρωτοδικεία, στην εξέγερση του Πολυτεχνείου. Τόμος Α'-Β'.* Αθήνα: Εκδοτική Ομάδα Εργασία

Ζώρας, Γ., Το Πανεπιστήμιο Αθηνών και οι οδοντιατρικές σπουδές- μία ιστορική ανασκόπηση, στο: http://www.museum.dent.uoa.gr/documents/omilies/omilia_matzavinos.pdf

Μαυρογορδάτος, Γ. (2000). *Ομάδες πίεσης και δημοκρατία*. Αθήνα: Πατάκης

Meynaud, J. (2002). *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα. Τομ. Β': Βασιλική εκτροπή και στρατιωτική δικτατορία*. Αθήνα: Σαββάλας

Μήτσης, Φ. (2006). *Ορόσημα μιας πορείας. Προσωπικές μαρτυρίες*. Αθήνα: Παρισιάνος Α.Ε

Mills, Ch. W. (1985). *Η κοινωνιολογική φαντασία* (μτφρ. Ν. Μακρυνικόλα, Σπ. Τσακνιάς). Αθήνα: Παπαζήσης

Μουζέλης, Ν. (1987). *Κοινοβουλευτισμός και εκβιομηχάνιση στην ημιπεριφέρεια. Ελλάδα-Βαλκάνια-Λατινική Αμερική* (μτφρ. Β. Καπετανγιάννης). Αθήνα: Θεμέλιο.

Μουζέλης, Ν. (1992). *Μεταμαρξιστικές προοπτικές* (μτφρ. Β. Καπετανγιάννης). Αθήνα: Θεμέλιο

Μουζέλης, Ν. (1997). *Επιστροφή στην κοινωνιολογική θεωρία. Η έννοια της ιεραρχίας και το πέρασμα από τη μικρο- στη μακρο-κοινωνιολογία* (μτφρ. Β. Καπετανγιάννης). Αθήνα: Θεμέλιο

Mouzelis, N. (2000). Reification: A system- social integration imbalance, στο: Μπουζάκης, Σ. (επιμ.). *Ιστορικο-συγκριτικές προσεγγίσεις. Τιμητικός τόμος Ανδρέα Μ. Καζαμιά*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ. 397-410

Μπουζάκης, Σ. (1992). Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στη δεκαετία του '80. Μια αναλυτική- ερμηνευτική προσέγγιση των νέων προσπαθειών και των νέων αδιεξόδων, στο: Πυργιωτάκης, Ι. Κανάκης, Ι. (επιμ.). *Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Γρηγόρης, σ. 239- 265

Μπουζάκης, Σ. (2006). *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα (1836-2005). Τεκμήρια ιστορίας*. Αθήνα: Gutenberg, τομ. Β' (1926-2005)

Μυλωνάς, Θ., Ο έλληνας εκπαιδευτικός και οι κοινωνικές του εξαρτήσεις: το παράδειγμα της επιβολής των εισιτηρίων εξετάσεων στο ελληνικό σχολείο από τους Ελληνοδιδασκάλους κατά την περίοδο 1834-1867, περ. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τχ. 10, 1989, σ. 5-40

Miguel, A., Carnicer, R., (2005). Spanish universities under Franco, στο: Connolly, J., Grüttner, M. (επιμ.). *Universities under dictatorship*. Πάρκ: Pennsylvania State University Press, σ. 113-138.

Νικολακόπουλος, Ηλ. (2000). *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές 1946-1967*. Αθήνα: Πατάκης

Νικολακόπουλος, Ηλ. (2003). Ελεγχόμενη δημοκρατία. Από το τέλος του εμφυλίου έως τη δικτατορία, στην: *Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000*, τ. 9: Νικητές και ηττημένοι 1949-1974, Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη, «Τα Νέα». Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 9-46

Νταβέας, Δ. (1976). Τα στοιχεία για τη συνεργασία καθηγητών των ΑΕΙ με τη δικτατορία, περ. *Ο Πολίτης*, τχ. 2, Ιούνιος, σ. 23-28

Νταλαχάνης, Αγγ. (2015). *Ακυβέρνητη παροικία. Οι Έλληνες στην Αίγυπτο από την κατάργηση των προνομίων στην έξοδο 1937-1962*. Αθήνα: Π.Ε.Κ

Ξανθοπούλου- Κυριακού, Α. (2000). Ιστορικές σπουδές, στο: *Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τα πρώτα 75 χρόνια*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, σ. 77-93

Ο πρωθυπουργός κ. Αδαμάντιος Ανδρουτσόπουλος εξήγγειλε τας προγραμματικάς δηλώσεις της κυβερνήσεως, περ. *Απρίλιος- Ελλάς*, Νοέμβριος 1973, σ. 14

O' Donnell, G. (1994). Reflections on the Patterns of Change in the Bureaucratic- Authoritarian State, στο: Hall, J. (επιμ). *The State. Critical Concepts*. Λονδίνο- Νέα Υόρκη: Routledge and Keagan Paul, (τομ. Β'), σ. 231-266

O' Donnell, G. (1998). *Modernization and bureaucratic-authoritarianism. Studies in South American politics*. Καλιφόρνια: International and area studies

O' Donnell, G., Schmitter, Ph. (1986). *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative conclusions about Uncertain Democracies*. Βαλτιμόρη- Λονδίνο: The Johns Hopkins University Press

Ortega J.- Y Gasset. (2004). *Η αποστολή του πανεπιστημίου* (μτφρ. Γλ. Μανιώτη- επιμ./εισαγωγή. Π. Κιμουρτζής). Αθήνα: Μεταίχμιο

Παγιατάκης, Σ., Η επταετία και το δράμα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, *Το Βήμα*, 22 και 24 Σεπτεμβρίου 1974

Πάλλας, Δ. (2005). *Ορθοδοξία και παράδοση. Δοκιμή αυτοβιογραφίας* (επιμ. Ολ. Γκράτζιου). Ηράκλειο: Π.Ε.Κ

Παναγιωτόπουλος, Β. (2006). *Η συμβολή του Γιάγκου Πεσμαζόγλου στην ίδρυση του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών*. Αθήνα: Ι.Ν.Ε.Ε.Ι.Ε

Παναγιωτόπουλος, Δ., Πανεπιστήμιο και δικτατορία στην Ελλάδα. Οι επιπτώσεις της δικτατορίας στη δομή και λειτουργία της Ανώτατης Γεωπονικής Σχολής Αθηνών, περ. *Αναδρομές*, τχ. 1, 2010, σ. 177-187

Παπαδάκης, Ν. (1998). *Χάριν του κράτους και υπέρ του λαού; Ελληνική εκπαιδευτική πολιτική και ανώτατη εκπαίδευση: η περίπτωση της μεταρρύθμισης του '29*. Μεταπτυχιακή εργασία, ανέκδοτη. Ρέθυμνο

Παπαδάκης, Ν. (2004). *Η παλίμψηστη εξουσία. Κράτος, Πανεπιστήμιο και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα: από το Ν. 5343/32 στο Ν. 1268/82*. Αθήνα: Gutenberg

Παπαδάκης, Ν., Σπαθαράκη, Α. (2004). *Ο κανόνας της απόλυτης βεβαιότητας των αποτελεσμάτων: εξουσία και έλεγχος στην εκπαιδευτική και πανεπιστημιακή πολιτική της απριλιανής δικτατορίας*, στο: Πρακτικά 3^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης, Πάτρα (διαθέσιμα σε CD-rom)

Παπαδημητρίου, Γ., Η νομοθεσία της δικτατορίας για τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, περ. *Ο Πολίτης*, τχ. 2, Ιούνιος 1976, σ. 19-23

Παπαδημητρίου, Δεσπ. (2006). *Από τον λαό των νομιμοφρόνων, στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*. Αθήνα: Σαββάλας

Παπαδημητρίου, Δεσπ. (2016). Η δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου και η ιδεολογική προετοιμασία για την αποδοχή της, στο: *Η δικτατορία των συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της δημοκρατίας (πρακτικά συνεδρίου)*. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, σ. 35-49

Παπαδόπουλος, Γ., Λόγος προς αριστεύσαντας φοιτητάς στο Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών, στο: Ε.Κ.Π.Α, *Επίσημοι λόγοι εκφωνηθέντες κατά το έτος 1967-68*, τομ. *ΙΒ΄*. Αθήνα, 1968

Παπαδόπουλος, Γ., Προς τας συγκλήτους των ανωτάτων πνευματικών ιδρυμάτων της χώρας, 19 Μαρτίου 1968, στο: *Το Πιστεύω μας*. (1968). Τομ. *Β΄*. Αθήνα: Γενική Διεύθυνση Τύπου, σ. 55-62

Παπαδόπουλος, Γ., Προς τους φοιτητάς της Θεσσαλονίκης, 29 Μαρτίου 1968, στο: *Το Πιστεύω μας*. (1968). Τομ. *Β΄*. Αθήνα: Γενική Διεύθυνση Τύπου, σ. 78-88

Παπαδόπουλος, Γ., Η πρώτη Σύνοδος του Συμβουλίου Επιστημονικού Προγραμματισμού, 2 Μαρτίου 1969, στο: *Το Πιστεύω μας*. (1969). Τομ. *Δ΄*. Αθήνα: Γενική Διεύθυνση Τύπου, σ. 40-46

Παπαδόπουλος, Γ., Το Συμβούλιον Εθνικού Προγραμματισμού, 13 Μαρτίου 1969, στο: *Το Πιστεύω μας*. (1969). Τομ. *Δ΄*. Αθήνα: Γενική Διεύθυνση Τύπου, σ. 112-121

Παπάζογλου, Μ. (1975). *Φοιτητικό κίνημα και δικτατορία*. Αθήνα: Επικαιρότητα

Παπακωνσταντίνου, Θ. (1987). *Η μεγάλη περιπέτεια*. Αθήνα: Κάκτος

Παπανούτσος, Ε. (1965). *Αγώνες και αγωνία για την Παιδεία*. Αθήνα: Ίκαρος

Παπαπάνος, Κ. (1970). *Χρονικό- Ιστορία της Ανωτάτης μας εκπαιδεύσεως*. Αθήνα: Αμερικανικό Κολλέγιο Θηλέων Pierce College

Παπαστράτης, Π. (2002). Η εκκαθάριση των δημοσίων υπηρεσιών στην Ελλάδα τις παραμονές του εμφυλίου πολέμου, στο: Baerentzen, L., Ιατρίδης, Γ., Smith, Ol. (επιμ.). *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο (1945-1949)*. Αθήνα: Ολκός, σ. 47-66

Παπαστράτης, Π. (2004). Η εκκαθάριση του Πανεπιστημίου μετά την Απελευθέρωση, στο: Mazower, M. (επιμ.). *Μετά τον Πόλεμο: η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα 1943-1960*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 73-86

Παπαχελάς, Αλ. (1997). *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας: ο αμερικανικός παράγων, 1947-1967*. Αθήνα: Εστία

Πεσμαζόγλου, Ι. (1976). Η ελληνική οικονομία μετά το 1967, στο: Γιανν[ουλ]όπουλος, Γ. Ν., Clogg, R. (επιμ.). *Η Ελλάδα κάτω από στρατιωτικό ζυγό* (μτφρ. Η. Κανακάκη- Γ. Γιανουλόπουλος). Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 136-181

Πολυτεχνείο: Το σύμβολο, η σημασία και οι διαδρομές του- Συζητώντας για τον Νοέμβρη του 1973, *Η Αυγή*, 17 Νοεμβρίου 2015

Πουланτζάς, Ν. (1975). *Η κρίση των δικτατοριών (Πορτογαλία-Ελλάδα- Ισπανία)* (μτφρ. Χρ. Αγριαντώνη). Αθήνα: Παπαζήσης

Πουланτζάς, Ν. (1975). *Φασισμός και δικτατορία* (μτφ. Χριστίνα Αγριαντώνη). Αθήνα: Ολκός

Psolidopoulos, M. (1999). Institutional constraints and the internationalization of economics: the case of Greece, στο: Coats, B. (επιμ.). *The development of post-1945 economics in Europe*. Λονδίνο-Νέα Υόρκη: Routledge and Keagan PAal, σ. 227-245

Πυργιωτάκης, Γιαν., Παπαδάκης, Ν., Πανεπιστημιακή εκπαίδευση και πολιτική για την ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα: ιστορική εξέλιξη και σημειώσεις για τη σύγχρονη κατάσταση των πραγμάτων, περ. *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, τχ. 13-14, 2015-2016, σ. 35-78

Ράσης, Σπ. (2004). *Τα Πανεπιστήμια χθες και σήμερα. Συμβολή στην Ιστορία της Εκπαίδευσης: η αγγλοσαξονική εμπειρία*. Αθήνα: Παπαζήσης

Renaut, Al. (2002). *Οι επαναστάσεις του πανεπιστημίου. Δοκίμιο για τη νεωτερικότητα της παιδείας* (μτφρ-εισαγωγή. Γ. Σταμέλος- Κ. Καρανάτσης). Αθήνα: Gutenberg

Ρήγος, Αλ. (2000). *Πανεπιστήμιο. Ιδεολογικός ρόλος και λόγος. Από τον Μεσαίωνα στη Νεωτερικότητα*". Αθήνα: Παπαζήσης

Ρήγος, Αλ. (2016). *Ελληνικό πανεπιστήμιο και φοιτητικό κίνημα. Τόμ. Β': 1909-1941*. Αθήνα: Παπαζήσης

Ricœur, P. (1990). *Δοκίμια ερμηνευτικής* (μτφρ. Αλ. Μουρίκη). Αθήνα: Μορφωτικό Ινστιτούτο Α.Τ.Ε

Σβορώνος, Ν., «Εβύθισα τη σκέψη μου μέσα στην πάσαν ώρα...» (συνέντευξη στον Νίκο Αλιβιζάτο), στο: Δημαράς, Κ. Θ., Σβορώνος, Ν. (1995). *Η μέθοδος της ιστορίας. Ιστοριογραφικά και αυτοβιογραφικά σχόλια*. Αθήνα: Άγρα

Schultz, Th. (1972). *Η οικονομική αξία της εκπαιδύσεως* (μτφρ. Γ. Κουτσουμάρης). Αθήνα: Παπαζήσης

Σιμενή, Π. (2008). *Μεταρρύθμιση και αντίδραση. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών απέναντι στις εκπαιδευτικές αλλαγές 1899-1926*. Αθήνα: Gutenberg

Σιμενή, Α. (2014), Ακαδημαϊκή γνώση και ιεραρχίες: το ζήτημα των Εκτάκτων Πανεπιστημιακών εδρών, Στα: *Πρατικά 7^ο επιστημονικού συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης*, Εργαστήριο Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης-Π.Τ.Δ.Ε, Πάτρα, http://eriande-lemedu.emillescreations.com/art/uploads/programmata_spydon_aei.pdf, σ. 23-34 (εύρεση Φεβρουάριος 2016)

Σιμενή, Π., Μπουζάκης, Σ., Δούκας, Τρ. (2011). Μεταρρυθμίσεις στην Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα 1911-1982. Στο: Μπουζάκης, Σ. (επιμ.). *Πανόραμα ιστορίας της εκπαίδευσης: όψεις και απόψεις, τόμος Β'*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 511-555

Σιπητάνου, Α. (1992). *Μηχανισμοί επιλογής στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*. Διδακτορική διατριβή (ανέκδοτη). Θεσσαλονίκη

Σκλαβενίτης, Τρ. (2008). Ιστορικό σχέδιασμα για τη ίδρυση και πορεία του Ε.Ι.Ε, στο: τ.ί. (επιμ.). *Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών 1958-2008. Ίδρυση, πορεία, προοπτικές*. Αθήνα: Ε.Ι.Ε, σ. 12-51

Σκλαβενίτης, Τ. (2008, επιμ.). *Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών 1958-2008. Ίδρυση, πορεία, προοπτικές*. Αθήνα: Ε.Ι.Ε

Σταυρίδη- Πατρικίου, Ρ. (1989). Οι ενδοπανεπιστημιακές ισορροπίες και η ανατροπή τους (1910-1926), στο: *Πανεπιστήμιο, ιδεολογία και παιδεία. Ιστορική διάσταση και προοπτικές* (Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου). Αθήνα: Ι.Α.Ε.Ν-Γ.Γ.Ν.Γ, σ. 215-222

Σχινά, Ε. (2009). Η κυβέρνηση Στεφανόπουλου, ο εκπαιδευτικός εκσυγχρονισμός και οι κοινωνικές και πολιτικές αδράνειες, στο: Βασιλάκης, Μ. (2009, επιμ.). *Από τον Ανένδοτο στη Δικτατορία*. Αθήνα: Παπαζήσης-Ίδρυμα Κ. Μητσοτάκη, σ. 336-350

Τσουκαλάς, Κ. (1986). *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*. Αθήνα: Θεμέλιο

Υπ.Ε.Π.Θ. (1972). *Ενημερωτικόν τεύχος επί των εργασιών της Επιτροπής Παιδείας*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο

Υπ.Ε.Π.Θ. (1974). *Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1971-1973*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο

Φατούρος, Δ. (1975). *Αλλαγή και πραγματικότητα στο πανεπιστήμιο*. Αθήνα: Ολκός

Φλογαΐτης, Σ. (1987). *Το ελληνικό διοικητικό σύστημα*. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας

Φυριπής, Ε., Μπαμπούνης, Χ. (2006). Μέρες του 1973 [20 Φεβρουαρίου-20 Μαρτίου] στη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών: *Αναγνώριση. Τιμητικό αφιέρωμα στον καθηγητή Θεόδωρο Γ. Εξαρχάκο*. Αθήνα, σ. 713-741

Χαραλάμπης, Δ. (1985). *Στρατός και πολιτική εξουσία*. Αθήνα: Εξάντας

Χαραλάμπους, Δ. (1990). *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στη μεταπολεμική Ελλάδα (1950-1974)*. Διδακτορική διατριβή, ανέκδοτη. Θεσσαλονίκη

Χαραλάμπους, Δ., Όψεις του γλωσσικού ζητήματος στην Ελλάδα: από τη Δίκη των Τόνων στην καθιέρωση του μονοτονικού (1941-1982), *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τχ. 18, 1993, σ. 39-62.

Χατζηδάκης, Γ. Ν. (1911). *Υπόμνημα περί του ορίου ηλικίας των καθηγητών του Πανεπιστημίου εγχειρισθέν τω προέδρω του Υπουργ.[ικού] Συμβουλίου υπό του πρυτάνεως κατά το ακαδημαϊκό έτος 1905-1906*. Αθήνα: Εκ των τυπογραφικών καταστημάτων «Εμπρός»

Χρήστου, Π. (1971;). *Ανωτάτη εκπαίδευσις*. Θεσσαλονίκη [ανέκδοτο δακτυλόγραφο κείμενο- Αρχείο Λάμπρου Χουσιάδα]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ:
ΔΙΑΤΕΛΕΣΑΝΤΕΣ ΥΠΟΥΡΓΟΙ ΚΑΙ ΥΦΥΠΟΥΡΓΟΙ ΕΘΝΙΚΗΣ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ (Απρίλιος 1967- Ιούλιος
1974)

(Πηγές: Δημαράς, Α. (1974). Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, τομ. Β΄.
Αθήνα: Εκδόσεις Ερμής, Τζιοβάρας, Γρ. (1996). Τα Υπουργεία μας
(Κυβερνήσεις 1833- 1996). Αθήνα: Εκδόσεις Το Ποντίκι)

α) Υπουργοί

Καλαμποκιάς Κωνσταντίνος (22 Απριλίου 1967- 1 Νοεμβρίου 1967)
Παπακωνσταντίνου Θεοφύλακτος (1 Νοεμβρίου 1967- 20 Ιουνίου 1969)
Παπαδόπουλος Γεώργιος (20 Ιουνίου 1969- 21 Ιουλίου 1970)
Σιώρης Νικήτας (21 Ιουλίου 1970- 26 Αυγούστου 1971)
Φραγκάτος Γεράσιμος (26 Αυγούστου 1971- 10 Ιουλίου 1972)
Παναγιωτάκης Κωνσταντίνος (11 Ιουλίου 1972- 31 Ιουλίου 1972)-
Υπηρεσιακός
Γκαντώνας Νικόλαος (31 Ιουλίου 1972- 8 Οκτωβρίου 1973)
Σιφναίος Παναγιώτης (8 Οκτωβρίου 1973- 25 Νοεμβρίου 1973)
Χρήστου Παναγιώτης (3 Δεκεμβρίου 1973- 24 Ιουλίου 1974)

β) Υφυπουργοί

Κουτσογιαννόπουλος- Θηραίος Δημήτριος (20 Ιουνίου 1968- 1 Ιουλίου 1968)
Σιώρης Νικήτας (1 Φεβρουαρίου 1969- 29 Ιουνίου 1970),
Αναπληρωτής (29 Ιουνίου 1970- 21 Ιουλίου 1970)
Δημητράκος Σπυρίδων (29 Ιουνίου 1970- 31 Ιουλίου 1972)
Τσάκωνας Δημήτριος (31 Ιουλίου 1972- 30 Αυγούστου 1972)
Ασλανίδης Κωνσταντίνος (12 Οκτωβρίου 1972- 28 Σεπτεμβρίου 1973)
Στεργιόπουλος Αθανάσιος (12 Οκτωβρίου 1972- 8 Οκτωβρίου 1973)
Κορρές Στυλιανός (8 Οκτωβρίου 1973- 25 Νοεμβρίου 1973)
Βλάχος Σπυρίδων (8 Οκτωβρίου 1973- 24 Ιουλίου 1974)

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΠΡΥΤΑΝΕΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΣΗΜΑΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1967- 74

ΥΠΟΥΡΓΟΙ ΚΑΙ ΥΦΥΠΟΥΡΓΟΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ- ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

(Βασικές Πηγές: Ελληνικόν Who's who 1965, Τύπος της εποχής)

Καλαμποκιάς Κωνσταντίνος. Γεννήθηκε το 1899 στη Δάφνη Υπάτης. Σπούδασε Νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και κατόπιν ακολούθησε το δικαστικό κλάδο. Το 1958 έγινε Αρεοπαγίτης. Έγινε ο πρώτος υπουργός Παιδείας της δικτατορίας, λόγω και της προηγούμενης επαγγελματικής του σταδιοδρομίας. Από το Υπ.Ε.Π.Θ αποχώρησε το Νοέμβριο του 1967 για να αναλάβει το χαρτοφυλάκιο του υπουργείου Δικαιοσύνης.

Παπακωνσταντίνου Θεοφύλακτος. Γεννήθηκε το 1905 στο Μοναστήρι. Σπούδασε στη Φιλοσοφική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου και συνδέθηκε με άλλους φοιτητές με τον κύκλο των «αρχαιομαρξιστών» της εποχής, γεγονός το οποίο τον οδήγησε σε προσωρινή απόλυση από αυτό. Το διάστημα 1928- 34 εργάστηκε ως συντάκτης ύλης στη «Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια». Κατόπιν εργάστηκε ως συντάκτης με αρκετές εφημερίδες των Αθηνών με βασικότερες την «Πρωΐα» (1936- 43) την «Ελευθερία» (1945- 63) και την «Μεσημβρινή» (1963- 67). Το καλοκαίρι του 1967 διορίστηκε υφυπουργός Προεδρίας της Κυβερνήσεως και την 1^η Νοέμβρη του ίδιου χρόνου υπουργός Παιδείας. Η θητεία του στο υπουργείο σηματοδεύτηκε από αντιπαραθέσεις με κύκλους της ακαδημαϊκής, δημοσιογραφικής και ευρύτερης επιστημονικής κοινότητας. Μετά την παραίτησή του από αυτό ασχολήθηκε με τη συγγραφή του βιβλίου «Πολιτική Αγωγή», το οποίο αποτέλεσε σύμβολο της δικτατορίας και διανεμήθηκε από τους φορείς της δωρεάν. Ως πρόσωπο χαρακτηριζόταν από την ιδιότητα του προπαγανδιστή. Βιβλία: «Αι παραποιήσεις του Μαρξισμού εν Ελλάδι», 1931. «Εισαγωγή στη Διαλεκτική», 1933. «Οι Πρώσσοι των Βαλκανίων», 1944. «Ανατομία της Επανάστασεως», 1952. «Η νέα γραμμή του κομμουνισμού», 1956. «Προβλήματα της εποχής μας», 1960. «Η μάχη της Ελλάδος 1940- 44», 1970. «Η μεγάλη περιπέτεια», 1987 κ.ά.

Παπαδόπουλος Γεώργιος. Γεννήθηκε στο Ελαιοχώρι Αχαΐας το 1919. Παιδί δασκάλου, εισήλθε στη σχολή Ευελπίδων το 1937 και αποφοίτησε το 1940 ως ανθυπολοχαγός Πυροβολικού. Έλαβε μέρος στον

πόλεμο του 1940-41 και κατά τη διάρκεια της Γερμανικής κατοχής ανέπτυξε αντιστασιακή δράση στη Δυτική Πελοπόννησο. Ως λοχαγός πήρε μέρος στις επιχειρήσεις του Εθνικού Στρατού την περίοδο 1946-49. Πριν από την επιβολή του πραξικοπήματος, υπηρετούσε στο Πυροβολικό και έφερε το βαθμό του συνταγματάρχη, ενώ είχε υπηρετήσει κατά την περίοδο 1956-64 στην Κρατική Υπηρεσία Πληροφοριών. Μεταξύ των συναδέλφων του αξιωματικών έφερε το ψευδώνυμο «Νάσερ», δείγμα της αποφασιστικότητας και της τόλμης του. Αποστρατεύθηκε, μαζί με τους άλλους πρωτεργάτες του πραξικοπήματος, μετά τα γεγονότα του Δεκεμβρίου του 1967, προκειμένου να πάρει τη θέση του «αρχηγού της επανάστασης». Στα διαδοχικά κυβερνητικά σχήματα αναβάθμιζε όλο και περισσότερο την εξουσία του. Έτσι, επιπλέον έγινε υπουργός Παιδείας τον Μάιο του 1969, υπουργός Εξωτερικών τον Ιούλιο του 1970, αντιβασιλέας τον Μάρτιο του 1972. Το καλοκαίρι του 1973, φτάνοντας στο απόγειό του έγινε «Πρόεδρος της Δημοκρατίας». Αυτή η συγκέντρωση εξουσιών στο πρόσωπό του τον οδήγησε μοιραία στην αποπομπή του από αυτήν, μετά τα δραματικά γεγονότα του Πολυτεχνείου, το Νοέμβριο του 1973.

Σιώρης Νικήτας. Γεννήθηκε στην Πάτρα το 1924. Κατά την περίοδο της κατοχής ήταν μέλος του φοιτητικού κινήματος της Εθνικής Αντίστασης. Πτυχιούχος της Α.Σ.Ο.Ε.Ε, μιλούσε Αγγλικά, Γερμανικά και Γαλλικά. Κατά την περίοδο της επταετίας, πέρα από το χαρτοφυλάκιο της εκπαίδευσης πήρε και τις παρακάτω θέσεις: υφυπουργός Οικονομικών, υπουργός Βορείου Ελλάδος. Μετά την απομάκρυνσή του από το Υπουργείο Παιδείας έγινε πρεσβευτής της χώρας στη Βόννη.

Φραγκάτος Γεράσιμος. Γεννήθηκε το 1923 στα Μονοπωλάτα Κεφαλληνίας. Πτυχιούχος του Χημικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών. Διδάτωρ Οργανικής Χημείας του Πανεπιστημίου Mc Gill του Καναδά, το 1956. Εργάστηκε για πολλά έτη στις Η.Π.Α ως ερευνητής και διευθυντής ερευνών σε πολυεθνικές εταιρείες. Το 1965-66 δίδαξε στο Ε.Μ.Π «Οργανική Χημεία». Κατόπιν εξελέγη καθηγητής στο ίδρυμα αυτό αλλά η εκλογή του εξέπεσε στο συμβούλιο της Επικρατείας. Το 1968 εξελέγη καθηγητής στο ίδιο ίδρυμα αλλά δεν αποδέχθηκε το διορισμό του. Τον Αύγουστο του 1970 μετακλήθηκε από τις Η.Π.Α στο Κέντρο Πυρηνικών Ερευνών «Δημόκριτος» και αποσπάστηκε ως Ειδικός Σύμβουλος παρά τω Πρωθυπουργώ σε θέματα Παιδείας, Πολιτισμού και Ερευνών. Τον Ιούνιο του 1971 έγινε Πρόεδρος της Ελληνικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας και στα τέλη Αυγούστου του ίδιου έτους ανέλαβε το χαρτοφυλάκιο του Υπουργείου Παιδείας. Στη θέση αυτήν παρέμεινε για διάστημα λιγότερο από χρόνο, μιας και στο έργο του δεν είχε την υποστήριξη ούτε των πανεπιστημιακών της χώρας λόγω της εκλογής των

επικουρικών καθηγητών, ούτε και των στρατιωτικών. Ως βασική θεσμική του παρέμβαση πρέπει να θεωρηθεί η προσπάθεια για την κατάργηση του μονοπωλίου της έδρας με τον παράλληλο -και εν πολλοίς αυθαίρετο- θεσμό των επικουρικών καθηγητών. Μετά την παραίτησή του από το υπουργείο Παιδείας ασχολήθηκε με σχέδια για την πολιτικοποίηση του καθεστώτος μαζί με άλλα μέλη των δικτατορικών κυβερνήσεων (Λ. Πάτρας, Γ. Κάρτερ κ.ά.). Παράλληλα επανήλθε στη θέση του Ειδικού Συμβούλου παρά τω Πρωθυπουργώ. Μετά την επάνοδο του δημοκρατικού βίου στη χώρα απολύθηκε οριστικά από το πανεπιστήμιο, με το αιτιολογικό της συμμετοχής του στην κυβέρνηση και την εν γένει συμπεριφορά του ως απολογητής του καθεστώτος, παρότι αρχικά έγινε δεκτός ο διορισμός του.

Γκαντώνας Νικόλαος. Γεννήθηκε στη Γαλατεινή Κοζάνης το 1917. Εισήλθε στη σχολή Ευελπίδων το 1940 και κατόπιν πήρε μέρος στον ελληνοϊταλικό πόλεμο. Ως αξιωματικός διετέλεσε διοικητής μονάδων στη Βόρειο Ελλάδα και συμμετείχε στην «Επαναστατική επιτροπή». Μέχρι τον Αύγουστο του 1971 υπηρέτησε ως Γενικός Γραμματέας Βορείου Ελλάδας, κατά τη συνήθη πρακτική εκείνης της περιόδου τις θέσεις αυτές να τις καταλαμβάνουν απόστρατοι αξιωματικοί. Αμέσως μετά παραιτήθηκε για να αναβαθμιστεί σε υφυπουργό- Γενικό Διοικητή της Περιφέρειας Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας με έδρα τη Θεσσαλονίκη. Έγινε υπουργός Παιδείας το καλοκαίρι του επόμενου έτους. Ο Δ. Τσάκωνας τον χαρακτήριζε ως τον υπουργό που διοικούσε «έχοντας το πιστόλι πάντα πάνω στο γραφείο του».

Σιφναίος Παναγιώτης. Γεννήθηκε το 1904 στην Κωνσταντινούπολη. Σπούδασε νομικά και πολιτικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο της Μασσαλίας. Διδάκτωρ Νομικής και Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Παρισιού. Από το 1931 άσκησε στην Αθήνα το επάγγελμα του δικηγόρου. Το 1941 ίδρυσε την αντιστασιακή οργάνωση «Εθνική Δράση». Το 1943 εξελέγη πρόεδρος του Πανελληνίου Απελευθερωτικού Συνδέσμου Οργανώσεων Αντιστάσεως και μέσα από αυτή του την ιδιότητα εκπροσώπησε τις οργανώσεις αυτές στην κυβέρνηση της Μέσης Ανατολής. Κατά τα έτη 1949-1951 διετέλεσε τεχνικός σύμβουλος του Αλ. Παπάγου για ζητήματα τύπου και ψυχολογικού πολέμου. Το 1952 εξελέγη βουλευτής Λέσβου με το κόμμα του «Ελληνικού Συναγερμού». Έγινε υπουργός Προεδρίας της κυβέρνησης Αλ. Παπάγου το διάστημα 1952-1954. Απετέλεσε ιδρυτικό μέλος του κόμματος των Προοδευτικών, υπό τον Σπ. Μαркеζίνη, μετά από τη διάσπαση του 1955. Αυτή η συνεργασία τους πιθανόν να οδήγησε και στην υπουργοποίησή του τον Οκτώβριο του 1973.

Δημητράκος Σπυρίδων. Γεννήθηκε το 1912 στην Αθήνα. Εκδότης, ιδρυτής και διευθυντής εκδοτικών οίκων, γιος του εκδότη του μεσοπολέμου Δημήτρη Δημητράκου. Διπλωματούχος Φυσικών Επιστημών με σπουδές στη Αθήνα, στην Αυστρία και στη Γερμανία. Ειδικεύτηκε στα εποπτικά μέσα διδασκαλίας και στην Παιδαγωγική, με συμμετοχή σε συνέδρια και μεταπτυχιακά σεμινάρια εκπαιδευτικού και παιδαγωγικού περιεχομένου. Γνώριζε τη γερμανική γλώσσα.

Τσάκωνας Δημήτριος. Γεννήθηκε το 1921 στη Δημητσάνα Αρκαδίας. Από τα νεανικά του χρόνια ήταν μαθητής του Παναγιώτη Κανελλόπουλου και μέλος της οργάνωσής του «Ενωτική Νεολαία». Το 1945 πήρε πτυχίο Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών από τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στην Ελβετία και την Αυστρία. Διδάκτωρ Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Ινσμπουργκ της Αυστρίας. Αρχικά εξέλεξε Λέκτορας στο ίδιο πανεπιστήμιο το 1948. Καθηγητής Κοινωνιολογίας στην Πάντειο σχολή από το 1968, δίδαξε παράλληλα στη Θεολογική σχολή της Χάλκης, στο Πανεπιστήμιο της Βόννης, στο Ορθόδοξο Θεολογικό Ινστιτούτο του Παρισιού και στις στρατιωτικές σχολές Ευελπίδων και Ικάρων. Επεδίωκε την ανατροπή του παλαιοκομματικού κατεστημένου και ήταν οπαδός της πεφωτισμένης δεσποτείας. Για το λόγο αυτό είδε τους συνταγματάρχες ως επαναστάτες. Ήδη, από το 1961, σε σύγγραμμά του υποστήριξε το λυτρωτικό ρόλο του στρατού. Στο επιστημονικό έργο του προσπάθησε να ερμηνεύσει κοινωνιολογικά το νεοελληνικό βίο παράλληλα με την ενασχόλησή του με την κοινωνιολογία της Θρησκείας. Διορίστηκε υφυπουργός Παιδείας για μικρό χρονικό διάστημα μιας και την ίδια θέση -κατά τον ίδιο- εποφθαλμιούσε και ο Κ. Ασλανίδης. Είχε στενές σχέσεις με τον τότε Οικουμενικό Πατριάρχη Αθηναγόρα Σπύρου, γεγονός που τον βοήθησε να γίνει υφυπουργός Εξωτερικών. Βιβλία: «Εισαγωγή εις τον Νέον Ελληνισμόν», 1958 «Δοκίμια Επαναστάσεως», 1961. «Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία», 1970. «Ανθολογία Κοινωνιολογικών Κειμένων», 1972. «Κοινωνιολογία του νεοελληνικού πνεύματος», 1972. «Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας», 1981 κ.ά. (Πηγή: Τσάκωνας, Δ. (1972). Σπουδαί και επιστημονική δράσις-Συγγραφαί και δημοσιεύματα. Αθήνα).

Ασλανίδης Κωνσταντίνος. Γεννήθηκε το 1918 στην Κωνσταντινούπολη. Το 1936 μυήθηκε από το γυμνασιάρχη του και έγινε μέλος της μαρξιστικής οργάνωσης Ο.Κ.Ν.Ε στον Πολύγυρο Χαλκιδικής, κάτι το οποίο έγινε γνωστό στις μεταξικές αρχές. Ανέλαβε υφυπουργός Παιδείας, μαζί με τον Αθ. Στεργιόπουλο τον Οκτώβριο του 1972 ενώ προηγουμένως είχε διατελέσει Γενικός Γραμματέας Αθλητισμού και πρόεδρος στον Ο.Π.Α.Π από το 1967 καθώς επίσης και υφυπουργός

παρά τω Πρωθυπουργώ. Θεωρούνταν από τους σκληρούς και αδιάλλακτους του «καθεστώτος» και αντιτάχθηκε στα σχέδια του Γ. Παπαδόπουλου για πολιτικοποίηση του καθεστώτος. Μόνιμος εξ εφέδρων Ανθυπολοχαγός Πεζικού, αποφοίτησε από την Ανώτερη σχολή Πολέμου και τον Απρίλιο του 1967 βρέθηκε να υπηρετεί στο Γ' Γραφείο της Διοίκησης Καταδρομών. Το 1967 αποστρατεύθηκε με το βαθμό του Συνταγματάρχη. Η μύηση του στην «επανάσταση» έγινε μάλλον από τον Ι. Λαδά. Θεωρούνταν γενικά αξιωματικός ο οποίος διένυσε την καριέρα του σε θέσεις γραφείων και όχι μάχιμες. Μετά την επιστροφή της δημοκρατίας διέφυγε στην Ιταλία, συνελήφθη από τις εκεί αρχές και φυλακίστηκε στο Κιάβερι. (Πηγή: Η ανατομία των μεγάλων της χούντας, Τα Νέα, 31 Ιουλίου 1975).

Στεργιόπουλος Αθανάσιος. Γεννήθηκε το 1928 στον Πύργο Ηλείας. Πολιτικός Μηχανικός, ειδικός πάνω σε θέματα Πολεοδομίας, Ανάπτυξης και Οικισμού. Ως πολιτικός μηχανικός εργάστηκε στον Όμιλο Δοξιάδη. Πριν την ανάληψη της θέσης του υφυπουργού Παιδείας, και από τον Αύγουστο του 1971 είχε αναλάβει στην κυβέρνηση τη θέση του υφυπουργού Δημοσίων Έργων. Στο Υπ.Ε.Π.Θ είχε την ευθύνη του Ο.Σ.Κ. Στα του Πανεπιστημίου Αθηνών ενεπλάκη σε σχέση με το κτιριολογικό ζήτημα.

Βλάχος Σπυρίδων. Γεννήθηκε το 1932 στην Αθήνα. Σπούδασε Νομικά και άσκησε το επάγγελμα του δικηγόρου. Έκανε επίσης μεταπτυχιακές σπουδές στις Η.Π.Α και στη Γερμανία. Πριν αναλάβει υφυπουργός Παιδείας είχε διατελέσει υποδιοικητής της Ε.Τ.Β.Α.

ΠΡΥΤΑΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ- ΑΛΛΟΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ

Αλεξόπουλος Καίσαρας. Γεννήθηκε στην Πάτρα το 1909. Σπούδασε στο Πολυτεχνείο της Ζυρίχης αρχικά Μηχανολογία και κατόπιν Φυσική. Εκεί τελείωσε το διδακτορικό του το 1935, χρονιά που επέστρεψε στην Ελλάδα. Από το 1939 έως το 1974 κατείχε, ως τακτικός καθηγητής, την β' έδρα της Πειραματικής Φυσικής στο Τμήμα Φυσικής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Υπήρξε, επίσης, πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών κατά τα έτη 1970-72, θέση από την οποία παραιτήθηκε διαμαρτυρόμενος για τις επεμβάσεις του τότε καθεστώτος στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Απεβίωσε το 2010. Αποτέλεσε μέλος της ομάδας ΒΑΝ μαζί με τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών Παναγιώτη Βαρώτσο και Κωνσταντίνο Νομικό. Από το 1963 ήταν μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, της οποίας είχε την

Προεδρία το 1979. Κατείχε διευθυντικές θέσεις στο Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών (κατόπιν Ε.Ι.Ε) και το Εθνικό Κέντρο Έρευνας Φυσικών Επιστημών "Δημόκριτος".

Αποστολάκης Αλκιβιάδης. Γεννήθηκε το 1928. Έκανε τις βασικές του σπουδές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Καθηγητής στη Φυσικομαθηματική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, δίδαξε σε αυτήν κατά την περίοδο 1966-96, Πυρηνική, Ατομική και Ηλεκτρονική Φυσική. Αρχικά, από το 1966 έκτακτος της αυτοτελούς έδρας, έγινε τακτικός καθηγητής στην ίδια έδρα -της Πυρηνικής Φυσικής- το 1969. Το 1967 ήταν μέλος της Επιτροπής Εισητηρίων Εξετάσεων για τα Α.Ε.Ι, όπου έκριναν και τη νομιμοφροσύνη των υποψηφίων⁶⁶⁷. Την περίοδο 1971-73 διατέλεσε μέλος της Επιτροπής Παιδείας. Την περίοδο της μεταπολίτευσης, και πιο συγκεκριμένα το ακαδημαϊκό έτος 1979-80, διετέλεσε και κοσμήτορας της σχολής. Μετά τη συνταξιοδότησή του ανακηρύχθηκε ομότιμος καθηγητής.

Γεωργόπουλος Κωνσταντίνος. Γεννήθηκε το 1913 στην Αθήνα. Έγινε υφηγητής του Συνταγματικού Δικαίου στη Νομική το 1938. Ως εντεταλμένος υφηγητής της Νομικής συμμετείχε στην εικοσαμελή επιτροπή σύνταξης του σχεδίου συνταγματικού κειμένου του 1968. Τον Απρίλιο του ίδιου έτους έγινε έκτακτος εντεταλμένος καθηγητής του συνταγματικού δικαίου στη Νομική, ενώ ένα χρόνο μετά τακτικός καθηγητής στην αντίστοιχη έδρα. Την τριετία 1970-73 επιλέχθηκε ως κοσμήτορας της Νομικής σχολής. Μεταπολιτευτικά παύθηκε οριστικά από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, συνεπεία της συντακτικής πράξης της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1974. Μεταπολιτευτικά του τέθηκε η ποινή της οριστικής απόλυσης με βάση την Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 19, της 14 Μαΐου 1975/ 6 Ιουνίου 1975 (Φ.Ε.Κ 94, Παράρτημα).

Κορρές Στυλιανός. Γεννήθηκε το 1910 στη Νάξο. Σπούδασε φιλολογία στα Πανεπιστήμια των Αθηνών και της Ιένας. Από το 1932 ως το 1949 υπηρέτησε ως καθηγητής μέσης εκπαίδευσης και βοηθός του Αρχαιολογικού Σπουδαστηρίου του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1950 εξελέγη έκτακτος και το 1954 τακτικός καθηγητής της Β' έδρας της Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ιδρυτής της Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών. Το 1968-1969 διετέλεσε πρόεδρος του Πανεπιστημίου Αθηνών και ήρθε σε σύγκρουση με τον υπουργό Παιδείας Θ. Παπακωνσταντίνου.

⁶⁶⁷ Κρίσις περί της νομιμοφροσύνης των υποψηφίων. Η λίστα των προγραφών για 235 δεκαοχτάρηδες, *Ημερησία*, Κυριακή 2 Ιουνίου 2013.

Κούλης Ιωάννης. Γεννήθηκε στα Λαγκάδια Γορτυνίας το 1910. Σπούδασε στη Νομική σχολή του Ε.Κ.Π.Α. Το 1943 αναγορεύτηκε διδάκτορας των οικονομικών του πανεπιστημίου του Μονάχου. Το 1949 έγινε υφηγητής της Νομικής, το 1955 έκτακτος καθηγητής και το 1959 τακτικός καθηγητής Δημόσιας Οικονομίας και δημοσιονομικής Νομοθεσίας στη Νομική σχολή του Ε.Κ.Π.Α. Την περίοδο 1968-69 διετέλεσε κοσμήτορας της Νομικής σχολής. Την περίοδο 1971-73, στις κυβερνήσεις Γ. Παπαδόπουλου και Σπ. Μαρκεζίνη ανέλαβε το χαρτοφυλάκιο του υπουργείου Οικονομικών. Απολύθηκε οριστικά από το πανεπιστήμιο με βάση την Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 7, της 14 Φεβρουαρίου/ 28 Μαρτίου 1975 (Φ.Ε.Κ 57, Παράρτημα).

Κουτσογιαννόπουλος- Θηραίος Δημήτριος. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1932. Σπούδασε Νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και συνέχισε τις σπουδές του στο Φράϊμπουργκ της Γερμανίας, όπου πήρε και το διδακτορικό του δίπλωμα. Το 1966 έγινε έκτακτος καθηγητής στην Α΄ έδρα της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και κατόπιν τακτικός καθηγητής. Το διάστημα 1970-1973 διετέλεσε αντιπρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Πριν την ανάληψη της θέσης του στο Υπουργείο Παιδείας είχε διατελέσει Γενικός Διευθυντής Αποδήμου Ελληνισμού στο Υπουργείο Προεδρίας. Έμεινε στη θέση του υφυπουργού Παιδείας για ένδεκα ημέρες, μιας και ο προϊστάμενός του υπουργός, Θ. Παπακωνσταντίνου δεν του παραχωρούσε αρμοδιότητες, με συνέπεια να μην υπογράψει ο ίδιος ούτε ένα έγγραφο. Αυτό το γεγονός το επικαλέστηκε ως υπερασπιστική δικαιολογία προκειμένου να μην αποπεμφθεί από το Πανεπιστήμιο, όταν άρχισαν μεταπολιτευτικά οι πειθαρχικές διαδικασίες, χωρίς όμως θετικό για τον ίδιο αποτέλεσμα. Σχετικά βλ. Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 89, 25 Ιουλίου/ 12 Σεπτεμβρίου 1975, (Φ.Ε.Κ 168, Παράρτημα).

Πανταζής Γεώργιος. Γεννήθηκε το 1905 στην Μυτιλήνη, όπου και πήγε γυμνάσιο. Άρχισε να σπουδάζει Ιατρική στη Γερμανία και επέστρεψε στην Αθήνα, όπου αποφοίτησε με πτυχίο στο Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1927. Αποφοίτησε στο Μόναχο με πτυχίο διδάκτορος των Φυσικών Επιστημών με κύριο μάθημα την Ζωολογία. Στη συνέχεια έκανε μεταδιδακτορικές σπουδές στη Γερμανία και στην Ιταλία όπου, με εισήγηση του Κοσμήτορα Κ. Καραθεοδωρή, μετέβη το 1930 για μελέτη της πανίδας της Μεσογείου στο Ζωολογικό Σταθμό της Νάπολης. Το 1933 εκλέχθηκε έκτακτος εντεταλμένος καθηγητής στην έδρα της Ζωολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου έγινε τακτικός καθηγητής το 1937. Παράλληλα, διεύθυνε και οργάνωσε το Ζωολογικό Μουσείο και το Εργαστήριο Ζωολογίας, τα οποία στεγάζονταν στο

κεντρικό κτίριο του Πανεπιστημίου. Δίδαξε Ζωολογία στους φοιτητές της Φυσικομαθηματικής και της Ιατρικής σχολής. Το 1958 εκλέχθηκε καθηγητής στην έδρα της Βιολογίας και δίδαξε Γενική Βιολογία αλλά και Ζωολογία μέχρι την πλήρωση της κενής έδρας της Ζωολογίας, το 1961, από τον Β.Κ. Κιόρτση. Διατέλεσε κοσμήτορας της Φυσικομαθηματικής σχολής κατά τα έτη 1942-44, 1958-59 και 1967-68 και πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών κατά το ακαδημαϊκό έτος 1969- 70 (τελευταίο έτος προβλεπόμενης μονοετούς θητείας). Συνέβαλε καθοριστικά στην ίδρυση των Τμημάτων Βιολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών και του Πανεπιστημίου Αθηνών (1970) και εγκαινίασε την ανέγερση της Φυσικομαθηματικής σχολής στην Πανεπιστημιούπολη Αθηνών το 1970. Το 1969 εξελέγη τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.

Ράμμος Γεώργιος. Γεννήθηκε στο Κορακοβούνι Κυνουρίας το 1902. Σπούδασε Νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, του οποίου έγινε διδάκτωρ, και συμπλήρωσε τις σπουδές του στη Λειψία, το Αμβούργο, το Γκέτινγκεν και τη Λωζάνη. Το 1932 εξελέγη υφηγητής στην έδρα της Πολιτικής Δικονομίας στη Νομική σχολή Αθηνών, το 1934 έκτακτος καθηγητής, το 1937 τακτικός καθηγητής, θέση στην οποία παρέμεινε μέχρι το 1968, οπότε και αποχώρησε από το πανεπιστήμιο με τον τίτλο του Ομότιμου καθηγητή. Τις περιόδους 1947-48 και 1960-61 διετέλεσε κοσμήτορας της Νομικής σχολής Αθηνών, την περίοδο 1966-67 αντιπρύτανης του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου και την περίοδο 1967-68 πρύτανης. Είχε διατελέσει μέλος της Αναθεωρητικής Επιτροπής Συντάξεως του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, πρόεδρος της Εταιρείας Ελλήνων Δικονομολόγων καθώς και υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων στην κυβέρνηση Κωνσταντίνου Γεωργακόπουλου του 1958). Επίσης έχει να επιδείξει πλούσιο συγγραφικό έργο. Ο Γεώργιος Ράμμος θεωρείται ένας εκ των κορυφαίων δικονομολόγων με διεθνή αναγνώριση. Απεβίωσε στην Αθήνα το 1987.

Τούντας Κωνσταντίνος. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1917 και ήταν γιος του δικηγόρου Ιωάννη Τούντα. Σπούδασε στην Ιατρική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και αρχικά εργάστηκε στο Λαϊκό Νοσοκομείο. Στη συνέχεια έγινε διευθυντής της Β' Χειρουργικής Κλινικής στο Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο Πειραιώς και το 1960 εξελέγη καθηγητής Χειρουργικής στην Ιατρική σχολή του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, της οποίας διετέλεσε και κοσμήτορας. Το 1968 εξελέγη καθηγητής Χειρουργικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών αναλαμβάνοντας παράλληλα την διεύθυνση της Β' χειρουργικής κλινικής της Ιατρικής σχολής στο Αρεταίειο νοσοκομείο. Το 1969 εξελέγη κοσμήτωρ της Ιατρικής σχολής του πανεπιστημίου Αθηνών και το 1973 πρύτανης του

ίδιου πανεπιστημίου, διαδεχόμενος τον παραιτηθέντα Κ. Αλεξόπουλο. Το 1984 αποχώρησε από το πανεπιστήμιο με τον τίτλο του ομότιμου καθηγητή χειρουργικής. Το 1990 εξελέγη μέλος της Ακαδημίας Αθηνών. Την περίοδο 1991-1993 εργάστηκε στο Ωνάσειο Καρδιοχειρουργικό Κέντρο, του οποίου χρημάτισε πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου. Απεβίωσε στην Αθήνα το 2004. Θεωρείται από τους πρωτοπόρους της χειρουργικής στην Ελλάδα ενώ είναι ιδιαίτερα γνωστός από τη θητεία του στην Πρυτανεία του Ε.Κ.Π.Α καθώς συνέπεσε με την κατάληψη της Νομικής τον Φεβρουάριο του 1973 από τους φοιτητές.

Χρήστου Παναγιώτης. Γεννήθηκε το 1917 στο Βασιλικό Ιωαννίνων. Σπούδασε Θεολογία στα Πανεπιστήμια Αθηνών, και Harvard, Yale, Berkeley των Η.Π.Α. Κατόπιν ανακηρύχθηκε διδάκτωρ Θεολογίας των Πανεπιστημίων Αθηνών και Βοστόνης. Αρχικά και κατά το διάστημα 1948-1949 δίδαξε ως καθηγητής της Ελληνικής Θεολογικής σχολής Βοστόνης. Το 1951 έγινε υφηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Το 1954 έκτακτος καθηγητής της Εκκλησιαστικής Γραμματολογίας στη Θεολογική σχολή του Α.Π.Θ και το 1958 τακτικός καθηγητής στην ίδια έδρα. Κοσμήτορας της σχολής 1963-1964. Πρύτανης του Α.Π.Θ το 1966-1967. Το συγγραφικό έργο του σχετίστηκε με τα Πατερικά κείμενα και την ερμηνεία τους. Ήταν ο τελευταίος υπουργός Παιδείας της επταετίας, την περίοδο του Δ. Ιωαννίδη (κυβέρνηση Αδ. Ανδρουτσόπουλου) όπου και χειρίστηκε το θέμα της εκλογής του παλιού συνσταρατιώτη στον Ε.Δ.Ε.Σ Σεραφείμ Τίκα στη Μητρόπολη Αθηνών. Παύτηκε οριστικά από το πανεπιστήμιο μεταπολιτευτικά με βάση την Πράξη του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου υπ. αριθμ. 28 της 10 Ιουνίου/ 9 Ιουλίου 1975 (Φ.Ε.Κ 115, Παράρτημα) η οποία ξαναεκδόθηκε στο (Φ.Ε.Κ 133, Παράρτημα) με ημερομηνία 10 Ιουλίου/1 Αυγούστου 1975.

Χαστούπης Αθανάσιος. Γεννήθηκε στις 1921 στην Στεμνίτσα Αρκαδίας. Σπούδασε θεολογία, ελληνική-λατινική φιλολογία και φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Με την ολοκλήρωση των εγκύκλιων σπουδών του θα μεταβεί στο Σικάγο των Η.Π.Α για μεταπτυχιακές σπουδές, εστιάζοντας στους σημιτικούς, προχριστιανικούς ανατολικούς και κλασικούς πολιτισμούς στο Βιβλικό Ινστιτούτο του Γκάρετ και θα εκπονήσει την διδακτορική του διατριβή στην βιβλική εβραϊολογία στο Πανεπιστήμιο Νορθγουέστερν. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα, το 1952 εκλέχθηκε υφηγητής στην έδρα της *Εβραϊκής Γλώσσας και Ερμηνείας της Παλαιάς Διαθήκης εκ του πρωτοτύπου κειμένου και της*

Εβραϊκής Αρχαιολογίας στη Θεολογική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1953 θα εκλεγεί και θα διοριστεί έκτακτος καθηγητής της *Εισαγωγής και Ερμηνείας της Παλαιάς Διαθήκης εκ του πρωτοτύπου και της μεταφράσεως των Ο΄*, στη Θεολογική σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Το 1956 εξελέγη και διορίσθηκε τακτικός καθηγητής στην ίδια έδρα στην οποία δίδαξε επί δεκατέσσερα χρόνια. Διετέλεσε κοσμήτορας μία φορά και δύο φορές συγκλητικός στην ίδια σχολή. Από το 1966 υπήρξε μετακλητός καθηγητής στη Θεολογική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών στην έδρα της *Εβραϊκής Γλώσσας και Ερμηνείας της Παλαιάς Διαθήκης εκ του πρωτοτύπου κειμένου και της Εβραϊκής Αρχαιολογίας* μέχρι το 1989. Διετέλεσε κοσμήτορας της σχολής επί τέσσερα έτη και πρόεδρος του τμήματος Θεολογίας. Επίσης, πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών από το 1972 μέχρι το 1974 και γενικός διευθυντής Θρησκευμάτων του υπουργείου Παιδείας το 1970.

Χουσιάδας Λάμπρος. Γεννήθηκε το 1925 στην Αγία Τριάδα Ευρυτανίας. Σπούδασε Κλασική Φιλολογία στη Φιλοσοφική σχολή του Α.Π.Θ, από όπου και απέκτησε το πτυχίο του το 1950. Κατόπιν και κατά το διάστημα 1955-1958 σπούδασε Ψυχολογία στο αντίστοιχο Τμήμα του Πανεπιστημίου του Leeds της Αγγλίας, όπου το 1958 ανακηρύχθηκε διδάκτοράς του. Το ακαδημαϊκό έτος 1960-61 έγινε επιμελητής του Ψυχολογικού Εργαστηρίου της Φιλοσοφικής σχολής του Α.Π.Θ. Το 1961-64 έγινε επίκουρος και το 1964-65 αναπληρωτής καθηγητής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Αδελαΐδας της Αυστραλίας. Το επόμενο ακαδημαϊκό έτος εκλέχθηκε καθηγητής Ψυχολογίας στο - νεοσύστατο τότε- Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και από το 1966 έως το 1992 δίδαξε ως καθηγητής Ψυχολογίας στη Φιλοσοφική σχολή του Α.Π.Θ. Από το 1992 και έπειτα δίδαξε σε αυτό ως ομότιμος καθηγητής. Στην Επιτροπή του 1971 επιλέχθηκε μέσα από την τότε ιδιότητά του κοσμήτορα της Φιλοσοφικής σχολής του Α.Π.Θ. Βιβλία: *Aristotelian Views on Sensation and Perception*, 1961. *Προβλήματα μετρήσεως στην Ψυχολογία και Παιδαγωγική*, 1962. *Ψυχολογικές μελέτες για την αντίληψη και τη σκέψη*, 1964. *An Explanatory study of the Perception of Causality*, 1964. *Το Ψυχολογικό Πείραμα*, 1968. *Perception based on the information in Stimulation*, 1973. *Psychology in Greece*, 1976-91. *Προχωρημένη ηλικία: μύθοι και πραγματικότητες*, 1995 κ.ά.

Χρυσικός Ιωάννης. Γεννήθηκε στο Μαραθιά Ευρυτανίας το 1901. Στις 22 Δεκεμβρίου 1966 ορκίστηκε στην υπηρεσιακή κυβέρνηση του Ιωάννη Παρασκευόπουλου υπουργός Κοινωνικής Προνοίας και προσωρινά Υγιεινής. Ήταν υπουργός ως τις 3 Μαΐου 1967. Ήταν καθηγητής της Ιατρικής σχολής και ανέλαβε πρύτανης του Ε.Κ.Π.Α την περίοδο 1966-67.

'Ανακοίνωση έννεα υποψηφίων της Νομικής Σχολής

Οί έννεα υποψήφιοι της Νομικής Σχολής 'Αλέκος 'Αλαβάνος, Γιάννης Βασιλάκης, 'Αλέξης Δρίδας, 'Ιωάννα Καρασιάνη, 'Αλκης Κούρκουλας, Νίκος Μεγγρέλης, Νίκος Μπίστης, Τάσος Σαπουανάκης και 'Ολγα Τρέμη εξέδωσαν την ακόλουθη ανακοίνωση:

Συνάδελφοι,
'Από τόν 'Ιανουάριο του 1972 διαπιστώνουμε μετά από μακρόχρονη σιωπή την αναγέννηση του φοιτητικού συνδικαλισμού, που ξεκίνησε από την προσπάθεια μεταρρύθμισης του Πανεπιστημίου χωρίς την συμμετοχή των φοιτητών.

Στή Νομική, η διορισμένη διοίκηση συγκάλεσε συγκέντρωση για να ανακοινώσει ήδη ειλημμένες αποφάσεις, να τις εμφανίσει σαν προερχόμενες από τόν έλευθερο διάλογο και να καλύψει με ένα χρίσμα αντιπροσωπευτικότητας τις αυθαιρεσίες της. Πρώτη φορά οι φοιτητές απάτησαν πρωτογενώς ριζική λύση στο ζήτημα της συμμετοχής τους

στά προβλήματα της Παιδείας με την έλευθερη έκλογη των εκπροσώπων τους.

Ο Πρόεδρος του διορισμένου Διαιτητικού Συμβουλίου αποχώρησε.

Ο αγώνας των φοιτητών μετατέθηκε στα Πρωτοδικεία. Με τη διαδικασία των δικαστηρίων οι φοιτητές πληροφορήθηκαν:

α) ότι τό καταστατικό της Νομικής τροποποιήθηκε τό 1968 για να προσαρμοσθή στις νέες συνθήκες της Παιδείας. Χαρακτηριστική προσαρμογή στις νέες συνθήκες ήταν η αντικατάσταση της παλιάς διάταξης, «η έφορευτική επιτροπή είναι κοινή εμπιστοσύνης» με τη νέα «η έφορευτική επιτροπή διορίζεται από τόν Πρόεδρο του Διοικητικού Συμβουλίου».

β) Μετά τήν Ισχύ του άρθρου «επεί συνεαίριζεσθαι» του Συντάγματος, διορίσθηκαν διαδοχικά προσωρινές διοικήσεις, δέ σκοπό να κάνουν εκλογές, οι οποίες ποτέ δέν πραγματοποιήθηκαν. Πρώτη φορά οι φοιτητές μάθανε τήν ιδεολογία των διορισμένων, ότι άλλοι είναι οι εκλεκτοί και άλλοι οι εκλεγμένοι ή ότι οι διορισμένοι σύμβουλοι αντιπροσωπεύουν όλους τούς σπουδαστές, ένώ οι αϊρετοί μία ομάδα.

Η έπιμονή των διορισμένων να κρατούν πεισματικά τις θέσεις τους ανάγκασε τούς φοιτητές να τούς συζητήσουν και να επανορθώσουν με τή σύλλογη υπογραφών στήν πρωτόγενή διαδικασία έκφρασης της θέλησής τους, αφαιρώντας μ' αυτό τόν τρόπο ουσιαστικά τό δικαίωμα στους διορισμένους να τούς εκπροσωπούν.

Τόν Μάιο έγινε η τροποποιητική του καταστατικού Γενική Συνέλευση. Πρώτη φορά οι φοιτητές αποκτούσαν τήν ευκαιρία να συμμετάσχουν στή λήψη αποφάσεων, συμμετέχοντας στο ανώτατο όργανο του σωματείου μας, τή Γενική Συνέλευση.

Η τακτική του Δ.Σ. ώδήγησε στήν αποχώρηση της μεγάλης πλειοψηφίας των φοιτητών από τήν αίθουσα. Τίς αποφάσεις που «πήραμε» τίς μάθαμε από τίς εφημερίδες.

Πρίν από ένα μήνα τό τελευταίο διορισμένο συμβούλιο προκήρυξε εκλογές. Οι εκλογές δέν είναι παρακώρηση ή χάρη. Είναι κατάκτηση και δικαίωμα του φοιτητικού κόσμου. Με τή γνωστή τακτική των εκλογικών καταλόγων, της Γ.Σ. όπου καταπατήθηκε κάθε έννοια δημοκρατικής διαδικασίας, η διορισμένη

νία που θα τοποθετήση τόν τόπο μας στο χώρο που η ιστορία του του επιβάλλει. Η μελέτη και η λύση τέτοιων προβλημάτων είναι αντικείμενο δραστηριότητας έλευθερων φοιτητικών συλλόγων, που ζωογονούν και δραστηριοποιούν τό σύνολο των φοιτητών. Μόνο μ' αυτό τόν τρόπο ο φοιτητής συμμετέχει πραγματικά στήν Πανεπιστημιακή ζωή. Μόνο μ' αυτόν τόν τρόπο ο φοιτητής δέν αντιμετωπίζεται σαν αδρανής δέκτης γνώσεων, αλλά σαν προσωπικότητα συγκροτημένη με έντονο ένδιαφέρον για τήν έρευνα, τήν μελέτη και τήν νομική συμβολή του στήν κοινωνική ζωή. Η πραγματοποίηση της διαδικασίας αυτής γίνεται ταυτόχρονα και άλληλθεντα σε δύο επίπεδα. Στο επίπεδο της ακαδημαϊκής σχέσης μεταξύ καθηγητών και φοιτητών και στο επίπεδο της συνδικαλιστικής οργάνωσης στους φοιτητικούς συλλό-

γους. Είναι αυταπάτη να φανταζόμαστε έλευθερους φοιτητικούς συλλόγους σε ένα Πανεπιστήμιο που δέν ένοτερνίζεται τήν έλευθερη έπιστημονική συζήτηση ή αντίθετα να μιλάμε για ένα Πανεπιστήμιο, που διέπεται από τόν έλευθερο διάλογο και απορρίπτει τήν έλευθερη οργάνωση των φοιτητικών συλλόγων.

Αυτό είναι τό νόημα των έκσθεματικών έλευθεριών. Αυτός είναι ο πρωταρχικός μας στόχος, η ακλόνητη άφετηρία της δραστηριότητάς μας. Οι φοιτητές θέτοντας αυτό τό πρόβλημα κάνουν τό πρώτο ουσιαστικό βήμα στήν προσπάθεια της ανανέωσης Πανεπιστημίου, έχοντας επίγνωση και του μεγέθους του προβλήματος και των δυσκολιών, που διαγράφονται στο δρόμο τους. Έχουν όμως τή συνείδηση, πως αυτή τους η προσπάθεια είναι η ανάγκη τους συνεισφορά στήν κοινωνική πρόοδο.

Πώς έγιναν αί εκλογαί στο Πανεπιστήμιο των Πατρών

Τριανταέννέα φοιτηταί του Πανεπιστημίου των Πατρών — με έπιστολή τους περιγράφουν τίς συνθήκες υπό τίς οποίες διεξήχθησαν προηχώς οι εκλογαί για τήν ανάδειξη αϊρετού Συμβουλίου, στο Σύλλογό τους και παραθέτουν σειρά γεγονότων σχετικά με τήν ψηφοφορία και τήν διαλογή των ψήφων.

Γράφουν, συγκεκριμένα, οι 39 φοιτηταί:

«Τά γεγονότα των "έσχαيرهσιών" διεδραματίσθησαν ως κάτωθι:

»Τήν παραμονή των εκλογών και προτού ακόμα κυκλοφορήσθαι ο κατάλογος των υποψηφίων, ο σύλλογος γέμισε τόν χώρο του Πανεπιστημίου και της Φοιτητικής Λέσχης, με «φύγ-βολών» αναγράφοντας διάφορα συνθήματα, με προτροπή των φοιτητών όπως ψηφίσουν ομάδα υποψηφίων φιλικώς προσκεκλιμένων προς τήν πασαν Διοικητικήν συμβούλιον. 'Επειδή όμως δέν είχε ανακοινωθή ο κατάλογος των υποψηφίων, πλείστοι φοιτητές θέωρησαν τούς αναγραφόμενους εἰς τό φύγ-βολών, ως τούς μονδικούς υποψηφίους, δημιουργώντας έτσι σύγχυση. Τά όνόματα της έφορευτικής επιτροπής δέν είχαν ανακοινωθή παρά μονάχα τήν ημέρα των έσχαيرهσιών, τήν 2ην πρωινήν, όταν άρχισε η ψηφοφορία.

»Η κλήρη δέν είχε σφραγισθή με δου-

χία, έννεα υποψήφιοι υπέγραψαν αίτη-φοιτητών, ενώ άλλοις έξουσιοδοτήσαν τήν έφορευτικήν έπιτροπήν, άντι δικαιοματός ψήφου, ως αντιπροσώπου των υποψηφίων. Η αίτησις όμως άπερρίφθη, ύπογράφοντας και τού έσχαίου ύψηγητού κ. Μεταλλίδη.

»'Εν συνεχεία υπεβλήθη ένστασης όπου έτοιμίζετο ότι ο πρόεδρος του συλλόγου δέν διόρισε κανένα εκ των τεσσάρων προτεθέντων υπό ομάδα υποψηφίων, ως μέλος της έφορευτικής επιτροπής και έζήτησαν όπως γίνη δεκτή η αντιπροσώπευση των έννεα υποψηφίων προς άρσιν άμφιβολιών περί του άδελφότητος των εκλογών. Η ένστασις άπερρίφθη. Πρέπει να σημειωθή, ότι όταν συνεδρίαζε η έφορευτική έπιτροπή επί των ένστάσεων, η πόρτα της αίθουσας, όπου ευστακτε η λύση, υπέλειπεν. Αυτό έγινετο σε κάθε ύποβολή ένστάσεων.

»Μετά τό πέρας της ψηφοφορίας (5. 10 μ.μ.) έκλεισε η πόρτα της αίθουσας, όπου ευστακτε η κλήρη μαζί με τήν έφορευτική έπιτροπή. Παραμένει δε κλειστή επί δικαπέντε λεπτά. Κατά τήν διαλογή των ψήφων και κατά τό πέρας της άνεκάλυψης σημαντικός αριθμός ψηφοδελτίων προσέτιν σιωπηλώς εἰς τό άφοβητήρια του Πανεπιστημίου και έντός των σιφωνίων του νερού Συνακτι-

Αί έπιστολαί συνταξιούχων

Αύριον θα συνεχισθή η δημοσίευσις των έπιστολών συνταξιούχων επί του θέματος των συντάξεων.

Μικρά ΕΠΙΚΑΙΡΑ

Σχολή

έπαγγελματικής κατάρτισεως ένηλίκων, για τήν ειδικότητα του τεχνίτου έπεξεργασίας μαρμάρων, πρόκειται να ιδρυθή στήν Δράμα από τόν ΟΑΕΔ.

'Εγκρίθηκε

από τό ύπουργείο Ναυτιλίας - Μεταφορών - Έπικοινωνιών η επέκταση του ειδικού ναυίου για τήν μεταφορά Έλλήνων έργατων και των οικογενειών τους, μεταξύ Γερμανίας και